

АРХИВ

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ОРГАН БЕОГРАДСКОГ ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА

УРЕДНИК
д-р ЧЕДОМИЉ МИТРОВИЋ
ПРОФЕСОР УНИВЕРСИТЕТА

КЊИГА ТРИДЕСЕТ ОСМА

Б Е О Г Р А Д
ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА ГЕЦЕ КОНА
1. Кнез Михаилова 1.
1930

ХХ ГОД. ДРУГО КОЛО

КЊИГА ХХІ (XXXVIII)

ANALI PFB | anali.rs

ШТАМПАРИЈА „ПРИВРЕДНИК“ КНЕЗ МИХАИЛОВА 3. — БЕОГРАД

САДРЖАЈ

1.-6. бр. књ. XXI (XXXVIII) другог кола.

	СТРАНА
ГРАЂАНСКО ПРАВО И ПОСТУПАК	
1) Шефилук (прече право куповине) — Трагови турског законодавства у Срп. грађ. зак., од К. Х. Терзијева	89
2) Развитак грчког грађанског права у току сто година, од Устанка за ослобођење до данас, од д-ра Периклеса Бизукидеса . . .	161
КРИВИЧНО ПРАВО И ПОСТУПАК	
1) Кривична дела против јавног морала у Кривичном законику Краљевине Југославије, од д-ра Александра Маклецова	34
2) Криминално-политичке мере у Кривичном законику Краљевине Југославије, од Боривоја Д. Петровића	200
3) Осврт на Десети међународни конгрес за кривично право и извршивање казна у Прагу (1930), од д-ра Метода Доленца	321
ДРЖАВНО И УСТАВНО ПРАВО	
1) Судска контрола уставности закона, од д-ра Јоса Јурковића	193
АДМИНИСТРАТИВНО ПРАВО	
1) О инструкцијама (правилницима), од д-ра Ђорђа Тасића . .	10
2) О регионализму и економском регионализму, специјално у Француској, од д-ра Ђорђа Тасића	257
3) Обнова административног спора, од Божидара Протића .	333, 436
ФИЛОСОФИЈА ПРАВА	
1) Хуго Гроциус као философ, од д-ра Евгенија Спекторског .	1
ИСТОРИЈА ПРАВА	
1) Уговори српских владара са Дубровником као споменици старог српског права, од д-ра Михаила Јасинског	169
2) Фистел-де-Куланж у историографији српског права, од д-ра Теодора Тарановског	241
3) Историја права на Међународном византолошком конгресу, од д-ра Александра Соловјева	413

	СТРАНА
ЕКОНОМСКЕ И ФИНАНСИСКЕ НАУКЕ	
1) Непостојаност новчане вредности, од д-ра Александра Јовановића	56, 178, 271
2) Карл Бихер, од д-ра Мија Мирковића	405
МЕЂУНАРОДНО ПРИВАТНО ПРАВО	
1) Случајеви Међународног приватног права (Класификација правних односа), од д-ра Милана Ф. Бартоша	75
2) Женевска конференција за изједначење Меничног права, од д-ра Бертолда Ајзнера	245, 351, 424
ПОМОРСКО ПРАВО	
1) О сукубу на мору, од Владислава Брајковића	365
СУДСКА МЕДИЦИНА	
1) Хомицидогена улога убијених у убиству, од д-ра Милована Миловановића	417
ПРАВНА ПОЛИТИКА	
1) Суштина разлике јавне и приватне службе (Прилог чиновничком питању), од д-ра А. Домицела	100
2) Формални или фактички реципроцит код извршења пресуде, од д-ра Милана Ф. Бартоша	211
3) Право странаца на отварање радње, од д-ра Милана Ф. Бартоша	373
4) Хитне потребе нашег кривичног законодавства, од д-ра Михаила Чубинског	455
ПРЕГЛЕД СТРАНОГА ЗАКОНОДАВСТВА	
1) Законодавни рад у Турској Републици, од Живојина М. Перећића	460
МЕЂУНАРОДНО - ПРАВНА ХРОНИКА	
1) Уједињене државе Европе, од Илије А. Пржића	108
2) Британски предлог за измену пакта Друштва народа, од Илије А. Пржића	216
3) Девети међународни правни конгрес за ваздухопловство, од Илије А. Пржића	283
4) Приступ наше државе Бернској конвенцији за заштиту књижевних и уметничких дела, од д-ра Јанка Шумана	471
ЕКОНОМСКО - ФИНАНСИСКА ХРОНИКА	
1) Југословенско-румунска царинска унија, од д-ра Александра Јовановића	117
2) Осми конгрес привредника, од д-ра Александра Јовановића	220

	СТРАНА
3) Међународна конференција за примењену економију, од д-ра Александра Јовановића	292
4) Десет година рада Друштва народа на санирању светске привреде, од д-ра Александра Јовановића	378
5) Привредни савет, од д-ра Александра Јовановића	476
СОЦИЈАЛНА ХРОНИКА	
1) Разлика радних односа по радничком и по грађанском праву, од д-ра Адама П. Лазаревића	121
СУДСКА ХРОНИКА	
1) Locus regit actum у брачном праву, од Живојина М. Перића	129
2) Има ли места жалби на решење окружног суда о одређивању притвора по од. 4. §-а 98. новог крив. суд. пост., од Томе Деспотовића	139
3) Нема дела фалсификата, кад лице које је без његовог одобрења потписано, накнадно одобри свој потпис, од Василија М. Петковића	142
4) Има ли приватни тестамент законске вредности у случају, кад је потпис вештачењем доведен у сумњу, од Р. Милаћевића	224
5) О примени приговора пресуђене ствари (excepțio rei iudicatae) у споровима због раскида уговора о издржавању и наслеђу, од д-ра Адама П. Лазаревића	295
6) Парница за исплату осигурања по полиси осигурања живота може се водити само по редовном а не по кратком поступку, од Самуила Демаја	297
7) Једно погрешно гледиште Касационог суда, с обзиром на § 686. Грађ. зак., од Боривоја Д. Петровића	382
8) Жена има права на издржавање од мужа и без одлуке духовнога суда или парнице за развод брака, ако муж раскине њихову животну заједницу, од Самуила Демаја	480
КЊИЖЕВНИ ПРЕГЛЕД	
1) Const. D. Cuțcuache, Revizuirea Tratatelor sub Regimul Societății Națiunilor, од Живојина М. Перића	298
2) Резултати аграрне реформе у Румунији, од д-ра Драгољуба Јовановића	385
ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ	
1) Д-р Драгољуб Јовановић, Аграрна политика, од д-ра Александра Јовановића	145
2) Et. Bartin, Principes de Droit International Privé selon la loi et la jurisprudence française, од д-ра Милана Ф. Бартша	147
3) Систем саобраћаја К. Виденфелда, од д-ра Мија Мирковића	229
4) Д-р Божа Марковић, Уџбеник судског кривичног поступка од д-ра Миодрага М. Аћимовића	309

5) F. K. Mann, Die Staatswirtschaft unserer Zeit, од д-ра Јована Ловчевића	312
6) Балкан и његове економске снаге, од д-ра Драгољуба Јовановића	482

ПРАВНИЧКИ КОНГРЕСИ

1) Трећи конгрес чехословачких правника, од д-ра Ивана В. Суботића	486

НЕКРОЛОГ

1) † Д-р Анте Верона	151

БЕЛЕШКЕ

1) Одлуке Државног Савета, I и II књ., од Ђ. Т.	151
2) Rasegna completa di legislazione jugoslava, од Ђ. Т.	152
3) Два годишњака о фашизму, од М. Мирковића	152
4) Расподела трошкова грађења и одржавања путева, од М. Мирковића	154
5) Амерички часопис о нашој правној науци, од И. П.	156
6) Фрањо Михаилиновић и Д-р Јосиф Тргањ, Закон о судским таксама, од д-ра Милана Бартоша	157
7) Социјални алманах за Краљевину Југославију, од И. П.	157
8) Velimir N. Dimitch, La courtoisie internationale et le droit des gens, од д-ра Божидара С. Марковића	159
9) † Алекса Анђелковић	238
10) Bojidar S. Markovitch, Essai sur les rapports entre la notion de justice et l'élaboration du droit privé positif, од д-ра Д. Ар.	239
11) † Вера Дравић, од Бошка Перића	317
12) Избори г. г. Слободана Јовановића и д-ра М. Новаковића .	317
13) Нови наставник Правног факултета у Београду	318
14) О новом универзитетском закону и новим уредбама, од И. П.	318
15) M. H. Zaki, L'impérision en droit anglais, од д-ра М. Б. .	319
16) Милош Мунишић, Кривични законик за Краљевину Југославију, са кратким објашњењима за праксу, од Ник. Д. Пахорукова	319
17) Ваздухопловно право, од И. П.	320
18) Новија приватно-правна италијанска књижевност, од Ж. М. П.	397
19) Радови Г. проф. А. Позолинија, од Ж. М. Перића	401
20) Нови чешки часопис за социологију, од М. В. Симића . .	402
21) Rudolf Kramer, Menični protesti in drugo, од д-ра Милана Ф. Бартоша	403
22) Зборник знанствених расправа, од И. П.	404
23) Криминална техника	404
24) † Душан Ђ. Алимпић, од д-ра Д. Ар.	489
25) † Д-р Михаило Полићевић, од И. П.	489
26) Заседање Међународног института за Јавно право (1930), од д-ра Данила Ј. Данића	489
27) Слободан Јовановић, Влада Александра Обреновића, II књ. (1897—1903), од И. П.	491

28) Radmilo Béitch, Des Restrictions apportées aux Actes de Disposition en Matière de Propriété Foncière dans le Droit Serbe, од д-ра	492
Б. С. Марковића	
Нове књиге	160, 320, 404, 494

ДОДАТАК „АРХИВА“

Текст унифицираног закона (реглемана) о меници затим резерва и конвенције о решавању сукоба закона, усвојених на Женевској конференцији (Превео д-р Бертолд Ајзнер)	495

САРАДНИЦИ „АРХИВА“

Ајзнер, д-р Бертолд	245, 351, 424
Аранђеловић, д-р Драгољуб	239, 489
Аћимовић, д-р Миодраг	309
Бартош, д-р Милан Ф.	75, 147, 157, 211, 319, 373, 403
Бизукидес, д-р Периклес	161
Брајковић, Владислав	365
Данић, д-р Данило Ј.	489
Демајо, Самуило	297, 480
Деспотовић, Тома	139
Дољенц, д-р Метод	321
Домићељ, д-р А.	100
Јасински, д-р Михаило	169
Јовановић, д-р Александар	56, 117, 145, 178, 220, 271, 292, 378, 476
Јовановић, д-р Драгољуб С.	385, 482
Јурковић, д-р Јосо	193
Лазаревић, д-р Адам П.	121, 295
Ловчевић, д-р Јован Ст.	312
Маклецов, д-р Александар	34
Марковић, д-р Божидар	159, 492
Милаћевић, Р.	224
Миловановић, д-р Милован	417
Мирковић, д-р Мијо	152, 154, 229, 405
Пахоруков, Николај	319
Перић, Бошко	317
Перић, Живојин М.	129, 298, 397, 401, 460
Петковић, Василије	142
Петровић, Боривоје Д.	200, 382
Пржић, Илија А.	108, 156, 157, 216, 283, 318, 320, 404, 489, 491
Протић, Божидар	333, 436
Симић, Милорад В.	402
Соловјев, д-р Александар	413
Спекторски, д-р Евгеније	1
Суботић, д-р Иван В.	486
Тарановски, д-р Теодор	241
Тасић, д-р Ђорђе	10, 151, 152, 257
Терзијев, К. Х.	89
Шуман, д-р Јанко	471
Чубински, д-р Михаило	455

АРХИВ

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ГОД. XX ДРУГО КОЛО

Јули-Август 1930.

КЊИГА XXI (XXXVIII) Бр. 1-2.

ХУГО ГРОЦИУС КАО ФИЛОСОФ

Године 1625 изашла је књига под насловом *De jure belli ac pacis* и одмах је направила велики утисак. Привлачно је било име писца, већ онда чувеног Хуга Гроциуса кога је француски краљ Анри IV прогласио за холандско чудо већ у његовој петнаестој години. Привлачен је био нови начин на који се поставило старо, боље речено, вечито питање о правди. Привлачна је била тежња да се у држави јавна начела одвоје од приватних. Привлачен је био покушај да се потчине правди и краљу узајамни односи између држава, чак и за време рата и да се изгубљена ратна етика, етика војничке части, надокнади ратном јуриспруденцијом. О књизи се водиле обилате, понекад страсне дискусије. Ј и пишчево име постало је још чувеније. Лажбница га је назвао „јединственим Гроциусом“, а Шведска краљица Христина признала је да је заљубљена у његова дела. Али прошле су године, деценије, столећа. На Гроциеву књигу се наслагао густи слој прашине. Њен је писац ушао у број оних, који се више поштују него читају. Најзад књига је пала у почасни заборав. Друга времена, друге бриге, друга питања. Има ли их сада још, који заиста осећају потребу да читају или бар прелиставају дебелу књигу, која је пре триста година изашла на латинском језику? Међутим она није ни сада изгубила свој начелни и историјски значај. Поред свега свога еклектизма баш она претставља у XVII веку први покушај научног истраживања у рационалистичком правцу. У томе је смислу Гроциус занимљив не само као правник, него и као философ.

Доба, на чијем се прагу налазио Гроциус, карактерише се тиме да је онда друштвени живот био ванредно неуређен, док је научна мисао напротив била ванредно уређена. У животу тада су били тридесетогодишњи рат и друштвени потреси, које је он изазвао. У мисли рационализам. Вера у разум и то не само теоријски, који познаје, него и практички, који ствара и претвара. Вера у чистоћу разума поред све прљавости стварности. Вера у моћ разума поред све немоћности људи. Вера у његову правду и ако је живот бесправан. Вера у то да је извор свих зала само мањак разума. Вера у то да није узрок борбе између људи сукоб мање-више супротних

интереса, него неспоразум, недовољно разумевање непобитних истина. Према томе вера у просвету и у чудотворну свемоћ логичких закључака и доказа. Вера у то да у историји постоји напредак и да је њена суштина у томе да људи постају све више и више разумнији. Све то било је само вера. Али ова је вера била кадра да премешта брда ако не у стварном животу, а оно у духовној области. Такве су биле идеје водиље рационализма у XVII столећу. И један од његових подстручака био је Хуго Гроциус.

Основно је питање његове философије било *Правда*, објективна и очевидна. Расправљање о њој сада се често пута сматра као нешто заостало, наивно, чак и смешно. Многима се чини да је коначно прошло оно доба када се свест везивала уз свест, познавање добра и зла сматрало се као битни део гносеологије, а мисао о објективној правди узнемиривала је чак и зликовце. Многи се сада поносе тиме што смо већ прешли преко свега оног и што смо прешли добро и правду. Нећемо да се овде упуштамо у питање да ли се у томе огледа прави напредак, којим имамо да се поносимо. За нашу је сврху довољно да забележимо да су пре триста година, са изузетком присталица натурализма, људи били другог мишљења. Ма да су они врло често нарушавали прописе добра или правде. ипак они су сматрали ове прописе за стварне и битне. И баш у овим прописима они су тражили мерило за своје понашање и у приватном и у јавном животу. Такво је било и Гроциево мишљење.

Али где се може наћи такво мерило? Антички су народи имали један одговор, који умирује: у природи. Није природа само извор свега што постоји, него још и циљ стварности: „природа је циљ“, објашњавао је Аристотел. Иsta природа руководи и људе: она води оне, који то желе, и вуче оне, који се томе противе. Цицерон је тврдио да је врлина само савршена природа: *virtus nihil aliud. quam in se perfecta est ad summum perducit laicis.* И према Платоновој традицији као основна врлина сматрала се правичност. Зато се као објективна признавала „природна правда“. Њени су прописи изгледали онако провидни, скоро опипљиви као и сви појмови античке етике, који су, као што се изразио холандски филозоф Хемстерхојс, били „идеје скоро онако исто бистре, савремене и прецизне, као идеје троугла или круга“. Тако на пример са тачношћу, којој се заиста може завидети, Платон је израчунao да је правичан монарх 729 пута срећнији од тиранина.

Средњи век је преузео од античких народа појам природне правде, али је променио његову метафизичку ориентацију: место иманентне природе трансцендентан Бог. Бог не као хипотеза или фикција нити као биће, чије постојање зависи од човечијег признања, него као најреалније биће (*Ens realissimum*) пред којим свако створено биће има да се правда и

од чијег лица нико се не може скрити. Он је творац стварности. Он је и етички „архитип“. У његовом се закону садржи сва суштина или, као што су изражавали сколастичари, „есенција“ правде. Према томе правна се философија бавила „есенцијалном“ божанственом правдом. Још у Гроциево доба штампана су нова издања књиге језуита Суареца „О законима и Богу законодавцу“, где се уверавало да „католичка вера учи не само како се треба покоравати Богу, који прописује надприродно, него и оно што забрањује, заповеда или одобрава природа“, другим речима оно што се у античко доба звало природном правдом.

Реформација је тежила да потврди и оснажи овакву веру у Божју правду. Лутер је учио: *Das Recht ist in der Theologia*¹⁾. И протестантски правник Винклер, који у пркос Калтенбонову мишљењу није био претеча Гроцијуса, прогласио је јуриспруденцију за служавку богословља: *Jurisprudentia Theologiae famula est*²⁾. Али ипак баш реформација уздрмала је ову веру. Она је разбила верско јединство. Место једине и недељиве вере истакло се на Европском западу супарништво двеју и више вера. Почеле су препирке о Богу и његовој правди. Монизам догмата био је поколебан плурализмом тумачења. То је довело до последице да су све огорченије вођени верски спорови, да су се више умножавали скептичари или, као што се говорило у Француској, либертини, који су се слагали са Монтењевим мишљењем да верске претпоставке не вреде толико да би ради њих требало спаљивати живе људе.

Такво стање сасвим природно изазвало је потребу неке нове метафизичке ориентације. Овој потреби покушао је да удовољи хуманизам. По његовом схватању ни природа ни Бог, већ сам човек је право мерило свих ствари, свој сопствени творац и свој врховни судија. Зато природну или Божју правду замењује човечија. Али шта је сигурно и чврсто код оног пуног противречности и погрешака бића коме је име човек и које је још Паскал сматрао за „клоаку несигурности и заблуда“? Одговор на овакво питање хуманизам је тражио у ономе што ми сада зовемо књижевношћу питања. Али то је имало као последицу да је и само питање ишчезло у књижевности. Хуманизам се загњурио у књижевност и није умео да се извуче из ње. Зато место да одговара на начелна питања он се бавио „елеганцијама“, т.ј. буквально: скупљањем цитата из сваковрсних, поглавито античких писаца. Према Малбраншеву изразу главе научника хуманистичког правца подсећаје су на шупе или кабинете ретких и античких ствари. Аутори су потписнули ауторитет, цитати су одстранили проблеме и филологија је угушила философију. Под утицајем хуманизма постала је и „елегантна“ правна философија, у којој је било

¹⁾ Werke, LXII, 279.

²⁾ Principiorum juris libri quinque, Lipsiae, 1615, Lib. II, Cap. VII, 208.

више ерудиције, него уверења, философија која је више сејала сумњу него што ју је искорењивала, философија која је двоумила о правди, а понекад чак је и исмевала, као што је то донекле чинио и сам Паскал: *plaisante justice*.

Био је потребан излаз из таквог стања. Био је потребан Декарт јуриспруденције, који би у правној философији прешао од *dubito* ка *cogito*. Баш то је учинио Хуго Гроцијус. Као и Декарт он је морао да напусти ону духовну средину, која га је васпитала и окруживала. И то му је пошло за руком, са великим тешкоћама. Он је био рођени син и хуманизма и реформације. А то није остало без јаког утицаја на њега. Њему је била врло добро позната традиција хуманизма. Зато је Баје писао о њему: *très-habile dans les Humanités, et dans tout ce qu'on appelle Philologie³⁾*. Шта више он је донекле продужавао ову традицију. Он је радо наводио изреке античких писаца, — aut cum auctoritate, aut cum venustate singulari dicta. Он је волео да укравашава своја дела сваковрсним цитатима — ut aliquid ornamenti accedat. И његова је начитаност била огромна. Он је чак њој дуговао за своје бегство из доживотног затвора: он се склонио у један од оних сандука, у којима су му уношene и изношene књиге за читање. Такав правац Гроцијева менталитета зближавао га је с Конрингом, овим, као што се изразио Ахенвал, океаном ерудиције. Гроцијус и Конринг вошли су преписку из које се види да је Конринг одобравао књигу „О праву рата и мира“ а Гроцијус са своје стране славио је у Конринговим делима врхунац вештине, *artium cultimina⁴⁾*.

Поред тога Гроцијус је активно радио на реформацији. Његова богословска дела сачињавају четири дебеле свеске. Једно од њих, *De veritate religionis christiana*, било је написано у затвору и преведено на низ језика, чак на арапски, кинески и малајски. Он је био осуђен на доживотни затвор (*ad carceres perpetuos*) као жртва богословских спорова о слободној вољи.

На тај начин и Гроцијус је узео учешће у хуманистичком и реформационом покрету. Али онако исто као и Декарт, он је тражио сасвим нов правац. Његове су побуде биле двоструке, теориске и практичне. У теорији он је тежио несумњивој и очевидној истини, коју не би могле поколебати никакве препирке. У пракси он је сматрао да се помоћу такве истине може ублажити верска и политичка борба и они који прибегавају посредништву Марса (*Martem habent arbitrum*) могу бити приморани да воде рачуна такође и о правди. А то је било преко потребно, јер је Гроцијус писао: „видео сам да се из празних и ништавних узрока прибегавало оружју. И чим се оно узимало у руке, није се више поштовала ни Божија ни човечија правда, као да се једном заповешћу одобравало

³⁾ A. Baillet, *Jugemens des savans sur les principaux ouvrages des auteurs. Nouvelle édition. Tome cinquième, première partie. Amsterdam, 1725, p. 209.*

⁴⁾ *Hugonis Grotii Epistolae, Amsterdami, 1687, N 670, p. 272.*

разуздано вршење свих злочина". Његово је мишљење било да друштвени живот и може и мора да има своја правила. Ова правила спадају у оно, што је он звао *prudentia*. Врховно начело пак ове пруденције то је правда. Према томе њему се чинило да није ни јуриспруденција могућа без правде. И у томе смислу он је продужио класичну Улпијанову традицију да се сама реч „право“ (*jus*) изводи из правде (*justitia*).

Да би се правда образложила с обзиром на ондашњу духовну средину, неопходно је било напустити и богословску и хуманистичку методику. За разлику од средњег века вера више није водила уједињењу и сагласности, него напротив сејала је раздор. Као максимална верска попустљивост сматрала се таква толеранција која значи патњу и то у смислу да пати онај који има да трпи туђу јерес. У томе смислу у Женеви није се говорило *tolérance* него *souffrance*. Скоре нико није имао на уму другу толеранцију, која се састоји у једнаком поштовању сваке вере и која се онда жигосала као срамотна равнодушност и чак „либертинаџа“. Међутим Хуго Гроциус преузео је на себе одиум баш такве трпљивости. Зато у сагласности с ондашњим схватањем „либертинаџе“⁵⁾ њему се замерала предусретљивост према свима вероисповестима:

*Grotiadae certant de religione Socinus,
Arrius, Arminius, Calvinus, Papo, Lutherus.*

Шта више Гроциус је тражио такву истину и правду, која би била обавезна не само за присталице разних вероисповести, него чак и за атеисте. Неопходно је било водити рачуна и о њима, јер на пример Мерсен у првој четвртини XVII столећа набројао их је само у Паризу преко педесет хиљада. Према томе Гроциева правна философија не полази од Божјих заповести. Као што се изразио Самуил Кокцејус, *Deus ex hypothesi Grotii abesse potest*⁶⁾. Гроциус је уверавао да исто онако као што Бог не може учинити да два пута два не буде четири, Он не може ни променити природно право⁷⁾.

На тај начин правна се мисао опростила с Богом и покушала је да потражи сопствени слободни пут, избегавајући висине и провале верске метафизике. Отпочело је доба световне правне философије. Правници, које је Улпијан упоређивао је свештеницима, постају слободни мислиоци, за које важи каснија Лајбницова изрека: *ut atheistus potest esse Geometra, ita atheistus Jureconsultus esse potest*

Осим верског искуства Гроциус је искључио из своје правне философије и књижевно искуство хуманизма. У пред-

⁵⁾ Језуит Гарас објашњавао је: *par le mot de libertin je n'entends ni un huguenot, ni un athée, ni un catholique, ni un hérétique, ni un politique, mais un certain composé de toutes ces qualités.*

⁶⁾ *Dissertatio de jure naturae sociali*, § XLI.

⁷⁾ *De jure belli ac pacis*, Lib. I, Cap. I, X, 5.

говору књиге *Mare liberum* он оспорава могућност да се појам правде оснива на „неком празном човечијем мишљењу“. До душе у књизи „О праву рата и мира“ он наводи низ цитата али само ради украса, а не и ради доказа (поп *tam ut inde adstruamus fidem*).

Гроциус није полагао ни на историско искуство, „Истине факта“, као што се доцније изражавао Лайбниц, улазиле су у његову правну философију само као помоћна средства за истине разума: *jus enim naturae aliquo modo inde probatur*. И апостериорну методу он је допуштао само као популарно прилагођавање праве и „суптилне“ априорне методе⁸⁾. Зато се Русо варао приговарајући му да изводи право из факта⁹⁾.

Најзад Гроциус се одрекао ма каквих политичких тежњи и сматрао је чак за увреду претпоставку да је он водио рачуна о страначким размирицама свога доба.

Дакле Гроциус је одбацио искуство, историју, ауторитете, традицију, тенденције. Па шта онда остаје? Зар само Монтењево питање „шта ја знам“ (*que sais-je*) или Шаронов одговор „не знам ништа“ (*ne sais rien*) или „сумњам“ (*dubito*) Декарта, који је у доба изласка Гроциеве књиге (1625 г.) према сопственој изјави престао да изучава „књигу света“ и тумарао осамљен у мраку? Не, остаје разум, прави разум (*recta ratio*). За разлику од свога сувременика канцелара Оксенстјерне, који је завештао своме сину проналазак да се свет скоро сасвим не управља памећу (*nescis, mihi fili, quam parva sapientia regatur mundus*). Хуго Гроциус веровао је да се свет управља разумом и да врлине свугде прате прави разум (*recta ratio, quam virtus ubique sequitur*). Баш из овог разума он изводи и читаво природно право: *jus naturale est dictatum rectae rationes*. На тај начин за дванаест година пре него што се појавила књига *Discours de la méthode* Хуго Гроциус прогласио је своје *cogito* и постао је Декартом правне философије. Увод (*prolegomena*) његове књиге *De jure belli ac pacis* тежи да буде тако рећи *Discours da la méthode juridique* и у правној философији има исту тежњу као и Кантови „Пролегомени“ ка свакој будућој метаморфози, могућој у смислу науке¹⁰⁾.

Како је Гроциус схватио такву правну философију? Као рационалну и социјалну, чији су темељи *recta ratio ac natura societatis*.¹⁰⁾ Његова је правна теорија рационална или, као што би ми то сада рекли, рационалистичка. То значи да се разум признаје не само као њено техничко оруђе, него и као њен извор. Па шта је овај разум? Није то разум модерне гносеологије, која се оснива на импресионизму и конструисању

⁸⁾ Esse autem aliquid juris naturalis probari solet tum ab eo quod prius est, tum ab eo quod posterius, quarum probandi rationum illa subtilior est, haec popularior (Lib. I, Cap. I, XII, I).

⁹⁾ Sa plus constante manière de raisonner est d'établir toujours le droit par le fait (Contrat social I, II).

¹⁰⁾ Lib. I, Cap. II, I, 5.

хипотеза и чак фикција, у којој је све релативно и чак сâм разум на крају крајева није ништа друго до фикција. Пре Канта, који дефинише разум као способност за принципе, и Порталиса, који је био истог мишљења (*le propre de la raison est de découvrir les principes*), Гроциус схвата разум као способност познавања и поступања према општим прописима.¹¹⁾ Прописи правог разума су општи и неопходни. Они су очевидни и зато непобитни. Они не зависе од места, времена, лица. Помоћу логичних закључака из њих се изводи систематско научно знање, оно, што се онда звало *ars*.

Баш у таквом смислу Гроциус је замислио и правну философију: „прва је била моја брига да сведем доказе оног, што се односи на природно право, ка неким појмовима толико истинитим да их нико не би могао оборити без насиља над самим собом, јер начела овог права по себи су јасна и очевидна.“¹²⁾ Као што су доцније чинили Декарт и други рационалисти, Гроциус је примио као основне методолошке захтеве прецизне дефиниције, разговетно разликовање основних начела и њихов систематски распоред.¹³⁾ Дотична начела не зависе од емпирерије као и геометрички облици.¹⁴⁾ Само тако разумно право је истинито. Свако друго право које полази од човечије или чак Божје воље, променљиво је и не спада у прави научни систем.¹⁵⁾ Док је доцније Паскал обратио пажњу само на релативну страну права и правде, који се мењају током времена (*le droit a ses époques!*) и зависе од географске ширине и пограничне планине или реке, Гроциус признаје само вечно и непроменљиво, рационално право. И на тај начин он је постао претечом Глафеја и Канта, који су схватили природно право као раумно (*Vergrundrecht*).

Дакле прво је обележје Гроциеве философије права њен рационализам. Друго је њено начело друштвено, *socialitas*. Ово се начело налази у човечијој природи: *homini proprium sociale*. Према томе Гроциус сматра за извор природног права разумну одбрану друштва: *haec vero... societas custodia, humano intellectui conveniens, fons est ejus juris.*¹⁶⁾ Мерило је овог права сагласност са разумном и социалном природом човека (*convenientia cum ipsa natura rationali ac sociali*). Уопште читава је Гроциева књига прожета социјалним начелом. То је било ново

¹¹⁾ *Prolegomena*, I, 7: *facultatem sciendi agendique secundum generalia praecepta.*

¹²⁾ *Prolegomena*, I, 39.

¹³⁾ *In toto opere tria maxime mihi proposui: ut definieri rationes redderem quam maxime evidentes, et ut quae erant tractanda, ordine certo disponerem, et ut quae eadem inter se videri poterant, nec crant, perspicue distinguerem.*

¹⁴⁾ *Sicut mathematici figuras a corporibus semotas considerant.*

¹⁵⁾ *Nam naturalia cum semper eadem sint, facile possunt in artem colligi: illa autem, quae ex constituto veniunt, cum et mutantur saepe, a alibi alia sint, extra artem posita sunt, ut aliae rerum singularium perceptiones (Prolegomena, I, 30).*

¹⁶⁾ *Prolegomena*, I, 8.

и оригинално и имало је велики утицај на правну мисао. Једни, као на пример Пуфendorf, још одлучније, него Grocius, сматрали су природно право за истоветно са социјалним: *socialitas, quam nos profundamento Juri Naturali substravimus.*¹⁷⁾ Други, као на пример Самуил Кокцеј, писац једног дела нарочито упереног против Grociusa, *De iure naturae sociali*, исто тако одлучно су избацили социјално начело из правне философије: *refutatur doctrina de Jure Naturae sociali.*¹⁸⁾ Ипак још у XVIII столећу Ахенвал и други писци бавили су се теоријом социјалног права. Али доцније све је то било заборављено. И у модерној науци влада уверење да је социјално начело било потпуно непознато правној и друштвеној философији XVII и XVIII столећа и да је оно проналазак тек нашег доба.

Дакле разум и социјално начело сачињавају полазне тачке Grocieve теорије о правди. Методологија рационализма захтевала је да философски систем буде ланац закључчака из једног врховног начела. То се звало геометријском методом. Grocius је то разумео. И зато као темељ његовог система служи формула правде, осниване на разумном и социјалном начелу. Ова формула гласи: „право значи друго, од онога што је правилно, и то више у негативном, него ли у позитивном смислу, то право је оно што није неправично. Неправично је пак оно што је противно природи оних, који употребљавају разум“. (Lib. I, Cap. I, III, I). Ова је формула врло карактеристична. Пре свега то је баш формула, нешто формално. Није то материјални пропис: чини баш ово и ово, не чини баш ово и ово, као што на пример Mojsijevе заповести изрично одређују како се треба понашати и према Богу и према кумирима и према родитељима и према туђој жени и према робу и према волу и другој стоци. Није то такође ни уопштавање, синтеза мноштва материјалних и конкретних прописа. То је априорна формула, која је установљена помоћу логичког умовања. То је правна алгебра налик на категорички императив Канта, који се поносио да у овом императиву нема никакве материјалне садржине, чиме се омогућава решење свих животних случајева помоћу увођења дотичних конкретних података. Такав је покушај одважан, колико је и опасан. Метода логичке чистоће лако прелази у методу празнине. И као што се изразио Шопенхајер приликом рационализма, *Wissenschaftslehre* лако се може претворити у *Wissenschaftsleere*. Априорним формулама недостају месо и кости, крв и витамини. Али рационализам се тиме не узнемирава, јер његов правац није од живота ка мисли, него напротив од мисли ка животу.

Као и многе априорне формуле, код којих је свако одређивање негирање, (*omnis determinatio est negatio*), и Gro-

¹⁷⁾ *De officio hominis et civis, Praefatio auctoris, § IX.*

¹⁸⁾ *Dissertatio de jure naturae sociali, Cap. II. Neque ulla ratio allegari potest, unde appareat Deum voluisse praecise homines esse sociales* (§ XXVI)

циева је формула негативна. Правда се карактерише, као што се изражавају богослови, на апофатички начин, не позитивно, него негативно, као одсуство неправде. То значи да је неправда више везана уз стварност, уз онтологију. То подсећа на метафизички пессимизам Шопенхауера, који тврди да стварно и позитивно постоји само несреща и да је тако звана срећа само одсуство несреще.

Најзад према Гроциевој формулацији није мерило правде ни Бог нити природа, него човек, разуман човек. Али није то осамљен паметан човек, који се наводи као мерило у Аристотеловој етици, него колективан мудрац, друштво „оних, који употребљавају разум“. Пошто такво друштво никад и никаде не постоји стварно, зато је мерило правде нешто теолошко, неки социјални идеал. Његово формулисање подсећа на други социјални идеал, који према мишљењу једног модерног рационалисте у правној философији важи као мерило „истинитог права“: то је Штамлерова *Gemeinschaft frei wollender Menschen*, друштво људи који имају слободну вољу, али такву, која је поред своје аутономије потчињена категоричким прописима рационалног понашања. Очевидно постоји нека унутрашња логика рационализма, која је побудила Гроциуса да пружи руку Штамлеру и да у правној философији постане тако рећи неокантонац XVII века.

Таква су била начела помоћу којих је Хуго Гроциус, као што је приметио Лajбниц, први свео у систем науку, која је пре тога била у помрчини. Рационализам у правној философији — таква је била у књизи *De jure belli ac pacis* главна мелодија, према којој све остало било је само пратња као и многобројни „короларији“ и „схолије“ у Спинозиној „Етици“, у којој, као што је израчунao професор Ерхарт, од 230 страна 97 сасвим нису написане *ordine geometrico*¹⁹. Овај Гроциев рационализам мало се узима у обзир у историји философије. Међутим он је значајан и у хронолошком и у методолошком погледу. Гроцијева књига изашла је за 12 година пре *Discours de la méthode* од Декарта, за 17 година пре *De cive* од Хобеса, за 7 година пре рођења Лajбница. Другим речима Гроциус је био по времену први значајан рационалиста у XVII веку. Али за разлику од потоњих рационалиста, који су прихватили натурализам и физицизам, Гроциус је примењивао свој рационализам на чисто етичка питања не прибегавајући никаквим помоћним појмовима из физике. Зато он није упоређивао, као Декарт, философију са дрветом чије је стабло физика а етика само крајња грана. Он није именовао добро и зло као предрасуде и човека као ствар, као што је то чини Спиноза. Није исмеавао слободну вољу нити је упоређивао са падом каменице, као Спиноза. Није конструисао, као Ерхард Вајgel и Пуфендорф, неки „морални простор“ налик на фи-

¹⁹⁾ Die Philosophie des Spinoza im Lichte der Kritik, Leipzig, 1908, S. 150.

зички да би ту конструисао и сместио моралне „ствари“. Није ни делио Хобесово уверење да је грађанска философија (*philosophia civilis*) могућа по угледу на природну философију „*philosophia naturalis*“. Напротив Гроциус је био начелни противник физицизма у моралним наукама. Он је продужавао Платонову мисао да је идеја добра највеће знање и обрадио је много раније Кантову мисао о примату морала пред познавањем. Према томе и о принудном праву он је расправљао *non secundum physicam subtilitatem, sed moraliter* (Lib. III, Cap. I, II.). И зато он се може сматрати као један од оних ретких философа, који не мисле да је физичко или психолошко познавање довољно или меродавно за решавање моралних питања и који поклањају нарочиту пажњу племенитој, али и прилично занемареној теорији моралног знања.

Д-р Евгеније Спекторски.

О ИНСТРУКЦИЈАМА (ПРАВИЛНИЦИМА)

I

Суштина инструкција или правилника није јоште од теорије довољно објашњена. Шта више не постоји јасност о томе да су инструкције такође правна акта, правне норме.

Разлика између инструкцијом и правном уредбом се по правилу овако повлачи: 1) Правни акт потчињеног органа остаје у снази, и кад је он учињен у супротности са (генералном) инструкцијом или (индивидуалном) наредбом (и кад подређени орган није извршио заповест старијег). 2) Судски се може нападати само акт потчињеног органа због прекорачења власти. 3) Прекорачења власти има ако потчињени орган није био надлежан. 4) Судија сматра акт органа као да га је он спонтано учинио. — Инструкције се не морају објављивати у Службеном листу. Довољно је, ако су достављене органима¹⁾. Оне могу бити по рангу ниже не само од закона него и од уредбе. Јер, и у границама уредбе могу се издавати акта која имају само унутрашње дејство.

Из свих ових разлика излази једно исто, и то на име, да инструкције и наредбе немају дејства споља и да нити судови нити приватни са њима рачунају. То пак значи практично за појединца, да се он не може позивати на законите

¹⁾ Крбек о томе пише: „Административне би се наредбе морале обнародовати само дотичним службеним органима, премда је и код истих приметљива тенденција да се обнародују на начин правних. Тенденција, која се указује врло оправданом баш с разлога, што је често врло тешко повући границе између ове две врсте наредби. Само изнинамо може службени интерес тражити да строго административна наредба буде рецимо повериљивим путем саопштена службеним органима“ *Upravno pravo*, I, ст. 118 нап. 19).

инструкције и наредбе, које би биле у његову корист. Јер, што се тиче незаконитих, за њих важи исто што и за незаконите уредбе, јер не могу ни у ком случају да остану у важности незаконита акта на основу њих. Разлика међу њима је само у томе, што суд неће узимати у обзир само инструкције него административан акт, као што ће то код уредбе, коју би у једном датом позитивном праву могао и поништити у целини.²⁾ Отуда се не може говорити такође ни о већој правној снази незаконитих уредаба према појединцима. Како инструкције немају обавезну снагу с поља, то не може бити ни речи о томе да би уредба имала већу обавезну снагу према појединцима. Разлика би ту могла бити међу уредбом и административним актом, ако би таква у опште била оправдана.

Сада се поставља питање да ли на овај начин повучена разлика може оправдати назирање да су то два начелно различита акта, да су инструкције, које су јоште генералне као и уредбе, нешто друго него ове последње.

Уредбе су, као што је познато, обавезне такође и с поља, за грађане и судове, тако да административан акт противан уредби може бити оспорен пред судом за незаконитост. У пракси се сматрају обавезне за административне органе, чак кад су лишене законског основа. Оне могу имати за предмет како уређење унутрање организације и делатности, тако и правне односе између државе и индивидуа или међусобне односе индивидуа. По свима овим обележјима уредбе се сматрају као акта, за чије издавање административне власти не могу бити овлашћене без специјалног уставног овлашћења. У једној демократској држави административне власти могу издавати уредбе само на основу изричног уставног овлашћења. Сматра се, на име, да је законодавац придржао за себе право издавања општих правних прописа, јер такво издавање практично ван сваке сумње значи много. Ако овај монопол законодавца није никде у уставу изрично утврђен, то би се могло замислiti и супротно решење као логично. Јер, демократија није тако стриктно одређен појам да се не би могло допустити администрацији издавање општих прописа барем у границама закона. Однос начела је пархије и законитости даје се уредити на различите начине, више или мање демократски, у корист једног или у корист другог начела. Ипак је данас прва интерпретација, која има свој основ у једном политичком принципу, у једном напреднијем схватању демократије, на снази, и изузети од ње се допуштају само ако то захтевају потребе праксе. У корист такве интерпретације говори и то, што устави не пропуш-

²⁾У оба случаја један административан акт се поништава из разлога, што није у сагласности са законом. Разлике, о којој треба водити рачуна, било би у оном случају кад би судови били овлашћени да поништавају уредбу једном за свагда, — јер њих се не тиче инструкција и према томе не долазе у положај да је пониште целу директно.

тају да изрично уступе уредбодавну власт управи. Важност таквог аргумента ослабљена је тиме, што старији устави регулишу то питање на начин, који оставља у сумњи извесне тачке, нарочито о делегацији одн. тачније преношењу власти (о чему данас може бити само речи).

Насупрот уредбама дају се замислiti у једном позитивном праву акта, која ће се од уредба разликовати по једној од ниже наведених тачака. Важно је у том циљу утврдити какве ће правне последице имати разлике према свакој од тих тачака.

Разлика само по садржини, у томе смислу на име да се друга врста норма односи само на интерну организацију и на функционисање управе, могла би у једном одређеном праву (не у сваком) бити од одлучујуће важности. Ова разлика нам се указује у случају када је управна власт задржала за себе право издавања уредбаба и стварно овај случај се може указати у конституционалној монархији. Али са овом разликом је везана уско друга, да такве норме, које се односе само на унутрашњу организацију, немају никакве обавезне силе споља. Јер, ако се тиме истовремено потврђује и то, да управна власт има право да издаје такве норме, то јест да ово право произилази само по себи из њене јерархијске власти, — то може имати основа у томе, да се ова питања имају да сматрају као питања која спадају у ону сферу, над којом народу не припада никакво право. Лабандова теорија је у овом смислу потпуно логична. У једној демократској држави је ипак такво схватање недопуштено и уредба не може никако имати такав карактер. Ту је равнодушно да ли је у питању унутрашња организација или права и дужности грађана; то значи да се између административних правила и правних норма не чини никаква разлика. До душе правне норме дођивају веће практично значење у једном погледу, али из тога не произилази начелна разлика у горњем смислу.

О разлици по садржини међу уредбама и инструкцијама би могло бити речи у демократској држави у једном другом смислу. У таквој држави је на име могуће и управо природно да управна власт интерпретира законе и уредбе путем генералних интерпретативних прописа. Ти прописи одн. та интерпретација имаје само унутрашње дејство, само за чиновнике. Јер за појединце биће и може бити обавезна искључиво интерпретација судова.

Интерпретација судова је обавезна и за администрацију, у колико њена акција стоји под њиховом контролом и поједици се могу њима обратити поводом конкретних административних аката. Право издавања интерпретативних прописа подразумева се и у демократској држави, тј. у свакој држави без разлике, јер је то неопходно средство при самом унутрашњем пословању и јер је то онај минимум који се мора задржати за управу, а да се она не паралише потпуно у своме раду.

Против овога се не може навести као разлог да судови немају такво право — у земљама где га немају. Ради се ту, на име, о праву да судови издају начелне одлуке обавезне за ниже судове и према томе и за грађане (а не начелне одлуке општег одељења обавезне за специјална, јер од таквог права врховних судова ништа природније). То баш, јер се ради о таквим одлукама, показује неоправданост приговора, пошто интерпретација управне власти има само унутрашње дејство. Једно ауторитативно назирање могло би водити томе да се интерпретативним прописима дâ важност и наспрам појединача, на име у томе смислу да се они имају „провизорно“ (по терминологији Ориу-а) извршивати, докле суд не реши у супротном смислу. Овакво решење тешко се дâ замислити у модерној држави, и кад се има у виду да се има читава скала ступњевитости у појму демократске и правне државе. Ако се то практицира за административна акта, не треба барем за генерална интерпретативна правила. Таква привилегија администрације нема за себе никаквих практичних разлога, када се зна да тек интерпретација суда везује дефинитивно. Опасност је шта више та, да судови не би могли поништити у целини такву генералну интерпретацију. Као што се види, дакле, у демократској држави долази се до инструкција, до генералних прописа са искључивом унутрашњом силом онако исто као и у конституционалној монархији. Разлика је само у томе, што би у првој ти прописи били искључиво интерпретативни, у другој пак они се односе на унутрашње пословање администрације³⁾.

Тешко се пак даје замислити у пракси принципијелна разлика међу генералним правилима по унутрашњем дејству, која би произилазила из садржине или материје коју она регулише, из тога, на име, што би једна врста правила регулисала унутрашње пословање, а друга врста — правне односе управе са појединцима. То је, разуме се, *in abstracto* могуће. Али, ако би се и десило, разлика би била градуелна, и ми бисмо имали у ствари само две врсте једног истог акта, једне и исте норме, уредбе. Тако остаје као једини критеријум разликовање да једна врста општих правила има само унутрашње дејство, друга такође и спољашње. Питање је колико то вреди. Изгледа једна беззначајна разлика. И, практично, она се може јако умањити. Морамо, на име признати да се може десити, што се тиче санкција и правних последица у опште у случају неизвршења прописа са унутрашњим и прописа са спољашњим дејством да се јако приближе једни другима о својем конкретном облику (како су дати у једном позитивном праву). Задатак је законодавца да пази на то да инструкције, прописи само са унутрашњим дејством, не дођују сувише велики ауторитет и да санкције не буду сувише

³⁾ Питање стоји у вези са начелом поделе власти, односом законодавне према судској и управној.

строге, а уредбе, прописи са спољашњим дејством напротив сувише мали ауторитет и санкције буду сувише благе.

Међутим изгледа да уредбе треба да имају веће дејство од инструкција и изнутра. Резонује се, на име, тако да код норма које се управљају на народ мора бити и већа дисциплина и јединство такође изнутра. Боље би било резоновати тако, да у једној демократској или тачније правној држави јерархијска власт којом располаже виши чиновник према нижем треба да се креће у границама закона. И тако на пр. управна власт би имала да извршује и незаконите уредбе, докле међутим не мора незаконите инструкције. Незаконитост уредба нека спречавају политички органи, краљ или скупштина, и нека позивају на одговорност, политичку и правну, министре који би издавали незаконите (или неустановне) уредбе.

Овај критеријум (по правном ефекту изнутра или споља) се може делимично поклапати са критеријумом по садржини. Јер, са свим је природно да и административна уредба има искључиво унутрашњег дејства у тој мери да појединач не би могао повести никако спор за прекорачење власти зато, што не би био уопште ангажован његов ма какав законит интерес. У том случају нема, практично, ни она ефект споља, онако исто као што га нема правилник у опште.

У пркос свему овоме, што смо показали, такво разликовање међу уредбом и правилником вреди, као што ћемо мало ниже показати. Питање је само да ли би се и данас могло допустити да се инструкције, прописи само са унутрашњим дејством, односе у опште на унутрашње пословање, развијајући законе или уредбе.

II

У Немачкој и Аустрији по свој прилици држе се у пракси и теорији гледишта да су инструкције акта са унутрашњом обавезном снагом. У једној и другој земљи допуштају да се односе не само на интерпретацију закона и уредба него да изводе такође законе по принципима техничким, политичким и привредним *). Али то значи да ближе одређују законе који се тичу и појединача.

У Енглеској, како се тврди од по неких писаца, управна власт може издавати само уредбе са унутрашњом снагом. Наводи се, за карактеристику енглеског права у томе смислу, да суд оцењује и код самих полицијских уредаба и по целисходности (»reasonableness«). Хачек пак у Енглеској тврди да фали јерархија у правом смислу речи. Централна места не издају нижим властима (понајчешће комуналним) наредбе већ их само саветују, јер они могу ове последње присилити на покоравање само судским путем (на пр. помоћу тужбе Man-

⁴⁾ Herrnritt, Grundlagen des Verwaltungsrechts, 1928. s. 78, 82 и 75 (нап. 18); Fleiner, Die Institutionen des preussischen Verwaltungsrecht s. 62..

damus). Ипак Хачек истиче да постоји рутина, која по њему замењује административно право. Рећи рутина значи рећи да постоје ипак извесна општа правила утврђена праксом, која везују администрацију без обзира што суд може да их призна или не. То није право, по речима Хачека, јер оно може бити оспорено пред судовима и оглашено као неважеће. И административна власт, по њему, не доноси „административна акта“ у техничком смислу. Али то показује да има тамо у једној форми оно што се назива на континенту инструкција са унутрашњом обvezном силом.⁵⁾

Разлику међу француским и енглеским правом, *Брајс* (Вгусе) формулише на следећи начин. У Француској „по правилу, сваки законски текст, редигован на апстрактан начин, иште да буде прецизиран и допуњен административном инструкцијом. До извесне мере тако је у Енглеској, али овде статути дају суверену у његовом приватном Савету, у Савету судија највишег Суда или још државном секретару за Унутрашња дела, сву власт да објављује извршне наредбе и уредбе за примену, које имају законску силу кад су издане у законским границама. У Француској ипак, министри су надлежни — без специјалне инвеституре (овлашћења), која је дата у извесним случајевима — да објављују ордонанце непосредно извршне, не само за своје непосредне потчињене органе него и за све грађане“.⁶⁾

У најновијем развоју енглеског административног права опажа се интересантна појава да министри добијају овлашћења да доносе наредбе општег, карактера које су дефинитивне (»final and conclusive«) што ће рећи које стоје ван контроле суда у опште. То бива обично код аката који се сматрају издани већ са самим законом (»as if they were enacted in this Act«).⁷⁾ Откуда је то дошло, то је питање за себе. Свакако то указује на неке типичне недостатке енглеског административног права, одн. либералистичке и цивилистичке кон-

⁵⁾ Fleiner, loc. cit. Nr. 27 п. 63.

Hatschek, *Englisches Staatsrecht* II B., 1906, s 508, 668 (*Abschlussbetrachtung, Englische und deutsche Verwaltung, Eine Parallelie*). — Alibert (*Le contrôle juridictionnel de l'administration*, 1926, str. 18) каже: „Le pouvoir réglementaire, lorsqu'il est institué n'a guère qu'une valeur de direction interne, qui ne participe à aucun degré de la force obligatoire des lois à l'égard des citoyens“.

⁶⁾ *Les démocraties modernes*, 1924, I ст. 317.

⁷⁾ На пр. каже се у једном закону (Poor Law Act, 1927, ст. 67. *The new despotisme*, by The Rt. Hon. Lord Heward, 1929, глава: *The system at Work*): „All rules, orders, and regulations made by the Minister under this Act shall have effect as if enacted in this Act, subjekti, however, to the power of the Minister to suspend, alter, or rescind any such rule, order, or regulation“. Поред овог има и других типичних облика кад се јављају ова правила в. исту главу наведеног дела. — О томе в. такође и *Administrative Law*, by Fr. John Port, 1929, специјално у *Conclusions*, ст. 355 и даље.

цепције јавних установа и на потребу за реформама и приближавањем континенталном административном праву.⁸⁾

У овом питању изгледа можемо рећи, као и у многим другим питањима административног права, врло је поучна јуриспруденција француског Државног савета. Та јуриспруденција није довољно одређена; још увек воде борбу две супротне струје: поред главне, има и једна споредна. И развој, разуме се, далеко је јоште од тога, да би био завршен. Ипак тај развој се јасно види по својој главној тенденцији, која се, на име, састоји у томе, да се управа што више ограничи и сузи у својој дискреционалној власти и стави под судску контролу. Тенденција је, dakле, да се државна администрација веже својим инструкцијама, или другим речима да се правилницима дâ важност правних аката или норма, и да се третирају као уредбе. Да би престале важити (обвезити), потребно би, dakле, било и за њих да се повуку на један одређен начин. С друге стране та везаност и контрола судска не би смела ићи на штету дискреционарне власти у праве. У истом смислу је био и развој теорије.

Старија теорија у Француској је стриктно стајала на гле-дишту да циркулари имају само унутрашњу вредност. Од-бијајући обавезну снагу формалностима прописаним путем циркулара, Laferrière им је одбија и што се тиче такође сушти-не (*le fond*). Aucos и Dugocq изгледају инспирисани истим ду-хом. И та традиција остаје све до J. Barthélémy-a. (*Essai d'une Théorie sur les Droits subjectifs des Administrés*, p. 169) Duguit је дошао да изведе крајњу конзеквенцу из тога назирања и покрене правни карактер и утре пут, и ако индиректно, теж-њи да се и инструкције подведу под судску контролу.

Што се тиче спора за поништавање (*recours en annulation*), у самом почетку инструкције се нису могле ни на који начин поништити. Доцније Државни савет се труди да у инструк-цијама пронађе, било у једном делу инструкције било у це-лини, прикривену одлуку која би могла чинити предмет ре-курса. И налази је, одиста, заобилазним путем, у министровим примедбама и, нарочито, у томе, што би инструкција била саопштена и достављена заинтересованом лицу. Но ово су само изузети (»*dans les circonstances de l'espèce*«). Још даље у развоју, Државни савет прима тужбе против саме инструк-ције. Важан датум у том развоју је пресуда Фабр. Тужбе су сада могуће против генералних инструкција, али под ус-ловом да их могу подизати чиновници, а не и појединци. Др-жавни Савет је, према томе, поставио два услова: (1) да се ради о генералним заповестима, инструкцијама у правом сми-слу речи и (2) да их подижу чиновници. Ако фали само један од ова два услова (или разуме се, обадва), онда нема могућ-ности за подизање тужбе. Тужба се још прима једним чисто

⁸⁾ Запажено и објашњавано још од Koellreuter-а у његовом познатом делу *D. adm. Gewalt in England*, 1913. Оштру критику против такве тен-денције у енгл. праву дао је *Heward* и умерену у наведеним делима *Port*.

заobilaznim путем (*à l'aveur d'un détour*⁹). То значи тужба се не прима против индивидуалне наредбе и не прима се од обичног грађанина. Али и у случају, кад су дата оба услова, није још увек сигурно да ће Државни савет тужбу примити.

Сличан је био развој и у погледу спора за прекорачење надлежности (*recours pour l'excès de pouvoir*). Против индивидуалних наредаба тужбе није могло бити у опште. Штета се може причинити и индивидуалном одлуком, онако исто као и једном уредбом. „Али одлука, еминентно посебна, не би могла имати обавезну силу која би дала њеној повреди карактер да би повлачила отварање спора. Такву обавезну силу може имати само генерално правило“¹⁰) Одиста, позивати се у своју корист на једну индивидуалну наредбу било би и сувише што се тиче заштите права појединаца; и сувише такође, што се тиче контроле над администрацијом, јер, по томе, сваки акт, дакле и један акт „еминентно посебан“, и ако управљен само на унутрашње односе, има важност истовремено и споља. Тиме је избрисана свака преграда између унутрашњости и спољашњости.

Што се тиче општих наредаба, инструкција, у почетку се сматрало да појединац може да стиче права само на основу закона и уредаба у правом смислу речи. Правило је било да се тужба може заснивати само на закону или уредби („спољашњој“)¹¹) Тужба се допуштала само по врло ретком изузетку, што је било потврђено само неком врстом обичаја јуриспруденције. Узима се, на име, понекад да министар има уредбодавну власт на пр. из разлога, што је акт министров уско везан са претходним актом, донесеним од надлежне власти.¹²) Питање се решава на основу тога да ли министар има уредбодавну власт или не. Превирање јуриспруденције се дешава око 1907—1909 када се она почиње да оријентише у једном другом смислу. Од почетка Државни савет је почeo да даје многобројне доказе добре воље да пружи заштиту чиновницима. Допустивши им најпре да се туже против инструкција којим се врећају њихова права заснована на закону он им наскоро допушта да се позивају на њих и у своју корист. Државни Савет ствара теорију о „супстанцијелним формалностима“, т. ј. да се чиновници могу позивати на инструкције које садрже формалности што пружају чиновницима гарантије да ће њихова права бити заштићена. Питање је, разуме се, отворено како се даје објаснити да се унутрашњим прописима, циркуларима, даје вредност закона и уредаба.

Кад се баци општи поглед на француску праксу, изгледа

⁹) Chevalier, *L'instruction de service et le recours pour l'excès de pouvoir*. st. 136.

¹⁰) Chevalier, *L'instruction de service et le recours pour l'excès de pouvoir* st. 183.

¹¹) Chevalier loc. cit. st. 244—246

¹²) Chevalier, loc. cit. st. 245.

да се она, тежећи да све више дâ важности инструкцијама, креће у границама, одређеним с једне стране супротности генералних (инструкција) и индивидуалних заповести и, с друге, супротности чиновника и нечиновника. Кад је правило генерално, онда се чиновници могу жалити против циркулара или обрнуто могу да траже права призната правилником. Државни савет је вођен идејом да циркулари чине неку врсту унутрашње уредбе у односу према њима, јер они су, како се каже, једна категорија грађана, која се налази у положају специјалне субординације. Државни савет међутим као да покушава да иде и даље, допуштајући и обичним грађанима тужбу против инструкција „чији је карактер општности евидентан, под условом да се она односи директно на њих”. Код индивидуалних инструкција тражи се да садрже одлуку у конкретном и индивидуалном случају. Државни савет је ту вођен — како се то објашњава — идејом да администрација не сме бити сувише ограничена у својој јерархијској власти.

Ова пракса не само да није дефинитивна него ни довољно одређена да би се могла интерпретирати само на један једини начин. Да се и данас сматрају као административна акта инструкције које садрже „елемент директне одлуке, кадре да причине непосредно штету”, потврђују нам извесни писци као на пр. Алиберт. Тужба се подноси, разуме се, од стране онога, у погледу којег је одлука донета на основу циркулара. Исто тако извесни циркулари или инструкције могу бити судски нападнути, када имају карактер који одликује непосредно извршне одлуке т. ј. које се непосредно извршују и наносе штете читавој категорији грађана. Државни савет је на пр. примио тужбу професорâ гимназије против циркулара којим је министар просвете ставио у дужност професорима да воде надзор над les recréations d' interclasse — опоравилиштима за време распуста — јер професори су имали да сбављају ту дужност непосредно на основу циркулара. Специјалну групу чине случајеви када мере ислеђивања или припремања садрже такав елеменат који непосредно причињава штету. Такве мере имплицирају тада прву одлуку која може бити предмет рекурса за прекорачење власти.¹³⁾

¹³⁾ Конкретно, *Алибер* наводи следеће примере: 1° за случај када циркулари немају уредбодавне власти и 2° за случај када је имају 1°. Ту спадају циркулари који дају извесним агентима користи које нису биле предвиђене уредбама. Али ту он не разликује две могућности: кад је таква корист у супротности са ранијом одредбом и кад само није била предвиђена. И тако ставља у исту рубрику случај кад министар поште издаје инструкције које садрже одредбе повољне за извесне агенте и случај кад министар војни инструкцијом хоће да одржи у активности резервне официре рањене и постале неспособне за службу, и одрекао се тако да на њих примени чл. 11 декрета од 11. авг. 1878 који би наметао овим официрима стање изван кадра без пензије (*sans solde*). Циркулари, који организују процедуре у материјама већ регулисаним на разне начине од закона и уредаба, за које министри немају никакве уредбодавне власти, изгледа да се односе баш на

Спорна су горе наведена разликовања. Нарочито је спорно, које су уредбе које би могле засновати права чиновника или грађана, *Hautiou* разликује императивне прописе од оних који то нису него су само индикативни или императивни, дајући једино првима правну моћ, т. ј. чинећи их обавезним. *Chevalier*, који наглашава потребу да се Државни савет сачува да не би и сувише ограничио администрацију, констатује опрезност његову у том погледу. По његовом мишљењу Државни савет одређујући које су норме императивне и које то нису, узима као критериум две идеје: идеју гарантије права и идеју извршења закона или декрета. „Идеја гарантије садржи међутим идеју супстанцијелне формалности, јер једна формалност је супстанцијелна само ако пружа гарантију за права агената унутрашње службе. Друга идеја (извршење закона или декрета) се своди често такође на предходну идеју. Често, одиста, гарантије које су закон или декрет хтели пружити агентима не би могли осигурати овима ефикасну заштиту без једне интерпретативне и допунске одредбе садржане у генералној инструкцији.“¹⁴⁾ Гарантија, о којој *Chevalier* говори, била би на пр., ако се неко може огласити за неспособног на основу предходног комисијског прегледа одн. констатације. (Јер такав преглед пружа несумњиво гарантије за субјективна права: и ако заснован на инструкцији, има супстанцијелне вредности). Што се тиче одредаба чисто индикативних, то су одредбе којима се нешто објашњава (тако на пр. кад се министарским циркуларима набрајају различите болести и слабости, од којих зависи јели неко способан за вршење војне службе) или су то одредбе којима администрација, по чистој доброј вољи, допушта појединцима нешто, не хотећи да им тиме даде права. Другим речима, где она задржава за себе слободу да и другчије поступи.

Јеје међутим поводом случаја Rossi од 2. фебруара 1911. разликује међу министарским циркуларима и службеним инструкцијама.¹⁵⁾ Циркулари могу бити такође и уредбе под условом да се односе на једно ново питање, нову тачку, дотле нерегулисану. Кад ће се то десити, то је једно фактичко питање.¹⁶⁾ Оваквом тумачењу праксе, које почива на фундамен-

то да се инструкцијама не може ограничити право засновано на закону или уредби. Тако кад Председник републике има право да стави у пензију извесну категорију официра, не може министар да их путем инструкције напетра да траже стављање у пензију.²⁰ Ту спадају циркулари који имају силу уредбе. То су прво они, који значе просто извршење органских декрета и чине на неки начин њихов саставни део као на пр. кад инструкција регулише процедуру утврђивања таблоа напредовања или у циљу да осигура извршење декрета који предвиђа овај табло. Друго, то су циркулари који се односе на тачке и матерije које нису чиниле никакл објект утврђивања (регулисања), на пр. кад се циркуларом предвиђају форме за рад регрутних комисија и дају гаранције појединцима.

¹⁴⁾ *Chevalier*, loc. cit. p. 275.

¹⁵⁾ *Revue du droit public* 1911, t. II. 684 et suiv.

¹⁶⁾ *Principes généraux du droit adm.* 1914, p. 22.

талном разликовању прописа којима се само врши интерпретација и прописа којима се одређује нешто ново, приједружију се и *R. Bonnard*.¹⁷⁾ Једним великим делом *R. Bonnard*, истиче да је недоследност праксе Државног савета у овим питањима толика, да се не може у опште да еманципује један систем комплетан и кохерентан.

III

Тако се уплићу лична мишљења и аргументи самих писаца са јуриспунденцијом. То је сасвим природно у једном тако деликатном питању и истовремено фундаменталном, које се састоји у томе да се утврди носе ли правни карактер правила која се издају од стране виших органа низним и која су то правила по садржини и с обзиром на надлежност министара. Јер и код других таквих питања мешају се лична мишљења и јуриспруденција, када јоште нису довољно осветљена.

Нема сумње да се може замислити да има одредаба које би важиле *само изнутра*. Јерархијска власт се може увек разумети тако, да виши може да издаје наредбе низем шта ће овај да ради, а да тиме не дамо нити права да буде нападнута сама инструкција нити обрнуто да се неко позива на њу у своју корист. У том смислу је теорија *Duguit-ева*, теорија да то нису правне норме, о којој ћемо ниже више говорити, сасвим оправдана. Али могуће је такође да се администрацији не допусти увек и у сваком случају, и само што се тиче интерпретативних одредаба. То хоће управо *Жез и Бонар*, узимајући као принципијелни критеријум да ли се уноси што новога, почут, или не. Јер, то је минимум који се мора допустити администрацији, без којега она не може тако рећи функционисати. И, сем тога, јер виши у најмању руку мора располагати правом да тумачи норме и одржава у својем надлешству јединство при раду. Ако на једној страни интерпретација старијег мора бити обавезна за нижег, на другој страни има одлучујућу реч суд, који врши контролу над административном влашћу. То ће рећи да администрација нема ту у ствари никакву нарочиту самосталну власт и да је према томе само по себи разумљиво да има ту власт. Како *Бонар* наглашава, за појединца нема интереса да подноси тужбу против такве инструкције, јер је заштићен од суда самим тим, што му се обраћа само против *незаконитости* аката.

Против таквог гледишта се наводи не само да је то један критеријум »*singulièrement suivant*« него још да не би могло бити у опште једног рекурса против инструкције, ако она не би доносила нечег новог. Да би једна одлука била извршена, „треба нечег новог, *aliquid novi* и отуда начело да

¹⁷⁾ *Précis élémentaire de droit administratif*, 1926, p. 245—249.

одлуке које просто потврђују прећашње одлуке не садрже никакав нови правни захтев (претензију) и искључују тужбу¹⁸⁾. Признајући да је то једно фактично питање, сами представници дотичног назирања признају индиректно ту тешкоћу. Отуда се ваљда дешава једна логичка омешка да се сматра да ту одлучује воља, намера онога који издаје инструкцију.¹⁹⁾ Воља може бити меродавна тамо где би био он надлежан за издавање такође и уредбе тако да од њега зависи хоће ли издати једно или друго. Тамо, где не би био надлежан за уредбу, морамо се ослонити искључиво на објективан критеријум. Као што не може бити меродавно ни да ли је један генералан пропис обучен у чланове или не, не може бити меродавна ни воља у таквим случајевима. Али тамо, где би био надлежан и за уредбу, воља не би увек морала бити у конкретном случају довољно јасна. Тако је Jéze морао да потражи један објективан критеријум и он поставља као начело да се у сумњивим случајевима ваља презумирати да је министар хтео извршити своју уредбодавну власт.²⁰⁾ Разлог би био у томе, што ваља претпоставити да је он хтео дати максимум правне ефикасности своме акту. Тада максимум би био ту уредба. Питање је зашто се мора претпоставити да он хоће баш максималан ефект и зашто не би могао евентуално и минимум према важности питања које се регулише. Али нас се то овде не тиче. Мислим да се, упркос горње критике, може одржати разликовање тумачења и стварања новог.

Утврдивши смисао једне норме, ми можемо у грађанцима слободе, која нам је остављена, да донесемо једно, друго или треће решење, т. ј. да конкретизирамо дату правну норму. Нема сумње да при тумачењу нема математичке апсолутне извесности и с друге стране сваки акт у опште претставља увек нешто ново. То ипак није важно са гледишта позитивног права, већ у првом реду са филозофско-правног. Оно, што остаје у позитивном праву, то је свест о релативности границе, тумачења и новог регулисања, указивање на тешкоће, које се јављају у пракси, да се једно од другог тачно одвоји. Са гледишта позитивног права разликовање тумачења од регулисања новог има важности у више момената. Тако на пр. потребно је то разликовање у погледу компетенције органа. Са тог гледишта ваља разликовати дискрециону власт од тумачења (и ако се може десити да се те две ствари поклопе).

На овај начин јерархијска власт је сведена на минимум који се може замислити. Ако се иде и преко тога, онда нема више јерархије. Међутим јерархија може имати ипак један шири значај у свакој држави, ма по каквим принципима она била организована, дакле и у једној најдемократскијој др-

¹⁸⁾ Hauriou, Droit adm. 10 éd. ст. 400 и даље.

¹⁹⁾ Bonnard, Précis de droit administratif, st. 216.

²⁰⁾ Jéze, Principes généraux, st. 72.

жави. У интересу правилног и што бољег и успешнијег рада, потребно је оставити једну сферу слободе вишег према нижем. И то, само по себи се разуме, што се тиче савета, објашњења, него такође и што се тиче заповести (императива). Сасвим је могуће што се тиче поделе надлежности између вишег (министра) и нижег да се наредби вишег дâ пуну важност, важност и споља. Јер за нижи орган остаје да изврши ту наредбу претпостављајући да је министар надлежан. (Иначе нижи има своју сопствену надлежност, где му се не могу издавати индивидуални налози). Али је свакако нижи орган на тај начин потпуно елиминисан што се тиче законитости, пошто се законитост (вредност) његова акта оцењује у односу према министру. In abstracto могло би се рећи, да кад се тиче нешто законитости, онда није ни потребна каква активност нижег органа. Али, практично, тако ствар не стоји а на име из разлога, јер је потребна једна дискусија, макар између вишег и нижег, и можда је она ту баш и потребна. Од принципијелне је важности, међутим, да је администрацији потребно да стиче једно искуство и да она неће да се увек веже споља него само изнутра. Администрација неће и не може да се веже никако од један пут већ хоће себи да остави одрешене руке према трећим лицима (Друга је ствар, што нижи орган не би био дисциплински одговоран, ако би по наредби вишег урадио против једног општег прописа или утврђеног тумачења. Јер, то управо остаје у надлежности вишег органа). Претпоставља се ту извесна дискрециона власт министра. Јер, ако је нема, т.ј. ако мора да изда једну наредбу у једном одређеном законском смислу, онда не може ни да мења своју наредбу како хоће у односу према трећим лицима. У том случају, практично ће се поклапати његова наредба и административан акт. In abstracto, остаје у важности разликовање унутрашњег и спољашњег акта.

Писац, који је у Француској разумео важност унутрашњег јерархијског реда, то је *Hauriou*. Он пише у једној од својих нота 1909: „Уредбе корпоративне од момента кад су учињене унутар једне групе, постају дело групе и примењују се на све њене чланове, као што постају општа својина свију чланова; циркулар, донет од једног министра у телу јерархијског чиновништва, постаје, са ове тачке гледишта, ствар тела чиновничког, сасвим тако као да су они сами донели уредбу на својој скупштини“. Ваља само испитати шта иште правна идеја, каква ограничења из ње произилазе за онога који изда једну општу заповест. Јер каже се обично: кад један орган изда једно правило, један акт у опште, онда га оно веже докле год га не повуче. То је захтев сигурности или извесности правне т.ј. захтев правне идеје. Ако је то тачно, онда би јоште могла бити разлика између инструкције и уредбе само у погледу санкције. Један административни акт, који не би одговарао инструкцији, не би се могао поништити (као што би то био случај кад он не би одговарао

уреби или закону). Могло би бити само то да министар одговара што се није држао инструкције. Јер нема сумње да на тај начин могу бити појединци ослањајући се *фактички* на инструкције, иако нису за њих директно обавезне, па и сама држава, оштећени и да то није индиферентно са гледишта идеје права, која захтева што већу стабилност и сигурност. Али идеја права одн. сигурности има својих ступњева у више праваца и, с друге стране као што је познато, право не осигурува све штете него само извесне, „законске”. И сасвим је могуће да се не ангажују одговорности за једну врсту аката ни министара према држави, ни државе према појединцима — без сумње, само ако не постоје зато који други разлози. Међутим овде се ради о фундаменталном питању да ли је један орган који наређује везан, он сам такође, својом наредбом. Ни је ли везан, онда изгледа стојимо пред закључком да то није правна норма. Правна је норма оно што везује. Тако наилазимо на ону централну тачку у назирању Duguit-а, у једном смислу и Laband-а. Излаз из те ситуације би могла јоште да нам пружи само мисао да је за појам права довољно, ако је низа административна власт везана на наредбу старијег и да за непослушност одговара дисциплински. И, може пружити одиста, јер изгледа сасвим природно и разумљиво да се у праву дâ могућност да могу виши заповедати низима, не везујући себе него остављајући себи слободне руке да према приликама и потребама доносе и друкчије решење у конкретном случају. Право се не исцрпљује само везаношћу једним општим прописом, што ће рећи стабилношћу, него оно садржи још и слободу, потребну за прилагођавање у границама већ утврђене јерархије, дате у довољној мери. Такав случај је баш код администрације, где јерархија игра ванредно важну улогу.

Сада треба да се утврди у којој мери има да се сачува дискрециона власт (у унутрашњим односима) према појединцима и судској контроли.

У Француској, као што смо видели, чини се разликовање међу чиновником и нечиновником, допуштајући само чиновницима право тужбе Државном савету против циркулара. Као разлог за ово се наводи да се чиновници налазе у самој администрацији. Отуда изилази да унутрашњи прописи у односу према њима могу бити (прави) правни прописи. Регулишући једно чисто административно питање, циркулари регулишу истовремено питање, које се исто толико тиче чиновника. Зато се чиновницима ништа нарочито не даје што ни појединцима, него се само води рачуна о њиховом специјалном положају. Ту има нема сумње истине; ипак разлика остаје само релативна, јер има одредаба, које се истина односе на једно чисто државно питање али које се такође односе и на појединце. (Сетимо се на пр. царинских тарифа). Данас у опште се све више опажа да су везе између државног

и приватног интереса сложене и да има прелаза, као и мешовитих ситуација. Не може се начинити апсолутна разлика ни што се тиче покоравања. Јер у једном позитивном праву може се тражити исто толико покоравање од појединача као и од чиновника. Разлика ту може бити само та, да има наредба које се односе само на чиновнике. Треба имати најзад у виду и то, да, и што се тиче чиновника, циркуларе, који се односе на њихова права и дужности, извршују други чиновници (као што више пута чиновници извршују правне прописе који се односе на појединце). — Зато ваља при овом питању имати у виду један чисто практичан момент, једну чисто практичну потребу. Објашњење на име ваља тражити у томе, што у Француској немају једне јединствене чиновничке прагматике и да чиновници немају довољно законитих гаранција. Како то Кетген (Kötgen) констатује,²¹⁾ као и у Енглеској и у Америци, такође и у Француској, егзекутивна власт је покушала да проблем чиновништва реши из сопствене иницијативе и моћи. Министри су издавали сваки у својем ресору, инструкције. Њима су они до душе напредовање и отпуштање регулисали на најразноврснији начин, — ипак оне пружају чиновнику једну већу гаранцију него што би то изгледало на први поглед. Ствар је у томе, што је Државни савет овде, као и у многим другим стварима отворио пут к себи, грађанима, тако овде чиновницима. Они му се могу обратити за повреду инструкција тражећи да им се сачувају гаранције које су им дате.

Овакав практичан разлог — који може да отпадне са доношењем чиновничке прагматике у Француској — не исказљује никако да и појединци могу имати право тужбе. Има писаца који одиста чине прогнозу да ће се еволуција завршити признањем права појединцима, па чак и онда, када би били тек индиректно подређени приликом организирања јавне службе, и под условом (разуме се) да се њихов интерес поклапа са интересом добре администрације. Други су опрезнији у тој прогнози, истичући незгоде које би тиме наступиле. Те незгоде састојале би се у томе, што би појединци сметали администрацији у раду; такође, сем тога, и у томе што би се могло десити да је за једну ствар надлежан искључиво нижи орган. Као пример за развој у томе смислу наводе се већ известне пресуде. Тако на пр. да је примљена тужба синдикалне коморе фабриканата минералних вода.²²⁾

Изгледа ми међутим важнијим и оправданијим, разликовање индивидуалних и генералних инструкција. То разликовање је у опште нарочито важно у погледу контроле. Дати правну важност и индивидуалној наредби споља, значи потпуно елиминисати јерархијску власт надређеног органа. За

²¹⁾ Das deutsche Berufsbeamtentum und die parlamentarische Demokratie 1928. st. 226.

²²⁾ Chevalier, op. cit. ст. 176.

то се тражи код индивидуалних наредби, нарочито што се тиче појединаца, као услов да садрже правну одлуку. Појединци би имали право тужбе у оним конкретним случајевима, где извршење неће моћи бити избегнуто и где ће бити ригурозно сагласно са датом инструкцијом. Тако када се заинтересованом лицу саопшти једна инструкција, деведесет на сто је сигурно да ће бити извршена дотична инструкција. Или када виши одбаци тражење, рекламирају или тужбу једног појединца, достављајући своје одбијање нижем да би га овај са своје стране појединцу саопштио, одлука постоји. У опште кад је одлука „маскирана“ у форми инструкције.

Начелно ваља рећи да се са нашег гледишта има да постави једна разлика између уредаба одн. административних аката и инструкција одн. индивидуалних наредаба. Може се ићи далеко у приближавању, али не сме се разлика избрисати. То важи нарочито што се тиче индивидуалних наредаба.

Одвајајући чиновнике, у Француској су имали у виду да им пруже потребну заштиту. Али давање заштите изгледа тамо имају у виду начелно, па се начелно иде дотле, да се сматра да се путем уредаба могу пружити гарантије у опште појединцима. Инструкције, немоћне да ограниче права појединача, која ови имају на основу закона, могу да пруже гарантије. Што су немоћне да ограниче права, то је јасно, јер у правној држави важи начело да се права могу ограничавати (у колико то могу по Уставу у опште) само путем закона. Што пак могу пружити заштите, то долази отуда, што се тежи у правној држави да нађу што више и што бољих срестава заштите. Не треба мислiti да је ипак само овај момент одлучујући, јер води се рачуна истовремено и о објективном правном поретку, о остварењу законитости и што већем опсегу већ по томе што то значи ограничавање својевољности, али такође и по томе што се и један ужи општи интерес (не само објективност поретка) може подударati са приватним, као што је то нарочито случај код чиновника.

Пошто се инструкцијама могу пружати гарантије појединцима и још више, пошто је појединцима дато право да се туже против инструкција или позивају на њих — то значи да се у француском праву инструкције односе и на ствари које се тичу појединаца а не само унутрашње организације. И одиста, зашто не би могле да се издају инструкције органима о томе какав ће став заузети органи код овог или оног права или дужности појединаца, кад то спада такође у сферу њихове активности? Ако се сада дâ појединцима право позивања на суд, онда то значи да је избрисана свака разлика.

Кад постоји разлика између уредбе и инструкције, мора сасвим природно да постоји разлика у погледу надлежности управних органа за њихово издавање. Јер је уредба једна „правна норма“, а инструкција то није — то се може лако десити да управна власт има право издавања инструкција,

не и уредаба. Сасвим је природно међутим да власт која има право издавања уредаба, самим тим може издавати и инструкције. Не треба нарочито рећи да се свака разлика у овом погледу може повући само под условом, ако је инструкција одиста само унутрашњи акт, који се не може обрати нити на који се могу позивати појединци судски. Питање је да ли се може сматрати да је издавање инструкција (правих, без спољашњег дејства) дато и кад Устав у опште ћути о томе, тј. кад ћути о издавању уредаба. Практично то значи прво, да ли законодавац може овлашћивати управну власт да издаје инструкције и друго, да ли је управна власт овлашћена на издавање инструкција и без конкретног овлашћења законодавца. Ко схвati важност јерархије и да се принципи правне државе и демократије изводе релативно, т.ј. више или мање, тај ће се одлучити лако на то да на горња два питања одговори позитивно.

Што се тиче санкције против незаконитих уредаба и инструкција ту може такође постојати разлика, као што смо показали напред, али не мора постојати. Има смисла такође правити разлику међу општом инструкцијом и индивидуалном наредбом, пошто је дисциплина у већој опасности код опште инструкције. Истиче се да једна инструкција вреди само ако је законита, јер јерархија сама црпе своју снагу из закона. Али то би се могло рећи и за уредбу, па ипак у практици управни органи извршују незаконите уредбе. Разлика ту може бити међу овим актима у ступњу. Што се тиче идеје легалитета, она је комплексна да би могла захтевати искључиво само једно: увек и по сваку цену непокоравање незаконитим уредбама или инструкцијама. Легалитет се и ту има да разуме тако, да обухвата истовремено интересе саме администрације и да претпоставља избор законодавца између јерархије и легалитета до извесне границе.

IV

На основу претходног излагања лако је заузети став у нашем позитивном праву у овом питању.

У српском праву, под Уставом од 1903 разликује међу уредбама и правилницима, расписима г. Кумануди, сматрајући да право на издавање уредаба припада принципијелно само краљу, а расписа министрима и њиховим потчињеним органима. Расписе формулише на следећи начин. „Та акта, којима је циљ да се законима и уредбама обезбеди што потпунија и правилнија примена, носе разне називе (расписи, правила, правилници, наредбе, упутства итд.), и у њима се увек нешто прописује, заповеда или забрањује. Ово су им главна обележја: њима се допуњује један закон или уредба; — карактер је њихов општи, тичу се свију, или поједињих група грађана, и ако, кад их сâм министар издаје, нису упућене непосредно њима, него обично органима власти; — примена њихова од-

носи се на чињенице које ће се тек појавити у будућности.²³⁾ Сматра да се тужба може подносити Државном савету против њих (расписа) тек кад буду примењени на конкретан случај. у том погледу је међутим пракса у Државном савету била колебљива.²⁴⁾

Видовдански устав о правилницима није у опште говорио. У пракси се није јасно разликовао не само административна уредба од правне, него ни правилник у опште од уредбе. Правилницима су се чак прописивали и казне.²⁵⁾ У теорији г. С. Јовановић није ни имао нарочите потребе, према својој подели уредаба на административне и правне, да говори о њима. И свакако њему оне су чиниле једну подврсту административних уредба.²⁶⁾ На ову подврсту је обратио пажњу, колико зnam, (инспирисан аустријском теоријом и пруском) први г Др. Стеска.²⁷⁾ Очевидно је једно било; кад су допуштене административне уредбе, допуштени су били и правилници. Да се не морају ограничавати и у нас само на минимум, на интерпретацију, јасно је према излагању напред. Питање је како ће се објављивати и питање је ко ће их издавати. Они се свакако могу објављивати као и уредбе, али довољно је, као што је казано јоште у почетку, ако се доставе само низним управним органима који имају да их примењују. Ако се објављују као уредбе, онда онај који их издаје треба да се побрине да се јасно види шта је хтео: уредбу или правилник. У супротном случају стојимо пред ситуацијом коју су предвидели Jèze и Bonnard и о којој смо напред говорили. Што се тиче питања ко ће их издавати, свакако они који издају уредбе. Али ми видимо у нашој пракси да их не издају министри већ понекад који орган подређен министру, обично помоћник министра. Ту се ради о делегацији власти од стране министра и подели компетенције међу министром и стручним шефовима. По мојем мишљењу таква делегација је начелно могућа у погледу издавања правилника, и исто тако сасвим је могуће и разумљиво да такво право имају по закону директно (без делегације) стручни шефови. Њих могу издавати и други органи власти или органи политички који стоје на челу једног краја територије или једне гране.²⁸⁾

У новом законодавству, уведеном после 6. јануара говори се о правилницима више пута. Али као да се најчешће мисли на уредбе. Тако се говори о правилницима у §-у 24 и

²³⁾ Административно право, 1909, ст. 33.

²⁴⁾ Loc. cit, ст. 33 и 34

²⁵⁾ С. Јовановић, Уставно право, ст. 342 и 343.

²⁶⁾ Г. Јовановић ме је упозорио у разговору на неке важне моменте у проблематици инструкције.

²⁷⁾ O uredbah in uredbodajni finkciji oblastne samouprave (Čas, 1927-28, br. 1).

²⁸⁾ По г. Куманудију расписе су могли издавати и министру потчињене органи, којима је нарочито признато такво право. стр. 33 loc. cit.

28 закона у банској управи. То су у ствари, судећи по свему, праве уредбе, општи прописи са пуном правном снагом. Под тим условом се тек разуме и потпуно оправдава тражење да ове банове правилнике одобрава министар унутрашњих дела. Да се називају правилницима, то вероватно има свој разлог пре свега у томе, што се односе на унутрашње пословање и, затим, што се односе не само у оквиру закона него и у оквиру уредаба.

Све што је речено о правилницима по Видовданском уставу, важи и за садашње стање.

Наша пракса је богата правилницима и биће то сигурно за дugo, у колико се више развија администрација и стварају нове установе и чак нове форме установа, и такође у колико се више тежи за унифицирањем и рационализирањем и у овој сferи активности. (Интересантно је посматрати ово питање у вези са питањем како ваља законски регулисати администрацију, и специјално с питањем колико јој слободе оставити). Правилници, које срећемо у нашој пракси, показују разноврсне облике под различитим именима: објашњења, информације (којих има препуну уз закон о царинским тарифама), упозоравања, па све до правих наредаба у облику општих прописа, правилника, расписа, правила, садржала она само тумачење или ново регулисање. Није важан облик ни назив (нарочито јесу ли подељени на чланове и параграфе).

Поред објашњења, која не везују у ствари, јер су индикативна, може да буде нових прописа. Правилници се у нас односе не само на унутрашње пословање него такође и на права и дужности чиновника па чак и појединача.²⁹⁾ Ако би они имали у овом другом случају обавезну силу и споља, онда то више не би били правилници, него правне уредбе. Та тачка је врло важна, јер ми смо нагласили да у Француској сматрају да имају правну силу с поља само онда, када дају гарантије појединцима: кад им нешто дају, али не кад им нешто одузимају.

У опште, основно је питање у нас да ли правилници имају само унутрашњу вредност или такође и спољашњу. Изгледа ми да би се могло ићи барем дотле да се инструкцијама даје правна вредност и с поља, ако садрже у себи „маскирану“ одлуку, служећи се оним сретствима којима се служио Државни савет у Француској. Код нас изгледа напротив Државни савет се строго држи тога да мора бити донет баш и сам акт да би могло бити спора. (В. бр. 67 и бр. 76 Збирке одлука Др. М. Илића и Љубе Радовановића). У првом слу-

²⁹⁾ Правилник о праву среских начелника на огрев и осветљење у натури од 11. окт. 1929; Правилник о наградама за дела повлашћених инжињера и архитекта од 4. септ. 1928; Правила о прегледању и жигосању, облику, саставу и замењивању стакленица и посуђа за точење алкохолних пића и млека од 27. септ. 1929; Правилник о бесплатном давању дрва добровољцима прописан на основу чл. 6. закона о добровољцима од 13. августа. 1928; итд.

чају бр. 67 Државни савет је нашао да је тужба неумесна, јер је нашао да је министар финансија учинио само примедбе с формалне стране и да је странка имала да причека прво да финансијска управа поступи по њима. У другом случају бр. 76. министар правде обавештава једно лице да би у случају реактивирања могао бити стављен само у 3 категорију, а у ону групу у којој би било празног места (т.ј. ставља му се на знање да му се не може дати оно што тражи). Државни савет је одбио странку, мотивишући да је акт министра правде акт информативне природе. Не верујем да би такву одлуку донео француски Државни савет, јер у овом случају је деведесет на сто сигурно да ће министарство та кав административан акт, решење, одиста и донети.

Државни савет међутим добро чини када допушта тужбе против наредбе општег карактера достављене на извршење (В. бр. 68).

Али код нас се на другој страни јасно не разликује у пракси правилник од уредбе у опште, и правилник се трећира много пута као уредба. Ту треба свакако више прецизности, и учинити потребне диференцијације сличне онима, које смо срели у Француској.

Судска пракса нам даје пуно примера из којих се види да правилници не важе, ако нису у сагласности са законом или нису донети по законском овлашћењу (На пр. од бр. 63 — 66 у поменутој збирци, или од бр. 204—221). Али то не пружа ништа нарочито што се тиче правилника, јер исто то важи и за уредбе.

У закону о државним чиновницима предвиђено је да је чиновник дужан да изврши незакониту наредбу кад му се по други пут понови и не ради се о каквом кривичном деликту. Да ли се он односи и на правилнике, на опште прописе? Према напред изложеном сасвим је могуће да се не односи. Па ипак односи се, јер тешко је допустити да се правилником учини какав кривични деликт. Питање би могло бити да ли сме да један чиновник врши једну уредбу, која би у примени водила деликту.

V

Пошто инструкције имају само унутрашње дејство, могуће је било да се јаве теорије које поричу њихов правни карактер. Ми видимо и у немачкој и у француској науци једну карактеристичну тенденцију да се инструкцији одриче сваки правни карактер. Таква је теорија у немачкој Laband-ова која је одговарала конституционалној монархији.³⁰⁾ У овој монархији је, на име, администрација спадала принципично у надлежност монарха и он према томе могао уређивати унутрашњу организацију и пословање сâм по својој иницијативи.

³⁰⁾ Pitamic, Država, ст. 270; Krbek, op. cit. ст. 100.

јативи без претходног закона, па и без контроле судске. Како је на другој страни главни интерес заштита права појединача, то је унутрашња сфера падала ван оквира законитости.

Ова теорија је у овој ствари врло интересантна и поучна. Зато се вреди на њој задржати. По Laband-у, „право се састоји у разграничавању овлашћења и дужности појединачних субјеката једних наспрам других“. Отуда реглемани, инструкције и службени налози, „којима администрација регулише сопствено понашање у границама свога слободног ограничења воље“ нису правне норме. Исто тако нису правне норме подизања једног канала или стварање жељезнице, примање једног зајма и др., „јер се тиме не регулише никако правни однос између администрације државе и једног другог правног субјекта, који би се јављао као противна странка“. У погледу материја које додељује управи и ставља их на тај начин у сферу чисто унутрашњих прописа који нису управне норме — Laband-а не урачунавају у екстремисте. Тако на пр. што се тиче организационих уредаба, које су само једна врста управних уредаба (поред уредаба завода и инструкција) — претстављају екстремистом Anschütz-а³¹⁾ Докле по Anschütz-у начелно организациона власт (власт организирања) спада принципијелно у управу, по Laband-у спада у правну, поред стварања надлежштава са правом заповедања као и њихова компетенција. Дискусије може бити који ће се прописи рачунати као чисто унутрашњи. Ипак то не мења главну ствар да таквих прописа има. Међутим питање је како ће та теорија умети да нам објасни како то да административни прописи, који, по њој, нису правне норме, могу по Уставу добити форму и правну силу једне уредбе и како то да један пропис, који би био по тој теорији правна норма, јер регулише права и дужности грађана, може да постане инструкција, т. ј. да се не појави у форми уредбе и да према томе није уредба у опште. Објашњење, које ће нам се дати у једном и другом случају, састојаће се нужно у томе, да се форма и садржина не поклапају. „Формални појам уредбе никако се не поклапа са појмом административних прописа; он обухвата делимице мање, делимице више; он обухвата у супротности са формалним законским појмом све одлуке државе, које се изражавају путем уредбе“. Како има послова мешовите природе да се могу њима регулисати истовремено унутрашње пословање и права и дужности појединача, то има одлучујућу важност форма. „Када је најзад форма закона употребљена, а садржина се може појавити као правна норма, то треба узети да је дата правна норма; јер се мора поћи од тога, да је форма адекватна садржини и да с тога законска форма долази до употребе, само када форма уредбе није довољна.“ (ст. 103). Но таква објашњења показују сама по себи како је вештачки по-

³¹⁾ Anschütz: Lehrbuch des Deutschen Staatsrechts (7. Aufl. 1919) S. 670.
Laband, Das Staatsrecht des Deutschen Reiches II. S. 184. B.

јам правне норме и да је на крају крајева одлучујућа форма хоће ли бити нешто правна норма или не. Нема воље на свету, која би од онога, што је по својој суштини, по својој садржини (у смислу ове теорије) правна норма, постало друго нешто или обрнуто што није правна норма постало то. С друге стране та објашњења показују да се сматра као битно воља законодавчева. Али то је баш доказ да је право све оно, што произађе од ње, дакле право су и инструкције.³²⁾ Келсеновци (Келсен и Меркл) истичу да су и инструкције правне норме по томе, што су загарантоване дисциплинском одговорношћу органа, што дакле имају правну санкцију.³³⁾ Чак и у Енглеској оне су обавезне увек када су у сагласности са законом.³⁴⁾ Истиче се иначе, и с потпуним правом, да организација има пуно практичне важности за грађане. Инстанчни пут у администрацији, законско регулисање надлежности и методи како се производи воља органа у утврђеним облицима важе у литератури као гарантије правне државе. На овој чињеници се могла развити у административном праву идеја да појединача може бити повређен и онда, кад није повређено његово право и да се може жалити на пр. против формалног поступања, само ако је при томе ангажован и његов непосредни лични интерес. Један од немачких писаца нарочито истиче да није важно само постојање права и дужности него и начин њиховог спровођења. То ће пак рећи да је важна и надлежност органа као и то који орган и како је организиран један посао. Већ у приватном праву није индиферентна организација на пр. правног лица, у јавном праву има она одлучујућу важност.³⁵⁾ Организација чини олакшице или тешкоће финансијски и даје сигурност већу или мању појединцима. Разуме се солидарност се данас не схвата тако, да би се свако сматрао у свакој тачки организације заинтересован; то и не допушта подела послана, нити је то економски и практично изводљиво. Отуда остаје увек оправдано разликовати ствари које једног појединца „интересују“ и ствари које га не интересују. Без обзира на то, што се тај однос има да схвати комплексно (јер на пр. могуће је да интересује и појединца и целину). Не мање важно је питање у којем облику се испољава и задовољава заинтересованост, одн. у којем се облику врши контрола (у демократијама се она задовољава путем избора и политичке контроле).

У последње време чине се напори да се осветли однос права према социјалној и културној садржини, одн., како се то формулише често, да се разликује правна и културно социјал-

³²⁾ В. интересантно излагање Лабандове теорије и критике на њу: Alf Ross, *Theorie der Rechtsquellen*, 1928, ст. 389 и даље, ст. 396 и даље.

³³⁾ Kelsen, *Allgemeine Staatsrechtslehre*, Merkl, *Allgemeines Verwaltungsrecht*, ст. 122.

³⁴⁾ Alibert, *Le contrôle juridictionnel de l'administration*, ст. 18.

³⁵⁾ Lutz Richter, *Die Organisationsgewalt*, 1926, стр. 17. и стр. 12 и 13.

на функција (питање где је од увек владала несигурност и непрецизност). Ради се, на име, о томе да се одвоји форма од садржине. И она се, изгледа, може одвојити као вредност уређивања (или процеса организирања), као једна специјална вредност међу другим вредностима. Овај проблем се натура, кад се уђе дубље у проблем права као норме и када хоће да се право као такво (норма) фондира. И све дотле ће владати конфузија у правној науци, са штетним последицама и при решавању практичних питања, као на пр. баш и питања о правној природи инструкција — докле се не реши у филозофији права ово фундаментално питање,, која је једино надлежна да га реши.³⁶⁾ — Но изгледа да се никад не може апсолутно одвојити приватно од јавног питања, јер у правној сфери морамо гледати ствари кроз уређивање, бирајући као карактеристичне и одлучујуће моменте (са правног гледишта) организационе моменте. Показаће се међутим да и ту има у ствари само релативно одвојеног приватног од јавног, јер је примарно у социјалном и нормативном свету јединство и да је целина ипак пре делова, услед чега долази да и у приватно-правној сфери има јавног момента датог више или мање.

Наводи се као један разлог више још и то, да и крајњи претставници идеје да организација спада у надлежност шефа егзекутиве признају три изузетка када је законодавац надлежан за издавање организационих прописа.³⁷⁾ Прво, то ће бити кад је право издавања таквих прописа уставом придржано за законодавца. Друго, у колико је организација утврђена законом. Треће, — оно што има највише практичне важности, — буџетско право. Организациона власт егзекутиве је тим више ограничена у колико је више буџет специјализиран. Ово је са свим природно, јер грађанима није свеједно на какве циљеве иде њихов новац. Али у прва два случаја разлог да се организација придржава законодавцу одн. да је стављено у надлежност законодавца да је изводи, мора да лежи такође и у томе, што би извесне одредбе имале значај за појединце, у сваком случају за „народ”.

Врло је занимљив такође факт за науку да Duguit, велики противник немачких концепција у државном праву, мисли да инструкције немају правне вредности, нису правна, административна акта. Он је ту подлегао једној погрешној дедукцији. Јер он резонује тако, као да не значи ништа сама по себи једна законита инструкција, пошто, како он вели, она

³⁶⁾ Такав један покушај чини у најновије доба Fr. Darmstaeter, Die Grenzen der Wirksamkeit des Rechtsstaates, 1930. В. нарочито ст. 123 и даље и ст. 173 и даље. Његово одвајање правне функције од социјалне и културне као да претпоставља једно неиндивидуалистичко назирање о затлатку државе тако да се корист од овог покушаја може очекивати у једном другом правцу. Ја ту корист видим у томе, и то једну за науку врло важну, да се на тај начин културно социјални и у опште материјални моменти указују као потребни при конструисању појма правне државе.

³⁷⁾ Lutz Richter, op. cit, ст. 8.

не додаје ништа новога закону или уредби. По тој логици ниједан уставни закон не доноси ништа новога према Уставу или једна законита уредба према закону. У истини, сваки закон и свака уредба значи најчешће само једну од могућности, међу којима надлежни орган бира; што ће рећи да и закон и уредба играју једну стваралачку улогу. Велики Duguit, је ту подлегао једној илузiji, и то „статичкој“³⁸⁾ посматрања ствари, по коме сваки виши акт садржи све ниже унапред и без учешћа воља, без слободе оних органа. За Duguit-а би се са исто толико права могло рећи да је подлегао демократској идеологији, одн. тежњи да уклони сваку могућност за неку самосталну активност администрације која не би била право. У екстремној опозицији према једној концепцији ћаква је Laband-ова, он се додирује са њом. Међутим у истини теорија Duguit-ева има један дубљи смисао. Она хоће да осигура законитост у највећој могућној мери и она верује да идеја права захтева безусловну обавезност инструкције за оне који су се издали и да има пуну санкцију пред судом. Где то недостаје, ту више нема права. Да се и ту испољава једно логистичко и статичко гледиште које зна само за да и не, то је јасно.

Jèze је под утицајем Duguit-eve теорије могао да створи један појам о уредби који претставља контрадикцију и логичку немогућност. По њему инструкције нису правна акта него су „императивни савети“ (conseils impératifs). Важније од тога је ипак да се инструкције и, у вези с тим, као што смо видели, надлежност управне власти, односи на тумачење закона (и уредаба). Чим се уноси и који нови момент, *ponitum*, онда је то уредба. За њим је пошао R. Bonnard³⁹⁾). На супрот тому стоји концепција Haugiou-а која има осећање да разликује чисто унутрашњу сферу пословања од спољашњих односа администрације. Такође Berthélémy који налази да је сасвим логично да инструкције имају обавезну снагу за ниже управне органе, али да је немају пред судовима.

Доследна себи, Duguit-eva теорија одбације могућност да незаконита инструкција обавезује. Међутим у истини да ли обавезује или не зависи од позитивног права. Онде где је усвојено начело легалитета као битно, фундаментално, ту неће незаконите инструкције обавезивати ниже органе. Такав је случај у енглеском праву. Duguit и Jèze држе да је такав случај и у француском праву, и Jèze мисли да то важи и за војску⁴⁰⁾.

Ови писци не само да признају дисциплинску одговорност

³⁸⁾ У последње време се истиче, нарочито против нормативистичке концепције (у које спада и Дигијева у пркос свог реализма), као слаба страна негирање воље у праву (B. Ladischenski, *Voluntarismus und Intellektualismus. Zeitschrift für die Theorie des Rechts*, 1930).

³⁹⁾ Jèze, *Principes généraux I st. 68*, Bonnard, *Précis élément de droit public*.

⁴⁰⁾ Jèze, *Principes généraux I st. 82*. Bonnard, *Précis élément de droit public*.

чиновника за неизвршење инструкција (по њима, под условом ако су оне законите), него још сматрају да је оправдано да се умањи одговорност (новчана) чиновника за извршење незаконитих инструкција, и то „у великој мери“ чак дотле, да би их суд могао ослободити сваке одговорности. Ту се не види јасно да ли се одговорност чиновника умањује због фактичких тешкоћа у којима се налазе, с обзиром на опасности да буду кажњени дисциплински због неизвршења заповести (евентуално и отпуштени) одн. с обзиром на опасност да је акт законит под сугестијом наређеног органа и т. д.; или пак зато, што је у интересу функције ипак да се покоре незаконитој наредби тако, да би се одговорност, по објективистичкој теорији о одговорности државе и чиновника, пренела на државу.

Као што се види, питање о инструкцијама се ту везује с проблемом одговорности државе, проблемом који тек овде показује своју комплицираност. Ствар се тиче административне новчане одговорности (не цивилноправне, како се више пута погрешно каже³⁾).

Д-р Ђорђе Тасић

КРИВИЧНА ДЕЛА ПРОТИВ ЈАВНОГ МОРАЛА У КРИВИЧНОМ ЗАКОНИКУ КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ¹⁾

Наука казненог права се не ограничава само на апстрактну теорију, него тежи и чисто практичким задацима. Ти задаци у знатној мери зависе од стања, у коме се налази по-зитивно законодавство у овој или оној држави.

Ако узмемо у обзир прилике у Краљевини Југославији одмах ћемо увидети да су се заступници наше науке у првој деценији после уједињења бавили пре свега криминално-поли-

¹⁾ Кол кривичноправне одговорности питање се нарочито компликује када законодавац тражи, да се нижи орган безусловно покорава наредби вишег. Ко је у том случају извршиоц дела? В. о томе Dr. W. Ammon, *Der bindende rechtswidrige Befehl*, 1927, ст. У истом смислу сам писао у *Одговорности државе*, ст. 164. нап. 1. За проф. Dr. T. Живановића то чини један од важних аргумента за његову трихотомију.

³⁾ *Књижевносц*: Пројекат и мотиви казненог законика за Краљевину Србију. Београд. 1910. — *Vorentwurf zu einem Strafgesetzbuch für das Königreich Serbien übersetzt und herausgegeben von Živko Topalović und Hans Landsberg*. Berlin. 1911. — Кратко објашњење пројекта Казненог Законика за Краљевину С. Х. С. 1922. — Експозе др. Душана Суботића о предлогу казненог закона одржан у седници Законодавног Одбора Београд. 1926. — Коментари Кривичног законика за Краљевину Југославију од г. г. свеуч. професора Јосипа Шиловића — Станка Франка, Dr. Метода Доленца и каџационог судије Лазе Урошевића. — *W. Mittermaier, Sittlichkeitsdelikte. „Vergl. Darstellung des deutschen und ausländischen Strafrechts“*. B. T. W. Mittermaier Die strafbaren Handlungen gegen die Sittlichkeit. „Oesterr. Z. f. Strafrecht“. II Ig. 1911. — П. И. Люблінський. Преступлення в області полових отношенииів Москва 1925. — Dr. H. Lenz. Verbrechen und Vergehen wider die Sittlichkeit, Trier 1928. — Dr. H. v. Hentig. Sittlichkeits Delikte.

тичким питањима реформе и унификације нашега казненог права, да су практично претресали пројекте новога Кривичног Законика, и да су предлагали разне измене, које су сматрали као корисне за усавршавање будућега законодавства. Такав правац казнено-правне доктрине био је потпуно правилан с обзиром на реформу казненог права, која је вршена у Југославији.

Сада се слика битно променила. Имамо нови јединствени Кривични Законик (-кр. з.) за целу државу, који је израђен по модернијим начелима, него ли сви ранији партикуларни кривични законици. Делимично усавршавање новога Кривичног Законика могућно је, али као темељ нашега позитивнога права служиће за дужи период Кривични Законик од 27. јануара 1929.

Већ сама чињеница, да је реформа нашега казненога права довршена, ставља југословенским криминалистима нове задатке. На прво место долази бриљива доктрина обрада новога казненога права. Неки коментари нашега кривичнога Законика су већ изашли, а други се приправљају. Тога одговорнога посла латили су се наши одлични криминалисти²⁾. Из коментара доћи ће и системи новога југословенскога казненога права као и монографије о појединим проблемима и институтима.

Предмет ове расправе је анализа одредаба нашега новога Кривичног Законика од 27. јануара 1929. о кривичним делима против јавног морала.

Систематика деликта против јавног морала. — XXIV глава Кривичног Законика од 27. јануара 1929.. има наслов: Кривична дела против јавног морала. У срп. пројекту од 1910 год. дотична глава (XXV гл., §§ 232—254) имала је назив: Злочини против наравствености. Редактори срп. пројекта били су мишљења да се тај назив не поклапа потпуно са садржином јер у ту главу не спадају деликти против наравствености у

unter Ehegatten. „Schweiz. Z. F. Strafrecht“. 1929 42 Ig. 1. Heft. — *Dr. John Staelin*, Zur Bekämpfung der Sexualdelikte. Ibid. 1928. 41. Jg. 1. Heft. *Robert Michels*. Sittlichkeit in Ziffern? München. 1928. — *Dr. Fritz Haser*. Die Sittlichkeitsdelikte nach dem VE zu einem deutschen StG B. „Z. F. die ges. Str. R. W. Bd 31. — *Bronislav Glücksman*. Strafrechtlicher Schutz der Kinder und Jugendlichen gegen Sittlichkeitsdelikte und Sittliche Verwahrlosung. Borna-Leipzig. 1914. — *Alexander de Verth*. Die neuesten Forschungsergebnisse über den internationalen Mädchenhandel und die Prostitution. 1928. — *Dr. Fritz Schneider*. Der Mädchenhandel und seine Bekämpfung, insbesonder nach Schweizerischem Recht Aarau. 1929. — Handbuch der Sexualwissenschaft. — *Dr. Karl Birnbaum*. Kriminalpsychopathologie. 1921. — *Dr. Magnus Hirschfeld*. Die Homosexualität des Mannes und des Weibes 1920. — *Dr. Ante Šumanović*. Prirodni nagon ili zločin. „Mjesečnik“. Zagreb. 1929. — Zur Reform des Sexualstrafrechts. Verlag der Neuen Gesellschaft. — Gegen Entwurf zu den Strafbestimmungen eines Allg. deutschen StGB. über geschlechtliche Handlungen hgg. vom Kartell für Reform des Sexualstrafrechts. Berlin. 1927. — *A Maklecov*. Zaštita omladine od loše književnosti. „Nova Evropa“. 1929 knj. XX, br. 7.

²⁾ Шиловић, Франк, Живановић, Доленц, Чубински, Урошевић и др.

ширем смислу речи, него само кривична дела против т. з. полне наравствености. Позивали су се чак на погоднији назив, који је увео Швајцарски пројекат: *Verbrechen gegen die geschlechtliche Sittlichkeit*. Но ипак су се одлучили за „Злочини против наравствености“ јер „овакав (т. ј. швајцарски) израз не би одговарао духу нашега језика“.

Кривични Законик за Краљевину Југославију говори о кривичним делима против јавног морала. Тај додатак („јавног“) сматрао је срп. пројекат непотребним, „пошто се наравственост увек тиче целокупног друштва и државе, јер је она једно јавно добро и општа потреба“.

За нас је за сада важно установити само то, да употребљавају и српски и југословенски законодавац израз „наравственост“ односно „јавни морал“ у даноме контексту у ограниченијем смислу *полног* (сексуалног) морала. — Деликти против јавног морала су у првом реду, мада не искључиво т. зв. *delicta carnis*. О томе ћемо се уверити доцније при прегледу систематике кривичних дела, која су предвиђена у XXIV гл. нашега крив. законика.

Пре него што ћемо прећи на тај преглед, потребно је да се бар укратко дотакнемо питања о томе, какво гледиште заузима новије казнено законодавство у погледу полнога живота.

Полни нагон чини један од најмоћнијих фактора човечијег живота. Изражава се у нагону за размножавање, т. ј. у настојању за продужењем човечијег рода. Услед својих органских својстава носилац је тога нагона пре свеога жена, којој природа налаже теже бреме у време трудноће, порођаја и исхране детета. Другу страну полног нагона чини настојање за задовољењем полне страсти (*libido sexualis*), које представља уједно самосталну и моћну побуду у човечјем животу. Та двојна природа полнога нагона проузрокује често пута сукобе између појединача и друштва. Друштво као целина има интереса да полни нагон буде упућен на размножавање и сматра да има социјалне вредности само та страна полнога живота. Владајућа морална схватања, верска наука, садањи облик брака као правне установе и уопште законодавство узимају у обзир у првом реду баш ту страну сексуалног живота.

Индивидуална страна полнога нагона (*libido sexualis*) битно се разликује од социјалне. У свом настојању за задовољењем полне страсти изван брака појединача може да дође у сукоб са друштвеним интересима и са нормама позитивног закона. Ипак држава не може да преузме на себе задатак уређења сексуалног питања у његовом целокупном облику, као што је то мислио грчки филозоф Платон у својој концепцији идеалне државе, или као што то захтевају новије присталице т. зв. расне хигијене и еугенике. Са друге стране држава не сме све препустити слободној одлуци појединача, јер би из тога могла настати т. зв. сексуална анархија. Да са-

времена држава стоји на томе гледишту, сведочи чињеница, да се садање уређење социјалног живота оснива на таквим установама као што су брак и породица, који претпостављају извесно ограничење полних одношаја. Наш нови Крив. законик сматра те установе као основе друштва. То се види између осталога и из тога, што угрожава казном јавно излагање порузи или презирању правних установа признатих законом — породице и брака (§ 100 кр. з.).

У одредбама кр. з. о деликтима против полног морала огледају се назори друштва о понашању човека у томе погледу. Држава хоће да казненим санкцијама створи известан ред у полним одношајима појединача. Казнено законодавство одређује границе, преко којих појединци не смеју иći, затим држава хоће да осигура неки етички минимум у области полнога живота и да спречи најопасније појаве полне необузданости.

Има писаца који стоје на гледишту да је кривични законик сасвим незгодно средство борбе против полног неморала, јер је ту у питању елементарни нагон, који се не може побијати претњама и казнама. Истина је, да крив. законик као такав не може стварати полни морал. Но крив. законик може својим санкцијама утицати у томе погледу, у колико устаје против таквих настрадаја, које не сме трпети ниједно уређено друштво, ако неће да утоне у сексуалну анархију, која води социјалној дегенерацији.

Обим кривичних дела против јавног морала мењао се у току историјског развоја. Полициска држава је дубље захватала у приватан живот појединача, него ли правна држава, која не жели више да игра улогу престрогог надзорника наравствености.

До сада казнено законодавство при уређењу тога питања не показује уједначену слику. У одредбама и деликтима против јавног морала огледају се верско-морална, популационистичка и еугеничка назирања. То важи и за наш нови крив. законик. XXIV глава крив. законика за Краљевину Југославију од 27. јануара 1929. садржи 21 параграф (§§ 269—289). Ради прегледности предвиђених кривичних дела можемо их раздељити у неколико група.

I. Кривична дела против полне слободе, т.ј. против слободног располагања својим телом уноме смислу, у коме говори Франц фон-Лист о „Selbstbestimmung über den Geschlechtsverkehr“. Овоме спадају: 1) принуда на обљубу полно зреле женске: а) силовање у ужем смислу, б) силовање женске, коју је учинитељ онеспособио за одбрану (§ 269); 2) принуда на обљубу женске у нормалном стању (§ 270); 3) преварна обљуба (§ 271); 4) принуда на блудну радњу (§ 272); 5) злоупотреба женске у невољи (§ 277); 6) полна злоупотреба поверених лица (§ 275); 7) горе наведена дела квалификована услед проузроковања тежих последица (§ 279).

II. Деликти против полног интегритета деце и малолетника: 1) обљуба одн. блудна радња над женским лицем, које није навршило 14 годину (§ 273); 2) полна злоупотреба малолетника (§ 274); 3) полна злоупотреба поверилих малолетних лица (§ 275); 4) злоупотреба поверења полно непорочне малолетне девојке (§ 276); 5) одвођење женских испод 14. година ради блуда (§ 278 ал. 6) подвођење лица млађега од 18. година (§ 282, т. 1).

III. Одвођење женске старије од 14 година ради блуда (§ 278 ал.1).

IV. Паразитни облици деликата против јавног морала: 1) помагање вршења блуда (§ 280); 2) искоришћавање професионалних проститутака (§ 281); 3) подвођење зрелог лица у нашој држави (§ 282); 4) подвођење у иностранство (§ 283).

V. Обљуба између сродника (§ 284).

VI. Противприродни блуд: 1) између лица (§ 285); 2) између лица и животиње (§ 286).

VII. Дела која вређају осећање стида: 1) јавно извршење блудне радње (§ 287); 2) јавно неморално предавање и пуштање у јавни саобраћај предмета, који садржи тешку повреду јавног морала (§ 288).

Овде наведено груписање кривичних дела против јавног морала, предвиђених у XXIV глави нашега крив. законика, не сматрамо као строго логично, јер му недостаје *fundamentum classificationis*. У том распореду здружили смо сродна дела, пре свега, ради веће прегледности градива, које садржи споменута глава.

За правилно схватање систематике кривичних дела против јавног морала у новоме крив. законику треба узети у обзир, да су деликти против брака и породице увршћени у посебну (XXV) главу. У томе погледу наш крив. законик иде за примером срп. пројекта од 1910. год. У мотивима срп. пројекта то је учињено из ових разлога: „И ако се и злочини као. многоженство и многомуштво, закључивање брака силом и напуштање и злостава деце од стране родитеља, старалаза васпитача дотичу и јавне наравствености опет је њихова главна карактеристичка *вређање брачног и породичног права и односа*, те их стога и треба уврстити у нарочити одељак, што смо и учинили“. (Стр. 562).

Сада ћемо прећи на анализу појединачних група деликата против јавног морала.

I. Кривична дела против полне слободе.

Ad 1. a) Силовање (принуда на обљубу) у ужем смислу речи (*die eigentliche Notzucht*) (§ 269 ал. 1 кр. з.) чини онај, који женско лице, с којим није у браку силом или претњом истовремене опасности по живот или тело принуди на обљубу. — Објекат овога кривичног дела је полно зрело женско лице, с којим учинилац није у браку. У новије време је настало питање, како да квалификујемо случајеве, у којима супруг приморава своју жену на перверзне полне акте (*coitus in os vel in*

апит и сл.). (т. зв. паранимфално полно општење) или паљ случај да супруг приморава своју тешко болесну жену на телесно спојање (т. зв. *erzwungene normale coitus*). Ако би уопште било могуће таква дела учинити кривичним, она би била на сваки начин кривична дела *sui generis* (евентуално би дошао у обзир § 242 кр. з.), а не силовање у смислу § 269 ал. 1 кр. з. Субјекат злочинства из § 269 ал. 1 може да буде само мушкарац. Израз: „ко принуди женско лице с којим није у браку“ очевидно се односи само на лице мушкиог пола. Коментар Шиловић-Франка тврди, да „идентитет лица, које принуђује с оним, који извршује обљубу, није потребан. По томе може и женско лице бити учинилац или сапочнилац“. У таквом облику изражено то тврђење је спорно. Коментатори мисле на случајеве, у којима женска наступа као посредни учинилац (н. пр. женска наведе неурачуњљивога умоболника да принуди на обљубу другу женску). То је питање и у немачкој доктрини спорно³⁾ Лист који даје опште начело, „dass jedes Delikt in mittelbare Täterschaft begangen werden kann“, ипак признаје, да зависи овакво или онакво решење питања од законске формулатије бића (состава) кривичног дела. По нашем уверењу, текст § 269 ал. 1 крив. законика претпоставља идентичност онога, који приморава, са оним, који извршује обљубу. То дабогме не искључује да се женска јавља као потстрекач или помоћница мушких кривца.⁴⁾ Дело се састоји у природномном здружењу. Довољно је *conjectio membrorum* и без *ejaculatio seminis*.⁵⁾ — Као средства принуде на обљубу закон наводи: 1) силу и 2) претњу истовремене опасности по живот и тело. „Сила“ значи у § 269 ал. 1 крив. з. само физичко савлађивање жртве. § 14 бр. 7. кр. з., који садржи законску дефиницију сile, подводи под тај појам и примену хипнозе као и примамљујућих средстава у циљу, да се неко против своје воље обесвести или да се онеспособи за отпор. Но случајеви те врсте су предвиђени у § 269 кр. з. тако, да појам сile морамо тумачити у 1. ал. истога параграфа рестриктивно, на име само као физичку силу. Појам „претње“ је ограничен само на претњу истовремене опасности по живот или тело. У томе се наш нови кр. з. разликује од срп. пројекта, по коме је била довољна уопште озбиљна претња. Редактори срп. пројекта су били мишљења, „да је ближе определење, у чему треба да се састоји ова претња, и излишно и тешко постићи. Јер, често се пута може претња и не односити на само лице, над којим се врши насиљна обљуба, или је такве природе да дотично лице са извесних обзира подлеже тој претњи“ (Мотиви, стр. 565).

Принуђивање женске на обљубу силом или претњом свакако претпоставља озбиљан отпор од стране жртве, а не т. зв. *vis grata*. — Средства злочина су тачно означена у за-

³⁾ R. Frank, v. Liszt, Ebermayer, contra Binding, v. Ваг и др.

⁴⁾ Упореди: Dolenc: Tolmač, стр. 113.

⁵⁾ Упореди објашњење пројекта крив. зак. С. Х. С. 1922, стр. 11.

кону. За то не би било довољно на пример дражење сексуалне осећајности женске односно наговарања, обећања и чак претње, које немају такве интензивности, о којој говори закон.

б) Осим силовања у ужем смислу речи предвиђа § 296 кр. зак. у својој другој алинеји обљубу са женским лицем, које учинилац претходно доведе у несвесно стање или га друкчије онеспособи за одбрану. — У погледу објекта овога дела важи исто, што је наведено и у прећашњем случају. И ту је у питању ванбрачно телесно здружење, мада закон то изричито не спомиње. — Да у томе случају закон претпоставља идентитет између онога који је онеспособио женску за одбрану, и онога, који је извршио обљубу, то признају чак и коментатори, који негирају то у случају 1 ал. § 269:

„Како у одј. 2 закон тражи, да обљубу изврши лице, које је женско лице претходно довео у несвесно стање, то у овом случају мора постојати идентитет између лица које принуђује и онога, које обљубљује“. (Шиловић — Франк, стр. 200).

Онеспособљење за одбрану обухвата, осим употребе физичке сile и претње, све могуће начине онеспособљења. Протузроковање несвеснога стања наведено је само као најтипичнији пример таквога онеспособљења. Онеспособљење за одбрану мора бити проузроковано с умишљајем. То излази из текста 2 ал. § 269.⁶⁾ Умишљај учинилаца иде у случају 2 ал. § 269 за тим, да се онеспособљењем женске за одбрану постигне злочиначки циљ без правно релевантног пристанка женске. Такав умишљај не постоји, ако је женска већ пре директно или са конклudentним чинима пристала на обљубу. Међутим за искључење умишљаја не би била довољна учениочева претпоставка, да доцније женска неће протестовати против обљубе. — Појам обљубе треба тумачити исто тако као у случају 1 ал. § 269 кр. з.

У оба случаја се кажњава и покушај, јер је по среди злочинство (§ 31 кр. з.). И казна је у оба случаја иста: робија до 10 година; легални минимум робије — 1 година (§ 37 кр. з.).

Ad 2. Силовање полно зреле женске у ненормалном стању. (§ 270 к. з.). У исту групу кривичних дела спада и ванбрачна обљуба са женским лицем, које због душевне болести, слабоумља, нарушене свести или из каквих других узрока није за одбрану способно. (§ 270). — **Биће** (састав) овога злочинства разликује се од оног из 2 алинеје § 269 у томе, што у случају § 270 **несспособност** женске, да се брани пред нападом, није проузрокована од учинитеља, него је он то стање неспособности за одбрану само искористио у сврху обљубе. Мада § 270 набраја поједине узroke, због којих је наступила та неспособност (душевна болест), ипак то набрајање није тактивно, јер закон даље вели: „или из каквих других

⁶⁾ Које претходно доведе у несвесно стање или... друкчије за одбрану онеспособи.

узрока“. Битна је према томе само чињеница, да женска заиста није способна за одбрану и да учинилац сам није проузроковао то стање. Нарочите тешкоће наступају у случајевима, у којима је објекат злочинства слабоумна женска. Слабоумље је врло растегљив појам (идиотизам, имбецилитет, стечено слабоумље и т. д.). Слабоумне су женске понекад у сексуалном погледу сило раздражљиве. Психијатри наплашују иначе опште познату чињеницу, да је међу професионалним проституткама знатан број слабоумних. Психијатри познају и нарочити облик слабоумља, за који је значајна социјално-етичка дефектност („Imbezille mit vorherrschendem ethischen Defekt.“) — Заштита слабоумних пред сексуалном злоупотребом није потребна само са индивидуалног, него и са евгеничког гледишта. Но казнено-правна заштита слабоумних женских не сме ићи тако далеко као заштита душевно болесних одн. оних, које се налазе у несвесном стању. Јер слабоумље не проузрокује у свима случајевима и неспособност одбране пред сексуалним нападом. — Учинитељ мора бити свестан тога, да женска није способна за одбрану. Иначе пак долази у обзир одредба § 19 к. з. о утицају заблуде на казнену одговорност. Појам нарушене свети не обухвата само потпуну несвест, него и знатно помућење свести, услед кога се обљуба не може сматрати као израз слободне одлуке.

Ad 3. Преварна обљуба (§ 271 кр. з.). У § 271 квалификује кр. з. као посебни преступ обљубу са женским лицем, које је учинилац лажно уверио да је са њоме у браку. — *Биће (состав)* преступа преварне обљубе узето је из срп. пројекта (§ 239). Мотиви срп. пројекта наводе следеће разлоге за ову одредбу: „Ми налазимо, да је много боље донети нарочиту одредбу за овај случај, а не подводити га под остале случајеве преваре. И ако је овакав случај редак, он је могућ, те га је треба нарочито и засебном одредбом предвидети и строго казнити“. (Стр. 570.).

У погледу знакова тога преступа, каже објашњење срп. пројекта, да исти претпоставља: „да је неко довео извесно лице у заблуду о постојању брака, н. пр. да је извршио неку врсту венчања, која по закону не вреди. Тражи се, dakле, за постојање дела велико лукавство и преваре од стране учиниоца“. (Ст. 570).

По среди је dakле нека врста преваре, услед које је женска субјективно уверена, да брак постоји, мада у истини то не стоји. Треба даље да постоји директна урочна веза између довођења у заблуду и пристанка на обљубу. Превара мора ићи временски испред обљубе. Тврђење коментара Шиловића — Франка (стр. 201), да „и женско лице може бити учинилац, оно може лажно увјеравати, а мушки лице може извршити обљубу“ по нашем мишљењу се противи тексу § 271 к. з.:⁷⁾.

⁷⁾ Види н. пр. Dr. Karl Birnbaum. Kriminalepsychopathologie 1921. стр. 98.

⁸⁾ „Ко изврши обљубу са женским лицем, које је претходно лажно уверио...“ и т. д.

Преварна обљуба се кажњава строгим затвором од 7 дана до 5 година, те спада у број преступа, који се прогоне само на предлог Покушај је с обзиром на изричиту одредбу § 271 кажњив.

Ad 4. Принуда на блудну радњу (§ 272 кр. з.).

Овај преступ врши учинилац, ако у горе споменутим случајевима (§§ 269, 270, 271) изврши само блудну радњу, а не и обљубу. Законску дефиницију блудне радње пружа закон у § 289 кр. з.: то је свака таква радња којом учинилац иде на задовољење своје телесне похоте. Блудна радња обухвата дакле све начине задовољења сексуалне похоте, осим обљубе, са јединим ограничењем, да блудна радња треба да буде извршена непосредно над лицем. Случајеви т. зв. „voyeurgs“, који кришом присуствују сексуалним актима других лица ради задовољења полне страсти као и слични не спадају овамо.⁹⁾ У једној се тачци не слажемо са мишљењем, које заступа проф. М. Доленц у своме коментару¹⁰⁾). Проф. Доленц наиме каже, да се за довршење дела захтева настанак резултата („us-pevka“), т. ј. задовољење похоте у намераваном облику. По нашем разлагању пак је дело довршено и тада, ако учинилац није постигао дотични резултат. То следи из дефиниције блудне радње у § 289 кр. з.¹¹⁾ При употреби силе и претње, и извршењу блудне радње над женском, која није способна за одбрану, односно над неморалном женском, казна је строги затвор од седам дана до 5 година; при употреби преваре у смислу § 271 пак затвор од 7 дана до 1 године.

Ad 5. Злоупотреба женске у невољи (Обљуба или блудна радња злоупотребом невоље). (§ 277. кр. з.). Наш нови крив. законик квалификује као преступ дело онога, ко се користи невољом, у којој се налази полно непорочно женско лице, па ово наведе на обљубу или какву блудну радњу с њим или с неким другим. (§ 277). — Инкриминација дела такве врсте нам указује да модерно законодавство узима у обзир у већој мери него ли старије социјални моменат. Главни је разлог у томе, што су женске, које у све већој мери учествују у привредном животу, изложене и много већој моралној опасности него ли пре — баš услед њиховог положаја у служби и њихове економске зависности. Потреба казнено-правне заштите против те опасности је тим већа, што је интензивније учествовање женских у привредном животу изван породице. Наш кр. з. ограничава заштиту женске у невољи пред полном злоупотребом само на полно непорочне женске. § 277 има у мисли само женске старије од 14 година, што следи а contrario из § 273 кр. з. Појам „невоље“ обухвата и економски и морални моменат. При томе се мора невоља и субјективно осетити

⁹⁾ Види: A. Kronfeld. Voyeurism. (Mikroskopie). Handwörterbuch für Sexualwissenschaft. Стр. 797, 798).

¹⁰⁾ Tolmač, стр 416.

¹¹⁾ Нарочито јасно у српском тексту: „...свака таква радња којом учинилац иде на задовољење своје телесне похоте“.

као таква. Мотиви срп. пројекта, по чијем је узору делимице формулисана та одредба (§ 242 срп. пројекта 1910) наглашује да: „ова одредба је генералне природе и има се сматрати више као једна превенција, а у конкретном случају имаће судија да цени да ли је нужда била такве природе да дотично лице није могло избегти обљубу“ (стр. 571).

У случају, ако је заводник или онај који је извршио обљубу или блудну радњу, једно и исто лице, субјекат дела је мушкарац и само мушкарац. Иначе пак, наиме ако се ради о за вођењу на обљубу одн. блудну радњу с неким другим, субјекат (учинилац) може бити и женска. — У оба случаја се за кажњивост захтева умишљај: а) свест, да је жртва полно непорочна женска, која се налази у невољи, и б) хотење, да се невоља искористи у сврху наведену у закону. Dolus eventualis није довољан. Разлику између навођења женске на обљубу или на блудну радњу судија може узети у обзир у оквиру законског максимума и минимума (строги затвор од 7 дана до 5 година). — Дело спада у број деликата, који се прогоне на предлог. Ступање у брак са дотичном женском има за последицу некажњивост учинилаца, наиме ако дотичну женску венча сам ученилац односно онај, коме је исти ишао на руку¹²⁾.

Ad 6. Полна злоупотреба поверилих лица (§ 275 к. з.). И у погледу заштите поверилих лица поред полном злоупотребом показује наш нови к. з. тежњу, да рашири ту заштиту у упоређењу са прећашњим правом. — Наш к. з. криминализује у § 275 дело онога: 1. ко као старешина, надзорник, лекар, васпитач, наставник или други орган користећи се влашћу коју му даје тај његов положај према лицу с којим је у додиру или на које по том свом положају има утицаја, изврши обљубу одн. блудну радњу над тим лицем;

2. ко изврши обљубу одн. блудну радњу са лицем које се налази под његовим надзором у затвору, болници, сиротињском дому, у заводу за васпитање или поправљање, у заводу за рад или за лечење или чување. § 275 к. з. је састављен по узору на § 238 срп. пројекта. Мотиви срп. пројекта нарочито наглашују потребу да се заштита рашири и на сдрасла лица:

„И ако се можда могло тврдити, да би заштита малолетника била једино оправдана, пошто се пунолетна лица, као искуснија и самосталнија могу много лакше одупрети завођењу, искушењу, ипак би морао превладати разлог, да је ова заштита потребна и код пунолетних лица. А ево зашто: Код ове врсте деликата није главни елеменат завођење. Старшински или ауторитативни положај известних лица даје овим могућности, да злоупотребом свога положаја управо изнуде обљубу или провођење блуда са лицима потчињеним или која се у опште налазе под њиховом влашћу или надзором..... Према овоме јасно је, да треба овом заштитом обухватити и малолетна и пунолетна лица. Разлика мора постојати једино у казни. Кривица извршена према малолетним мора се строже казнити, јер она лакше подлежу, а и већа је опасност по општу наравственост“. (Стр. 568, 569).

¹²⁾ Dolenc, Tolmač, стр. 423.

Наведени мотиви задржавају своју важност и за наш нови к. з. (§ 275), јер и он штити и малолетна и одрасла лица. — Као субјекте кажњивог дела наводи § 275 т. 1. изречно старешине, надзорнике, лекаре, верске претставнике, васпитаче и наставнике. Но тај списак није таксативан, јер закон даље каже: „или други орган“. Битно је само, да има такво лице по своме положају према објекту злочина власт или нарочити утицај. — Из текста § 275 к. з. излази, да није по среди у свима случајевима одношај правне претпостављености, т. ј. власт у правом смислу речи, него и одношај нарочитог поверења, које је значајно рецимо за одношаје између верских претставника и верника одн. између лекара и пацијента. — Објекти кривичног дела из § 275 су сва она лица, над којима горе наведени органи (субјекти) имају власт одн. утицај по своме положају. — Кривично дело се састоји са објективне стране: 1) у обљуби или пак 2) у блудној радњи. — Са субјективне стране се захтева умишљај, т. ј. свест, да дотични има по своме положају власт или утицај на друго лице, и хотење да искористи тај свој положај одн. утицај да би постигао резултат, наведен у закону. — По 2. тачци § 275 к. з. у вези са 2. алинејом истог §-а кажњава се онај, ко изврши обљубу одн. блудну радњу са лицем које се налази под његовим надзором у затвору, болници, сиротињском дому, у заводу за васпитање или поправљање, у заводу за рад или за лечење или чување. Ту одредбу бисмо могли сматрати сувишном, јер се дела, извршена у споменутим заводима, могу супсумирати под 1. тачку истога §-а, који изричito наводи надзорнике и лекаре као евентуалне субјекте дела. Смисао је те специјалне одредбе, да у томе случају закон не захтева, да су лица, која извршују надзор у таквим заводима, искоришћавала своју власт или посебан утицај. Дело остаје кажњиво и тада, ако би надзорни орган извршио обљубу одн. блудну радњу над надзираним лицем и са пристанком истога. Карактеристични знак кривичног дела из 2. тачке § 275 је место, на коме је дело учињено. Закон мисли на различите заводе, који су намењени социјалноме старању (заштити), лечењу одн. који служе за извршивање васпитних, поправљајућих, полицијских, истражних и казнених мера, као и мера безбедности. — Појам затвора обухвата све врсте казни ограничењем слободе, као и полицијски затвор, притвор и истражни затвор. Само лица, којима је повериен надзор над лицима, која се налазе у таквим заводима, могу бити субјекти кривичних дела из 2 т. § 275. — И ту разликује закон обљубу и блудну радњу. Извршење обљубе се кажњава робијом од 1 до 10 година. Дело је дакле злочинство; покушај је кажњив. Ако се пак ради о извршењу блудне радње, казна је строги затвор од 7 дана до 5 година. Покушај се ту не кажњава.

Ad 7. Горе именована кривична дела, квалификувана услед проузроковања тежих последица (§ 279 к. з.) Сва до сада поменута кривична дела (под 1—6), и још и друга, о ко-

јима ћемо још и доцније говорити, претварају се у квалифицвана кривична дела, ако из њих настану теже последице. — Најтежа је последица смрт лица, над којим је извршена обљуба или блудна радња. Са објективне стране смрт жртве мора бити у узрочној вези са извршеном обљубом односно са блудном радњом („ако лице... од тога умре“, као што каже 1 ал. § 279 кр. з.). Са субјективне пак стране тражи (види § 17 кр. з.): да последица није произашла нити директно, нити евентуално из учиниочевог умишљаја, него да се мора приписати учиниочевом нехату, било свесном (*luxuria*), било несвесном (*negligentia*) у смислу 2 ал. § 16 кр. з.; наступање последице из случајности (*casus*) на сваки начин није довољно за квалификовану кривичну одговорност.¹³⁾ Код проузроковања смрти под горе наведеним условима казна је минимум 5 година робије; максимум је пак легални максимум времена робије, т. ј. 20 година. Закон не чини разлике, да ли је смрт наступила услед обљубе или услед блудне радње (§ 279 ал. 1). — Осим тога посебно квалификованог случаја предвиђен је у 2 ал. истога §-а лакше квалификован случај: наиме ако је услед ове обљубе или блудне радње лице претрпело тешку повреду из § 178 и § 179 кз. Ту је казна робија до 20 година. Објективни и субјективни услови одговорности за претеринтенционалну тежу последицу су исти, као у случају проузроковања смрти.

II. Деликти против полног интегритета деце и малолетника.

Деликте против полног интегритета деце и малолетника сматрамо посебном групом деликатата, узимајући у обзир пре свега објекат злочина. Мислимо, да је то оправдано, јер законодавац у свима амо спадајућим одредбама има пред очима један виши циљ, а то је заштита малолетних пред полном злоупотребом. Да младеж заиста треба нарочите заштите у томе погледу, то не треба доказивати. Треба само напоменути, да су новија испитивања психијатра¹⁴⁾ констатовала, да сексуални деликти против малолетних, а нарочито против деце у најмлађем добу, могу имати судбоносне последице за сав њихов даљи живот, јер исти проузрокују осим других штетних последица и т. зв. психичне трауме, које понекад остају неизлечиве. Већ су мотиви срп. пројекта наглашавали: „Деци, како мушки тако и женски пола дужан је законодавац да обрати нарочиту пажњу и да их заштити озбиљном казном“. (Стр. 567).

Временску границу младости, која оправдава одн. захтева појачану казнено-правну заштиту од полне злоупотребе, наш је законодавац одредио у већини случајева са 14. годишњом (§§ 273, 274 бр. 1, § 278 ал. 2 к. з.), а негде је пак квалификувана заштита малолетних лица до пунолетства

¹³⁾ Dr. Metod Dolenc. Kazenskopravna odgovornost za posledice, ki nastanejo preko starilčevega naklepa „Slovenski Pravnik“ 1929, br. 11—12.

¹⁴⁾ Freud, Stellzer и д. р.

(274 бр. 2, § 276), или од 18. година (§ 282 бр. 1). Главну пажњу посвећује законодавац заштити малолетних лица женског пола, што је потпуно разумљиво; но и деци (а делимице малолетницима) мушких пола зајамчена је специјална заштита пред полном злоупотребом. — У колико је временска граница квалификоване казнено-правне заштите одређена са 14. година, она се слаже са дечјим добом. Пошто се деца до 14 година по новом кз. сматрају за апсолутно кривично неодговорне (§ 26, ал. 1; § 14 бр. 1), то овде отпада питање, које је проузроковало тешкоће н. пр. у прећашњој немачкој јудикатури, наиме питање одговорности деце због саучешћа у кривичним делима ове врсте.

Прећимо сада на поједине деликте против полног интегритета деце и малолетних

Ad 1. Обљуба одн. блудна радња над женским лицем, које није навршило 14. годину (§ 273 кр. з.) § 273 кр. з. предвиђа два деликта: а) обљубу над женским лицем испод 14 година (§ 273 ал. 1) и б) блудну радњу над женским лицем истог доба (§ 273 ал. 2). И у случају обљубе и при извршењу блудне радње имамо некоје заједничке знаке: 1) објекат кривичног дела је женско лице, које није навршило 14. годину, све једно да ли је полно непорочно или не; 2) пристанак жртве нема важности; 3) у оба случаја се кажњава само дело, где постоји умишљај. Обљуба ове врсте је злочинство, које се службено прогони, те чији је покушај кажњив. Казна је робија од 1 до 10 година. Блудна радња над женским лицем испод 14 година је пак преступ, који се прогони само на предлог законског заступника. У томе се случају покушај не кажњава. Казна је строги затвор од 7 дана до 5 година.

Ad 2. Полна злоупотреба малолетника. (§ 274 кр. з.). Ту имамо у самој ствари четири деликта: а) обљуба над мушким лицем испод 14 година (§ 274 бр. 1); б) блудна радња према таквом лицу (§ 274 посл. ал.); в) обљуба над малолетним пасторчетом, усвојеним дететом, храњеником или храњеницом или штићеницом (§ 274 бр. 2.); г) блудна радња према таквом лицу (§ 274, посл. ал.). — *Ad a и b.* У случају обљубе над малолетним лицем мушких пола субјекат дела може бити само полно зрела женска. Ако је пак по среди блудна радња према дечаку испод 14 година, субјект може бити и женско и мушки лице, уколико у последњем случају дело не прелази у противприродни блуд између лица у смислу § 285 к. з. — *Ad в и г.* Субјекти кривичних дела у случајевима в и г јесу очух и маћеха, адоптивни родитељи, тутори, стараоци.^{14а)}

^{14а)} Разлози за посебну казнено-правну заштиту споменутих лица били су означени већ у срп. пројекту: „Поред тога што законодавац има дужност да штити малолетнике и децу од корупције, он мора нарочито водити рачуна и о лицима, која стоје у нарочитом односу потчињености, зависности према учниоцу, или му поклањају нарочито поверење“ (стр. 562).

Закон штити ту пред полном злоупотребом малолетне обојега пола, и то до навршene 21 године.

Срп. пројекат (§ 237, 2 ал.) је садржао још и посебну одредбу о томе, да „заведено малолетно лице неће се казнити“. Ма да наш нови крив. законик то изричito не спомиње, важи то и за њега, јер малолетника, који је објекат злочина, не смемо сматрати за учесника у кажњивом делу. — Казна је у случајевима обљубе робија од 1 до 5 година, а у случају блудне радње — строги затвор од 7 дана до 5 година. У последњем случају покушај се не кажњава. Сва се кривична дела из § 274 прогоне службено.

Ad 3. Полнa злоупотреба повериxих малолетних лица (§ 275 кр. з.). Општу анализу деликта полне злоупотребе повериxих лица дали смо већ раније. Зато се овде ограничавамо само на констатовање, да законодавац у општем оквиру заштите повериxих лица има пред очима и специјални циљ заштите малолетних повериxих лица пред полном злоупотребом. Наиме, баш су малолетници изложени нарочитоме сугестивном утицају ауторитарне воље. — § 275 ал. 1 наводи као евентуалне субјекте тога деликта васпитаче и наставнике, а 2 ал. истога §-а наводи као евентуално место извршења дела сиротињски дом, завод за васпитање или поправљање. Јасно је dakле да законодавац ту има у мисли заштиту малолетних лица. — При одмеравању казне треба узети у обзир, да је објекат полне злоупотребе било малолетно лице, јер настрадај на полни интегритет повериеног малолетног лица без сумње указује на нарочиту опасност по друштвени поредак.

Ad 4. Злоупотреба поверења полно непорочне малолетне девојке (§ 276 кр. з.) У овоме се случају дело састоји у навођењу на обљубу полно непорочне малолетне девојке, која је навршила 14 година, и то са злоупотребом њенога поверија. — *Објекти* овога преступа су девојке од 14 до 21 године (§ 14 бр. 1 кр. з.). *Појам* полно непорочности тумаче наши коментатори различито. Проф. Доленц га схвата као полну интактност, т. ј. као девичанство у физиолошком смислу¹⁵⁾ док Шиловић—Франк тврде да „непорочност није истозначна са дјевичанством, јер непорочна може бити и силована девојка“¹⁶⁾). У новијој доктрини превлађује мишљење да увођење знака полно непорочности у састав наведеног кривичног дела није препоручљиво.

Тако н. пр. мотиви пројекта немачког крив. законика 1927 (стр. 144) глase: „Знак непорочности, чији је значај нејасан и споран, доводи до тога, да се испитује прећашњи живот девојке и да се чак и малене погрешке износе на дан, па често и увеличавају. На тај начин постаје казнени поступак због завођења, ако и доведе до осуде заводника, мучан за девојку, чију заштиту закон има пред очима“.

15) Толмаћ, стр. 421.

16) Стр. 203.

De lege ferenda смо потпуно истога мишљења. Немачки пројекат 1927 из баш наведених разлога је брисао израз „unbescholtenes“ и вели само: „Wer ein Mädchen unter 16. Jahre zum Beischlaf verführt...“ — § 276 нашега кр. законика пак говори изричito о „полнo непорочнoj малолетнoj девојци“. Зато смо мишљења, да проф. Доленц има право у свом тумачењу: непорочна девојка значи у § 276 кр. законика *virgo intacta*. — Средство завођења је злоупотреба поверења, која се може утврдити само према околностима сваког конкретног случаја. Најтипичнији је пример злоупотребе поверења са стране вереника. Кажњиво је само долозно извршење овог кривичног дела. Умишљај учинилаца претпоставља: 1) свест, да је девојка полно непорочна, да је малолетна, те да има поверења у учинилаца; 2) хотење да је упркос томе заведе на обљубу. — Казна је строги затвор од 6 месеци до 5 година. Покушај није кажњив. Кажњивости нема, ако се учинилац ожени заведеном девојком. Прогон се врши само на предлог.

Ad 5. Одвођење ради блуда женског лица испод 14 година (§ 278 ал. 2 кр. з.) и *Ad 5. Подвођење лица млађег од 18 година* (§ 282, бр. 1 кр. з.). Оба наведена деликта (одвођење и подвођење) расправљаћемо касније. Овде ћемо да говоримо само о оним случајевима, које наш кр. з. сматра за квалификуване узимајући у обзир малолетство лица, која су тангирана злочином. — При одвођењу ради блуда нарочито су заштићена деца женског пола, а при подвођењу и малолетници оба пола, који нису навршили 18. година. Казна је у оба случаја робија од 1 до 10 година.

У групи кривичних дела против полног интегритета деце и малолетника навели смо само она, код којих закон узима у обзир изричito старост тангираног лица као битни знак кривичног дела, односно као квалификујући моменат. Међутим треба приметити да заштита малолетника постоји и у општем оквиру одредаба XXIV главе о кривичним делима против јавног морала.

II. Одвођење женске старије од 14 година ради блуда. (§ 278 ал. 1. кр. з.)

Наш нови крив. законик ставља одвођење женског лица ради блуда (§ 278) међу деликтке против јавног морала, док међутим отмицу женског лица у намери, да учинилац или ко други ступи с њом у брак (§ 246) сматра као деликат против личне слободе и сигурности. Моменти злочина одвођења ради блуда, које треба посебно објаснити, пре свега су ови: 1) појам: „живети у блуду“ и 2) средства одвођења. Нашем крив. законику су познати појмови обљубе, блудне радње и блуда. Реч „блуд“, која је позната и у руском језику, јесте најопштија ознака свакога ванбрачног полног општења. У томе смислу треба тумачити и израз: „да с њом он или ко други у блуду живи“ и у § 278 кр. з. Као средства одвођења ради

блуда наводи овај § силу, претњу или превару. Појам силе обухвата и употребу телесне силе и употребу хипнозе односно омамљујућих средстава у циљу да се неко против своје воље обесвести или да се онеспособи за отпор (§ 14, кр. з.). Претња у овом случају није ограничена само на претњу злочинством или преступом; закон ту не говори нити о озбиљној претњи као на пример у § 247 кр. з. Но претња мора бити таква, да може утицати на одлуку жртве. Превара се састоји пре свега у томе да се женска заведе у заблуду у погледу мотива и циљева, које има учинилац. — И у том случају важи пропис, да се учинилац *неће казнити* ако са овако одведеном женом ступи у брак. — Одговорност за т. зв. *претеринтенционалну последицу* утврђује се по § 279 кр. з.

IV. Паразитни облици деликате против јавног морала.

Нарочиту групу чине у XXIV глави кр. з. кривична дела, која можемо означити као паразитне облике деликате против јавнога морала. Тиме хоћемо да кажемо, да у тим случајевима није у питању задовољење властите телесне похоте, већ разноврсни облици помоћи, посредовања и потстичања трећих лица на блуд одн. искоришћавање професионалних проститутка. У ову групу спадају: 1) помагање вршења блуда (§ 280 к. з.); 2) искоришћавање професионалних проститутака (§ 281 к. з.) 3) подвођење зрелог лица (§ 282 к. з.); 4) подвођење у иностранство (§ 283).

Ad 1. Помагање вршења блуда (§ 280 кр. з.). Субјекти овог кривичног дела могу бити лица оба пола. Појам блуда не обухвата само случајеве кажњивог блуда. Помагање вршењу блуда дано је и тада ако блудне радње оних, којима учинилац помаже, нису кажњиве као такве. Закон не наводи изричito, у чему се састоји помагање вршењу блуда. У сваком даном случају то је *quaestio facti*. Но као кажњиво сматра закон само помагање вршењу блуда, учињено из навике или из користољубља. Ако би дакле неко помагао вршењу блуда из услужности или само случајно, тиме не би још учинио преступ из § 280 кр. з. — Закон разликује *обичне* и *нарочито тешке* случајеве овога кривичног дела. Први су преступи, који су кажњиви строгим затвором од 7 дана до 2 године. У особито тешким случајевима у смислу § 75 к. з. предвиђена је робија од 1 до 5 година (§ 280, ал. 2 кр. з.).

Ad 2. Искоришћавање професионалних проститутака. (§ 281 кр. з.). Најодвратнији облик паразитног криминалитета чини у § 281 к. з. предвиђено искоришћавање женских, које блуд проводе у виду заната. Искориститељ професионалних проститутака (*Zuhälter, souteneur*) је фигура, која је значајна за живот модерних велеградова. Новела немачког кр. з. 1871 од 25 — VII — 1900 (§ 181a немачког кр. з.) инкриминисала је т. зв. *Zuhälterei* као два типична облика: „*die ausbeuterische Zuhälterei*” и „*die kupplerische Zuhälterei*”. — Наш нови кр.

з. предвиђа у § 281 само први облик овог злочина, наиме онај, за који је значајан моменат искоришћавања професионалних проститутака. Срп. пројекат кр. з. 1910 (§ 245) одређивао је ужегранице таквога искоришћавања: место „ко искоришћава“... рекао је: „ко се стално издржава од занатског вршења блуда какве женске“. Појам искоришћавања треба тумачити у § 281 кр. з. шире: проститутку не искоришћава само онај, ко се потпуно издржава на њен рачун, и ако нема на то правно утемељених (н.пр. алиментацијских) захтева, него и онај, који се само делимице издржава на рачун такве женске одн. задовољава тиме само своје потребе, које прелазе минимум за егзистенцију. — Док немачки крив законик у § 181a ограничава појам Zuhälter-a а само на лице мушких пола („eine männliche Person“), наш кривични законик не садржи такво ограничење. Субјекат дела према томе може бити и жена.¹⁷⁾ Дело је кажњиво само у случају ако је учињено с умишљајем. Казна је строги затвор од 7 дана до 5 година кумулиран с облигатном новчаном казном.

Ad 3. Подвођење зрelog лица (§ 282 кр. з.). Ради веће јасноће анализујемо одвојено: а) деликте наведене под бр. 1 и 2 § 282 с једне стране, и б) деликте, наведене под бр. 3 истога параграфа на другој страни. а) У прва два случаја имамо подвођење у ужем смислу речи, које претпоставља активно утицање на вољу лица, које је објекат злочина, да се пода другом или другим лицима ради задовољења телесне похоте у облику блуда, т.ј. кажњивог или некажњивог ванбрачног полног општења. — Кр. з. не сматра да је свако подвођење вредно казне, те инкриминише у прве две тачке § 282 само а) подвођење лица млађег од 18 година, б) подвођење властите жене, кћерке, сестре, унуке или лица, повереног старању или надзору учинитеља. — О првоме смо случају говорили већ пре код деликата против полног интегритета деце и малолетника. — Подвођење властите жене, кћерке, сестре и унуке не захтева посебно објашњење. Чињеница, да закон прети казном, осим за подвођење лица испод 18 година, нарочито још и за подвођење лица, поверилих старању или надзору учинитеља, доказује, да законодавац има у мисли и лица, старија од 18 година, ако су поверила старању или надзору учинитеља. Са појмом надзора смо се већ бавили код анализе § 275, који говори о полној злоупотреби поверилих лица. У 2 алин. тога §-а закон наводи надзор у затвору, болници итд. У § 282 бр. 2 пак појам надзора није конкретизован, и зато се мора утврдити, да ли постоји надзор, у сваком поједином случају. На сваки начин се захтева, да је надзор повериен учинитељу; само фактично вршење надзора према томе за биће (состав) овог кривичног дела није довољно.

¹⁷⁾ W. Mittermaier каже оправдано, да „auch Frauen können prostituierte Frauen in ähnlicher Weise ausbeuten“.

У 3. тачци § 282 предвиђена је посебна врста подвођења: „ко какво лице ради блуда одведе из његова завичаја или пребивалишта у друго место и тамо га остави или другоме преда“. Основни су знаци овога деликта: 1) објекат злочина може бити женска или мушкарац (практично долазе дабогме у обзир скоро искључиво женске); 2) нема никаквог ограничења у погледу полне непорочности одведене женске; објекат злочина може бити и полно порочна женска, чак и проститутка; 3) одвођење „у друго место“ треба схватати као одвођење у друго место у нашој држави, јер о подвођењу у иноземство говори следећи §; 4) мотив одвођења је означен речима: „ради блуда“; 5) дело се изражава у томе, да учинитељ напусти одведену лице „у другом месту“ одн.да је преда коме другоме ради блуда; 6) нарочити резултат за појам довршенога деликта у томе случају није потребан. — Казна је у свима случајевима § 282 кр. з. робија од 1 до 10 година.

Ad 4. Подвођење у иностранство (§ 283 кр. з.). Као што је опште познато, деликат т. зв. подвођења у иностранство стоји у директној вези са проблемом криминалне трговине, познате под именом „трговина белим робљем“. Тај проблем заузима важно место у интернационалном казненом праву. Томе је питању посвећена опширина литература. И Краљевина Југославија је приступила међународној конвенцији за сувбијање трговине женскињем и децом, даље конвенцији за сувбијање трговине белим робљем и међународном споразуму за успешну заштиту од криминалне трговине познате под именом „трговина белим робљем“¹⁸⁾). У оквиру овога краткога члanka дабогме не можемо расправљати тај проблем са гледишта међународног казненог права. — Злочинство подвођења у иностранство може имати по § 283 к. з. три различита облика: а) одвођење каквог лица ради блуда у иностранство; б) предавање каквог лица коме другоме у сврху таквога одвођења; в) удруживање с ким другим са истом намером. — Наш кр. з. штити у тој одредби лица оба пола. („Ко какво лице... одведе“ итд.). Очигледна је погрешка, да објашњење пројекта кз. С.Х.С. 1922 именује дотични деликат „трговина женским лицима у циљу проституисања“. Већ је у мотивима срп. пројекта 1910 било речено: „Овом се одредбом хоће да спречи трговина са женскињем поглавито. Ми смо употребили општи израз, јер и ако ретко, могло би се десити, да ко год каквог дечка преваром одведе куда у иностранство и преда га каквом борделу“. (Стр. 574).

На истом гледишту стоји и наш нови к. з. Пол, као и доба лица и полна непорочност истога, у даноме случају немају важности. Закон распостире своју заштиту од подвођења у иностранство чак и на професионалне проститутке, ако дело иначе одговара појму деликта из § 283, нарочито ако одведену лице није знало, да је место одвођења у иностранству. — Дело може бити по својој природи само долозно.

¹⁸⁾ Види „Службене Новине“ од 21. маја 1929, бр. 117.

Најважнији је моменат за квалификацију моменат довршења деликта У првоме случају злочинство је довршено већ самом чињеницом одвођења у иностранство. У друга два случаја закон и не тражи то: довољно је само предавање лица другоме или удруживање са другим, са горе поменутом намером. — И покушај је кажњив, јер је дело злочинство. Строгост казне (робијом до 15 година) потпуно је оправдана, ако имамо у виду моралну и социјалну одвратност и опасност кривичних дела, против којих се бори све културно човечанство. То је „бело робље“, нарочито у Јужној Америци изложено апсолутној самовољи својих т. зв. „menagers“. Подвођење у иностранство спада у број деликата, који се казне и ако су учињени у иностранству од нашега држављанина или иностранца (§ 4 к. з.) Међународни споразум, потписан у Паризу 18 марта 1924. коме је приступила и Југославија, предвиђа и различите превентивне мере ради сузбијања трговине „белим робљем“ и ради репатријације жена или девојака туђе народности, које се предаду проституцији¹⁹⁾

V. Обљуба између сродника (родооскрвињење) § 284. к. з.

Мотиви срп. пројекта кр. з. 1910 су евгеничког и моралног значаја. „И сама забрана ступања у брак са сродницима у извесном степену оснива се у томе, што репродукција међу ближим сродницима по крви утиче рђаво на потомство. Но ово би био разлог да се родооскрвиње казни само међу сродницима у правој линији и између браће и сестара. Јер није доказано да се услед брачне везе међу осталим сродницима показују штетне последице на потомству“. (Стр. 575). Поменути мотиви признају даље, да „поред наведених разлога и разлози наравствености говоре у прилог кажњења родаоскрвиња“. И поред тога срп. пројекат је хтео да потпуно укине кажњивост обљубе међу т. зв. сродницима по тазбини и обљубе међу т. зв. духовним сродницима. Водећа мисао била је ова: „... И ако би се полни однос између таквих лица сматрао као неморалан, нема довољно разлога, да се као кривица казни и то строгом казном. А веома благе казне не би биле ни од каквог дејства“ (Стр. 576). Југословенски законодавац није примио тај назор, што се види из садржине § 284 кр. з. 1929 г., који разликује следеће градације иинцестуозних деликата, зависне од степена сродства: а) обљуба међу сродницима у правој линији без ограничења степена сродства. У обзир се мора узети и ванбрачно сродство. Казна је у овоме случају робија до 10 година. — б) Обљуба међу сродницима по крви у побочној линији закључно до другог степена, т. ј. међу братом и сестром оба иста или једнога заједничкога родитеља. Ту је казна робија до 5 година. (§ 284, ал 2). — в) Обљуба између сродника по тазбини до првог степена закључно. То би било таст према снахи, ташта према зету, очух према пасторци и маћеха према пасторку.²⁰⁾

¹⁹⁾ Види цит. закон 28/II. 1929.

²⁰⁾ Упореди: Dolenc, Tolmač, стр. 430.

4) Обљуба између онога, који је крстио, и крштенога или овога родитеља. — Обљуба између сродника по тазбини и обљуба између т. зв. духовних сродника се кажњава много блатом казном: ту је предвиђен затвор од 7 дана до 1 године. Покушај није кажњив. — У свима случајевима обљубе између сродника умишљај је потребан услов кажњивости. Умишљај се састоји у свести, да постоји одношај сродства по крви, сродства по тазбини, односно духовнога сродства, и у хотењу, да се успркос томе изврши обљуба. Целикат је довршен, чим је извршена обљуба. Одредбе нашег новог крив. законика о обљуби међу сродницима карактерисане су *изванредном строгошћу* у упоређењу са новим законодавствима осталих држава.

VI. Противприродни блуд (§§ 285 и 286 кр. з.)

И у погледу т. зв. противприродног блуда се наш крив. законик није придружио већини новијих кривичних законика и пројекта, који веома ограничују кажњивост деликата те врсте. Наш се крив. законик битно разликује у томе погледу и од свога претходника, срп. пројекта. Срп. пројекат хтео је да потпуно укине кажњивост скотолоштва, јер се сматрао, да „скотолоштво не показује по својој природи велику опасност ни по здравље ни по општи морал, јер се оно доста ретко јавља“ (Мотиви стр. 571).

Кажњивост пак хомосексуалних дела српски је пројекат хтео сузити само на случајеве извршења таквих дела на малолетницима испод 15 година (§ 251 срп. пројекта) јер су редактори срп. пројекта били мишљења, да криминално-политички разлози говоре за некажњивост хомосексуалних дела међу одраслима, уколико иста нису насиљна.²¹⁾ Југословенскоме законодавству су те аболиционистичке тежње остале потпуно туђе, што нам постаје јасно из анализе. а) § 285 кр. з. о противприродном блуду између лица; и б) § 286 кр. з. о противприродном блуду лица са животињом.

Ad. a. Противприродни блуд између лица. Појам противприродног блуда између лица, који закон не опредељује, крајно је неодређен. Није чудо, да га и наши коментатори различито тумаче. Проф. Доленц заступа мишљење, да тај појам обухвата како педерасију и лезбијску љубав, тако исто и другачије чине, који нису у складу са нормалним задовољењем полног нагона, а који су могући и међу лицима различитог пола.²²⁾ Коментар Шиловића — Франка сматра да појам противприродног блуда међу лицима обухвата само „дјела, која служе противприродном удовољењу полног нагона и која су слична обљуби“²³⁾. Ми пак тумачимо појам противприродног блуда међу лицима рестриктивно и у томе

²¹⁾ Опширно образложење види у Мотивима, стр. 578.

²²⁾ Толмаћ, стр. 431.

²³⁾ (Стр. 208) (*beischlafähnliche Handlungen*). У истом смислу је и коментар г. Урошевића (стр. 412.).

погледу придружујемо се мишљењу Шиловића — Франка и Урошевића. Другаче бисмо морали квалифиkovати као противприродни блуд и coitus interruptus, коитирање са употребом средстава за спречавање зачећа и т. д. То пак по нашем мишљењу није намера законодавца. Казнена репреција против таквих чина практично је апсолутно неизводљива, те према томе законодавац не може вршити тако далекосежну полну цензуру. Привприродни блуд између лица је преступ, који се кажњава затвором од 7 дана до 5 године, у колико не прелази дело у теже кажњиви деликат. Покушај није кажњив.

Ad. 2. Противприродни блуд лица са животињом. (§ 286 к. з.). О овоме деликту говорићемо само укратко. Субјекат дела може бити мушкарац, исто тако и женска. Објекат дела животиња, коју учинитељ сматра способном за задовољење перверзнога полног нагона. Дело се може састојати у чинима сличним обљуби, као и у другим манипулатијама ради полног уживања. Дело је преступ, који се кажњава затвором од 7 дана до 1 године. Покушај није кажњив. Треба упозорити на то, да су т. зв. зоофилији наклоњени нарочито слабоумници, епилептичари и дегенерици. Зато је баш у тим случајевима често умесно да се употреби одредба § 22 ал. 2 о умањеној урачуњљивости. То је један од случајева, у којима закон изречно овлашћује суд да казну ублажи по слободној оцени те суд није везан ни за врсту ни за меру казне, која је за кривично дело прописана (§ 72 к. з.).

VII. Дела, која врећају осећање стида.

Последњу групу деликата против јавног морала чине дела, која врећају осећање стида. То су: а) јавно извршење блудне радње (§ 287 кр. з.) и б) јавно неморално предавање и пуштање у саобраћај предмета, који садржи тешку повреду јавног морала (§ 288 кр. з.).

Ad a. Јавно извршење блудне радње (§ 287 кр. з.). И при јавном извршењу блудне радње треба узимати у обзир законску дефиницију тога појма у § 289 кр. з. То је свака таква радња којом учинитељ иде на задовољење своје телесне похоте. Јавно бестидно говорење или бестидна гестикулација још нису давољни за састав тога деликта. Под санкцију тога §-а спадају све блудне радње, уколико не прелазе у теже кажњиве деликте. У томе се састоји,²⁴⁾ супсидиарна природа одредбе § 277 кр. з. Коментар г. Урошевића наводи као пример јавнога извршења блудне радње међу осталим и „полно задовољење какве женске средством голуба или лабуда“! Но у истини нису у питању такве рекли бисмо митолошке слике, него већином сасвим обични случајеви полне разузданости, даље случајеви ексбиционизма и сл. Дела, која су као таква некажњива (на пр. онанизам) постају кажњива ако се извршује јавно. Јав-

²⁴⁾ Како то правилно наглашава проф. М. Доленц у своме *Toimac*-у (стр. 432, 433).

ност извршења блудне радње претпоставља с објективне стра-
не, да је може видети неодређен број људи, субјективно пак,
да је учинилац свестан те јавности. Да је дело проузрокова-
ло очиту саблазан, то наш нови крив. законик не захтева. Дело
је преступ, чији покушај није кажњив, те се кажњава затво-
ром од 7 дана до 5 година или новчано казном до 50.000 дин.

*Ad 2. а) Јавно неморално предавање; б) пуштање у јавни
саобраћај предмета, који садрже тешку повреду јавног мора-
ла. (§ 288 кр. з.).* § 288 предвиђа два самостална деликта,
које ћемо анализовати свакога посебно. У српскоме су про-
јекту исти чак били предвиђени дељено у два параграфа (§
253 и § 254 срп. пројекта.

а) Јавно неморално предавање. Као уопште у XXIV гла-
ви крив. законика, тако и у § 288 појам јавнога морала треба
интерпретирати у смислу *полнога морала* (*die geschlechtliche
Sittlichkeit*). У погледу јавнога предавања тај је моменат на-
рочито наглашен у самоме тексту закона: „*Ко јавно држи
предавање неморалног садржаја којим се подстrekава на блуд
или блудне радње...*“ Тиме је јасно означенено, да је у питању
предавање специфичне садржине. Израз „блуд или блудне
радње“ заправо је плеоназам, јер појам „блуда“ обухвата као
најшири и појам блудне радње. § 288 кр. з. припада броју од-
редаба, које формулишу састав деликта у општим неконкре-
тизованим потезима. Правилна употреба таквога закона зависи
од такта судије који мора утврдити, да ли је дано објективно
третирање сексуалнога питања или да предавање има немо-
ралну садржину. *Биће* (састав) деликта свакако претпоставља
умишљај учинитеља: он мора знати, да његово предавање
може штетно утицати на полни морал његових слушалаца.
Ипак закон не захтева, да би предавање *in concreto* имало мо-
рално штетан утицај. Јавност предавања се крактерише тиме:
1) да је предавање намењено јавности, тј. унапред неодређе-
ном броју људи; 2) да има предавача и слушаоца. Случајни
разговор у интимноме кругу није јавно предавање.

*б) Пуштање у јавни саобраћај предмета, који садрже
тешку повреду јавног морала.* Други састав деликта, који је
предвиђен у § 288 јесте произвођење, продаја, растурање или
уопште пуштање у јавни саобраћај списка, новина, слика и
других предмета који садрже тешку повреду јавног морала.
Питање целисходне борбе против прљавих порнографских
списа, слика, филмова и т. д. проузрокује, као што је познато,
приличне тешкоће. О томе, шта да сматрамо предметом који
садржи тешку повреду јавног морала, постоје различита миш-
љења. У Немачкој се већ деценијама дебатује, шта је заправо
»Schund-und Schmutzliteratur«.

Мотиви срп. пројекта к. з. 1910 у погледу сличне одредбе
§ 254 признавали су ту неодређеност: „*Како је садржину ових спи-
са, слика и предмета немогуће тачно законом определити, то се ово мора
оставити увиђавности и оцени судије у сваком конкретном случају.*“ (Мо-
тиви, стр. 579).

Наш законодавац сматра, да казну заслужује пуштање у саобраћај само такових предмета, који садрже тешку повреду јавног морала. Тиме хоће да нагласи, да не треба пресуђивати неморалност таквих предмета са гледишта претеране прудерије, која сматра као неморалне чак и слике Тициана, романе Флобера или скулптуре Мештровића. Пошто се кажњава само дело, извршено са умишљајем, учинитељ мора бити свестан, да дотични предмет (спис, новине, слика итд.) може тешко врећати осећај јавног морала, те мора то и сам хтети. Најтежу врсту чине они деликти, који су у стању да буде похоту и стимулирају нездраву сексуалност код младежи, нарочито ако је мотив дела користољубље. Предмети неморалне садржине, који су намењени за јавни саобраћај, у закону су наведени само егземплификативно. Оба деликта из § 288 кажњавају се истом казном, на име строгим затвором од 7 дана до 5 година, кумулативно са новчаном казном. Као облигатна мера безбедности прописано је одузимање предмета кривичног дела. Треба још напоменути, да је Краљевина Југославија приступила *Међународној Конвенцији за сузбијање промета и трговине неморалним публикацијама.*²³⁾

*

* *

На крају овога нашега чланка желели бисмо нагласити, да амо спадајуће одредбе потребују и даље брижљиве обраде. Ово, што смо укратко навели, јесте само увод у догматично проучавање кривичних дела против јавног морала у нашем новом Кривичном законику од 27. јануара 1929.

Александар Макледов

НЕПОСТОЈАНОСТ НОВЧАНЕ ВРЕДНОСТИ*)

I

У једном привредном поретку, заснованом на начелу економске слободе привредних субјеката, благостање појединача је резултат слободног развоја економских феномена, непрестане борбе коју појединци воде међу собом и чији је циљ да се са датим средствима постигне што већа корист.

²³⁾ Закљученој под окриљем Друштва Народа 12. септембра 1923 г., и к Споразму о сузбијању промета неморалних публикација, закљученом у Паризу 4. маја 1910. г., у колико овај последњи ту силу већ нема (Види „Службене Новине“, бр. 117 L.).

*) **Библиографија.** — A. Mathiez, *La vie.chère et le mouvement social sous la terreur* (1927.). J. M. Keynes, *A tractat on monetary reform* (1924.). Schmidt, *Der konstante Geldwert seit Oresmus* (1926.). T. Gregory, *History of prices* (1928.). Angele, *Theory of international prices* L. Mises, *Theorie des Geldes und der Umlaufmittels* (1927.), *Goldwertstabilisierung und Konjunkturpolitik* (1928.). A. Aftalion *Monnaie, prix et change* (1927.). *Monnaie et l'industrie* (1929.). G. Cassel, *Theoretische Sozialökonomie* (1918.). *Stabilisierungsproblem* (1927.). A. C. Pigou, *Industrial fluctuations* (1927.). R. G. Hawtrey,

Обим успеха који у тој борби за повећање свога материјалнога благостања постижу појединци условљен је односом по коме они размењују своја материјална и иматеријална добра за добра оних личности са којима долазе у привредни додир. Овај успех изражен је у практичном животу висином цена које се за економска добра добијају и плаћају, односно величином вредности новчане јединице у једној датој привредној средини. Познато је да се цене добра, међутим, налазе у једном не-прекидном мењању и да је услед тога и ситуација појединача подложна сталним променама. Ова нестабилност цена може бити врло различитог обима. Може се десити да се и поред свих промена ипак одржава извесна релативна стабилност у општем нивоу цена тако да су промене у ситуацији појединача сведене на малу меру. Али се дешава да ове промене узму врло знатне размере, и да изазову дубоку дезорганизацију целокупног привредног живота. Ова велика важност коју имају цене, односно вредност новца, учинила је да је у питању утврђивања узрока који изазивају њихове варијације у Економској Науци посвећена већа пажња него у ма коме другоме проблему. Али ни у једном питању нису гледишта толико различита као у питању вредности новца. И то не постоји разлика у нијансама, у појединостима. Постоји дубока, начелна разлика. Многе теорије које се у току времена са највећом жестином, и са најубедљивијим аргументима брањене учиниле су да је данас врло тешко човеку да се снађе у овоме лавиринту идеја и схватања, које једно друго искључују и од којих многа садрже више или мање истине, али се не може рећи да потпуно солуционирају проблем. Зато се расправљање оваквог питања мора вршити са крајњом обазривошћу. Непрестано се мора имати пред очима бескрајна сложеност при-

Monetary reconstruction (1926.), Currency and credit (1928.), Trade and Credit (1928.), The gold standard (1927.). E. Notz, Die seculare Entwicklung der Kaufkraft des Goldes, G. Demaria, Le teorie monetarie et il ritorno al oro (1928.), J. Schumpeter, Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung (1926.), T. Peddie, The invariable standard and measure of value (1928.). D. Robertson, Banking policy and the price level (1926.). B. Anderson, The value of money (1915.). I. Bellerby, Monetary Stability (1925.). I. Fischer, The purchasing power of money (1911.), Stabilizing the dollar (1920.), Money illusion (1928.). R. Lehfeld, Restoration of world's currencies (1923.), Controlling the output of gold (1926.), A. Pandele, La répartition de l'or dans le monde (1925.), M. de Vallette, Stabilisation de la monnaie (1926.). I. Robert, Dépreciation de la monnaie et l'équilibre budgétaire (1926.), Michaelis, Quantitätstheorie als Grundlage der Konjunkturpolitik (1929.), Bosch, Kreditinflation und Wirtschaftskrisen (1929.), Hermann, Zukunft des Goldes (1928.), A. Spiethof, Der Einfluss der Goldproduktion auf die Preisbildung (1928.). W. Röpke, Gold und Außenhandel (1925.), L. Briek, Technischer Fortschrit und Überproduktion (1927.). R. Petiot, A la recherche d'un étalon stable de la valeur (1924.). Knight, Gold and The future (1928.). R. Liefmann, Geld und Gold (1916.), A. Hahn, Gold und Kredit (1929.), Goldurteil und Goldvorrurteil (1924.), Volkswirtschaftliche Theorie des Bankkrediten (1930.), J. Lawrence, Stabilization of prices. (1928.). R. Mc. Kenna, Postwar banking policy (1928.), F. Mlynarski, Gold and central banks (1929.). W. Haussman, Der Goldwahn.

вредног склопа нашега друштва и несме се имати амбиција да се поставе сувишне прецизна и крута правила. У овоме домену економске науке, више него у ма коме другом, успех је постигнут ако се објасне основне и дубоке тенденције привредних феномена.

Проучавање узрока варијација цена, њихових последица и могућности њихових отклањања има, као што смо видели, један врло дубок интерес. У питању је функционисање најважнијег оруђа савремене привреде, новца, чије правилно функционисање условљава благостање маса, друштвене односе и ток целокупне привреде. Решење овог питања значи и решење најважнијег економског питања у опште. Значи отварање могућности за ону праву и највишу рационализацију људске привредне делатности. Данашњи век поред свих великих успеха постигнутих на привредном пољу значи само почетак, улазак друштва у једну привредну фазу у којој ће се у потпунијој мери остварити идеал човечанства — подизање материјалног благостања маса. Основна мана данашње привредне епохе не лежи толико у недовољности снабдевања са економским добрима, него у променљивости, неизвесности привредне ситуације. Може се истина рећи, да су неизвесност и променљивост главне карактеристике човечијег живота. Али напори човечијег ума у стању су да у великој мери умање и ублаже ову неизвесност, о чему нам леп пример пружају медицина и хигијена. И у савременој економској науци осећа се тенденција да се поставе начела једне привредне хигијене да се болести привредног организма избегну и лече одговарајућим средствима. Најпоузданiji симптоми за процену стања у привреди јесу цене. Објаснити последице њихових промена по привреду и привредне субјекте, утврдити узроке ових промена, расправити питање да ли су можда извесне промене потребне и повољне за развој привредног живота и најзад одговорити на питања могу ли се варијације цена спречити или ублажити и помоћу којих средстава, биће циљ нашег даљег излагања.

Промене у вредности новца, изражене у општем нивоу цена су једна готово стална појава. И ако се на моменте код цена може запазити извесно мировање ипак, посматран у дужим временским периодима показује општи ниво цена стално опадање или подизање. Карактеристично је да свет није свестан ових промена и придаје обично новчаној јединици исту вредност и ако се ова непрестано мења. Промене у општем нивоу цена меримо помоћу методе такозваних индексних бројева коју је први увео енглески економист Станле Цивонс. Привредна историја показује нам да су се цене од 12. века па до данашњих времена кретале овако.

У времену од 1250. као и кроз 13. век наставља се дијање цена које је започело у 12. веку. Ово подизање цена траја све до средине 14. века, када отпочиње период опадања

цена, који траје све до 1500. године. Од ове године почињу цене да се дижу и то врло знатно. Највећи ниво достигле су цене у последњим деценијама 16. века. У овом тренутку су се цене попеле 100 до 150%. У 17 веку настаје код цене извесно затишје, а крајем овога века и у току 18 века почињу цене поново да се дижу. У другој деценији 19 века настаје затишје па затим опадање све до 1840. године. Према проучавању г. А. Опети, могло би се ово кретање цена изразити у индексним бројевима овако (као база узета је 1800. година):

1500	35
1600	75
1700	90
1800	100

Стварање индустрије у другој половини 19 века и усавршавање саобраћајних средстава омогућили су да цене најважнијих производа падну. Према Сауербековом индексу чија је база 1867—1877 година, показују цене од 1846 године па до светскога рата ове промене. 1846 године просечни индексни број износи:

89 поена, 1850. г.	77 поена, 1855. г	101 поена
1865. г. 101 "	1870. " 96	1875. " 96 "
1880. " 88	1885. " 72	1890. " 72 "
1895. " 62	1900. " 75	1905. " 72 "
1910. " 78	1911. " 80	1912. " 85 "
1913. " 85	"	"

Као што се види овај, у историји светске привреде тако важан период, који иде од половине 19 века па до светскога рата, карактеризован је великом нестабилношћу цене. Главне тенденције њиховог кретања јесу до краја 19 века непрекидно и знатно опадање и постепено дизање цене од почетка 20 века па све до светскога рата. Са ратом се завршава овај дуготрајни период мирног напредовања европске привреде и код цене настају варијације какве никада нису забележе у историји човечанства. Ако узмемо у обзир цене у Енглеској у којој су економске прилике за време рата биле релативно нормалне добићемо ову слику. Индекс „Статиста“ за чију је базу узета 1913 година, показује већ 1915. повећање од 27 поена. У 1916 години тотални индекс износи 160 поена, у 1917. 206 поена, у 1918. 226, у 1919. 242, а у 1920. 295 поена. 1921 година представља одлучан преокрет. Цене у овој години отпочињу нагло да опадају (тотални индексни број спушта се у овој години на 182 поена); у 1922 години дешава се даљи пад на 154 поена, ниво који се одржава још у 1925 години после настаје постепено дизање цена изражено дизањем тоталног индекса на 161 поен и почетку и 174 на крају 1924 године. 1925 година је у знаку доста знатног опадања цена које се на почетку ове године од 170 поена спуштају на 153 поена на крају године. 1926 година је релативно мир-

них цена, док са 1927. отпочиње њихово падање, које у току 1929. и 1930. године добија карактер правог слома. Цене многих артикала достигле су своју предратну висину а појединачне се налазе испод предратног нивоа. Овај велики пад цена дешава се истовремено у свима земљама што показује да њихови узроци нису локалног карактера. Он сигурно представља најважнију појаву привредне данашњице и његове последице данас се још не могу дogleдати. Посматрано кроз индекс цена Народне Банке кретање општег нивоа цена у нашој земљи у току последњих година пружа ову слику:

У току првог полугођа 1927 године одржавају се цене на релативном ниском нивоу, док се у другом полугођу дешава њихово нагло подизање и стабилизовање на приближно истоме нивоу али са тенденцијом опадања. Ове тенденције долазе до потуног изражaja у току 1929 и 1930 године, када цене нагло отпочињу да се крећу на ниже. Тотални индекс пада у току овог периода од 106,6 поена (база је 1926 година) у Марту 1929. на 86,6 поена у Јуну 1930 године.

И код нас, дакле, као и другим земљама констатује се велика непостојаност новчане вредности. Анализа последица које овакве промене у новчаној вредности проузрокују показаће нам њихове економске и социјалне реперкусије.

II

Када је у питању привредна функција оних који у данашње време допринесе образовању социјалног капитала на тај начин што не троше све своје приходе него један део штеде и стављају на расположење привреди, онда постојаност новчане вредности добија једну особиту важност, она постаје један неопходан услов егзистенције и саме ове важне национално-економске функције. Као што је познато друштвени капитал ставља се данас на расположење производњи, у виду дугорочних зајмова. У овом, данас претежном систему снабдевања производње са капиталом, одвојена је, дакле, својина капитала од његовог искоришћења. Ово се дешава у главном на два начина: 1). Сопственик капитала, уступа привремено своје капитале у замену за једну периодичну накнаду и може евентуално узети своје капитале натраг. 2). Сопственик се дефинитивно одваја од својих капитала у замену за ануитетете са неограниченом роком или за ануитетете чији рок трајања ограничен и који се завршавају са повратком позајмљеног капитала. Тип оваког начина позајмљивања капитала јесу хипотеке и обvezнице. Овај систем омогућује класи производођача да апелује на уштеде целокупне друштвене заједнице. У исто време капиталисти могу своје капитале пласирати без тешкоћа, одговорности и како се дуго веровало, без опасности. Овај систем функционисао је у Европи са великим успехом читавих сто година. Он је омогућио повећање богаства у огромној мери. Штедити и пласирати по-

стали су у једно време дужност једног огромног дела становништва. Пласирани капитали ретко су били повлачени и стално су се увећавали. Трговина и индустрија развијали су се под оваквим условима најповољније. Али у времену овог привредног напредовања и богаћења није се мислило на зависност једног оваквог система од стабилности новца. Постојало је непоколебиво поверење у новац и вредности које су у њему биле изражене. Поједини папири од вредности сматран ј су као нешто што је најтрајније на овоме свету. Нико није ни мислио на то да у току целе историје човечанства ни један монетарни систем није имао апсолутну постојаност. И најсолидније организован новац морао је у току времена неизбежно изгубити један део своје вредности. Ово опадање вредности новца у току времена није било случајност. Оно је резултат двају великих фактора: сиромаштва политичких власти и све већег политичког утицаја класе дужника. Опорезивање грађана путем новчане депресијације практиковало се још од времена Римске Империје. Али не налазе само министри финансија у овоме средству један удобан начин да смање државне терете. И сви они који дугују извесне одређене суме новца гледају симпатично на опадање вредности новца. Ови су људи, међутим, у прошлости имали и имају данас велики политички уплив, Депресијација новца је одговарала њиховим интересима смањујући фактично њихове обавезе. Под утицајем ових двеју сила — сиромаштва државе и политичке акције и уплива класе дужника опадање вредности новца није у току времена, као што смо већ видели, престајало. На овај начин смањивала се вредност како позајмљеног капитала тако и његовог реалног приноса. Папири на којима се у већини европских земаља базирало кроз цео Деветнаести Век богаство средње класе, губили су стално од своје вредности. Истина у временима опадајућих цена овај губитак рентијера и свих оних који су имали каква потраживања у новцу поправљао се. Њихови реални доходи повећавали су се. И баш данас велики пад цена фаворизује повериоце на штету дужника. Ови последњи морају стварно више да врате него што су добили у моменту закључења зајма.

Као што смо видели класа рентијера долази услед опадања вредности новца у тежак положај. Њен интерес лежи у стабилној новчаној вредности и у евентуалном повећању. Али осим класе рентијера, то јест, оних који су своје уштеђевине ставили другима на располагање, погађају промене вредности новца и све оне који имају потраживања ма које врсте. У бесконачно развијеном и испреплетаном данашњем привредном промету, у коме се највећи део операција обавља на кредит, појединци непрестано долазе у прилику да било дугују било потражују извесне суме. Према маси оних који потражују стоји маса оних који дугују. Свака ма и најмања промена вредности новца мења однос који постоји

између ове две масе. На место једног односа који је утврђен пристанком обеју страна, односа који одговара извесним датим привредним условима, сада добијамо нешто што уговорачке стране нису желеле ни предвиђале. Једна или друга страна претрпеће услед наступеле промене вредности новца извесну штету, односно постићи извесну корист. Њихов однос неће више имати своју реалну подлогу, то јест сагласност обоје странних интереса. Док смо имали само однос групе рентијера према групи дужника онда се ситуација ће двоју група могла мењати било у једном у било другом правцу. Рентијер је могао или добити или изгубити (ово последње је најчешће био случај) услед промене у вредности новца. Али у привредном промету у коме је појединац час дужник час поверилац непостојањост новчане вредности чини да се у ситуацији појединаца дешавају стално промене и у једном и у другом правцу. Могло би се рећи да у томе случају штета која настаје може бити надокнађена извесним добитком, да у колико човек као дужник има више да плати у толико као поверилац више добија. Али се овако резоновање не може допустити. Оно не одговара потребама привреде. Нема никакве сумње да појединац има већег интереса да његова ситуација не буде подложна променама које му час могу донети користи а час га оштетити, него да у њој постоји извесна јасноћа, известан ред који му омогућује сигурније предвиђање и управљање. Дакле и са гледишта свих појединаца у друштву, и не само са гледишта рентијера, потребно је да вредност новца буде постојана. Најзад и са гледишта социјалног морала не може се допустити ничим неоправдано богаћење једних на рачун других. Према рачуну америчког професора Вилфреда Кинга, у Сједињеним Америчким Државама, у којима је за време рата новац био релативно најпостојанији, извршена је измена у односима дужника и повериоца у износу од 60 милијарди долара. „Замислите, вели Ирвинг Фишер, да се десила крађа у некој банци од 60 милиона долара; то би била сензација о којој би све новине писале на првој страни. Али овој крађи која се десила нико и не говори и ако је она хиљаду пута већа. Она у опште није ни запажена.“ Као што није право да један дужник који је у једном тренутку позајмио извесну суму када је вредност новца била ниска о року мора да врати већу вредност него што је стварно добио, исто тако није право ни да се деси обрнуто. Када се већ налазимо на социјалном терену онда треба истаћи и то да је у многоме неоправдано гледиште, да су рентијери класа која не заслужује симпатије и да према томе треба поздравити сваку промену у вредности новца која фаворизира дужника.

Сваки појединац мора водити рачуна о својој будућности. У природи је људској, па чак се то запажа и код извесних животиња, да се мисли, како то народ каже „на црне дане“. Може се замислiti да човек за оваква времена са-

купља извесне количине разних производа, али је најпогодније да ова резерва буде састављена из извесне количине новца. Новац је персонификација свих добара у опште. Он у свакоме тренутку може бити претворен у свако потребно добро. У исто време његова је трајност неограничена док највећи број добара не може да се дуго одржи. Баш оне ствари због којих ситан човек штеди, животне намирнице, су врло краткога века. Новац је дакле једино средство помоћу кога се једна куповна данашња снага може оставити на страну и искористити у неком доцнијем моменту. Ако се у току времена не деси никаква промена у вредности новца онда је циљ постигнут и овако уштеђени новац ће представљати једну одређену количину производа коју ће његов сопственик добити и коју је очекивао у своје време када је штедио, да ће добити. Ако је пак овај новац стављен на расположење производњи онда је овај мали штедиша друштву користио и у исто време узео учешћа у подели добара произведених помоћу његовог капитала. У овоме случају он је у двострукој мери заслужио да се о његовој ситуацији води рачуна. Са социјалног гледишта он је интересантан зато што није желео да падне на терет друштву и у своје време од својих прихода одвајао је известан део и друштво не треба да дозволи да он не постигне свој циљ, у толико више што у обрнутом случају он пада на терет друштва. Са национално привредног гледишта овај штедиша је интересантан као део оне масе појединача који не трошећи све своје приходе алиментирају привреду са свежим капиталима, неопходним за успешан рад. Непрегледан је број оних који данас, одвајајући од својих прихода мале суме, чине да се образују огромни национални капитали. Да би овакви људи могли остварити свој главни циљ, то јест, располагати у једном моменту свога живота са извесном сумом новца која им даје право на одређене количине добара, мора вредност новца бити постојана. То се међутим ретко дешава и ову масу ситних и наивних људи третира друштво на један најсвирепији начин, стварајући им илузију једног стабилног новца чија се вредност у ствари мења и то најчешће мења у правцу опадања. Примери страшних ситуација у које овај ситан свет може запасти могу се цитирари у недоглед.¹⁾

¹⁾ Ми ћemo само навести неколико врло интесантних примера које налазимо у књизи г. Ирвинга Фишера, *The money illusion*. Један продавац одела у Пољској који је одлучио да напусти посао продаје је сто пари одела која је имао у радњи за 100.000 пољских марака и износ је уложио у један хипотекарни зајам по 6% и тако је имао после три године да прими 18.000 марака и капитал. Али на крају треће године пошто он добије суму од 118.000 марака он је за њу могао да купи само један пар одела.

Један чувени професер у Берлину стекао је прилично имање прођајом својих књига. Своју уштеђевину уложио је у сигурне обvezнице. На крају инфлационистичке епохе разултатом рада целога свог живота није у стању да купи једну поштанску марку. Не треба заборавити да обvezнице

Да би се тачно видела улога коју такозвани рентијери играју у привредном животу треба имати у виду, с једне стране улогу коју они имају у омогућивању образовања средстава из којих ће се кредитирати произвођачи, и у исто време значај који кредит има у данашњем привредном систему. У данашње време средства из којих се задовољавају потребе привреде за кредитом потичу од малих и великих уштеђевина за чији се опстанак има захвалити уздржавању од трошења, које извесни слојеви практикују. Постоје данас велике банке али њихова сопствена средства су мала према оним масама новца које су њима приватни поверили на чување и приплод. Када се емитују обvezнице великих зајмова, било државних било приватних, приватне банке служе само као посредници, оне нису у стању да ставе на расположење огромне суме које су у таквим случајевима потребне. Додуше савремено банкарство све је више у стању да износ својих улога на штедњу, односно свој кредитни потенцијал, захваљујући ингениозном систему скриптуралног или жираног новца, повећава у великој мери. (На основу једног долара депонованог код неке америчке банке ствара се до 44 долара кредита). Али ипак основа овог огромног умножавања кредитних средстава остаје онај улог на штедњу, који је неко приватно лице одвојило од својих прихода и уложило код банке. Што се пак тиче емисије обvezница и акција, ту се највише апелује на широку публику, која се од свога капитала одваја на врло дуже време и природно је да ће њено учешће у емисији у великој мери зависити од вере која постоји у стабилности новца.

Ако се има на уму важност коју за данашњу привреду има кредит онда ће се моћи схватити и правилно оценити и важност коју има појединачни који доприноси образовању основе самога кредита, стварању маса уштеђевине која служи за подлогу банкама за давање кредита. Пажљиве анализа привредне организације данашњега друштва доводи нас до закључка да је кредит онај елеменат који омогућује да се привреда развија, да не остаје на једноместу. Као што у новцу привреда располаже инструментом који омогућује индиректну размену па дакле и само функционисање савремене привреде тако у кредиту привреда има једно средство за развијање и напредовање. Принцип данашње привредне динамике лежи у активности једног извесног броја људи које

које се налазе у његовим рукама нису изгубиле од своје номиналне вредности. Он није руиниран због тога што обавеза о исплати зајма није одржана него због тога што је Немачки инфлација свела вредност марке скоро на нулу.

У Пешти је нека добра жена основала склониште за овакве жртве инфлације. Један Фишеров пријатељ приликом посете у овоме склоништу нашао је у једном углу један мали гвоздени кревет на коме су спавале две судије највишега суда, који су у своје време све своје уштеде инвестирали у тако зване сигурне вредности и лишени свакога прихода били принуђени да живе од милостиње.

називамо предузимачима. Предузимачи су у данашње време носиоци привредног прогреса. Ови људи, као што и сам њихов назив каже, предузимају са производним средствима са којима друштво располаже разне производне операције, мењајући непрестано и усавршавајући начин искоришћавања ових средстава. Они дају идеје како да се маса материјалних иматеријалних добара што рационалније искористи. Оно што онемогућује да привреда остане у стању мировања, то је непрестана активност предузимача који, натерани својим личним интересом, непрестано стварају нове и нове комбинације за све рационалније искоришћавање привредних средстава и снабдевања друштва са разним добрима. Оно пак што омогућује да предузимачи реализују своје нове комбинације, јесте кредит. Друштвена средства су једним делом ангажована у текућој производњи и у исто време стварају се непрестано нова средства. Мењајући у колико је то према приликама могуће, намену већ ангажованих средстава и искоришћујући ново формирана средства предузимачи постижу свој циљ који се састоји у упрошћавању, побољшавању и појефтињавању производње. Без кредита предузимачи не би били у стању да приступе реализацији својих нових комбинација. Отежавање и ограничавање њиховог снабдевања са свежим капиталима значи успоравање самога привреднога развитка. Акт штедње који на први поглед изгледа стерилан, у ствари као што смо видели, има за народну привреду врло велику важност. Од обима штедње зависи остварење основних циљева народне привреде. Од обима штедње зависи и сама цена која ће се плаћати за позајмљени капитал. Потребно је према томе, да се отклони све оно што штедњу отежава а у првом реду непостојаност новчане вредности.

III

Посматране са гледишта произвођача, односно предузимача, добијају варијације цена један особито велики значај. Докле год су промене у новчаној вредности могуће, производња која је већ иначе скопчана са ризиком постаје потпуно несигурна. Произвођач се задужује, набавља сировине, а не може да зна да ли ће и по коју цену моћи да прода своје производе и доћи до зараде која је главни циљ његове делатности. Величина ове зараде у колико је буде било зависиће од разлике између производних трошкова и цене коју предузимач буде постигао за своје производе. И ту се ситуација предузимача стално мења, напоредо са променама које се дешавају у вредности новчане јединице. У случају да се цене дижу предузимач долази у повољан положај, у колико се нису промениле цене које он плаћа а то је читава једна серија цена као што су, интерес на позајмљени капитал, крије, награде чиновницима и надница радницима, цене сировина и материјала и т. д. Од ових

цена неке су везане уговором и не могу се мењати. Ове цене у случају смањења новчане вредности смањују се аутоматски и доносе предузимачу једну неочекивану корист. Неке цене опет, као на пример цена радне снаге, не подижу се паралелно са поскупљивањем готових производа. На овај начин долази се до релативног смањења трошкова с једне стране што извесни елементи њихови остају непромењени док се други опет не мењају напоредо са продајним ценама готових производа. Отуда се у оваквим случајевима појављује већа добит за предузимача и због тога се смањење цена сматра као појава која фаворизира произвођача.

Повећање пак новчане вредности, изражено у опадању цене, које доноси користи свима онима који имају каква утврђена потраживања, погађа тешко све оне који узимају учешћа у производњи. Све новчане обавезе које су производици у току свога пословања примили повећавају се аутоматски, сразмерно паду цене. Услед овог један део производних трошкова остаје непромењен. У исто време најважнији део производних трошкова, издаци на радну снагу, врло се тешко у оваквим приликама могу смањити. Једино у колико производијач набавља нове сировине, чије су цене пале, он успева да смањи своје производне трошкове. Али треба имати на уму да он може располагати са извесним количинама сировина набављеним по ранијој, вишој, цени а да исто тако располаже са извесним стоком готових производа, које мора да продаје по нижим ценама, а често и испод производних трошкова. У оваквим приликама врло је тешко, а једним делом немогуће, прилагодити производне трошкове новим ценама. Произвођач мора да ради са губитком и да ограничава или потпуно обуставља своју производњу. Оно што у оваквим приликама још више погоршава положај производијача јесте резервисано држање потрошача. Не могући да предвиди тачно колико ће бити падање цена потрошач се уздржава од куповине у очекивању да ће цена још више да падне. Оваквим држањем потрошачке масе у великој мери смањује тражња добара чиме се још појачава опадајућа тенденција цена. Као што видимо повећање новчане вредности је крајње ноповољно за све оне који директно или индиректно узимају учешћа у производњи. И ако извесне промене новца могу производијачима донети велике користи, тако да се од вајкада смањење цена сматра као нешто што најповољније упливише на ситуацију производијача (периоди високих цена заиста се поклапају са периодима највећег привредног просперитета), било би ипак погрешно у повећању цена гледати средство за изазивање полета у пословима и јачање производње. Скакање цена је несумњиво праћено побољшањем ситуације предузимачеве али се несме изгубити из вида да је ово побољшање постигнуто на штету

осталих привредних субјеката, да оно не значи једну здраву и нормалну појаву. Привредно стање оних који у оваквом случају губе (радници, капиталисти, продавци сировина и материјала и т. д.) погоршава се и, услед солидарности која у данашњем друштву постоји међу привредним чиниоцима, ово погоршање мора се пре или после изразити и у самој ситуацији предузимача и делимично или потпуно лишити га изузетне добити, постигнуте на штету друштва.

Редовно се у времена када се цене повећавају дешава да знатан број предузимача не предвиди тачно колики ће бити обим онога повећања и свом се снагом баца на производњу производа чије су цене у скоку. И поред високог интереса који се у оваквим временима практикује, ови предузимачи инвестирају све веће капитале, дајући им често намену која није у складу са привредним потребама. На овај начин они пре свега доводе до нерационалне употребе социјалнога капитала, одвраћајући га од стварних потреба инвестицирањем у излишну производњу и доводећи до хипертрофије извесних производних грана. Оваквим се поступањем наноси велика штета народној привреди, а убрзо и самоме производођачу, који најчешће мора врло скupo да плати полет у пословима изазван скакањем цена. Цене се не могу у недоглед дизати а исто тако и производња која је у зависности од куповне способности потрошача. У једном тренутку доћи ће неизбежно до несразмерне између понуде и тражње добара, која ће прво проузроковати моментани застој у производњи, и у брзо довести до пада цена, сужавања и обустављања производње. Послови нагло застају, обавезе се сустижу, добит је све мања. Одпочиње бескрајна серија крахова стечајева, који могу, као што је на пример код нас случај, трајати читав низ година. Процес адаптирања привреде новим условима створеним оваквом ситуацијом траје врло дugo и стално захтева нове и нове жртве. На овај начин произвођач ће у времену опадања цена изгубити оно што је постигао када су се цене дизале. Према томе све промене у општем нивоу цена, како на више тако и на ниже, подједнако су штетне по производођача. Само миран и поступан развој цена у стању је да консолидује привредни положај производођача и умањи могућност паремећаја између производње и потрошње и губитака и застоја у производњи.

Величина и променљивост куповне снаге новчане јединице од крајње су важности за све оне који живе од свога рада. Опадање новчане вредности погоршава животне прилике радника и његове породице, снижава његов животни стандард, што доводи до квалитативног штећења радне масе целог једног народа. Ограничавање куповина, на коју је радничка маса натерана високим ценама, сужава потрошњу производа и умањује могућност производње на велико и не допушта јој да изађе из својих узаних и нерентабилних гра-

ница. Када би бар радници у временима опадајућих цена налазили оштете за оно што морају да претрпе када су цене у скоку, онда би ситуација била ипак повољнија. Али то ни изблиза није случај и баш када цене падају и када постоји формална могућност да се реалан раднички доходак повећа, настају за радника најгора времена. Нераздвојни пратилац повећања новчане вредности, незапосленост, одузима радничима могућност запослења и зараде. Када се има на уму да радник најчешће не располаже са резервама које би му омогућиле да сачека побољшање општих привредних прилика и престанак незапослености, што у исто време, с обзиром да радник у ово време мора пасти на терет друштва, ствара и један врло тежак социјалан проблем, може се видети колико је потребно да запосленост радника буде што стабилнија. Детаљна анкета коју је по питању утицаја новчаних флуктуација на незапосленост извршио у 1928 год. Међународни Биро Рада, расветлила је свестрано ово питање и показало колика је несигурност радничког положаја услед непостојаности новчане вредности. И код радника је ова променљивост цена, која им у исто време и смањује могућност зараде и доводи у питање вредност њихових уштеђевина, сасвим тачно схваћена. Када је Дозова комисија вршила своју анкету у Немачкој, један представник радника, говорећи у име петнаест милиона немачких радника, рекао је да оно што је радничима најпотребније јесте „што стабилнији новац“. Ово мишљење једног обичног радника у својој суштини представља и једини одговор који може на ово питање дати једна научна анализа привредних феномена.

IV

Ако оставимо на страну интерес појединих класа и водимо рачуна само о интересима друштва, интересима народне привреде, онда ћемо видети да често интерес појединих група колидира са интересима целине, и да се и сам смисао привредне активности доводи у питање ако се интереси појединих класа ставе изнад интереса привредне заједнице. Флуктуације које се деплавају у новчаној вредности могу појединим класама донети изузетну добит а исто тако и изузетну штету, поделити цело друштво у групе оних који профитирају од ових варијација и оних који од њих страдају и на тај начин створити код света жељу да тежи и да изван оних нормалних користи које привредна делатност доноси појединцу, постигне и извесне користи које долазе од поремећаја у равнотежи цена. Ови поремећаји постају дакле један извор коришћења за поједине групе изван нормалног начина који се у данашњем друштву награђују, они који су својим поступањем допринели снабдевању друштва са потребним материјалним и материјалним добрима. Богаћење једних

на рачун других значи редовно штету за целину јер мора неизоставно проузроковати поремећај у функционисању привредне машине, мора се неизбежно и редовно изразити извесном штетом по народну привреду.

Ненормалне тежње и ненормалне акције и реакције појединачних друштвених класа детерминисане постојећим и евентуалним променама вредности новца скрећу ток привредне делатности са његовог правог пута и доводе до неизбежних потреса. Долази до богаћења једних на штету других, дакле неоправданог коришћења што чини да читаве класе залажу свој економски и политички утицај да се изазиву промене у вредности новца у једном или другом смислу. Целокупан привредни живот, који мора бити базиран на принципу do ut des, губи свој прави смисао. На место привредног живота организованог на бази и поделе рада и еквивалентних услуга ствара се једна таква ситуација, којом се негира и сам принцип народне привреде чији је задатак да колективном организацијом привредне делатности обезбеди оптимални резултат за звакога појединца. Руши се дакле сам онај прећутни уговор који је међу људима закључен и на основу кога они производе и живе у заједници очекујући од овога најбоље задовољавање својих потреба. Промене цена, када обухватају све производе, доводе дакле до тога да се сам привредни циљ друштва не остварује и зато се у њима морају видети ненормалне и нездраве појаве, које копромитују и сам принцип и оправдање народне привреде. Више него и где би задатак државног ауторитета имао бити да овакве појаве спречи, јер више него и где оне представљају колизије између посебног и општег интереса. Поступајући овако држава би очувала сам принцип друштвеног морала и правде и на тај начин обезбедила привреди једну здраву атмосферу у којој би се привредна активност појединаца могла развити на најповољнији начин.

Ако оставимо на страну све обзире социјалнога карактера и водимо рачуна само о еконоским последицама које по народну привреду имају промене у вредности новца. лако ћемо се уверити да ништа није толико у стању да упливише на материјалне резултате привредне делатности као променљивост цена. Видели смо да од стабилности новца зависи снабдевање привреде са капиталима, од кога опет зависи и сам успех привредне делатности у опште. Непостојање новчане вредности доводи у питање реалне дохотке појединаца, одлучује о висини материјалног благостања свакога појединца. На мање, истина, може се ово благостање повећати у случају високих цена и високих надница, али ово никада не може дugo трајати, зато што високе цене представљају сметњу за продају производа и услед тога се тешко могу одржати. Ниске цене пак доводе до смањења реалнога дохотка, штете дакле здравствено и културно највећи део становништва.

Осим тога оне доводе до обуставе рада, до незапослености радника. Најбоље би свакако било када би се цене могле одржати на релативном високом нивоу. Али то је немогуће, ниске цене доводе до високих, високе опет неизбежно повлаче за собом пад цена и тако се ситуација оних који учествују у производњи стално мења. И у материјалном погледу и у погледу свога психолошкога дејства, морају се све промене у општем нивоу цене сматрати за крајње штетне. Оне чине да привредни живот губи потребну стабилност и сигурност и да резултати привредних напора целокупног једног народа изостају иза онога што би могли бити. На моменте су привредна средства и снаге искоришћене до крајности а после извесног времена, на место грозничаве активности долази застој и социјална беда. Цео привредни живот прелази кроз фазе подизања и опадања, привредне конјуктуре. Са гледишта интереса народне привреде мора се поставити питање дали су под таквим околнистима привредни интереси заједнице боље обезбеђени него када би се привредни живот кретао једним равномерним током, без фаза изузетног просперитета, после којих редовно долази стагнација. У погледу новчане вредности ово се питање своди на то да ли је за народну привреду пробитачније да се ниво цена налази у једном сталном кретању на више и на ниже или је боље да се цене одржавају на једном сталном нивоу. Ми мислимо да интерес народне привреде захтева стабилност цена, које у исто време значи отклањања наизменичних фаза привредног напретка и застоја. Постојаност цена значи одржавање хармоничног односа између привредних фактора. значи стабилност привредних односа у опште и елиминисање наглих прелаза и потреса у привредном животу.

Није потребно ићи далеко да би смо се уверили у тачност овога тврђења. Посматрајмо само данашњу ситуацију светске привреде. После једне читаве деценије рада на реорганизовању светске привреде влада готово свуда тешка привредна дапресија. Незапосленост достиже цифре из најтежих послератних времена и непрестано пад цена чини ситуацију све тежом. Шта вреди онда шео рад на привредној консолидацији, ако у моменту пуног привредног напона привредни живот одједаред отпочне да малаксава, ако услед просперитета наступи застој и криза. Зар није можда боље једно лагано, ма и скромније напредовање привреде од ових наглих промена и скокова, који доводе до прогреса само преко огромних жртава и по цену највеће беде и социјалних потреса.

Извесни писци баш у овим променама виде неопходан елеменат и најбољи потстрек привредног напредовања. По њима тешка времена нагоне привредни свет на побољшање производње, на економичније искоришћавање производних средстава, док у временима полета, висока зарада представља један снажан стимулант за интензивније delaње. И сам при-

вредни прогрес резултат је према оваквом мишљењу, променљивости привредне ситуације и неизменичне беде и благостања које оно проузрокује. Тачно је да је преображај људске привреде који се десио у 19. веку и њен нагли доцнији развитак у првом реду имао да се припише необузданом размаху привредних снага, и безобзирном утркивању које чини да цела новија привредна историја личи на једну сталну револуцију. Али велико је питање дали треба да се увек привредни прогрес очекује од оваквих пертурбација и да ли није задатак човечанству да и у овоме погледу тежи ка постицању једне савршеније привредне организације, ка потпунијем остварењу начела економичности, то јест, да са што мањим економским и социјалним жртвама постигне што веће привредне резултате. Велике тековине савремене привреде постигнуте су одиста само захваљујући бесомучној борби, такмичењу и спекулацији, али има већ доста времена како се може констатовати да овакав режим није најподеснији и да га треба побољшати у толико што у место необузданог такмичања и неконтролисаног и нерационалног искоришчавања друштвених производних сретстава, треба да дође једно смишљено регулисање привредне делатности и остварења прогresa путем научног истраживања и организовања привредног рада.

Ако се међутим стане на, по нашем мишљењу, тачније гледиште, да солуцију данашњег привредног проблема треба тражити у отклањању наглих промена у току привредног живота, у ублажавању конјуктурних гибања, онда се као први услов намеће потреба да се привреди обезбеди једно постојано мерило вредности. Као и све остale мере, које су данас неопходно оруђе привреднога промета, мора и новац бити постојан, иначе он неће бити у стању да обавља своје функције и неизбежно ће довести до привредних и социјалних поремећаја. Сама ако се стабилизује куповна снага новчане јединице моћи ће се осигурати нормални односи између привредних субјеката и привредна равнотежа и загарантовати нормално функционисање и напредовање целокупне привреде.

Не треба заборавити да, с обзиром на велику привредну повезаност држава, због које се данас може говорити о светској привреди као о једној чињеници, питање непостојаности новчане вредности има и врло важан међународни значај. Кад кретање цена има општи, светски карактер, онда су његове последице по светску привреду сличне онима које за собом повлаче варијације цена у оквиру националних привреда. Али услед неједнакости новчане организације и различитости новчане политike дешава се често да наступе промене у вредности новца у појединим државама. Све промене у стању су да из основа дезорганизују међудржавни привредни промет и да посредним путем изазову и дубоке потресе у привреди земаља које у овом промету узимају учешће.

Појефтињавање цена у једној земљи, на пример, стимулира њен извоз, повећава њену такмичарску способност, на тржиштима држава чије се цене нису промениле. Оваква једна промена, dakле, на једној страни фафоризира а на другој кочи производњу. И једно и друго у својој суштини значе поремећај у привредним односима, једну ситуацију која не може трајати јер се коси са начелом међународне размене добара, која се може развити само у случају ако једна држава истовремено продаје иностранству да би у одговарајућем износу могла од иностранства да купује. У нашем примеру имамо ситуацију у којој је једној држави онемогућено да извози, што не може дugo трајати и мора довести до онемогућивања даље размене добара. До истог резултата долази се ако би се ниво новца у једној земљи подигао. Савремене државе налазе су у потпуној привредној зависности једна од друге и све оно што може отежати њихове трговачке везе у ствари ремети и само правилно функционисање њихове привреде. Цео онај део националне производње који је у зависности од извоза или увоза може бити парализован у случају промена у вредности новца појединих држава, и сам принцип међународне поделе рада, главни узрочник данашњег привредног напретка, може бити доведен у питање.

Одлучан утицај имају флукутације новчане вредности и на стање државних финансија. Са променама цена мењају се и реални државни приходи (благовремено адаптирање фискалног законодавства овим променама показала се у дасадашњој пракси готово немогуће) услед чега се онемоћују правилно буџетирање. Док се, на пример, у случају опадања новчане вредности, нарочито када оно узме карактер једне јаче изражене инфлације, државни приходи фактички смањују, односно издаци повећавају, са напоредним смањењем фискалних терета, дотле се у временима опадајућих цена, фактички повећавају државни приходи, и релативно фискално оптерећење. Долази dakле до тога да у времену високих цена, када су, као што је познато зараде највеће, плаћање пореза постаје лакше, и државни приходи стварно се смањују услед чега долазе до губитка буџетске равнотеже. Обрнуто се са опадајућим ценама стварно повећавају државне дажбине што само још више погоршава и иначе тешко стање које у оваквим приликама преовлађује у привреди. Док тако промене у новчаној вредности врше један разоран утицај на државне финансије мора неминовно овако стање државних финансија испољити и свој неповољни утицај на само народну привреду. Нарочито је опасно када држава, услед смањења својих прихода које је проузроковало скакање цена, прибегне задуживању код емисионе банке, dakле повећавању новчаног оптицаја, који није у складу са потребама привреде, чији интереси у оваквим приликама пре налажу извесну рестриктивну новчану и кредитну политику. Овакво поступање може само да

изазове једно даље повећање цена са својим уобичајеним последицама по државне финансије. Овај процес погоршавање привредних прилика услед растројства државних финансија и све већег отежавања буџетирања због неповољне привредне ситуације може се, као што смо имали довољно прилике да видимо после рата, протегнути у недоглед. Само по цену највећих жртава и са обезбеђењем постојане новчане јединице може се овом привредно-фискалном расулу стати на пут.

Дошавши, на основу досадашњег излагања, до закључка да је новчана нестабилност највише крива за штету и губитке које запажамо у друштвеној привреди, ми смо потпуно свесни тога да практично остварење једног потпуног стабилног новца може бити идеал једне можда врло далеке будућности. У данашње време већ врло много ће бити постигнуто ако се успе да се велике промене новца сведу на што мању меру, ако се осцилације општег нивоа цена збију у што уже границе. Прочување могућности постизавања овог циља биће предмет нашег доцнијег излагања. Али бисмо претходно желели да мало боље прецизирамо појам општег нивоа цена. И сувише се често воде стерилне дискусије о проблему новчане вредности само због тога што основни њени појмови нису дољно прецизирани.

Вредност новца, то јест, његова куповна способност, изражена је у општем нивоу цена, који се практично утврђује на тај начин што се опсервирају цене репрезентативних производа свих најважнијих група. С обзиром на велику солидарност кретања која постоји између цена могу се помоћу цена репрезентативних артиклара изразити главна кретања у општем нивоу цена. Само ова општа кретања изражавају промене које се дешавају у новчаној вредности, и само када су се све главне цене или бар већина од њих промениле може се говорити о промени саме вредности новца. Ова општа кретања нивоа цена морају се строго одвајати од делимичних варијација које се стално запажају у привредном животу и које су израз пролазних поремећаја између производње и тражње појединачних производа и у исто време механизам кроз који се врши њихово адаптирање и уравнотежавање. Овакве су варијације цена врло честе и њихово трајање је обично врло кратко.

Према томе да ли се оне односе на само један одређени производ или групу и читаве групе производа оне могу изазвати мање или веће промене у општем нивоу цена, али ипак нису у стању да врше један одлучан утицај и детерминишу основне тежње његовога кретања. Ово могу само оне промене које истовремено захватају све или највећи део цена и само када имамо такав случај можемо говорити о променама у вредности новчане јединице. Готово редовно као што ћемо доцније видети, овакве промене су изазване узроцима који једино могу да се брзо и једновремено изразе код свих цена. Други елеменат образовања цена, понуда добра која зависна

од обима и брзине њихове производње, није у стању да има тако општи карактер. Повећање новчаног оптицаја изражава се готово симултаном повећаном тражњом добра. Једно техничко усавршавање производње никада не може да обухвати све производње гране и стoga све промене цена које од оваквог узрока потичу могу готово једино бити локалне природе и немају ни изблиза оног утицаја на општи ниво цена као што га имају моменти новчаног карактера.

Локалне промене цена могу потећи од два узрока. На првом mestу услед неслагања понуде и тражње. Ако се један производ више тражи његова ће се цена повећати, што ће опет довести до повећања производње односно понуде, и до враћања цене на ранији ниво или чак и пад испод овога нивоа, што опет изазива супротан процес, то јест, смањивање производње дотичнога добра. Други узрок парцијелних промена цена је често производно-техничког карактера. Побољшањем организације и искоришћавањем производних средстава и применом нових проналазака може се постићи сужавање производних трошкова тако, да се при непромењеној рентабилности може спустити цена производа. Овде имамо случај опадања цена који не само да не представља једну неповољну појаву, као што је то случај код опадања општег нивоа цена изазваног монетарним узроцима, него на против, значи предни прогрес у правом смислу речи, и са гледишта интереса приватне и народне привреде. Са гледишта народне привреде овакво једно смањење цена значи побољшање искоришћавања производних средстава и снабдевања низродних маса изгесним производом. Са приватно-привредног гледишта ово снижење цена корисно је у толико што доводи до проширења потрошње једнога производа што опет значи увећану добит и могућност јефтиније производње. Једно, на изложени начин изазвано смањење цена, не може бити штетно ни за кога, оно у правом смислу представља привредни прогрес. Када се узме у обзир да је материјално благостање широких маса још релативно доста ниско онда се може увидети важност оваквих појава, које значе уштеду и привредно усавршавање. С обзиром на то да овакве промене цена могу имати само локалан карактер и не могу битно изменити општи ниво цена, односно вредност новчане јединице, ми о њима нисмо ни хтели водити рачуна говорећи о последицама промена новчане вредности. Из материјалних разлога овакве промене морају остати локализоване и за проблем који ми овде справљамо неинтересантне. Опште снижење производних трошкова које би омогућило и пад цена код свих најважнијих производа, није у данашњим приликама ни мало вероватно. Али ако би се оно д догодило онда не бисмо имали једну, по привреду и привредне субјекте штетну појаву, један неповољан преокрет привредне конјуктуре, са својим неизбежним економским и социјалним последицама. Овакво једно повећање

новчане вредности, резултат побољшања производње, не би на-
нело штете ни једној групи привредних субјеката. Оно би било
корисно и за раднике и за предузимаче и за сопственике капитала
и за државу. Дубока разлика између сваког повећања новчане
вредности и повећања које је настало услед измене односа понуде
и тражње, изазване готово увек узроцима новчаног карактера,
лежи у томе што се оно дешава у оквиру рентабилности
предузећа, док ово друго неизбежно доводи до смањења
или до нестанка ове рентабилности што мора изазвати поре-
мећаје у привредним односима и дезорганизацију производње.

Д-р Александар Јовановић.

СЛУЧАЈЕВИ МЕЂУНАРОДНОГ ПРИВАТНОГ ПРАВА

— КЛАСИФИКАЦИЈА ПРАВНИХ ОДНОСА —

Као што смо до сада већ више пута, доследно, у својим расправама, у „Архиву“, указивали⁽¹⁾, још увек проблеми из Међународног Приватног Права добијају своје решење од случаја до случаја, par l'expedient. Чак и она питања која су била најозбиљнији покретач саме ове дисциплине од првога дана њенога стварања ни данас нису још добила ни своје јединствено (универзално) ни своје дефинитивно (завршно) решење [н. пр. форма приватног тестамента; још је увек спор између Locus regit actum и lex personae]⁽²⁾.

Многи идеалисти, нарочито многи научни дилетанти, виде у овоме и оваквоме стању ствари, — Међународно Приватно Право као једно занемарено поље рада, чија је занемареност последица рђаве плодности самога тога тла. Тражећи хитно остварење универсалних (или боље рећи униформних) правила за решење извесних проблема који долазе у домен ове науке, они са потсмехом говоре да нема Међународног Приватног Права као целине, већ једино допуштају да постоје неке одредбе појединих држава које бесправно решавају међународно-приватно-правне проблеме⁽³⁾.

¹ Видети наше расправе, чланке и прилоге објављене у овом часопису од 1927. г. до сада, а нарочито оне у свескама за јули-август 1928 г. („Повреда страног закона као основ за касирање“) и за јануар 1930 г. („Проблем стечећих права у Међународном Приватном Праву“).

² Ближе о овоме питању, које је једно од првих питања на којима се у опште и јавио сукоб закона видети код Lainé, *Introduction au droit international privé*, tome II, pages 328 à 428, а нарочито код франфуртског професора Hans Lenald у његовом курсу који је 1925 г. одржао на Академији Међународног Права у Хагу под насловом „*Question de Droit International des successions*“, објављеном у „*Recueil des cours*“, 1925, IV, tome 9e de la Collection (специјално: стр. 89—105; § 8 La forme du Testament).

³ О томе видети код: Franz Kahn у *Iherings Jahrbücher*, XXX, §. 54; Pier Arminjon-a у његовом *Precis de Droit international privé*, Paris, 1925, p. 11 et s.; и нарочито код Th. Healy у његовој *Théorie générale de l'ordre public* (специјално у Chapitre V: „*Caractère nationale du Droit international privé*“), Paris, 1925, p. 436—442. У истом смислу је и декларација Института америчког права од 27. фебруара 1926 г.

Код таквог стања ствари, природно, ти који хоће јасно решење à la cartésienne падају у две основне грешке. С једне стране они посебне мере националних држава помоћу којих те државе самостално покушавају да реше своје међународне приватно-правне проблеме сматрају као повреде права, као неправо, и зато их стављају ван самог Међународног Приватног Права⁽⁴⁾. С друге пак стране желећи да буду конструктивни, они хоће да независно од националних интереса појединих држава, независно од тих територијалних концепција, пропишу извесне логичне норме које ће се силом свога ауторитета на-турити свима државама као једно унiformно Међународно Приватно Право⁽⁵⁾.

Међутим стварност показује слаб успех тих писаца који небројеним цитатима међусобног узајамног позивања⁽⁶⁾ покушавају да логично снажно конструисаним системом поставе не-променљиво решење свих међународних приватно-правних проблема једне врсте и да створе за све државе једно Међународно Приватно Право које ће као унiformни и дефинитивни збир правних правила разбити све самовоље појединих држава⁽⁷⁾.

Често тај слаб успех долази и од самих тих „логично снажно конструисаних система“. Системи конструишући основна начела или су апсолутни или су непотпуни. Ако су апсолутни они обично не одговарају животу и *volens-nolens* мора се дозволити њихово непоштовање као последица стварног живота (на пример време је доказало да се правило *Locus regit actum*, које је по теорији статута схваћено као апсолутно, претворило у факултативно под притиском животних потреба прво скри-

⁴ Таквих ултара-иншренсанџиста има двојаких. — Једно су унiformисти. О њима говоримо у другој реченици главног текста. Они хоће једнолико право за све. Иначе то није *Међународно Приватно Право*. Ближе о овој групи у нашој цитираној расправи „Повреда страног закона као основа за касирање“, у одељку под I - Друга група то су *територијалисти* који територијалну концепцију Међународног Приватног Права не схватају на начин како то схвата Франц Кан (Jos. cit., „Међународно Приватно Право је национално право са међународном методом и тенденцијом“) или ми (цитирана расправа под II, одељак „Међународни утицај на територијално Међународно Приватно Право“ већ који га схватају као једну домену где сваки законодавац има своје слободно поље рада независно од међународних утицаја. Такви су Французи, Valéry и Arminjon а нарочито Американац Минор. О томе код Th. Healy, op. cit., p. 436, note 2° et p. 437, note 1°.

⁵ Против таких аутора нарочито устаје наш претседник тезе, париски професор Етиен Бартен у своме *Principes de Droit international privé*, París, 1930, p. 70 (§ 34) наводећи да ти аутори и професори заборављају своју дидактичку улогу и да њихова дела, као дидактички извори, немају ништа заједничкога са правим изворима, оним императивним, *лишилесизонарним*.

⁶ О тој опасности, коју доцније назива апсолутном потребом, говори славни немачки интернационалиста Ludwig von Bar, у своме *Theorie und Praxis des internationalen Privatrechts*, I Band, II Auflage, Hanover, 1889, § 3, (Одељак „Möglichkeit einer allgemeinen Theorie des internationalen Privatrechts“).

⁷ Такви су нарочито системи италијанске (персоналне) школе и то нарочито: Weiss-ов и Pillet-ов.

веним уношењем фикције екстериторијалности, доцније отвореним признавањем начела аутономије воље)⁽⁸⁾). Ако су *недођијуни* онда често њихово употребљавање доводи до негације система (н. пр. Pillet-ова теорија стечених права прокламује у главном начело да ће се стечена права поштовати увек, осим ако буде угрожен јавни поредак, а јавни поредак ту није дефинисан већ га свака држава сама одређује, одређујући самим тим и то која ће стечена права поштовати)⁽⁹⁾).

Али ипак несавршеност система није једина сметња униформном Међународном Приватном Праву. Те сметње које долазе од несавршености система биле би само практичне препреке. Међутим основни узрок данашњем територијалистичком систему, систему да свака држава има своје Међународно Приватно Право⁽¹⁰⁾), има један општи *числени начелни карактер*. Тај узрок треба тражити као последицу самог логичког стања ствари у међународним приватно-правним односима. Боље речено тај узрок треба тражити као последицу самог битног и основног елемента Међународног Приватног Права, елемента његове *више првне силе* у односу према територијалним правима⁽¹¹⁾). Тај пак елеменат више правне силе, то је нужна последица самог циља ове правне дисциплине. Основни циљ њен је осигурање сигурности приватно-правног саобраћаја у међународним односима. Ту, у сваком међународном приватно-правном односу, за једну националну заједницу појављују се два јасно одељена интереса: национални интерес појединих држава и интерес одржавања међународне заједнице⁽¹²⁾.

Сви проблеми у Међународном Приватном Праву своде се на једно исто. Они сви своде се на мирење националног интереса и интереса међународне заједнице. Отуда логично могућно је, у примени Међународног Приватног Права, да из свих односа који долазе у ову дисциплину настану неколико хипотеза, које су запажене од разних интернационалиста-при-

⁸ Ову промену карактера правила *Locus regit actum* приказали смо у Архиву за мај 1930 г.

⁹ Детаљни недостатак те непотпуности изложили смо у својој расправи „Проблем стечених права у Међународном Приватном Праву“, у „Архиву“ за јануар 1930 г.

¹⁰ Како треба схватити територијалистички систем видети у Архиву за јули - август 1928 г. Поред тога указујемо овде на дело која је доцније изашло и које детаљно примењује такав метод и то: E. Bartin: *Principes des Droit international privé*, Paris 1930.

¹¹ О елементима Међународног Приватног Права видети у нашој расправи цитираној под 4^о, одељак I.

¹² Што се Међународно Приватно Право јавља као дисциплина која шири субјекте Међународног Права (државе и међународну заједницу) и одређује њихову међусобну надлежност ради одржавања сигурности приватно-правног саобраћаја, то је и довело велики број писаца (Манчини-а, Нилоје-а и Пиле-а, Бустаманте-а на мисао да је Међународно Приватно Право једнородно са Међународном-Јавним Правом. Видети код Pillet et Niboyet, *Manuel de Droit international privé*, Paris, 1925, р. 1 и у нашој тези (Paris, 1928, Introduction).

ватиста као основни типови. Ми овде покушавамо да их класификујемо једним логичним редом разликујући две велике групе: *групу неутралних случајева и групу случајева националне акције*. О свакој овој групи биће посебног расматрања.

I — Група неутралних случајева. — То су случајеви где су поједине државе или међународна заједница потпуно равнодушне да ли ће један приватно-правни однос у коме има елемената иностраности⁽¹³⁾, добити ово или оно решење. Та група може бити подељена на две веће подгрупе: 1° подгрупу опште неутралних случајева; и 2° подгрупу једнострано неутралних случајева.

1. — У подгрупу опште неутралних случајева долазе сви они приватно-правни односи за чије решење је једновремено равнодушна и држава и међународна заједница. Логично би било узети као прототип, који даје најлепшу слику којом се може илустровати ова подгрупа, склапање једног правног посла који се тако рећи свуда (нарочито у земљи где је склопљен и у земљи где се појављује његова примена) сматра као неформални правни посао. Ако је опште правило *Locus regit actum* онда ће се обе државе показати као потпуно незаинтересоване да ли ће се овај посао на суду једне од њих ценити да ли је правилно склопљен по закону *Locus regit actum* или по закону државе у којој се суди. И једна и друга држава остаља вољи странке да бира форму закључења тога неформалног правног акта. Отуда оне остављају слободном изјашњењу странака да саме одлуче коме су се приволеле закону. Нема ли тога изјашњења, онда се оно тражи у примени оног општег начела о примени диспозитивног права: воља човечија заступа закон, а закон вољу човечију⁽¹⁴⁾. Тражи се у правној презумпцији о томе каква је била воља странака. Та претпоставка за овде дати случај, по опште уобичајеном схватању, била би примена доктрине *Locus regit actum*⁽¹⁵⁾.

Овако проматрајући целу ову хипотезу многи идеалисти хтели су довести до једног брзог и општег начела: неутрални су сви случајеви који долазе по схватању свих држава заинтересованих у њиховој расправи у домен диспозитивног права. *Ergo*, чим се појави *ius cogens* по схватању ма једне од заинтересованих држава онда по правилу нестаје неутралности. Другим речима границу ове групе одређује самостално систем појединих унутрашњих права а *аисолујно неутрални случајеви* били би једино они који су увек по схватању свих држава ван *ius cogens*⁽¹⁶⁾), док би поједини случајеви које неке

⁽¹³⁾ Видети под 11°

⁽¹⁴⁾ Сличан пропис и пр.: у § 13 Срп. Грађ. Зак.

⁽¹⁵⁾ André Weis, Manuel de Droit international privé, Paris, 1928, IX ed., p. 540; Antoine Pillet, Traité pratique de Droit international privé, Grenoble — Paris, 1924, II tome, p. 301; Étienne Bastin, Principes de Droit International Privé selon la loi et la jurisprudence française, Paris, 1930, p. 177, sous 1°.

државе схватају као *ius cogens* а неке их препуштају аутономији воље (дакле *ius dispositivum*) могли бити у односима између појединих држава *релативно неутрални случајеви*, док ће ти исти случајеви у односу између других држава бити ван дискусије случајеви о којима се не може рећи да су неутрални јер поједине државе ту желе да се ствар расправи по њиховим законима, (боље рећи да се ни у коме случају не расправи противно њиховим законским односно уопште правним прописима.)

Тако полазећи са гледишта да су схватања појединих држава релевантна за одређивање тога који су случајеви неутрални, ми смо принуђени да у подгрупи *ојеште неутралних случајева* посматрамо две теоријске и логично потпуно одељене појаве као практично једну и исту појаву. Тако ова подгрупа *ојеште неутралних случајева* претставља виши појам за две појаве и то: појаву апсолутно неутралних случајева и појаву релативно неутралних случајева.

а) *Појава апсолутно неутралних случајева*. То су они правни односи који су у унутрашњем Приватном Праву сваке културне државе остављени као диспозитивно право свакој странци одн. странкама да их самостално решавају у колико не желе да они добију типско решење које се налази у законодавчевој (обичајној) претпоставци, решење како би просечан грађанин требао да да таквом случају. Самим тим што држава у унутрашњем правном саобраћају допушта појединцу да по својој вољи измени законодавчево решење (у кругу у колико та слобода воље постоји) тиме се (верује се) држава никада не налази побуђена да се одупире примени аутономије воље у избору закона у међународно-приватном правном саобраћају, односно примени међународно-правних обичаја за случајеве да странке нису ни изречно ни прећутно показале своју вољу у овом погледу⁽¹⁷⁾.

б) *Појава релативно неутралних случајева*. То су они правни односи који су у унутрашњем Приватном Праву неких културних држава схваћени као диспозитивно, а других као принудно право. Тако ови случајеви, ако међународно-правни однос постоји између оних држава у којих бар једна ово схвата као *ius cogens* онда ту нема речи о општој неутралности. На против ако тај однос постоји између држава које се држе схватања да је то однос диспозитивног права, онда се, за те државе, расправљање овога случаја ни у чему не разликује од онога што је напред речено под а.

Посматрајући овакве опште неутралне случајеве ми би дошли до закључка да је унутрашње право појединих држава једини потстрекач за квалификање неутралитета. Значи да свако ко хоће да проучи који је правни случај опште неутралан по гледишту Међународног Приватног Права, он мора

⁽¹⁶⁾ Критику таквог схватања видети код Bartin-a, op. cit, § 101

⁽¹⁷⁾ Види под 16⁰

претходно проучавати тај случај са гледишта унутрашњег права свих држава које су у питању. Тако, остајући при томе за кључку, долазимо до последице да би се појавила два основна правила за класификацију не само ове него свих група и то: ^{1º} За међународне приватно-правне односе не постоје општа правила; ^{2º} Хоће ли се допустити примена једног међународног правила у Међународном Приватном Праву, то не зависи од ауторитета тога правила него од схватања појединих држава, које су ту заинтересоване. Тако странке (суверенитети у сукобу) саме одлучују, хоће ли и на њих применити једно правно правило прописано за решење њиховог сукоба или не. То би био сумарни закључак.

Међутим то правило, и ако је без изузетка, не треба схватити буквално како га један велики број схвата. Ту треба унети нов елеменат. Нову класификацију на *ius cogens* и *ius dispositivum*. Подела из унутрашњег права, т. з. цивилистичка подела, није довољна. Уочено је да једна држава драговољно или под притиском међународно-правног живота допушта већу слободу аутономије воље у Међународном Приватном Праву од оне која се прописује за унутрашњи приватно-правни саобраћај. То отступање од оне уобичајне поделе прописа на *ius dispositivum* и *ius cogens*, долази на један од ова три начина и то: путем међународних уговора, законодавним путем и путем толеранције од стране јуриспруденције. Погледајмо свака од ова три начина:

а) *Уговорним путем*. Најбољи доказ за то служи Хашка конвенција о браку. Многе државе које у унутрашњем саобраћају имају ексклузивну форму (цивилну или религиозну) брака пристале су на свечано обавезивање да ће сматрати као пуноважан и онај брак који буде био закључен у иностранству, чак и од њених држављана, по локалној форми коју искључују домаћи закони. Дакле то је свечано уговорно излагање да постоји и за само унутрашње право дотичне државе другојача подела на *ius cogens* и *ius dispositivum* за случајеве међународно - приватно - правног саобраћаја од оне поделе која постоји код унутрашњег правног саобраћаја.

б) *Законодавним путем*. — Зауставимо се опет на браку. Француски закон сматра да је цивилна форма апсолутна. То је у унутрашњем праву Француске Републике једна императивна одредба, одредба која без дискусије долази у *ius cogens*. Ипак се отступа од тога у корист правила *Locus regit actum* за случај закључења брака у иностранству остављајући у томе случају француском држављанину да бира између *Locus regit actum* и закључења брака пред француским дипломатским или конзулярним властима⁽¹⁸⁾. Дакле још један доказ постојања разлике поделе између *ius dispositivum* и *ius cogens* у унутрашњем и у међународном приватно-правном саобраћају.

⁽¹⁸⁾ Code civil. art. 170

в. Путем толеранције јуриспруденције. — Врло често јуриспруденција једне земље разликује *ius cogens* у унутрашњем и у међународном приватно-правном саобраћају. Ми се задовољавамо овде да наведемо један случај који се опет односи на брак. У Србији сматра се да је религиозна форма брака један од прописа *ius cogens*. Међутим и ако наша држава није ни уговорним путем нити каквим законом који важи у Србији изменила то своје схватање о обавезности религиозне форме брака, ипак у једном скромом случају⁽¹⁹⁾ Општа седница Касационог суда стала је на гледиште да се у међународно-правном саобраћају има схватити да, из разлога *comitas gentium* и сигурности међународно-правног саобраћаја, религиозни облик закључења брака није *ius cogens* за правилиост цивилног брака закљученог у иностранству по *Locus regit actum*. Све ово показује једно; Тачно је да свака држава сама одређује који ће случај бити за њу неутралан али ипак зато и ако су неутрални само они случајеви које она из *ius cogens* одваја у *ius dispositivum*, не сме се у њене међународно-правне односе уносити њен критеријум о тој подели у унутрашњем правном саобраћају. Отуда данас територијална концепција Међународног Приватног Права указује на то да свака држава има два критеријума о томе које су одредбе *ius cogens*, једне за унутрашњи а друге за међународни приватно-правни саобраћај. Отуда аутономија воље није једнака у те две врсте саобраћаја. Зато цивилистичко схватање њених граница није меродавно за одређивање крајње линије где се свршавају међународно-неутрални случајеви. Дакле *јавни поредак* у чије се име ограничава аутономија воље у унутрашњем приватно-правном саобраћају није идентичан појам са *међународним јавним порешком*, који свака држава одређује сама себи⁽²⁰⁾). Критеријум који овде нас интересује то је овај други — *међународни јавни поредак*⁽²¹⁾.

Један велики број немачких⁽²²⁾, енглеских⁽²³⁾ и нарочито фран-

⁽¹⁹⁾ Видети о томе расправу нашег учитеља г. проф. Жив. М. Перећа у судској хроници ове свеске Архива.

⁽²⁰⁾ О томе опширно у нашој расправи „Проблем стечених права у Међународном Приватном Праву“, где се то најбоље илуструје ставом француске јуриспуденције у питању т. з. *Stupulation de la clause or* (клавузле која је ништавна у унутрашњем а дозвољена у међународном правном саобраћају).

⁽²¹⁾ То се зна у смислу територијалистичком како је схватају Pillet и Bartin — видети наш *Exposé du Droit international privé, notamment du Droit international commercial selon la loi et la jurisprudence yougoslave en Serbie*, Paris, 1927, p. 104.

⁽²²⁾ Нарочито: Ludwig von Bar, F. Kahn (*Die Lehre vom Ordre public, Iherings Jahrsbücher*, 1898), P. Klein (*Ipsos, Archiv für das bürgerlich. Recht*, 1906) итд.

⁽²³⁾ Нарочито: J. Beale (*Conflict of Laws or Private International Law*, vol. I, part. I, Cambridge, 1916); Dicey et Keith (*Conflict of Laws or Private International Law*, Boston, 1900).

цуских²⁴⁾ писаца Међународног Приватног Права већ од 1890. г. на овамо стално покушава да одреди *специфичношћ разлике ова два појма*. Међутим и ако у томе не успева, ипак сви ови напори дали су у крајњој линiji *извесан позитиван резултат*. Примећено је да се сви законодавци држе у главном да је аутономија воле странака (па према томе и схваташе, да се кодификовани законски пропис може заменити каквим другим правним правилом) *много поштујући у међународно-приватно-правном саобраћају него ли што је то у унутрашњем Приватном Праву*. Та једнодушна констатација давољна је ипак да покаже корисност овог напора, јер она показује да се број случајева које поједина законодавства припуштају решењима по правилима Међународног Приватног Права из дан у дан све више и више увећава. Дакле констатација да данас постоји *добра перспектива за ову правничку дисциплину*.

Завршавајући о овој подгрупи опште (апсолутно и релативно) неутралних случајева, ми завршавамо са пољем где је примена Међународног Приватног Права врло лака и где она не претставља велику тешкоћу, јер се странке у спору (сувениитети) добровољно потчињавају правним прописима пошто верују да се ту применом унiformних правила не угрожавају интереси тих држава.

Ипак сматрамо за потребно да подвучемо једну чињеницу. У колико је ова подгрупа шира у толико се више осигурава примена Међународног Приватног Права. Отуда лако је схватити да сви они који теже интернационализовању приватно-правних прописа у првом реду своде своју акцију на то да принуде или увере све културне државе да би ваљало што више случајева подвести под ову подгрупу, осигурати што већу аутономију воле, ствар мало популарну у данашњем веку, када социјализми свих врсти и боја утичу на стварање закона у свима државама.

²⁰ У подгрупу једносиррано неутралних случајева долазе сви они приватно-правни односи за чије је решење равнодушна једна (или једна група) држава од њих две (или више) које су субјекти сукоба. Ради јасности мисли позваћемо се на један опште познати случај у материји конституције доказа. По схваташњу већине европских модерних законодаваца Приватног Права и Грађанско-судског Поступка доказивање сведоцима прима се до неограничене суме вредности спорног предмета. На против нека од законодавстава (н. пр. Францу-

(²⁴) Међу њима долази на прво место рад париског професора Etienne-a Martin-a „Les dispositions d'ordre public (Etudes de droit international privé, Paris, 1899), затим радови Antoine-a Pillat-a (De l' ordre public en droit international privé, Grenoble, 1890), R. Boissarie-a (thèse „De la notion de l' ordre public en droit international privé“, Paris), Courtier-a (thèse „De la notion de l' ordre public dans le code quant aux personnes“, Paris) итд. (међу њима Weiss, Arminjon, Pillet et Niboyet, Audinet, Lainé, Pouillet и Valery у својим познатим системима и уџбеницима из Међународног Приватног Права).

ско²⁵⁾, Српско²⁶⁾ и т. д.) не примају у редовном случају сведоцбу као доказно средство за случај ако вредност спорног предмета прелази једну у закону унапред одређену суму. Ако би се сад пред једним аустријским судом (Аустрија не ограничава суму) појавио спор око важности једног посла закљученог између једног Аустријанца и једног Србина у Србији и ако се сведоци појављују као доказно средство којим се доказује закључивање једног уговора о зајму чија вредност прелази суму од дин. 200., онда се прво поставља једно претходно питање: питање који се закон има применити — српски или аустријски. Аустријски закон, претпоставимо, нема ближих одредаба. Он не забрањује уговор о искључењу сведока као доказног сретства. Дакле он оставља странкама на вољу да то учине. Ако то не учине онда је презумција да су пристале на опште законске прописе. Који су то општи законски прописи: аустријски или српски? То треба видети из духа уговора странака. Ако се странке нису изјасниле довољно јасно да би судија отуда са сигурношћу, или бар са извесним већим степеном извесности, могао закључити њихову вољу — онда он се руководи законодавчевом презумцијом. Та законска претпоставка по сагласном схватању Српског (§ 46) и Аустријског (§ 37) Грађанског Законика своди се на *Locus regit actum*²⁷⁾. Дакле оба су Законика сагласна. Али ако је по *Locus regit actum* у питању примена Српског Права онда је тај случај мало интересантан по аустријско схватање. Странке су по закону могле уговорно искључити сведоцбу као доказно сретство. Оне су то учиниле. Дакле то је ситуација која не доводи у питање аустријско схватање о међународном јавном поретку. Отуда овде ће аустријски судија без колебања и без бојазни лојално применити Међународно Приватно Право (доктрину *Locus regit actum*) јер он не увиђа борбени став свога суверенитета [његова сувереност овде не реагира, она је за овај случај неутрална].

Али овакво решење неће се појавити и ако би се десио обрнути случај, на име ако би се пред једним српским судом појавио спор око важности једног посла закљученог у Аустрији између једног Србина и једног Аустријанца и ако би се ту сведоци појављивали као доказно сретство којим се доказује закључивање једног уговора о зајму чија вредност прелази суму од дин. 200. И ту би се прво поставило исто претходно питање: питање који се закон има применити? Аустријски или српски? Аустријски закон, претпостављамо, даје сведоцима за тај случај поверење до неограничене свете. Он претпоставља да се странке држе тога начела, све док се противно не докаже. Противног доказа (доказа о искључењу

²⁵⁾ Art. 1341 Code Civil

²⁶⁾ § 242 Срп. Грађ. Суд. Пост.

²⁷⁾ О томе ближе видети код А. Lainé, *Introduction au droit international privé*, Paris, 1892, t. II, p. 328 et suivante (Chapitre: *Locus regit actum*).

вредности сведоцбе) нема. Дакле треба закључити да су се странке држали општих законских прописа. Којих: српских или аустријских? По схватању Српског Грађанског Законика (§ 46) то је, по правилу, аустријски закон²⁸⁾. То решење овде у главном усваја и Аустријски Грађански Законик (§ 36), у колико примена теорије највеће вредности обvezе²⁹⁾ не би, као заштитна мера аустријских домородца, захтевала примену српског закона (§ 35 Аустр. Грађ. Зак.). Добро — примениће се аустријски закон. Да ли аустријски закон допушта сведоцбу сведока без обзира на суму вредности спорног предмета? Сме ли српски суд овде да пређе преко тог прописа који задире у јавни поредак? Питање које је у Француској у идентичним случајевима добило различита решења³⁰⁾. Претпоставимо да се суд стави на гледиште да такво решење врећа домаће схватање о међународном јавном поретку. Он ће онда одбити да прими све последице *Locus regit actum*.

Дакле у односима између истих држава један исти правни однос имаће два дијаметрално различита решења. Та различитост у решењима долази као последица неједнаког става појединих законодавстава према решењу појединих односа. Док се једно законодавство држи неутрално, друго реагира. Тако су постали односи које постављамо у подгрупу *једнострano неутралних случајева*.

Као најобичнија последица постојања ове групе случајева долази се до неједнакости солуција у Међународном Приватном Праву у идентичним случајевима. Та неједнакост може бити тројака и то:

а — *Правно специфично дођушћена неједнакосć* као последица међународно-правних уговора или обичаја. Узмимо на пример резерву царистичке Русије уз Хашку конвенцију о браку. Русија је наиме стала на гледиште да неће и не може признати примену *Locus regit actum* у погледу закључивања бракова њених православних грађана у иностранству. Док је Француска по тој конвенцији имала да признаје религиозно закључен брак својих грађана у Русији, дотле је царистичка Русија добила повластицу да она не мора признавати брак који буду њени грађани закључули пред француским властима у Француској. Има ли фрапантније неједнакости? И то, то треба подврести, неједнакост која је проглашена за правно допуштену и признату од стране Конференције за изједначење и кодификацију Међународног Приватног Права.

²⁸⁾ ...ако Србин са туђином у туђој земљи посла имао буде, судиће се по туђеземском закону, ако не докажу да су српски закон у туђој земљи пред очима имали.“

²⁹⁾ О значењу те теорије видети: Архив за јануар 1928. г.

³⁰⁾ Видети, Bartin, Principes, ed cit., § 177 и нарочито § 179 (р. 452 et s.). Француски судови у последње време овде напуштају у међународном правном саобраћају свој ранији став и допуштају примену доказа по страном закону и кад употреба таквих доказних сретстава (сведоцба преко 150 франака — art. 1341 Code Civil-a) врећа јавни поредак у унутрашњем саобраћају.

б — Неједнакост у начелу правно дођушћена као последица неодређености појма међународног јавног поретка. По фамозној теорији међународног јавног поретка свака се држава може одрећи и сама себе ослободити дужности при мени опште обавезних начела и правила Међународног Приватног Права ако би се применом страног закона (који би по тим начелима требало применити) по њеном сопственом оцењивању доводио у питање територијални јавни поредак. Дакле док једна држава сматра да се отступање од домаћих норми које носе карактер *ius cogens* не може схватити као повреда њеног јавног поретка, дотле друга држава у истом случају допушта да се може и отступити од њених норми *ius cogens*, јер се тиме не доводи у питање њен *територијални јавни поредак*, или како се то обично каже **њен међународни јавни поредак**. Отуда од субјективне оцене односа страног закона према међународном јавном поретку, оцене коју може слободно вршити свака суверена држава, која је члан међународне заједнице, зависи хоће ли се осигурати јединствено или различито решење у примени истих прописа Међународног Приватног Права.

в — Правно недођушћена неједнакост. Док једне државе лојалним тумачењем (обично слабије државе) тачно примењују начела Међународног Приватног Права, дотле друге (обично јаче) одбацују примену Међународног Приватног Права увек кад је у питању домаћи интерес, чак и ако се ни по коме основу не може завити у теорију међународне признate концепције о међународном јавном поретку. Тако довољно је цитирати опште познати случај *наслеђа ейрских баштина*, случај где су се италијански судови упустили у расправу наслеђа које потиче од грчких владара и које се односи на земљишта која се налазе у Грчкој и ако се по опште усвојеним начелима наслеђа око непокретности расправљају по *Lex rei sitae* и ако се, опет по опште усвојеним начелима Међународног Приватног Права, сматра за надлежног за расправу таквог наслеђа суд места где непокретност лежи. (*Fotum rei sitae*).

Због неорганизованости међународне правне заједнице данас нема никакве одређене и сигурне границе између неједнакости под *б* и под *в*. И неједнакост у начелу правно дођушћена и правно недопуштена неједнакост своде се данас на однос јачега према слабијем, утицајнијег према мање утицајном.

Зато ова подгрупа једнострano неутралних случајева пружа најбољи доказ о релативности Међународног Приватног Права не само по државама, него чак и по случајевима у питању у односу једних и истих држава. То је подгрупа која претставља болно место у Међународном Приватном Праву, јер је то област где треба али где се не морају и где

се често некажњено у опште и не примењују правила међународног карактера.

Зато се данас акција за кодификацију и изједначење Међународног Права углавном упућује овој подгрупи желећи да се ограничењем самовоље појединих држава оне доведу до свечаног обећања да ће и код тих случајева примењивати општа начела Међународног Приватног Права као правила која оне унапред признају да су кадра дати једно неутрално решење које неће моћи бити у сукобу са схватањима међународног јавног поретка тих држава.

1º 2º — Тако целокупна разлика између ове две подгрупе своди се на разлику између извесног и између неизвесног. Ако се зна за један случај да ће га све (или неке) државе расправљати по начелима Међународног Приватног Права онда су ти случајеви (мерећи њихову динамичку отпорност према акцији националних права) *опште неутрални*, док се случај који би требало или који ипак можда неће бити решен по тим начелима (опет мерећем у односу према акцији појединачних националних суверености у сукобу, од којих неке пријимају та начела као обавезна решења док их друге одбацију) сматра *једнострано неутралан* (јер је он у сукобу само према једној а не према свима сувереностима у питању). Док код прве подгрупе примена не пружа изненађења, изненађења у правном саобраћају су особина једино примене друге подгрупе. Зато је ова друга подгрупа камен спотицања целог Међународног Приватног Права. Обично се прелази преко оне прве јер она као сигурна изгледа незнатна зато се о њој мање говори, (па и ми то обично чинимо) да би указали на ову другу — на скуп случајева где је међународно-приватно-правни саобраћај у неизвесности па се то генериши.

II На супрот групи о којој је до сада било речи, стоји *группа случајева националне акције*. То су случајеви где по правилу ни једна национална држава не може бити равнодушна какво ће бити решење. Полазећи од тога свака од држава хоће да се такав случај непосредно реши на начин који је она прописала као најподеснији. Такав је случај врло чест. У колико се више развијају сложенији социјални односи и у колико се више разграђава мисија државна, у толико је већи број односа који улазе у ову групу. То су случајеви које не нормира Међународно Приватно Право, већ се оно задовољава да њихово решење остави потпуно на вољу појединих држава. Све те случајеве можемо поделити на две подгрупе:

1º. *Подгрупа регулисаних случајева националне акције*. Ту долазе они правни односи који постоје свуда или у неким државама, али чије је решење по опште познатим начелима остављено појединим државама. За пример узмимо Менично Право како га замишља Хашки Униформни Реглман и Конвенција за његово спровођење. Пуно места (протесни поступак, нотификација, залога и т. д.) остављена су свакој националној

држави да их она расправи како зна и уме⁽³¹⁾). Али сукоб тих закона овим случајевима националне акције унапред је регулисан. Све су државе сложне да ће их регулисати ова или она држава или да ће се добити униформно решење и ако нема једне одређене државе која би била искључиво надлежна за њихово решење. Отуда и у овој подгрупи могућна су два излаза и то:

а — *Међународна делегација*. — Поједине државе се сматрају као надлежне за решење. Тако н. пр. Хашки Реглман оставио је свакој држави властиту надлежност да регулише подизање протеста на њеној територији. Отуда свака национална држава која је приступила Хашком Реглману унапред се има обvezati да сматра као међународно-правилно и пуноважно свако решење које делегирана држава буде дала за тај случај где јој је међународна заједница изречно поверила надлежност, — чак и ако то улази у обим који свака држава хоће себи да задржи јер сматра да то задире у њен територијални јавни поредак.

б — *Изједначење правних правила*. — По кат-kad Међународно Приватно Право не задовољава се простим делегирањем надлежности појединим државама. Оно се не задовољава стварањем примарних (колизионих) норми, већ оно само ствара секундарне (материјалне) норме⁽³²⁾. Те норме једнаке су за све државе. Тако у неким међународно-правним питањима спорови се не решавају по националном закону једне или друге државе, већ по материјалним међународно-правним правилима која су предвиђена у извесним међународним уговорима и обичајима. Такве су *међународне саобраћајне конвенције* које до најмањих ситница предвиђају правила за уговор о превозу путника и робе, такав је *униформни Хашки Реглман* за изједначење Меничног Права. Обично се сматра да се овим путем долази до једног савршенијег облика Међународног Приватног Права како од оног код *подгрупе ошире неутиратлних случајева* тако и од *међународне делегације*. Док се код *подгрупе ошире неутиратлних случајева* државе саме приказивају једна пред другом примењујући онај закон на који упућује колизиона норма, коју по судијином схватању треба овде применити, дотле код *изједначења правних правила* судија одмах и са сигурношћу примењује међународно правило не одстрањујући се од свога закона у корист једног другог националног закона. Затим док се код *међународне делегације* једна држава сматра као међународни законодавац за све државе, дотле код *изједначења правних правила домаћи судија* збила одмах консултује правог међународног законодавца.

Са тих разлога обично се сматра да је *изједначење правних правила* најсавршенији облик за примену Међународног

⁽³¹⁾ Који су то односи видети Архив, фебруар, 1930 („Нови Менични Закон према Хашком Реглману“).

⁽³²⁾ О примарним и секундарним нормама видети Архив, јули—август („Повреда страног закона као основ за касирање“).

Приватног Права. Ипак и ту се често доказује да је и тај систем недовољан и ни у чему бољи од оног првог. И ту зависи све од неутралности судије. Судија несумњиво може схватити једно правно правило на више начина који се између себе више или мање разликују. Судија ће несумњиво лојално примењивати инострано изједначено право, али примењиваће га онако како се оно у његовој земљи разуме. Отуда није немогуће да се једно исто међународно-приватно-правно правило једновремено у две различне државе, код обеју искрено и лојално, без могућности уједначења, разнолико примењује.

Тако чак ни, на ова два начина, тамо где поједине државе међусобно договорно утврђују правила којима регулишу појаве које оне сматрају да долазе у њихову властиту надлежност — не постиже се потпуно једнако примењивање међународних правних правила. А то се још мање може постићи тамо где већ по самом називу нема речи о међународној сарадњи. А то је у подгрупи о којој ће одмах бити речи.

2⁰ Подгрупа случајеве искључиве националне акције. — Један велики број правних односа у Приватном Праву свака држава суревњиво регулише по своме нахођењу налазећи да су то правни односи који се тичу ње саме и који као такви не могу доћи у обзор да буду интернационализовани. Обично се овде ставља режим личне својине, уговори о личној слободи и т. д. То су обично односи из Приватног Права који имају пуно примеса Јавног Права. То су правни односи за које се међународно-правно признаје да су *територијалног дејства* и да се ограничава њихово нормирање по закону оне земље где они производе дејство.

Ова подгрупа чини обрнуту страну ситуације о којој је било речи код *подгрупе једносјарано неутралних случајева*. Док се тамо претпоставља неутралност, али обично сусреће на националну акцију, овде се на против претпоставља национална акција.

Ова подгрупа има неке сличности и са *случајевима међународне делегације*. Ипак та је сличност само привидна. Ње у ствари нема. Код међународне делегације међународна заједница овлашићује поједине државе да решавају извесне правне случајеве по своме сувреноме праву. Али исто тако међународна заједница налаже другим државама да се државама решења која проистичу од једне националне државе и да та решења сматрају као међународно-правне акте. Овде на против код *искључиве националне акције* међународна заједница не негира надлежност поједињих држава, али ипак их зато, кад оне врше ту своју надлежност, не сматра својим органама већ само и једино националним државама чији акти могу имати и имају једино територијално дејство. Отуда једна велика разлика између те две врсте случајева и потреба да се они не само одвоје при класифицирању, већ је нужно да се на њихову класификацијону разлику нарочито укаже.

Тако као што у овој групи *једноставни неутрални случајеви* претстављају болесну појаву за међународни правни промет јер се јављају као поље правне несигурности, тако и у овој другој групи *случајеви који долазе у ред оних где је искључива национална акција* престављају једно поље које је лимитрофна и борбена зона између Међународног и Унутрашњег Приватног Права појединих држава.

Износећи *ове своје погледе* на класификацију свих случајева који долазе у Међународно Приватно Право, ми би њихов ред претставили као један круг чију периферију сачињавају ови сектори: а) Сектор опште неутралности; б) Сектор једнострane неутралности; в) Сектор искључиве националне акције; и г) Сектор регулисане националне акције.

Тако полазећи од извесности међународног живота [сектора], прелазећи преко сфере где се може наћи на изненадење од националне акције (сектор б), долазимо на поље потпуне интернационалне несигурности (сектор в), која се опет завршава једним сектором (г) који пружа велику сигурност јер се зна откуда долази и у коме правцу делује регулатор међународно-правног живота.

Савладати секторе б) и в) то би било решење које би довело стварању сигурности и извесности у Међународном Приватном Праву. То је задатак који на себе једновремено узимају и националне јуриспруденције, али основни фактор који ће бити у стању да савлада те две провалије (сводећи их на минимално широке канале) то је дух међународне солидарности и међузависности држава са подједнаким правним и социјалним схватањима. Једино ће то довести до савлађивања неједнакости унутрашњег права разних држава, а тиме нестаће маса сукоба разних закона. Једнака права једино су кадра да створе једну јединствену правну науку, једна схватања о значењу права и једне погледе о подели надлежности у области Приватног Права између међународне заједнице и појединих националних држава.

Д-р Милан Бартош

ШЕФИЛУК (ПРЕЧЕ ПРАВО КУПОВИНЕ.)

ТРАГОВИ ТУРСКОГ ЗАКОНОДАВСТВА У СРПСКОМ ГРАЂАНСКОМ ЗАКОНИКУ.

Принцип индивидуализације провлачи се кроз цео наш грађански законик од 1844. год. И то није необјашњиво, кад се узме у обзир да су његови редактори, аустријски правници, били потпуно под утицајем старог Пандектног права. Али ипак, овде — онде, наилазимо на већа или мања одступања од тога принципа. Особито у прописима који нормирају односе појединача у погледу стварних права, специјално у погледу имовинских права и то права својине и поседа земљи-

шта: њиве, ливаде, забрана, па чак и зграда. — Српски грађански законик, напуштајући главни принцип, прихватио је, у овом погледу, принцип комасације. У својој XXIV глави, српски грађански законик третирајући купопродајне односе (§§ 670 до 676) нормира права, или тачније, прече права куповине која појединци имају приликом продаје непокретних имања својих суседа, рођака и смесника. И остала европска законодавства предвиђају прече право куповине, али, у свима тим законодавствима, ово се право јавља као последица претходног споразума, дакле као уговорно право и, као такво, зависи од воље контражената. Међутим, у српском грађанском законику ови су прописи императивног карактера и странке појединачно не могу их мењати нити игнорисати. Особито, пак, то важи за продавца. Јер ако се купац и може одрећи тога свог права, продавац ни у ком случају не може мимоићи законске прописе искључиво својом вољом.

Српски грађ. зак. у свом §-у 670 вели: Што се непокретних добара тиче, као миљкова и баштина, закон даје неким лицима право, да имају првенство на куповину. Таква лица су смесници или заједничари, родбина најближа, која би право наследства у продатим добрима имала, која би по закону наследила, и суседи први и комшије.¹⁾

Као што се види, закон императивно налаже сопственику — продавцу извесна ограничења која овај не може мимоићи, пошто је § 671 категоричан: „У случају продаје непокретних добара вაља продавац да јави онима, који право првенства за куповину имају, као смесницима, роду и суседима“. Овај императив налази своју санкцију у § 673: „Ако би продавац продао, не јавивши овима, који првенство имају, онда они право имају за 30 дана од времена продаје судом потврђене и објављене исто прекупити. После 30 дана право овакве прекупине ишчезава“. Јасне су последице које ће наступити за продавца ако, после „потврђене и објављене“ продаје, дође до прекупа, јер је он својом кривицом оштетио купца игноришући злонамерно своју обавезу.

Остали прописи (наиме §§ 672, 674, 675 и 676) нормирају ред лица у првенственом праву куповине, услове под којима се првенство право може извршити, када је који од суседа пречи, као и случај првенственог права куповине приликом јавних продаја (лицитација).

Као што се види редактори Срп. грађ. зак. овде напуштају принцип индивидуализације и слободе вршења права својине, да би спровели принцип комасације, ограничавајући слободу права својине.

¹⁾ Овај је пропис изменјен решењем од 1847 и то у главноме укидањем пречег права суседа. Текст измене гласи:

„Да се право првенства на куповину непокретних добара, која се § 670 нашег грађанског законика и суседима или комшијама даје, укине, те тако да у напредак овај § и они други §§, који даје с њим о истом праву првенства дејствују, своју законску силу само за смеснике или заједничаре и за дотичну најближу родбину имају“.

О овој измени биће реч доцније.

Намеће се питање: Шта је натерало редакторе на тај корак? Објашњење тога питања налазимо у извештају који су редактори поднели приликом израде пројекта:

„... пошто су прегледали пројекте прве „законоправитељне“ комисије и обавестили се о уредбама, по којима се дотле судило, као и правним обичајима, који су у народу постојали, Хацић и Лазаревић спреме и поднесу опширан извештај кнезу Милошу не само о грађанском законику, већ и осталим законима, које би требало, по њиховом мишљењу, израдити. Што се тиче грађанског законика изјавили су да француски закон, чији је превод прва комисија спремила, није за Србе и Србију. Српском народу требају много простији и краћи закони, који ће се ослањати, колико је могуће, на постојеће правне обичаје и одговарати оном културном стању у коме се Србија налази“.¹⁾

Из овога се јасно види да су се редактори срп. грађ. зак. постарали да га прилагоде постојећим правним обичајима као и тадањем културном нивоу српскога народа. Они су прегледали и преведени текст француског грађ. зак., који су одбацили пошто су сматрали да не одговара духу и правној свести народа. Према томе речи „српском народу требају много простији и краћи закони“ нису биле само лепе жеље, већ се комисија постарала да их и примени у живот и свакако, претпремајући свој пројекат, узела је озбиљно у вид правне норме које су биле у саобраћају у народу. А комисија није ни могла друкче поступити јер је живот ишао свакако својим током те је народ у својим приватно-правним односима био везан оним законским нормама које су му дотле биле познате.

Законске норме које су тада биле у правној циркулацији, ма и у облику обичајног права, у народу, по нашем мишљењу, су биле норме турског грађ. зак. (Меџелеј ахкјам и адлије) ма да већина историоправника, па и цивилиста балканских словенских држава не дели то мишљење, већ стоји на становишту да су дотичне законске норме биле наслеђене из старине — пре пропasti балканских словенских држава. Татво једно наследство из турског грађ. зак. јесу и прописи о пречем праву куповине у срп. грађ. зак. и они су дошли преко народне правне свести. Ово право, ма и да није нормирано у бугарском грађ. зак. постоји и у Бугарској. Професор г. С. С. Бобчев стао је на становишту да је то наследство из старине. Он каже: „У бугарским правним обичајима новијег доба ми наилазимо на низ преживелица у којима се примећују јасни трагови најстаријег родовог и задружног живота.

Као такве преживелице у првом реду ћемо истаћи: јемство или солидарна одговорност, право откупа имовине ближих и даљих рођака, право које се доцније претворило у прече право куповине за комисије (шефилук) и најзад искључавање из наследства ћерке удате ван куће.²⁾

¹⁾ Др. Н. Перић, — Основи грађанског права — Општи део, стр. 9. Курсив је наш.

²⁾ С. С. Бобчев — История на старобългарското право — стр. 498.

Да бисмо могли одговорити на то питање, морамо бацити поглед на правну свест нашег народа¹⁾ до турске окупације и од пропasti под Турцима до коначног ослобођења од Турака.

До оснивања прве словенске државе, Словени на Балкану живели су у својим влакама — задругама, које су доцније еволуирале у жупе²⁾ (велике задруге). У државно-правном погледу ово је периода самобитности опште организације. У приватно-правном погледу односи су уређивани искључиво правним обичајима — творевином народа, који су преношени са колена на колено. Словенска племена те периоде нису ни познавала приватну индивидуалну својину, већ, пошто су живела у задругама, знала су само за заједничку имовину — која је била својина задруге. За то имамо леп пример у представци коју су Драговиши (Драговићи) и Сагутати — два словенска племена насељена у околини Солуна, први на десној, а други на левој обали Вардара, — предали императору Алексију Комнену. У њој они моле да се војсци било оној која пролази преко њиховог земљишта, било оној која се ту задржава на логоровању, не даје земља одузета од задруга (друнгас). У тој представци из VII века никде се не помиње приватна својина. За њу се не тражи заштита. Као што се види та словенска племена, која нису никад била у саставу какве националне државе, већ живела својим животом у пределима византијске империје, нису имала појам о приватној својини. Према томе може се смело закључити да ни обичај о продаји или куповини некретнина нису били израђени.

Закони у Бугарској. Али ни после образовања прве словенске државе на Балкану дugo није било законских прописа, који би регулисали приватно-правне односе. Први трагови писаног законодавства на словенском Југу (на Балкану) су из времена Хана Крума. Али Крумов законик, ако се може тако назвати оно неколико прописа из кривичног права, није дао ништа у погледу приватно-правних односа. Из текста који нам је сачувао Свид видимо само то, да се тај татарски хан занимао једино прохибитивним прописима из кривичног права. Приватно-правни односи били су и на даље остављени обичају, који је свакако још увек био у духу заједнице, онакве какве познаје задруга. — Доцније, када Борис приводи хришћанству своје поданике, послата је депутација римском папи Николи. Она је тражила од папе да јој, поред чисто верских да и грађанске законе. Из одговора које је он дао депутацији на поједина питања види се, да су биле послате књиге које су садржавале и такве законе. Али те књиге су биле предате папским представницима у Бугарској који су

¹⁾ Под народом овде подразумевам цео словенски народ на Балкану.

²⁾ И данас у Знепољу — околина Трна у Западној Бугарској — задруга се назива жупом. Има и пословица: Голема жупа (жулинка) — добра поминка — (У великој задрузи живот је леп).

их и однели натраг када су напустили Бугарске пределе. А у самим одговорима, у колико се они односе на поједина правна питање, нема трага о регулисању приватно-правних односа становништва. — Овде већ, преко цркве, наилазимо на византијски утицај. Црква помоћу свога свештенства, уврдила је у живот и грађанске законе Византије. Тај је утицај био толико велики, да је бугарски владалац Симеон, син Бориса, промулговао као државни законик „Законъ судный людъмъ”, који је превод византијске Еклоге. Овај је закон првенствено, ако не и искључиво, скуп кривичних норми. Његову садржину можемо поделити (у осталом то је подела г. С. С. Бобчева) на четири дела. У први ставићемо норме из Државног Права, у други — норме из судског поступка, у трећи — норме из Кривичног Права, а у четврти, једини који би нас овде могао интересовати, долазе норме из Грађanskог Права. У овом последњем делу ми наилазимо на прописе који нормирају: брачне односе (чл. 32); оштету у случају повреде туђег коња датог на послугу — било плаћену, било бесплатну (чл.22); оштету за повреду туђе стоке уопште (чл. 23); оштету за паљevinу туђе шуме или пак сечом у туђем бранику (чл. 14). — Као што се види ни овде не наилазимо на прописе који би нас упутили на питање које нас интересује. Ништа није речено о односима појединача у приватно-правном саобраћају, специјално у случају куповине или продаје. Уопште у овом законику нема прописа који би нормирали односе о баштинама или о осталим земљиштима. Цитирана четири законска чланка нормирају односе из области најма (чл. 22) и из кривичног права (последња два).

Душанов Законик. — Крајем друге половине XIV века, године 1349, јавља се на словенском Југу монументално законодавно дело. Цар Душан прокламовао је у Скопљу свој Законик. Овај Законик је врхунац и круна словенског законодавства. Из овог монументалног дела нас овде интересира специјално одељак који се занима баштинама. Душанов Законик посветио је неколико законских чланака тој материји. Баштинама се баве чл. 39 до 47. Осим тога исто тако од интереса су за нас и прописи чл. 34, 107, 111, 138, 146 и 174. У тим члановима Законик нормира баштину, а то је најпотпунији израз приватне својине, коју можемо поделити на властеоску и себарску баштину. — Земља, а то је најглавнији представник некретнина, могла је доћи у власништво: државе, жупе, општине, властеле и себара. Нас овде интересује баштина властеле и себара. Ови су могли стећи баштину оригинарно и дериватно. Оригинарно: поклоном од стране владара који се је рачунао као једини господар целокупне државне територије или пак крчењем, које је себу могло донети баштину у главноме. Дериватно пак могла се је стећи наслетством (до трећег братучеда — чл. 41), продајом, разменом, миразом, поклоном. — Својина се могла отуђити пасивно и активно. — Пасивно — услед казне за утају, увреду

нанету судији (чл. 111 и 146), за примање туђих себара, или бегунаца са туђег имања (чл. 107, 138, 34). Себрима се баштина могла одузети и услед мањих преступа. — Активно — поклоном или продајом. Себар је могао продати своју баштину само под условом да нађе особу која ће и после продаје остати у истим односима према баштини и према новом господару у којима се налазио ранији њен сопственик, т. ј. да ће нови себар остати на истој баштини. Чл. 40 каже, да властелин може имати своје имање, за живота, у вечитој баштини а по смрти може га оставити својој деци, рођаку, цркви, или пак као мираз дати, заменити или продати. Али немамо примера продаје, ма да их имамо дosta o поклонима. Ма да немамо примера о продаји ипак, бар што се тиче властоске баштине, не можемо и не смемо допустити да је она, у погледу продаје, била потчињена каквим условима. Кад би таквих било, они би били наведени у Законику, као што је то учињено за себарску баштину. Ми смо склони овде прихватасти мисао г. Ј. Герасимовића, да је ова баштина била потпуно слободна и да се њен сопственик јављао као такав у сваком погледу, без икаквих ограничења: могао је отуђити своју баштину и продајом једино својом слободном вољом. Баштина није била ничим ограничена. У противном, као што рекосмо, то би било изрично напоменуто у Законику.

Наш познати цивилиста, професор београдског Универзитета, г. Живојин Перић, за прече право прекупа вели: „Ова одредба из § 670 оригинални је продукт нашег законодавца и ван сваке је сумње последица обичајног права. Најближој родбини даје се то право за то, да би непокретност, која хоће да се отуђи, остала у породици, при чему Закон не прави разлику између наслеђене и стечене имовине. Смесничарима се пак даје то право да би се фаворизирала индивидуална својина пошто је смесничарски однос и лично и економски велика тешкоћа. — Право прекупа, а то је врло важно, лично је, неотуђиво и не наследиво“¹.

Као што видимо, г. Ж. Перић ову оригиналност нашег законодавства изводи из обичајног права. А као мотиве (побуде) тог обичајног права наводи: — за родбину — непокретност остане у породици, а за смесничаре — да би се фаворизирала индивидуална својина. А о комшијском праву прекупа г. Ж. Перић не говори. Он је узео у обзир нови, измењени текст. Али ниједан од ова два наведена мотива не би могао да оправда комшијско право. Оно се може правдати само ако се циља комасацији. Али Г. Ж. Перић ништа не помиње како се дошло до тог правног обичаја, који је лежао у основи породичног права прекупа. На то питање донекле одговара г. С. С. Бобчев. У својој „Историји старобугарског права“ он вели: „Ово право (право прекупа) крије своје порекло у

¹⁾ Живојин Перић. — Специјални део грађанског права, II, Облигационо право. — стр. 203. — Београд, 1922 год.

родовном и задружном животу. Ако се првобитно задружна имовина није продавала, то је било из разлога да се она сачува за род, за задругу. Али када се је род почeo распадати, а ни велика задруга није више имала стару чврстину, установљено је било, ако се неопходно мора продати нешто задружно, или пак да се дели, да то буде безусловно са пристанком целог рода, свију задругара. Али одвојени чланови задруге, који су представљали инокосне куће, сачували су право откупнине (прекупа) имовине која је пре тога била заједничка целом роду.

Доцније се ово право проширије и на комшије, као што је из права рођака саклетвеника произашло такво исто право и за околне људе. Из-двојени чланови рода или задруге држали су за своје право да захтевају да се родова или задружна имовина уступи њима, да је могу купити; пређе ли пак у туђе руке, они су успевали вратити је плативши њену вредност. Суседи који су наследили место родбине у прејемству, добили су и њихово право откупа и прекупа. Само кад се лице које је имало право прекупа одрече тога свог права, оно је прелазило на другог.

... Из свега овога јасно је да право прекупа или откупа, као и право представљене куповине, води своје порекло из неотуђивости родовог имања¹⁾

Као што видимо оба се професора слажу у томе да је право прекупа последица обичајног права. Ово је право ушло у срп. грађ. зак. а народ у Бугарској држи га се ма да њихов грађански законик ништа о њему не говори.

Г. Ж. Перећић не покушава да објасни од када, или тачније, одакле је тај обичај продро у народ. Г. С. С. Бобчев објашњава да је ова пракса остала народу још из доба пре турске окупације, шта више, да се тако изразимо, од преисторијског доба, т.ј. пре него што је образована словенска држава на Балкану. Ово становиште г. С. С. Бобчева не да се ничим одбранити. Јер, као што смо видели, ниједан од најважнијих законика код Јужних Словена не нормира ову материју. Да не говоримо о Крумовом законику. Али ни у *Responsae papa Nicolai*, нити пак у „Законъ суднѣй людьмъ“ нисмо нашли на законске норме које би нас могле упутити на такво тумачење. Још мање се може наћи одговор на то наше питање у разним законским преводима из византијског законодавства. Једино би требало да се обратимо Хрисовуљама. Али ни у тим важним актима југословенског законодавства не можемо наћи ни на какав траг регулисања приватно-правних односа у поменутом правцу.

За време кодификације југословенског права (Душанов Законик) имовински односи нису били регулисани. Видели смо да се баштина могла изгубити активно и пасивно. У погледу пасивног губљења баштине постоје извесне одређене законске норме. Али у погледу активног губљења ми наилазимо једино на пропис чл. 41 који регулише наследство и на чл. 174 који ограничава слободну вољу себрову, условљавајући продају његове баштине тиме што он мора наћи личност која

¹⁾ С. С. Бобчев, оп. cit. стр. 551—552.

ће преузети на себе све његове обавезе. Ни у једном законском пропису нисмо могли наћи трага нечег што би нас наVELO на прече право прекупа.

Расматрајући разне врсте уговора у „Старом бугарском праву“ г. С. С. Бобчев вели: „Данас да би се закључио уговор о купо-продаји, дозољан је споразум странака и одређивање цене. У старо доба пак, као што поменујемо, биле су потребне извесне ритуале и формалности. — Модерно право не захтева предају (*traditio*) ствари као неопходан услов. Али старо и народно право захтевало је да се продата не-покретна ствар ћеопходно и преда. Без тога продаја се није рачунала свршеном. — Продаја имовине велике породице врши се по нарочитим правилима о којима је било реч раније, у одељку о задрузи*. У нашем обичајном праву за продају непокретнине потребно је више сведока. Без сведока нема продаје непокретнине¹“

Као што се види, г. С. С. Бобчев изводи своје закључке из постојећег народног обичаја. Ничим нам не доказује да је тако било некад законом установљено. Не наводи ни један законски пропис из кога бисмо могли бар донекле назети да је постојећи народни обичај плод старог нашег законодавства. Због тога и тврђење г. С. С. Бобчева изгледа нам усиљено. — Истина је, да наш народ тешко мења своју правну свест. Али, то још није доказ, да је он не мења и да упорно истрајава у својим традиционалним појмовима. Не треба испуштати из вида, да је наш народ, ма и консервативан, много осетљив у погледу својих материјалних интереса. Историја нам пружа у изобиљу примере те његове осетљивости. Када је у питању неки економски интерес наш се народ врло лако и добровољно прилагођава околностима и прихвати постојеће стање.

Још нешто. Друга једна важна чињеница долази да поткрепи горње наше мишљење. Право прекупа није продукт и специјалитет искључиво нашег живља на Балкану. Ово је право продрло дубоко у живот свију народа балканског полуострва. Ми ћемо овде навести за пример Грке. Ово право постоји и код Грка. Око сада допустимо за моменат да је хипотеза г. С. С. Бобчева тачна, на који ћемо начин објаснити ову појаву код Грка. Ми не налазимо трага те институције ни у старом грчком праву, нити пак у римском, а следствено томе ни у кодифицираном Јустинијановом праву. Свакако да се Грци, после Јустинијановог кодекса, не би враћали прimitивном праву, не би прихватили једну институцију која спутава правни саобраћај, ограничава право власништва.

Дакле, као што видимо извор наше институције пречег права продаје, т. ј. куповине не можемо наћи у старом словенском законодавству. Једино то можемо учинити помоћу прав-

* У овом одељку г. С. С. Бобчев наводи обичајно право онакво какво је оно сачувано и данас у народу, али ни овде не наилазимо на доказе који би се односили на оно што нас интересира.

¹⁾ С. С. Бобчев Op. cit. стр. 557—558.

ног обичаја у народу. А на питање, да ли је тај обичај плод старог законодавства или пак старог социјалног уређења нашег народа исто тако не можемо одговорити да је оно могло потећи од старог социјалног уређења, од задруге. Јер задруга познаје само колективну имовину, неотуђиву, која не може изићи из рода, задруге. То је меродавно мишљење свих истраживача задруге у ствари. Према томе ми морамо испитати социјално уређење живота из доцнијег времена. После турске окупације у многоме се живот променио. Многа питања морала су бити регулисана у складу са постојећим уређењем, са позитивним законским нормама. Дакле ми рачунамо да је установа пречег права прекупа силом наметнута не само Словенима на Балкану већ и осталим народима.

Зато да расмотримо турско законодавство. — Установа пречег права куповине позната је турском законодавству. Турски грађ. зак. (Мецелеј ахкјами адлије) занима се са прецим правом у купо-продајним уговорима у одељку Шефилук. Неки превици, особито пак бугарски, као С. С. Бобчев и Хр. С. Арнаудов називају ову установу *комшијским правом*. Међутим, термин није подесан, јер не одговара стварности. Шефилук није само комшијско право. То се право проширује на још извесне категорије лица: поред комшија ту долазе да се користе и родбина — прави наследници. Шефија је не само комшија већ и смесничар, као и рођак. Шефилук или Шефи Хак' у турском праву обухвата исте оне категорије лица која улазе у наше право, сна лица која цитира првобитни српски законски текст, с том разликом што турски законодавац није цитирао одмах лица која имају то право, већ је установио услове под којима се то право стиче и губи, у коме се року може обавити и тек после тога набраја лица која имају право на прекуп.

Ред по коме се има поступити приликом вршења тога права установљен је по начелу да се тим правом може користити прво наследник и то непосредни. Затим између остале родбине, комшија и смесничара наступа стање које се има расмотрити засебно и према потреби стварних околности и службености добара, које се излаже продаји, одређује се и ред у пречем праву куповине.

Пре него што пређемо на тај ред зауставићемо се овде на једном начелу у погледу заједнице, т. ј. ортачке имовине.

Тур. грађ. зак. стоји на становишту да је ортачка имовина и као таква подељена (т. ј. сваки ортак има право на свој део који је тачно одређен, бар интелектуално) тако, да деоба долази само да конфиримира оно што је и пре тога било — она има само декларативно дејство. Значи у моменту када наступа право прече куповине ми смо пред чињеницом, да у ствари имамо само комшије, јер ту су две засебне имовине. Свакако ово је дало повода многим правницима да рачунају да је шефилук комшијско право. Заиста када се од шефилука

одбију прави наследници (јер остали и немају то право као родбина већ га могу стећи само као комшије) онда оно се јавља као искључиво право комшија. За то и добар део турских правника у својим коментарима расматра ово право као комшијско право. Они говоре о правима комшија. Ако је то тако за људе упућене у правне науке и у тумачење закона тим пре народ је морао схватити право прекупа као комшијско право јер је оно по својој спољној појави такве врсте.

После горњег објашњења нека нам буде дозвољено да изнесемо примерима како се поступа у случају продаје каквог добра подложеног праву прекупа. Узећемо најпре случај када је у питању добро градске непокретнине, т. ј. зграда — кућа, дућан, воденица.

Миљкови. — Изложена је продаји кућа. Она може бити оптерећена или слободна од службености, ортачка или само комшијска. Разгледајмо ове случајеве редом. А има своју кућу коју ће после његове смрти наследити његови унуци, пошто му је син умро и оставил као наследнике своја два сина. Ови сада долазе први у обзир приликом продаје јер су они прави наследници. Али они се одричу свог пречег права куповине. Ово право прелази на првог комшију „капу комшусу“. Први комшија има сва права шефије и мимо његове воље кућа се не може продати: — он је пречи купац под истим условима под којима се кућа може продати кад би била потпuno слободна. — Представимо сада да је ова иста кућа била заједничка, ортачка. Наследници су се исто одрекли свог пречег права. Наступа спор између првог комшије „капу комшусу“ и смесничара. Ко ће бити пречи? Турски законодавац је решио ово питање с обзиром на правичност. Ако је кућа без икаквих терета, ако је она слободна од сервитута, онда он фаворизира начело индивидуалне својине и пречи је смесничар а комшија се не може користити својим правом пречег прекупа, јер га у ствари и нема. Али представимо сада да је иста кућа повласно добро према суседној кући (н. пр. имају заједнички улаз, ма да кућа која се продаје, поред тога, има још и свој засебан слободан улаз). Осим тога заједничко повласно добро може се поделити без штете по саму зграду. У овом случају заједничар се јавља само као обичан комшија. Наступа конкуренција у погледу шефилука између њега и сопственика повлашћене куће. Кад би законодавац и овде фаворизира смесничара и дао му првенство то би очевидно било од велике штете за сопственика послужне куће, јер не би никад успео да ослободи своје добро једног несносног терета. Али није такав случај. Турски законик даје овде приоритет сопственику повлашћеног добра. Овај има прече право куповине, чак и пре смесничара.

Као што смо видели из до сада изнетог, наследник долази у први ред. Али то није увек правило. Може се догодити

да смесничар буде претпостављен наследнику. Показаћемо то једним примером: А и Б имају заједничко добро, кућу, коју држе хоризонтално подељену, т.ј. А држи горњи спрат, а Б — доњи. А излаже продаји свој део. Овде могу конкурисати у пречем праву куповине: наследник, смесничар и комшија. Наследник, син продавца, живи одвојено од оца и има своју кућу. Суседова кућа није послушно добро. При оваквој претпоставци смесничар долази као једини шефија и ни наследник, ни комшија не могу му оспорити то право.

Чак и сам комшија може искључити наследника од пречег права куповине. Узмимо горњи пример, само у место смесничара претпоставимо да је добро потпуна својина продавца и да је сно повласно (н.пр. има заједнички улаз, водоспровод и т.д., а и право на прозор у комшијско двориште). Овде комшија се јавља као једини шефија.

Баштине. — Да расмотримо сада случај са баштинама (зиратним земљиштем). — Овде долази у обзир још један елеменат — принцип комасације. Код продаје пољских непретнина — њива, ливада, забрана и т.д. продавац мора водити озбиљно рачуна о Шефи Хак' — пречем праву куповине. Чим се буде одлучио да прода своје добро, мора повести рачуна о том праву и на време обавестити оне који га имају. Којим се редом то право има вршити? Ко је пречи: наследници, смесници или комшије?

1 — Узмимо прво случај кад је добро које се продаје потпуно власништво његовог господара, слободно од свих службености. У овом случају могу доћи у обзир непосредни наследници и суседи. Наследници су пречи. Суседи не могу истаћи ниједан приговор њиховој куповини.

2 — Добро које се продаје је потпуно власништво продавца, (т.ј. није смесничарско), али је везано службеношћу, било као повласно било као послужно. — Ако је повласно, наследници су пречи под условом да им је то једина имовина и да од тога зависи њихов живот, или тачније, да од тога зависи да ли ће они моћи живети самосталним животом или ће пак бити приморани да служе туђину, т.ј. да буду пролетаризирани. Али ако имају довољно имовине онда је комшијско право прече. — У случају ако је добро послушно наследници су пречи ако прихвате службености онакве какве су биле, па ма се оне састојале само у плодоуживању које је могло прећи и на наследнике плодоуживаоца.

3 — Добро које се продаје је смесничарско. У овом случају у пречем праву куповине могу да конкуришу: наследници, смесничари и комшије. У погледу наследника и овде важи оно што смо рекли под 1 и 2. Остаје да расмотримо односе смесничара и комшија. Да бисмо регулисали те односе треба узeti у обзир: Је ли добро упитању са или без службености? јесу ли службености пасивне или активне? — Ако је добро без службености онда је смесничар пречи од ком-

шије под условом да је ово његово једино добро. Али ако је он власник других добара, а комшија купујући ово добро може да поправи своје економско стање, онда је комшија пречи од смесничара. — Ако је у питању добро са службеностима, сервитутима, и то активним (прелаз кроз комшијско добро, пропуст воде, и т. д.) а смесничар за своје добро има и други пролаз и кондуктор вода (само половина која се продаје неопходно је упућена да се користи службеношћу) онда је сусед пречи. — Ако је у питању добро које има службености и то пасивне (комшија има право прелаза кроз једну половину и то кроз ону која се продаје, — пропуст стоке и т. д.), онда је опет комшија пречи, јер тиме долази до сопственог пролаза, пропуста и т. д.

Када се има у виду предње, јасно је зашто су многи ово право турског законика прозвали комшијским правом. Али у ствари оно није комшијско право, већ прече право куповине, онакво какво га познаје наш грађ. законик. Чињеница, паک, што наш грађ. зак. није у детаљима разрадио то право долази из тога што наш народ није био у стању да уђе у све танчине ове институције, већ ћи је предао редакторима *гресо модо*. А ови нису никако имали у виду извор тога народног обичаја, већ су се задовољили површиним казивањем народним. Као потврда овог нашег мишљења могу послужити и остале установе које су ушле у наш грађ. зак. и ако их нема у „изворнику“ — Аустр. грађ. законику.

Такав је случај и са куповином из § 669 нашег грађ. зак.

К. Х. Терзијев,

чиновник Министарства унутрашњих послова

ПРАВНА ПОЛИТИКА

Суштина разлике јавне и приватне службе

(Прилог чиновничком питању)

Да је чиновничко питање једно од најактуелнијих, показао је брз одзив јавности на чланак Љубљанскога дневника „Словенец“, у току 1929, који је ту ствар изнео. Тај предмет дубоко задире у интерес слојева словеначких школованих људи а чиновничко питање исто тако тиче се и наше извршне власти, па чак и њене судбине у будућности. Познато је, да код јавне управе није главно тежиште у управним законима, већ у организма. Стара је ствар, да добро управно чиновништво и поред недовољних закона може стварати добро, док слаб чиновник с најбољим законом неће ни у колико поправити управу. Нека буде допуштено, да се сада, кад се стишала узрујаност због предлога г. Госара, по овој ствари појави свај чланак једног старијег управног чиновника.

Без сумње, да је замисао г. Госара, да се изравнају разлике приватнога и јавнога чиновништва заједничким мировинским осигурањем, мисао великога значаја јер би се вал чиновништва после преливао из државне службе у приватну, и обратно. Тиме би се држава лако отресла доброга дела чиновништва, онога, који би више користио у приватној служби, него што то досада чини у јавној управи. С друге стране надокнадила би га лако оним приватним чиновништвом, које има какву нарочиту способност или обдареност за јавну-правну службу. Држава би тиме уштедила големе непродуктивне трошкове, посредне и непосредне, а државни чиновник добио би тако већу плату. Приватно чиновништво пак тиме не би претрпило никакву штету, напротив, само би оживело (конкуренција!). Та би се ствар дала извршити можда, ако би држава дала пензионом заводу у те сврхе на располагање фонд од неколико стотина милиона, фонд који би држава створила без великих потешкоћа (*sub titulo investitionis*), а пензиони завод би отплаћивао ануитете (или бар већи део) и примио на себе дужност исплате пензија.

Али, ето, сам тај пример каже, да такво решење већ по својој техничкој страни не би могло бити трајно. Још мање би могло оно бити стално *quoad meritum*. То показује већ површан поглед на саму ствар. Да би се са мериторнога гледишта могло цело питање осветлити до дна, била би потребна нарочита студија.

Ипак нека ми буде допуштено, да се у неколико потеза осврнем на ово питање које заслужује једну подробнију расправу. Јер такву студију требало би развити, пошто је ствар много хитнија и важнија — о чему ћемо се убрзо уверити — од свих осталих, о којима сада размишљају државници. Али ипак расправљање о томе предмету, престало је некако брзо, па било згодно да се то питање понова покрене. Овде морамо нарочито споменути, да нас је неугодно изненадио уводничар „Обзора“ (бр. 79 1929. год.). Иако има чланак где коју одличну замерку, ипак смо у начелу више очекивали од тако озбиљног листа.

Г. Госар, који истиче као главну мисао нивелацију свих разлика значења „државнога“ и „приватнога“ чиновништва путем начела слободне конкуренције, — сам признаје да се начело конкуренције међу чиновницима по девизи „борбе за свагдањи круж“ не би могло одржати нити извести до краја без изузетка. Државним чиновницима којима је за вршење службе потребно извесно специфичко знање (учитељи, професори, железничари, поштари и т. д.), требало би признати сталност у будуће ван конкуренције, јер ти чиновници своје специфичко знање не би могли употребити на приватном подручју. То исто вреди и за судије, већ и ради угледа „из социјалнога обзира“, затим због јамства потпуне независности у делењу правде, нарочито тамо где је тангиран „фискус“.

Са истога разлога морали би — по ауторовом мишљењу — бити стални и све старешине уреда и власти, па и оделења. Тим изузетима настао је јаз већ и код самога аутора на ономе замишљеном „скупно-чиновничком фронту“. И тај јаз треба — по нашем мишљењу — још продубити. Јер по истим начелима требало би издвојити добар део особља грађевинске струке (зграде, воде, железнице, путеви и сл.), шумарске, пољопривредне, бродарске, санитетске (код физиката, школских лекара, хигијеничара) па и инжињерско хемичарске, а можда и које друге стране. Изговор, да је већина тих грана сада већ прешла или да прелази из редова државних чиновника у редове самоуправних (бановинских и општинских) нема важности и то из једног, нарочитог, начелног узрока, који овде не наводимо, јер он ће се сам доцније показати.

Преброђивање јаза између јавног и приватног чиновништва већ по ауторовом схваташњу не би било потпуно и велики (боље већи) део користи намењене чиновништву „да би чиновник могао себи одабрати по вољи службу“, постаје тиме илузоран, јер би се готово половини свега чиновништва фактички онемогућила слободна конкуренција у борби за живот. Да не би могло тако прелажење јаза између тих двеју врсти чиновника с мериторног гледишта бити или остати трајно, види се што је већ у свом одговору на Госарев чланак на брзу руку рекао г. Ерјавец (в. Словенец, бр. 129): општи квалитет државног чиновника уопште трпео би, јер способан чиновник — *ceteris paribus* — обично лакше и боље напредује у приватној служби, која је еластичнија, него што би напредовао у јавној каријери, која је неминовно упорнија. . . Чиновнички материјал постао би баш у јавним службама због тога најслабији. И то зато (а то треба овде нарочито уочити), што би то врло тешко тангирало каквоћу старијег државног (јавног) чиновништва, јер би се службе бирале после вишегодишње праксе, што је управо за јавне службе од начелне вредности. То су последице, које се не могу примити за државу. Види се, да је баш ту корен главне погрешке чланка: ту је „Ахилова пета“.

II. — Јављају се и пре и сада два табора чиновништва на обзорју новог стања, које спрема г. Госаров предлог за изједначење чиновништва. По њему јавно и приватно чиновништво на крају не да се ујединити у један једини кадар. Па како осим Госарова предлога нема на видику каквог другог пута, по којем би се дао постићи тај ефекат, нехотице се поставља питање: Зашто се чиновништво, јавно и приватно, не да ставити у скупни индекс? Где је узрок, који се опире амалгамирању државног чиновништва с приватним? Тај се узрок не сме тражити у нарочитом начелном стандарду за државни кадар чиновништва: енглески окружни судија у провинцији има одиста плату лордмајора а директор каквог друштва, па и већег акционарског друштва можда још и већу.

Додуше неке извесне специјализације треба и у државној служби; али код приватних предузећа има још и више специјалиста, а биће ваљда и детаљнијих. Али и то није критеријум за начелно делење државног чиновништва од приватнога. Тога узрока неће бити ни онда, ако поделимо чиновничко особље на концептно и манипулативно, јер се обоеjavљају и код приватних и код јавних уреда.

Морамо потражити неки критеријум, који је суштас-твен јавном чиновништву, или бар да нађемо битну разлику између њега и приватног чиновника, ако већ не можемо наћи узрок, због кога се државни чиновник не да изједначити с приватним.

Где је онда онај критеријум, по коме се државни чиновник битно разликује од приватног, по коме се официјелност код јавних уреда битно разликује од официјелности приватних? Зар је тај критеријум доиста тако скривен, да га и стручњаково око тешко запази? Не, тај критеријум није скри-вен, већ је напротив врло јасан, тако да је управо његова очевидност крива, што га сваки дан поново тражимо; не тра-жимо га, јер је свагдањи. А када га треба наћи, тражимо га на рђавој страни: тражимо га у првом реду у личној страни службе, у самом „служењу“ чиновникову, у његовом личном службеном односу, како смо то и сами чинили. Зато није чудо што долазимо до закључка, да је „служити“ исто: служити, Петру или Павлу. У самом „службовању“ нећемо наћи тај битни критеријум. — Зашто не? Зато, што је тај критеријум (који стварно дели државнога службеника од приватнога) — у објективној страни службенога односа: у самој служби. У самом уреду морамо тражити узрок, зашто се јавно чиновништво не да изједначити с приватним. Та сами смо малочас разликовали приватне уреде од јавних: уреди су или јавни или приватни, и по њима се чиновништво дели у јавно и приватно. А што то значи: уреди су јавни или приватни? То значи да су неки уреди намењени јавности т. ј. основани у једину сврху да служе јавности, општој ствари, а неки, да служе у првом реду приватном предузећу, које их је основало. До-каз да је битна разлика између јавних и приватних уреда у њиховој намени, јесте у томе што свака конфузија тих на-мена води у корупцију. По тим својствима уреда, по тој јав-ној и приватној намени, дели се и делиће се чиновништво вековима у два табора јер је чиновник, жив орган уредски, шта више његов једини орган. Без чиновника и јавнога уреда (— приватни уред може водити сам подузетник) уред је мртва ствар, без чиновника нема јавнога уреда. Зато можемо та-коће рећи, да се по намени службе и чиновништво дели у два табора. Један служи јавности, општој ствари, према томе свима скупа. Под том „општом ствари“ ваља разумети и чиновника и то не само приватног чиновника, већ и самог јав-ног службеника, тако да јавни службеник као такав служи,

не само посредно, већ и непосредно, међу осталим, и самому себи као делу „опште ствари“. Други табор пак служи само неким појединачима, или њиховим групама, и никоме више, бар директно не другому. И та чињеница, да јавни уред, а с њим и јавни службеник служи свима, то је сно што даје властима, уредима и предузећима — печат предности над свим осталим. Вршење јавне службе спада у ред држављанске части и предности.

И чињеница, да је тај критеријум, критеријум јавности, доминантан над свим осталим критеријумима, што смо их набројали, — служи као доказ, да је критеријум јавности за поделу и разликовање уреда и службеника једини прави, т. ј. последњи и битни критеријум.

Раније смо видeli, да спецификација знања, социјални обзир, делење у концептне чиновнике и сл. — да су све то разлике и разликовања, која се јављају и код приватних службеника као и код државних — а јавност, то је оно нарочито, типично својство свих државних власти и њихових службеника, — као и самоуправних — али не и приватних.

Рекли смо и самоуправних, а не само државних. Јер ту се не ради о самоуправној или приватној, већ о јавној уставови. Већ отуда, што се самоуправне власти код нас мешају са приватним подuzeћима, види се како смо се застранили дељећи чиновништво на двоје по личним карактерима имајући у виду само чиновнико „служење“ — а не саму службу и њену сврху.

Они државни чиновници, који су прешли из државне у самоуправну службу, нису тиме изгубили значај јавног чиновника, како то антиципира предлог г. Госара, већ су као самоуправни чиновници остали јавни као што су то и пре били у државној служби. Број приватних чиновника тиме се није увећао. Јаз између јавних и приватних чиновника није мањи ни за тај део. Види се да је г. Госаров предлог и овде заузето нетачно становиште. Самоуправне службе су јавне службе; самоуправни чиновници — јавни чиновници.

Разуме се да међу самоуправне службе и службенике јавног значаја не спада свако надлештво и чиновник, већ (могамо додати, да није друкчије ни код државно-управних уреда и чиновника) само покрајинска (банска) и градска самоуправна надлештва и њихови чиновници су јавног значаја. И ту смо сада дошли до тачке, која нам омогућује, да обележимо битност критерија „јавности“ пошто смо коначно и стварно утврдили појам same „јавности“.

Што управо значи „јавност“? Што је јавност по својој суштини? Из горе разложеног јасно се разбира за јавност — опћенитост, да су то „сви заједно“, док се под „приватним“ подразумева сваки појединац за себе без обзира на опћенитост.

Сада треба ствар детаљније доказати, треба ићи појму јавности до краја, уколико је то овде могуће. Учинићемо то најсигурије ако се упитамо, одакле извире појам јавности, што је његов главни корен и одкуда је тај корен изашао. Шта је стварна основица јавности, државној и самоуправној? Стварна основица јавности зацело је територија (општина, срез, покрајина, држава и т. д.) — без тога територијалног елемента нема елемента „јавности“. Територија је средина, из које је израсла и у којој се развија јавност. Тек територијом дана је појму „јавност“ стварна основица. — Али територијалност сама по себи није довољна, треба субстрата, који ће се у њој развити. Треба још личнога момента, који ће се развити на оној стварној основици. Тада се моменат јавља кад се појави народ на тој територији. Обоје: територијалност као стварна основица, и основица окупациона као лична основица, ето то је „јавност“ права, дакле јавноправна база. На тој самоуправној бази се за територију развија однос свих према свакоме и свакога према свима, и ео ipso свих и свакога према самој средини. Дакле развија се нека извесна укупност одношаја, коју можемо назвати и јавном укупношћу, или укратко јавношћу.

Према томе је, „јавност“ она заједница интереса живота и његовог напредовања, која је упућена на један домовински критеријум. Тада заједнички живот и просперитет је *ultima ratio* насељењу на тој територији (дакле живота и просперитета). То је доиста регионалност (територијалност) те опште и међународне заједнице интереса у животу просперитета становништва. Дакле територијалност је реална основица и веза „јавности“ и да је та заједница или јавност везана с теоријском као са *conditio sine qua non* — то се опажа, теоријски и практички а *contrario* т. ј. из тога, да се само оно, што је на дотичној територији покрајински оправдано, користи том јавношћу: што је ванпокрајинско то се не користи том територијалном јавношћу.

Тако смо доказима утврдили, да је битност „јавности“ с правно-каузалног гледишта дана јавно-правним власништвом тога становништва, и да стога имамо тражити садржај „јавности“ у оној заједници покрајинских животних интереса и просперитета на дотичној домовинској територији. Ако још додамо, а то произилази из горњих дедукција о животним односима у јавној заједници живота на одређеној територији, да је садржај јавних животних односа најбоље (у кратко најпрецизије) карактеризован појам „комплекса животних јавних интереса права на домовинској територији и животних јавних дужности као корелата оних права“, онда је постало јасно и теоријски што је „јавност“ последњи битни критеријум свим покрајинским „јавним установама“, а оне су баш пример најпроминентнијих јавних институција саме јавности, те се тим критеријумом „јавности“ користе такође

у најприментнијој мери. Све то што смо утврдили за појам јавности с гледишта правно-каузалнога, вреди и за „јавне установе“ и јавна предузећа као његове најбитније институције, које су основане баш са разлога, да се јавност користи у сваком погледу.

Ако би сада хтели пошто смо све то утврдили, да огледамо нешто детаљније деривативну улогу и задатак, који се у тој територијалној јавноправној заједници намеће деловању јавних власти и њиховим службеницима, неће нам ни то бити тешко, само што прво треба подробније проучити основ оне заједнице интереса, који смо малочас споменули. И то ћемо учинити укратко.

Рекли смо да је „јавност“ (или опћенитост), с обзиром на становништво, заједница интереса живота и просперитета у дотичном крају. У чем се састоји та заједница? Зацело у томе, што су у томе крају интереси живота свих појединача повезани у „комплекс јавних права и дужности“ тако да се живот и просперитет свакога појединца упућује на ту заједницу. Питамо се: Како ће такав живот појединца најбоље просперирати и то најсразмерније са свима другима? Одговор једино могућ је тај, да је то могуће само у благостању свих, у општем благостању: ако је оно опште, онда је и живот свакога појединца најбољи т. ј. живот сваког појединца најбоље успева. Да се оствари, сачува и унапреди право своопште (или јавно) благостање, благостање јавности, да се остваре јавни животни интереси као такви да се надзирају и учествују лични предуслови чувања и једнакомернога пораста тога благостања као и јавних дужности, које (у таквој међусобној скупној повезаности свих са свима) за појединце-кориснике неминовно настају, да се изврше сви ти послови, који су с тим повезани, — за све то су установљене јавне власти (установе и предузећа).

Зато смо већ навели, да је „јавност“ типично својство свих јавних установа, државних и самоуправних. Јавне установе су створене за остваривање заједничких интереса и за њихово опскрблјење као и за старање да појединци те заједнице не угрожавају и не сметају развитак тих интереса. И зато су јавне установе већ због саме ингеренције за право вршења тих задатака подједнако приступачне свим житељима.

— У детаљије расправљање о генези и еволуцији јавноправнога живота овде се не можемо упустити.

Јавне установе и с њима уједно сви јавни службеници служе јавном благостању. Заправо ваљало би рећи: да јавном благостању служе преко оних јавних установа — сами, јавни службеници будући да они непосредно стоје у служби јавнога благостања, а не преко подузетника, као приватни службеници. Ако приватни чиновник врши какво дело корисно јавности преко какве приватне установе, врши га редовно, т. ј. у првом реду у корист установе, самога предузећа, а тек преко њих т. ј. у другом

реду у корист заједнице. Зато приватни чиновник у свом послу у правом смислу речи служи подузетнику. Прави јавни чиновник додуше служи у уреду, али не служи ни томе самом уреду, ни његовом шефу, ни држави као каквом подузетнику већ он служи непосредно јавном благостању. И то безусловно, неограничено.

Овакво ограничење налазимо у приватној установи у томе, да свако ко се служи таквом установом, мора обично дати подузетнику »*obligum ad hoc*«; ту је dakле опет она карактеристика, да се таквом „јавном“ установом користи не само до маћин већ и иноземац. У сваком случају редовно права је и главна дужност приватног чиновника, да допринесе подузетникој користи. Код праве јавне установе нема таквог ограничења.

Овде упозоравамо, да и сама држава може бити слична подузетнику, али само као фискус, а не као „држава“ у правном смислу (*res publica*). Али и овде разликујемо, да је код такових државних подuzeћа »*suprema lex — salus publica*«, а не (што се нажалост све чешће дешава) максимални добитак фискуса. Зато јавни чиновник, који је постављен код таквога државног подuzeћа, служи такође јавном благостању. Иако овде не служи непосредно, већ преко цивилноправнога подuzeћа, ипак то је подuzeће јавности, а не подuzeће приватника.

То што је јавни службеник подређен шефовима, та чињеница сама је сасвим нешто друго, јер она долази из начела личне одговорности шефова за њихово надлештво, а није последица какве личне, приватноправне обвезе службеникове шефу или држави, као што је то код приватнога подузетника. С лично-правном, т. ј. приватноправном обавезом обвезује се своме шефу-подузетнику само приватни службеник, т. ј. обавезује се лично са гледишта цивилнога, имовинскога; код јавне установе не обавезује се службеник по личном праву, он се шефу не обавезује као лицу, већ као заступнику државе или самоуправе, обавезује му се по јавном праву, а не на имовинској основици цивилнога права. Зато јавни службеник, када прима службу, заклиње се својом савешћу, да ће по најбољем сазнању служити јавном благостању, док приватни чиновник пре наступа службе потписује приватно-правни уговор. По истом јавно-правном начелу обавезује се шеф јавне установе своме вишему шефу и тако до врха државе или самоуправе. На тај начин код јавних чиновника ствара се хиерархијско-би-рократска лествица одговорности, која својом дисциплинарном природом замењује екsecуцијске, непосредне односе облигације приватних чиновника, никаких и виших, према приватном подузетију. Резултат је онда тај, да је приватни службеник дужан вршити службу у корист подузетника као грађански обавезан док је јавни службеник дужан бринути се за јавно благостање *ex officio* т. ј. по самој својој служби.

С тога, као и са свих других гледишта све су јавне установе било које територијалне јединице, потпуно једнакога значаја и као такве чине посебну целину територијалне јавности: све су или морају бити у ту сврху, да стварају, подупирају, чувају и унапређују јавно благостање и то неговањем правилнога и праведнога напредног господарства и народне културе и свих грана које томе служе. Јавни чиновник дакле је непосредни орган народног господарства и народне културе.

Д-р А. Домицелј,
срески поглавар у пензији (Марибор)

МЕЂУНАРОДНО-ПРАВНА ХРОНИКА

Уједињене државе Европе.

Најзанимљивија међународно-политичка и међународно-правна (*de lege ferenda*) тема ове године, несумњиво је питање Уједињених држава Европе. Ово врло старо питање у новије време почело се претресати живље, и на прошлогодишњем састанку скупштине Друштва народа покрену га је делегат Француске Аристид Бриан, и тако га начинио актуелним. Од тога времена ово питање ушло је у област практичне политике, и даљи његов развој изазивао је и многе раднике у области међународнога права да се њиме позабаве. Данас већ постоји обимна литература, која се посведневно развија.¹⁾

Само питање није ново. Идеја о уједињеним државама Европе истицана је врло давно, нарочито после великих и других ратова. О тој су идеји говорили и писали многи писци, данас заборављени. О њој је писао Русо у „Конфедерацији народа“, гђа де Стал, Ламартин и многи други књижевници. 1807 један, данас заборављени писац, Гондон, предлагао је Наполеону ново уређење Европе, тако да се створи „једна нова социјална власт, која би усредсредила разне интересе европских народа, а сачувала свакоме од њих права и слободе. Политичка власт уједињене Европе, нити би се мешала у унутрашње ствари разних држава,

¹⁾ Из литературе по овом питању помињемо: Јован М. Јовановић, *Уједињене државе Европе*, С. к. гласник, I новембар 1929, стр. 351.; Joseph Barthélémy, *Etats-Unis d'Europe*, Revue Politique et Parlementaire, 10 septembre 1929, p. 329.; J. Lambert, *Les Etats-Unis d'Europe et l'exemple américain*, Revue générale de Droit International Public, 1929, p. 397.; x., *Etude sur les Etats Fédérés d'Europe*, La revue des vivants, 1930, № 13, p. 3.; A. Briand, *Mémorandum sur l'Organisation d'un Régime d'Union fédérale européenne*, Revue de Droit International, 1930, p. 405.; Joseph Barthélémy, *Le problème de la souveraineté des Etats et la Coopération européenne*, ibid, 1930, p. 420.; R. N. Coudenhove Kalergi, *Pan-Europa*, Wien-Leipzig 1926.; низ чланака у часопису *Pan-europe*, који излази на француском и немачком језику у Бечу, већ шест година; Dr. Hermann Jahrreiss, *Europa als Rechseinheit*, Leipzig 1929.

нити би вређала њихову независност“. У низу осталих многобројних раденика на овој идеји, ваља поменути Виктора Ига, који је 1849 претседавао једном конгресу мира, а 1851 у француском парламенту одржао запажен надахнут говор. 1867 одржан је у Женеви конгрес мира, који су организовали правник Емил Аколас, Гарibalди, Лемоние и философ Бари. Овом су конгресу следовали и други, одржани већином у Швајцарској. 1883 Годен је израдио један предлог о „Влади каква је била, каква треба да је, и правом социјализму“, у којем врло опширо обрађује идеју стварања европског друштва народа. И низ многих других писаца бавио се истом мишљу. Но ипак, пре уједињења европских држава, постигле су заједницу америчке државе, које су најпре основале Међународну унију америчких република, и ову касније претвориле у Панамеричку унију.²⁾

Кад је Париска конференција, после светскога рата, стварала једну заједничку организацију држава у Друштву народа, нова организација је добила светски карактер, а не искључиво европски. Но после рата јавило се неколико покрета, у главном политичких, који су имали за предмет целу Европу. То су најпре покрет за *Нову Европу*, који је основао Херфорд, Скандинавац, затим *Паневропски покрет*, који је основао 1923. год. у Бечу Р. Н. Куденхове—Калерги (R. N. Coudenhove—Kalergi), и најзад, антиевропски покрет, који је 1929. год. основао италијан Бартолучи. Од њих је ван сумње најзбиљнији, најбоље организован и „заиста европски по духу и методама“ покрет за Паневропу. Према идеологији тога покрета, цео свет је подељен на пет великих политичких заједница: панамеричка заједница, панбританска заједница, пансловенска заједница (коју сачињава европска и азијска Русија), паназијатска заједница (у којој су главне државе Кина и Јапан) и паневропска заједница (која обухвата све европске државе — сем Русије и Енглеске, — а сем тога и највећи део Африке — без британских колонија и доминија). Према овој подели Велика Британија не улази у паневропску заједницу, но свој питонье је било камен спотицања и претресано је и претреса се још увек у самом паневропском покрету. У сваком случају овај покрет ради озбиљно на припремању духова за остварење илеје о уједињеним државама Европе, и успео је да у своје редове окупи знатан број политичара и угледних јавних радника из целе Европе.

Ипак, сви сви покрети остали су у оквиру приватне иницијативе, која је имала више да припрема терен за практично остварење саме идеје. Први значајан корак да се изађе из области теоретисања и пређе на практично делање, учинио је Бријан својим говором од 5. септембра 1929. год. у седници десете скупштине Друштва народа. „Мислим да између народа, који су географски груписани као народи Европе, треба да постоји једна

²⁾ Илија А. Пржић, *Поводом шесте панамеричке конференције*, Архив, јуни 1929, књ. XVIII (XXXV), стр. 454.

врста федералне везе; ови народи треба сваког тренутка да имају могућности ступања у додир, претресања њихових интереса, доношења заједничких резолуција, оснивања једне везе међусобне солидарности, која ће им дозволити да се одупру озбиљним тешкоћама, ако ове наиђу.... Удружење ће нарочито радити у економској области: то је најхитније питање. Мислим да се ту може доћи до успеха. Али сам тако исто сигуран да и у политичком погледу, у социалном погледу, федерална веза, не дирајући у сувереност ниједне државе која би учествовала у том удружењу, може добро доћи....“ У циљу остварења ове идеје, Бријан је позвао претставнике дадесет седам европских држава, да се договоре за будући рад. На Бријанов говор одговорили су претставници више држава; сви су они у начелу прихватили предлог за федеративну унију Европе. Енглези су примили овај предлог са мало више скепсе но остали; по њима тај предлог је неостварљив из многих техничких и других обзира, које треба претходно уклонити. Са највише предусретљивости прихватио је овај предлог немачки делегат Стреземан, који је нарочито подвлачио да је једно од најважнијих питања Европе уклањање царинских граница. На састанку претставника дадесет седам европских држава, одржаном 9. септембра 1929. год., одлучено је да француска влада поднесе конкретне предлоге, и пошто добије одговоре сазове конференцију европских држава, која би имала да реши ово питање.

17. маја 1930. год. француска влада предала је претставницима свих европских држава, чланова Друштва народа *Меморандум о организацији једног режима федералне европске уније*. Овај меморандум достављен је на знање (*à titre d'information*) и Русији и Турској, које нису чланови Друштва народа, као и свима ваневропским државама. У уводу меморандума француска влада помиње да јој је поверен задатак да у меморандуму изнесе основне тачке о којима се на будућем састанку има водити дискусија, затим да сакупи одговоре осталих европских влада по овом питању и на основу њих сачини извештај за прву европску конференцију, која ће се одржати у Женеви за време овогодишње скупштине Друштва народа. Меморандум наглашава да је врло значајан већ и сам пријем идеје за стварање федеративне везе између европских држава, која би како у политичком, тако и у економском и социјалном погледу умањила могућности да се наруши мир у Европи, јер се европске владе на тај начин показују да су свесне одговорности којој су изложене, и да теже да све опасности отклоне. Данас, недостатак кохезије материјалних и моралних снага Европе, претставља најозбиљнију препреку развијању свих политичких и правних установа, и ограничава проширење економских тржишта, као и покушаје да се индустриска производња начини интензивнијом и побољша. Из истих разлога наступају кризе рада, које претстављају сталне изворе политичке и социјалне несталности. Најзад, ово распарчавање Европе учињило је да се створе нове границе (нарочито после светскога рата,

када су створене мале националне државе), и са њима нове царинске баријере. Друштво народа није у стању да уклони све незгоде распарчане Европе, а најзад њему то није ни главни задатак, пошто оно има универзални, светски, карактер, а не искључиво европски. Па ипак, ако се потражи друга формула европске кооперације ова се не сме тражити изван Друштва народа, јер би се тиме ослабио његов ауторитет. Циљ је, напротив, да се појача ауторитет Друштва народа, и да се европски интереси ускладе под контролом и у духу Друштва народа. Друштво народа остаје и даље са својом надлежношћу, и нова федеративна организација Европе неће преузети расправљање појединачних проблема, који су до сада били поверили самом Друштву народа или којој другој установи. Нова европска унија, у складу са идейама Друштва народа, имаће да се посвети унапређењу народа који је сачињавају, и ни у колико неће бити уперена ма против кога. Она у томе погледу не сме да личи на раније царинске савезе, који су стварали заједницу за борбу са свима осталим државама, које нису ушли у састав те заједнице. Најзад, меморандум у уводу наглашава да ни у ком случају и ни у ком обиму установа федералне везе између европских влада неће дирати у суверена права држава које је сачињавају. Овај споразум између европских народа оствариће се на основици апсолутне суверености и потпуне политичке независности сваке државе. У противном случају нова организација дошла би у сукоб са основним начелима Друштва народа, које почива на суверености држава и једнакости права. Кад се сачува сувереност, сваки народ можи ће свесније да допринесе своју сарадњу колективном делу, у једној федералној унији која је у складу са поштовањем традиција и властитих особина сваког народа.

Меморандум тражи одговор по четири тачке. Најпре он истиче потребу једног општег основног пакта, којим би се прогласило начело европске моралне заједнице и свечано консакрирао факат установљене солидарности између европских држава. Тај би пакт био у општим изразима, и неби смео да се упушта у појединости (које би после кратког времена трпеле промене), али би морао јасно да означи битни предмет овог удружења у служби колективног дела пацифистичке организације Европе. Владе би се морале обавезати да ће бити редовно у додиру, на периодичним или ванредним састанцима, да би заједно испитивале сва питања која би у првом реду интересовала заједницу европских народа. На тај би се начин владе потписнице привезале за извесну заједничку политику, начело европске уније било би у будуће ван дискусије, и само би се претресали путеви и начини његове примене. Пакт би у прво време био кратак и задржавао се само на битним тачкама. Али би морао остављати могућност касније допуне, у колико се буде развијала сама европска унија. Европска унија би се сматрала као регионални споразум у смислу чл. 21. пакта Друштва народа. Да би се подвукла та потчињеност

Друштву народа, меморандум предлаже да у почетку само државе чланови Друштва народа могу ући у федеративну унију европских држава.

За испуњење задатака, европској унији је потребна народнита организација. Меморандум предлаже да се установе три органа: европска конференција, један стални политички одбор, који би био извршни орган, и секретаријат. Као што ћemo видети, оваква организација подсећа на организацију Друштва народа са њеним скупштинама, саветом и секретаријатом. „Европска конференција“ је репрезентативни и врховни орган уније. Њу сачињавају претставници свих европских држава које су чланови Друштва народа. Надлежности ове конференције, организација њеног претседништва и сазива, редовних и ванредних, прописаће се на наредном састанку европских држава. Меморандум предлаже да претседништво конференције сваке године заузима друга држава, по азбучном реду, јер би се тиме избегла превласт једне државе. Стални извршни одбор био би састављен само од извесног броја чланова европске конференције, а овај би одбор био извршни орган уније. И његова ће се организација и надлежност прописати на наредном састанку европских држава. Састанци овог одбора одржавали би се у Женеви, а његова редовна заседања могла би бити у исто време са седницама савета Друштва народа. Како би у свај одбор ушли само неке државе уније, мора му се дати могућност да позове, кад год је потребно, претставнике других европских држава, чланова или нечланова Друштва народа, који би били специјално заинтересовани у проучавању неког питања. Исто тако одбор може по потреби да позове и сваку ваневропску државу. Овај ће одбор имати да припрема путеве за спровођење будуће европске федералне уније, а с друге стране да изводи програм европске сарадње, проучавајући политичка, економска, социјална и друга разна питања, која се тичу европске заједнице, а још нису расправљена од Друштва народа, и сем тога стараће се да европске владе извршавају опште одлуке Друштва народа. Пошто се усвоји општи програм европске кооперације, овај ће одбор поверити проучавање појединих питања нарочитим техничким одборима, на челу којих може да поставља поједине европске државнике, активне или бивше политичаре. Најзад, установиће се један секретаријат, који ће имати административно да обезбеди извршење инструкција претседника конференције или одбора, општење између влада потписница европског пакта, сазивање конференције и одбора, припремање њихових одлука, регистровање и нотификацију њихових одлука и т. д. Овај ће секретаријат у почетку бити у ужим размерама, и морао би бити повериен оној влади, која по азбучном реду претседава седницама европског одбора. Кад се укаже потреба да се оснује стални секретаријат, овај ће се основати у Женеви, где ће се држати седнице конференције и одбора.

Меморандум предвиђа да се за остварење европске уније економски проблем мора потчинити политичком проблему. Ев-

ропска унија мора да се посвети проблему безбедности, а преко тога питања почеће да се остварује политичка унија: с тога се први конструктивни напори за изградњу нове европске органске структуре имају управити на политичко поље. И у овом се има изградити, у великим линијама, економска политика Европе, као и царинска политика сваке посебне европске државе. Нова европска унија донеће у први мах незгоде малим народима, који ће можда осећати да су подјармљени од великих држава, индустријски јаче организованих. Отуда је логично да се оправдање за економске жртве може дати само ако се оствари једна политичка ситуација, која би унела поверење међу народима и истинску пацификацију духова. А кад се ово оствари, и даље ће бити потребан рад на политичком пољу, да се одржи искрена сарадња у једној истински либералној царинској политици. Према меморандуму, европска политичка кооперација има да створи једну федерацију основану на идеји уније а не целине (*une fédération fondée sur l'idée d'union et non d'unité*), т. ј. довољно гипку да поштује независност и народну сувереност сваке државе, обезбеђујући свима предности колективне солидарности за уређење политичких питања која интересују европску заједницу или једног од члanova уније. Последица такве концепције била би општи развој система арбитраже и безбедности у Европи, прогресивно проширење на целу европску заједницу политике међународних гаранција, засноване у Локарну, и закључење споразума или низа посебних споразума у једном општијем систему. Економска последица такве организације Европе била би приближење европских привреда, остварено под политичком одговорношћу солидарних влада. У том смислу унија би утврдила царинску политику сваке поједине државе, тако да те царинске политике буду што либералније и једино се ограниче потребама националне одбране дотичне државе. Исто тако покушаће да се уреди рационална организација европске производње и размене, путем прогресивног ослобођења и методичног упрошћавања саобраћаја робе, капитала и личности. Кад се оваква царинска политика једном утврди на пољу опште политике влада, лако ће стручни технички одбори, горе поменути, проучити путеве и начине њеног остврења.

Меморандум је набројао низ питања која има да утврди будућа конференција или одбор да се проуче и да се ставе као циљ европске уније. У првом реду има се утврдити поље рада европске кооперације, у разним областима. На пољу опште економије оствариће се, у Европи, програм који је утврдила последња економска конференција Друштва народа; контрола политике индустријских унија и картела између разних земаља; испитивање и припрема будућег прогресивног снижавања царина и т. д. У погледу економских радова оствариће се сарадња за изградњу великих јавних радова, као што су аутомобилски путеви, канали и т. сл. између држава. На пољу саобраћаја и транзита сувоземним, воденим и ваздушним путевима уредиће се и побољшати саобраћај; извешће се координација радова европских речних

комисија; споразуми између железница; уредиће се европски режим пошта, телеграфа и телефона, као и радиоемисија и т. д. У погледу финансија организоваће се кредит за европске крајеве који су економски мање развијени; уредиће се питање европских пијаца, новчаних питања и т. д. Уредиће се и нека питања рада, континенталног или регионалног карактера, као уређење социјалних последица међу европске емиграције (примена једне државе закона других држава о несрећним случајевима приликом рада, социјалног осигурања, радничке пензије и т. д.). У области хигијене имали би да се генеришу извесни методи које је испитала хигијенска организација Друштва народа, као што су регенерација земљорадничких крајева; примена осигурања против болести; народне школе за хигијену; европска епидемологија; размена обавештења и измена особља појединих националних хигијенских организација; научна и административна сарадња у борби против великих социјалних несрећа, против професионалних болести и дечије смртности, и т. д. Оствариће се интелектуална сарадња универзитета и академија; књижевничке и уметничке везе; концентрација научних истраживања; побољшање уређења штампе између разних агенција и уређењем транспорта новина, и т. д. Радиће се и на искоришћавању организације и радова интерпарламентарне уније, на развитку додира и измене гледишта између парламентарних кругова разних држава Европе. На пољу администрације образоваће се европске секције у извесним међународним светским бироима.

Поред овог утврђивања поља рада европске кооперације у разним областима, конференција ће приступити и утврђивању метода европске кооперације по оним питањима која ће се ставити у надлежност европске конференције или европског одбора. Према појединим случајевима, или ће се стварати нарочита тела која сада не постоје, за проучавање извесних питања, као н. пр. за изградњу канала или аутомобилских путева, или за разне европске речне комисије, — или ће се помоћи акција Друштва народа, тамо где је ово такву акцију већ предузело, или ће се, најзад, узети иницијатива за сазив европских или универзалних конференција при Друштву народа, по питањима које ово може да покрене, а која још нису покренута. Меморандум предлаже да се ваневропске државе позову да преко делегата — „посматрача“ присуствују свима европским конференцијама, сазватим у овом циљу, и да све конвенције, које се закључе на конференцијама, сазватим на захтев држава, остану отворене за приступање ваневропских држава.

Најзад, конференција ће имати да утврди све начине сарадње између европске уније и земаља изван ове уније.

Овај меморандум француска влада доставила је владама дводесет и шест држава заступљених на конференцији 9 септембра 1929 год. На крају меморандума додала је да се ограничила само на битне тачке, како би се омогућио макар и скроман почетак, али како би се онемогућио евентуални неуспех, ако би се пре-

терало у идеализму. За почетак француска влада се задовољава стварањем једне просте федералне везе између европских држава чланова Друштва народа, и скромним али солидним почетком практичног рада, надајући се да ће се из овог ембриона федералне организације развити временом корисна установа европске уније. Позивајући државе да о програму и организацији европске кооперације донесу одлуке приликом овогодишњег заседања скупштине Друштва народа у Женеви, меморандум се завршава констатацијом да је данас веома повољно време за остварење идеје уједињених држава Европе: „ујединити се за живот и напредовање, — неопходна је потреба, пред којом ће се у будуће налазити народи Европе”.

На овај меморандум француске владе стигли су већ одговори европских влада. Наша влада, поздрављајући идеју организације европске федералне уније, формулисала је неке своје примедбе. Она се сложила да се ово питање претресе у Женеви, за време овогодишње скупштине Друштва народа, и изјавила је да је „готова да прими сваку формулу која би, јасно означајући основни циљ овог удружења, ангажовала владе потписнице да у периодичним и ванредним састанцима редовно ступају у контакт, ради заједничког испитивања свих питања, која би могла интересовати на првом месту заједницу европских народа. Како наравно може бити само речи о једној регионалној асоцијацији у крилу и под заштитом Друштва народа, и потчињеној овоме, асоцијација може обухватити само државе, чланице Друштва народа”. Даље, у своме одговору, наша влада се саглашава са потребом стварања органа предвиђених у меморандуму, само сматра да би био велики успех већ и то, ако би се за почетак осигурало периодично састављање конференције и функционисање једног секретаријата за потребне студије и припрему конференција. Из одговора наше владе излази, да она сматра, да можда још није довољно сазрело питање образовања једног извршног одбора, који би одговарао од прилике Савету Друштва народа. Међутим одговор наше владе наглашава да постоји низ важних питања, која због свог регионалног европског карактера не спадају у надлежност Друштва народа, и за чије решење треба створити нарочиту европску организацију.

Из свега изложеног излази да стојимо пред стварањем једне нове међународно-правне организације. Врло је вероватно да ће се она основати у Женеви, у току септембра ове године. Нова организација уједињених држава Европе изазива низ питања, политичких, правних и економских. Најважнија политичка и економска питања додирнују је у своме чланку у С. к. гласнику Г. Јован М. Јовановић, и ми немамо потребе да се на њима за сада задржавамо. Правно се истичу у првом реду два питања: суверености држава, које улазе у састав федеративне европске уније, и организације те уније. И у своме говору у скупштини Друштва народа, и у меморандуму, Бриан наглашава да ће државе, које улазе у нову европску унију, сачувати своју пуну сувереност. То је,

усталом, једина база на којој данашње државе пристају да уђу у једну заједницу. Но из овог начела поштовања суверености појединачних држава излазе неке правне последице. На првом месту будућа европска организација може се основати само једним међународним уговором, без обзира да ли ће се тај уговор звати конвенција, пакт, споразум или како било. — и исто тако та организација моћи ће да се мења опет само међународним уговором. У унију не може да уђе ко жели, већ само одређене државе: европске државе, чланови Друштва народа. Овде се постављају два питања: да ли улази и Велика Британија, и шта је са Русијом и Турском, које нису у Друштву народа? Велика Британија није само европска држава, већ светска империја. У њој самој мишљења су подељена да ли да уђе у европску унију. У сваком случају ми сматрамо да би европска унија била непотпуна без Енглеске, нарочито после Локарнских уговора, по којима се Енглеска ангажовала у Европи. Русија је исто толико европска држава као и азиска. Она се граничи са Пољском и Румунијом, као и са Кином и Јапаном. Од ње саме зависи хоће ли се сматрати више европском или азиском државом. У истом је положају и Турска, која као да се определила за Азију. Ми сматрамо да европска унија треба да остане отворена и за ове државе, ако оне захеле да уђу у њу, и створе се повољни услови да могу бити примљене. Даље, из начела суверености излази, што је у осталом и у меморандуму наглашено, да је нова европска организација заједница, унија, а не јединствени организам (*union non unitio*). Чак и ако ова унија буде правна личност, остаће сувереност појединачних држава. И ако обична унија, она мора бити организована, али она није организам уставно-правни, већ међународно-правни. Сувереност захтева једнакост међу државама, чак и могућност да иступе из уније. И та се могућност мора предвидети, само треба пазити да на тај начин државе не изиграју обавезе, које су примиле.

Друго правно питање је питање организације уније. Ово је третирано у самом меморандуму, и у одговору наше владе. У осталом, о њему ће се опширније говорити на идућој конференцији европских држава, кад ће се и решити, бар за извесно време.

Идеја о уједињеним државама Европе сазрела је; она је дошла као последица напретка и социјалних идеја. И сада, кад је она пред остварењем, ваља одати признање човеку који ју је покренуо и оживотворио. Аристид Бријан је за своје име везао први конструктивни план за трајнији европски мир. За његово име биће везана економска кооперација европских држава, „велико дело моралног и економског јединства које долази”.

Илија А. Пржић

ЕКОНОМСКО-ФИНАНСИСКА ХРОНИКА

Југословенско-румунска царинска унија

Царинска унија није најпогоднији израз за оно што је између представника наше државе и Румуније закључено на састанку у Синаји. Извесно зближавање, кооперација у циљу заштите заједничких привредних интереса, била би много боља дефиниција. Али реч је пала са меродавног места и ми је са задовољством употребљавамо, у нади, коју досадашње искуство много не оправдава, да би она могла постати стварност. Први кораци на привредном зближавању обеју држава састојаће се, као што се из комуника о резултатима Синајске Конференције види, из припремних радова на закључењу трговинског уговора, конвенције о железничком саобраћају и ветеринарске конвенције. Обе земље образоваће по једну комисију стручњака, којој ће се поверити припремни посао на организовању привредне сарадње, између Југославије и Румуније.

Ма да се не смемо одавати претераном оптимизму и сматрати царински савез између наше земље и Румуније као свршену ствар, ипак сама чињеница да се чине озбиљни покушаји у овоме смислу представља најважнији догађај у послератној историји светске трговине. Било је и до сада договорања и студирања, конференција циновских сразмера, али конкретни резултати Синајске Конференције значе више него све оно што је до сада у овоме домену решено на ма коме међународном састанку. Они су резултат правилног схваташа данашње привредне ситуације чији једини излаз лежи у привредним споразумима и сарадњи.

Ако се, као што се надамо, успешно заврше преговори за закључење царинске уније, ција је база већ постављена у Синаји, изменило би се знатно стање и однос снага у европској а нарочито у средњоевропској трговини. На место две имали бисмо једну јединствену царинску област која би се као широк појас простирала од Црнога до Јадранскога мора. По пространству Унија би дошла на друго место у Европи а по становништву на шесто (изузимајући Русију). На овој територији налазе се најповољнији привредни услови што се могу замислити. Најважнија европска саобраћајна артерија, — Дунав, противе највећим делом кроз Унију и исто тако и све железничке линије које везују средњу и западну Европу са близким истоком. Данас би већ југословенско-румунска унија била један важан чинилац европске привреде. Она је са 108 милиона квантала (према статистици од 1929 год.) далеко највећи произвођач кукуруза у Европи (после ње долази Италија са 25, а затим Мађарска са 19,5 милиона квантала). У производњи пшенице долазила би Унија са 53 милиона квантала на треће место, после Француске и Италије. Али данашња ситуација не одговара стварном производном капацитetu, јер је постигнута код кукуруза са 6, 2—7,9 квантала по хектару док Ита-

лија постиже 14, Чехословачка 15,5, Аустрија 18,7 а Швајцарска 26,2 хектара по кванталу. И код пшенице нису још ни изблизу постигнути резултати других земаља. Постиже се по хектару у Југославији 11—15 квантала а у Румунији само 9,8. У Мађарској износи пак принос по хектару 16, у Аустрији 17, Чехословачкој 18,5, Немачкој 22,3, Белгији 28,4, Данском 32,6 а у Холандији 33,3 квантала, дакле око троструко више. И код осталих цереалија ситуација је слична. Постоји дакле могућност да се само са побољшањем производње ова знатно увећа, а и да не говоримо колико могућности повећања производње леже у неискоришћеним теренима који би се путем амелиорације могли привести култури. Огромно богатство у шумама, рудама, сировинама, брзо множење становништва дају могућности за подизање индустрије, и у опште оправдавају најоптимистичније перспективе будућности.

Привредно спојене представљале би дакле Југославија и Румунија једну врло важну јединицу у средњој Европи. Оне би у трговинским преговорима са осталим, нарочито са индустријским државама, имале много јачу позицију него данас, што би им олакшало да реализују извесне основне услове без којих се њихова привреда не може подићи. Са својих 32 милиона становника представљала би Унија за индустријске земље једно важно подручје чија се апсорпциона способност може само повећавати. Одсуство читавог низа индустријских грана ствара за пласирање страних индустријских продуката најповољније услове. Али неуређеност у данашњем снабдевању индустријских држава средње Европе са аграрним производима, криза која је обухватила целокупну светску аграрну производњу, чини да Румунија и Југославија нису у стању да у оној мери набављају стране индустријске производње која одговара њиховим потребама. Њихова куповна моћ према страној индустрији налази се данас на своме најнижем ступњу. У колико се буду отклањале тешкоће са којима се данас боре југословенска и румунска пољопривреда, повећаваће се и њихова способност да набављају производе стране индустрије, која данас у великој мери пати од тешкоћа пласирања својих продуката. За данашњу европску индустрију не представљају највећи интерес оне земље које су већ достигле пун степен свога развитка, које су већ засићене производима и чија је привреда добила у извесној мери статички карактер са више мање истим потребама и обимом спољне трговине. За европску индустрију потребно је данас стално повећање потрошње њених продуката, јер се само тако може одржати и наставити њена рационализација. Зато њена највећа пажња мора бити обраћена државама које се још нису довољно развили и чија се потрошња може увећавати а ту на прво место долазе Југославија и Румунија. Да индустријске земље средње Европе обезбеде себи потрошачко подручје Уније оне ће бити готове да учине њеном извозу аграрних производа потребне концесије, које обе земље одвојено не би биле у стању да постигну, или бар не у истој мери.

Данас Југославија и Румунија, несумњиво немају у средњо-европској трговини онај положај на који би могле претендовати. Оне од најближих индустријских земаља увозе значајно више производа него што ове од њих купују. Имамо ту једну парадоксалну појаву да индустријске земље које су за извоз својих продуката упућене на Југославију и Румунију, и у њима налазе врло добра тржишта, од њих купују само једну малу количину аграрних производа, које су иначе и поред свих аграрно-протекционистичких мера принуђене да највећим делом добављају из иностранства. Ова појава има свога објашњења у недовољном квалитету и изједначености наших производа. Услед овога цене наших цереалија редовно су ниже од цена производа прекоокеанских земаља. Морају се пре ма томе постићи две ствари. Прво да се заједничким преговарањем у којима ћемо ми бити веома јаки с обзиром на напред изложену важност Уније као потрошача индустријских производа — постигну концесије за извоз наших цереалија у средњу Европу, а затим да се предузму све потребне мере за побољшање квалитета наших производа и организације наше извозне трговине. Овај велики посао биће олакшан тиме што ће се спроводити са заједничким средствима и узајамним олакшицама. Велике инсталације житарске трговине, као сисоси, антрапа, моћиће се лакше и рационалније подићи ако обе земље буду приступиле њиховој изградњи са удрженим средствима. Ми се надамо да ће на овоме послу доћи и до сарадње индустријских држава. Правилно схваћени њихови интереси никако не леже у томе да поред себе имају сиромашне аграрне земље које своје производе продају у бесцење. У свима средњо-европским државама спроводи се врло енергична аграрно-протекционистичка политика и један од најважнијих повода за овакву политику лежи у конкуренцији коју околне земље својим ниским ценама чине аграру индустријских држава. Наша тежња да цене аграрних продуката поправимо значи dakle и олакшање за цео земљораднички свет у средњој Европи. Због тога се, као што рекосмо, може очекивати њена потпора у толико пре што се програм рада на побољшању наших продуката не може остварити без великих количина сваковрсног индустријског материјала (саобраћајних средстава, пољопривредних машина и инсталација итд.). Све оно што буде допринело побољшању прилика у пољопривреди средње Европе биће свакако врло радо прихваћено, јер је досадашња политика дизања заштитних царина достигла своју највишу меру и њене штетне последице већ се у велико осећају. Са повећаним ценама животних намирница поскупљују већ и производни трошкови индустрије и смањује се њена такмичарска способност према иностранству, док у исто време аграрне земље подижу своју индустрију и при сваком дизању аграрних царина повећавају и своје увозне царине на производе индустрије.

Имамо dakле такву ситуацију у којој интереси аграрних и индустријских држава дунавскога басена иду врло често напоредо. Индустријске државе, Аустрија, Чехословачка, Немачка и Италија морају извесну количину житарица увозити. Само је потребно да приликом свога снабдевања не обилазе у толикој мери као данас Југославију и Румунију. Потребно је да се нађе начин на који би се ово природно допуњавање ових двеју земаља и практично извело. Са образовањем југословенско-румунске уније створена је већ база једног ширег споразума корисног по обе стране.

Мислимо да се не могу озбиљно узети гласови према којима ће југословенско-румунско зближење довести до заједничког иступања индустријских земаља, до стварања једног „индустријског фронта“. Свако опирање индустријских држава акцији за јачањем положаја аграрних држава било би највише штетно за оне прве. Индустријске земље по својој структури нису у стању да поднесу оно што су у стању аграрне. У овоме и лежи снага ових последњих. Оне су жилавије и у стању су да и при опадајућем нивоу привредног просперитета производе без оних дубоких социјалних потреса који су у таквим приликама нераздвојни пратиоци индустрије. Привредна организација аграрних држава, нарочито оних у којима преовлађује мали посед, може функционисати без прекида и ако се рентабилитет производње и животни стандард становништва смањује, што није случај код индустријских држава. И зато се данас на место сукоба између двају фронтова, аграрног и индустријског, пре може очекивати споразум са пољашањем привредне ситуације бар у једном делу Европе.

Биће неопходно да се царински савез који за сада има да обухвати Југославију и Румунију прошири и на већи број држава. Којим ће се путем ићи сада је немогуће предвидети. Проширење савеза и на Чехословачку било би према данашњим приликама најпогодније. Али проширавање савеза, обухватањем Мађарске, Бугарске и Грчке, па затим Аустрије и Польске значило би стварање једног великог комплекса на коме би се данашња привредна зла дала излечити. Корист од једне царинске уније оваквих сразмера била би огромна. Она би довела до привредног санирања једног знатног дела Европе што би се осетило и у општој привредној ситуацији старога континента. У исто време, као пример и као експерименат, ово привредно спајање држава, отворило би пут даљем раду у овоме правцу. Надајмо се, стога, да ће југословенско-румунска царинска унија не само донети користи овим двема државама него и бити први корак ка стварању једне уније свих европских држава, која данас једино може спречити слом европске привреде.

Д-р Александар Јовановић.

СОЦИЈАЛНА ХРОНИКА

Разлика радних односа по радничком и по грађанском праву.

Редак је правни однос чији је развитак у тако непосредној узрочној вези са културним и привредним развијком друштва, као што је случај са радним односом. Отуда природно модерни технички проналасци, који су направили преокрет у целокупној материјалној, па и духовној култури човечанства, нису могли остати без утицаја и на тај однос. Док су н. пр. куповиња и продаја, зајам, закуп остали и данас углавном онакви какви су били и у прво време, данашњи радни однос манифестије се у разним облицима који се једва могу и поредити са *locatio conductio operis vel. operarum* из римског права. Тада је и његово регулисање у тесној су вези са режимом личне слободе и општег поретка у друштву, пошто је радни однос у правном смислу могућ само код слободних људи. Где нема личне слободе и довољно развијене моралне и правне свести, ту је могућ само однос силе, власти или ропства.

Телесни рад у староме друштву сматрао се као запослење које је недостојно слободног човека. Тада су рад код Римљана вршили робови. Али како су робови били изједначенчи са стварима (т. ј. нису били субјекти права, већ само правни објекти) то између роба као радника и господара као послодавца, није ни могло бити данашњег радног односа, већ је роб као ствар даван од свога господара другим у закуп за награду. Отуда је и за радни однос усвојен назив „*locatio conductio*”, иначе установљен за уговор о закупу и он је заиста сасвим на свом mestу. Слободан грађанин могао се без потчињавања своје личности примити извршења извесног посла, и тада је као радник, путем правне фикције, уподобљаван робу. Ту се, према извесним правним писцима, имају тражити почетци данашњег уговора о раду.¹⁾ Јер се сматрало, да личност слободног човека, запосленог у корист другога, тиме није ангажована, већ је фиктивно извршено само уступање права употребе радне снаге као стварног добра.²⁾ Ово давање радне снаге под кирију могло је бити само код *operae illiberales*, т. ј. рада ниских народних слојева. Понови виших друштвених слојева, *operae liberales*, вршени су начелно без награде и на основу пуномоћства а у колико су били награђени, та награда звала се је „*honorarium*“ (док је награда за обичан рад *salarium*) и није се могла остварити у редовном судском поступку (*actio*), већ у изванредном ех-

¹⁾ B. Dr. Erich Molitor, Das Wesen des Arbeitsvertrages, Eine Untersuchung über die Begriffe des Dienst- und Werkvertrages, sowie des Vertrags über abhängige Arbeit, Leipzig Erlangen 1925., S. 13.

²⁾ Тако Dr. Walter Kaskel, Arbeitsrecht (Enzyklopädie der Rechts und Staatswissenschaft) Verlag von Julius Springer, Berlin 1925., S. 48. ff.

traordinaria cognitio.¹⁾ У античко време уопште сваки рад за награду, не само телесни, — сматран је недостојан слободног человека и грађанина, који је био дужан и позван, да суграђанима и држави бесплатно стави на расположење радну снагу и умне способности (*ars liberales*).²⁾

Од locatio conductio operis vel operarum, где је радна снага уподобљавана телесним стварима in commercium потекло је, и називање тог односа *најамним*, до сада уобичајено, ма да такав назив нисумњиво у себи има нечег понижавајућег и, а то је најглавније, води рачуна само о једној страни тога односа, о послодавцу, који узима под најам туђу радну снагу, докле је појам рада и радника тиме у опште запостављен.³⁾ Међутим заједно са побољшањем правног и привредног положаја радника, вођена је борба и за побољшање њиховог угледа као нарочитог сталежа у друштву, па је између осталога нађен и достојнији а једновремено и тачнији назив за њихову делатност. Тако је на место „најамни однос“ („уговор о најму“) дошао нови назив „радни однос“ („уговор о раду“), и онај први данас је сасвим потиснут из употребе, те се у новим законодавствима готово и не помиње. — Али се не ради ту само о промени једнога правног термина (или као што кажу, о задовољењу једног научног ћефа (*un caprice doctrinal*) већ је тима стварним чињеницама дата она правна квалификација, која им по природи најбоље одговара.

Па ипак има правника који и овом новом називу односа оспоравају подесност и тачност. Тако је н. пр. Planiol-у назив „уговор о раду“ (*contrat de travail*) погрешан и више економски него правнички. Planiol тврди, да је тај назив исто тако неумесан, исто онако као кад би се место уговор о кирији (*louage des choses*) говорило: уговор о кући (*contrat de maison*), па предлаже назив: *contrat de louage*.⁴⁾ — Али ово поређење, ако је добро изабрано, није сасвим тачно, јер предмет уговора о кирији није кућа као таква, већ само њена употреба. А што се тиче приговора, да је назив „уговор о раду“ позајмљен из економије, то није ништа необично у праву, које

¹⁾ Kaskel, op. cit. S. 50. — Такав случај н. пр. имамо и данас код судског одмеравања награде адвокатима за њихов рад на заступању парничних странака, за шта постоје особена правила поступка. (В. Закон о адвокатима и нарочити правилник о томе).

²⁾ B. Dr. W. Matthaei, Grundriss des Arbeitsrecht, J. Bensheimer (Mannheim, Berlin, Leipzig) 1923. S. 1.

³⁾ И по здравим појмовима нашег народа, изрази као што су н. пр.: „најамник“ или „слуга,“ сматрају се као понижавајући за оне којих се тичу, и зато се избегава њихова употреба, и место њих у пословном свету употребљавају се изрази: радник, посленик и т. д. — Наравно, кад законодавац при изради и доношењу закона не би водио рачуна о језику и обичајима народним, онда би се у ствари добило оно што Немци називају: „Volksfremdes Recht — rechtsfremdes Volk.“

⁴⁾ B. Marcel Planiol, Traité élémentaire de droit civil, 7. éd., tome II, Paris 1917., p. 586., Nr. 1827—1827.

често усваја за своје техничке термине оне изразе, који су формирани у другим областима или у обичном животу, па за њих веже одређене појмове чак и тако, да се значење тих израза после више не подудара са њиховим првобитним значењем. У ствари, право није ништа друго до један добар, правилан и логичан језик (*le droit c'est la langue bien faite*) те се не може ни реченом изразу спорити научна вредност.

Colin и Capitant налазе, да радни однос (уговор о раду), има своју посебну индивидуалност, различиту од других уговора, и да га као таквог треба и третирати без обзира на његове сличности са појединим другим уговорима. Зато, томе уговору треба дати и нарочито име, које га најбоље карактерише и издваја од осталих. Зато је и израз: уговор о раду (*contrat de travail*) добро изабран за оно што преставља, јер је јасан и експресиван.¹⁾

У немачкој правној књижевности спорни назив је готово једнодушно прихваћен. Управо, он тамо и није споран и изрази: *Arbeitsverhältnis* и *Arbeitsvertrag* (радни однос и радни уговор), стекли су свестрану популарност, и код правника и код лајика.

По разликовању усвојеном у римском праву, где су се радни односи делили на две категорије (или два типа) уговора и данас у грађанским законодавствима видимо готово исту поделу. Тако н. пр. у франц. грађ. законику постоје уговори: *louage de services* и *louage d'ouvrage*; у италијанском: *locazione d'opere* и *locazione d'opera*; а у немачком, швајцарском и аустријском: *Dienst und Werkvertrag*. Па и по нашем грађ. законику, — који се уосталом сматра скраћен превод аустријског, — такође је усвојена подела уговора о раду по римском узору. Ту имамо уговор о најму одн. о раду, који преставља вршење низа послова („службу чинити“) и има карактер извесне трајности, и другу врсту уговора, по коме се обавезује на извршење једног одређеног посла, (или како § 706 каже: „што начинити“). По овом последњем уговору посао је тренутне природе²⁾.

Али није увек лако утврдити у даном случају: који уговор стоји од ове две врсте, нити је могуће унапред установити извесне сталне карактерне знаке, по којима би се увек могла уочити разлика између њих, мада су у томе погледу чињени озбиљни покушаји. По некима знак (*Merkmal*) за разликовање треба тражити у начину одређивања награде (еквивалента) за рад, да ли је награда одређена између послодавца и радника по трајању рада или пак по постигнутом резултату посла. Код уговора о служби (*Dienstvertrag*) мо-

¹⁾ B. Ambroise Colin et H. Capitant, *Cours élémentaire de Droit civil français*, t. II., Paris 1915. (Librairie Daloz), p. 576.

²⁾ Видећемо мало доцније, каквог правног значаја има ова подела уговора о раду на трајне и тренутне, а сада то само напомињемо.

гућа су оба ова начина награђивања: и на време и на комад (*Zeitlohn* и *Akkord* или *Stücklohn*), а код друге врсте уговора о раду (*Werkvertrag*) могућ је само последњи начин, т. ј. награђивање према стварном успеху (*nach dem Erfolg*¹). Неки немачки аутори радничког права истичу као обележје за разликовање (*Unterscheidungsmerkmal*) и околност: на којој од одговарајућих странака лежи опасност, која од њих сноси ризик за евентуално неостварење успеха (да ли онај који се прима посла сноси одговорност за њихов исход и у којој мери). Као основница за оцену тога опет служи то када се има сматрати да је извршен наручени посао. Тако, код првог уговора (*Dienst* или *Tätigkeitsvertrag*) опасност погађа послодавца (рад се врши на његов ризик), а код другог (*Werk* или *Erfolgvertrag*) радник. По првом чинидба рада извршена је самим тим што је предвиђено време проведено у раду, а по другом тек ако радник преда послодавцу наручену ствар и то у стању, уговором предвиђеном²). — Овде треба истаћи, да се код уговора о раду закључених са лицима која врше послове неке слободне професије (н. пр. адвокати, лекари и др.) чинидба рада сматра извршеном и право на награду стечено самим тиме што је посао извршен (н. пр. дата одбрана, извршена операција и т. д.), без обзира да ли је од тога посла било и какве стварне користи. Дакле, ова су лица дужна по правилу само да раде али не и да ураде предвиђени посао (да чине а не и да учине; (да бране а не и да одбране, да лече а не и да излече, и т. сл.). Уосталом и природа њихових послова је таква, да ретко кад могу бити сигурни у успех, пошто услови често стоје ван граница њихове моћи. Они су дужни, да се при извршењу нарученог посла управљају по својој савести и правилима науке или вештине, пазећи да не учине какву грубу повреду јавног морала или поретка.³) Зато се и при оцени послова т. з. слободних професија, ради њихове поделе на правне категорије, не можемо послужити критеријумима, који важе за друге послове.⁴⁾

¹⁾ Molitor op. cit. S. 23.

²⁾ По нашем грађ. законику у оваквом случају ризик пада на терет радника (посленика); осим ако се наручени предмет има начинити од материјала послодавчевог (наручитељевог), када случајна пропаст иде на штету уговора (§ 714.). Наравно да подела ризика утиче и на величину и услове плаћања уговорне награде.

³⁾ По нашем грађ. законику и радни односи ових лица као „учених људи,” т. ј. у колико се тиче њиховог занимања (професије), имају се судити и расправљати по општим прописима о уговору о најму, који су тамо постављени, с обзиром и на особиту природу тих односа (§ 719) В. поред осталих, § 1. Зак. о адвокатима од 17. марта 1929. год.

⁴⁾ Н. пр. критеријум *потчињености* (*subordination*) при раду, упутствима и надзору послодавца, који важи у Француској и Италији), а и у Немачкој има својих присталица, иако многи аутори нарочито цивилисте, стоје на гледишту, да никаква разлика између наведена два облика уговора о раду није до краја спроводљива, нарочито пак не она, која би била заснована на начину награђивања. — B. Martini, *La notion du contrat de travail*,

Али докле је повлачење разлике између поједињих врста радних односа из области грађанског права тешко у многоме и немогуће, дотле су већ несумњиво утврђени извесни знаци, којима се одликују радни односи који припадају радничком праву, од оних из грађанског права. Тако по познатим аутору радничког права Kaskešel-y¹⁾, да би делатност радника могла да буде сматрана рад у смислу радничког права, потребно је да буду испуњени ови услови, и то:

1) Рад мора имати извесног привредног значаја и да се врши на основу уговора, т. ј. да се састоји у извршењу једне слободно преузете обавезе у облику правног посла. Ако пак рад потиче из каквог другог основа²⁾ онда такви радни односи не подлеже примени одредаба радничког права, већ се на њих имају применити прописи општег одн. грађанског права о раду.

2) Рад треба да је *несамосталан* (*unselbstständig* или *fremdbestimmte Arbeit*³⁾), т. ј. радник мора бити обавезан, да се у погледу извођења рада (што се тиче места, времена, употребе материјала и опште начина или метода рада) управља по упутивима једнога другог лица — послодавца или шефа предузећа. — Овај је критеријум признат од свију правних аутора, али међу њима не постоји сагласност шта се има сматрати као *зависан рад*, пошто, веле, не треба губити из вида, да сваки уговор о раду, па и кад су у питању самостални радници, преставља извесно потчињавање воље једног сауговорача вољи другога — воље радникове вољи послодавчевој, — и да је граница где почиње зависност у смислу радничког права, врло несигурна и нестална, као што је то и код уговора о раду по грађанском праву. Ипак се, по прећежном мишљењу, зависност састоји у томе, што се радник потчињава вољи послодавца у погледу начина употребе своје радне снаге; он се актом заснивања радног односа не обавезује само на извршење посла, већ има да ради онако како му налаже послодавац: под послодавним руковоством посао

и Barasso, II. *contratto di lavoro*, — наведено код Molitora, оп. cit., S. 23—24. — Molitor, оп. cit., S. 25. — Уопште је у немачком праву спорно питање: да ли н. пр. лекари и адвокати и друга лица која припадају тзв. слободним професијама, стое према својим клијентима тзв. пациентима у Dienstverhältnis-y или пак у Werkverhältnis-y (B. Potthof, оп. cit., S. 23—24).

1) Op. cit. S. 30. ff.

2) Н. пр. из факта домаћег заједничког живота породичне заједнице (као што је по нашем грађ. законику (§ 523.) удовица, која после смрти свога мужа остане у задрузи, дужна овој припомагати) на основу права и дужности супружника одн. родитеља и деце, или на основу извесног васпитног или дисциплинског односа (н. пр. рад осуђеника у заводима за рад и поправљање) и томе слично, као и кад се тиче вршења јавне службе и поданичких дужности према држави и њеним установама.

3) Овај услов за постојање радног односа по радничком праву нарочито истиче и Dr. Lutz Richter у својој књизи: *Arbeitsrecht als Rechtsbegriff* (Eine systematologische Studie) Leipzig — Erlangen 1923. (A. Deichert'sche Verlagsbuchhandlung Dr. Werner Scholl)

почиње и престаје, радник ступа на место у радионици које му се одреди и дужан је да се покорава свима прописима радионице (*Reglement d' atelier*), које је послодавац сам утврдио. Међутим правни положај радника по грађанској праву у многоме је слободнији и независнији.¹⁾ — Општи је закључак, да радничком праву припадају само они уговори о раду, који имају за предмет зависан (несамосталан) рад.

3) Рад мора да се врши за рачун једног другог лица, које сноси ризик рада, т. ј. које има да прима приходе од рада и да сноси сваку евентуалну штету. Но радник ипак може учествовати у подели добити, али не сме бити и непосредно заинтересован у самом рентабилитету предузећа. То пак радниково учешће у приходу не може изменити његов привредно-правни положај, одн. његово својство радника остаје неизмењено, пошто је то један неодређени и априорни начин награђивања, заснован на претпоставци о добити, за коју се у напред не може знати: да ли ће је у опште бити и колико, и циљ му је, да радника, као таквог, што више веже за дотично предузеће. Али се са радничким својством ни у ком случају не може сложити радникоvo учешће у губитку.²⁾ — Код самосталног рада, одговорност одн. ризик за случајну пропаст ствари која се израђује, по правилу сноси радник, а код зависног, т. ј. оног који се врши по упуштима, послодавац.³⁾ — Ово ће се још више објаснити у даљем излагању.

4) Рад даље мора да се врши за награду (*gegen Entgelt*). У чему се награда садржи (да ли на пр. у новцу или другим стварима) то је равнодушно. Према томе, радни однос који је заснован извесним доброчиним актом, управо рад који се врши без накнаде, не припада радничком праву. — Уопште, о радном као правном односу може бити речи само онда, када једно лице ради у корист другога. Међутим рад не ствара никакав правни радни однос, ако се он врши у сопствену корист радникову и ради остварења његовог личног циља. Из овога излази да је радни однос у суштини *двострани дуговински однос, код кога се чинидба једне стране састоји у раду,*

¹⁾ B. Kaskel, op. cit., S. 2 (примедба под 1.); Dr. W. Silberschmidt, *Das deutsche Arbeitsrecht*, (*Einleitung: Das allgemeine Arbeitsrecht*), 1923. München, Berlin, Leipzig (J. Schweizer Verlag — Arthur Sellier), S. 17.; Heinz Pothoff, *Arbeitsrecht* (*Das Ringen um werdendes Recht*), Mauritius Verlag — Berlin, 1928., S. 12. ff., и Matthaei op. cit. S. 89. — Према свима овим ауторима, рад између лично и економски независних лица, као између адвоката и његовог клијента, лекара и његовог пацијента, — не спада у радни право.

²⁾ B. Kaskel, op. cit., S. 31., и Silberschmidt, op. cit., S. 27.

³⁾ B. Matthaei, op. cit., S. 90—91. — Ово сношење ризика служи у извесним случајевима као мерило за разликовање уговора о раду од уговора о куповини и продаји. Наиме, ако ризик при изради уговореног предмета погађа радника, онда ту у ствари имамо уговор о куповини и продаји, јер послодавац или наручитељ није дужан да прими наручени предмет, већ тек тада као купац има да се одлучи на куповину. Ту се каже, да уговор о куповини и продаји апсорбује уговор о раду (B. Silberschmidt, op. cit., S. 24.).

а чинида друге у одговарајућој накнади (обично у извесној суми новца). Зато се и уговори о раду појамно могу определити, као двострани синалагматични уговори. Награда је синалага рада.¹⁾ — Али у овом погледу не постоји сагласност, јер по мишљењу извесних писаца, погрешно је схватање, да је радни однос чист дуговински однос (*Schuldverhältnis*). већ га треба схватити и третирати као нарочиту врсту правног односа. Тако неки писци, као на пр. Potthoff,²⁾ одричу радном односу карактер облигационог односа и сматрају га за чисто лични однос а радничко право као лично право. Ту постоји и размена добра, као и код других дуговинских односа (но вац се даје за услуге као код куповине и продаје за робу) али оно што је главно код радног односа, то није размена (*Tausch*) рада за награду, већ увршћавање (*Eingliederung*) једног лица у туђе предузеће и његово стављање у службу другога. Где се врши размена добра, ту имамо стварни уговор а радник овде не обећава одређене чинидбе (*Leitungen*), већ ставља радну снагу на расположење послодавцу и улази у уговор и са својом личношћу, дозвољавајући послодавцу да у извесном погледу њом располаже. Отуда овај правни однос у ствари има карактер односа поверења (*Trieverhältnis*).³⁾ — Ипак данас влада мишљење, да радни однос има и све особине обичног дуговинског односа, поред оних особина које га специјално карактеришу, и да посолдавац и радник не стоје један према другом као господар и слуга, већ једино као поверилац и дужник, чија су права и дужности конкретно изражена у двема чинидбама: раду и награди.⁴⁾ У овоме се смислу уопште и креће еволуција радничког права.

5) Најзад да би могао постојати радни однос у смислу радничког права потребно је и то, да се рад врши као професија (*berufmässig*, у виду занимања), т. ј. као редовни посао радног лица, а не само изузетно и у циљу игре, разоноћења или спорта (аматерски).⁵⁾ Извесне делатности имају се сматрати као рад у радничком праву само када их врше лица одређеног друштвеног положаја. То је субјективно дефинисање радног односа, и у томе смислу радничко право је стапешко (професионално) право. Оно је у односу према грађанском као општем, право изузетног (специјалног) карактера.

¹⁾ Silberschmidt, op. cit., S. 14. I. и S. 98. књ. II.

²⁾ Op. cit., S. 23—25. — Овај аутор сматра радни однос по радничком праву и као један организациони однос.

³⁾ B. D-r Walther Oppermann, Die rechtsphilosophischen Grundlagen des heutigen deutschen Arbeitsrechts, (Arbeitsrechtliche Beiträge Heft 1.) Leipzig 1927., S. 21.

⁴⁾ B. Molitor, op. cit.; S. 14., и Kaskel, op. cit., S. 51. — По нашем грђ. зак. тај је однос у ствари мешовитог карактера; а више је личан у толико, што је обавеза рада везана за личност радникову тако, да се њено извршење по правилу не може на другога пренети (§ 717.).

⁵⁾ Н.пр. данас се повлачи разлика између професионалних и правих спортиста, т. ј. оних који се спортом баве спорта ради.

Зато се у практичном животу често јавља потреба, да се извесан радни однос определи, да се обзиром на карактерне особине претходно реши у коју се правну област има уврсити (грађанско или радничко право), јер и права и дужности, која се на основу радног односа могу имати, и на страни радника, и на страни послодавца, нису исти у оба случаја. Некада ће н. пр. у интересу послодавца бити, да докаже, да радни однос не припада грађанском, већ радничком праву, и обратно. Ово се питање појављује приликом радничких захтева за накнаду штете због потврда проузрокованих несретним случајевима при раду. — Ту је обично неопходно потребно, да се определи ближа правна пррода радног односа, и то не само из материјално правних разлога, него и из формално правних, пошто за радничке захтеве на основу радног односа по радничком праву постоји нарочити судски поступак пред специјалним судовима. У колико се код нас радни односи буду више развијали, у толико ће ово питање добијати у праву све већи значај. Али оно је већ и данас, и у судској пракси и у правној теорији, довољно актуелно да заслужује особиту пажњу радника. Не само за Немачку, већ и за сваку другу модерну државу, предмет радничког права значи судбину народа и у њему је целокупна проблематика социјалног живота.¹⁾) Уговору о раду, каже Planiol, до скора је поклањано мало пажње, а сада је тај уговор постао један од најзначнијих²⁾).

Поред наведених карактеристика радног односа по радничком праву, које је истакао познати немачки професор радничког права Kaskel, истиче се још и његова *трајност*. Међутим то је општа особина радних односа, пошто сама чинидба (*Arbeitsleistung*), по природи својој захтева извесан протек, те зато трајност не може бити мерило за њихову поделу на односе по грађанском и радничком праву, и ако је иначе врло добро уочена и о њој се говори у законодавству о осигурању и заштити радника³⁾.

Даље као једна од нарочитих особина радног односа по радничком праву за разлику од односа по грађанском праву истиче се и његова *социјалност*. Та би се особина састојала у томе, што се више подвлачи важност момената личних него оних имовинске природе и што друштво одн. држава поклањају све већу пажњу социјалности, — мешају се све више у односе између радника и послодавца, да би заштитили раднике од послодавачких злоупотреба.⁴⁾

¹⁾ B. Prof. Dr. H. Sinzheimer, *Wie studiere ich Arbeitsrecht*, Frankfurt-a. Main, Verlag: Blazek und Bergmann 1924, S. 9—10.

²⁾ Op. cit. Nr. 1825, f. 585.

³⁾ Н. пр. по нашем Закону о осигурању радника од 14. маја 1922. год., обавези осигурања у принципу подлеже сва лица, која на подручју наше краљевине, *стално* или привремено дају под најам своју телесну или умну радну снагу (§ 3.).

⁴⁾ B. D-r Walter Oppermann, op. cit., S. 9. ff. — Заиста би се поводом овога уопште могло приметити, да се у грађанском праву већа пажња и заштита обично поклања добрима материјалне него онима моралне одн.

Али су све ове разлике доста несигурне и у многоме произвољне. Обзири више су техничке него ли правне природе. Једини субјективни и стварни знак за разликовање радног односа по грађанском праву од онога по радничком, био би у томе, што грађанско право обухвата и регулише само радне односе који постоје између појединих лица као таквих, те у његову област спадају само индивидуални радни односи. Међутим радничко право зна поред индивидуалних радних односа и за колективне радне односе, т. ј. и за оне који потичу из извесних колективних аката. Ти колективни акти су тзв. колективни уговори, у чије се ближе испитивање, нарочито у погледу правне природе, овде не можемо упуштати већ их само помињемо као неоспорна правна факта¹⁾). Рећићемо само толико, да се ови уговори зову колективним зато што се код њих као уговарајуће стране не појављују поједини послодавци и радници, већ њихова удружења — синдикати или савези. Управо, колективни радни однос може постојати између појединих послодавца и удружења радничких, али ни у ком случају субјекти таквог односа не могу бити поједини радници. Уопште, у радничком праву, више него ма у коме другом, примећује се јасна колективистичка тенденција, или како то лепо каже Silberschmidt: „Радничко право води од индивидуализма колективном уређењу“.²⁾)

Д-р Адам П. Лазаревић.

СУДСКА ХРОНИКА

Locus regit actum у брачном праву.

Правно мишљење о вредностима, по нашим, српским, законима, једног брака закљученога у грађанској форми, пред француским властима, између једног српског припадника Православне Вере и једне француске поданице.)*

личне природе. Изузетак од тога правила једино се опажа у нашем задружном праву. Ту се наиме већа важност даје раду него ли капиталу. Тако в. пр. у деоби приновка и приплода учествују сви задругари на равне делове, без обзира на количину њихових удела у заједничкој имовини, па чак и малолетници од 15. до 21. год., само ако су својим радом задрузи припомагали. То пак показује, да је наша задруга пре свега једна радна заједница.

¹⁾ У томе погледу упућујемо на одличну расправу г. Д-р Драгутина Јанковића: „Правна природа синдикалног најамног уговора“, оштампану у његовој књизи: „Проблеми грађанског права“, а у збирци Библиотеке за правне и друштвене науке, Београд 1926. год., као и на познату књигу истог аутора: La convention collective de travail, Lyon-Villeurbanne 1920. (Impprimerie de la Cité J. Chambefort). Тамо је наведена и сва одговарајућа литература, нарочито она на француском језику.

²⁾ Op. cit., S. 57. Затим в. такође: Fritz Mantel une Gustav Schneider-Sachsen, Das Rechtsverhältnis zwischen Arbeitsgeber und Arbeitnehmer (Industrieverlag Spaeth u. Linde), Berlin 1921., S. 49. ff.

^{*)} Ово мишљење Г. Ж. Перећ је дао Г. Радомиру Милаћевићу, адв. из Београда, који је, у горњем спору, заступао супругу пок. Живојина А.,

1. Давнашњосћи правила: Locus regit actum. — Правило *locus regit actum*, то јест да форма правних аката потпада под закон државе где је акат обављен, долази међу најстарије норме Међународнога Приватнога Права, што се објашњава његовом потребом у правном међународном саобраћају. Ту норму налазимо већ код постглосатора, њу, затим, утврђује италијански професор права Bartolus (1314.—1357.), који се сматра као оснивалац школе Статута у Међународном Приватном Праву (в. овде наш рад: „О Сукобу Закона у Међународном Приватном Праву“, друго издање, Београд, 1926., стр. 47.—49.), доцније је прихватају даље школе Међународнога Приватнога Права, Француска Школа XVI. Века, Школа Холандско-Фламанска XVII. Века и Школа Француска XVIII. Века (в. F. Surville, *Cours élémentaire de Droit international privé*, 7. édition, Paris, 1925., p. 294.) као и Модерне Школе, Немачке и Нова Италијанска Школа. Исто правило унесено је у сва модерна законодавства: нигде, ваљда, у области Међународнога Приватнога Права, не влада у толикој мери једнодушност, бар у основу, међу правним писцима и законодавствима као код правила: *locus regit actum*.

2. Обим његове примене. Два питања су овде спорна: а) Да ли је ово правило обавезно или драговољно? Већином се узима да је драговољно (факултативно) одн. необавезно, т.ј. држављани једне исте државе могу своје правне акте у страној држави предузимати: било у форми свога, националнога, закона, само ако се та форма не би противила прописима међународнога (апсолутнога) јавнога поретка (*d'ordre public absolu ou international*) стране државе и ако им је, направно, и материјално могућно, на територији ове државе, испунити форме нормиране законима њихове земље; било, пак, у форми прописаној законима стране државе где се они налазе и предузимају правни посао у питању. Када се има у виду главни разлог правила *locus regit actum*, а тај је, горе смо већ напоменули, потреба олакшања — да не кажемо баш омогућавања — приватно-правних односа међу држављанима.

из Београда, и бранио тезу да је брак пок. Живојина А. и Габриеле-Маргите Г., француске поданице из Алгира, и ако закључен у грађанској форми (у Француској), пуноважан и код нас. Ову тезу није био примио Првостепени Суд за Град Београд као ни Београдски Апелациони Суд, али је Касациони Суд (одељење) поништио пресуду овога последњега Суда, заузимајући гледиште да је брак Живојина А. и Габриеле-Маргите Г., мада је био закључен пред грађанском влашћу у Иностранству, пуноважан и у Србији. Како Апелациони Суд није био усвојио разлоге одељења Касационога Суда него је дао противразлоге, то је ствар изишла пред Општу Седницу Суда Касационога који је одржао разлоге свога Одељења а одбацио противразлоге Апелационога Суда. Пошто је ово први пут, по нашем сазнању, да се је, у овом важном питању, изјаснила Општа Седница Касационога Суда, то мислимо да ће бити корисно, објављујући мишљење Г. Переића по истом питању, привући пажњу читалаца „Архива“ на овај интесантан правни случај. То је одлука Бр. 8440 од 24. јуна 1930. г.

Уредништво „Архива“.

разних држава или међу држављанима исте државе који су у Инострanstву, неоспорно је да правило *locus regit actum* има карактер не обавезни него само драговољни (необавезни, факултативни). Оно је обавезно само онда када се форма акта, онаква каква је она по националном закону странака, противи прописима међународнога јавнога поретка државе где се налазе ове странке.

Израз „форма аката“ има два значења. Најпре, то се узима у смислу форме изјаве воље а, затим, у смислу исправе одређене за констатовање (доказивање) изјаве воље. У овом последњем случају, претпоставља се, дакле, да закон није, за пуноважност изјаве воље (*déclaration de volonté*, Willenser-Klärung), прописао никакву форму, што ће рећи да тада изјава воље (једнострана или двострана) може бити учињена и у усменој форми па и у облику конклudentих радњи. Ако је овако, онда исправа о изјави воље може да има само значај доказа, и, у таквом случају, постоји неподвојено мишљење међу правницима да се има применити правило *locus regit actum*.

Међутим, ако се тиче саме форме изјаве, то јест ако се тиче таквих правних послова код којих закон, а због њихове посебне важности, тражи да се воља изјави у нарочитој форми, тако да, у одсуству те форме, нема изјаве воље, узима се тада, у једном мишљењу, да правило *locus regit actum* не може добити примене. Другим речима, ако је форма прописана као један од елемената потребних за постојање (закључење) правнога посла, тада су, по том мишљењу, појединци дужни правни посао свршити онако како то наређује закон њихове земље, па ма се они налазили у туђој држави: иначе правни посао не би постојао.

Ово мишљење се не може примити, и оно се већином и не прима него се поставља као опште правило: *locus regit actum*, то јест закон места (*lex loci*) је надлежан увек за форму правних послова, без обзира на то да ли се тиче заснивања правнога посла (формални правни послови) или доказивања правнога посла (неформални правни послови). И, заиста, када би странци могли формалне правне послове обављати само у оној форми коју прописује њихов национални закон, тада би они били у немогућности да заснују дотични правни посао кадгод не би били у стању, због разноликости законодавства, да, у туђој земљи, испуни форму прописану законом њихове државе. На пример, један припадник српске територије не би, по овом мишљењу, могао усвојити једног свог земљака у Француској, пошто би био у немогућности да, за уговор о усвојењу, испуни оне формалне реквизите које, за тај уговор, тражи § 145. Српскога Грађанскога Законника (в. у смислу да се правило *locus regit actum* у опште примењује: A. Weiss, *Traité théorique et pratique de droit international privé*, t. III., Le conflit des lois, 2. édition, I.,

Paris, 1912., p. 111. et 112., F. Surville, op. cit., 296.). Само онда ако би национални закон изречно наређивао да се његови држављани имају придржавати, и у Инострanstву, форама прописаних за извесне правне послове, морали би ови бити свршени, и у страној држави, у прописаној форми, јер иначе они не би постојали. (В. овде A. Weiss, op. cit., t. III. I., p. 117. et 118.).

Из овога излази да се и питање форме закључења брака има расправити по закону државе где се брак закључује, и ако је форма овде прописана не само *ad probandum* него и *ad solemnitatem*. Тако, н. пр., француски држављанин и француска држављанка биће пуноважно венчани, ако се, налазећи се у Сједињеним Северо-Америчким Државама, венчају по законима те Државе по којима се бракови закључују без формалности, *solo consensu*: такав брак биће пуноважан и у Француској, и ако се, по француским законима, закључење брака сматра као строго формални правни посао (в. M. Planiol, *Traité élémentaire de droit civil*, 10. édition, t. I., Paris, 1925., p. 295.).

Исто ово вреди и за црквену форму брака: брак закључен, у грађанској форми, у једној држави где таква форма постоји, од стране два лица у чијој држави брак је религиозан вредеће и у овој последњој држави, под условом да ова држава не забрањује изречно својим поданицима закључење грађanskога брака у Инострanstву. Али, у опште, као што вели L. von Bar, ретко ће бити да једна држава наређује својим поданицима да, и у Инострanstву, могу извесне правне послове предузимати само у оној форми коју је она прописала: „Како је ово правило, *locus regit actum*, од једне огромне користи, једно добро законодавство ће се послужити овим правом само у случају преке потребе“ (L. von Bar, *Conflits des lois du droit civil, Mariage et divorce, „Journal du droit international privé“*, 1887., p. 698.).

Правило: *locus regit actum* применила је, и на закључење брака, такође и Хашка Конвенција од 12. Јуна, 1902. год. потписана, од дванаест Европских Држава, 15. истога месеца (по новом календару). И, заиста, чл. 5. Конвенције статуира: „Биће признат као пуноважан, што се тиче форме, брак закључен по прописима закона земље где је тај брак закључен.“ Само, додаје се даље, у истом члану, „ако би у којој земљи брак био религиозан, моћи ће дотична земља не признати као пуноважан брак закључен у Инострanstву, у другој, тј. грађанској, форми. Али, такав брак би био пуноважан у свима осталим државама, осим у држави супружника.“ (У овом смислу изјава L. Renaulf-а на Конференцији: в. A. Weiss, op. cit., t. III., I., p. 570. note 1.). Разуме се да не би било довољно да у једној држави буде брак црквени па да самим тим брак поданика те државе закључен у цивилној форми у Инострanstву не буде пуноважан у истој држави: да би

ово било, потребно је да је држава са црквеним браком *изречно*, *једном законом*, забранила да њени поданици могу у туђој држави закључити брак у форми грађанској. Без такве забране, има се узети да држава где је брак религиозан сматра да ова форма не искључује примену, на њене поданике, правила *locus regit actum* ни код закључења брака. И да схватање да је брак један религиозан чин не иде против примене реченога правила (*locus regit actum*), догод не би у држави са уставом религиознога брака једним *законским прописом expressis verbis* било изражено друго гледиште, види се и по томе што су Конвенцију од године 1902. потписале и државе које, као н.пр. Аустрија, имају религиозни брак: Аустрија ни пре ни после Конвенције није донела закон да се аустријски држављани не могу, ни у Инострanstву, венчати цивилно; напротив, чак и када је реч о једној држави која није потписала Конвенцију од године 1902. а у којој је брак грађански, у Аустрији се сматра као пуноважан брак који би два аустријска поданика католичке вере закључила у тој држави (в. у овом смислу чланак: Dr. Maximillien Koessler, *Docteur en droit, avocat - avoué à Vienne, La forme d'un mariage contracté à l'étranger par un sujet autrichien de confession catholique*, објављен у „*La Revue de l' Institut belge de droit comparé*,“ Bruxelles, Octobre - Décembre, 1929., p. 168. et 169.). Ово значи да се има узети да и законодавство једне државе са црквеном формом брака, само ако се оно не би *изречно* изјаснило у противном смислу, даје, у међународном правном саобраћају, првенство правилу *locus regit actum* а не схватању да религиозни брак није само правни чин него још и једна црквена тајна, даје првенство зато да би омогућило појединцима да се венчају ма где били и да тако избегну конкубинат.

3. Наше, Српско, Право. Морамо говорити о нашем, Српском, Праву, зато што прописи о Међународном Приватном Праву у Краљевини Југославији нису још изједначени, јер ни само Грађанско Право, у коме се налазе ти прописи, није изједначено: за сада имамо, у нашој Држави, мање више, онолико посебних Међународних Приватних Права колико имамо разних законодавних подручја.

За Српско Право овде је релевантно Право Аустријско. Истина, Грађански Законик Аустријски никаде изречно не спомиње правило *locus regit actum* (мада многи аутори узимају да § 35. тога Законика обухвата и њега, али други аутори се са тим мање више не слажу: в.н.пр., Steinlechner, G. Walker, *Internationales Privatrecht*, Vierte Auflage, Wien, 1926., S. 205.), али је једнодушно мишљење да је оно прећутно усвојено и у Аустријском Грађанском Законику. Отуда, има се узети да је тако и по нашем Грађанском Законику. У осталом, да и у нашем Праву влада правило: *locus regit actum*, то се види и из §§ 169. и 170. Српскога Трговачкога Законика од 26. Јануара, 1860. године, прописи, истина, данас замењени §-ом 95. Југо-

словенскога Меничнога Закона од 29. Новембра, 1928. год. (в. и § 22. алинеа 16. Закона о Чеку од истога датума), али и тај пропис освештава, такође, код меница и чекова правило *locus regit actum*: и §§ 169. и 170. Српскога Трговачкога Законика и § 95. Меничнога Закона (одн. § 22. ал. 16. Закона о Чеку) нису никакво изузетно наређење него само једна примена (на меницу и чек) општега правила, да форма аката потпада под закон државе где је акат правни предузет и свршен.

У Аустриском Праву такође је несумњиво да се исто правило има применити и на закључење брака од стране аустриских поданика у туђој држави, и то не само онда ако дотични аустриски поданици имају права на закључење грађанскога брака по нужди (*Notzivilehe*) него и тада ако су они обавезни, у Аустрији, подврхи се религиозној форми брака (в. у том смислу и Dr. A. Ehrenzweig, *System des österreichischen allgemeinen Privatrechts*, Erster Band: Erste Hälfte: Allgemeiner Teil, Wien, 1925., S. 110.). Ми смо већ видели горе да Аустријско Право, не тражећи, изречно, да се поданици аустриски морају и у Јнострanstvu венчати у црквеној форми, тим самим јасно показује да, у Међународним Приватно - Правним односима, оно не чини разлику⁴ између форме брака и форме осталих правних послова, да, другим речима, по томе Праву, брак има религиозни карактер а не обични, цивилни, само док је у питању форма закључења брака на аустријској територији али да, ако би се тицало закључења брака у једној страни држави у којој је склапање брака цивилно-правни посао, Аустријско Право тада сматра закључење брака као грађански правни посао а форму тога закључења као форму обичнога т. ј. цивилнога правнога посла.

4. Ово исто има да се прими и за Српско Право: брак закључен између српских поданика у цивилној форми на територији које стране државе пуноважан је не само у тој држави него и у Србији, као и у другим државама. Јер, и ако Српски Грађански Законик у §-у 60. и § 91. вели да се брак међу лицима Православне Цркве (односно међу једним лицем православне и другим католичке или протестанске цркве: в. Зак. Решење од 9. Септембра 1853, В. № 359.) закључује венчањем пред свештеником по прописима Православне Цркве (*resp.* свештеником друге вере којој би лица припадала: *arg. из Уредбе од 7. Децембра, 1861. год., В. Н. 2444.*), из тога не треба извести да је то правило апсолутно т. ј. да се оно тиче и бракова закључених у Јнострanstvu од стране српских поданика. Када закон одређује форму закључења правних послова, он мисли на нормалан случај, т. ј. на закључење правних послова на територији где тај закон важи а не и на случај нередован, т. ј. када поданици те државе обављају правни посао у странијој држави: ови последњи случајеви потпадају под правила Међународнога Приватнога Права, правила прописана, такође, законима исте државе. Иначе, ако би се про-

писи законски о форми правних послова схватили друкчије, онда у опште, а не само код брака у религиозној форми, не би правило *locus regit actum* никада добило промене. Тако, н. пр., прописи о форми тестамента у нашем Грађанском Законику нису ништа мање категорички од оних о форми закључења брака, па ипак нико неће, сигурно, спорити да српски држављани могу пуноважно тестирати у Инострanstву и у форми коју прописује *lex loci*.

Ако се на црквену форму брака не би применило правило *locus regit actum*, тада би било онемогућено српским поданицима Православне Вере у опште ступање у брак у једној земљи где постоји само цивилни брак, па ма се тамо налазила и Православна Црква. И, заиста, њихово венчање пред влашћу грађанском те земље не би код нас вредело; наш дипломатски или консуларни представник, као цивилна власт, ненадлежан је да врши венчања; православни свештеник, ако то не би био српски свештеник, не би могао вршити венчање, јер страни свештеник нема власт да врши јавну функцију према српским поданицима. Остало би да би само српски свештеник, и то под условом да је он у исто време јавни орган [сваки свештеник српски није јавни орган и не може да врши обреде венчања: н. пр., свештеник који нема парохије или који је одлучен од званичне функције, што бива н. пр. приликом епитимије (в. чл. 37., 38., и 174. Закона о Црквеним Властима Источно-Православне Цркве од 27. Априла, 1890. године који, овде, још вреди, и поред Закона о Српској Православној Цркви од 8. Новембра, 1929. год., чл. 26.]), могао извршити венчање. Разуме се да, ако у опште нема Православне Цркве у месту, тим мање могло би бити венчања. На тај начин, тумачити прописе §§-а 60. и 91. Српскога Грађанскога Законика против правила *locus regit actum* значило би онемогућавати закључење брака српским поданицима Вере Православне у Инострanstву, што би било: а) Противно Етици на којој се нарочито Хришћанска Религија оснива; јер би то гонило појединце да живе у конкубинату, дрогод им не би било могућно венчати се у Православној Цркви. И онда, зар не би више одговарало духу Хришћанске Вере да дотична лица буду бар у цивилном браку него да живе невенчано? Сvakако да је цивилни брак много ближи религиозном браку него конкубинат. б) Такав систем водио би често неправдама, јер он би, н. пр., спречавао да ванбрачни муж регулише друштвену ситуацију своје ванбрачне супруге и ванбрачне деце: пошто муж одн. отац нема могућности да се венча црквено, они ће остати дефинитивно небрачни у очима државе којој муж односно отац припада као поданик, остаће то било да се он венча било да се не венча грађански, остаће кажњени не само без своје кривице него и без кривице мужа односно оца који је учинио или је готов да учини све оно што закони земље где живи траже па да једна веза између человека и жене

буде призната, легална. Сигурно овакав резултат не би био ни најмање у складу са високим моралним принципима Христове Науке.

Исто тако, разлог потребе међународнога правнога саобраћаја, разлог овде већ наведени, не мање говори у прилог тога да се правило *locus regit actum*, које, у главном, почива на тој потреби, има применити и на брак. Ако би се оно одбацило, не мале тешкоће и компликације би наступиле у међународним приватно-правним односима. Кад се има у виду сврха норма Међународнога Приватнога Права, а та је, као што је познато, тежња за олакшањем саобраћаја међу народима, тежња која, опет, лежи у жељи за зближавањем и за солидарношћу народа, негирање правила *locus regit actum*, код форме брака ако би она била религиозна, не би се слагало, такође, са Хришћанским моралом чији један од поступата јесте баш међународно братство и мир. И тако, мишљење да се правило *locus regit actum* не може применити код црквенога брака зато што би се тиме вређали принципи Хришћанске Религије по којима је брак једна верска тајна ишло би у крајњој анализи, баш против тих принципа којима то мишљење треба да служи као заштита.

Ако би се стало на гледиште да се норма *locus regit actum* не односи на религиозни брак, онда би то значило да је пропис §. 60. и §. 91. Српскога Грађанскога Законика међународнога јавнога поретка из чега би, по једном схватању бар, излазило да не само да, у Србији, не би вредели бракови цивилно у Инострanstву закључени од српских православних поданика него би тако исто требало поступити, на нашој територији, и са браковима странаца који су се, у својој земљи, венчали цивилно према њеним законима. Такав брак странаца не би постојао у Србији, то би био конкубинат и полициска власт би била дужна те тобожње супружнике, у интересу јавнога морала, раставити (§ 365. т. 11°. Српскога Казненога Законика, који, у колико се тиче иступа, још непрестано вреди). Овде се не би могло истаћи начело о неповредности стечених права у међународним односима: не може се, на територији једне државе, имати стечено право против *iustitia cognoscens*-а те државе које би било апсолутнога одн. међународнога карактера (в. о овоме више у нашој расправи: „О Сукобу Закона“, напред наведеној, страна 77. и даље).

Овако би се морало поступити и са браковима припадника Војводине, ако су и они Православне Вере: пошто по Мађарском Закону од 1894. год. (познат под именом закон Weckerle-ов) у Мађарској, па, дакле, и у Војводини, постоји само грађански брак, онда такав брак не би вредео на нашој, српској, територији и могао би се, ако би такви супрузи дошли у Србију, растурити. Није тешко увидети, каквим замршеним правним ситуацијама би морала одвести једна таква доктрина.

5. Потписани је, такође, присталица црквене форме закључења брака и мишљења је да такву форму, приликом изједначења Грађанскога Права у Краљевини Југославији, треба применити на целу Државу. Држава не сме бити ни атеист ни равнодушна према Вери (то би значило Друштво и Државу материјализирати) него она има да буде једна организација, једно биће, које верује (спиритуализирање, одуховљавање Државе), и најважнији моменти у човековом животу у којима Држава показује тај свој карактер јесу рођење (где мора бити крштења односно увођења новорођенчета у једну од признатих вера), ступање у брак (које мора бити у црквеној форми) и смрт (сахрана има да буде религиозна). И према овоме, најбоље би било да су све државе са вером и тада се не би ни појављивали међународни сукоби односно форме брака, јер би у свима државама брак био религиозан. Али, пошто није тако него има држава које веру сматрају као приватну ствар и у којима је брак или само грађански или се оставља појединцима да бирају између грађанске и црквене форме брака, онда се морало прићи правилу *locus regit actum* и у случају религиознога брака: иначе би настутили правни конфликти међу државама, а конфликти нису, наравно, повољни по међународни мир који једино може бити од користи по религиско образовање људи (сукоби, борбе и ратови међу народима нису, разуме се, повољни за њихово образовање у смислу Хришћанскога Учења у чијем тимељу су идеје о миру и братству међу појединцима и нацијама): мир помаже религиско образовање, као што ово опет иде у прилог мира.

И зато државе у којима постоји цивилни брак, као, н.пр., Француска, Швајцарска, Мађарска, Немачка, Холандија и т.д., сматрају као пуноважан брак њихових поданика закључен у Инострanstву у форми црквеној. Те државе, специјално Француска, нису мање одлучне у својим лаичким концепцијама него државе са црквеним браком у својим религиским уверењима па опет оне признају црквени брак својих поданика, ако је он закључен у туђој држави. Разуме се да би схватање да се на црквени брак не може применити *locus regit actum* изазвало, у односима између Србије и речених држава, реторсију од стране ових последњих, са последицама горе истакнутим. И зато, у колико нам је то познато, ни једна од држава потписница Хашке Конвенције од године 1902. год. о браку није учинила употребу од права, признатога им чл. 5. те Конвенције, да могу одстранити примену правила *locus regit actum* код религиознога брака па ни земље тако католичке као што су Шпанија (чији је краљ Фердинанд V., 1452.—1516., био добио од Папе титулу „Краља врло католичкога“, *Le Roi très catholique*) и Аустрија (њени Владаоци су се звали: „Њихово Апостолско Величанство“).

6. Напослетку, постоји могућност да се измире оба захтева, и захтев Цркве по коме је брак једна тајна и захтев Међународнога Приватнога Права које тражи да се правило *locus regit actum* примењује и на религиозни брак, на тај начин што би се нормирало да српски поданици православне вере имају, у извесном року по повратку у Србију, да се венчају у Православној Цркви, што, ако не би учинили, могао би се брак сматрати као незакључен. Али, то је само *de lege ferenda*: за сада у нашем, Српском, Законодавству не постоји никаква норма у том смислу, што значи да примена правила *locus regit actum* на брак није ничим ограничена. Отуда, српски поданици, венчани цивилно у Инострanstву, не само да не би, вративши се у Србију, морали венчати се у Цркви него не би то ни могли: два лица, једном пуноважно венчана, што је овде случај, не могу се венчати по други пут. Ако се супружници, у земљама где постоји цивилни брак, венчавају, после цивилнога закључења брака, и у цркви чији су припадници (претпостављамо да они исповедају коју од признатих вера), ово друго, црквено, венчање није никакав правни акат него само акат религиозни, као, н.пр., исповест пред свештеником.

7. Потписати је већ одавно имао прилике да се изрази у смислу мишљења које износи овде, а, наиме, још на Конгресу у Хајделбергу, од год. 1911., Удружења: Internationale Vereinigung für vergleichende Rechtswissenschaft und Volkswirtschaftslehre zu Berlin. В. његово саопштење Конгресу под насловом: „Über die Eheform im internationalen Privatrecht nach der serbischen Gesetzgebung“, које је изшло у књизи (Verhandlungen) Конгреса, Berlin, 1911. год., као и на француском језику, у часопису: „Revue de droit international et de législation comparée“ (орган de L’ Institut de droit international), Bruxelles, 1911. Где би се једино могло одступити од оваквога схватања — и у опште од примене правила *locus regit actum* — то је онда ако би поданици једне државе закључили у другој држави брак у цивилној форми у намери да избегну наш, Српски, Закон, јер: *fraus omnia corruptit*. Али, ово се не претпоставља, и појединац који то тврди имао би да докаже ту чињеницу.

8. Према свему овоме мишљења сам:

1. Да је грађански брак, закључен 15. Марта, 1919. год., у општинској кући у граду Алгиру (Француска) између српскога поданика Живојина А., из Београда, и Габриеле-Маргите Г., француске поданице, из Алгира, обоје Православне Вере, пуноважан и на територији Србије, и ако, после његовога закључења у грађанској форми, није дошло његово закључење у Српској Православној Цркви.

2. Да је мушки дете, Петар, рођено 3. Априла, 1922. год., у Београду, од означених супруга, *брючно дейше* (§ 113. Грађ. Зак.) и да му припадају сва права која закони везују за то својство па, дакле, и интестатско (законско) право наслеђивања.

3. Да је парох Београдски, Г. М. П., правилно завео Петра као брачно дете Живојина и Вере (пређе Габриеле-Маргите) А. у књигу рођених Цркве Св. Саве у Београду, где је Петар крштен (3. Маја, 1925. год.): Бр. 268., стр. Књ. 53.

4. Да је Главна Контрола правилно досудила пензију Г-ђи Вери А. као брачној супружнији пок. Живојина А. и њиховом сину као брачном детету (в. Решење Главне Контроле од 30. Октобра, 1930. год., Бр. 58743., Београд).

22. Јануара, 19-0. год.,
у Београду.

Живојин М. Перећ,
Проф. Права на Универзитету
у Београду.

— Има ли места жалби на решење Окружног Суда
о одређивању притвора по од. 4 §-а 98 новог
Крив. Суд. Пост. —

Закон о Крив. Суд. Пост. од 16. II. 1929. г. добио је обавезну снагу 1. I. 1930. у целој држави, изузевши подручја Србије и Црне Горе. Време између објављивања и ступања на снагу овог законика било је врло кратко. Правници практичари, као што су судије и адвокати, нису имали довољно времена да га тачно и свестрано проуче. Тако је примена скопчана са великим тешкоћама. Да би те тешкоће што пре савладали и дошли до тачне примене нових законика, сваки правник је дужан из своје праксе да објави сваки интересантнији случај из судске јудикатуре и тако ћемо овде и ми изнети један случај из наше праксе а који се односи на примену §. 98. у вези са §. 119. зак. о Крив. Судском Поступку.

Држ. Тужилац у В. К. поднео је истражном судији предлог да се против С. В. и др. одреди истрага и истражни затвор због злочина изнуде. Истражни судија није усвојио предлог Држ. Тужиоца и у смислу одељ. 4 §. 98. Крив. Суд. Пост. уступио је списе Окружном Суду наводећи да по његовом мишљењу нема кривичног дела у опште и захтевао, да Окружни Суд донесе решење по предлогу Држ. Тужиоца. Окружни суд је донео решење бр. Кзп. 360/1930.:

„Окружни суд против С. В. и др. одређује истрагу на основу § 97. К. С. П. по предлогу Држ. Тужиоца у В. К. Уједно против осумњиченика С. В. и др. суд одређује истражни затвор на основу § 119. К. С. П. из разлога наведених у т. 2. и 3. §. 113. К. С. П.“

Окривљени су против овог решења Окр. Суда поднели жалбу Апел. Суду и тражили да се решење Окр. Суда преиначи и да се предлог Држ. Тужиоца за одређење истраге и истражног затвора одбије. Апел. Суд поводом те жалбе донео је решење бр.: Кзп. 93/1930.

„Апел. Суд жалбу окривљених у погледу одређења отварања истраге одбија, док је у погледу одређења истражног затвора одбацује. — У образложењу овог решења наведено је: „усвајајући разлоге Окр. Суда Апел. Суд

је нашао да нема никаквог законског основа, да се нападнуто решење Окр. Суда у погледу отварања истраге уништи, с тога се жалба као неоснована морала одбити, док је жалбу против одређења истражног затвора морао као недопуштену одбацити јер у смислу §. 119. одељ. 5. К. С. П. против решења Суда нема жалбе на Апелациони Суд.”

Ми смо мишљења да је Окружни Суд када је на основу §. 97. К. С. П. одредио са истрагом истовремено и истражни затвор на основу §. 119. из разлога наведених у т. 2. и 3. §. 113. К. С. П. На основу §§ 98. и 97. К. С. П. Окружни Суд је могао да донесе решење једино у погледу предлога о отварању истраге и то се решење Окружног Суда има сматрати првостепеним. Након тога је Окружни Суд имао све списе вратити истражном судији ради доношења решења о одређењу истражног затвора, јер истражни затвор у првом степену одређује према прописима §§. 111.—119. К. С. П. истражни судија а не Окружни Суд, односно истражни судија доноси првостепено решење о истражном затвору и према његовом нахођењу одређује или не одређује истражни затвор. Преима томе Апел. Суд. имао је онај део решења Окружног Суда којим је одређен истражни затвор по жалби окривљеника а и по званичној дужности да разреши и да упути Окружни Суд да спи- се уступи истражном судији.

Сам текст §. 98. К. С. П. у том погледу није јасан о томе може ли Окружни Суд донети решење и о истражном затвору, јер се тај § налази у IX глави К. С. П., у којој се налазе само прописи о истрази, а прописи о истражном затвору налазе се у X. глави К. С. П. Но и кад би се ставили на супротно становиште т. ј. да Окружни Суд има права да донесе решење на основу §. 98. одељ. 4. К. С. П. и о одређењу истражног затвора и онда сматрамо, да је погрешан онај део решења Апелационог Суда, којим се одбације жалба окривљеника о одређењу истражног затвора „као недопуштена.” За ово наше становиште наводимо следеће:

У конкретном случају поставља се питање: да ли је решење Окружног Суда првостепено или другостепено. Станје чињеница даје нам јасан одговор. Истражни судија по предлогу Држ. Туђиоца није донео решење него је једним дописом доставио све списе Окружном Суду и позивајући се на §. 98. одељ. 4. захтевао да решење донесе сам Суд. Окружни Суд је донео решење и одредио истрагу и истражни затвор. То решење Окружног Суда може бити једино првостепено. Другостепено не може бити, јер нема првостепеног решења. Против тог првостепеног решења Окружног Суда у смислу §. 328. К. С. П. има места жалби. Др. Б. Марковић професор универзитета у Београду у књизи „Уџбеник Кривичног Судског Поступка” на страни 553—554. питање жалбе овако тумачи:

„Жалба је по §. 328 К. С. П. принципијелно дозвољена против сваког решења и наредбе донетих у току поступка у првом степену, па било да их је донео истражни судија, замољени судија, судија појединач код срског суда, било Окр. Суд као инокосни или као зборни суд било председник већа.”

То значи да је жалба искључена само против оног првостепеног решења и наредбе, где закон изричито искључује жалбу.

А по §. 98. К. С. П., последњи одељак, против решења суда да се не отвара истрага нема места жалби. У конкретном случају Окр. Суд је одредио истрагу и истражни затвор, дакле жалба је дозвољена. Зато је Апел. Суд погрешно одбацио жалбу као „недопуштену”. Кад би прихватили становиште Апел. Суда, онда би то значило да нема места жалби против једног првостепеног решења и ако жалба није изрично искључена.

Идемо још даље и тврдимо да је против првостепеног решења о одређењу истражног затвора принципијелно дозвољена жалба. То се јасно види из последњег одељка §. 119 К. С. П.¹⁾

Оваква наредба о одређивању истражног затвора претпоставља да је истрага већ одређена према одредбама из IX. главе К. С. П. У нашем случају, како смо већ навели, није тако поступљено него је Окр. Суд одредио и отварање истраге и истражни затвор првостепеним решењем. Међутим у 3—5 одељцима § 119. К. С. П. законодавац је изричito навео да решење или наредбу о одређивању истражног затвора доноси истражни судија и ту наредбу или решење има истражни судија да поднесе Окр. Суду у року од 24. сата после истека рока од 3 дана за поднашање жалбе без обзира да ли је поднета жалба или не. Окр. Суд је дужан да донесе своју одлуку у року од 2. дана од дана пријема жалбе или наредбе. Таква одлука Окр. Суда је другостепена а не првостепена. Зато је законодавац и искључио жалбу против те одлуке. У нашем случају Окр. Суд није донео своју одлуку на основу §. 119. К. С. П. па зато и жалба окривљеника није могла бити као „недопуштена” одбачена на основу овог законског прописа. Према томе ако је првостепену наредбу (решење) о одређењу истражног затвора донео Окр. Суд а не истражни судија, онда против такве наредбе (решења) Окр. Суда има места жалби. Жалба је искључена само против оне одлуке Окр. Суда, коју је овај донео као другостепена власт ревидирајући решење истражног судије.

У прилог нашег становишта наводимо и § 204. К. С. П. када се истражни затвор одређује на основу предлога у оптужници. Окривљеник и у том случају има права да поднесе жалбу само против наређења о истражном затвору и ако против саме оптужнице иначе не подноси приговор.

Са социјалног гледишта становиште Апелационог Суда значило би једно зло. Питање истражног затвора, питање слободе једног грађанина јесте једно врло важно и судбносно питање и за појединца и за средину, у којој тај појединац живи, и законодавац никако није хтео једно тако важно питање да остави на решавање једном једином суду у првом и последњем степену. Ако се пажљиво прегледа цео судски кривични поступак онда се лако може видети, да има места жалби против првостепених решења у сличнијим питањима него што је слобода. Баш

¹⁾ „Против наредбе којом се наређује притвор или истражни затвор може се у року од 3 дана изјавити жалба окр. суду.”

зато че не можемо разумети да питање слободе може бити решено првостепеним решењем без права жалбе, а нарочито кад узмемо у обзир да смо ми на територији бившег Баната и Бачке до 1. јануара 1930. године у смислу § 378. зак. чл. XXXIII. из 1896. и против другостепеног решења о одређењу истражног затвора имали право жалбе.

Тома Деспотовић
адвокат из Нове Кањиже

Нема дела фалсификата, кад лице, које је без његовог одобрења потписано, накнадно одобри свој потпис.

I — Првостепени суд за округ Београдски решењем Бр 47502. од 21-XII-1929 год. ставио је под суд К. Ж. Ђ. из Рипња за дело фалсификата из § 148. т. 5. у в. § 147. Срп. Каз. Зак. зато, што је потписала свога мужа као акцептанта на меници од 250.000 дин. издатој у Београду 6-III-1923 год. као помоћник по пуномоћству бр. 3082. потврђеном код среза Врачарског и ставила на меници поред потписа свога мужа: „по пуномоћству бр. 18943.“, које према извештају среза Врачарског није постојало. Исто тако суд је истим решењем ставио под суд оптужену К. и зато, што је потписала свога неписменог оца као издаваоца на инкриминисаној меници без његовог знања и одобрења, па је тако лажну меницу употребила у користољубивој намери. У предходном поступку код истрагног судије отац оптужене К., који на инкриминисаној меници фунгира као издаваоц и ремитент, дао је у два маха две различите изјаве и то: 1) да је њега његова кћер потписала без његовога знања и одобрења на инкриминисаној меници као издаваоца и 2) да је њега његова кћер потписала са његовим знањем и одобрењем, При овом другом исказу остао је на претресу.

По таквој ситуацији Првостепени суд у своме III одељењу, у разлозима пресуде Бр. 48296, констатовао је: да стоји дело фалсификата (§ 148. т. 5. у в. § 147. Срп. каз. зак.) у радњи оптужене К., што је потписала свога мужа као акцептанта на инкриминисаној меници, означивши на истој поред потписа други број пуномоћја а не број пуномоћја, којим је била овлашћена да задужује свога мужа.

Што се пак тиче другога дела фалсификата а на име, што је оптужена К., потписала свога оца као издаваоца на инкриминисаној меници без његовога знања и одобрења, суд је и ту нашао да стоји дело из § 148. т. 5 в. § 147. Срп. каз. зак. са разлога: што је њен отац на првоме саслушању код истрагног судије одрекао свој потпис на инкриминисаној меници без обзира на друга његова саслушања и исказе код истрагног судије и на претресу, да је дао одобрење опт. К., да га може потписати као издаваоца на меници, којима је он, издаваоц очигледно ишао на то, да оптужену К., ослободи кривичне одговорности. Суд је нашао да овде стоји дело фалсификата и стога, што у тренутку

потписивања издаваоца на инкриминисаној меници, оптужена није имала одобрење од свога оца.

Међутим за наплату вредности означену у инкриминисаној меници од стране оптужене К., као акцептанта на истој констатовано је дело употребе лажне исправе. — Инкриминисана меница оглашена је за ништавну.

II. — На пресуду Првостеп. суда изјављена су незадовољства и Београд. Апелац. суд, расматривши пресуду Првостеп. суда, нашао је: Првостеп. суд правилно је нашао да у радњи оптужене, што је потписала свога оца као издаваоца на инкриминисаној меници стоји дело фалсификата, као употреба исте, али је Апелац. суд поништио онај део пресуде Прв. суда који се односи на потписивање мужа оптужене по пуномоћију на инкриминисаној меници са разлога: што се из пуномоћја од 5-III-1923 год. Бр. 3082. види да је оптужена К., била овлашћена да може свога мужа Ж. задуживати. Како је пак оптужена на инкриминисаној меници потписала свога мужа као акцептанта у својству пуномоћника у време кад је имала његово пуномоћије, које гласи да га може задуживати, то онда таква радња њена не може сачињавати никакво кривично дело. Потпис издаваочев уништен је а меница је остала у важности, дакле супротно пресуди Првост. суда.

III. — Касациони суд, по изјављеним жалбама, расматривши сва акта ове кривице заједно са пресудом Апелац. суда у своме IV. одељењу одлуком Бр. 2670 нашао је: да стоји разлог Апелац. суда да је доцније признање издаваоца и ремитента, да је дао овлашћење својој кћери још пре стварања менице да га на истој потпише и као издаваоца и као жиранта, остало без утицаја на противност његовог потписивања од стране оптужене К., зато, што је и сама оптужена К., била признала да у времену потписивања менице није имала овлашћење од издаваоца — оца, јер по § 148. т. 5 у в. § 147 каз. зак. дело фалсификовања спорне менице би било и кад правна обавеза трансанта и жиранта П. подписана на меници од стране оптужене К., не би ни постојала и кад би таквим потписом био оштећен ималац менице. — Међутим и ако је трасант и жирант П. у почетку истраге порицао да га је на меници инкриминисаној као таквог потписала К., са његовим овлашћењем, ипак, самим тим, што је доцније на протоколу код следног судије бр 48072. и на претресу протокола Бр. 48296. изјавио, да је оптужена К., доиста у времену потписивања његовог на спорној меници имала његово овлашћење да га потпише, обавеза трасанта и жиранта П. од свога постанка добила је пуну снагу, јер се од његове стране признаје, да је оптужена К., имала пуно овлашћење — пуномоћје да га на меници потпише и обавеже, те и кад би се узело да оптужена К., у моменту стварања менице није имала и формално пуномоћје за овај правни посао, који је одрекао А., ипак се доцније његово признање по § 88 г. суд. пост. трасира и на ово потписивање кад је раније учињено. Кад је потпис издаваоца и жиранта пуноважан

одн. истинит онда у радњи оптужене не може стајати дело из т. 5. § 148. у в. 147 к. зак. јер нема злонамерног оштећења нити жирања П. А. нити имаоца менице као битног елемента дела фалсификата. Зато Касац. суд сматра да је требало оптужену К., пустити испод суђења решењем на основу § 250-а. крив. суд. пост.

IV. — Не усвојивши примедбе IV оделења Касационог суда, Апелац. суд је на основу § 279 крив. суд. пост. дао противуразлоге: према § 147 каз. зак. један од битних елемената за постојање кривичног дела у питању јесте намера извршиоочева, да фалсификовањем исправе себи или другима какву корист прибави или другима шкоди. Значи, дело фалсификата постоји и без обзира на то, да ли је било каквог оштећења или не, ако је ипак таква намера постојала код извршиоца у времену постанка фалсификоване исправе, као и да је исправа сама по себи таква да је у случају њене употребе могла да произведе правно дејство у погледу имовине заинтересованих лица. Све ово у конкретном случају постоји, јер је признањем опт. К., код исследне власти, које испуњава све услове из § 225 крив. суд. пост. а за које онаничим није утврдила да јој је изнушено и да се не слаже са правим стањем ствари — доказано да је оптужена потписала свога неписменог оца као издатеља и првог преноситеља на инкриминисаној меници без његовог овлашћења, те се из овога види нека намера да себи прибави противправно корист есконтовањем менице па то све испуњава услове за квалификацију дела по од II § 147 у в. § 148 т. 5. каз. зак. Што је пак отаџ оптужене порекао своју прву изјаву и признао да је још на дан издања менице овластио своју кћер оптужену К., да га потпише као издатеља и првог преноситеља не може ни у колико утицати на постојање дела ни на кривичну одговорност оптужене, кад је ислеђењем несумњиво утврђен начин, како је стављен потпис издаваоца, те и после такве изјаве постоје елементи крив. дела. Примени § 88 г. с. п. у овом случају нема места, јер се радње, које су инкриминисане у циљу заштите правног саобраћаја не могу претворити у кривично-правно ирелевантне једним приватно-правним актом, као што је уговор о пуномоћству а нарочито кад је због такве инкриминисане радње постављено и питање о важности менично-правне обавезе акцептанта.

V. — Општа седница Касац. суда одлуком од 24-III-1930 год. Бр. 3479 одбацила је противуразлоге Апелац. суда и остала је при одлуци свога оделења.

Василије М. Петковић,
судски писар.

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

*Д-р Драгољуб Јовановић, Аграрна Политика,
Београд, 1930. стр. 443*

Објављујући свој уџбеник Аграрне политике Г. Драгољуб Јовановић учинио је велику услугу и својим слушаоцима и нашој средини код које је у данашње време интерес за аграрна питања достигао изванредно висок степен. Постојала је опасност да се овај интерес не угаси или не скрене на погрешан пут у недостатку једног дела у коме би цео комплекс аграрних питања био систематски и прегледно изложен и у коме би се нарочито водило рачуна о специјалним приликама које владају у нашој земљи. Г. Јовановић је успео да у најпогоднији час попуни ову празнину и нашем свету пружи могућности да се свестрано и поуздано обавести о свима изгледима наших и светских аграрних проблема. Његову књигу, која је у ствари права енциклопедија аграрне политике, није могуће овде резимирати. Она је зато и сувише сажета и препуна идеја и података. Једино можемо указати на извесне маркантне црте и распоред градива.

После једног краћег увода о важности аграра г. Ј. нас упознаје са историским развитком аграрне политике и аграрних односа у најважнијим земљама. На једно двадесетак страница изложени су, збијено или врло прегледно, развој идеја и чињеница у вези са аграрном еволуцијом. Затим г. Ј. излаже основне црте савремених аграрних проблема. Он нам показује у чему је њихова суштина и који су задаци једне савремене аграрне политике. У овом кратком прегледу дата је тачна представа о стању пољопривреде и подвучени су најважнији проблеми који би имали да се реше. Део који се односи на нашу земљу садржи један кратак или потпун програм аграрне политике, коју би по мишљењу г. Ј. требало код нас водити. Пошто је тако у кратким потезима обележио домен и нагласио циљеве савремене аграрне политике и дао једну прегледну слику данашњег стања аграра код нас и у иностранству, г. Ј. нас уводи у основе same пољопривреде. Њена историја, структура, чиниоци и закони изложени су у детаљима. Нарочита је пажња посвећена проучавању улоге рада у пољопривреди. Пољопривредном газдовању дат је засебан одељак који је један од најзанимљивијих; врло је лепо изложена важност улоге шефа земљорадничког газдинства. Данас тако важном питању уновчавања пољопривредних производа, које је са интензификацијом производње наш најважнији аграрни проблем, поклоњена је велика пажња. Нарочито г. Ј. успео је у својој анализи наше царинске и фискалне политике и њених реперкусија на пољопривреду.

Г. Ј. нас даље упознаје са облицима пољопривредне експлоатације и детаљно описује разне типове феудалног и ка-

питалистичког карактера, излажући њихову историју и добре и рђаве стране. Он се нарочито задржава код сељачког породичног газдинства, расправљајући том приликом питање аграрне реформе код нас и на страни. За њега је овај облик експлоатације најпогоднији, ма да не крије какве опасности он по земљорадника може имати. Оптимални резултат може се по г. Ј. постићи комбинованом организацијом и искоришћавањем газдинства свих величина облика, али његово мишљење, у осталом сасвим умесно, јесте да је идеални тип експлоатације мали посед, коме би се путем удружила даље све врлине великог поседа. Од јавних мера за унапређење пољопривреде г. Ј. на првом mestu проучава пољопривредни кредит и затим просветну културну акцију на селу, административне мере, мељиорације и осигурање. Изванредно је лепо обраћена партија о земљорадничким задругама којима је по речима г. Ј. међу земљорадницима „обезбеђен највећи успех, већи него што је постигла ма која доктрина и ма који идеал“. Пажљиво је обраћено и питање пољопривредног представништва преко пољопривредних синдиката, комора и политичких организација. На kraју г. Ј. даје синтезу целокупног свог raniјег излагања и улази у срж великог проблема данашњег времена будућnosti аграра. Он овде третира о сукобу између пољопривредне и индустријске производње и налази да се данас пољопривреда афирмировала и то својом сопственом снагом. По његовом мишљењу стварно се овај сукоб своди на супротности између индустрије и великих поседника. У ствари између земљорадника и индустријских радника не постоје супротности, њихови се интереси подударају: граду је потребно напредно и богато село, вели г. Ј. и обратно. Када се има на уму данашњи однос пољопривреде и индустрије, у коме је напредак индустрије добром делом плаћен слабљењем пољопривреде, ове речи звуче необично. Али је доволјно имати у виду основне тенденције данашње привреде, нерационалност великих поседа као претежног експлоатационог система, техничко усавршавање пољопривредне производње, културно, просветно и социјално подизање села, могућности која пружа још недовољно искоришћено и организовано задругарство, па се дође до истог закључка да којега долази и г. Ј. наиме, „да аграр чека све тешњи додир са индустријом и све веће изједначење са градом“.

И са гледишта науке и са гледишта школе одговорила је Аграрна Политика Г. Јовановића своме задатку. Она се издаваја од досадашњих публикација ове врсте јасноћом излагања, обрадом и расподелом материјала и својом документношћу. Г. Јовановић је сасвим правилно схватио шта треба пружити студентима који већ располажу са довољном припремом из Теоријске Економије и који, пошто су добили објашњење о томе како се и под утицајем којих закона и правила ствари у привреди развијају, очекују да чују, шта треба да се уради и како треба да се поступа да би привредни напори целига народа дали најбоље могуће резултате. Теретити их у

једном оваквом тренутку теоријским суптилностима и апстракцијама значило би дати им утисак да економска наука ничега заједничког нема са привредним животом, разочарати их и одузети им веру у саму науку. Г. Јовановић правилно је схватио аграрну политку као једну практичну дисциплину и поставио је себи циљ да својим слушаоцима пружи што више практичног знања, што више одговора на питања савременог аграра и то са пуно метода и тако да цео обимни материјал који садржи његова књига, повезан у један систем, представља једну логичну целину. Онај који прочита његову књигу не само да ће се морати да заинтересује и одушеви за питања пољопривреде него ће бити у стању да види јасно цео аграрни проблем у свима његовим детаљима, да одреди свој став пред актуелним питањима наше привреде.

При изради свога дела г. Јовановић се служио најбољим савременим уџбеницима и другим публикацијама, нарочито немачким и руским. У исто време он је од почетка до краја своју књигу проткао својим запажањима, резултатима његовог готово сталног додира са селом. Он је успео да нам на тај начин да једну нашу, националну аграрну политику, за разлику од оних дела која су плод искључиво кабинетског рада и која су тако далеко од живота и прилика на нашем селу. Била би, стoga, дужност свакога нашега културног човека да се са овим озбиљним и корисним делом упозна.

Д-р Александар Јовановић.

Principes de Droit international privé selon la loi et la jurisprudence française par *Et. Bartin*, Paris, »Edition, Domat — Montchrestien«, 1930, p. 634., prix 65 fr. — Познати француски правник и цивилиста и интернационалиста Е. В., чије су расправе из Међународног Приватног Права, нарочито студије о питању међународног јавног поретка, питање о теорији квалификација и питање о теорији упућивања (враћања — théorie du renvoi), прво растурене по различитим часописима, затим још 1899 и 1907 г. издате у запаженим збиркама (под насловом *Etudes de Droit international privé*) изазвале велико интересовање због своје критичности, оригиналности и потпуно новога духа, добио је своју велику важност за Међународно Приватно Право због својих анотација у последњем издању (1911 до 1922) чувеног *Cours de Droit civil français* коме су ударили темеље Aubry et Rau. Ту је, излажући унутрашње Грађанско Право Француске Е. В. показивао да се врло често чим се унесе елеменат иностраности, у Француској мења решење разних цивилно-правних односа према ономе како се решење код тих истих односа редовно добија у нормалном случају, т.ј. у случају *purement français* (чисто француски), што значи у случају где нема елемента иностраности. И ту је Е. В. показивао да се примена Међународног Приватног Права своди на схватање унутрашњег законодавства

и јуриспруденције „о правној форми идеје о отаџбини у односима Приватног Права”, тако да се не може рачунати са једним јединственим униформним Међународним Приватним Правом већ напротив свако законодавство и свака јуриспруденција имају своје погледе на ту правну форму и зато постоје територијална схватања појединих позитивних правних система о Међународном Приватном Праву.

И тако полазећи од текстова француског законодавства и одлука француске јуриспруденције г. Е. В., који је после смрти Antoine-a Pillet-a, од 1927. г., заузео на Париском Правном Факултету катедру за Међународно Приватно Право, потпуно је изменио на Париском Универзитету уобичајену наставу из ове правне дисциплине. После два претставника чисто униформне концепције, два последника Mancini-јеве концепције (италијанске школе персоналитета права) André Weiss-а и A. Pillet-а [који је ту концепцију допунио теоријом стечених права) који су са те париске катедре од 1881. г. наовамо доказивали да постоји једно, једино за цео културни свет, Међународно Приватно Право, који су створили читав неиспрекидани низ генерација својих бивших ђака са усађеним уверењем о томе униформном праву, — дошао је Е. В. на ту исту катедру да отуда предаје Међународно Приватно Право онако како га, за разлику од других законодавстава и јуриспруденција, схвата француско законодавство и француска јуриспруденција, једном речју да предаје француско Међународно Приватно Право.

Познат по својој чувеној расправи „о немогућности да се дође до једног решења у Међународном Приватном Праву” E. Bartin на својим предавањима излагао је, још опширије, због чега је та немогућност. Он је указао би да једна униформна концепција Међународног Приватног Права могла постојати једино ако би постојао заједнички правни извор свих држава који би ту концепцију као такву државама и натурио. Међутим једини униформни извор у Међународном Приватном Праву требало би да буду међународни обичаји. Међутим у Међународном Приватном Праву једнодушност, основ обавезности сваког обичаја, никада не иде даље од најопштијих правила, од апстракција врло далеких од стварности и практичне примене. Отуда последице па чак и смишо тих општих правила, по нужности, остављене су да их прецизира једино јуриспруденција сваке поједине државе. На тај начин међународни обичај постаје један чисто национални извор у Међународном Приватном Праву. И тако док је обичај у унутрашњем праву непосредни извор права из кога се изводи једно правно правило које ће судови применити такво какво је, без додатака и измена, дотле у Међународном Приватном Праву обичај је један даљи, удаљени (*lointaine*) из кога јуриспруденција сваке државе изводи по своме схватању (чак и по својој вољи — *guise*) решење које она прилагођава унутрашњем законодавству које та јуриспруденција примењује. Зато по E. Bartin-у немамо уопште у Међународном Приватном Праву других до националних извора. А та правна правила, која буду про-

изашла из националних извора, могу се контролисати, објашњавати и развијати једино помоћу националних правних средстава, једино испитивањем и анализом националне јуриспруденције. Зато се у овој књизи, која носи име Међународно Приватно Право по француском законодавству и француској јуриспруденцији, налазе једино дискусије о француској јуриспруденцији и само они аргументи који су засновани на анализи француске јуриспруденције. Једном речју то је Француско Међународно Приватно Право. Отуда Bartin се у својој књизи ретко служи иностраном јуриспруденцијом а и кад то чини он то чини једино ако тамо нађе хипотезе које није срео у француској јуриспруденцији, или које би се — по своме саставу, по својој природи — могле појавити и у Француској. Он ту тражи једино примере, али не и решења или аргументе. Он то чини зато што не постоји једно унiformно Међународно Приватно Право, а он не жељи да под видом унiformног излаже упоредно М. П. П. разних држава, као што су то чинили већина не само француских него у опште светских аутора М. П. П.

Осим тога ова књига има још једну особину свих списка Е. Bartin-a. И ако логичар првог реда, и ако су његова резоновања врло убедљива, Е. Bartin (за разлику од уобичајеног начина у М. П. П.) резонује и коментарише, боље аналише једино оне случајеве који су се појавили у француској јуриспруденцији (или бар иностраној, али би се по својој природи могли појавити и у француској јуриспруденцији). И за њега не постоји „опасност да се М. П. П. претвори у систем узајамног цитирања, да би се створило опште научно мишљење”, јер се он у своме извођењу аргументације француске јуриспруденције задовољава само фактима који му стоје на расположењу и својим резоновањем.

Затим по своме саставу ова књига је ближе подели М. П. П. из енглеске и немачке литературе него композицији француских аутора. Е. Bartin цело М. П. П. своди на два дела: на сукоб закона и на сукоб јурисдикције и то само међународне сукобе закона и јурисдикција. Он дакле избацује из ове гране Науку о држављанству и Науку о правном положају странаца. Науку о држављанству не уноси у своју књигу јер верује да држављанству није место у М. П. П. већ у уставном праву сваке поједине државе. Питање независно од Приватног Права у опште. Што се тиче Науке о правном положају странаца, ту Bartin признаје да појам о правном положају странаца постоји као претходно питање у М. П. П. али као питање од чијег решења по Грађанској Праву могу зависити друга питања, питања М. П. П., питања сукоба закона и сукоба јурисдикција.

Држећи се позитивног права Е. Bartin се уздржава од наступања својих решења. Он се обара на доктрину која би била извор права. Он напада писце М. П. П. који заборавају да њихова дела могу имати само дидактички значај и покушавају себи или другим доктринарним списима да придају значај правних извора. Зато он тежи да његова књига буде чисто ди-

дактичка, једна критичка анализа извора: закона, обичаја, јуриспруденције и уговора.

Што се тиче теоријске концепције Bartin-ове она се да свести прво на територијализам а затим на примање да постоји једна међународна тенденција за стварање једног унiformног М. П. П. и да се поједине државе у стварању свога М. П. П. руку воде том међународном тенденцијом. Та тенденција значи правни основ за дужност појединих држава да примењују стране законе. Али та дужност, која се заснива на поштовању законите стечених права, није једна формула јасна и прецизна чије је извршење просто предато од стране међународне заједнице појединим државама у надлежност већ је то само један правни принцип (а не и апсолутно правно правило, као што тврди Pillet), на чију је нужност указао историјски развитак живота у међународној заједници (von Savigny) који цивилизоване државе треба да извршују развијајући га самостално у својим позитивним правним системима (начело суверености држава не допушта другојачу концепцију). Зато се не може о М. П. П. имати једна посебна концепција, која би се хтела натурутити за цео свет, већ се те концепције разликују по државама и мењају изменом позитивних правних извора појединих националних држава. Отуда може се схватити као логичан само онај систем М. П. П. који претставља критичку систематику или анализу концепције о М. П. П. једног одређеног националног позитивног правног система. Зато и у одељку *La construction théorique* Bartin као своју систему износи анализу француске територијалистичке концепције М. П. П.

Књига о којој је реч има велико теоријско значење. Она претставља једну револуцију у француској науци М. П. П., која се нелогично одржавала — из разлога очувања улоге коју Француска треба да има у будућем М. П. П. и због пашистичких и унитаристичких начела самих аутора — на нечemu што не постоји. До сада главни француски системи излагали су две ствари: лично уверење аутора и француско званично схватање. И те две ствари (ма колико добронамерне и корисне) покушавање су да се претставе и претстављање су и научном свету и школској омладини као М. П. П. једно и јединствено за цео свет, и ако је било јасно да би Француска желела да то буде М. П. П. за цео свет, јер је то оно М. П. П. које она примењује и које се слаже са њеним интересима. Bartin је први устао да такво право назове француским (исто онако као што су тридесетих и четрдесетих година прошлог века немачки писци признавали да сваки народ има своје М. П. П.), указујући да може постојати само територијално или упоредно (више територијалних) М. П. П., али да доктринари немају права, као што су то до сада чинили, да уопштавањем оних решења појединих народа, која она примају, стварају једно М. П. П. које је по њима опште обавезно, него да могу једино стварати своје личне предлоге о томе какво би, по њима, требало да буде опште обавезно М. П. П. Ту је морална вредност ове књиге.

И када се подвуче да је та морална вредност исто толико висока колико проницљива анализа француске јуриспруденције, ми можемо — мирне душе — да завршимо уверењем да је ово најбољи модерни систем М. П. П. на француском језику.

Д-р Милан Бартош

НЕКРОЛОГ

† Д-р Анте Верона

13 августа преминуо је у Загребу д-р Анте Верона, ректор економско-комерцијалне високе школе и бивши потпретседник Стола седморице, одељења Б. Покојни Верона био је један од најистакнутијих наших правника. Рођен 18 маја 1867 године у Херцегновом, учио је гимназију у Котору и правни факултет у Бечу, Загребу и Грацу. После свршених студија ступио је у службу код трговачког суда у Трсту, а доцније је био дворски саветник код Касационог суда у Бечу. После рата, као потпретседник Стола седморице био је и приватни доцент на загребачком правном факултету. Касније је постао редован професор и ректор економско-комерцијалне високе школе, где је предавао поморско и саобраћајно право.

Покојни Верона био је наш најбољи зналац поморског права. Из те области он је објавио низ стручних расправа, највише у "Архиву за правне и друштвене науке" и "Мјесечнику". Суделовао је као наш јексперт или делегат на многим међународним конференцијама, нарочито по питањима поморског права. 1924 године, као потпретседник правничког друштва у Загребу, претседавао је првом збору правника Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца у Загребу. На трећем конгресу правника у Сарајеву 1927 он је био референт по питањима основних начела нашег поморског права. После смрти д-р Ладислава Палића постао је претседник правничког друштва у Загребу. Смрт д-р Анте Вероне је велики губитак за нашу правну науку и за наш часопис чији је он био стални сарадник.

Уредништво „Архива“

Б Е Л Е Ш К Е

Одлуке Државног Савета I и II књ.
Г. Др. М. Илић, професор универзитета и г. Љ. Радовановић, адвокат су недавно издали збирку одлука државног савета, настављајући тиме рад, који је један од њих двојице, г. Радовановић започео својом збирком 1923. У ову (садашњу) збирку, која садржи преко хиљаду одлука, рачунајући, по датуму, одлуке Д. С. од 1928. на овамо, нису ушло све одлуке Д. С. Одлуке које су сматрали за „очигледно погрешне, резултат неке заблуде или пометње“ и одлуке „које су очигледно резултат конкретног скупа чињеница или конкретних прилика“ (те немају трајне важности) —

уређивачи нису уносили. Од таквих одлука унесли су само неке, због важности питања, на која се оне односе, и то са њиховим објашњењима. Писци одају ипак признање Државном Савету, што је број ових (унетих од њих у збирку) ипак мали имајући у виду пренатрпаност и разноврсност посла, недовољност особља и недостатак у техничкој организацији.

Писци су својим коментарима, вешто састављаним, и кратким, наоружаним добром правничком логиком и познавањем закона и теорије, имали за главни циљ да помогну правилном тумачењу, да детаљно објасне дани случај, да допуне разлоге државног

савета и да обележе правни значај одлука и давали су их тамо где им се чинило за потребно или корисно. Развуме се да су указивали на погрешке или недоследности у тумачењу Д. С.

Збирка је уређена по материји, слично као и она г. Ј. Р. из 1923. само што сада има и решења Опште седнице, стављених на право место. Уз садржај иду и три регистра: по именима лица, на која се одлуке односе, по законима који су примењени и по материји. И то је врло добро, јер такви регистри су при оваквом послу врло важни.

Први део садржи решења Опште седнице; други административносудски поступак и општа начела административног права; трећи службеничке спорове; четврти спорове по самоуправним законима; пети спорове финансијске природе; шести управне спорове поводом примене разних закона.

Имена писаца, добро познатих у нашој литератури и сам предмет, сами по себи, најбоље препоручују ову врло успелу збирку одлука Државног савета.

Ђ. Т.

Rassegna completa di legislazione jugoslava. Estratto dai volumi IV e V dell' Annuario di Diritto Comparato e di Studi Legislativi, Parte seconde: Legislazione, Roma, ст. 72. формат велика октава. Г. Др. Рудолф Сајовиц, уредник Словенског правника — чији смо једну научну радњу недавно претставили читоцима свога листа — објавио је, на италијанском, под горњим насловом и у наведеном годишњаку потпуни преглед нашег законодавства од 1925—28. Тиме је у свакој години за себе изложио наше законодавство по предметима, сређеним алфабетски, исцрпно и савесно дајући кратку садржину закона и других правних норма. Један посао који захтева много труда, времена и издржљивости и савесности. Одајући признанје свим овим врлинама писца, морамо ипак констатовати да би овакв преглед имао свој потпуни ефекат и свој пуни смисао, да је писац у кратко давао објашњења социјалних узрока и циљева појединих закона. Овакав посао, кад је започет, захтева да буде и довршен и закључен једним синтетичким погледом на наше законодавство за једну деценију живота наше државе.

Ђ. Т.

Два годишњака о фашизму. Centre international d' études sur le fascisme (Cinef). Annuaire 1928, Social Editions, Bruxelles, p. 235. — Annuaire 1929, Social Editions, Paris p. 235.

Фашизам као духовна оријентација, као масивни покрет и као систем друштвеног уређења био је за цео свет новина, која је правила пажњу. У првом чланку првог годишњака овог међународног института за проучавање фашизма, његов председник, један бивши холандски професор универзитета тврди, да је фашизам донео талијанском политичком, економском и социјалном животу исто тако велике промене као и француска револуција од 1789. и руска револуција од 1917. год. односним земљама. Нетолерантан, силовит, искључив, фашизам се протестанским демократијама јавио као обнова католичке нетрпљивости и освајањства. Рушећи радничке коморе, домове и штампарије, гонећи социјализам, он је за раднички покрет у свету значио оружану организацију капитализма „гвоздену пету“, какву је предсказивала фантазија једног Цек Лондона. Корпоративно уређење фашистичке Италије, решавање социјалног питања у оквиру националне дисциплине и остављање слободе капиталу и предузетништву у привреди, заинтересовало је све оне, који се нису могли задовољити социјалном политиком демократских институција ни насиљном колективизацијом. Отуда велики интерес за фашизам у целом свету

Фашистички покрет и његове институције могу се проучавати т. ј. истраживати и објашњавати у разним правцима, филозофски, правно, историјско-политички, економски, социјално-политички, педагошки и т. д., према томе, да ли се обраћа већа пажња његовом учењу или условима његова постанка, државном уређењу и управи, коју је створио или организацији производње, функционисању синдиката или васпитању деце, која у црним кошуљама на ратним лађама помажу при топовским вежбама. Није без научног интереса ни дипломатска активност фашистичке Италије, која, прва од држава победница у светском рату, тражи ревизију мировних уговора и ставља се на страну поражених. С друге стране, успех фашизма као методе борбе при захватању власти, дао је подстрека стварању сличних министарских покрета у разним земљама

Европе (Аустрија, Немачка, Чехословачка и т. д.). У свима овим правцима фашизам је у свету проучаван и публикације о њему у разним земљама и на разним језицима иду у хиљаде.

Међународни центар за проучавање фашизма (Cinef), коме припада двадесетина књижевника, научника и политичара холандских, француских, немачких, пољских, белгијских, енглеских, североамеричких, мађарских, румунских и грчких, и међу којима је само један Талијан, проф. Ђовани Бентиље, бивши фашистички министар просвете, са седиштем у Лозани, са издавачким заводом социјалних едација, основаним у Брислу и пренетим затим у Париз, публиковао је већ низ дела о фашизму на француском језику, делом оригиналних, делом француских превода публикација угледних фашистичких писаца, као што су Тутрати, Ботај, Роко, Костомана и т. д. У ова два годишњака публиковано је 25 студија и чланака, у првом претежно о постанку и развитку фашизма, у другом о практичним успесима фашизма у области социјалних односа, као и у области духа и морала. У оба годишњака објављени су чланци о развитку фашизма у Италији и о изгледима и могућностима његовог успеха. Од интереса је, да су издавачи годишњака (чланови центра) претежно странци, докле су писци претежно Италијани.

У првом чланку: Увод у проучавање фашизма председник Cinefa H. de Vries de Heekelingen истиче, да за успешно истраживање фашизма треба водити рачуна о овим чињеницама: 1. фашизам је рестаурација социјалних и политичких начела, која су владала у цивилизованим свету пре победе индивидуализма, који води своје порекло од ренесансне. 2. Ова начела могу се применити свуда на начин, који одговара приликама. 3. Примена ових начела у Италији није била могућа парламентарном акцијом, него је за то била потребна револуција. Фашистичка револуција, ако усвојимо ову предпоставку, створена је дакле услед специјалних талијанских прилика, и она не представља оно, што јебитно у фашизму. Битна су начела, која је индивидуализам оборио, а која треба сада вaspоставити. Прво начело је Аристотелово: Човек је од природе социјално биће, које значи признаје социјарност, потребу учаљења поједи-

наца у целину. То се може постићи само ауторитетом и наметањем дисциплине. Друго начело је: зависност људских аката од природних закона, од закона духа (!) и у крајној линији од воље Божије. Центар збивања није појединачац, социјална организација није слободан друштвени уговор. — Постанку и развитку фашизма посвећени су чланци: Ђоаким Волпе: Ка-ко се фашизам родио и како се на-метнуо Италији, Луији Вилари: Грађански рат у Италији од 1919—1922., А. О. Оливети: Реформа парламента и проблеми представништва, Августа Турати: Карта Рада фашистичке револуције. У даљим чланцима пише Едмондо Росони о значају фашистичког синдикализма, Одон Пор о кооперацији у корпоративном систему, Ермано Амикучи о слободи штампе. Од нарочитог интереса су три последње студије посвећене фашизму у Француској, Немачкој и Ирској. У једној паралели повученој између фашизма у Италији и француске акције, Омен Христо подвлачи интелектуалну сродност између двају покрета, да би могао да истакне, како та сродност и задржава само у интелектуалној области и како француској акцији недостаје фашистички дух, т. ј. динамичност. Фашизам је од Француске Акције примио много, али она од фашизма није примила ништа. — Чланак Макса фон Бинзера о Немачкој је информативног карактера и задржава се на приказу десних политичких антидемократских групација у Немачкој. У последњем чланку: Да ли се Ирска оријентише у правцу фашизма, професор деблинског универзитета Валтер Старкије даје анализу духовне оријентације савремене ирске генерације, после тешких борби ради на позитивној обнови на свима подручјима друштвеног живота. У трајању националног идеала и одбацивању егоистичких начела индивидуализма аутор назире сродност ирског националног покрета са фашизмом.

Други годишњак доноси неколико значајних студија о резултатима фашистичких реформа у Италији. У предговору председник Cinefa одбира приговоре, који су чињени првом годишњаку, да је пристрасан и наклоњен фашизму, према томе неучлан. Замерке су долазиле због сарадника, који су претежно прваци фашизма, или његови стручњаци, и с тога, што публикације Cinefa а нарочито први

годишњак, заузимају само позитиван став према фашизму, а критичари и противници фашизма не долазе до речи. С тога су у овом годишњаку објављени радови који заузимају критичан став према фашизму. Дванаест радова у овом годишњаку посвећено је следећим питањима: Италијанска организација старања за раднике после рада, заштита материнства и деце, социјално осигурање, национални парtronat социјалне помоћи, фашизам и лепе уметности, талијанске фашистичке организације у иностранству, економска политика фашизма супротна политици либерализма и социјализма, бонификација земљишта у Италији, циљеви и активност Balille, Польска и фашистичка идеологија, замерке Енглеске фашизму, фашистичка будућност у Енглеској. Од интереса су енглеске замерке фашизму. Просечан Енглез, каже Херман Финер, аутор ове студије види у италијанском фашизму првенствено диктатуру једног човека, Мусолинија. Просечан Енглез види у тако великом човеку или екцентричност или опасну личност. Фашистички покрет у Енглеској у очима већине нема веће важности него игра за увесељавање шаторовачке деце. Енглески дух је екстремно супротан фашистичком духу. Енглески дух то је љубав према удобности, миру, спорту, обичном раду. Лула првог министра, његов добронамеран осмех, фамилијарна искреност његових говора су симболи таквог стања духа (р, 190.). Оно што је фашизам донео Италији, јаку и стабилну владу, има Енглеску већ најмање два века. Ова се влада заснива од 1832 на суверености просечног човека (р. 190.). Искључиво професионално председништво какво је створио фашизам, такође не одговара ни енглеском духу ни енглеским искуствима. Недостатке изборног представничког система Велика Британија је ублажила стварањем многих стручних комисија и анкета, које парламенатовољно обавештавају о свима стручним проблемима. Дисциплина, субординација и поштежње, све то што се у италијанском јавном животу ствара силом и личним утицајем једног човека, давно су у великој мери енглеске особине.

М. Мирковић.

Расподела трошкова грађења и одржавања путева. Dr. Wilhelm Schotte: Finanzierungsprinzipien für den Strassenbau, Halle (Saale) 1928. Стр. VIII и 142.

Важност сувоземних путева у послеђе време знатно је порасла. У разнија времена (стари, средњи и нови век све до XIX. века) путеви су грађени првенствено из верских, војних и административних разлога, у циљу посете светих места, приноса дарова и жртва боговима ради пролаза војске, и у циљу олакшања контроле централне управе над далеким провинцијама. Економски мотиви у грађењу путева долазе до изражaja много доцније. У економском погледу путеви добијају на значењу у оној мери, колико се усавршавају техничка средства саобраћаја на њима (точкови, колица, кола). Пошто су многи векови историјског развијка прошли пре него што је дошло до знатнијег усавршења ових техничких средстава, саобраћај на сувоземним путевима остао је све до најновијег времена, може се казати све до 20. века, спор и врло скуп. И превоз путника и robe вршен је споро и уз високе цене. Тек проналасци новијег времена, који су исконструисали подесна механичка превозна средства за саобраћај путевима, лака, брза и јевтина, допринели су новом повећању важности сувоземних путева.

Прво велосипеди (1880—1890) у данашњој форми, после покушаја који су вршени цео век, затим аутомобили (1890.), после сталног усавршавања у једном периоду од 130 година, од парне машине до бензинског мотора, оживели су сувоземне путеве. Својом јевтиноћом бицикл су продри у најшире слојеве, омогућили радницима да станују на далеким периферијама и у удаљеним селима, а да ипак ради у градовима, да правилно и брзо стижу у фабрике и да се правилно и брзо враћају. Бицикл је постао на тај начин једно важно средство саобраћаја од великог економског значаја. Истовремено он је утицао и на начин живота, на т. зв. животни стил. У северним земљама (Немачка, Холандија, Данска), делом и у Белгији, Аустрији, Чешкој и Италији, често сви одрасли чланови породице, који су још при снази, имају свој бицикл. И док у радне дане бицикл служи деци за превоз у школу, мајци да оде на пијацу да купи потребне ствари за кујну, оцу да га одвезе на рад, — недељом цела породица врши при лепом времену, излете у шуму, на поље у село....

Али највећи значај за саобраћај на сувоземним путевима стекли су аутомобили. Они су дошли у саобраћај

више од пола века после железнице, кад су се железнице биле већ у велико развиле и усавршиле, и кад је изгледало, да ће сувоземни путеви, услед све гушће железничке мреже и услед све јевтинијег саобраћаја на железницама, бити за народну привреду још само од споредне, допунске важности, да ће они имати значаја само за локалан саобраћај и за саобраћај на малим раздаљинама. Развитак нарочито последњих година је показивао, како аутомобили добијају све више значаја у саобраћају и на већим раздаљинама и у линијском саобраћају, како, чак у индустријски развијеним земљама, са честим и великим насељима, (Енглеска, Сједињене Државе, Немачка) потискују железнице.

Услед појачаног саобраћаја на путевима, нарочито због све већег промета аутомобилског, путеви се брже кваре, троше, употребљавују. С тога су потребна све веће средства за њихово подизање и за њихово одржавање. За њихово подизање, с тога, што је потребно да путеви буду технички савршене израђени, да би могли задовољити потребе и захтеве нових саобраћајних средстава, да би могли да издрже већи терет, да се онемогући копање у њима, подизање прашине и т. д. За њихово одржавање, јер су порасли трошкови око поправка путева, јер се поправљају новим материјалом, савршенијим и скупљим него у ранија времена, јер повећани саобраћај захтева брузу поправку, да се не би услед једног поквареног места покварио цео пут, и што су и трошкови надзора над путевима и над саобраћајем на њима постали већи. Повећани саобраћај, развијати нових саобраћајних средишта и тачака укрштавања привредног промета, изазивају такође потребу грађења нових путева. Појачани аутомобилски саобраћај доприноси је појављивању идеје грађења специјалних путева, који ће служити искључиво аутомобилском саобраћају. Све то изискује све веће издатке јавних тела на путеве. Ма да се јавна тела старају за грађење путева, њихово одржавање, и сигурност на њима, ипак се питање, откуда да се пронађу средства за ове циљеве, и како да се расподеле терети, који простиочу из трошкова за путеве, у последње време све више понова поставља. Повећани аутомобилски саобраћај изазвао је већи промет на путевима и веће кварење путева. Нарочито се то кварење врши тешким аутомобилским теретним колима, често гвожђем око-

ваним и са великим носивошћу. Непосредну корист од саобраћаја аутомобила немају сви слојеви становништва и сви порески обвезници подједнако. Како дакле да се расподеле терети?

Аутор је у овој књизи покушао да даде преглед досадашње економске и финансијске литературе, која улази у овај проблем. Он је настојао да среди, испита и оправда поједина начела опорезовања пореских субјеката, који се више користе саобраћајем на сувоземним путевима, и пореских објеката, саобраћајних средстава, који их више кваре. Резимишући мишљење теоретичара од Адама Смита до Адолфа Вагнера, и Емила Сакса, који су оправдавали таксе за нарочито скупље путеве, било за саобраћај на путевима, за употребу путева и за квартење путева уопште, било за случај, кад извесне групе имају нарочите користи од путева, независно од употребе, — аутор је поставио следећа начела: 1. Начело трошкова. За грађење и одржавање путева има да сноси терете свако сразмерно искоришћавању путева, т. ј. сразмерно свом уделу у проузроковању трошкова. Да би се тај удео могао утврдити, потребно је да се зна, у којој мери је неко саобраћајно средство оштетило путеве. Ова штета настаје од искоришћеног пута, т. ј. броја километара, које једно саобраћајно средство превали, од тежине своје и тежине терета, који преноси, од брзине и од начина, на који су точкови окованы. — 2. Начело користи. Саобраћајем на путевима користе се разна лица и привредна предузећа у разној мери. У првом реду користи се сопственик кола. Али не користи се искључиво. Поред њега користи се сопственик земље и поседа, што леже уз пут. И коначно, пошто су путеви у општем интересу, користи се саобраћајем на путевима целина, која следствено има такође да сноси један део трошкова око грађења и одржавања путева. Путеви се дакле имају одржавати од такса, које би плаћали сопственици кола, власници земље уз пут и општих државних прихода. 3. Начело рентабилности. Поред ових двију главних (примарних) начела, писац поставља још четири (секундарна) начела, међу којима је прво начело искоришћења капитала, т. ј. рентабилности капитала уложеног у разна саобраћајна средства. Сва саобраћајна средства на путевима нису подједнако рентабилна, капитал уложен у њих не одбације једнак при-

нос. Пошто су кола, која вуку животиње, стално потискивана у конкуренцији од аутомобила, морају се она ослободити од ових такса, да би се дало временна капиталу, у њих уложеном, да се окрене другом предузетију. Од аутомобила имају се више оптеретити теретни аутомобили и омнибуси, мање остали путнички аутомобили, најмање велосипеди. (Велосипеди се имају такође оптеретити јер врше конкуренцију н. пр. градским трамвајима). Полазни фактори за утврђење базе за паушално оптерећење треба да буду: просечна нето тежина на пренетих терета, просечна брзина и дужина извршеног пута. Оптерећење које се заснива на рентабилности, мењаће се са временом, сразмерно способности односног саобраћајног средства за конкуренцију са осталим саобраћајним средствима. Највеће оптерећење треба да буде онда, кад ова способност за конкуренцију достигне максималну границу.

4. Начело континуитета. Напредак у саобраћају изазва велике промене како у саобраћају тако и у производњи, нарочито у топографском разместању производње. С тога је, аналогно начелу рентабилности, потребно, да се таксе уводе поступно сразмерно рентабилности или и водећи рачуна о могућности правовременог оријентисања привреде, н. пр. могућности правовременог организовања једне фабрике аутомобила за производњу специјалних мотора, који не потпадају под удар таксе, или плаћају мању такску, а какви се већ у иностранству израђују.

5. Начело развитка продуктивних снага. Аналогно власничким царинама, при којима целина подноси жртве да би се могла развити једна нова грана индустрије, треба купцима, т. ј. потрошачима аутомобила ставити бесплатно на расположење путеве, да би се индустрија аутомобила могла развити. Ово овлашћење индустрији има се поступно одузимати, у колико индустрија буде израђивала типове аутомобила, који ће приближавати врхунцу економности. И при оптерећењу индустрије треба водити рачуна о њеним израђевинама, индустрију општекорисних теретних аутомобила и аутобуса оптерећивати мање, индустрију лаких кола и кола што ће нарочито општећивати путеве оптерећивати више.

6. Начело финансијске управе. Свако оптерећење саобраћајних средстава треба да буде јасно и одређено и убирање такса лако, дакле по могућству паушална такса било за време трајања једног са-

обраћајног средства или за известан одређен период времена н. пр. годишње.

М. Мирковић.

Амерички часопис о нашој правној науци. — Познати амерички лист *The Chicago Tribune* донео је у јуну ове године обимни богато илустровани додатак о Југославији. У низу чланака који дају податке о нашој земљи и разним гранама наше културе и привредног живота истичу се чланци о нашем административном уређењу, изједначењу законодавства и нашој правној науци. Овај последњи чланак доносимо овде у преводу.

„Правна наука у Југославији развијала се упоредо са државним и друштвеним животом. У Србији је почела са организацијом државе и нарочито после проглашења устава од 1838 и Грађанској законици¹⁾ од 1844 године. У Хрватској се јаче развијала после оснивања загребачког универзитета у 1875, а у Словеначкој тек у новије време. За време овог развоја правна наука је дала неколико стручних дела која су прешила локално интересовање и привукла пажњу великих европских стручњака.

„На челу правне науке у земљи данас је Слободан Јовановић, професор уставног права и претседник београдске академије наука. Његово дело обрађује уставну историју и социологију. Ненадашни стилист, у својим теоријским делима присталица је владајући немачко-француске теорије о држави и о модерној социологији. Он је изврсан коментатор и интерпретатор устава. Од нарочитог су интереса његове многоbroјне монографије у којима обрађује уставну историју Србије.

„Г. Леонида Питамиц, садашњи југословенски посланик у Вашингтону, обрађивао је теорију јавнога права у својој књизи *Држава* и у разним расправама, објављеним на југословенском и немачком језику. Он је присталица нормативне, бечке школе. Нарочиту наклоност за философско проучавање права показује Ђорђе Тасић, професор универзитета у Љубљани, чија су дела веома цењена у иностранству.

„У последње време нарочиту пажњу поклањају југословенски стручњаци међународном праву. Објављен је велики број расправа, и основано једно удружење за међународно право.

¹⁾ У тексту погрешно стоји „кричичног законника“.

Ово припрема свој Годишњак, који ће изаћи у Паризу на француском језику. Г. Милета Новаковић, професор београдског универзитета, обрађивао је питања арбитраже у средњем веку, Хашке конференције и Друштва народа.

„Народним мањинама, ваздухопловству и држављанству поклоњена је нарочита пажња, док је Стеван Ђирковић недавно објавио на француском једну књигу о Америчком Институту за међународно право.

„Тома Живановић ради на кривичном працу, у које је увео логичку трипартичну поделу на кривично дело, кривца, и казну.

„Грађанско право, нарочито српско, обрађује Живојин М. Перешић, који је нарочито дао значајне радове о заједници. Трговачко право као и менично и стечајно обрађују стручњаци. Сем тога проучава се историја југословенског права и црквено право православне и католичке цркве.

„Часописи посвећени правној науци су *Архив за правне и друштвене науке*, који издаје правни факултет у Београду, *Мјесечник*, који издаје правничко друштво у Јубљани, и *Бранич* који издаје адвокатско удружење у Београду“. (Овде је очевидна грешка, јер *Мјесечник* издаје правничко друштво у Загребу, док је часопис правничког друштва у Јубљани *Словенски правник*. — Примедба преводиоца).

И. П.

Закон о судским таксама приредили и опремили са табличама за практичну употребу **Фрањо Михаилиновић** касациони судац, члан комисије за израду закона и **Др. Јосиф Тргањ**, судац — Сарајево, Штампарија „Босанска пошта“, 1930. стр. XLVIII + 75, цена 40 дин. — Практични правници су у врло тешком положају да се брзо снађу у новим законима и одвикну својих досадањих навика укорењених дугом употребом ранијих закона. Зато су сада нужни коментари и практична издања нових закона помоћу којих ће се омогућити брзо снађајење у њима.

Такво издање је и овај закон. Његову садржину можемо поделити на три одељка и то:

а) Сам текст закона о судским таксама. Таксена тарифа и Правилник за извршење закона, сув текст без коментара чине један део. Овај део који сваки практични правник мора имати пред собом.

б) 17 таблица које износе по јед-

ном практичном плану распоред тарифских ставова поређаних систематски онако како је то потребно онима који их примењују. Тај део израђен по искуству приређивача — судија претставља најбољи део књиге, онај део због кога је књига издата и помоћу кога се и постиже циљ који данас имају практична издања нових закона. Такве су таблице које показују присмену таксени тарифе: 1° у редовном парничном поступку; 2° при доношењу судске одлуке; 3° у багателном (маличном) поступку и пред општинским судовима; 4° у поступку извршења; 5° код обезбеђења; 6° код временских судских наредби; 7° код стечаја и принудног поравнања; 8° код неспорних (ванпарничких) дела у опште; 9° у расправи наслеђа; 10° код старатељства, ванпарничке процене, експропријације и добровољних јавних продаја; 11° код усвојења; позаконије, расправе и развода; оглашење за умрлог; еманципације; одређивања издржавања и мираза; замене и амортизације исправа; утврђења мештана, службености пута, сувлачинског односа; деобе; 12° код уписа у трговачке и задружне регистре; 13° код уписа у јавне књиге; 14° код тестамента, овере потписа, издавања судских сведоција, пуномоћија, расматрања списа, превода, изузећа и протеста; 15° у кривичном поступку по приватној тужби; 16° код шеријатских судова; 17° код изборних судова. Ипак, и ако се може ослонити на таблицу, она је ту само да олакша снађајење, јер свака таблица упућује на односни законски пропис, а закон је — као што смо навели — отштампан у књизи. Дакле не само брзо, него и сигурно снађајење.

На крају је један опширан **стварни регистар** који такође олакшава употребу законских текстова.

Штета је само што се приређивачи, који су уложили огроман труд у сређивање успеих тарифских таблица, нису потрудили да још више задуже практичне правнике и пруже објашњење закону као и то да доведу у везу закон и правилник, јер ће њихова примена поставити пред судију пуно нерешених правних питања.

Д-р Милан Барташ.

Социјални алманах за Краљевину Југославију. Загреб - Београд - Јубљана 1930. стр. 190 велике 4°. — Као 23 књига економске библиотеке, коју издаје група око часописа „Банкарство“ објављен је низ чланака из со-

цијалних наука. Писани од стручњака, чланци су значајан прилог за наша социјална питања, и алманах ће бити неопходан свима који се буду овима бавили. Сам преглед чланака показује свестрано обрађена питања и интересантност алманаха. У њему су објављене ове расправе: *I Социјална политика*. Љубомир Ст. Косиер: Социјално стање и социјалан рад у Југославији; Др. Андреј Госар: Основни проблеми наше социјалне политике; Др. Нинко Периш: Неколико мисли о настојој социјалној политици; Др. Мате Дринковић: Социјална политика краљевске владе; Др. Душан Пелеш: Циљеви и путеви социјалне политике краљевине Југославије; Јосип Селак: У чему је наши социјални проблем; Др. Фрањо Горшич: Социјално-политичка управа Словеније. — *II Социјални односи*. Филип Уратник: Популациони проблем Словенаца; Др. Коста Јовановић: Социјални рад у Београду; Др. Албин Огриш: Социјални односи у Словенији; Душан И. Бољевић: Социјално стање Црне Горе; Инж. Јова Поповић: Социјални односи у Босни и Херцеговини; Др. Милан Поповић: Социјални односи у Хрватској и Славонији; Др. Јосип Воршић: Социјални односи у Словенији; Матија Малешић: Социјални односи на северозападу Југославије; Др. Гојко Станојевић: Рад на социјалној скрби. — *III Национално-социјални рад*. Милицав Митровић: Рад у службама отаџбине; Др. Милован Пинтеровић: Потреба моралне оријентације нашег друштва; Др. Стево Чамоња: Породица носилац народног живота; Др. Иван Рибар: Југословенско соколство; Др. Драгољуб Аранђеловић: Раствурање снага у хуманим удружењима; Душан М. Бугуновић: Наш рад и наш радни циљ у слободи; Др. Глигорије Глигоровић: Брига о социјалним установама. — *IV Привредно-социјална питања*. Инж. Константин Чутуковић: Услови за наш културни, социјални и привредни прогрес; Др. Мирко Кус - Николајев: Економске целине и социјални прелази; С. Д. Александер: Привредно - социјална питања у краљевини Југославији; Др. Милорад Л. Станојевић: Аграрна криза и социјално декласирање; Др. Иво Тартала: Привредно-социјално стање приморске бановине; Др. Чеда М. Михајловић и Др. Душан Радић: Наше бање и њихов социјално-национални значај; Драготин Хрибар: Наша индустрија и социјално законодавство; Др. Станко Дежелић: Мода у привредно-социјалној перспективи. — *V*

Народно здравље. Др. Коста М. Јовановић: Социјална заштита мајке и детета с погледом на популацију и јачање нације; Др. Јосип Вариола: Здравствени односи у народу у вези са социјалном политиком државе; Др. К. П. Тодоровић: Значај акутних инфективних болести за народно здравље; Др. Петар Самарџија: Значај лечилишта код лечења и сузбијања туберкулозе; Др. Милан Јовановић: Телесне вежбе — соколство. — *VI Социјална хигијена*. Др. Ђорђе Ј. Николић: Хигијена и васпитање; Др. Иван Хазлингер: Школски лечник као упориште народне социјалне хигијене; Др. Ђуро Орлић: Социјална хигијена и општа социјална политика Југославије; Др. Милан Занковић: Кључ неуспеха хигијенског васпитања нашеј наарда. — *VII Социјално осигурање*. Др. Желько Хан: Здравствени и привредни ефекат радничког осигурања; Сретен Јакшић: Почеки социјалног осигурања у краљевини Југославији; Никола В. Стојиљковић: Социјално осигурање радника и народно здравље; Иван Чупак: Око социјалног осигурања у краљевини Југославији; Др. Анте Ромац: Друштво „Меркур“ и његова болесничка благајна; Др. Анте Мудрић: Институција окружног уреда за осигурање радника у Загребу; Др. Јожа Бохињец: Радничко осигурање у Словенији; Душан Глумач: Социјално осигурање у Јужној Србији. — *VIII Исељеничко питање*. Иван Хрибар: Наше исељеничко питање; Константин С. Јоксимовић: Исељенички проблеми; Радоје Јанковић: Краљевина Југославија и наше исељеништво; Артур Бенко-Градо: Исељенички проблем краљевине Југославије; Емилијан Г. Галијан: Социјални положај наше континенталне емиграције; Крунослав Менгело-Динчић: Лични проблеми нашег америчког исељеника; Емилијан Г. Галијан: Проблематика односа опште социјалне и исељеничке политике. — *IX Женско питање*. Алојзија Штеби: Критички погледи на југословенско женство; Др. Јелица Нешковић - Вучетић: Женско питање у краљевини Југославији; Др. Драг. Т. Владисављевић: Жена и полна етика; Минка Говекарјева: Јаван рад словенске жење; Др. Јелка Перић: Утицај дјематинске жење на народни живот; Маша Гром: Приморке и њихово дело. — *X Радничко питање*. Фадил Куртагић: Социјални положај приватних намештеника у краљевини Југославији; Лука Павичевић: Положај наше радничке класе и њене најпрешније по-

требе; Филип Уратник: Радничка комора у Љубљани; Коста Ст. Ерсеновски: Положај радничке класе у Јужној Србији; Милорад Белић: Рад београдске радничке коморе. И. П.

La courtoisie internationale et le droit des gens par *Velimir N. Dimitch*, docteur en droit, diplômé de l' Institut des Hautes Etudes Internationales. Paris, Recueil Sirey 1930, p. 174.

У своме врло интересантном делу, писац третира питање међународне куртоазије као један изразито правни проблем. Правила куртоазије су она која још нису постигла довољну правну зрелост да би била призната позитивним правом, али која садрже у себи, међутим, довољно животне снаге да би била призната и примењивана у међународним односима. Куртоазија допуњује с једне стране позитивно право, а с друге служи као инструмент и извор за његову еволуцију; она допуњује недостатке у правном систему и уноси у међународне односе више правде и човечности. Куртоазија је тако један од битних фактора у интернационалном праву и у његовом прогресу.

Постоји заиста извесна пенетрација између домена права и куртоазије: једно правило чисто куртоазног карактера постоје временом правно, док су неки утврђени међународни обичаји изгубили своју обавезност *stricto jure*, да би ипак и даље остали усталној пријеми као куртоазна правила. Шта више, куртоазија је у не мало случајева и изнад позитивног права као обавезно правило владања. У конфликтима, нарочито оружаним, кад су и право и морал изгубили сваку примену и обавезну снагу, остаје ипак нешто чиме се одликује једно цивилизовано друштво, последња преграда пред падом у варварство, последње прибежиште које човечанство најтеже напушта — остају правила куртоазије. У средњем веку н. пр. кад је ратно стање било нормално стање, куртоазне норме, у одсуству правних, биле су једине које су постојале у циљу ублажења ратних сувости. У доба ритерства веома развијено осећање части замењивало је отсуто право и куртоазија је била оно што је најлепше у витештву. Куртоазија делује дакле и онда кад, пред оружјем, закони ћуте.

Појам куртоазије није, тако, ни у ком случају синоним необавезности, као што се то најчешће мисли и пише; материјална разлика између кур-

тоазног и правног правила састоји се једино у степену њихове социјалне нужности, чија је последица разлика у јачини и врсти санкције. Куртоазија заузима на тај начин једно место између морала и права и разлика међу њима своди се у крајњој линији само на један проблем разграничења.

Да би показао неопходност куртоазног правила, писац испитује као примере природу и порекло дипломатских привилегија и имунитета, као и принцип неутралности, доказујући да је правило куртоазије основано на социјалној нужности и реалној потреби вршења функције, да би се затим лагано трансформовало у обичајно правно правило.

Из свега изложеног јасно се види да појам куртоазије никако не треба мешати с међународним церемонијалом и етикетом. Треба добро разликовати форму куртоазије од њеног основа, праву куртоазију од дипломатског протокола и његових свечаних фриволности — јер заиста настаје извесна дегенерација куртоазног правила када оно почне прелазити у прецизност и у монденску сколастику.

Писац је против хипокризије два морала: као што постоји само једна геометрија, тако постоји и само један морал. И позитивно право и куртоазија, појмови сродни правди и човечности, оснивају се на једном и једном моралном правилу.

Велика је заслуга пишчева што је посматра куртоазију као једну чисто правну појаву, чиме ју је увео у науку као један од оних елемената међународног права с којим се мора рачунати. Интересантно је констатовати да у последње време наука обраћа нарочиту пажњу на ова правила quasi — необавезног карактера, која, попут правних утвара, лутају по не-прецизним границама позитивног права.

Инсистирајући на принципу јединства правила владања, писац се појављује као правни идеалиста, што му никако не смета да у погледу методе остане позитивист који никад не губи из вида опсервацију факата, што је, чини нам се, и најоправданије становиште.

Све горње нам допушта да писца можемо поздравити као једног новог бораца у редовима оних који заступају правни идеализам. — Дискусија је иначе вођена на један веома књижеван и елегантан начин, што чини да се књига чита с необичним интересом и лакоћом. Д-р Божидар С. Марковић

НОВЕ КЊИГЕ

Д-р Мих. П. Чубински, Научни и практички коментар Кривичног законика Краљевине Југославије. — Посебни део. Београд 1930. Издавачка књижарница Геце Кона. Стр. 390.

D-r Metod Dolenc, Prispevki k zgodovini „Zelenoštva“ med Sloveni. Otisak iz Šišicevog Zbornika, Zagreb 1929.

D-r Metod Dolenc, Pravni institut „Klausel des allgemeinen Landschadenbundes“ v slovenskih deželah. Posebni odtis iz Zbornika Znanstvenih rasprav VII. 1930.

Univ. prof. D-r St. Lapajne, Spori o osnovnih pojmih prava zaščitanja. Posebni odtis iz Zbornika Znanstvenih rasprav, VII, 1930, str. 25

Prof. Lapajne, Pripombe k naši in moderni posestni zaščiti. Ljubljana, 1930, str. 28 Posebni odtisek iz „Slovenskega Pravnika“, st. 5.—8.

Univ. Prof. D-r Aleksander Bilimović, Racionalizacija gospodarstva. Posebni odtis iz „Zbornika Znanstvenih rasprav“, VII, 1930.

Prof. Aleksander Mokleco, Osebnost zločinka v modernem kazenskem pravu s posebnim ozirom na kazenski zakonik Kraljevine Jugoslavije. otisak iz Zbornika Znanstvenih rasprav VII. Ljubljana 1930 g. str. 40.

Јеврем Угрин, претседник првостепеног суда, Судијска власт и одговорност судија, Београд, 1930, Штампарија Св. Саве. Стр. 91., цена 15 din.

Д-р Илија М. Јелић, Рад у казненим заводима, отисак из „Бранича“, Београд 1930 г. стр. 20.

Д-р Илија М. Јелић, Неколико спорних питања из српског обичајног права, отисак из „Бранича“, Београд 1930 г. Стр. 37.

Радмила С. Петровић, „Васојевички закон од дванаест точака“ Г. Илије Јелића, Београд, 1930, стр. 48.

Д-р Тома Павловић: Osnovi meničnog prava i Komentari novog meničnog zakona sa odnosnim zakonima i uredbama, Novi Sad, Štamparija Martin Komloš, str. 494., cena 100 din.

Franja Mihailinović i D-r Josip Trtanj, Zakon o sudskim taksama Sarajevo, 1930, Štamparija „Bosanska Pošta“, str. 75, Cena 40 din. (kod izdavača g. Trtnja, судије, Sarajevo 30 din).

Милош Мунишић, судија, Кривични законик за Краљевину Југославију. Са кратким објашњењима за праксу. I. Општи део. Београд, 1930, стр. VII-59, цена 20 din.

D-r Stevan Z. Ivanić et D-r Bogoljub Konstantinović, Le Service d'Hygiène dans le Royaume de Yougoslavie, Beograd, 1930, p. 90.

Mehmed Begovitch, De l'Evolution du Droit Musulman en Yougoslavie. Thèse pour le doctorat en Droit de la Faculté de Droit d' Alger (27.-VI. 1930). P. 182, prix?

ANALIPFB analiprs

УРЕДНИК

Д-р ЧЕДОМИЉ МИТРОВИЋ
Молерова ул., 37. Тел. 3-44 и 19-15.

ВЛАСНИК У ИМЕ ПРАВ. ФАКУЛТЕТА
СЛОБОДАН ЈОВАНОВИЋ
проф. Београд. Универзитета

АРХИВ

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ГОД. XX ДРУГО КОЛО

25. Септембра 1930.

КЊИГА ХХI (XXXVIII) Бр. 3.

РАЗВИТАК ГРЧКОГ ГРАЂАНСКОГ ПРАВА

у току сто година, од Устанка за ослобођење до данас*

После увода у коме је предавач одговорио председнику Југословенско-грчке Лиге г. професору д-р Милети Новаковићу, чинећи комплименте г. Новаковићу, Београду, Београдском Универзитету и Југославији, одржао је на немачком језику следеће предавање и био је љубазан да га уступи за читаоце „Архива”.

Предавање доносимо у преводу нашег сталног сарадника г. доцента Д-р Милана Бартоша.

Сад, после овог увода, да пређемо на главни део нашег кратког предавања. Као тему изабрали смо грчки правни развитак и то од оног важног и одлучног тренутка наше трохиљаду-годишње историје, који нам је донео слободу, (чији сто-годишњи јубилеј славимо у овој години) па до данас.

Изабрали смо ову тему не само што је упоредно проучавање права (које нам баш на срцу лежи) добило осетни полет последњих деценија а нарочито сада кад се много говори о међународном приближењу и братимљењу, кад је оно савремено, већ такође и зато што имамо уверење да се то приближење и узајамно драгоценом проучавање народа може и мора израђивати и спроводити не само на економском већ и на научном пољу и то првенствено на пољу правне науке. Право једног народа то је израз његове душе и зато оно значи критеријум за оцењивање особина и културног ступња тога народа; нарочито ако је реч о обичајном праву појединих народа. Као последица тога уверења дошли смо до замисли да на нашем младом Универзитету уведемо за четврту годину правних студија предавања из Упоредних права у коме би се бавили проучавањем права наших суседних народа, а особито пријатељског југословенског народа и путем дубљих истраживања евентуално утврдили да ли се могу, помоћу налаза заједничких правних тенденција, открити извесни заједнички трагови који ће можда одвести до заједничких праизвора, извора из царског, црквеног и обичајног грчко-византијског права.

*) Предавање одржано 1 јуна 1930. г. на Београдском Универзитету, приликом посете грчких привредника и солунских интелектуалаца Југославији.

Ми би се врло много радовали, ако би ова наша настојања нашла на правилно разумевање код одличних југословенских колега и ако би нас они у томе послу што више потпомогли.

Што се пак тиче правног развитка у Грчкој за време од Устанка за ослобођење до сада, могло би се то време поделити у четири међусобно врло разноликих периода, и то: 1^о Период Законодавних основа (1821—1836); — 2^о Период покушаја кодификације (1836—1874); — 3^о Период законодавног застоја или законодавне неплодности (1874—1910); и — 4^о Период тенденције модернизирања законодавства и обновљене тежње за кодификацијом (1910—1930).

Већ у првим годинама борбе за ослобођење била је брига политичких вођа грчког народа да заведу срећивање правних односа, како би се спречила самовоља појединача, за коју је постојала бојазан да ће наступити по престанку турске владавине. Тако је, у први грчки предлог Устава у Епидауросу (1822) унета одредба да за грађанско-правне односе Јелина треба примењивати законе „наших блаженопочивших царева“. Овим прописом хтело се показати да је чврсто утврђена традиција грчко-византијске националне идеје од стране Православне грчке цркве у тешким временима ропства остала неуздржано сачувана у народној свести. Византиско право у осталом није ни престало да се примењује. Арменопулосов Зборник важио је непрекидно и даље као *lex lata* на подручју јуридикције Екуменског патријарха и његових митрополија и епископија које су, на основу т. з. *привилегија*, вршиле врло опсежну судску власт.

Поменута одредба Епидаурског устава узета је скоро текстуелно и у доцније предлоге устава и потврђена је и у т. з. *Псефизму* губернатора Каподистиаса (1828). У овом декрету у осталом први пут се говори о правном зборнику тесалиских судија из XIV века као позитивном зборнику закона. А године 1835, управо баш кад је Грчка била призната и међународно-правно као независна држава, појавио се један други, али у ствари основни декрет за важност Грађanskog права. Он у своме једном чланку наређује следеће:

„Грађански закони византијских царева, који се садрже у Арменопулосовом Хексабиблосу важије до обнародовања Грађanskог Законика чију смо израду управо сад и наредили. Правни обичаји пак, који би били санкционисани дугогодишњим вршењем или судском праксом, имаје првенство свуда где би били утврђени да постоје.“

Овај декрет важи до данас, јер поменута израда јединственог Грчког грађanskог законника до сада још није успела да се сконча. Што се пак тиче текста овог декрета, он је добио екстезивну интерпретацију од стране грчке правне науке, која је у томе сагласна са јуриспруденцијом грчких судова. То је било неопходно нужно како из историјских тако и из практичних разлога. С правом је примљено да је Арменопулосов Хексабиблос, — који је на жалост пун празнина

и који има пуно противуречности и нејасности, који је зато доцније од стране једног немачког научника оцењен као „бедни извод из скраћених извода других извода“ — био само требник и да је он само за такав у своје време и сматран и признаван. Ову збирку било је пре сто година лако набавити док богато законодавство македонске династије, Базилике, није ни потпуно ни савршено било сачувано, већ је само један њихов примерак постојао у целој Грчкој. Зато је примљено да је потпуно у складу са смислом поменутог декрета да Зборник Константина Арменопулоса не може као такав имати правну снагу закона већ је имају све и *in extenso* конституције византијских царева које се садрже, чак и у изводу, у томе Зборнику. Тиме је било омогућено враћање на Базилике, а с обзиром на то да је и ово законодавно дело било несавршено, враћало се нужно и његовим изворима, наиме Јустинијановом Законодавству.

Под овим околностима треба сматрати следеће изворе као модерно позитивно Грађанско право у Грчкој, и то: 1^о Јустинијаново и македонско законодавство као и оне доцније царске новеле које се садрже у Арменопулосовом Хексабиблосу; 2^о Обичајно право; 3^о специјално за Брачно право одговарајуће одредбе Канонског права Православне Цркве; — и најзад 4^о нове законе Грчке државе који су издати по општим правним начелима. Ови нови закони, — који се тичу различитих материја приватног права и које делом прећутно преиначавају римско-византијско право — носе текући број који одговара реду њиховог објављивања, који је до 1913 г. обележаван словима азбуке по старо-грчком начину бројања а од тада се обележавају арапским бројевима. Зато се ови закони цитирају било по одговарајућем броју било по години објављивања и њиховом наслову.

Као даљи извори могли би се поменити у овом низу још и локални грађански законици, који су остали појединим острвима још од пре њиховог сједињења са матицом и који делимично још и данас важе у појединим областима, наиме у колико они не би у међувремену били стављени ван снаге увођењем новог грчког државног законодавства. Такве локалне грађанске законике имају: Јонска острва (од 1841), острво Самос (1899) и острво Крит (1906).

Могло би се у вези са тим поменутим још и то да старије грчко локално законодавство из модерног доба датира за више од једног века. Оно је пре Грчког устанка за слободу постало у Дунавским кнежевинама (Влашкој и Молдавији) под ауспцијама тамошњих грчких кнезева и то на грчком језику и било је намењено хришћанском становништву тих области. Такви су били *Codex Valochicus* од 1816 г. и *Codex Moldavicus* од 1817 г., који су остали на снази до средине прошлог столећа. Од тих Законика, које су били израдили значајни грчки правници свога доба *Атанасијос Кристопулос* односно *Ананијас*

Кузанос, важнији је Молдавски Законик, и он садржи већим делом аустријско право проткано византијским законодавством. Поред тога тада је и за Бесарабију био израђен нарочити Грађански Законик. Нацрт за њега дао је епирски правник Петар Манегас 1820 године.

Нови грчки законодавци — на супрот тексту и смислу поменутог декрета из год. 1835., под утицајем тадањег владајућег правног схватања и нарочито под утицајем члана намесништва (1832—1834) *Georg-a Ludwig-a von Mauer-a* хтели су да домаћем обичајном праву признају већи значај али нису подлегли утицају тога народног права. Овај значајни баварски правник и државник, искрени и делом осведочени пријатељ Јелина, коме грчки народ дугује за један велики број законодавних дела (Кривични Законик, Законик о Грађанском Судском Поступку, Законик о Кривичном Судском Поступку, Закон о уређењу судова), која су још увек на снази, покушао је с муком и савлађивањем највећих тешкоћа да сакупи сав материјал обичајног права који се налазио на острвима и на полуострву и да прегледа да ли би се то могло употребити при кодификовању ради изједначења права. На жалост и сувише рано прекинута је ова благословена активност врло заслужног правног научника, који је после одбачен као жртва политичких интрига. Да је он још неколико година остао у власти, онда би — без сумње — грчки народ свакако још пре једног столећа имао Грчки Грађански Законик који би био заснован на његовим властитим правним обичајима и који би одговарао његовом правном осећању.

Грчке тежње за кодификацију појавиле су се у опште узев врло рано. Једва годину дана после Устанка за ослобођење изражена је жеља да се изврши кодификација грчког грађанског права. Међутим мишљења су се ипак међусобно врло много разликоваја. И док су се једни хтели задовољити са каквим преводом неког страног законика, нарочито било Француским *Code Civil*-ом односно грађанским законодавством Женевског Кантона било пројектом који би израдио какав странац (ту је тада долазио у обзир *Jeremy Bentham*), само да би се брзо дошло до Законика, дотле већина није хтела ни да зна за такав пренагљени страни утицај на то замишљено дело. Они су чак тражили да грчки народ треба да добије свој домаћи Законик који би био израђен на основу византијског права и који би у највећој мери водио рачуна о древним правним схватањима и о народним особинама грчког народа. У пркос томе одлучено је на III Народној Скупштини, на против, оно што је било лакше: општа одредба да треба да служе Француски Законици као узор свима законицима, које треба израдити, дакле такође и грађанском праву. Али у осталом ова одлука остала је само на хартији.

Прво 1836. г. наименована је једна комисија са задатком да, на основу *Code Civil*-а и избегавајући велике измене, сачини претпредлог Грчког Грађанског Законика. Ова коми-

сија, — која је у опште радила на супрот добивеним упутствима и која је, чак шта више, ишла по линијама које је обележио *von Mayer*, — замислила је да изради једно дело које би се ослањало на национална правна схватања али није могла привести крају свој посао.

После тога долази више година које су, у законодавном погледу, прошле у миру и без икакве акције. Поново се почиње покретати акција кодификације тек 1849. г. следећих деценија ревносно ради више комисија (до 1874. г.) у којима учествују најугледнији правници тога доба, међу њима *Калигас* и *Економидес*, и најзад тада још врло млади *Красас*. Као резултат савесног рада ових комисија, — које су се користиле француским *Code Civil*-ом као основицом али које су се делимично обазирале и на остale стране законике (нарочито на Аустријски, Италијански и Саксонски) — дошао је један потпуно самосталан пројекат који је 1874. г. поднет Народној Скупштини али који (са различитих узрока) није могао бити усвојен. Благодарећи радовима ових комисија израђена су два врло важна и опширна закона, који су још и данас на снази, и то т. з. „Грчки Грађански Закон“ (од 1856) и „Закон о малолетницима, њиховом законском претстављању, еманципацији и старатељству“ (1861 г.).

После дуге паузе питање кодификације грчког грађанског права поново је покренуто почетком деведесетих година и то у ствари поводом тадањег претстојећег завршавања претходних законодавних радова од више деценија на изједначењу грађанског права немачког народа. Али и тада су тежије за кодификацију остале без успеха. Заслуга, што је опет покренута ова идеја и то са нарочитом озбиљношћу и изразом, припада одличном правнику *Николаос-у Деметракопулос-у* који је, као Министар Правде, донео одлуку да из основа реформише тадање Грчко Позитивно Право и изведе један бескрајан програм за кодификацију. Год. 1911 постављено је више комисија од којих се једна састојала од 7 чланова и добила задатак да изради претпројекат за Грчки Грађански Законик. Ову је комисију заменила после почетка Светског Рата једна друга, а неколико година доцније (1917) једна трећа комисија. Године 1922 публикован је један претпројекат који садржи 1700 параграфа и који претставља један скоро текстуелни превод Немачког Грађанског Законика са делимичним отступањем с обзиром на Угарски пројекат и незнатно, Швајцарски Грађански Законик и Француски *Code Civil*. Критика овог претпројекта запазила је да он није одговорио очекивањима у која се уздало и да и он опет није показао по својим ни спољним ни унутрашњим особинама оно што се, после стогодишњег правног развитка, с правом захтевало од Грчког претпројекта. Ни превод се не може такође сматрати за најсрећнији. По садржини овај претпројекат ослања се на скроз страно право а не заснива се на домаћем правном схватању, правним обичајима, народним традицијама

и грчком правном осећању о праву које у себи носи правицу. Без икакве стварне потребе овај претпројекат уводи стране правне институте, као на пример хипотекарни дуг, ренту и реалне терете који у Грчкој ни историски ни практично не могу наћи разлога за оправдање свога постојања и за које су се морали, чак и у грчком тексту, задржати немачки изрази јер творцима претпројекта није пошло за руком да нађу властите грчке изразе.

И ако до сада грчком законодавцу није још пошло за руком да дође до јединствене кодификације, ипак зато дуги претходни радови разноликих комисија дали су извесне практичне користи и то нарочито што су за више правних области на основу одговарајућих одељака Немачког Грађанског Законика израђени и одмах објављени као посебни закони, који су диobili опште обавезну снагу, закони под именом „Закон о краткорочној застарелости“ (1909 г.), „Закон о тестаментима“ (1911 г.), „Закон о интестатском реду наслеђивања“ (1920 г.), „Закон о разводу брака“ (1920) и многи други.

Али ако апстрахујемо грађанскоправну област на коју се односе нови грчки државни закони, онда данас је Грчка последња област где још и данас важи римско приватно право. Теоријски оно чак тамо важи у потпуном обиму, то ће рећи не само у облику глосаторског права или права немачке рецепције (*mos italicus*) већ онакво какво је оно довршено под Јустинијаном и у колико се развијало по доцнијем законодавству византијских грчких царева. Напротив ако се ствар посматра са практичног гледишта онда се мора зачудити да се, како грчка правна књижевност тако и грчка јуриспруденција, више-мање ослањају на немачку романтистичку науку, али то је био најмањи мучен начин. Тако налазе се овде-онде у грчким научним уџбеницима усвојена општа правна учења из немачких дела, која на грчком тлу ни из историјских а још мање из докматичких разлога не могу се сматрати као тачна, а с друге стране злоупотребљавају се велика и потпуно детаљна истраживања о важнијим питањима из византијског права. Није се развила нека специфична научна грана која би се тицала грчко-византијског права, апстрахујући неколико похвалних изузетака који су се јавили у облику добрих монографија. Чак ни Атински Универзитет никада није имао нарочиту катедру за изучавање византијског права. Ми смо сада запели свом снагом да докажемо би бар наш нови Универзитет у Солуну евентуално требало да је добије.

Толико у кратко о развитку грчког грађанског права у току времена од Устанка за ослобођење па за протеклих сто година. Ако се, уз то, хоће да уоче страни утицаји који су за време ових сто година господарили у Грчкој, у место да се уреди ново државно законодавство грчког права које се ствара систематски у односу према великим европским правним групама, — онда се могу извести следећи резултати из горе поменутих временских периода стогодишњег грчког

правног развитка: Што се тиче првог периода и то периода борби за ослобођење треба приметити да у току година које долазе у тај период и јавно и приватно право трпе скоро искључиви утицај романских права. То се лако објашњава овим чињеницама: Италијански и француски утицај на Грчу тада био је уопште претежан и то нарочито посредством многоbroјних грчких колонија које су трговале на северној обали Средоземног Мора. Али пре свега грчки политички вођи тога доба, међу њима и највећи *Адамантиос Кораис* који је неколико деценија живео у Паризу, били су већином васпитници француских и италијанских школа. Они су били, како би то требало рећи, пионери романске културе, прожете тада заслепљујућим демократским идејама, за које су они по својој природи, били везани. Начела слободе проглашена од стране Француске Револуције давала су већу снагу ударцима срца која су још исчекивала слободу Грка, чији је народ три и по века трпео под тешким и страшним турским јармом, а Наполеоново законодавство, чије је брзо и мајсторско доношење зачудило цео свет, заробило је душе младих Јелина. *Code de Commerce* важио је свуда било као обичајни био као прећутно усвојени извор права грчких трговаца на Средоземном Мору.

У другом периоду правног развијања баш почиње да узима маха утицај немачког права. У прво време осећа се снажна личност von Mayer-ова и његова велика законодавна акција, чији се утицај и у доцнијим годинама не да порећи. Тада грчка омладина почиње, по ауспицијама потомака баварске династије, одлазити на студије, првници иду нарочито у Минхен али поред тога они одлазе и на остале немачке универзитетете. Тако су почеле на пољу правне науке да преовлађују немачке доктрине о правним начелима.

О трећем периоду не може се апсолутно ништа рећи јер он с обзиром на законодавство претставља неплодно доба.

У последњем периоду напротив долази поново на снагу велики утицај немачког права и немачке правне науке. Немачка тада преживљује своје златно доба. У то доба завршено је велико законодавно дело, Немачки Грађански Законик, и оно ступа у живот. Тежње *cupidae legum juventutis hellenicas* сад све више и више иду ка Немачкој и из године у годину све се више повећава број младих правника, који се васпитавају на немачким универзитетима. И зато долази до изражaja — као појава последице тих околности — непобитни, скоро искључиви утицај на савремено грчко право и немачке правне науке и немачког царевинског законодавства као и њихових социјалних тенденција. Утицаји романског права опажају се само појединачно.

Сад се показује да ове године почиње нов период грчког правног развитка и ако се знаци као и раније показују тако често варљиви. Садања Влада је, како изгледа, решена да спроведе озбиљну кодификацију и ускоро, чини нам се, питање о

спремању Грчког Грађанског Законика добиће своје решење. Две комисије треба да савладају овај велики задатак за две до три године. Прва комисија, која се састоји од 5 чланова, добра је редакциони задатак а друга на против, у коју ће бити сакупљен много већи број чланова, треба да се позабави критиком пројекта који изради прва комисија и да доведе до завршног нацрта који ће бити предложен Парламенту. У колико се мање може бити усхићен са досадањим темпом поновљене грчке кодификације, јер она никад није довела до успелог свршетка, у толико се још мање може хвалити садањи подухват. Овде — где се, према ранијим, скоро стогодишњим претходним радовима кодификације, — мора да спрема израда једног великог културног документа, који треба да преживи више генерација, ту се намеће више него ма где стара чувена пословица „споро али достижно“.

О томе којим путем ваља ићи врло су различита гледиšta, као што је то код нас Грка, на жалост, случај много чешћи него што је то потребно и корисно. Једни хоће да се рад редакционе комисије заснива на Швајцарском Грађанском Законику. Други напротив захтевају рецепцију или чак превод Немачког Грађанског Законика. Трећи опет мисле да би требало да служи као основица француско законодавство, које је најближе грчком правном осећању. Баш се ових месеци поставило проучавање о томе питању и наставља се али опет не са оном ревношћу која је неопходна за његово решење. На супрот великом броју атинских професора права, који су се изјаснили у наведеним правцима. ми смо мишљења да један народ, који има за собом читав век политичке независности и стогодишњи правни развитак не сме се задовољити површином превођењем страних законика, већ шта више мора да себи створи из сопствених правних извора збиља *властити законик* и да се он при томе мора заснивати на његовој властитој правној прошлости, која је код нас — хвала Богу — богата и има много и богатих и старих извора. Ми те изворе видимо у нашем обичајном праву као и у сличајима, правилима и одредбама који нису у позитивном праву али који проистичу преко византијског и јелинског народног права из старо-грчког права. Ови правни народни обичаји који сведоче о хиљаду годишњој утврђеној култури по нашем мишљењу не смеју се нипошто превидети при изради законика. ⁽¹⁾

Д-р Периклес Бизукидес,
проректор Солунског Универзитета

⁽¹⁾ После овог интересантног излагања предњијач је подвукao потребу зближења народа, њено остварање путем материјалних и моралних (дакле и интелектуалних и идеалних) подударности интереса и истакао постојање узајамних симпатија код Грка и Југословена подвлачећи да је томе много допринела подударност заједничке судбине Грка и Срба у историји после појаве Турaka.

УГОВОРИ СРПСКИХ ВЛАДАРА СА ДУБРОВНИКОМ КАО СПОМЕНИЦИ СТАРОГ СРПСКОГ ПРАВА

Дубровник (или Рагуза — *Ragusium. Ragusī*) је на јужном делу српско-хрватског приморја, на самој обали Јадранског мора близу рушевина (неколико километара северније од њих) старог, познатог још за време Грка и Римљана града Епидијаура¹⁾ који је био порушен од Авара и Словена почетком седмог века. Дубровник је био основан, како изгледа; истог VII. века (тачно време оснивања Дубровника не може се одредити због недостатка документалних података)²⁾ претежно, како се обично мисли, од избеглица из Епидијаура и из других приморских градова, од којих су многи такође били порушени од Авара и Словена. Дубровник, са својим доцнијим мешовитим романско-словенским становништвом и са својом малом територијом, сачињавао је аристократску републику која је у току Средњег Века, и ако је признавала, привидно или стварно, врховну власт наизменично разних држава — Византије, Млетака, Нормана, Угарске и т. д. у својим унутрашњим пословима па чак и у односима са другим државама била потпуно самостална. Заједно с овим треба приметити, да Дубровник никад (у том Средњем Веку) није био у зависности од српских владалаца или под непосредном њиховом влашћу. На тај начин уговори који су се склапали између Дубровника и српских владара били су резултати дипломатских односа и преговора, т. ј. формално су представљали међународне уговоре. Због те околности прво питање које треба да решимо односно српских уговора са Дубровчанима, — то је је питање, могу ли се сматрати ови уговори као споменици српског права и може ли се служити њима као таквим. Ово је питање тим важније, што се у наведеним уговорима закључују не само услови за мир и савез и за разне трговинске послове и односе, него чак и норме казненог права и судског поступка.

У књижевности се на горе постављено питање дају различити одговори. С једним се од таквих одговора не може сложити, други се пак, на жалост, не одликују довољном потпуношћу. Сматрамо да није сувишно овде се упознati с погледима неких научника по овоме питању. Руски научник А. Мајков, писац „Историје Српског Народа“ (тачније, три на-

¹⁾ На тим рушевинама Епидијаура касније је постао данашњи Цавтат који је био, узгрed речено, завичај В. Богишића.

²⁾ Из доба од половине VII. до друге половине IX. века нису сачувани никакви споменици који се тичу Далмације. Гл. Iv. Strohal: »Pravna povijest Dalmatinskih gradova« стр. 50.

црта посвећена историји Дубровника, Босне и Србије³⁾), у неколико застареле (она је наштампана још 1857 г.), али која ипак није изгубила од својег великог научног значења, изражава ово мишљење по питању и значају уговора Дубровника са Српским владарима или, тачније, по питању о територији дејства тих уговора и народности правних норми које се у њима садржавају; „Што год имамо у нашим исправама (т. ј. уговорима), — вели Мајков у свом нацрту о Дубровнику⁴⁾), — све се тиче колико Србије толико и Дубровника и по томе у уредбама за суђење какве бише међу њима не може се поуздано казати шта припада управо Србији шта ли Дубровнику. Како међу собом имаше посла, ваља мислiti да су по штогод и примали једно од другога. Нити је могao Дубровник Србији, ни Србија Дубровнику наметнути своје законе, него им је ваљало изабрати средину згодну за обое. Једно другоме не уступаше у развијању судства, премда то развијање не ићаше једним путем... Ево зашто су заједничке уредбе њихове самосталне и зашто их треба разматрати као нешто особито, одвојено од закона чисто Дубровачких и Законика Душанова”... (т. ј. додаћемо од себе, у место две последње речи правилније би било рећи: узакоњења чисто српских).

На тај начин, по мишљењу А. Мајкова, српски уговори са Дубровником који су били резултат компромиса између две државе не представљају нити дубровачко право нити српско у правом њиховом изгледу, него садрже нешто средње између првог и другог права, нешто потпуно особито и независно од једног и од другог. Ово потпуно особито или ново разуме се, заслужује пажњу и проучавање, али се оно ни на који начин не може сматрати као творевина српског или дубровачког законодавства у појединости. Једном речи, српски уговори са Дубровником, по мишљењу Мајкова, не могу се сматрати као споменици баш српског права. Ово мишљење Мајкова о уговорима Дубровника са српским господарима, иако је теориски потпуно исправно па чак и потврђено анализом садржаја неких других уговора (и у појединости уговора Х. в. Руса са Грцима), не може ипак да буде признато као правилно нарочито односно српских уговора са Дубровником. Наиме, ово се мишљење, као што ћемо даље видети, сасвим не потврђује при непосредном и детаљном проучавању садржаја наведених споменика.

Сасвим друкчије мишљење о карактеру и значају споменутих уговора имају други научници, и то: В. Богишић, Ст.

³⁾ Ови су нацрти, који су ушли у састав великога рада А. Мајкова: „Исторія Сербскаго языка по памятникамъ, писаннымъ кирилицею, въ свъзи съ исторіей народа“ (Москва, 1857 г.), преведени на српски језик од Даничића и издани од њега два пут под насловом: „Историја Српскаго народа“. Друго је издање овог превода изшло у Београду 1886. г.

⁴⁾ В. стр. 105. руског текста и 259. српског превода.

Новаковић и писац рада на руском језику о Законику Стефана Душана — недавно преминули († 1921.) професор Т. Зигељ. Тако В. Богишић, иако је у опште искључио из свог „библиографског нацрта”: »*Pisani zakoni na Slovenskom јзги*«, описивање свију правних споменика са значајем међународних уговора, ипак чини изузетак од овог правила за уговоре Дубровника са српским владарима. У овоме се случају Богишић, по његовим сопственим речима, руководио како необичном стварином неких од ових уговора, тако и тим што многе одредбе тих уговора већ својим обликом показују да су оне потекле по вољи једног (баш Српскога) законодавца и да нису последице сагласности воља уговарајућих страна. Главна побуда да унесе у своје „библиографско описивање” ако не све, а оно многе уговоре са Дубровником била је та што је Богишић осетио везу између њих и Законика Стефана Душана⁵⁾), јер се несумњиво овај последњи служио оним уговорима као једним од својих извора. Тако исто и Ст. Новаковић и Т. Зигељ одлучно потврђују⁶⁾, да су српски уговори с Дубровником, послужили као важан материјал при састављању Законика, и наводе не мало конкретних примера који потврђују њихово мишљење.

Ма како било, неоспоран је важан факат да је Душанов Законик позајмио законску грађу из уговора с Дубровником. Овај факат сам по себи још не доказује потпуно, да је право које се налази у поменутим уговорима идентично или скоро идентично са српским правом тог доба. Познато је већ, да су се при састављању разних законодавних кодекса или зборника њихови састављачи (и у том броју и Стефан Душан) служили не само својим народним обичајним правом и стваринским законодавством него и законодавством других народа. Али, срећом, ми имамо и других, и уз то убедљивих, факата који потврђују горе изречену мисао о истоветности права прегледаних уговора са српским правом или, бар, њихову необичну сличност. Ево неких од тих факата.

При пажљивом упознавању са низом прегледаних уговора лако је најпре приметити, да су при састављању њиховом српски владаоци непоколебљиво бранили норме свог обичајног права и нису ради попуштали потраживањима Дубровчана и њиховог права. Најјаснији доказ зато видимо у доле наведеном веома интересантном факту. Неки је Дубровачки кнез (*comes*) који је био послат у Дубровник из Млетака, хтео да уведе смртну казну за убиство, али је нашао отпорност код самих Дубровчана који су настојали да се очува стари обичај уплате у случају убиства „вражде”, или глобе за убиство. Дубровчани се обратише на млетачкога дужда да реши тај сукоб (спор) и уз то се заузимаше да им се даље допусти стари оби-

⁵⁾ Bogišić, op. cit. 8, 23, 25, 47 i dr.

⁶⁾ Новаковић: Законик Стефана Душана, стр. XLIII—XLIV и др.

чај вражде. Због тога што је спор настао поводом убиства неког поданика српског Краља у Дубровнику од стране једног дубровчанина то је из Млетака било послато ово упутство кнезу и дубровачкој општини: „нека пошаљу они своје изасланике к српском краљу и да га замоле, да би и он оне који би починили убиство кажњавао смрћу, јер да је та казна и Богу и људима и целоме свету мила (amabilis): ако краљ не би на то пристао, тада се имаду и Дубровчани држати у сличним случајевима истог старог обичаја вражде”. Држећи се тог упутства, пошљу Дубровчани посланике краљу Милутину (Урошу II). Милутин им одговори: да никако не пристаје да у својој земљи место вражде уводи смртну казну, јер он неће да пролива крв својих поданика, и да ће он остати код старог обичаја вражде, обичаја својих предака; а Дубровчани могу са својим људима чинити што их је воља. Изгледа, исте, 1308. год. на коју се односи списани догађај, Милутин је поновио свој уговор с Дубровником или тачније рећи, потврдио новом исправом трговинске повластице дате Дубровчанима („Законски Споменици“, стр. 161—162; Miklošić, № 55) и у ову исправу унео је чланак о уплати вражде у случају убиства што плаћају у овом случају такођер и Саси-рудари који станију у Србији („како и Саси плакају“). Стога и млетачки дужд и власти Дубровника морали су, због наведеног одговора краља Милутина, сачувати стари обичај вражде, поред тога што се он косио и са млетачким схватањем и са инструкцијом коју је раније добио Дубровачки кнез из Млетака, па чак и са наредбама старог дубровачког статута (т. ј. статута дужда Јована Тиепола од друге четврти XIII. в. који је предходио новој редакцији Дубровачког Статута од 1272. г.). Са пристанком млетачког дужда Петра Градонига у Дубровачки Статут (од 1272. г.) уврштена је исте 1308. г. ова одлука дубровачког кнеза (comes) и већа: убије ли који Дубровчанин којега човека из „Славоније“, да има да плати 500 перпера у име вражде, а до исплате те своте не сме тај Дубровчанин да се врати у Дубровник.⁷⁾

Ево другог примера, додуше не толико изречитог, као претходни, који ипак приказује, да су српски господари, склајајући уговоре са Дубровником и дајући њему разне повластице, доводили и уговоре у склад са постојећим српским правним обичајима, т. ј. трудили се да их сачувају и да не поруше. У Србији XIII—XIV. в. поверилац је могао употребити односно свог дужника тако звану „удаву“, имао је право уз примиоћ суда или самовласно употребити репресалије, т. ј. ухватити свог дужника, лишити га слободе, свезати и предати суду који га је морао држати докле свој дуг не исплати.⁸⁾

⁷⁾ Liber Statutorum civitatis Ragusii, I. VIII, cap. 55 et 59. Гл. још од Ст. Новаковића „Село“, стр. 93 и Iv. Strohal »Pravna povijest dalmatinskih gradova« str. 367—368.

⁸⁾ О „Удави“ има нарочита расправа Ст. Новаковића (у „Правнику“ за 1892. г.): „Удава или самовласно апшење за дуг у староме српскоме законодавству и у народним обичајима“.

Дубровчанима који су се претежно бринули за живу трговину, овакав поредак, овакве репресалије јако се не свиђају, и они су при склапању својих трговинских уговора са српским краљевима стално тежили да се обуставе ове репресалије пре-ма дубровачким трговцима. Али ово њима, очигледно, дуже времена није пошло за руком. Као што се види из сачуваних уговора, тек је у средини владања Милутина (т. ј. почетком XIV. в.) ово заузимање Дубровчана било, најзад, уважено од споменутог краља („Зак. Споменик”, стр. 160 и 161.), и Дубровчани су, у виду нарочите повластице, били опроштени „удаве” (по свој прилици, само самовласне удаве, т. ј. само-власног апшења за дуг). Да ово није само случај био, може се закључити из текста уговора Дубровчана с деспотом Србије Ђурђем Бранковићем од 1428. г. („Закон. Спомен”, стр. 231—236). Дубровачки посланици представили су му уговор са повластицама који је био дат од његовог оца деспота Стевана, 1405. г., на темељу предходних уговора и у појединости уговора Стефана Душана од 1349. г., и замолили га да потврди овај уговор и повластице њиме дате. Уједно су Дубровачки посланици обратили пажњу деспота Ђурђа, да у уговору његовог оца-деспота Стевана „нѣсть било записано.. за удавѣ”, т. ј. није била дата Дубровчанима привилегија односно ослобођења од „удаве“⁹⁾. И деспот Ђурађ Бранковић је испунио молбу дубровчана и унео у своју исправу ове речи: „и за този ињь-сътвори милость господарство ми, — да нѣсть удаве на Дубровчанину (по ниједнь начинь) ни отъ кога“. Ипак се јавља питање, зашто наследници краља Милутина а особито: Стефан Душан, његов син Урош, Кнез Лазар и низ српских деспота, кад су издавали Дубровчанима потврде њихових повластица, упорно нису давали ослобођење од „удаве“, које се налазило већ у уговору са кр. Милутитом и за којим су Дубровчани све време, несумњиво, тежили? Очигледно зато: 1) што је обичај „удаве“ очувао своју снагу и после краља Милутина, т. ј. и за време Стефана Душана¹⁰⁾, и његовог сина и за време доцнијих српских владалаца, и ови владаоци нису хтели да праве изузетак ни у чију корист, 2) што се давање такве повластице Дубровчанима као укидање присилног потраживања дуга путем „удаве“ сматрало од српских законодаваца и у појединости од Стефана Душана у сваком случају нецелисходно, јер је давало могућност дужнику — дубровчанину да се сакрије, не задовољивши свог повериоца — Србина. Овим се само и може објаснити ћутање уговора после Милутина о забрањивању „удаве“, добро познате српскоме објајноме праву, које је било потврђено појединим српским

⁹⁾ Додаћемо од нас, да се ова привилегија није уносила ни у све претходне уговоре, почев од времена Стефана Душана.

¹⁰⁾ Ово се између осталог види из хрисовуље дате од Стефана Душана Хтетовскому манастиру. Гл. „Законске Споменике“, стр. 660.

законским споменицима¹¹⁾). Било како му драго, али и у овом случају ми видимо, да је стари српски обичај дуже времена господарио над свима тежњама Дубровчана. Потребно је било не мање од 100 година до краља Милутина па затим толико исто година после тога, да се поменути обичај укине у односу са Дубровчанима.

Српски господари нису испољавали велику попустљивост према Дубровчанима не само у области казненог права, него такође и у области суђења, т. ј. тамо, где би компромис или саглашење између уговарајућих страна морао учинити највећи утицај. Имаћемо на другом месту прилику да се подробније зауставимо на одредбама наших уговора односно суда између Срба и Дубровчана, па стога ћemo се ограничити само на неке кратке примедбе, да су и у суђењу српски владаоци тежили да очувају исти поредак и исте норме које су постојале у самој Србији. Ово се најбоље види из резултата оних преговора који су предходили склапању уговора између Дубровника и српског краља Милутина почетком XIV. в. и који су требали да путем тог уговора успоставе нормалне мирне односе између обе државе после неких привремених размирица између њих. У тим су преговорима¹²⁾, поводом питања решавања спорова или парница између Дубровчана и Срба, представници Дубровника настојали на том, 1) да се парнице између Дубровчана и Срба не решавају од суда српског краља (*non reg curiam regalem*), него од нарочитог мешовитог суда састављеног од једног Дубровчанина и једног Србина (*reg anum Raguseum et unum Sclavum*), т. ј. на тако званом и познатом већ од XII. в. „станку“ (опћи станак — *opći stanak*)¹³⁾ и 2) да у случају гubitка или штете која је учињена од Срба дубровачким виноградима српски краљ или сам надокнађује штету или издаје кривца Дубровчанима (*rex debeat solvere illud*.

¹¹⁾ Гл. христовуље манастирима Св. Ђорђа (1300. г.) и Хтетовскоме (1337—1346. г.) Члан 84 Законика Стефана Душана не даје одређен доказ да је „удава“ била укинута. Овај се чланак може схваћати, како мисли и Новаковић, у том смислу, да „самовласно хватање се забрањује на самом суду, а иначе да је, у другим приликама, могло бити допуштено“... Затварање дужника, вели даље Новаковић, судским путем а вољом поверилаца у намери да се присиле да дуг плате, продужавало се у народним обичајима, још и у ослобођеној Србији временама Карађорђева“. Новаковић „Законик Стефана Душана“, стр. 197.

¹²⁾ Desiderata Дубровчана ушла су у састав документа на латинском језику (од краја 1301. г.), наштампаног у „Законским Споменицима“, на стр. 158—159.

¹³⁾ Станак, *stanak* (латин. *stanec*) одржавао се у одређеном времену (по уговорима Срба са Дубровником од дана Св. Михајла до дана Св. Ђорђа) и у одређеном месту за решавање свих парница и састојао се од судија изабраних од људи једне и друге државе или једне и друге општине. На таквим су се становица решавале парнице између Дубровчана с једне стране, а с друге — Захумљана, Срба (т. ј. људи из Рашке или старе Србије), Которана итд., а такође парнице између Дубровчана и људи из Шибеника, Трогира, Сплита итд..

dampnum vel scomputare illud dampnum in suis yperperis, aut dari nobis mallefactor illius dampni).

Краљ Милутин је задовољио ове жеље Дубровчана, али, као што ћемо сад видети, не одмах и не потпуно. А наиме као последица горе поменутих преговора јављују се две листине издате од Милутина Дубровнику: једна, врло кратка, потписана од краља на Длгом Пољу, која се односи к 1302. г. („Закон. Споменик.“, стр. 160), и друга подробнија (*ibid.* 161—163), потписана од Милутина у дворцу Врхлабу под Копаоником 14. септембра год. 1302., како мисли К. Јиречек, или 1308. г., како тврди Новаковић¹⁴⁾). У првој од ових исправа краљ Милутин потпуно игнорише другу жељу Дубровчана (односно штете, начињене од Срба дубровачким виноградима) и уноси у текст овог уговора само чланак, одговарајући првој жељи Дубровчана, али у оваквој редакцији: „Да имъ нѣ удаве у комъ годъ дльугу¹⁵⁾ лише судомъ да се ишту, да је једнъ Сръблинъ а други Дубровъчанинъ. Ако буде пра съ Сасиномъ, да буде једнъ Сасинъ, а други Дубровъчанинъ прѣдъ теми да се рагправлао“ (Закон. Споменици стр. 160). На тај је начин краљ Милутин сачувао стари обичај да се решавају спорови и парнице између Дубровчана и Срба претежно путем мешовитог суда на тако званим „станцима“ и проширио тај поредак (и уз то, како изгледа, по сопственој побуди) и на парнице између Дубровчана и Саса који живе у Србији. У другој опширој листини издатој Дубровчанима од краља Милутина 14. септембра 1302 или 1308. г., налазимо чланак који остварује другу жељу Дубровчана (односно штете виноградима), али је у тачкама о судском решавању парница и кривица између Дубровника и Срба унета веома важна промена или, правилније рећи, допуна. Ова тачка у дефинитивно примљеној од краља Милутина редакцији говори: „И ако се обрѣте кои дльгъ между Сръблномъ съ Дубровчаниномъ, да имъ је судъ прѣдъ судиомъ сръбскимъ и прѣдъ једнѣмъ Дубровчаниномъ.... А предъ кралевьство ми да иду за невѣру за вражду, за челядина, за коњъ; у томъ да је судъ Дубровчанину прѣдъ кралевьствомъ ми“ (Закон Спомен., стр. 162). Дакле, најважније су кривице: „невјера“ или издајство (тј. злочин против српске државе или владаоца), „вражда“ или „крвь“ (тј. убиство) и крађа роба или коња, — биле изузете из компетенције мешовитих судова (или станака), и Дубровчанин је, оптужен у једном од ових злочина, подлегао суду само српског краља. Нема сумње, да је наведена допуна учињена искључиво иницијативом српског краља. Он је хтео да очува себи право суда над кривцем Ду-

¹⁴⁾ К. Јиречек: „Историја Срба“, први део, стр. 327, и Новаковић „Закон. Спомен.“, стр. 161.

¹⁵⁾ Реч „дльгъ“ дуг и овде, као и у неким другим уговорима и као у чланку 4, 12 и 103 Законика Стефана Душана, употребљена је не само у смислу дуга него и у ширем значењу — посла, тражбине, кривице.

бровчанином у свима тим важнијим казненим пословима у којим је и сваки српски поданик потпадао краљевском суду, као што се то види и из неких манастирских хрисовуља¹⁶⁾ и из Закона Душана (члан 103 и 192.). Додаћемо, да се учињена од краља Милутина наредба о потпадању неких послова искључиво краљевском суду сачувала и у доцнијим уговорима српских владара са Дубровником. Међу осталим она постоји (мада у нешто промењеном изгледу: укинути су послови о издајству, али су додати послови о земљи) и у исправи, издатој Дубровнику од цара Стефана Душана 20. септембра 1349. г. (Закон. Спомен. стр. 169—172).

Други веома стварни доказ тога, да се дотични уговори могу сматрати потпуно за праве споменике српског права, јесте следећи факат који може бити несумњиво установљен после упознавања са низом српских уговора са Дубровником. Лако је опазити, да су се овим уговорима српски владаоци служили потпуно исто онако, као и другим исправама које су они издавали, и то баш за остварење својих законодавних функција. Заиста у уговорима су не само формулисане оне довољно многобројне повластице, претежно за трговину, које су они давали Дубровчанима, него су одређивање казне и за нарушавање ових олакшица од стране својих поданика, и у другим случајевима. Тако, већ у једном од најстаријих уговора (Стевана Првовенчанога, око 1205. г.) била је установљена (тачније, узакоњена постојећа по старом народном обичају) одговорност жупе за њене чланове (тако звано кривично јемство) за сваку штету учињену дубровачком трговцу. Жупа је у таквом случају требала или да изда кривца или да надокнади губитке оштећеноме (Закон. Спомен. стр. 136: „У које ли се жупе што испакости, тази жупа воља да дâ кривце воља да плати“). Исто је потврђено, али с неким новим подробностима и у уговору 1326. г. Стевана Дечанског: „Испакости ли им кто што или у тргу или у жупе, да им сплати все жупа; не исплати ли им жупа, да им плати кралевство ми из моје куће“ (Закон. Спомен., стр. 136), т. ј. Стеван Дечански је наредио, да Дубровчанима за штету јамчи жупа или ако жупа не би могла ово учинити, то сам краљ. Не задовољавајући се овим, краљ Милутин је у првим годинама своје владе увео новчану казну од 500 перпера за оне који би у Србији што учинили противно наредбама краљевским у дубровачким повластицама. (Закон. Спомен., стр. 156—157). Овај закон краља Милутина је, поновљен од њега и у уговору почетком XIV. в. (*ibid.*, стр. 160), затим ушао и у Законик Душанов (чл. 118), само је тамо другојачије исказан и раширен на све трговце без изузетка, били они или не били Дубровчани.

На послетку, за правилно мишљење о карактеру или значењу српских уговора са Дубровником треба имати у погледу

¹⁶⁾ Гл. Хрисовуље Хилендарском манастиру 1276—1281. и Арханђелову манастиру 1348—1353. г. Закон. Спомен. 387 и 699 стр.

и ову околност. При закључивању уговора са српским владаоцима Дубровчани је имао у виду, да се не само чува мир који му преко потребан за трговину, и који се не баш тако често нарушава, него истовремено и поглавито да се потврде раније дариване повластице или да се постигну нове трговинске олакшице у Србији, па такође добијање од српских владара граничних земаља (винограда и томе слично) толико неопходних за проширење сопствене мале територије Дубровника. Може се чак рећи, да се главни циљ ако не свију, то огромне већине тако званих уговора Дубровника са српским владаоцима састојао у добијању (или потврди) разних трговинских олакшица и у добијању (или учвршћивању за њима) неопходних му земаља. Овим се објашњава, да већина од прегледаних докумената у ствари нису уговори између српских владара и Дубровника у строгоме смислу те речи, већ тако рећи, једнострани акти и наиме само трговинске повластице или баштинске повеље, дариване од српских владара Дубровнику. Није ни чудо, да многи од уговора, потписаних од српских владалаца, нарочито оних од династије Немањића, названи су у тексту не уговорима (или по ондашњој терминологији — не „обећањем“, клетвом“, „миром“, „миром и обетом“¹⁷⁾), него „милост“ (ово наименовање налази се већ у неким уговорима Стевана Првовенчанога и постаје обично од времена краља Милутина¹⁸⁾ неретко „повеленіје“ (гл. Miklošić № 42, Законски Споменици, стр. 150, 169), „повеља“ (*ibid.* стр. 172), а још чешће „хрисовуљ“ (*ibidem* 166, 172, 183, 185, 312, 715), а поједини чланови ових уговора називани су чак „закон“ *ibidem* 160, 162, 164, 170, 172).¹⁹⁾ Укратко и по својој форми, и по називу, и по садржини већина тако званих уговора у ствари не одликују се од других повеља, хрисовуља и т. д. које су дате српским манастирима, градовима и ост. и које су биле издате у сврси унутрашњега законодавства. Осим тога, нису се разликовали ови „уговори“ од осталих исправа изданих за одређивање унутрашњих односа, ни по пространству или територији свог дејства. Само су ретки изузетци од ових уговора одређивали дејство и примену на територији обе државе, т. ј. на територији како Србије, тако и Дубровника. Највећа је пак количина уговора (тачније појединих тачака ових уговора) имала у погледу само пределе српских земаља, т. ј. назначена је била за регулисање у самој Србији узајамних односа између локалног становништва и Дубровчана који су долазили у српске земље због трговинских послова. У исправност овог тврђења лако је уверити се појединичним прегледом свих сачуваних српских уговора са Дубровником.

¹⁷⁾ Гл. Законске Споменике, стр. 152, 140—141, 146 и др.

¹⁸⁾ Законски Споменици, стр. 156, 158, 163, 164, 166, 178 и др.

¹⁹⁾ Уговори се каткад називају „писаніем королевства ми“ (Закон. Споменици 160, 163) и „Записаніем“ (*ibidem* 168, 182).

Мислимо да смо навели потпуно довољно факата да се дође до дефинитивног закључка. На постављено питање у почетку овог чланака може се и мора се одговорити позитивно. Несумњиво је да уговори српских владалаца са Дубровником припадају броју споменика старог српског права и уз то споменика довољно важних за расветљавање појма о српском законодавству пре Душанова доба.

М. Јасински,
проф. Љубљанског универзитета

НЕПОСТОЈАНОСТ НОВЧАНЕ ВРЕДНОСТИ

(наставак)

V

Целокупни систем цена у једној привредној заједници резултат је безбројних утицаја који се у савременој привреди испољавају и потичу било од појединца, било од организација привредних субјеката, било од организација јавно-правнога карактера. С обзиром да при образовању цене долази до сукоба двају интереса, интереса продавца и интереса купца и да сви утицаји у ствари извиру из ова два интереса, ситуација, која на први поглед изгледа бескрајно компликована, у својој суштини показује неколико основних црта, о којима је довољно да се води рачуна, па да се о самом процесу обраzoвања цена и о узрочима њихових промена, добије једна доста јасна слика. Сведен на свој последњи изражaj показује проблем цена као основну снагу и покретач утврђивања саме цене — важност коју поједина добра могу имати за задовољење човекових потреба. Величина ове важности, то јест, однос који постоји између једнога одређеног добра и човечијег благостања, детерминише човечије поступање у процесу привредне размене. Према томе у колико једно добро условљава човечије благостање, према томе да ли га он више или мање жели, одредиће се и величина жртве коју човек пристаје да учини да би до тога добра дошао. Човек, dakле, у акту размене који он понавља кроз цео живот, тако да је његово поступање скоро инстинктивно, процењује важност онога што жели да добије и онога што му се у замену тражи, упоређује ова два елемента и коначно се одлучује. У привреди заснованој на употреби новца у ствари човек упоређује добро које жели да добије са извесном количином новчаних јединица. Величина процене самога добра зависи од интенситета његове потребе за овим добром, док процена суме новчаних јединица коју продавац тражи за добро, зависи с једне стране од значаја коју поједина новчана јединица има за купца — значаја који највише зависи од броја новчаних јединица са којима он располаже, то јест, од његових прихода и, на другој

страни, од просечне вредности коју новчана јединица има у једној средини, то јест, од њене просечне куповне снаге. Али и ако у друштву сваки човек може имати о стварима спољњега света другу представу вредности, и ако вредност једнога добра може, према томе, бити бескрајно различита, нема скуп ових процена један хаотичан карактер. Може се чак рећи да је читаво друштво подељено на широке слојеве код којих се субјективне процене вредности добра налазе на једној приближно истој висини. Услед овога је утицај главне снаге у процесу размене у једној знатној мери канализован.

У целоме сплету утицаја, који су од важности за обраzoвање цена и њихове промене, могу се разликовати две основне групе, према томе да ли ти утицаји потичу од оних који желе да дођу до извесних добара или од оних који са оваквим добрима располажу и готови су да их уступе у размену. Простије речено, сачињавају сви моменти који детерминишу расположење купаца — тражњу добра и сви моменти на страни продавца — понуду добра. Ове две основне привредне снаге данашњега времена у сталном су додиру и међусобном утицању и дају целокупном привредном животу, према томе у каквом се односу оне налазе, било динамички било статички карактер. Када се ове две снаге налазе у равнотежи и целокупан систем цена налази се у мировању док сваки поремећај ове равнотеже неизбежно доводи и до промена у ценама, тако да ове промене у ствари изражавају ситуацију која у сваком датом тренутку постоји између понуде и тражње. У објашњењу поремећаја равнотеже између понуде и тражње лежи према томе и објашњење узрока промена у општем нивоу цена.

Основно, опште познато, правило гласи да се цене мењају у истом смислу као тражња и у обрнутом смислу од промена у понуди. Повећана тражња проузрокује и повећање цена и обрнуто, док повећање понуде доводи до снижавања цена и обрнуто. Али ова дефиниција, и ако у својој суштини тачна, ни изблизу не одговара ономе што се у ствари у компликованом процесу привредне размене дешава и мора се још знатно допунити. На првом mestu не смеју се никако понуда и тражња посматрати одвојено. Оно што је главно јесте њихов однос и промене које се у овом односу дешавају. У ствари ова два елемента један на другог у толикој мери утичу да се ситуација која би одговарала горњој дефиницији никада не среће. Повећање или смањење тражње редовно проузрокује и повећање или смањење понуде. Повећање може бити у потпуности компензирано једним одговарајућим повећањем понуде и, обрнуто, опадање тражње, одговарајућим опадањем понуде, тако да равнотежа не мора бити поремећена и цена остати на истој висини, па се чак може десити да цена падне, у случају да повећање тражње доведе до више не сразмерног повећања понуде. На исти начин може сма-

њење понуде довести до сразмерног или несразмерног опадања понуде па дакле, до смањења цена. У пракси се ово увек дешава када повећање тражње омогући производњу на велико и самим тим и снижавање производних трошкова и смањење цена. Обрнуто смањење тражње може довести до тога да се у производњи мора прибегавати мање рентабилним производним методама па дакле, до поскупљивања производње и повећања цене. Према томе треба рећи: да се цена повећава када се тражња у већој мери повећава него што се повећава понуда, и да се смањује када се тражња у мањем степену смањује него понуда. Или још боље: цена се пење када се тражња у односу према понуди повећава и смањује се када се тражња у односу према понуди смањује, и обрнуто, цена се пење када понуда јаче опада него тражња, а смањује се када се понуда више повећава него тражња. У исто време и све промене код цена, у којима се најчешће виде само резултати промена у понуди и тражњи, утичу на њих, у томе смислу што растеће цене проузрокују смањивање тражње и повећање понуде док код опадајућих цена имамо обрнуто дејство.

Осим овог утицаја који сама цена врши на тражњу и понуду добара постоји још читав низ момената који могу довести до промене у понуди и тражњи добара. На понуду могу нарочито утицати природне околности (на пр. резултати жетвеног приноса) па затим извесни вештачки узроци (као на пр., смањење довоза извесних производа, повећање извоза, царинска политика). Од утицаја могу бити и извесни чисто економски моменти, (на пример када производићачи услед побољшања свога положаја отпочну сами да троше извесне производе и у мањој мери их доносе на тржиште). И најзад може се понуда изменити и из техничких узрока (технички напретци у производњи и саобраћају.). Овај последњи узрок је нарочито важан јер не значи само повећање понуде него и појефтињавање цена по којој се производ нуди. На страни тражње могу се десити промене услед повећања или опадања становништва, ишчезавања стarih и распостирања нових потреба, промена у укусу, моди, промена у степену благостања и томе слично.

Под утицајем многих момената мења се обим понуде и тражње и њихов узајамни однос па и цене добара. Али ове промене имају свога ограничења. Код понуде обим промена у зависности је од техничких могућности производње и условима под којима се она обавља. У овом погледу, поред свег напретка технике, не дешавају се у обиму производње нагле промене. Она је материјално ограничена и у својој целокупности не показује ни велике промене, ни какво нарочито брзо рашење. У нормалним временима и покрај свих местимичних промена код производње, односно код понуде добара нема наглих ни великих промена, нарочито ако се има у виду брзина којом се становништво повећава. Значи да узроке сталних и често пута врло знатних варијација које се запажају

код цена треба пре тражити на страни тражње која је много еластичнија и променљивија.

У натуралној привреди није оваква ситуација, пошто се у њој добра размењују за добра и обим и понуде и тражње зависи од резултата производње. Али у новчаној привреди је стање потпуно различито. Ту имамо у новцу једно помоћно средство чија се маса према приликама може готово неограничено повећавати и која не подлеже законима природе него слободној вољи друштва, које новчани систем може тако организовати да не буде ни у каквој зависности од прилика у материјалној производњи.

Због тога су код новчане масе могућне промене које се не запажају у маси производа. Маса новца која у главном претставља тражњу производа, знатно је еластичнија од понуде добара и у исто време њу можемо по вољи регулисати. Према томе објашњење промена које се дешавају код цена треба тражити на страни новца, у механизму помоћу кога се данас обављају све трансакције размене. Пажљива анализа склопа новчане привреде доводи нас до закључка да новац није ништа друго до материјална потврда, документ, који доказује да лице у чијим се рукама налази име право да из резервоара друштвених добара изузме извесну количину. До новца човек може нормално доћи ако је претходно учинио друштву какву услугу, уступањем каквог свог стварног или личног добра. Према томе колико се његово уступљено добро или учинена услуга цени, то јест, која се цена за њих плаћа, добија човек већу или мању количину новчаних јединица, коју по својој вољи размењује за производе који су му потребни. Прави смисао и задатак новца у овој прилици састоји се у томе да потврђује, констатује, услугу коју је појединац учинио друштву и у исто време и одмерава ову услугу, утврђујући њену вредност у односу према услугама учиненим од стране осталих чланова привредне заједнице.

Кад новац не испуњава као што треба свој задатак, то јест, било да не представља једну уредну потврду учинење услуге, било да имаоцу не обезбеђује одговарајућу противуслугу од стране друштва, онда тај новац не функционише исправно и мора довести, као што смо већ раније видели до социјалних и економских поремећаја. Када би човек добијао за новчану јединицу увек исту количину добра, цео проблем који нас овде интересује не би постојао. Али као што знамо ово није случај. Неслагање између понуде и тражње добра, чији однос детерминише висину цена проузрокује њихову променљивост и мења самим тим и ситуацију привредних субјеката, односно величину његове награде и обим његовог снабдевања. У пракси до овог неслагања долази у главном из ових узрока.

Новац је једна рачунска јединица и сва количина добра и рада са којим друштво располаже може се изразити у новцу и поделити на одређени број новчаних јединица које

се у једној народној привреди налазе у оптицају. У свакоме тренутку представља новчана јединица једну извесну количину добара и услуга с обзиром на рачунски однос који постоји између масе новца и масе добара. Докле год волумен добара, то јест, производња, остаје непромењена, долази на сваку новчану јединицу иста количина добара, то јест цене добара су стабилне и обрнуто. Како обим производње није подложен великим променама то се може узети као вероватно да се количина добара која долази на једну новчану јединицу не може знатно да мења. Друга је ствар ако ситуацију посматрамо са гледишта новца, чија се количина, као што зnamо може знатно и брзо да промени. Свака промена у количини новчане јединице мора изазвати и промену у количини добара која на једну јединицу долази. Ако се број новчаних јединица код непромењене количине добара повећава мора се део који отпада на сваку новчану јединицу смањити и обрнуто. Повећање новчаног оптицаја изражава се повећањем прихода појединача. За онога чији су приходи повећани има свака новчана јединица, према закону граничне корисности, мању важност, он се лакше од ње одваја и на тај начин повећава на тржишту своју тражњу и мења постојећи однос равнотеже између понуде и тражње. Услед овога долази до скакања цена. Обрнут се процес дешава ако се количина новца умањи. Претерано би било тврдити да ће ове промене у ценама узети исти обим, бити сразмерне са променама које се дешавају у маси новца. Промене у количини новца могу чак, као што смо већ раније нагласили, остати и без последица ако појачана или ослабљена тражња путем реакције изазове и промене у обиму понуде тако да се равнотежа одржи. Обим ове реакције, као што зnamо, налази границе у релативној нееластичности понуде, односно производње добара. Због тога се са сигурношћу може да тврди да промене у количини новца, у колико нису праћене једном напоредном променом у производњи, морају изазвати и промену у ценама. Колики ће бити обим ове промене ије могуће предвидети, пошто се цео овај процес, са његовим врло компликованим сплетом снага, и утицаја и њихових реакција, не може никада са тачношћу ни израчунати ни контролисати. Сва гледишта које виде неку потпуну сразмерност између промена у количини новца и промена у ценама с правом се могу назвати „наивним“. Али да овај процес доводи до варијација цена, до несумњиве тежње вредности новчане јединице да се у одговарајућем смислу мења, не може се оспоравати. То већ много значи за постављање основа једне новчане политike којој би циљ био постизавање стабилности новчане вредности.

Оно што особито отежава постављање постулата једне рационалне новчане политike која би контролисањем новчане масе осигуравала равнотежу на тржишту, јесте изванредно велика сложеност новчаног промета у савремено организованим народним привредама. Новчани оптицај није као робни

оптицај један прост квантитативни изражај. Масу добара, величину производње и рада можемо са приближном тачношћу утврдити. Оптицај новца је по својој структури сасвим различит, у њему не играју улогу само материјалне новчане јединице. Он је данас највећим делом иматеријализиран. Новчана јединица у савременим привредама престала је да има карактер једног обичног стварног добра. Она је постала једна апстрактна рачунска јединица која све мање везе има са материјалним изражајем новца. Величину и динамику новчане масе данас је једва могуће изразити у најопштијим контурама. Отуда је у овоме домену искључено свако прецизно израчунавање и поступање и већ је велики успех ако се правци крећања и обим новчане масе, могу у својим главним линијама да утврде. По својој структури састоји се новчана маса, која представља обим понуде новца у једној привреди на првом месту из новчаних јединица било металних било папирних, које имају карактер дефинитивног новца, то јест, не представљају само извесна права на неку другу врсту новца него служе за дефинитивну исплату дугова. У данашње време новац од племенитих метала готово је сасвим повучен из оптицаја и служи, у колико није тезаурисан код широких маса, за подлогу издавања новчаница. Из новчаница конвертибилних на основу закона или de facto у металан новац или страна платежна средства платива у злату, састоји се данас главни део видљивог новчаног оптицаја. Овај део новчане масе може се у свакоме тренутку доста тачно утврдити. Али у привредним заједницама организованим на савременој основи, ова маса платежних средстава које смо назвали видљивим, далеко изостаје иза масе куповне снаге која је створена у самоме промету и на бази видљивог новчаног оптицаја.

Природа постанка овог данас претежног дела оптицаја лежи у овоме. У директној размени натуралне привреде добијају обе стране истовремено добра која одмах могу употребити на задовољење својих потреба. У новчаној привреди само једна страна добија једно добро док друга добија извештан број новчаних јединица, дакле извесну суму куповне снаге, коју по својој воли може искористити и у простору и у времену.

У процесу друштвеног снабдевања неизбежно долази до диспаритета између поједињих производних процеса и између производње и потрошње. У привреди базираној на по дели рада произвођачу је међутим неопходно да прода своје производе одмах чим буду завршени и настави без застоја своју производњу. Али се лако може десити да се услед тог неслагања у тренутку завршетка његове производње, остали произвођачи не налазе у истом положају, то јест, нису завршили његову производњу или је у опште услед недостатка, можда баш његових производа нису још могли ни започети. Услед овога се код произвођача јавља расположење да своја

добра уступи не за готов новац него за једно обећање да ће му у извесном року вредност уступљених добара бити исплаћена. Он ће се у толико пре задовољити са оваквим начином исплате у колико је и њему омогућено да на исти начин дође до потребних добара. На овај начин се постепено распостранила навика да се један велики део трансакција не обавља помоћу готовог новца него на бази поверења, кредита, и у исто време створене су и специјалне установе, и банке, које имају задатак да овај кредитни промет организују, регулишу. Банке помоћу својих зајмова омогућују ономе који нема сопствених средстава да дође до свега што му је за производњу потребно и исто тако да онај који је своје производе продао на кредит дође путем есконтовања свога потраживања, и пре рока до суме која му се дuguје. Средства банака састоје се мањим делом из сопственог капитала а много већим из улога који су им поверени на чување. Али банке данас дају много више кредита него што њихова средства износе. То бива на овај начин. Банке приликом давања кредита не предају дужнику ефективна платежна средства него му само дају право да у износу одобрених кредита на њих вуче чекове. Дужник ће при куповини предати продавцу чек на банку који овај може одмах код банке наплатити. Али ће до ове исплате ретко доћи. Лице које је добило чек обично и само ужива кредит код неке банке и ако би се десило да је то она иста банка на коју чек гласи онда би се исплата извршила преносом у њеним књигама, дакле једном пристом књиговотврденом операцијом. Теже је ако ово лице има везе са неком другом банком. Оно у том случају предаје чек својој банци ради исплате. Али како се банке, нарочито када је њихов број мали, што је редовно случај у великим привредним центрима, налазе са банком на коју је чек вучен у сталним пословним везама и сама располаже са чековима за које има налог да их код ње наплати, то се редовно дешава да до ефективне исплате не мора доћи пошто се до једног износа узајамна потраживања ових банака могу компензирати. Ни разлика, коју не би било могућно компензирати, неће се наплаћивати у готову, него ће за толико једна банка остати другој дужна, или ће бити исплаћена чеком на емисиону банку. Ова пак уместо ефективне исплате извршиће само, пошто главне банке увек код ње имају своје текуће рачуне, одговарајуће промене у својим књигама и исплата ће тиме бити извршена. Огромна плаћања врше се данас на овај начин. Од онога тренутка када појединци не подижу одобрене им кредите у виду ефективног новца и када у исто време појединци не захтевају ефективну исплату него примају за своја добра и услуге потраживања на банке, омогућено је банкама да одобравају кредите у далеко већем опсегу него што износе средства. Довољно је само да за задовољење евентуалних захтева за ефективним новцем, који се највише манифестије у виду повлачења улога, држе у својим касама извесну резерву.

Од степена развијености самога банкарства зависи колика ће та резерва бити. У савремено организованим народним привредама ова резерва може бити веома мала. Ту су банке повезане врло јако. Оне једна другој отварају кредите којима стварно повећавају свој кредитни потенцијал и без напоредног повећања готовине. Оне су на тај начин повезане у једну целину, у један систем на чијем се челу налази емисиона банка. Ова последња омогућује да се до крајности може спровести компензирање потраживања између банака. У исто време она служи као резервоар кредита на које банке, путем реесконта свога портфеља, апелују у случају потребе. Цела ова организација доводи до стварања једне огромне масе кредитне куповне снаге, која је идентична по своме дејству на тржишту са куповном снагом новца у ужем смислу. Ову масу куповне снаге која се ствара у самоме промету није могућно утврдити, услед чега се у великој мери отежава и изналажење каузалног односа који постоји између масе новца и цена. С друге стране отежано је констатовање овога односа, па следствено и воћење једне одговарајуће новчане политике, још и тиме што се не може знати колики је степен искоришћења новчане масе, тј., колико је пута свака новчана јединица у току извесног времена обавила своју функцију. Док се по правилу један производ само један пут појављује на тржишту, новчана се јединица непрестано налази у оптицају. Том приликом помоћу ње се може учинити један врло велики број плаћања и исто се тако може десити да она годинама лежи тезаурисана и у опште се и не појављује на тржишту. Према овоме степену искоришћавања једне новчане јединице говоримо о брзини њенога оптицаја, односно о брзини оптицаја целокупне новчане масе. Повећањем брзине повећава се стварно оптицај, односно понуда новца. Значи да се и код бројно непромењеног новчаног оптицаја могу проузроковати поремећаји између понуде и тражње добара, па дакле и промене у ценама. Брзина оптицаја новца представља један изванредно важан фактор у образовању цена, али фактор који за данас у новчаној ситуацији једне земље представља једну непознату, о којој се само сасвим од прилике може говорити. Мноштво околности може утицати на брзину оптицаја свих врста новца.

Пре свега имамо навике самих привредних субјеката. Од њихових навика зависи колико ће новца бити повучено из оптицаја у виду тезаурисања и колико ће бити опет у виду улога на штедњу поверило банкама да послужи као база за стварање нових кредита. Навика код појединача да код банака депонују своју готовину и да са њом располажу помоћу чекова изазива повећање брзине оптицаја новца. Онај који на овакав начин исплаћује своје обавезе не осећа потребу да код себе држи велику готовину као што би био случај кад би плаћао ефективним новцем. У овом другом случају мора појединача код себе држати знатну количину готовог новца ради

задовољења својих евентуалних потреба а како се ове потребе не могу тачно предвидети то је све до плаћања ова готовина стварно повучена из оптицаја. У колико је гушћа насељеност становништва и његова концентрација у градове, оптиче новац брже, јер се расположиве количине могу лакше концентрисати код банака. Повећању оптицања доприноси и развијеност саобраћаја. У колико се плаћање надница и плата врше у краћим размасима у толико су мање резерве појединача и веће слободне количине новца у промету. Када су приходи појединача редовни и једнаки, онда они држе мање резерве него када су им приходи променљиви. Врло важан утицај на брзину оптицања новца имају психолошки моменти. У временима новчане депресијације оптиче новац брже јер су куповине учестаније; свако се боји још већег скакања цена и жури се да свој готов новац претвори у добра. Кад су пак цене у опадању, свет у очекивању још већег пада цена уздржава се од куповине, повећава готовину што проузрокује успоравање брзине новчаног оптицања.

Као што видимо тражња добара, односно понуда новца, до крајности је компликована и неподесна за проучавање. Она се лако мења под утицајем врло различитих узрока и с тога се свака констатација и предвиђања који би се засновали на квантитативном стању понуде новца, може примати само са резервом и мора се подвргнути врло строгој контроли. Недостаје готово сасвим могућност да се у овом домену врше поуздана статистичка проверавања. Све оно што је до сада у овоме правцу учињено не омогућује доношење категоричких закључака, а нарочито се не може развој привредних феномена у области новчане вредности изразити у математичким формулама. Велика прецизност правила и закона који су у овој области са много страна формулисани, може само дискретитовати оне истине што се у овим теоријама налазе. С тога нам се чини да је много боље задовољити се констатовањем основних тежња које се под датим условима могу запазити у развоју привредних феномена. У исто време корисно је имати стално пред очима у коликој мери сваки покрет у привредном животу изазива супротно дејство привредних сила, услед којега у привреди заснованој на начелу слободе привредних субјеката, постоји стална тежња економских појава за једним аутоматским уравнотежавањем. На овај начин парализовано је дејство многоструких утицаја. Захваљујући овоме аутоматском уравнотежавању и елиминисању утицаја који теже да поремете једну дату привредну равнотежу, основне тежње привредног живота долазе у потпунијој мери до свога изражаваја. Полазећи са свога гледишта и на основу свега до сада изложенога можемо узорке промена новчане вредности овако резимирати.

Промене у ценама изазване су поремећајима у односу који постоји између понуде и тражње добара. Како је по-

туда добара у главном константна, то се може рећи, да промене цена проузрокују новчани моменти, променљивост новчане масе, која представља целокупну тражњу добара и која се састоји из количине новца која у једној народној привреди има законски течaj и количине кредита створених код банака. Обим ове масе не зависи само од њеног бројног стања него и од брзине са којом она оптиче. Докле год између масе добара и масе новца постоји равнотежа, целокупни систем цена налази се у стању мировања. Мање промене на једној и другој страни изравнивају се путем реакције, а оне промене које су у стању да изазову поремећај равнотеже проузрокују и промене у вредности новца, односно цена, на више или на ниже. Опсег ових промена у нивоу цена није могуће предвидети и нетачно је тврдити да ће он бити управно сразмеран променама које се дешавају у маси новца. Тачно је само то да ће се под датим околностима код цене показати тежња за променом у једном или другом смислу, али није могућно рећи и у колико ће се мери ова тежња испољити. Није, дакле, могуће развој цена са тачношћу предвидети, али смо у стању да предвидимо њихове тенденције, што значи да у овој најважнијој области, привредни феномени немају један хаотичан карактер, него се развијају саобразно извесним правилима и законима.

VI.

Закључак до кога смо дошли у досадашњем излагању указује нам већ на поступак кога се треба придржавати да би се постигла што већа стабилност цене. Главно је, као што знамо, да се обезбеди равнотежа између масе производа и новчаног оптицаја. Видели смо, истина, да је број узрока који овде могу деловати веома велики, али захваљујући тежњи привредних феномена за аутоматским уравнотежавањем, своди се у знатној мери број ових агената. Због тога се једна политика стабилних цене може ограничiti на изазивање и фаворизовање њихових основних тенденција, док мноштво непрестаних и мање важних промена треба оставити да се сама од себе изравнају.

Обезбеђивање равнотеже између понуде добара и понуде новца могло би се постићи било утицањем на један или други од ових елемената. Али понуда добара, односно њихова производња, по својој природи не би се дала лако регулисати. Пре свега број производића је врло велики и сви они имају у своме раду пред очима само свој интерес, тако да чак и када би било технички могуће доставити им потребне инструкције за њихов рад, не би се могло очекивати да би они по овима поступили ако би им се чинило да се оне косе са њиховим интересима. Производња добара је затим врло нееластична. У пољопривредној производњи једним добрым делом резултати производње зависни су од атмосферских пои-

лика на које човек у врло малој мери може утицати. Ову је производњу дакле немогуће квалитативно регулисати. Код индустрије је производња много еластичнија али по својој природи у појединим гранама тако различита да је немогуће постигнути једно линеарно квантитативно регулисање. С обзиром пак да досадашња производња још ни изблизу не омогућује какво високо материјално благостање маса, не би требало ни мислiti да би се могла водити једна рестриктивна политика производње. Треба на против чинити све да се производња што више повећа, осигуравајући одговарајућим мерама могућност пласирања постигнутих вишкова. Из свих ових разлога је у данашње време пробитачније да се производња остави сама себи и не подвргава регулисању које би имало за циљ одржавање стабилности цене.

Али у толико је погоднија ситуација када је у питању утицај на цене с новчане стране. Производња куповне снаге налази се у много мањем броју руку и бескрајно је једноставнија тако да се може подврћи готово савршеном регулисању. Зато у место да се утиче на производњу добара, која је технички готово неизводљива, може се утицајем на новчану масу, адаптирањем новчаног оптицаја, који представља тражњу добара, променама у производњи, односно понуди добара, тежити, ка остварењу жељеног резултата. У савремено организованим народним привредама стварање куповне снаге налази се у рукама банака које заједно са емисионом банком сачињавају један систем. У овоме систему улога емисионе банке је доминантна. Она је у стању да својом политиком регулише и политику осталих банака и на тај начин и целокупни новчани оптицај, а преко њега и вредност самога новца.

И ако је у данашње време новчана ситуација у рукама емисионих банака, тако да би оне могле вршити један одлучан утицај на цене, оне ипак у својој новчаној и кредитној политици немају овај циљ пред очима, него се искључиво руководе обзирима свога ликвидитета. Емисионе банке данас пре свега се труде да очувају своју металну резерву. Али на овај начин оне доводе до тога да у извесним моментима држе у оптицају више новца него што је потребно и у другим опет њихов оптицај не одговара потребама. Оне воде данас исту политику као и пре рата ма да се ситуација из основа променила. Пре рата, слободно струјање злата између држава и његова обилна производња, чинили су да се није могло десити да једна народна привреда има мање или више новчаних средстава него што јој је било потребно. Када је у некој земљи наступала извесна оскудица у злату, одмах се то изражавало тежњом интересне стопе да се повиси и притицањем злата из иностранства, намамљеног повољнијим интересом. Опадање цене са којим је била праћена оскудица у злату доводило је и до побољшања стања биланса плаћања и до попуштања девизног курса, што је све доводило до јачег при-

тицаја злата у земљи. До обрнутог резултата, то јест, до емигрирања злата, долазило је ако је његова количина била већа него што су то привредне потребе захтевале.

Али данас је мање више свака држава остављена сама себи и мора да изађе на крај са количином злата са којом располаже. Нема више у оној мери слободног струјања злата из једне земље у другу. Свака се земља труди да свима средствима из иностранства повуче што више жутога метала и у исто време да уступи иностранству што је могуће мању количину. Зато се данас и дешава да, док једне земље располажу сувишим златом, друге у њему оскудевају.

Овакво стање требало би да емисионе банке наведе на воћење једне друге политike, пошто њихова данашња политика најчешће не одговара промењеним условима данашњега времена. Дух времена данас захтева да се њихова политика модернизује и саобрази привредним потребама земље, и не буде само шаблонско функционисање у циљу да се очува метална подлога. И поред застарелих закона који данас емисионим банкама везују руке у њиховој политици, било би ипак могући да оне воде једну другу политику, чији би циљ био одржавање привредне равнотеже у земљи и стварање повољних услова за привредно напредовање, осигуравањем постојаности новчане вредности. И сувише често данас емисионе банке гледају скептички на могућност упливисања на ниво а исто тако оне пате од претеране уједначености својих послова, тако да нису у стању да благовремено измене начин рада. Ово долази отуда што често емисионе банке нису свесне улоге која им у савременим народним привредама припада и сувише се чврсто држе наслеђених традиција једног другог времена који се из основе разликује од данашњег. Данашњи начин рада показао је довољно своје рђаве последице. Истина свет још није начисто с тим да су узроци привредних тешкоћа са којим се данас бори цео свет, монетарне природе и долазе од застарелости данашње новчане организације и још више од застарелости начела и схватања која преовлађују код оних у чијим се рукама налази вођење новчане политике.

У овоме правцу биће потребно да се изврше хитне и корените реформе и ревизија схватања и гледишта која преовлађују код управа многих емисионих установа у погледу задатака и циљева једне савремене новчане и кредитне политике. Задатак једне овакве политике у данашње време треба да се састоји у једном смишљеном регулисању целокупног привредног живота и обезбеђењу основног условия за нормални привредни развитак: новца са постојањом вредношћу, са стабилном куповном снагом. У овоме циљу неопходно је потребно да се емисионе банке труде да своју политику подесе према ситуацији у националној производњи, да постигну што је могуће потпунију равнотежу између понуде и тражње

добра, које као што знамо, играју пресудну улогу у обра-
зовању цена и њиховим варијацијама.

Најпогоднији практични начин остварења овога циља,
састоји се данас у кредитовању путем есконтовања послов-
них меница. Ово није никаква новина и све емисионе банке
у начелу есконтују само менице које су постале приликом је-
дног привредног акта. Али пословна меница није данас главни
критеријум емитовања новчаница, које се врши само на бази
металног покрића. Ако једна емисиона установа не располаже
са довољно злата, она несме свој оптицај повећати па ма
располагала са најсигурнијим пословним меницама. Ми веру-
јемо да ће се у овоме правцу временом морати да учине ре-
форме и да емитовање новчаница на бази пословних меница
представља новчани систем будућности. Код једног оваквог
система почетак сваког производног процеса даће места пост-
танку једне пословне менице, која ће са завршетком про-
изводње бити исплаћена из резултата саме производње. Онај
који је првобитно исплаћен оваквом меницом не мора чекати
њен рок него меницу може есконтовати код своје, односно
код емисионе банке и на тај начин доћи до средстава за обав-
љење својих послова. Са завршеним актом производње доћи
ће до извесног материјалног резултата у виду нових про-
извода. Када су производи продати, оба дужника враћају
свој дуг и издате новчанице враћају се у емисиону банку. На
овај начин решава се проблем обезбеђивања потпуног пар-
ализма између производње и масе новца у оптицају.

Располагање са металном подлогом резултат је случај-
ности и не мора бити у складу са потребама привредног раз-
витка, као што у осталом ни производња злата није с њим
у складу. Држава која је стицајем прилика дошла до већих
количина злата, може имати злата више него што јој је по-
требно, док поједине, а нарочито младе државе, не могу да
напредују због оскудице злата, или су принуђене да плаћају
инострanstву прави трибут за злато која им се позајмљује а
често га и не могу ни добити. Међутим, емитовање новчаница
на бази пословних меница има своја несумњива преимућтава.
Пре свега оптицај има потребну еластичност и иде напоредо
са развитком производње. Не може се дакле десити, што је
данас врло лако, да дође до инфлације или дефлације, услед
дисхармоније између масе добра и масе новца. Самим тим
што се ствара склад између производње и тражње добра,
ради се у смислу стабилности цена и искључивања инфлаци-
оних и дефлационих појава. Чак у погледу стабилности валу-
тарних курсева имао би овакав систем своја преимућтва.
Механизам одржавања валутних курсева код златног важења
састоји се у томе што постоји могућност да се у свако доба
добија једна роба, т.ј. злато по истој цени код емисионе
банке и што се та роба свуда у иностранству ради прима, и то
по исто тако утврђеним ценама. Овај механизам функционише
одлично али не треба мислити да он нема својих мана.

Пре свега само златно важење у толикој мери је организовано претежно за циљеве валутне стабилности да се на унутрашњу стабилност новчане вредности, то јест, нивоа цена, најмање мисли. Међутим, као што смо видели, златно важење може бити одлична спона између валута појединих држава, али оно исто тако може бити и врло рђав систем унутрашње новчане организације, зато што није у стању да обезбеди хармонију између новчане масе и производње и лако може довести до промена у ценама. Када се пак цене промене онда златни паритет валуте једне државе постаје нешто ненормално. Наступа диспаритет између унутрашње и спољне вредности новца која може врло лако и валутну стабилност да доведе у питање. Ако се ниво цена промени у мањој мери онда нема опасности. Али ако је ова промена цена била знатна, онда се валутна стабилност тешко може одржати. У случају да се ниво цена спусти у јачој мери, извоз ће се нагло повећати и у исто време ће увоз страних продуката бити парализован. Ово ће довести до прилива иностраних плаћежних средстава, која ће се код емисионе банке замењивати за домаћи новац. На овај начин може врло лако наступити инфлација. Дизање цена изазива обратни процес. Платни биланс постаје јако пасиван и тражња злата од емисионе банке може се тако повећати да и њена метална резерва буде доведена у питање. Новчани оптицај мора се сузити и дефлација цена постаје неизбежна. И у једном и у другом случају доводи се у питање одржавање стабилности националне валуте. Заблуда је дакле мислiti да се стабилност златне валуте заснива на самоме злату. У много већој мери она зависи од стабилности цена, које према томе, треба врло пажљиво контролисати.

Једном новчаном организацијом у којој би се новчанице емитовале на бази пословних меница постигла би се стабилност општег нивоа цена и тиме отклониле опасности по националну валуту. Злато свакако данас, када је његова новчана употреба рас прострањена у целом свету, може бити врло корисно. Али оно може бити и штетно ако се у једној одређеној сразмери златне подлоге да карактер једне дорме. Данас ова сразмера најчешће износи, као пре рата, између 30 и 40% и свако спуштање испод ове цифре сматра се као највећа несрећа. Ми верујемо да једна рационална политика цена може ову квоту спустити и на 20, 15 или 10% и на тај начин емисионе банке оспособити да воде једну много ефикаснију политику. По себи се разуме да би се оваквом смањењу подлоге требало да приступи само ако наступи једна експанзија производње нарочитога интензитета. А исто тако се може десити да се услед сужавања оптицаја квота покрића знатно повећа и пређе данас уобичајени проценат. И у једном и у другом правцу потребно је ићи смело, када прилике у привреди то захтевају. Држати се слепо једне сразмере између оптицаја и подлоге то значи пустити да ствари у привреди иду на сре-

ћу, то значи оставити да привредни живот буде резултат случајности а не једног свесног и систематског регулисања, у коме главна улога мора припасти емисионој банци.

Осим усвајања пословне менице као критеријума за издавање новчаница располажу емисионе банке за стабилизовање односа у привреди још са једним моћним средством, својом есконтном стопом. Од висине интересне стопе зависи рентабилитет производње у једној земљи и обим саме производње. Висока интересна стопа поскупљује производне трошкове, натерује произвођаче на смањење производње. Обрнуто, ниска интересна стопа, фаворизира проширење производње и њено појефтињавање. Према томе емисионе банке су у могућности да својом есконтном политиком утичу на развитак производње, да у моментима застоја изазову њено оживљавање а исто тако да спрече да производња добије спекултиван карактер, да не дође до хипертрофије поједињих производних грана или до ненормалног повећања производње. Промене у есконтној стопи емисионе банке, донете на основу течних оцена стања у привреди, доводе до одговарајућих промена кредитних услова и код осталих банака. У исто време имају ове промене и снажног психолошког дејства, и целокупна се привреда може навићи да у њима гледа директиве по којима ће се управљати у своме раду.

Политика есконтне стопе може постати још ефикаснија када се допуни са директним интервенцијама емисионе банке на новчаном тржишту. Ове интервенције могу се састојати у томе да банка не чека да јој се појединци обраћају за кредит него сама купује и продаје краткорочне обавезе појединача на берзи. На овај начин банка може изазвати промене у понуди и тражњи кредита која јој је потребна да би тржиште натерала да прими интересну стопу за коју сматра да одговара привредним потребама. Исто тако може емисиона банка сужавати и проширавати новчани оптицај на тај начин што ће продавати или куповати хартије од вредности. Обично су то државне обвезнице. Купујући овакве вредности банка повећава количину новца на тржишту и проузрокује појефтињавање интересне стопе. Њиховом продајом банка пак повлачи из оптицаја новчана средства, смањује диспонibilитет тржишта и доводи до поскупљивања интереса.

Као што се види располаже се у савремено организованим привредама са јаким средствима за регулисање кредитног и новчаног промета. Потребан склад између масе добара и масе новца могућно је остварити, па према томе и стабилност нивоа цена. Непостојаност новчане вредности није, дакле, једна неизбежна појава данашњег привредног поретка нашега друштва. Она није последица променљивости која се запажа у данашњем привредном животу него, на против, представља њен главни узрок.

(свршиће се)

Д-р Александар Јовановић

СУДСКА КОНТРОЛА УСТАВНОСТИ ЗАКОНА*)

Ако се захтева контролни орган уставности, прво треба поставити питање: ко треба да буде тај контролни орган? Ту се не би смело ништа априористички претпоставити. Компетенца контролнога органа извире иманентно или из саме ствари или пак само из опортунитета. Опрутунитет пак може бити двојак: или је контрола путем самога дотичнога органа опортуна; или пак није могуће добити поред њега други контролни орган, а сама контрола је опортуна.

Контрола уставности, дакле, контрола над обичним законодавцем, је изразито политичка ствар, зато из логике ствари не следи судска контрола. Као фактори контроле дошли би у обзир: народ, парламент, односно обе зборнице, монарх или председник.

Погледајмо најпре како је са народом као целином. Устав је политичка одлука целога народа. То значи: историјско-политички и социјални развитак је достигао извесну тачку и народ је свестан тога развитка, народ сматра тај развитак као свој и хоће правни ред, који одговара томе развитку. Тај развијатак, који је факт, мада је у уставном закону нормативно утврђен, јесте устав. Организацијски пак закони, који би имали следовати из тога факта и на којима ће се развијати правни ред, јесу уставни закон.

Ако дакле говоримо о кршењу устава, јасно је да се мисли на уставни закон а не на устав, јер се устав као факт нормама не да кршити. Да ли се пак кршио уставни закон или није, то народ као целина не може одлучити, као што народ сам себи не може дати уставни закон. Никоји апел на народ, где би одговор могао бити само „да“ или „не“, не може решити то питање. Јер одговор „да“ или „не“ значи само да закон одговара или не одговара стварноме стању. При томе се не обазиремо на то да ли не припада компетенца оцењивања уставности оному, који може да апелира на народ. Одговор на питање уставности може дати само онај, који је дао народу уставни закон, дакле уставотворна скупштина. Камо би довело, ако би се за сваки противуставни или само привидно противуставни закон морала бирати уставотворна скупштина, то није могуће предвидети. Коначни резултат пак, пре маје вероватности, не би била апсолутна уставност закона, него апсолутна диктатура уставотворне скупштине.

Парламент не може имати те контроле. Јер онај, који је донео противуставни закон, не може сам одлучивати о његовој уставности. Ако би се пак парламент могао распустити и за мишљење питати новоизабрани парламенат, онда то претпоставља, да нема формалне контроле само парламент, него и онај, који може парламент да распусти. Новоизабрани парла-

*) Овај одломак чини X. поглавље још необјављене расправе „Противуставни закон.“

мент пак може имати исту већину као стари, или пак друкчију. У првоме случају је сигурно, да ће се нови парламенат изрећи за уставност. То пак неће бити оцена уставности, ту ће оцена темељити на томе, да закон одговара темељним развојним условима. Уколико је тиме дана закону аprobација, утолико је ипак јасно, да се формално питање противуставности тиме није решило. У случају пак, да нови парламент има друкчију већину него стари, јасно је да ће нови парламент закон обеснажити, али не због његове неуставности, већ зато што закон није израз фактичнога стања. При томе смо излучили све евентуалне страначке политичке моменте, који би при томе питању могли играти улогу.

Остаје монарх, председник и друга зборници. Монарх и несменљиви (стални) председник постају, у случају ако имају право оцењивања уставности закона, прави законодавци и према томе је парламент само саветодавни орган. Зато није могуће у тим факторима гледати, као што се то некојима чини, чуваре уставности.¹⁾ Ако пак има парламент против председника и друге зборнице право апела на народ, формална је контрола уставности опет дељена као при распусту парламента међу парламентом и председником односно међу парламентом и другом зборницом. Јер фактичну контролу у оба случаја има народ. Народ пак, као што смо видели, својим одговором не решава јуридично питање уставности него само питање: да ли дотични, који апелује на народ, има поверење на народа, да ли одговара закон стварним приликама. Могућа је дакле само алтернатива: или има оцену уставности сам дотични фактор, те је према томе он законодавац, или пак питање иде пред народ, те се према томе закон не оцењује у по-гледу уставности.

Ако пак излучимо на једној страни владара и несменљивога председника, који постају, у случају оцењивања уставности закона, прави законодавци, а на другој страни уставотворну скупштину, која у томе случају скоро неопходно постаје тиран, цело се питање редуцира на такозвани референдум. Тај пак нема за циљ да се њиме решава јуридично питање, него да о најважнијим стварима одлучује народ. Понеко се сматра да су, или бар морале бити, при питању уставности закона по среди важне одлуке, можда је у томе институту дана социолошка надокнада за јуридично пресуђивање уставности закона, мада се данас то не осећа јасно. Ту према томе отпадају и све евентуалне претпоставке у по-гледу тога, да ли има онај, коме припада право апела, и компетенцу пресуђивања уставности; јер је биствено, да одлучује народ. Данас се пак на референдум још не гледа са тога гледишта, зато само констатујемо, да је оцена уставности закона путем политичких фактора неизводљива.

¹⁾ Schmitt, Der Hüter der Verfassung, Archiv des öffentlichen Rechts, vol. 16, sv. 2. 1929.

Пошто дакле питање контроле уставности помоћу политичких фактора није решљиво, изгледа да се због помањкања прикладнога фактора та контрола мора поверити судовима. Уопште се пак не сматра, да би се та контрола морала пренети на судове због тога, што нема другога фактора, који би контролирао уставност, већ због тога, што је контрола путем суда не само најопортунија, него и извире из саме ствари. Какви су разлоги за то?

Први је погрешно схватана правна држава. При томе се разуме, да цела држава мора стајати под контролом судства, да се мора и политички део државе укључити у правни део. Та су два дела међутим по своме постанку и циљу тако лучена, да их није могуће здружити. Истина, иначе има и политички део државе своје право, но разлика лежи баш у те две врсте права. У једноме праву, које ћемо кратко именовати опште право, странке стоје једна према другој као једнаке, у другоме су пак у односу претпостављености и подређености. Прво право, које по своме постанку има интергрупалан, преддржавни значај, код свих држава је више или мање једнако. Друго је пак право израз државности и има због нужне јерархије специфичан државни значај. Зато није могуће опште право укључити у државу тако, као што је укључено н. пр. управно право, и на подлози тога укључења затим подврћи целу државу судској контроли. И браниоци судске контроле сами признају да контрола није била логични постулат већ политичка концесија.²⁾

Други разлог за захтев судске контроле јесте фикција, да је устав уговор. Зато се сматра повреда устава, односно уставнога закона за прелом уговора и захтева се за расуђивање тих спорова компетенца суда. Та се фикција појачава дејством да компромиси, које закључују политичке странке при унашању њихових страначких постулата у уставни закон, заиста побуђују утисак, да је уставни закон погодба.

Трећи је разлог позивање на Сједињене Државе, ту класичну земљу судске контроле. Пошто ћемо се са судском контролом у Сједињеним Државама бавити укратко доцније, констатујемо дакле овде само то да судска контрола уставности није иманентна, него тек опортуна.

Речимо да је контрола одиста опортуна, тада настаје питање: Када треба да суд изводи ту контролу? Пре или после публикације закона? Сви браниоци судске контроле су скоро сагласни у томе да се контрола треба да изводи после публикације закона. Прво, ствар је технички тешко изводљива, да би суд већ о нацрту закона издао некакву декларативну пресуду, а друго, има тешкоћа са законодавцем. Јер се ипак не усуђују импортирати законодавцу, да би он ишао са својим на-

²⁾ Hauriou, *Précis de droit constitutionnel*, 2. изд. 1929, стр. 100.

циртом закона да пита суд за мишљење.³⁾ Ту би и сувише очигледно дошло до израза, ко је фактички законодавац.

Контрола dakле нека се изводи после публикације закона. А који ће је суд изводити? Сваки, пред који дође какав спор, који се односи на ма коју било ствар, где би се морао употребљавати неуставни закон.⁴⁾ Сад ће се десити да ће један суд пресудити да је закон неуставан, а други да је уставан. Треба dakле чекати да спор дође пред врховни суд. Али то не би биле баш згодне прилике, које би утврђивале осећај поверења и сигурности у држављана. С тога гледишта би ипак био бољи један само суд, мада, у случају да је само један уставни суд, политички карактер суда долази још боље до израза. Према тој несигурности мало значи то да ће се суд тако рећи поклонити, политички, пред законодавцем, излазећи му на сусрет својим пресудама, што ће рећи да суд с пресудом о уставности закона неће да захвати у делокруг законодавца, јер не обеснажује закон, већ му само одриче примену у конкретном примеру.⁵⁾ Пошто суд може да одрече примену закона и тек после више година, не преостаје друго, него да држављани установе удружење које ће одмах после публикације свакога закона инсценирати пред судом процес и исти терати до највише инстанце. Или пак, ако постоји посебни суд, да процес инсценира пред тим судом. Но манимо се шале. Ако сматрамо да је противуставни закон мање зло него ли ревизија уставнога закона, морамо ипак рећи да је још увек боља ревизија уставнога закона него ли тај начин контроле, ако нећемо да узмемо инсценирање процеса као сасвим озбиљну ствар.

Да пак видимо конкретне плодове те контроле, погледајмо Сједињене Државе, које се у томе погледу наводе као некакав идеал за друге државе. При томе не смемо прецењивати дејство да Сједињене Државе немају управнога режима у правом смислу речи, као што не треба да нас буни и аномалија, да је судска власт тако добила препондеранцу баш тамо, где се највише наглашава начело поделе власти, те да у једној од првих демокрација та власт носи назив „владе судија”.

Темељ америчкога права је такозвани »Common-law«: то је обичајно енглеско судско право, које су исељеници донели собом и амерички су га судови прилагодили својим приликама.⁶⁾ Принципи су тога права индивидуалистички и покривају се са принципима који су били изражени у темељним правима.⁷⁾ Зато је разумљиво, како су могли судови у Сједињеним Државама да присвоје контролу уставности закона, мада та контрола у савезному уставу није била установљена.

³⁾ Hauriou, o. с. стр. 267.

⁴⁾ Hauriou, o. с. стр. 271.

⁵⁾ Duguit, *Traité de droit constitutionnel*, 2. изд. 1923, vol. 3, стр. 673.

⁶⁾ Edouard Lambert, *Le gouvernement des juges et la lutte contre la législation sociale aux Etats-Unis*, 1921, стр. 16.

⁷⁾ Haoriou, o. с. стр. 227/28.

Ако постоји контрола уставности закона, јасно је да ће се она растезати на законодавну компетенцу, то јест и у погледу питања дали није законодавац уредио какве материје, која не спада у његову, већ у уставотворчеву компетенцу. Та је компетенца контроле разумљива из саме ствари. То dakле није ништа специфично америчко. Није међутим разумљиво, да се та контрола сме растезати и на законодавне тенденце, dakле на законодавчево схватање социјалног морала и економне правичности. То је иначе са горњега положаја америчке јустице бар делимице појмљиво, а исто је тако разумљиво, да та контрола мора онемогућити свако ма и најмање социјално законодавство: јер неважећи је сваки закон, који не одговара у целини принципима common-law-a, сваки закон, који ограничава економну активност или својину, или који захвата у слободу склапања погодаба. При томе суд оцењује чак и опортуност закона. Камо може да доведе та индивидуалистична контрола, ако није прожета идејом права, није тешко погодити. И у Сједињеним Државама имамо примера за то. Ако је dakле сваки социјални закон скоро онемогућен, ништа није добивено такође ни тиме, ако суд евентуално закон не стави ван снаге. Јер ту долази до важности судска интерпретација која закон доводи у склад са духом судске праксе. То пак значи: закону се даје сасвим други смисао, него што му га је намеравао дати законодавац; јер закон, који донесе законодавац, ту је само нацрт,⁸⁾ који потребује једну вишу санкцију: санкцију суда. Тиме се је суд политизирао.⁹⁾ Или другим речима: суд је себи присвојио бар фактично, мада не формално, компетенцу законодавца. Зато се у борби против „владе судија“ појавио глас по recallu судија а recall је узет из политичкога живота. При тој трансформацији компетенцâ остаје још питање ко је способнији законодавац: парламент, који произилази директно из народа, или пак правосуђе, које делује по својим традицијама? На то питање ћемо се још вратити.

Захтев судске контроле закона данас је скоро општи. Поред те општости пак не може му се одрицати прилична недоследност. И то пре свега у следећем: док се на једној страни наглашава свемогућност обичнога законодавца, који наводно није везан нити на историјско-социјални и културни развитак, на другој страни се одједном супонира да се тај законодавац једноставно подвргао контроли. Те две тезе су у томе облику нездружељиве. Здружељиве су можда на следећи начин: пошто је данас законодавац свемогућан потребно је, да се нађе контрола, која би га ограничавала. Као једина прикладна контрола долази у обзир судска контрола. Ако те две тезе здружимо у томе смислу, постављају нам се два питања: прво, да ли је

⁸⁾ Lambert, o. c. str. 23.

⁹⁾ Lambert, o. c. str. 20.

обични законодавац заиста тако неограничен, као што се то уопште мисли и друго, да ли ће он бити приправан да прими контролу.

При питању, да ли је законодавац заиста неограничен, треба ово помислiti: ако погледамо састојке државе, њен правни и политички део, видимо да је политички део истина сâм опет сложен, но да је тај део са изузетком референдума и плебисцита фактична мањина. Јер, парламент је у односу према бирачима мањина. У њему дакле демократски принцип већине не долази до израза. И то гледамо само с обзиром на законодавство. Демократски се пак принцип, који по својој идеологији не може признati делење власти, не може ограничити само на једну власт, јер демократско начело не захтева већине само у законодавству, него уопште владу већине. Ако се пак ипак даде још исконструирати да је у законодавству представљена већина, што ће бити у случају, да не гледамо на парламент као институцију, — онда је потпуно немогуће рећи да влада већина. Јер се влада увек у име и путем неких институција; данас су то пре свега министарства. У тим министарствима влада мањина са својим министром. У томе погледу је пак парламент насупрот министарствима већина према мањини. Но у томе погледу се и не показује парламент као влада, већ као контрола владе: владе мањине.¹⁰⁾ Ако пак гледамо на парламент као институцију, што у биству и јесте, парламент је мањина. Те нужности владања путем институција демократија је свакако бар инститтивно била свесна, зато је покушавала пренети бар један део својега деловања изван институција: законодавство је пренела фактично у политичку странку, тако да јој је парламент постао само још место гласања. Друго је питање разуме се, није ли данас странка политичка институција. Но то не спада у овај оквир. Ту се ради о питању, да ли се је демократија истински тако рећи разширила са институцијом парламента. Одговор на то питање је међутим негативан. Јер тиме, да је већина остала изван парламента, а да је ипак хтела задржати институцију парламента, морала је остати у неком контакту са парламентом, ако не сама а оно путем својих заступника. И ти су се заступници брзо нашли. То су такозвани парламентарни одбори. Ти парламентарни одбори постaju полако стални и већ су притегли на се већину политичкога рада. Тако је у парламенту стварно завладала права мањина. И баш у тој влади путем институција лежи можда срж питања о демократији управе. Тек ако са тога целокупнога гледишта погледамо на питање судске контроле закона биће нам појмљиво да ће демократија ту контролу тешко издржати. Јер, ако мора владати путем мањине, дакле против својих принципа, тешко је мислити, да би се дала ограничавати у контроли те мањине.

¹⁰⁾ Hauriou, o. c. стр. 27.

Ако dakле видимо да је чак и демокрација по тенденцији изразита влада већине, а ограничена путем институције тако, да је стварно влада мањине, па ако претпоставимо, да се те институције развијају органично са целокупним развитком, — онда скоро није разумљиво откуда тај захтев судске контроле, која би требало некако вештачки да захвата у тај развигак. То је тим мање појмљиво, ако помислимо, да су се ти чувари уставности од спартанских ефора па до францускога „консервативног сената” у повољној прилици увек извргли у тиране.

Разлога за тај захтев има више. Јуридично је положај следећи: ако устав односно уставни закон има да буде заиста закон, а не само некакав савет законодавцу, онда се мора уставни закон поштовати. Та дедукција, која извире у последњој консеквенцији из идеје¹¹⁾ а не из јерархије норми, захтева од органа који мора употребљавати нижу норму, да опроба норму, да ли је у складу са вишом нормом, јер само у томе случају нижа норма има важности.¹²⁾ То тумачење пак супонира да правна свест народа захтева тај легалитет, јер право се креће између идеје и емпиричне свести.¹³⁾ Ту правну свест пак, бар данас тешко ће још бити претпостављати при демократији, јер је она још премало устаљена у својим темељима, а што је ту главно: питање је да ли има при својим принципима уопште потребу таквог усавршавања правне државе.

Други је разлог психолошки, и он се односи на то, да људи имају некакав страх пред свим новим. Зато се глас за контролом највише јавља баш у временима, када наступају нове струје. Јер баш тада се највише осећа противност »the man versus the state«. И при тој противности се најпре мисли на основна грађанска права. Како гледиште заузима односно мора заузимати демокрација према тим правима, то је јасно, ако помислимо, да сва до сада позната култура базира на индивидуализму. Колико у конкретном случају тај индивидуализам потребује коректуре и ограничења, и колико је већ фактично ограничен, то је, у овој вези, од споредне важности. Иначе су већ самим правом дани на једној страни ред и ограничење, а на другој страни пак слобода.¹⁴⁾ А права слобода је при данашњој култури слобода, изражена у темељним правима. Према томе, докле демокрација хоће државу и друштво, она мора хтети такође и слободу. Поред тога се ту не сме заборавити и да је демокрација по својим начелима влада већине, што нужно претпоставља да демокрација има барем већину народа за собом. Тиме је пак дана гаранција, да ће демо-

¹¹⁾ Tassitsch, *Le principe de légalité dans les doctrines de Duguit et Kelsen*, *Revue internationale de la théorie du droit*, год. IV, бр. 1. 1929/30, стр. 68/69.

¹²⁾ Kelsen, *Allgemeine Staatslehre* 1925, стр. 289.

¹³⁾ Tassitsch, o. с. стр. 69.

¹⁴⁾ Hauriou, o. с. стр. 2.

крација издавати законе, који ће одговарати правној свести већине. Та је легитимација боља него ли многа друга, добијена помоћу акцептиране контроле. Требало би напоменути само узгредно и да тиме, што демократија тежи за идентитетом власника и владаних, појам демократског или формалног закона можда губи на својој оштрини.

Ако пак видимо, да је демократија у принципу влада већине и ако се на другој страни сетимо, да је у Северној Америци правосуђе постало први законодавац, питамо се: када је дана већа вероватност да ће закони одговарати правној свести народа: да ли кад је законодавац онај, који има за собом већину народа, или кад је законодавац онај, који има за собом традицију? И баш у томе моменту традиција је такође један, и то можда најважнији разлог за захтев судске контроле. Данашњи је живот наиме у компарацији са пређашњим бржи, тако да би законодавац и са тога гледишта тешко поднео контролу, која би га ометала, да издаје законе према потреби прилика. Захтев судске контроле значи дакле у битности инстиктивни отпор против природнога бржега развитка и он је сродан, ако не и истоветан, са отпором историјске школе против законодавца уопште и са њеном љубављу према обичајном праву.

Тиме је описан одношај обичнога закона према уставу и уставноме закону. Јасно је пак да су се у општој расправи сви моменти узимали само начело. У конкретном примеру, ако је н. пр. у питању која специјална држава, ти моменти нису општи, него сваки има свој индивидуални значај. Ту долази у обзир културни ниво народа, његов одношај према парламенту, поверење или неповерење према судовима и т. д. Зато је очевидно, да ће ти моменти утицати на то, да ли да се уведе контрола уставности или не. Ако пак апстрагирамо те индивидуалне моменте, онда у демократији није баш јасна потреба нити судске нити какве друге контроле уставности. Јер упркос могућим погрешкама, које демократија има или које наводно има, њена је тенденција да постане израз већине и помогућности целога народа. А то је најбоља контрола.

Д-р Јосо Јурковић

КРИМИНАЛНО-ПОЛИТИЧКЕ МЕРЕ У КРИВИЧНОМ ЗАКОНИКУ КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

I) Држава, као институција јавно-правног карактера, има тројак циљ,¹⁾ односно њена делатност — мисија, јавља се у три правца. То је војна мисија, судска мисија и социјално-културна мисија. Прва, и неопходна мисија државе,

¹⁾ Слободан Јовановић — О Држави — основи једне правне теорије — § 6. 1922. год. Београд, као и Леон Диги — Преобразаји Јавног Права. (срп. прев. Ж. Ристић) 1929. г. гл. I; Esmein-Éléments de Droit Constitutionnel français et comparé. — Introduction — p. 1—59. éd. 1914.

била је, а и биће, по нашем мишљењу, и у будуће, војна мисија, јер основни елеменат у појму државе, као организоване заједнице — јесте сила. Ова мисија државе — војна, која се заснива на сили, манифестовала се је још у рана времена, па и доцније. Са развојем државног живота она се је идентификовала са државом, као таквом и са њеним јавно-правним поретком. Ова се констатација поткрепљује принципима, који су се провлачили као црвена нит кроз државни организам, почевши од најстаријих примитивних држава, па кроз средњи век, а и држава новога века проткана је том идејом. Као потврду ове констатације истичемо само принцип *Macht ist Recht* — који је владао кроз цео средњи век а дубоко је задро и у доба новога века.

Дакле ова, војна, мисија државе је ван сваке дискусије. Долази на ред, по својој важности, судска мисија, коју врши држава.

Општи услов за напредак једне организоване заједнице, то је правна безбедност грађана. Да би се обезбедила имовинско-правна сигурност грађана, која може бити повређена од њених поданика, државе су узеле судску мисију из руку појединача у своје руке. Пошто је ова — судска мисија, у приватним рукама, била без оних организација, које је давала организована државна власт за вршење правосуђа.²⁾

Држава је узела у своје руке право кажњавања и на тај начин од приватне реакције на развој криминалитета, дошла је државна, јавна, кривично-правна реакција, у виду казне, те се тако држава појавила у улози браноца јавног поретка и сигурности грађана.³⁾

Борба са криминалитетом и његовим развојем није новога датума, а није са тога разлога што и само порекло криминалитета није скорањег датума. Тако, може се рећи, без претераности, да је порекло криминалитета старије и од формирања првих људских заједница, односно од формирања организованих држава.⁴⁾

С тога је, доцније, држава као организована заједница почела да ствара извесна правила, по којима ће се извесне радње људске огласити као противне државном јавном поретку, односно конкретном друштвеном систему. Тако су формирани кривично-правни кодекси. Ови кодекси по својој садржини били су разноврсни, јер су њима регулисани сви правни односи појединача, било између њих самих било појединача према држави. Дакле, материја ових првих законика

²⁾ в. Држава старог века Београд 1895 год. Фистел Де Куланж, као и Е. Гарсон — Кривично право Београд 1926. г. гл. III.

³⁾ в. Др Т. Живановић основи Кривично Права О. Д. § 7.; Д-р Илија Јелић — Крвна освета и умир у Црној Гори и Северној Албанији 1926 г. Београд. — Garraud-Traité théorique et pratique du Droit pénal français — t. I. § VIII; v. Liszt-Lehrbuch des Deutschen Strafrecht — § 3. 1911. (као и срп. прев. овог дела).

⁴⁾ Тако и Д-р Т. Живановић О. Д. § 7.

била је грађанско-правног и кривично-правног карактера. Међу прве, бар колико се данас може документима утврдити били су и то, Библија — стари и нови завети, затим Коран, и најзад по својој старости може се споменути, ма да истина са резервом о његовој аутентичности — закон Хамурабија Вавилонског краља, из доба 2000 година пре Христа. Ови законици, односно њихови прописи правног карактера а који се односе на кривично правну материју, знали су за казнени систем данас или непознат или немогућ. Репресија против криминалитета коју су нормирали ови законици била је исувише бруталног карактера, пошто је пак сва пажња била концентрисана на циљ застрашења извршиоца кривичних дела, а који циљ су придавали тадашњи народи и њени представници — казни.⁵⁾

Као што се види, борба државе са развојем криминалитета је старога датума а и по делатности веома разграната.

Најзад, као трећа мисија државе, поред горе две споменуте, јавља се њена културно-социјална мисија, која по своме карактеру долази тек на последње место и која није неопходна по постојање државе, као једне организоване државе. То се јасно види и по томе, што држава врло радо уступа ову мисију приватној иницијативи, па чак се и у великој мери одриче исте. То бива, нарочито, у време када је по државу у опасности њен интегритет, те она обраћа сву своју пажњу на прве две мисије.

II Судска мисија државе манифестује се у два правца: 1) Рад на елиминисању индивидуа, које су опасне по правни поредак државе, или га нарушавају; и 2) Рад на спречавању развоја и кварења већ створених антисоцијалних навика код појединача. Дакле њено дејство, тј. државе, је репресивног и превентивног карактера, кад је у питању борба са криминалитетом, а зато су и средства која она употребљава, превентивна и репресивна.⁶⁾ У томе циљу а ради притицања у помоћ борби државе коју она води са развојем криминалитета, формиране су и науке које се баве изучавањем средстава која ће се применити у горе поменутој борби. Тако као науку видимо криминалну политику⁷⁾, која се је развила у организованим државама, где је био у великому развоју криминалитет. Њене првеrudimente налазимо у Немачкој и Француској.

Када је држава увидела, да казна није довољна, као средство, у борби против криминалитета, почела је да се ин-

⁵⁾ в. Д-р Чеда Марковић — Закон Хамурабија Вавилонског краља и т. д. Б. 1925 год., Вук Стефан Карадић и Ђура Даничић — Библија или Свето писмо старог или новог завета 1923. г. Београд, као и Le Coran — par. M. Lavary. — Paris.

⁶⁾ в. Th. Givanovitch — Les Problèmes fondamentaux du Droit Criminel — §§ 20, 29, 30 et suiv. Paris 1929.

⁷⁾ в. Д-р Т. Живановић оп. cit. О. Д. § 105. одељак IV; в. Liszt. op. cit. 13—16. одељак II; Garraud-Traité op. cit. § II.

тересује и да ради на проналаску других средстава, која ће допунити недостатак казне, у борби против криминалитета.⁸⁾ Све до XIX века казна је била једина мера којом се је водила борба са развојем криминалитета. Она је имала разне циљеве, што је све зависило од државног система, а као главни њени циљеви, кроз дуги низ година, сматрали су се застрашење, одмазда и испаштање. Ради илустрације, навешћемо само као пример из нашег законодавства — Душанов законик, законик Проте Матеје Ненадовића, Карађорђев — криминални законик, чије одредбе јасно наглашавају горње циљеве казне, а што се види примера ради и из казни — одсецање ушију, носа, пребијање костију после извршења смртне казне итд. Сличне појаве сусрећемо и у осталим кривичним законима старог и средњег века, како у Каролини законику Немачке државе, тако и у осталим законима пре француске револуције како у самој Француској, тако и у осталим државама које су биле под културним утицајем ове. Тек развојем модерне технике, у доба XX века, држава је већу пажњу обратила на недостатке казне, као средства репресивног. Появом друге врсте кривично-правних санкција — мера безбедности којима је придавати циљ поправке и лечења кривца, који се и данас сматрају као циљеви све санкције, и то непосредни циљеви, док им је крајњи и заједнички циљ са казном, заштита индивидуалних или колективних потреба постојања друштва у облику државе⁹⁾). Овим санкцијама се употребују средства у борби против криминалитета. Дакле та се борба своди на изналажење средстава, којима ће се спречити даљи развој криминалитета, као и елиминисати они кривци, који су већ пали у стање вршења криминалитета.

Пре него што пређемо на излагање тих средстава, која је нормирао кривични законик Краљевине Југославије, бацићемо кратак поглед на школе, које се баве изучавањем узрока који утичу на развој криминалитета.

Тако на првом месту да споменемо антрополошку школу, чији је творац чувени талијански криминалиста Ломброзо. Према њему су узроци криминалитета искључиво антрополошки-индивидуални. Сви су кривци аномална бића. Аномалије су код њих урођене (теорија о рођеном кривцу), и те аномалије су анатомског карактера, дакле постоји тип кривца (теорија о кривичном типу), те аномалије су наследног карактера (теорија о атавизму), према томе једини узроци развоја криминалитета су антрополошког карактера. Овде је важно напоменути, да је Ломброзо први од криминолога, ма да је он по струци био лекар, испитивао важност кривца као

⁸⁾ в. Др. Т. Живановић — Дуалитет кривичних санкција — казне и мере безбедности — Глас Кр. Срп. Академије наука и Les Problèmes § 29 et suiv.

⁹⁾ в. Д-р Т. Живановић Дуалитет Кривичних санкција казне и мере безбедности.

бића према коме се казна примењује. Он је први истакао значај личних особина, навика и живота као једних од главних фактора развоја криминалитета.¹⁰⁾

Италијанска — позитивна, школа такође се занима о узроцима криминалитета, а творац ове школе је чувени талијански писац правно-социолошких студија Ferri. Према овој школи узроци криминалитета су тројаки, и то, антрополошки — индивидуални, физички и социјални, дакле сви су узроци према овогу школи еквивалентни, али су ипак од претежног утицаја, према творцу ове школе, социјални узроци. Према овој школи, такође су кривци аномална бића.

Социолошка v. Liszt-ова, или Немачка школа, чији је творац чувени Немачки правни писац v. Liszt бави се изучавањем узрока криминалитета. Према овој школи ти су узроци, као и према позитивној школи, индивидуални, физички и социјални, — али према овој школи, по чему се разликују од горњих школа, кривци нису аномална бића. Ова школа дели кривце у две категорије: кривци по стању и случајни кривци^{11).}

Класична школа у науци кривичног права, која заснива подобност за урачунљивост на слободној вољи кривчевој и сматра да не постоје узроци криминалитета, јер воља као слободна није ничим узрокована.

Реалистично-психолошка школа, чији је творац Д-р Т. Живановић, сматра да нема рођених криваца. Према њој фактори криминалитета, односно његови узроци су тројаки: индивидуални, социјални и физички^{12).}

Кривце дели ова школа на кривце по стању и кривце случајне, а с обзиром на примене кривичних санкција она их категорише у две врсте и то на кривце репресивне, према којима се примењују казне, и кривце превентивне, према којима се примењују мере безбедности.¹³⁾

Према изложеном, види се да у науци постоји велика борба између писаца, око утврђивања фактора криминалитета, а тим пре је интересантнија борба ових, око утврђивања средстава којима ће се спречити развој криминалитета.

На крају овог предходног излагања да напоменемо да ће реалистично-психолошка школа, заснована на реалним принципима, имати у будућности предоминантну улогу у науци кривичног права. Са својим схватањем фактора, у развоју криминалитета, она јасно наглашава који су то фактори и која су средства да се исти отклоне, — а јасно наглашава које су мане поменутих школа, и нарочито потенцира да је погрешна теорија о биопсихолошкој аномалности кривца.

¹⁰⁾ в. Као најглавнија дела Lombros-ова су: (франц. превод) — *L'homme Criminel* — 1895 — два тома; *Le crime-causes et remèdes* 1907. и др.

¹¹⁾ Тако и Д-р Тома Живановић — *Les Problèmes* § 35.

¹²⁾ в. Д-р Т. Живановић — *Les Problèmes* — § 35.

¹³⁾ тако и Garraud op. cit. *Traité* t. I. 10, 11 и 12.

Јер кад би се усвојила ова теорија, онда би казна била излишна, а мере безбедности би остале једино кривично-правна санкција, што би пак било за сада недовољно за борбу против криминалитета. Позитивна школа истиче унитет кривичних санкција, мере безбедности, а исто чини и социолошка школа, — али аргументација ове последње битно се разликује од аргументације осталих школа, које заступају унитет кривичних санкција.

III. Кривични законик Краљевине Југославије сачињава знатну иновацију у кривичном законодавству наше државе.¹⁴⁾ Он зна за многе нове установе, за које незнају кривични законици осталих држава.

Развијањем културе и социјалних односа, развија се и напредује и само законодавство. Под утицајем компликовањих међународних односа стварају се норме, којима се ти компликовани односи регулишу. Те норме имају међународно-правни карактер, и оне сачињавају међународно право, које спада у категорију међународног кривичног права. То међународно кривично право има за објекат изучавања, односно нормира, како просторно важење кривичног законика тако и нормира начин екстрадијације криваца.¹⁵⁾

Наш кривични законик, за разлику од кривичних законика који су важили у нашој држави пре њега битно се разликује од ових, и то како по својој садржини тако и по својој техничкој обради а нарочито по својој стручној терминологiji.

Пошто смо изложили општа питања, односно опште по гледе, на мере криминално-политичке, њихову суштину и важност у науци кривичног права у опште, прећићемо на излагање ових у нашем кривичном законику и у исто време споменућемо те мере које су усвојили и остали кривични законици, било Француски било Немачки.

Криминално-политичке мере поврстаћемо у извесне категорије и то било с обзиром на кривца било с обзиром на тежину кривичног дела.

1) *Малолетници и мере које се односе на њих.* Према малолетницима употребљавају се нарочите кривично-политичке мере. Њих законодавац не сматра као и остale кривце, нити их третира као ове. Он доноси специјалне норме које у битности различито расправљају појаву криминалитета код мало-

¹⁴⁾ в. Наш чланак: Нови Кривични Законик Краљевине Југославије и идеје тродеобног система у науци кривичног права — „Бранич“ 1929. г. Бр: 6—12, — као и чланак Дуалитет кривичних санкција у новом кривичном законику Краљевине Југославије и борба против криминалитета. („Правда“ Бр: 119 од 3. V. год 1929. г.)

¹⁵⁾ в. Д-р Т. Живановий Међународна конференција за кривичну кодификацију у Варшави 1927 — „Архив“ за правне и друштвене науке — 1928 год. књ. XVI. св. 1. 3. и 5; као и конвенције о правној помоћи са страним државама, и то: Чехословачком од 1924. г. Бугарском 1924 год. Пољском 1928 год. Албанијом 1929. год.

летника. Тако кривични законик Краљ. Југославије, класификује малолетнике у три категорије: децу до 14 година, млађе малолетнике од 14—17 година и старије малолетнике од 17—21 године — (§ 14. к. з.). Према деци законодавац употребљава принудно вaspитањe, као једну криминално-политичку меру, јер за њихова кривична дела не прописује казну. Она се поверају родитељима, старатељима и школској власти, да их они казне. Ако је пак дете толико покварено и морално пало, да му казне ових не помажу поправци, онда се оно шаље заводу на поправку, где остаје најдаље до 18 година. — (§ 26. к. з.)

Млађи малолетници идентификовани су са децом у оном случају када нису могли да схвате значај свога делања и у том следству да делају (§ 27. кр. з.), — те се према њима примењују средства принудног вaspитањa, које траје до поправке и то најмање годину дана а највише до 21 године (§ 27. кл. 3. к. з.). Ако је млађи малолетник провео бар једну годину у заводу за вaspитањe, пушта се на условни отпуст, али се према њему и даље примењује заштитни надзор (§ 451, ал. 3. Југ. К. С. П.). Кад протече та година он се сматра коначно отпуштен из завода.

Према млађим малолетницима који су подобни за урачунљивост (§ 28. к. з.), примењују се следеће криминално-политичке мере: 1) Отпуштање на прокушавање, које траје највише годину дана (§ 28. ал. 3. к. з.). Ово трајање одређује се у пресуди. (§ 446. Југ. К. С. П.). 2) Упућивање у завод за вaspитањe примењује се само на оне млађе малолетнике, који су напуштени или покварени и 3) упућивање у завод за поправљање, мера која се примењује према оним млађим малолетницима, код којих је поквареност потенцирана, те се не могу упућивати у завод за vaspitaњe (§ 28. ал. 3. 5. и 6. Кр. Зак.). Мере означене под 1 и 2 употребљавају се тј. њихово време трајања зависи од условног отпуста, који дозвољава Министар Правде по истеку 3 године, и то ако је лице према коме се примењују, својим радом показало „знаке потпуног опорављања” а још није напунило 21 годину, али се према њему и даље примењује заштитни надзор (§ 452, ал. 2. ст. 1. Југ. К. С. П.). Ако се тако пуштен млађи малолетник огреши о услове пуштања у року од једне године одлуком Министра Правде он се враћа у завод (§. 452. Југ. К. С. П.).

Старији малолетник, казниће се као и свако друго пунолетно лице, али та околност што је малолетник утицаће на величину и врсту казне (§ 30. Кр. Зак.)¹⁶⁾.

Старији малолетник према цитираним законским пропису не може да изгуби часна права. За малолетнике у опште створен је и специјални поступак, и то поступак код судије за млађе малолетнике, дакле створен је и специјални суд за ове,

¹⁶⁾ Тако и § 57. Немачког Крувичног Законика.

и на тај начин су употребљене криминално-политичке мере против ових.

Француско законодавство такође регулише специјалан положај малолетника. Кривични законик није њихов положај специјално регулисао, већ је то питање оставио да регулише специјално законодавство. Тако видимо законик од 1889. г. који говори о губитку родитељске власти, закон од 1898. г. који говори о малолетној деци, закон од 1904. г. који говори о јавној помоћи, закон од 1908. г. који говори о поквареним и напуштеним малолетницима и закон од 1912. г. који говори о дечијим судовима. Овим се законицима детаљно регулише положај малолетника и мере које се према њима употребљавају, а све је сконцентрисано на спречавање криминализата код малолетника. Истина, и кривични законик Француски говори о њима у чл. 66. али се ту говори о њима узгред. Према законодавству Француском, малолетник до 13. године неподобан је за урачуњивост, а тек од 18 године па на више може се поставити питање о његовој урачуњивости.¹⁷⁾ Немачки законодавац исто тако обраћа пажњу на малолетнике и прописује за њих нарочите криминалне мере. Тако §§ 55, 56. и 57 Немачког Кривичног Законика од 1871. год. класификују малолетнике и то на децу до 12 године, који су неподобни за урачуњивост. Према њима се употребљавају мере принудног васпитања (56. к. з.). Малолетник од 12—18 година кад је дело извршио са разбором, кажњава се, иначе ако није у том својству делао, према њему се примењују васпитне мере. Као допуна Нем. Крив. Зак. долази т. зв. дечији закон — *Jugendgerichtsgesetz* — од 1923 године, према коме се као деца сматрају малолетници до 14 године, и као таква неподобна за урачуњивост. Овај законик, за разлику од кривичног законика, допушта да се примене криминално-политичке мере а не казне и према оним малолетницима, који су делали са разбором, али ако Суд нађе да они нису покварени те да на њих може да утиче по правка (§ 3.).

2) *Паралелне казне*. Наш кривични законик предвидео је и тако зване паралелне казне. Ове криминално политичке мере имају за тенденцију да се казна саобрази индивидуалности кривца, и на тај начин испуне циљеви казне како непосредни, као одмазда, испаштање и застрашење, тако и општи циљ казне заштита индивидуалне или колективне потребе постојања друштва у облику државе. Тако према нашем кривичном законику паралелне су казне: робија према којој стоји заточење, затвор и строги затвор (§ 35. кр. з.). Прва је временена и вечита, а заточење је само временено (§ 37, 38. к. з.). Строги затвор и затвор су временене казне (39. кр. зак.), чији је општи максимум 5 година а општи минимум 7 дана.

¹⁷⁾ в. Д. Љ. Протић. Кривичноправни положај малолетника. Београд 1924 год. као и Garraud — *Précis* — 1926. — 54, 55, 199-238.

Тако § 45., к. з. прописује нарочиту казну за дело извршено из користољубља, дакле из рђавих мотива, који су постојали код извршиоца. Казна се предвиђа и то поред робије односно строгог затвора и новчана казна, чији максимум износи 250.000.— динара, дакле овде се појављује једна врста паралелне казне. Паралелну казну предвиђају како Француски кривични законик, чл. 7 и 8., — тако и Немачки К. З. од 1871 г. Од. I. у коме се говори о казнама у опште.

3) Условни отпуст — *libération conditionnelle*. — Условни отпуст се јавља као криминално-политичка мера. Он је установљен једино ради поправке кривца тј. путем постепеног прилагођавања средини да се врати друштву, као користан члан и као поправљен духовно. Он је једна фаза у извршењу казне лишењем слободе, и то код прогресивног система он сачињава последњу фазу у извршењу казне лишењем слободе, а код тзв. ирског система он је такође последња фаза у извршењу казне. Наш кривични законик у своме § 40. за казне лишењем слободе које се издржавају у казненим заводима предвидео је т.зв. ирски систем код извршења казни лишења слободе, а код казни које се издржавају код судова, а то су кратковремене казне до године дана затвора и строгог затвора предвидео је систем заједничког издржавања т.ј. прва фаза извршења казне бива у ћелији а затим долази заједнички затвор. За ову меру зна такође и страно законодавство.

4) Рехабилитација — *réhabilitation*. Ова криминално-политичка мера предвиђена је у нашим кривичним законима, а има за циљ да утиче на поправку кривца. § 90. К. З. предвиђа судску рехабилитацију за изгубљена часна права из § 46. т. 1 К. З., али под условом да осуђени буде доброг владања за време од три године као и за време издржавања казне, и да је по могућству накнадио штету тужиоцу проузроковану кривичним делом. Према поменутом законском пропису може суд на захтев осуђеног поништити за у будуће осуду на коју је лице осуђено, ако је се осуђени за пет година по издржаној или опроштеној казни добро владало. Законска рехабилитација није усвојена у нашем К. З., сем код преступа (§. 5. Закона о продужењу закона о важности законских прописа о изменама закона о пороти и о продужењу важења прописа о иступима)¹⁸⁾ Рехабилитација није предвиђена у Немачком кривичном законику, и она се тамо даје путем милости (тако в. Liszt § 66. т. V. пр. 5.) Француски К. З. није ово предвидео, али њу је нормирао закон од 5. VIII. 1899. г.

5) Условна осуда — *condamnation conditionnelle*. Ова установа такође се јавља као једна криминално-политичка мера у нашем новом кривичном законику, која није била позната у

¹⁸⁾ Тако и Д-р Т. Живановић — Кривични законик Краљенине Југославије — за кратким објашњењем 1930. г. Београд. пр. З. код § 90. в. § 68. ал. 2. случај за рехабилитацију у облику условне осуде тако и Д-р Т. Живановић, Кривични законик. оп. си.

нашем старом кривичном законодавству. За њу знају и нека европска законодавства и са успехом је практикују, и њена примена има благотворна дејства на смањење криминалитета. Наш кривични законик нормира условну осуду у својим §§ 65—68. примењујући је онда када лице буде осуђено најмање на 6 месеци строгог затвора или најмање годину обичног затвора, па чак и новчану казну. У овим случајевима Суд може одложити извршење казне, али ако се увери да ће се осуђени уздржати од вршења кривичних дела, и то у времену од пет година, а најмање за три године. То одлагање неће се допустити оним осуђеним лицима која су у поврату. Критеријум за одређивање ове мере служи суду сама индивидуалност кривчева, његов социјални живот, интелектуално развиће као и сама тежина дела, и то критеријум с обзиром на дужину одлагања казне. Дакле критеријум је објективно субјективни па чак и када постоје услови за ову меру суд не мора исту да примени. Када пуштени на условно доречену казну изврши у одређеном му року какво ново кривично дело са умишљајем за које се кривац кажњава на казну строгог затвора, или тежу, сматра се да је прекинут отпуст и при поновном суђењу казне се сабирају.

Код нехатно извршеног кривичног дела суд се упушта у оцену да ли има места опозивању условне осуде, па ако нађе да има он је опозива, а ако нађе да нема места она т.ј. казна њоме изречена, сматраће се да је издржана по протеку одређеног рока у пресуди. Осуда може да буде условљена накнадом штете, коју осуђени има да накнади прив. тужиоцу, па ако протече време одређено за накнаду а осуђени исту не плати, казна се одмах извршује над осуђеним. Време кушње тече од дана када пресуда стане на правну снагу § 68. К. З.. За ову меру зна и Француски кривични законик, односно законик којим је овај допуњен, а који је познат под именом законик Беранжеа од 1891, г. У Немачкој постоји условно помиловање, — које замењује ову — (bedingte Begnadigung) — а за условну осуду зна како Белгијско законодавство, у којем је уведена 1888 г., тако и Талијанско — уведена 1904. г. и Шпанско — уведена 1908. г.

6) *Pécul*, такође постоји у нашем кривичном законодавству. То је задржавање осуђенику од зараде која му се плаћа т.ј. једна сума новаца од плаћеног рада. Ова сума новаца задржава се, и то један део уступа се осуђеном ради његових личних потреба, док је у заводу, и назива се — задржање на диспозицији (*pécul disponible*), — а други део — т. зв. резервни (*pécul de réserve*) задржава се и приликом излажења из казненог завода он се уступа осуђеном, да би у првим данима свога живота могао да почне какав рад, часно живи, и поново не падне у криминалитет (§ 37. Закона о извршењу казне лишења слободе.) Ова установа позната је у Француском кривичном законодавству, а одакле је вероватно и у наше законодавство пренета.

7) Сразмерност новчане казне. Кривични законик Краљевине Југославије нема одређен критеријум за одмеравање новчане казне према економском стању кривца, али место тога он предвиђа извесне олакшице при извршењу ове казне. Тако § 43. ал. 3. К. З. предвиђа могућност да се казна новчана изврши у ратама — делимично, дакле опет један критеријум социјалног карактера. Исти законски пропис предвиђа и рок у коме се казна има извршити. Овај начин извршења новчане казне од врло великог је значаја, с обзиром на привредне прилике државе, као и с обзиром на саму казну новчану, а нарочито с обзиром на циљеве ове. Према томе и наш законодавац увек има у виду циљеве казне, али у исто време он водирачuna и о економском стању осуђеног, кад је у питању новчана казна, јер није циљ државе, као заштитника свога интегритета да извршујући казне посредно проузрокује нова кривична дела, а то ће бити када се без икаквог обзира извршују новчане казне.

8) Опроштај казне. Ова установа позната је и кривичним законицима других држава, па је уведена и у кривични законик Краљевине Југославије. Она служи као средство за спречавање поновног вршења кривичних дела тј. она се јавља као средство за спречавање појаве криваца рецидивиста. Сем тога она ослобођава државу од претрпанисти криваца у казненим заводима. Поред тога кривична дела од незнатне вредности и њихови кривци угрожавају се незнатним казнама, и ове као такве немају циљеве казне, застрашење и одмазде, те као такве немају никаквог ефекта § 73. К. З. предвиђа опроштај казне. Према овом законском пропису ова установа има благотворно дејство, јер не кажњава кривце који врше незнатна кривична дела, а незнатна су она кривична дела од којих су незнатне последице.

Према свему изложеном, јасно се види какав значај имају криминално-политичке мере у опште у борби против криминалитета ; која су их законодавства усвојила, и на тај начин поред осталих средстава у борби са криминалитетом оне знатно доприносе спречавању овога. Овде је вредно само напоменути толико, да је нови кривични законик из темеља изменио погледе нашег законодавца из доба Кнез Милошеве кодификације, с обзиром на криминално-политичке мере, у коме су оне билеrudimentарно постављене. На тај начин наш нови кривични законик, с обзиром на горе изложено, има једну од пре доминантних улога у борби против криминалитета те као такав може да служи за углед оним земљама које нису извршиле кодификацију кривичног законодавства.¹⁹⁾

Боривоје Д. Петровић

ANALI PFB | anali.rs

¹⁹⁾ в. Др. Мих. Чубински — Практички и Научни Коментар Крив. Законика Краљ. Југославије — св. I — Општи део 1930 г. Београд.

ПРАВНА ПОЛИТИКА

Формални или фактички реципроцитет код извршења пресуда

Кад смо пре годину дана у овој рубрици „Архива“^{**}) истакли значај са гледишта Међународног Приватног Права доношења новог Законика о грађанском судском поступку, који је из основа променио систем посматрања важности примене страног закона и прекинуо са старом праксом да је примена странога права ствар странака а не дужност појединачних државних суверенитета према међународној заједници, очекивали смо да ће и нови Закон о извршењу и обезбеђењу (извршни поступак) такође претстављати напуштање данашњег или боље рећи давнашњег становишта српског процесног права по коме се могу пустити у извршење на нашој територији и пред нашим властима, по правилу, само наше судске одлуке, а изузетно и они акти и наредбе иностраних власти за које, на основу дипломатског реципроцитета, буде било наређено — путем домаћих закона — да имају или могу имати правни значај извршних судских одлука.

Ми смо веровали да ће наше домаће законодавство са подједнаком ревношћу прихватити и у области сукоба јурисдикција своју дужност о међународној сарадњи, коју је прихватило у области сукоба закона и да ће се застарели *систем конвенција* заменити новим, модерним и правичнијим *системом џросије егзекватуре*. Док се по *систему конвенцији* сматра да је по правилу само домаћа пресуда способна да буде извршни наслов и да се страна судска одлука као таква не може пуштати у извршење ако нема изречне наредбе домаћег законодавства да се судски акти једне одређене стране државе могу пуштати у извршење (једне наредбе која се обично састоји у закону о ратификацији међународног уговора између домаће државе и одређене стране државе којим се гарантује узајамно извршење пресуда), дотле се по *систему џросије егзекватуре* иде много даље. По систему просте егзекватуре домаће се извршне пресуде, по себи се то разуме, извршују без даљег, а стране се извршне пресуде такође могу пустити у извршење ако домаћи надлежни суд, пошто проучи ту страну пресуду, буде стао на гледиште да се том пресудом остварује једно право које је стечено у иностранству и које ни у чему не врећа домаћи јавни поредак, али се ипак не иде даље од тога. Нарочито судови се не упуштају у процењивање политичких односа према држави чији су органи издали ту пресуду као ни у то да ли је таква пресуда издата од стране јурисдикција оне државе која не допушта извршење наших пресуда на својој територији. Да-

* свеска за октобар 1929. г.

ке овај систем не води рачуна о примени начела усајамности (реципроцитета). Он то занемарује. Али то занемаривање није случајно. Напротив оно је основица самога система. Овај систем хоће вршење дужности према међународно-правној заједници. Све су државе дужне вршити заштиту права. Судске пресуде сваке државе претстављају израз схватања о праву државе чији су органи донели ту пресуду. Процедура егзекватуре значи контролисање тога схватања од стране домаћих судова. Ако пресуда вређа схватање домаће државе о праву, онда ће суд умољен за егзекватуру просто одбацити поднету страну пресуду. Али ако суд својим решењем нађе да се егзекватура може дати, онда то значи да су се држава у чије је име страна пресуда изречена и држава чији су судови дали егзекватуру сложиле да пресуда у питању претставља израз правде. Како све државе живе у међународној заједници, чији је основни идеал остваривање правде то је отуда логично да би било противно правди и идеји међународне заједнице ако би се нешто што је право, нешто што треба да буде, одбацило и тиме пало у грешку само зато што је други погрешио отежавајући односе у међународној заједници на тај начин јер он а priori одбацује оно што наши судови нађу да је право са простог разлога што су то рекли наши судови. То је повреда Међународног Приватног Права изазвана ранијом повредом.

Међутим таква повреда, по схватању малог броја правних писаца и по уверењу многих, нарочито ранијих, аустријских практичних правника, значи просто вршење једне крајње, не много препоручљиве али ипак дозвољене, правне мере, једног правног сретства, које је познато као *реторзија*. Повреда права, по њима, допуштена је у Међународном Приватном Праву, ако она значи прости примену онога библиског начела из Старога Завета: „Око за око, зуб за зуб“. Са гледишта хришћанског схватања морала који треба да постоји свуда, па и у Међународном Приватном Праву, не видимо оправдања оваквих поступака. Ипак говоре да се и са тога гледишта може наћи оправдање реторзији. Реторзија је једна врста казне. Само то је казна коју једна држава у име међународно-правне заједнице изриче због повреде Међународног Права према другој држави. То је казна коју повређени појединач изриче према појединцу који му је нанео неправо. Отуда питање њене објективности је питање преко кога није лако прећи.

И сад, пред таквим околностима, у Међународном Приватном Праву у одсуству његовог јединства, разне државе примају и различите критеријуме о томе дали се морају потпуно држати основног начела Међународног Приватног Права и сарадње свих културних држава на остварењу правног идеала. Та различитост схватања се нарочито огледа у оном делу ове дисциплине који се бави сукобом јурисдикција. И ту док

се једне држе стриктно своје дужности према свима и свакоме, дотле друге сматрају да су обавезне на сарадњу само према државама које су прихватиле ту сарадњу.

И сад то друго гледиште ми налазимо у ст. I §. = а 3 новог југословенског Закона о извршењу и обезбеђењу (извршном поступку) од 9 јуна 1930. По њему:

„На основу исправа и аката издатих од иностране власти, који су извршни према законским прописима дотичне иностране државе могу се у нашој држави дозволити извршење или поједине извршне радње само онда и утолико уколико је узајамност зајемчена државним уговорима и владиним изјавама у „Службеним новинама“.

Јасно је да је основни услов за извршење стране пре суде по томе Закону *рецијроциће ј* (узајамност). Наш закон не дозвољава примену Међународног Приватног Права у овом погледу за оне државе чија је пресуда у питању, ако он не извршују наше судске пресуде. То је основно. Си хоће да казни државу која према нама не поступа тачно по Међународном Приватном Праву, или бар да је натера да то даље не чини.

Али то питање за наш закон нема *фактички* него *формални* карактер. Он не наређује судовима да одбијају давање егзекватуре пресудама које потичу од органа оне државе која не дозвољава извршење наших пресуда или да дају одобрење егзекватуре пресудама које, напротив, потичу од држава које то дозвољавају. Наш закон је у томе погледу врло много спутоа судијину акцију и његово уверење. Све се, по њему, своди на једну листу коју судија мора увек имати пред очима. Судија ће у свакоме датом случају имати просто да се увери да ли са том држаном постоји међународни уговор о узајамном извршењу пресуда између Краљевине Југославије и дотичне државе. Ако такав уговор постоји, пресуду ће — по правилу — пустити у извршење (издаће се егзекватура). Ако ли пак такав уговор не постоји, онда опет судија не сме да цени има ли у стварности узајамности или је нема. Он ту нема шта да цени већ се има само обратити за обавештење „Службеним новинама“ и утврдити да ли је у „Службеним новинама“ објављена каква изјава владе Краљевине Југославије (*déclaration de gouvernement*) да постоји узајамност.

Ако у даном случају било постоји међународни уговор било постоји владина изјава, судија је везан да поступа у позитивном смислу чак и за случај ако је сигуран, ако је очевидно да у стварности узајамност не постоји, да се уговор не примењује, да је владина изјава заснована на погрешним чињеницама или да се стање променило.

На против ако не постоји ни међународни уговор нити пак владина изјава онда ће судија морати да донесе априорно своју одлуку у негативном смислу чак и за случај ако је очи-

гледно да се у стварности држава у питању држи система просте егзекватуре и да она тачно и сагласно општим начелима Међународног Приватног Права извршује на својој територији пресуде наших судских власти.

Дакле из ове две еклатантно контрадикторне хипотезе, излази да се наш нови југословенски систем давања егзекватуре (одобрења за пуштање и извршење) стране пресуде на нашој територији у ствари не слаже са основним начелом којим се правда установа реципроцитета (узаямности). Отуда излази да наш систем формалног реципроцитета не зајемчава чак ни реторзију. Код нас се може десити да ће се пустити у извршење страна пресуда која је произтекла од власти какве иностране државе која на својој територији не даје егзекватуру нашим пресудама, или бар не даје егзекватуру свим врстама наших пресуда. (Пример: Имамо уговор о правној помоћи са Француском. Француска не извршује пресуде наших духовних судова у брачним споровима наших држављана.* Међутим наше власти биле би обавезне да извршују код нас пресуде грађанских судова у брачним споровима француских држављана — § 5 т. 3. Закона о извршењу). Затим код владиних изјава ваља напоменути да су оне, у редовном случају, претходнице уговора плод упуштања у будуће преговоре двеју држава или резултат тренутног стања ствари. Међутим ако се владина изјава једном да, онда је доцније врло тешко повући је, а затим из необавештености можда ће она остати на снази и пошто се промени однос стране државе према нашим пресудама. — Међутим други случај је још гори. Узаямност постоји а нема ни уговора ни владине изјаве. Је ли ту право везати судовима руке? То је очигледна повреда Међународног Приватног Права. Јер ту нема више ни реторзије, ту је самовоља појединих држава хоће ли оне издати или не своју владину изјаву о једном стању које стварно постоји.

Указујући на ову противуречност између *идеје реформације* схваћене као мере националног протекционизма и *суштине формалне узаямности* у области извршења иностраних пресуда, дужни смо указати још једну другу рђаву последицу тога система. То је основна погрешност аустријскога учења о узаямности код материје аката власти. Аустријски старији писци доказивали су једнострano да је захтевање узаямности мера противу иностранства и иностранца. То је тачно ако је у питању остварење права једног странца. То би било тако ако страну пресуду подноси домаћим судовима на извршење увек странац и њом тражи извршење противу домаћих држављана. Али такав случај увек не постоји. Претпоставимо један други случај. Два трговца, један југословенски и један француски држављанин тргују заједно у једном пристаништу неке

* Види Архив, јануар 1930,

од јужно-америчких држава према којој код нас не постоји формална узајамност (ни реципроцитет утврђен путем међународног уговора, нити је у нашим „Службеним новинама“ објављена декларација Југословенске Краљевске Владе и постојању узајамности). Прекидају ортаклук и суде се али по њиховом ортачком уговору надлежан је за пресуђење само суд онога места у коме је било седиште њиховога трговачког друштва. Пресуда даје извесна права Југословену противу Француза. Француз има извесних добара у Југославији. То је претпоставимо, једино његово познато имање. Југословен зато подноси уредно легализовану и извршну страну пресуду надлежном југословенском суду и тражи да се изда дозвола извршења те пресуде против његовог бившег ортака Француза. Суд испитујући пресуду, — на приговор онога против кога се тражи извршење или по званичној дужности, свеједно како је то покренуто, — утврди да нема услова из ст. I § 3 наведеног Закона. Он ће, по праву и његовом лојалном тумачењу, морати да одбије тражење предлога да се дозволи извршење. Он ће то учинити и ако је иначе јасно да би се извршењем постигла правда да је пресуда баш у националном нашем интересу па чак и да стварна узајамност постоји.

Има ли лека овој болесној ситуацији? Неки тврде да има. Каквог? Говоре да би у томе случају Југословен морао покретати нов спор пред југословенским судовима против свог ортака. Други пут, али ипак могућ. Да, али клаузула о истој надлежности судова по схваташњу Међународног Приватног Права она веже. Дакле или нова повреда Међународног Приватног Права или отворена немогућност остварења правде. У сваком сваком случају ситуација остаје ненормална, нездрава, противна циљу клаузуле о реципроцитetu. Зато су критичари овог старог аустријског учења о формалном реципроцитetu стали на гледиште да је ово одбрана „*sousper sa tête*“, одбрана којом онај ко се брани сам себи сече главу.

Отуда ако постоје разлози да се отступа од општих начела Међународног Приватног Права у материји давања егзекватуре страним пресудама, мора се бити начисто да се то отступање не треба сводити на форму која жртвује суштину већ се мора бранити суштина евентуално и по цену жртвовања форме. У питању националног протекционализма у овој материји постављају се две ствари: заштита угледа националног правосуђа и заштита интереса домаћих држављана. Проучавајући наведени случај верујемо да се заштита угледа националног правосуђа може свести на фактички реципроцитет. Замењивањем формалног фактичким реципроцитетом осигурао би се довољно углед домаћег правосуђа, поштовале би се пресуде само оних држава које поштују наше пресуде. А чак ни технички не би се променио значај § 3 наведеног Закона. Могло би се прописати немачки систем гувернеманталне контроле постојања реципроцитета из § 33.

Уводног Закона за Немачки Грађански Законик. Влада би могла задржати право да донесе негативне одлуке о реципроцитету, да прописује обавезно за судове за које се државе има сматрати да не постоји реципроцитет. Осим тога у случају спора о томе да ли постоји реципроцитет могло би се прописати да ће за судове бити обавезно објашњење Министра Правде, пред кога ће судови износити спорни случај било по сопственим наређењу, било по тражењу стручника, било што ће се умешати државни тужилац (он у Француској може интервенисати у општем интересу и у грађанском поступку) као заштитник јавног интереса. Само је општи интерес да се цени сваки посебни случај (у колико не постоји међународни уговор) и да се у начелу формални реципроитет замени *системом фактичке узајамности*.

Д-р Милан Бартош.

МЕЂУНАРОДНО-ПРАВНА ХРОНИКА

Британски предлог за измену пакта Друштва народа.

Од ступања на снагу Версаљског уговора о миру, чија прва глава садржи познати пакт Друштва народа, и од почетка рада Друштва народа до данас пакт, с правом назван уставом ове међународне установе, претрпео је низ измена. Те су измене биле потребне, јер их је изазвао сам развитак Друштва народа и опште међународне политike, и биле су корисне, јер прилагођавајући Друштво народа потребама живота, омогућиле су његов развитак и просперитет. У низу предлога за измене пакта Друштва народа нарочито су значајни предлози измена чланова 12, 13 и 15 пакта, у циљу да се одредбе пакта Друштва народа доведу у сагласност са Келоговим пактом. Ове предлоге поднеле су десетој скupштини делегације Велике Британије и Перуа.¹⁾

Одрицање од рата у међународним односима је нова појава. Све до светскога рата није могло бити ни речи о овоме. Данас, међутим, то је и актуелно питање конкретне политike, и један од најважнијих елемената новог правног система, потврђен у међународним уговорима. Први велики међународни акт, у коме је, и ако непотпуно, изражена идеја о одрицању од рата као уобичајеног срества за решавање међународних спорова, је пакт Друштва народа. Још у уводу пакта, државе изјављују да пакт усвајају „сматрајући да је за развијање сарадње међу народима и за јемство мира и безбедности, потребно: примити извесне обавезе да неће при-

¹⁾ Илија А. Пржић, *Десета скупштина Друштва народа*, Архив за правне и друштвене науке, 1930, књ. XX (XXXVII), бр. 1, стр. 60.

бегавати рату". Иста је мисао изражена и у чл. 11 пакта, где се изрично изјављује, „да сваки рат или претња ратом, било да непосредно или посредно погађа једног од чланова Друштва народа, интересује цело Друштво, и да је оно дужно предузети подесне мере за успешно одржање мира између народа". Најзад од ове идеје полазе и чланови 12 до 16, у којима се говори о срећствима за мирно решавање спорова и мерама безбедности које се морају предузети за утврђивање мира. Међутим члан 5 у свом седмом ставу допушта, у извесним приликама, могућност рата, а чл. 16 говори о економским и војним санкцијама. Пакт Друштва народа пројект је мишљу да идеја одрицања од рата није довољна сама по себи да обезбеди мир, већ је потребно да се изгради један потпун правни и политички систем који би омогућио остварење овог начела. Стога је пактом Друштва народа покушано прво, да се створи један нов начин мирног решавања спорова између држава, јер су ти спорови били — а могу и у будуће бити — најчешће поводи ратова; и друго, да се ојача идеја мира и методе мира солидарношћу чланова Друштва народа против оних који узнемирују мир, т.ј. не само да не поштују начело одрицања од рата, већ и не воде рачуна о арбитралним и судским пресудама у решењу спорова између држава. Пакт Друштва народа организовао је један систем у овом смислу: обавезао је све чланове на пријатељско решавање спорова и створио нарочита тела која ће проучавати такве спорове, Стални суд међународне правде и Савет Друштва народа. Но важно је да цео овај систем правних и моралних норма, између којих и начела да се не прибегава рату, не искључује све врсте ратова. Овај систем, у првом реду допушта тако зване одбранбене ратове, такве ратове који су наметнути нападом друге државе. Сем тога, допуштене су и извесне мере против нападача, т.ј. против оних који доводе у опасност мир и против оних који доводе у опасност законити поредак. Додуше, у првом реду предвиђају се економске санкције, али се може прићи и војничкој помоћи нападнутој држави, о чему одлучује савет Друштва народа. Најзад, по једној одредби (чл. 15 став 7), ако „Савет не успе да његов извештај приме сви његови чланови, изузев представника странака у спору, чланови Друштва народа задржавају право да поступе како буду нашли да је потребно за одржавање права и правде", т.ј. могу да прибегну рату.²⁾

Пакт Друштва народа, као што се види, није потпуно искључио могућност рата. У томе смислу чињени су многи покушаји, између којих није без значаја резолуција скупштине Друштва народа од 24. септембра 1927, којом је осуђен нападни рат. Но у овом погледу најдаље је отишао Ке-

²⁾ В. у овом смислу нарочито Edouard Bénès, *La renonciation à la guerre et le Pacte de la Société des Nations*. L'Esprit International, juillet 1930, p. 323.

логов пакт.³⁾ Одмах са доношењем Келоговог пакта, покречнута је иницијатива да се пакт Друштва народа саобрази одредбама Келоговог пакта, које су на одлучнији начин спречавале могућности рата. Наводило се да пакт Друштва народа не сме заостати за другим напреднијим уговорима. Келогов пакт је много радикалнији, јер потпуно забрањује рат као средство националне политике, и сем чланова Друштва народа, њему су приступиле и друге државе, као Сједињене Америчке државе, Совјетска унија, Турска, Афганистан, Коста Рика, Данциг, Египат, Исланд и Мексико. Сем тога довођење у сагласност оба пакта само би појачало ауторитет забране рата. На десетој скупштини Друштва народа, приликом дебате о предлозима за измене пакта Друштва народа, многи говорници наглашавали су да је од великог психолошког и моралног значаја довођење у хармонију оба пакта, тако да они истим изразима забрањују рат. Ово је наглашавано од стручњака и ван скупштине Друштва народа.⁴⁾ С друге стране сматра се да није тешко изменити пакт Друштва народа и дозвести га у сагласност са Келоговим пактом. Већина држава чланова Друштва народа већ су везане Келоговим пактом и вероватно да ће и остale приступити ускоро овом пакту.⁵⁾ Мењајући пакт Друштва народа у смислу одредаба Келоговог пакта, чланови Друштва народа не узимају никакву нову обавезу, већ у неку руку по други пут признају једном већ примљену. Отуда предлог за измене пакта Друштва народа ограничио се на измене неколико реченица, а није ни покушавао општу ревизију пакта.

Британски предлог за измену пакта Друштва народа, коме се придружила и делегација Перу, ограничио се само на најнужније измене члана 12, 13 и 15. У чл. 12 друга реченица, која је гласила „они (т. ј. чланови Друштва народа) су још сагласни да ни у ком случају не смеју прибеги рату пре истека рока од три месеца после пресуде арбитара или извештаја Савета“, према британском предлогу имала би да гласи „они су још сагласни да ни у ком случају неће прибегавати рату“. — У четвртом ставу чл. 13, у реченици,, чланови Друштва народа обавезују се да ће савесно извршити изречене пресуде и да неће прибегавати рату против иједног члана Друштва који их се буде придржавао“ по британском предлогу имао би се изоставити други (овде подвучени) део реченице. Исто тако став шести чл. 15 који сада гласи „ако је извештај

³⁾ О овоме ближе Илија А Пржић, *Келогов пакт*, Архив за правне и друштвене науке, 1929. Књ. XVIII (XXXV), бр. 2., стр. 124.

⁴⁾ George Scelle у своме чланку у *Revue politique et parlementaire*, од 10 октобра 1929, р. 69. Gallus, *Les amendements au Pacte de la S. D N. en vue de le mettre en harmonie avec le Pacte de Paris*, *Revue générale de Droit International Public*, 1930, р. 19.

⁵⁾ До почетка ове године шест држава, чланица Друштва народа, нису приступиле Келоговом пакту. То су: Аргентина, Боливија, Колумбија, Параваја, Салвадор и Уругвај.

Савета примљен једногласно, не узимајући у обзир гласање претставника парничних страна, чланови друштва се обавезују да неће ништа предузети што не би било у сагласности са закључцима извештаја према ма којој странци која се саобрази овим закључцима“. Најзад, према британском предлогу седмом ставу члана 15 (који је горе цитиран) ваља додати речи „с тим да не прибегну рату“.

Прво што пада у очи, то је да према британском предлогу у пакт Друштва народа не мора да се уноси нарочити нови члан, у коме би се садржала формула првог члана Келоговог пакта. То би, у осталом, било врло погрешно, јер се тиме не би решио сам проблем. Можда би се једна одредба начелног карактера у овом смислу могла унети у увод, али и ту се поставља питање јели довољна одредба која се сада тамо већ налази. Најважније у целом питању, то је да ни после пакта Друштва народа, као ни после Келоговог пакта, ипак сви ратови нису забрањени. Кад смо приказивали Келогов пакт ми смо нагласили да је у дипломатским нотама, које су претходиле потписивању пакта, примљена оправданост рата кад се једна држава налази у одбрани од напада (en état de légitime défense). Државе се одричу да прибегавају рату „као среству своје националне политике“. Овим изразом Келогов пакт обухватио је како нападне и освајачке ратове, тако и ратове који су се у прошлости сматрали оправданим, пошто су вођени у циљу да поправе извесну неправду, или да задовоље неки законити интерес. Сада, према британском предлогу за измену чл. 15 става 6 пакта, не допушта се прибегавање рату ни против државе која се не потчини једногласно донетом извештају Савета Друштва народа. Чак шта више у случају кад је Стални суд међународне правде изрекао једну пресуду (чл. 13 став 4 пакта Д. Н.), није дозвољено прибегти рату против државе која се не би саобразила овој пресуди.⁶⁾ То су све последице одрицања рата као срества националне политике. Али Келогов пакт ни у чему не ограничава право држава да се бране. И по њему дозвољени су одбранбени ратови. Ни предлог за измену пакта Друштва народа не ограничава ни у чему право на одбрану; члан 16 пакта, који остаје непромењен, предвиђа економске и војничке санкције против сваке државе која прибегава рату, супротно обавезама које је примила по члановима 12, 13 и 15 пакта. Отуда свака нападнута држава има јасно и несумњиво право да се брани.

⁶⁾ Gallus у своме напред поменутом чланку наводи занимљиве опаске шведског делегата барона Маркса од Виртенберга. Он је претпоставио случај кад је једна држава добила спор код сталног суда међународне правде а друга странка одбija да се потчини одлуци Суда. Он изражава сумњу да би у сличним околностима Друштво народа било довољно јако да примени економске и војничке санкције против једне државе која би прибегла сили да сама изврши пресуду Суда. — Оваква претпоставка заиста може да доведе у недоумицу, примећује Gallus (op. cit., p. 24).

Британски предлог за измену пакта Друштва народа изазвао је и у самој скупштини Друштва народа, и у стручној књижевности многе критике. Оне су у главном две врсте. Једни сматрају да су измене пакта Друштва народа излишне, други налазе да је британски предлог за измену пакта сувише узак, и да се не може ограничити на уношење начела о забрани прибегавања рату у пакт Друштва народа, док се државама не пруже извесне гаранције.

Дискусија која се на десетој скупштини Друштва народа водила по овом питању, и у првој комисији и у пленуму, није довела до резултата, и скупштина је одлучила, да услед деликатности самога питања измене пакта Друштва народа, ово питање не може одмах решити, већ је изабрала један нарочити одбор коме је стављено у дужност да проучи ово питање. Одбор је недавно објавио свој извештај овогодишњој скупштини, са својим предлозима измене чланова 12, 13 и 15 пакта. Све су измене више мање формалне природе, сем предлога за измену седмог става члана 15 пакта. Овде се одбор удаљио од британског предлога. О овим предлозима одбора ће се расправљати на једанаестој скупштини Друштва народа, и ми ћемо имати прилике да се поводом тога вратимо на питање довођења у сагласност два пакта, док смо се у овој хроници задовољили да изложимо само суштину проблема, поводом британских предлога за измену пакта Друштва народа.

Илија А. Пржић

ЕКОНОМСКО-ФИНАНСИСКА ХРОНИКА

Осми конгрес привредника

Овогодишњи конгрес представника наше привреде одржан је у тренутку када је врло тешко поставити једну тачну анализу наше привредне ситуације. Велике наде које су многочланини повољни привредни симптоми у почетку године оправдавали нису се испуниле, и то из узрока које није било могуће предвидети. Ситуација светске привреде, код које се већ у прошлoj години могао очекивати преокрет на боље, настала је, на против, да се погоршава. Она је данас гора него што је била и у једном тренутку после рата и није могућно предвидети када ће њено данашње погоршавање моћи бити заустављено. Једно дugo време код нас се нису у јачој мери осећале последице овог општег погоршавања прилика у светској привреди. Ми смо, истина, много раније имали неповољну ситуацију у пољопривреди, која је утицала и на остale привредне гране. Али је било пуно знакова да се општа ситуација постепено побољшава. Џео овај повољни развој привреде у току последњих месеца прекинут је, овога пута под

утицајем чињеница спољног карактера и читава серија привредних симптома, карактеристичних за процену стања у нашој привреди, показује извесно успоравање привредне активности. Пољопривредна производња даће ове године мањи резултат него у прошлoj, али ипак спада у најбоље последратне године. Велики пад цена аграрних производа, међутим, чини целу ситуацију пољопривреде знатно неповољнијом. У индустрији су се, и поред малог броја незапослених радника, ипак прилике погоршале. Не рачунајући нашу млинску индустрију и индустрију за прераду меса, које се већ годинама налазе у врло неповољним приликама, сада се погоршање запажа и у индустрији за прераду дрвета, а није поштеђен ни читав низ индустрија, које су до сада радиле са успехом. Све већа конкуренција иностранства, које своје производе нуди и испод производних трошкова, отежава из дана у дан рад наше индустрије. Она данас смањује своју производњу и налази се пред неповољним перспективама. Само један повољан преокрет привредног стања у иностранству могао би да спречи даље отежавање положаја наше индустрије. За сада, и поред свих тешкоћа, ситуација индустрије не може се окарактерисати као рђава, али ово може ускоро наступити.

Упоређена са ситуацијом већине европских земаља може се општа ситуација наше привреде сматрати као повољна, али она изостаје далеко иза онога што би могло бити. Како да се у овоме погледу ствари поправе, то је вечити проблем свих конгреса наших привредника. И може се рећи да ништа код нас није толико допринело побољшању привредног рада као ови годишњи састанци, на којима представници привредничких организација и државни органи излажу своја запажања, своје идеје и обележавају путеве којима треба да се иде.

На овогодишњем конгресу привредника, одржаном 13 и 14 септембра, имали смо на првом месту прилике да чујемо оширио и интересантно излагање Министра Трговине и Индустрије о данашњем привредном положају наше земље и иностранства и мерама помоћу којих влада намерава да доведе до једног побољшања прилика у нашој привреди. Стубњене политike јесте побољшање услова за рад и нашој пољопривредној производњи. Од ових мера се извесне, као на пр. организација земљорадничког кредита и акција на стабилизовању цена, пласирању производа, закључење у иностранству споразума са осталим аграрним земљама, већ у велико изводе. Многи, врло потребни закони, донети су и почињу показивати своје благотворно дејство. Али ни интереси индустрије, према изјавама г. Министра, неће бити запостављени. Она има врло погодне услове за развијање и рад на њеном подизању биће настављен. Потребно је, у првом реду, да се индустрији у што већој мери осигура домаће тржиште, да се свет навикне на трошење производа домаће индустрије. Пре но што тражимо преференцијално третирање за наше производе у иностранству, нагласио је г. Деметровић, по-

требно би било да га применимо у погледу сопствених производа на нашем тржишту.

Председник конгреса г. Милутин Станојевић, председник Београдске Трговачке Коморе, реферисао је о томе, шта је у прошлој години урађено на побољшању пољопривредне производње и оцртао правце у којима би се овај рад имао наставити. Врло документовано г. Стојановић је изложио потребу развијања производње индустријских биљака, конопље, лана, а исто тако пасуља и воћа. Г. Милан Јовановић, начелник Ген. Дирекције Вода у пензији, дао је конгресу један одличан и стручан реферат о потреби наводњавања, везујући ово питање за исто тако важно питање одводњавања. Важност рада у овом правцу тек се можеовољно оценити када се има на уму да код нас леже под водом површине чија вредност износи на 55 милијарди динара а у исто време резултати жетве у потпуној су зависности од суше, која у појединим годинама наноси огромне штете. Врло је занимљиво било предавање г. Драг. Ђосића, директора огледне и контролне станице, који је, поред многих интересантних запажања, врло лепо истакао, да се данас код нас не може говорити о каквој претераној производњи и да лек данашњег стања пољопривреде не лежи у смањењу производње него у њеном повећавању по јединици површине. С обзиром да се цене најважнијих пољопривредних производа утврђују на светским тржиштима, значило би овакво повећање производње у исто време и побољшање рентабилитета земљорадничких породичних газдинстава.

Реформи календара посвећена је на конгресу нарочита пажња. Г. Бељак, секретар Коморе у Осеку, изложио је колико се губи услед двоструког слављења извесних празника. Када би се Јулијански и Грегоријански календар изједначили добило би се, по њему, 13 нових радних дана, што претставља добит од преко једне милијарде динара годишње. О општој реформи календара реферисао је на један веома стручан и интересантан начин г. Д-р В. Лукачек, секретар Коморе у Загребу. Г.г. Милан Шукље, секретар Љубљанског Савеза Индустрijалаца, и Д-р Цветко Грегорић, секретар Централе Индустрijских Корпорација, озбиљно су проучили питање бановинских и општинских дажбина и њихових реперкусија на привредну делатност. Њихови реферати садрже једно мнштво интересантних предлога и сугестија.

Нашој спољној трговини био је на конгресу посвећен реферат г. Ивана Мохорића, секретара Љубљанске Коморе. Г. Мохорић је дао једну врло опсежну расправу каква до сада о нашој спољној трговини није још израђена. У његовом реферату данашња ситуација наше спољне трговине сасвим је правилно схваћена и изложене идеје и предлози заслужују највећу пажњу. Г. Мохорић сасвим тачно констатује да наша спољна трговина наилази на све веће тешкоће и да би већу пажњу требало посветити јачању домаћег тржишта, створити

могућност да се што више домаћих производи потроши у земљи. Наш увоз се мора рационализирати јер се многи производи који се и код нас производе увозе услед чега су наша предузећа принуђена да раде са умањеним капацитетом. Често пута увозе се пољопривредни производи што претставља врхунац нерационалног рада. Тако смо у прошлој години уvezли за 36,6 милиона динара кромпира, за 5 милиона папrike, за 4,9 мил. грашка, за исту вредност увезено је лешника, затим ораја (8,9 мил.), бадема (2,9 мил.), лимуна (14,6 мил.) и поморанџи (25,5 мил.). За семе од сунцокрета дато је иностранству 15,7 мил., за ланено семе 25,5 мил. За семе шећерне репе 19,3 мил.; свињске масти за 23,5 мил. итд. Ово су појаве које се просто не могу разумети. Ми смо већ раније на овоме mestu наводили примере да излишан увоз угља, шећера, лоја и других производа иде на стотине милиона. Поправљајући само ситуацију у овом погледу ми бисмо већ постигли једно знатно побољшање стања наше спољне трговине. Пошто је навео више примера дејства клаузуле највећег повлашћења на нашу привреду, г. Мохорић је детаљно анализирао структуру наше спољне трговине, наше трговинске везе са иностранством и препоручио читав низ мера којима је циљ појачање привредне делатности у земљи и што веће еманциповање наше земље од иностранства.

На основу реферата и дискусија конгреса види се јасно да постоје две врсте сметњи услед којих се наша привреда не налази на ономе нивоу на коме би према објективним условима могла бити. Ту пре свега долазе сметње против којих се не може борити. То су велике промене у светској привреди на коју ми не можемо утицати. Наша одбрана од утицаја светско-привредног карактера мора се сводити на оспособљавање домаћег тржишта да у што већој мери апсорбује домаће производе обезбеђујући на тај начин сопственој производњи могућност да ради без застоја и што независније од привредних прилика у иностранству.

Природно је да у овоме погледу није могућно постићи потпуну независност. Али се мора водити рачуна о тежњи која данас постоји у већини земаља за постизавањем што веће економске независности према иностранству. Ова тежња нема свога економског оправдања и чини општу привредну ситуацију све несношљивијом и најзад ће морати бити напуштена. С обзиром да ће последице овакве политике бити теже у земљама са развијенијом привредном организацијом, то ће за нас најбоље бити да приступимо што рационалнијој унутрашњој привредној организацији, очекујући да иницијатива за либералнију трговинску политику потекне од стране индустриских земаља.

Другу групу сметњи сачивањавају оне које се могу отклонити. То су све оне сметње које долазе услед погрешног рада и дугогодишњег лутања недоследности наше привредне политике. Ту на прво место долази питање рационализације

нашег увоза, отстрањивањем свега што је излишно и што се у земљи производи и ограничавањем увоза на предмете који се у земљи не могу рентабилно производити и који доприносе изграђивању наше производне организације. У овоме се погледу могу за релативно кратко време очекивати знатни успеси. Што се нашег извоза тиче морамо имати на уму да његово опадање не долази искључиво од високих царина у иностранству. Једним добрим делом за то је одговорна рђава организација самога извоза, чије су мане довољно познате. Са мало више пажње и труда не би било тешко повратити наш извоз. Политика споразумног поступања аграрних држава, инаугурисана пре кратког времена, показује шта је све могуће у овоме домену урадити. Дакле, и на страни извоза као и код увоза, може се стање поправити ако се отклоне само грубе погрешке и недостатци. Тек онда ћemo имати праву ситуацију, која мора бити боља од данашње, и која одговара нашим приликама. Тек када се ово буде постигло наићиће се на тешкоће чије савлађивање не зависи само од нас. Али је у нашој власти да данашњи обим спољне трговине подигнемо на један виши степен од онога на коме се он данас налази.

Конгрес привредника, додуше, не очекује у идућој години повољне резултате. Његова процена извоза у идућој кампањи износи свега 7040 милиона динара и за 860 милиона је мања од прошлогодишњег оствареног извоза. Али ова процена извршена је под претпоставком да се ништа неће променити. Међутим у току идуће године отпочеће да се осећа дејство споразума између аграрних држава и нових аранжмана који ће се по свој прилици закључити са појединим индустријским државама. Ако се уз то побољшају кредитне прилике, поправи саобраћај, интензивније настави рад на усавршавању пољопривредне производње, може обим извоза бити већи него што се предвиђа. Рад конгреса довољно показује да се привредна делатност наше земље налази у рукама људи који су дорасли овоме задатку и зато се, поред све тежине и озбиљности данашње ситуације, не сме пессимистички гледати на будући развој наших привредних прилика.

Д-р Александар Јовановић

СУДСКА ХРОНИКА

Има ли приватни тестамент законске вредности у случају, кад је потпис вештачењем доведен у сумњу

Тестаментални наследник друштво С. С. било је упућено на грађанску парницу, те да тим путем докаже важност тестаменту пок. М. Ј. чији је оно дезигнирани тестаментални наследник. Ово решење о упућењу на парницу, које је одобрио и Апелац. Суд, мотивисано је у главном следећим разлозима:

а) Што је спорни тестамент писан 25. Маја 1905. год. а сутра дан тј. 26. Маја исте године покојница је умрла; а нема никаквог доказа да је тај тестамент презентиран суду у року предвиђеном у § 448. а. грађ. зак. како би се његова важност обелоданила, пошто је исти тестаменат тестаторка само потписала уз садејство три сведока;

б) Што тестаментални наследници нису ништа предузели у року предвиђеном чл. 26. и 27. зак. о ликвид. стања створеног ратом, те да би се власпоставила масена акта, која су за време рата упропашћена. Зато се имао применити редовни поступак т.ј. има се сматрати да маса раније није ни постојала;

в) Што су одређени вештаци да утврде аутентичност потписа тестаторке на спорном тестаменту пред неспорним судијом изјавили изрично: „Не можемо рећи ни да јесте ни да није иста рука писала оба потписа — оспорени и аутентичан, јер је оспорени дат у несвесном стању”.

На рочиштима у редовној парници тестаментални наследник у главном је доказивао важност спорном тестаменту следећим разлозима:

а) Што је маса пок. М. Ј. била образована још пре рата, па је следствено спорни тестаменат морао бити у законом року обзнањен;

б) Што је већ раније пре ратова вођен спор за важност истог тестамента, за доказ чега је поднела препис једне белешке као и уверење неспорног судије да је маса пре рата постојала.

Законита наследница побијала је тужбено тражење са разлога: што тужилачка страна није ни у колико доказала да је спорни тестаменат обзнатијен у року који предвиђа § 448. а. грађ. зак. Из факата постојања масе не може се произвољно извести закључак да је спорни тестаменат морао бити обзнатијен. Обзнана тестамента као строго формалан и веома важан акт, мора бити констатован и на самом тестаменту и у деловодном протоколу. Међутим ни на једном ни на другом месту нема ни помена о тој обзнатијани. У осталом, ако је тужилачка страна хтела да се користи радњама судским пре рата по овој маси, па и тобожњом обзнатијаном спорног тестамента, онда је била дужна да у смислу чл. 26. и 27. зак. о ликвид. стања створеног ратом, у остављеном року предузме поступак за власпостављање масених аката, па и за власпостављање евентуалне раније обзнатијане спорног тестамента. Па како то у остављењем року није учинила, то се има применити редован поступак и сматрати да маса раније није ни постојала и да је спорни тестаменат обзнатијен први пут 11. Новембра 1921. г.

Како је тужена страна оспорила аутентичност потписа на спорном тестаменту, који је прављен уз сарадњу три сведока, а без садејства власти, то је првостеп. суд својом наредбом позвао тужиоца да поднесе несумњив потпис тестаторке, те да се изврши вештачење оспореног пописа. Ово вештачење било је у толико потребније што је аутентичност оспореног потписа, при првом вештачењу пред неспорним судијом, као што је то горе споменуто, доведена у велику сумњу. Међутим тужилац је изјавио, да неће поступати по наредби

да неће подносити аутентичан потпис тестаторке, јер сматра да је тај захтев суда излишан и без икакве правне вредности.

Првостепени Суд за варош Београд донео је пресуду, којом се тужилачко друштво одбија од тражења да се спорни тестаменат огласи за снажан. Ову своју пресуду првостеп. суд је у главном мотивисао тиме, што је аутентичност потписа тестаторке првим вештачењем доведена у велику сумњу и што тужилац, који жели да по таквом тестаменту наследи, није хтео поднети суду аутентичан потпис тестаторке, те како би се путем вештачења имала утврдити аутентичност оспореног потписа на истом тестаменту.

Но на жалбу тужилачке стране, Апелац. Суд преиначи пресуду прв. суда и донесе своју пресуду којом је огласио за важећи спорни тестаменат. Ову своју пресуду Апелац. Суд мотивисао је у главном, што се из самог факта постојања тестаторкине масе пре рата и из факта што је спорни тестаменат нађен у отвореном коверту, *мора извести закључак да је спорни тестаменат морао бити раније обзнањен*. А што се тиче питања о оспореној аутентичности потписа на спорном тестаменту, та се аутентичност утврђује решењем неспорног судије, којим је тужилачко друштво упућено на парницу, јер се у том решењу на једном месту каже: „*потписан својеручно од тестаторке а писан од стране итд.*“ Ову пресуду оснажио је Касациони Суд.

Сматрам да је Апелац. и Касац. Суд оваквом својом одлуком извршио грубу повреду јасних законских прописа.

Да би један писмени тестаменат од тестатора само потписан, могао бити оглашен за снажан, без обзира на то да ли се његова важност има ценити по прописима који су важили до 24. Маја 1911. год., или пак по новом закону о тестаментима, потребно је да се претходно утврди, је ли спорни тестаменат, чија је аутентичност потписа оспорена у току заметнутог спора, заиста потписао тестатор. Потребно је извести на чистину питање: да ли спорни тестаменат потиче од умрлог и да ли је његово дело или не. Тек кад се утврди то прво питање, може бити даље говора о форми тестамента тј. да ли спорни тестаменат испуњава и остale законске услове. Питање аутентичности потписа на тестаменту или којој другој исправи увек се утврђивало и данас се утврђује стручном оценом вештака, које именује сам суд из реда графолога.

У овом случају нижи — првостепени суд доследан дојакошњој пракси и покоран закону, одлучио је да се аутентичност потписа на спорном тестаменту има утврдити оценом вештака. Зато је позвао тужилачку страну да положи потребну дијурну за вештаке и поднесе несумњив потпис тестаторкин. Тужилачко друштво било је дужно да поступи по захтеву суда, пошто по § 178. грађ. суд. пост. и по правном принципу: „ко што тврди, тај то мора и доказати“. — Али тужилачко друштво није се хтело одазвати позиву суда. Услед тога остало је недоказано оно најглавније питање: да ли је потпис

на спорном тестаменту заиста ставила рука тестаторкина или не. Кад тај факат није утврђен, онда је било излишно упутити се даље у оцену осталих питања истакнутих у току спора.

Да би своју пресуду донео, Апелациони Суд је морао несумњиво да даде разлога, чиме сматра да је утврђена аутентичност тестаторкиног потписа. Да би узео као утврђену ту чињеницу суд се позвао на решење неспорног судије, где на почетку својих разлога каже: „Поднетим решењем итд. као јавном исправом у смислу § 187. грађ. суд. пост. утврђено је, да је пок. М. Ј. оставила писмен тестаменат написан 23. Маја 1905. год. потписан својеручно од саме тестаторке, а писан од стране итд.”

На тој, мање више омашци, која се судији пишући помешење поткрадла, суд је засновао своју пресуду, као да је неспорни судија позван и надлежан, да даје стручно мишљење о томе: је ли тестатор заиста својеручно написао спорни тестаменат или није.

Да је то случајна омашка, која се само неспорном судији поткрадла, најбоље се види из факта што је он тј. неспорни судија тужилачко друштво сматрао као слабије у праву, јер је вршеном експертизом код њега, уздрмана аутентичност потписа на спорном тестаменту. А исправност тога решења потврдио је исти Апелациони Суд на жалбу тужилачког друштва. Да је он надлежан да даје свој суд о томе: је ли потпис на тестаменту аутентичан или није, и да је он био уверен да је потпис истинит, он не би истим својим решењем упутио на парницу тужилачко друштво сматрајући га слабијим у праву.

Дакле, да би утврдио да је спорни тестаменат аутентичан и да би тако отклонио вештачење рукописа, суд је искористио једну незгодно употребљену реч у решењу неспорног судије, те је тако једним назор скованим доказом, признао снагу јавне исправе једном тако важном документу као што је тестаменат.

Овакав рад Апелационог и Касационог Суда даје право оправданој сумњи, да они нису марили да се огреше о закон, само на удовоље захтеву тужилачког друштва, мотивишући то вероватно неким хуманим разлозима.

Поред тога што није утврђена аутентичност спорног тестамента, још мање је утврђено и доказано да је тај тестаменат предат суду у року предвиђеном § 448. а. грађ. зак. И ту су виши судови на силу вршили конструкцију доказа и изводили произвољне закључке.

Акт обзнате тестамента је без сумње један строго формални акт, у којем се тестаменат описује од речи до речи, па се означава не само дан кад се исти отвара, већ и имена сведока, пред којима је тај свечан акт у суду извршен. Протокол обзнате тестамента садржи цео текст тестамента и доказ је о томе, да је тај и такав тестаменат обзнањен у суду, када и пред киме.

У случају да нема тога протокола, или ако је исти постојао па је нестао, онда се тестаменат мора поново обзначити, јер без њега нема доказа, да је он пред судом отворен, па не може бити ни наслеђивања по њему.

По угледу на друге законодавце, на чијим се територијама водиле ратне операције и непријатељска војска вршила пустошења и упропашћивање судских аката, и наш је законодавац донео закон — Уредбу о правној ликвидацији стања створеног ратом, те је у чл. 26. и 27. ставио нарочито у дужност и суду и заинтересованим лицима успоставу протокола „обзнањених” тестамената.

Законодавац је у истој Уредби прописао сумаран поступак за успоставу несталих судских аката и судијама признао право, да верују и даду пуну доказну снагу и голом тврђењу парничара. Дајући ту могућност и такве велике олакшице, законодавац је, бојећи се злоупотреба, те бенефиције везао за рок у којем су заинтересована лица имала да покрену поступак за успоставу несталих аката. Јер, после тога преклузивног рока успостава нестале исправе не може више бити на основу слободног нахођења судије, већ се има саобразити редовним зак. прописима тј. има се узети да та изгубљена акта нису у опште ни постојала. Кад низ заинтересована лица ни суд нису успоставили тобожњи протокол обзнањеног спорног тестамента, онда је логички закључак, да тог протокола није ни било, ergo да спорни тестамент није ни био предат суду у цељи обзнате, нити је он обзнањен. Пре доношења измене и допуна у неспорним правилима од 1922 год. била је код суда једна кристалисана пракса, да неспорни судија на дну обзнањеног тестамента напише: овај је тестаменат обзнањен данас, тог и тог дана на ово-судском протоколу број тај и тај. Ово је чињено зато, да би се сузбиле евентуалне злоупотребе, којих је ваљда било у јеку, да се на место једног неважећег подметне други важећи тестаменат и обратно.

Да је та и таква судска пракса била паметна, доказ је факат, што је ушла као норма у последње измене и допуне неспорних правила.

На спорном тестаменту нема те уобичајене констатације, па с тога та чињеница у вези са фактом, што тужилачко друштво није поднело ни доказ, да је спорни тестаменат оно или које друго лице предало судији и да га је овај обзнатио, требала је да створи код виших судова уверење, да нема доказа да је спорни тестаменат предат суду у року прописаном у § 448. а. грађ. зак. До оваквог су закључка требали да дођу виши судови баш да Уредба о ликвидацији стања створеног ратом није императивно наложила и судовима и појединцима, оставивши им преклузиван рок за то, да предузму поступак за успоставу изгубљених аката о обзнањеним тестаментима. А кад таква норма постоји у закону, онда су виши судови учинили грубу законску повреду, што су за спорни тестаменат узели као да је предат суду у законом року.

Да виши судови нису имали доказ о тој чињеници, да је спорни тестаменат био предат суду у законом року, већ да су тај доказ извели, а релевантне чињенице не смеју се у спору изводити, већ морају бити законим доказима утврђене, види се из даљег разлагања, где се од речи до речи каже: „Из тога се пак мора извести, да је овај тестамент раније отворен и обзнањен итд.“. Дакле у недостатку законских доказа виши судови су из масе чињеница, извели закључак, да је баш спорни тестаменат био суду предат и обзнањен у року прописаном § 448. а. грађ. зак. Оперисање у грађанској спору са „основима подозрења“ и „околностима“ да је законодавац хтео, он би то унео у поступак, али он је то право признао судијама само у кривичним процесима, јер је у § 178. гр. поступка нормирао пропис: да је сваки парничар дужан да докаже збића на којима своје право заснива.

Да резимирам. Апелациони и Касациони Суд огласили су за снажан вансудски тестаменат, кога је тестатор само тобож потписао уз садејство три сведока. Дакле призната је важност тестаменту, на коме је потпис тестатора не само остао недоказан, него је вршеним вештачењем до велике сумње доведен. Па не само да није утврђена аутентичност потписа тестаторкиног, већ ни тестаментални сведоци нису ни испитани да би бар они утврдили истинитост спорног тестамента.

Износећи ову чудну одлуку наших највиших судова, хтео сам да укажем како стоји наше правосуђе у данашњим временима; и како је данас тешко унапред знати шта по нашем закону вреди, а шта не вреди.

Р. Милаћевић.

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Систем саобраћаја К. Виденфелда

Kurt Wiedenfeld: *Transportwesen, Grundriss der Sozialökonomik V. Abt. III. Teil*, Tübingen, 1930. стр. VIII и 150.

Историјска дејства развјетка саобраћајних средстава на привредни и социјални живот већ су рано у 19. веку обратила пажњу економске науке на проучавање саобраћаја. Утицај усавршења саобраћаја на брзину и сигурност преноса робе, људи, вести и енергија (електричне струје), на коначну продајну цену економских добара, на потрошњу, на померање места седишта индустрије, на проширење тржишта, на стварање повезаних односа у светској привреди, на кретање становништва (повећање становништва и селидбе), на развитак потреба, па чак и на организационе системе држава, тај огромни утицај извршен нарочито од примене парне машине у саобраћају, дао је подстрека за проучавање развијеног појединих са-

обраћајних грана и саобраћајних средстава, за посматрање и објашњавање народнoprивредног значаја саобраћаја и улоге државе и осталих јавних тела у саобраћају. Већ је Сакс, који је на европском континенту дао најобимније систематско дело о саобраћају, посматраном са гледишта економске науке, крајем прошлога века истакнуо, како се 19. век може назвати веком саобраћаја, јер се једва може обележити које подручје живота, које је нарочито од половине прошлога века на овамо, било толико преображене напрецима у техници, као саобраћај.

Одиста, у савлађивању просторних раздаљености, пронађена су нова средства, која је човечанство у дугим периодима свога културног развитка могло само наслућивати, али која се нису могла ни приближно конкретно замишљати: велосипед, аутомобил, локомотива, трамвај, телеграф, телефон, радио, аероплан, ваздушна лађа. Нова саобраћајна средства крећу се помоћу нових погонских снага, које искоришћују нови погонски материјал. Овај преображај, у ствари неслучени технички напредак у саобраћају, праћен појевтињењем саобраћаја, тј. могућношћу, да се све шире слојеви становништва могу служити саобраћајним средствима и да се све јевтиња економска добра могу преносити на велике раздаљености, створио је услове за велики привредни развитак, за формирање модерног капитализма. Велике индустрије могле су се тек сада развити пуном снагом: напредак у саобраћају омогућио им је, да искористе сировине, погонски материјал, полуфабрикате, раднике, чиновнике, технички персонал, капитале и машине из свих делова света. Истовремено њихово потрошачко тржиште проширило се на нове земље и континенте. Повољне саобраћајне могућности стварале су услове за развитак једне привредне гране. Неповољни саобраћајни услови могли су једну привредну радиност да упропасте. Напредак у саобраћају и проширење тржишта за поједине гране производње имао је, између осталог, за последицу и долазак америчке пшенице на европско тржиште. Пред крај 18. века владало је уверење, да америчко жито неће моћи да дође на европски континент, јер би се путем од Америке до Европе покварило. Сто година доцније, пред крај 19. века, америчко жито на европском тржишту је чињеница; данас ово жито је господар на европском тржишту, бар на тржишту идустијски најразвијених европских земаља са густим становништвом, изазивајући трајно неповољан положај пољопривреде свих европских земаља. Усавршење саобраћаја копненог и поморског омогућило је брз, сигуран и врло јевтин превоз жита из Америке у Европу... Све привредне гране осетиле су јака дејства развоја саобраћаја: у пољопривреди су Тиненови кругови проширени на цео свет. Могућност прође аграрних производа целога света на европском тржишту, по ценама, које могу да плате широки слојеви потрошача, показује, колико је саобраћај утицао на смањење зависности пољопривредне производње од непосредне бли-

зине тржишта, зависности од положаја произвођачког реона према тржишту. Америчке земље могу с успехом да конкуришу пшеницом и кукурузом европским произвођачким земљама на европском тржишту, и поред бољег положаја ових земаља према потрошачким реонима, јер су услови производње у америчким земљама повољнији (нове површине, машинска обрада великих комплекса). У индустрији је под утицајем напретка у саобраћају наступило ослобођење од везаности за место производње сировина, у трговини је извршена велика специјализација, и развили су се нови облици трговања. Али значај саобраћаја превазилази границе економије. Његово значење је велико и на пољу администрације, војске, просвете, културе уопште. Велики савремени идејни покрети, национализам, демократија, били су могући у овом обиму и интензитету само услед усавршења могућности брзог преноса вести, књига, новина, људи, говора.... И концентрација становништва урбанизација заузела је велике сразмере тек онда, кад је брз и сигуран саобраћај обезбедио снабдевање великих градова.

Економска наука је проучавала саобраћај у разним правцима (утицај саобраћаја на цене, економност поједињих саобраћајних средстава, конкуренција и монополи у саобраћају итд.) обухватајући или систематски све саобраћајне грane: сувоземне путеве и унутрашњу пловидбу, железнице, поморски саобраћај, поште, телеграф, телефон, ваздушни саобраћај, пренос енергије, или обраћајући пажњу само једној грани саобраћаја, (железнице, поморство, путеви), или проучавајући поједине саобраћајне проблеме (формирање цена у саобраћају, проблем пристаништа, тарифе, односа државе и јавних тела према саобраћају.). У свакој од ових области економско-научна литература, у првом реду енглеска, североамеричка и немачка, али и француска и италијанска је богата. Поред многих монографија и систематских дела о саобраћају, саобраћај је обраћиван и у општим економским делима. Наука о саобраћају ушла је на универзитетете. Створени су и специјални саобраћајно-научни институти и семинари, библиотеке и часописи. Као саставни део практичне економије, економске политике, саобраћајна политика постала је универзитетска дисциплина, чији значај стално расте са све већим развитком и диференцијацијом саобраћајних средстава и све већом зависношћу привреде од саобраћаја и тешњом повезаношћу између опште привредне политике и саобраћајне политике.

Дело Курта Виденфелда је систематско дело о саобраћају. Ако апстрахујемо апстрактно теоријско дело Оскара Енглендера, ова Виденфелдова књига је једино ново систематско дело о саобраћају у немачкој економској науци после рата. Али у 1930 год. поред Виденфелдове књиге изашло је и једно, приватно економски оријентисано, збирно дело (Dr. Guido Fischer, Dr. Otto Reuther, Dr. Leopold Mayer: Der Güter- und Personenverkehr, Grundriss der Betriebswirtschaftlehre,

Band 12, Leipzig, 1930, стр. 378.), намењено привредном свету, које обухвата све саобраћајне институције, које су од значаја за саобраћај добара и људи (железницу, ваздушни саобраћај, пошту, путеве, унутрашњу пловидбу, путничке биро-е, шпедитерски саобраћај, складишта и царински промет). Ово последње дело, међутим, обрађујући позитивне прописе у немачком саобраћају (законе, тарифе, узансе и сл.) више је ручна књига практичних упутстава но научно дело већег значаја.

После обимних проучавања Книса, Рошера, Сакса, Кона, Вагнера, Фогта и после великих уџбеника Ван дер Боргта, Грунцела и Колсона књига В. изгледа и сувише мала по своме обиму, нарочито, кад се узме у обзир, да је аутор настојао да обради све саобраћајне гране. На непуне 150 странице, од којих 18 отпада само на стварни регистар, В. је у сажетој форми дао цео свој саобраћајни систем. То је сигурно, до сада по обиму најсажетије систематско дело о саобраћају.

На почетку кратких уводних примедаба, у којима је разграничен саобраћај као „целина оних техничких и организационих формација, које су одређене да служе савлађивању простора за људе, добра, електричну снагу и вести“, В. истиче, како се саобраћај тек у другој половини 19. века развио у самостално занимање и засебну привредну делатност. У примитивним приликама, у натуралној привреди, па чак у привреди раног капитализма била је општа појава, да су саобраћајна средства била само део привредног апарата једног другог привредног, првенствено трговинског предузећа. Чак око 1850. год. у Хамбургу је важила као боља трговачка фирма она, која има своје бродове на мору. И државна пошта је у ранија времена служила само државним саобраћајним задацима. Тек технички напредак у саобраћају (железнице, телеграф и телефон, парне лађе) изискивао је нарочито велике инвестиције капитала и нарочито технички спремно особље, чemu више није била дорасла економско-финансијска способност поједињих трговачких предузећа. Трговац није више био у стању, да поред свог трговачког посла води бригу и о апарату за пренос његове робе или његове поште.

Своја посматрања поделио је В. у три дела: 1. Рад (die Leistungen) саобраћајних средстава (стр. 6—58.); 2. Значај транспортног система новога времена (54—105.); 3. Транспортна средства и држава (106—132). I. У првоме делу у четири одељка обраћен је саобраћај на путевима, интерлокални копнени саобраћај, поморско бродарство и нарочита средства преноса вести. В. утврђује чињеницу да је свако саобраћајно средство укупчано у цео саобраћајни систем, вршећи у њему своју нарочито одређену функцију. С тога се и свако саобраћајно средство има посматрати као део саобраћајног система према месту, које у њему заузима, т.ј. сасвим друкче, но што би било техничко посматрање саобраћајних средстава. За економско посматрање важно је то, колико су транспортна средства у стању да изврше одређени транспортни задатак, — а

не у коме односу су транспортне радње према техничким могућностима. „За културни и економски положај разних дјела света је од значаја, у ком односу према природи и односу узајамном стоји пут и погонска снага на сувоземном путу и железници, у унутрашњој пловидби и поморству, и какву је организацију промета изградио човек на тој техници за поједино транспортно средство и за њихову целину“. (стр. 6.). Ако ову компликовану дефиницију, која садржи неколико појмова поређаних у неколико редова мисли, сведемо на њене битне основе, долазимо до проблема техничког развића саобраћајних средстава и организације искоришћавања њихове саобраћајне способности. Највеће разлике техничке и организационе јављају се у саобраћају на сувоземним путевима. На једној страни постоје природни сувоземни путеви, чија проходност зависи од теренских прилика и климе, којима бруда и реке чине велике запреке, са човеком-носачем као важним транспортним средством свуда тамо, где било терен, било оболења животиња не дозвољавају приступ животињама. Али и ако су преносна средства животиње, коњи, мазге и камиле, пренос је увек спор. Организација, претежно караванска, није у стању да убрза саобраћај, него га још оспорава услед неједнаке способности јединица, које је састављају. При таквом преносу било људи, добара или вести, не може се израчунати ни време доласка ни стање у коме ће се пренесено добро при приспећу налазити. На другој страни налази се технички израђен вештачки пут, допуњен изградњом мостова, који може данас да се спроведе и на она места, која остају неприступачна другим гранама саобраћаја. Транспортно средство је ту савршеније, место човека и животиње долазе кола, која су се такође усавршила од кола, која вуку животиње до моторних аутомобила, и трамваја, као најсавршенијег транспортног средства на сувоземном путу. Формирање саобраћаја на сувоземном путу је отежано због тога, што је тај пут приступачан разним саобраћајним средствима и услед тога саобраћај на њему је регулисан многобројним прописима.

У интерлокалном копненом саобраћају В. разликује у главном унутрашње водене путеве и железнице. Први су зависни од природних погодаба у великој мери, железнице су скоро потпуно независне. По мишљењу В. сувоземни путеви у том саобраћају играју још подређену улогу, док је ваздушни саобраћај добио већи значај само у преносу вести. Сразмерно велику пажњу покљања В. односу између железница и унутрашњих водених путева (стр. 18.—40.), упоређујући оба саобраћајна средства с обзиром на правилност, сигурност, брзину и нарочито трошкове. Надовезујући на истраживања Нап-Цина, директора саобраћајног института при универзитету у Келну (Napp-Zinn, Binnenschiffahrt und Eisenbahn, Leipzig, 1928), В. долази до закључка, да су природни водени путеви веће способности задржали и поред железнице.

као транспортно средство за добра своје опште економско значење, али да они „носе у себи тенденцију монополистичког једнострданог унапређивања за поједине тесно ограничено крајеве“. (Стр. 37.). Свако побољшање њихових природних прилика појачава ту њихову тенденцију. Међутим жељезнице, које могу да повежу све крајеве, чак и тамо, где су њихови преносни трошкови већи него на воденом путу врше на широко једнакомерно дејство и на њима почива међународна и интерлокална привредна утакмица. При крају В. се залаже за једну тесну сарадњу једног и другог транспортног средства, показујући начине, како може до ње доћи организационим укупчавањем саобраћајних предузећа и тарифном политиком.

У поморској пловидби природни путеви највећим делом не подлежу човечјем утицају. Али се они ипак могу усавршити и учинити сигурнијим. У много већој мери усавршило се транспортно средство (једрилица, пароброд; луксузна путничка, мешовита, теретна лађа) прилагођујући се задацима које ће имати да изврши. Ту је и организација пловидбе стварајући слободну и линијску пловидбу према потребама транспорта извршила целисходну и карактеристичну специјализацију пловидбе, настојећи да пренос робе буде што јевтинији, пренос путника што бржи и правилнији. У склопу поморске пловидбе игра важну улогу и проблем пристаништа, нарочито с обзиром на линијску пловидбу.

У нарочита средства за пренос вести В. убраја телеграф и телефон пренос електричне струје, новине и у главном такође ваздушни саобраћај. У организацији преноса вести главну улогу је предузећа пошта и затим поједине, нарочито новинске, телеграфске агенције. У масама преносе вести новине, чији значај и за привреду и за јавни живот остаје врло велик и поред тога, што њихове вести стижу до оних, којима су упућене после вести, које се шаљу преко телеграфа, телефона или радија.

II. Значај транспортног система новога времена обраћен је у два правца: истакнут је његов опште привредни значај и обележена су његова социјална средства.

Опште-привредни значај транспортног система као целине испољава се по В. на првом mestу у формирању саобраћајних предузећа као носилаца велико капиталистичке организације. Ова организација долази до изражaja у свима деловима транспортног апарата. Железничка, поморска, трамвајска, телеграфска и телефонска предузећа су највећа, што их је уопште створио модеран привредни живот. Акционарска друштва су баш у саобраћају први пут развила своју карактеристику. Поред технике, која тражи велике капитале, и организације саобраћаја, да би одговарала потребама и захтевима, игра при томе важну улогу и тенденција за „изједначењем ризика“, која се испољава у стварању саобраћајне мреже великих саобраћајних подручја,

која стављају могућности добити на ширу основу. У ствари долазе при том до изражaja тежње за монополистичким положајем у одређеном саобраћајном подручју. У сваком случају долази до велике концентрације капитала. У вези са том појавом В. резимише своје интересантне закључке, до којих је раније дошао у специјалној монографији, посвећеној проблему улоге личности у модерном предузећу, да би одговорио на питање, да ли су предузетници одиста вође или само чиновници капитала? При железници су „капиталистично-стварне“ тенденције потиснуле нерационалност водећих личности. Изгледа, као да је капитал свуда избацио предузетника из седла и одлучујућег положаја организатора и потиснуо га у други ред извршиоца појединости у оквиру који дају објективне могућности тржишта. Развуме се, да се ова појава јавља неједнако у разним земљама према томе, у којој мери је у њима дошао до изражaja замах капитализма. — Саобраћајна предузећа омогућила су развитак великих предузећа и у производњи, делом стварањем повољних услова за пренос сировина, и готових израђевина, делом су својим сопственим потребама изазвала формирање великих индустрија, нарочито гвожђа.

Друго велико привредно значење саобраћајног система је у томе, што је створио услове, да се на целој земљи развије подела производње, у правцу специјализације поједињих земаља и крајева (не поделе на индустриске и аграрне земље) тако да су баш економски најразвијеније земље постале најјачи узажамни потрошачи. — У овоме одељку В. анализира и формирање цена у саобраћају према форми (слободне цене и тарифе) и садржини (саобраћајна услуга, раздаљеност, количина добра, брзина и удобност, субјективна вредност за онога, ко се користи саобраћајном услугом). При kraју В. поставља питање, да ли је дејство саобраћаја продуктивно у социјално-економском смислу. В. и поред извесних резерви, које ставља, признaje ипак да је дејство саобраћајних средстава продуктивно, као што је Сакс. опет са извесним резервама, и са другог гледишта тврдио да саобраћај није продуктиван. Тешкоћа лежи у томе, што се на простору од једне стране, колико је В. посветио продуктивности саобраћаја, не може ни приближно одредити садржина појма продуктивности.

Социјалним дејствима саобраћаја В. поклања такође само неколико страна (99.—105.) ограничујући се на регистровање кретања вишке становништва из Европе на остале континенте, изградњивања великих градова, формирања социјалних група, као последице нових организационих форми привређивања да би при kraју овог, другог дела подвукao важност саобраћаја за стварање културне заједнице земље. И В., као што је то учинио Ојленбург у своме делу о спољној трговини, задржава се на проблему малих народа, који укопчавањем у светску привреду нису изгубили своју националну самосталност, и који рукују са тран-

спорним средствима да би своју самосталност и независност још јаче развили и утврдили.

III. Трећи део књиге, посвећен односу између државе и саобраћајних средстава, по обimu је најмањи. В. испитује овај однос у три правца: износи разлоге државне сарадње у саобраћају, проучава посредан утицај државе и врши анализу интереса, због којих јавна тела узимају саобраћајна средства у своје руке. За сарадњу државе у саобраћају играју велику важност политички интереси (транспорт војске на извесној железничкој прузи, одржавање сталних веза са другом земљом преко редовних паробродских линија, изградња једног канала ради стварања једне одбранбене линије, везивање поједињих крајева телеграфским и телефонским линијама са центром у циљу олакшања администрације). Поред тих политичких разлога нису без значаја разлози економске природе: потреба великих капитала, до којих се не може доћи без помоћи државе, тенденција државе, да дође до утицаја на организацију саобраћајне службе и на формирање цена за саобраћајне услуге. Коначно, сарадња државе је неопходна и из разлога стварања нарочитих правних односа (унутрашње саобраћајни односи). На све ове начине врши држава и свој посредан утицај на транспортна средства. Политички разлози били су меродавни и за узимање саобраћајних средстава у своје руке од стране државе. Нарочито то важи за пошту, телеграф и телефон. А и на железницама, које су у приватним рукама, преузима држава управу у часу потребе (случај Енглеске, Сједињених Држава и Америке у светском рату). На европском континенту и унутрашња пловидба долази под јак утицај државе, често и потпуно у државне руке. Поред политичких интереса, држава и јавна тела преузимају саобраћајна средства и због финансијских интереса очекујући да ће им она (н.пр. пошта и телеграф, железнице, трамваји) одбацивати знатне новчане вишкове. Трећи низ интереса су интереси опште привреде, ма да саобраћајна средства вршећи службу привреди, долазе често у сукоб са својим, односно државним финансијским интересима, које се стављају на пут узимању саобраћаја у сопствене руке од стране државе, су такође политичке и економске природе. С једне стране приватно предузеће је еластичније за вршење међународне саобраћајне службе, с друге стране искоришћавање саобраћајних предузећа од стране државе је бирократско, администрација је гломазна, тешка и компликована и тешко се прилагођава потребама. Прописи о државном рачуноводству, о руковању са буџетским позицијама, увек ометају доношење брзих, целисходних одлука, које изискују нагле, непредвиђене потребе. Да би се ова сметња савладала, приступило се организовању мешовитих саобраћајних предузећа.

Покушали смо, да дамо преглед садржине овог В. дела, да би се видело, колико значајних проблема је аутор на ма-

лом простору обрадио. Курт Виденфелд је професор националне економије на универзитету у Лайпцигу. Сво његово дело је резултат дуготрајних систематских истраживања саобраћаја, која врши већ око тридесет година. Пре овог дела В. је објавио цео низ монографијских студија и научних чланака о појединим конкретним саобраћајним проблемима (о северозападним европским лукама, о организационим настојањима модерног светског промета, о народноекономском утицају модерних саобраћајних средстава, о развоју саобраћајних средстава и пољопривредној конкуренцији иностранства, о железницама у Сједињеним Државама итд.). С тога смо и ову његову књигу и поред њеног малог обима, могли да назовемо његовим системом саобраћаја. Она је то, по начину обраде, сврставању и савлађивању материјала, анализи проблема и ако некад и сувише збијеној, у много већој мери од оних дела, која се тако зову.

В. располаже са једним огромним знањем и научним прегледом чињеница. То показују и остале његове књиге, које су исто тако збивене и прегледне, и у којима је анализа исто тако дубока и сигурна. Преимућство В. гледања на економске проблеме је у његовој љубави за конкретно. Отуда и разлика између његовог начина посматрања саобраћајних проблема и опсежности Сакса. С друге стране, смисао за пропорције, не даје му да се губи, као н.пр. Ван дер Боргт, у непрегледном репродуковању законских прописа. Али ово конкретно гледање има и своје недостатке. За методе В. рада је карактеристично, да значајно теоријско дело Енглендерово (Dr. Oskar Engländer, Theorie des Verkehrs und der Frachtsätze, Jena, 1924.), уопште и не помиње у литератури; исто важи и за Маршала. С тога су два теоријски основна проблема саобраћаја и саобраћајне политике: утицај саобраћаја на цене и формирање цена за саобраћајне услуге, додирнути код В. само сумарно.

Али и поред тога, значај овог дела за економску науку је знатан. В. је дао потпун преглед савременог стања у саобраћају и савремених саобраћајних проблема. Његово настојање, да поједиње саобраћајне проблеме посматра и да поједиња саобраћајна средства проучава као део целокупног саобраћајног система, дало му је могућности да упрости компликованост проблематике поједињих саобраћајних средстава и да питања разних саобраћајних средстава сведе на исто мерило. На тај начин писац је елиминисао из свога дела све оно што би нужно улазило у монографијске радове о поједињим саобраћајним средствима. Изгледа нам, да је дело таквим упрошћењем одиста добило.

Мијо Мирковић

Б Е Л Е Ш К Е

† Алекса Анђелковић. На дан 9. септембра сахрањен је у Београду Алекса Анђелковић, дугогодишњи судија Касационог Суда у Београду и члан комисије за испитивање судијских кандидата. Покојни Анђелковић био је пример спремнога, вреднога и савеснога судије и као такав ожаљен је од свију који су га познавали. Са њим се оправтио на дан сахрањења председник Касационог Суда г. Д-р Душан Суботић овим говором у Саборној Цркви:

Неумитна смрт отргла нам је из наше средине једног врлог друга и пријатеља: шестог активног судију из Касационог Суда после рата.

Тешко је у таквим тренутцима тешити његову породицу, родбину и пријатеље — а најтеже је тешити самога себе, када је тај бол у истини велики и тежак, јер је у животу мало искрених и правих пријатеља.

Један од таквих пријатеља био је покојник и што мене лично руководи да се са њим овде оправстим није само мој положај председника или колеге по струци, нити само жеља мојих колега да се неко од нас с њим оправсти, већ поглавито мој лични однос према њему као искреном и оданом пријатељу.

Његово и моје пријатељство датира из доба пре балканског рата, кад је он био инспектор а ја секретар у Министарству Правде, где смо се ближе упознали и спријатељили и од тада до његове смрти узајамно пазили и поштовали.

Прва ствар која ми се тада код њега допала била је његова обзивност, коју је унео у своју нову дужност инспектора, да прегледа све судове, што је правилно и извршио и да учини конкретне предлоге, шта треба предузети: да се судство одржи на достојној висини и уздигне на још већу висину. Он је био потпуно схватио и разумео своју дужност. Никад она после тога није тако извршена, како ју је он у оно време обавио.

При тадајем раду у Министарству Правде ми смо се научили узајамно вољети, ценити и поштовати.

Наше пријатељство добило је затим своју још чвршћу форму за време окупације, јер је он био један од оних искрених пријатеља, с којим се смело разговарати и с којим се смела пријатељски изменити мисао. Он је стоји-

чи подносио окупацију с вером у Бога и нашу праведну ствар.

Напослетку његово пријатељство према мени, где је његова несебичност и скромност достигла највећу висину, показало се још у два изразита момента после рата, који су моменти малом броју наших пријатеља познати, где је он у истини био и остао прави пријатељ. По својим рођачким и политичким везама као и по својој осведоченој практичној способности доброга судије и другарској наклоности својих колега, он је био у могућности, да после пензионисања мога поштованог претходника постане председник Касације. Он је то одлучно одбио, предлажући моју кандидацију, која се и остварила. А приликом мога другог доласка на положај председника Касације — он је био тај који је први дао идеју и сав се за њено остварење заложио код другова и пријатеља: да ја будем враћен на свој стари положај.

Ето, поштовани и тужни зборе, са каквим се пријатељем ја данас радствам. Моја је туга за њим велика, јер је мало таквих пријатеља.

А шта да вам речем о њему као судији или члану Испитног Одбора за испите судијских кандидата?

Он је био један од оне две старе судије, који су још пре рата ушли у Касациони суд, и који је својим радом служио за пример осталима. Он је био оличење вредноће и марљивости, такта и правичности. За њега није било умора и оскудице добра воље у раду. Он је био човек бистре памети и одличне практичне способности, која му је омогућила да у сваку ствар, била она кривичне или грађанске природе уђе одмах и види њену суштину; да за њу нађе законски текст и правилно решење. И као судија у Одељењу и као председник одељења он је умео да послове савлада на један разуман и користан начин и на опште задовољство svoјих колега и моје лично.

Будући дуго година члан Испитне Комисије, он се још дубље и теоријски упустио у науку казненог права и кривичног судског поступка, те је врло лепо и пажљиво и са највећим разумевањем вршио дужност професора, и тако припомогао, у друштву са другим члановима, да се створи нов судијски нараштај са добром спремом

и карактером, — онако како смо ми то у измени мисли више пута замишљали и желели. Ми смо том испиту дали и прибавили значај испита за оспособљење за судијски ред.

Наш покојник представљао је један стари и израђени, добро срећени судијски тип: способности, марљивости, такта и одлучности. Способан да све разуме — он је умео да буде правичан. У правичности је био његов идеал и циљ, — и он их је потпуно остварио. Он је с пуним правом могао да употреби псалм Давидов (26-6) и рећи за себе: „Умивам правдом руке своје”, и да другима — свима правницима — рече други псалм Давидов (2-11) „Научите се судије земаљске да служите Господу са страхом, а радујете се са трепетом!” Ето, такав је то био судија!

Ми, његови другови и пријатељи, нисмо имали никада никакву реч срце или љутње на њу; ми смо имали и имамо само осећаје пријатељства и поштовања, које је он умео себи да прибави.

Признајавајући му то, као шеф надлежства у коме је служио ја му одјем овде јавно пред свима пуну пошту, у своје име и у име његових и својих другова, а као лични пријатељ његов изражавам своју дубоку жалост, што сам изгубио тако драгог сарадника и правог и милог пријатеља. И једина утха која остаје његовој поштованијој супружи, његовој родбини и нама, његовим пријатељима, јесте велика реч псалмопевца Давида: „Господе, све си премудро створио — па и смрт. (104-24), а твоје су наредбе, Господе, праведне и веселе срце, јер смрт просветљује наше очи!” (19-8).

Слава нашем покојнику!

Bojidar S. Markovitch, docteur en droit, Essai sur les rapports entre la notion de justice et l'élaboration du droit privé positif, Paris 1930, стр. 1 — 217. У издању познате збирке Collection d'études théoriques et pratiques de droit étranger, de droit comparé et de droit international, под уредништвом Г. Henry Lévy — Ullmann-a, изашла је ова ваљана књига, коју би требало да прочита сваки, нарочито млађи правник. Ова је у толико симпатичнија што се њен писац, и ако млад човек и у почетку своје научничке каријере, бави једним од најинтересантнијих питања философије права. За расправ-

љање питања о појму правде и односима између појма правде и стварања позитивног приватног права потребно је не само много љубави за правну науку него и врло велика правничка sprema и начитаност. Треба видети само ономену библиографију коју је писац употребио за разраду овога много расправљанога проблема, па створити себи слику о вредној пишчевој.

У своме уводу писац нам истиче да има нечега сталног што стоји изнад закона или боље изнад позитивног права. Има принципа који управљају самим законима; позитивно право није самовољна творевина, последњи појам него је израз постојеће стварности оно што што римски правник Павле тачно назива *jus quod est*. Волја законодавчева није једини извор права. У средини самога друштва ствара се право, а законодавац само утврђује један рад који се ствара без њега.

Свој рад писац је поделио у три дела. Прво испитује појам правде за себе и у његовом односу према правичности, моралу и природном праву. За тим излаже главне правне школе, чиме се објашњава улога ових појмова у стварању права, и најзад у трећем делу говори се о техничкој процедури којом појам правде утиче на развијање позитивног права.

У првом делу говори се о правди у опште, о анализи и дефиницији појма правде, о трансценденталном финализму, људском финализму, о правди и корисности, о правди и милосрђу, о схватању правде у хришћанској науци и у старом веку, о променљивом садржају правде. Као закључак ових разматрања излази, према схватању пишчевом, да би идеја дефинитивне правде била сметња напретку. Заједно са Жоресом вели писац: „Ми не претендујемо на то да укочимо напредак човечанства дефинитивним идејама”. Стална је само тежња циљу; циљ се увек мења, у главном правда није последња идеја, једна категорија у философском смислу речи; она је апсолутна манифестија постојеће и одређене социјалне реалности, резултат разноврсних и променљивих социјалних чињеница, према томе појам правде је променљив, празан оквир чије су стране и садржина у непрестаним осцилацијама, којима законодавац има верно да следује.

Даље писац излаже појам правичности у старој Грчкој и Риму, у средњем веку и до наших дана, говори о

правичности и једнакости. За тим о схватању природног права све до XX века, о модерним доктринаима, о критици ове доктрине. Једна је глава у овом делу посвећена моралу и праву: о моралном правилу и обичајима, о односу између морала и правде, о идентичности појмова правде, правичности, природнога права и морала. Као закључак долази констатација да има само једно правило владања или са три степена: морал, правда и позитивно право. Појам морала је најшири и обухвата друга два; правда обухвата позитивно право. Постоје dakле три концентрична круга са истим центром или са разним обимом. Обим позитивног права је најмањи, правде већи, морала највећи. Али и ови су обими променљиви. Морално правило постаје правило правде док га најзад не санкционише право те постаје право правило. Једно правило владања прима се прво као морална идеја, за тим се признаје као правично и, најзад, сматра се да је оно неопходно за друштво, те улази у позитивно право.

У другом делу писац испитује главне правне школе у односу на појам правде. Прво долази утилитарна школа са Епикуром као главним представником, са Цицероном и са представницима XIX. века: Hume, Locke Hobbes, Bentham, Mill и Spencer, као и критика утилитарне школе, која се, по пишевом схватању, представља као ванредна метода или као рђава учитељка. Она је неспособна да регулише наше радње већ се задовољава тиме да их само објасни à posteriori. За тим следују излагања о солидаристичкој школи са својим главним представником Léon-om Bourgeois и његовим значајним делом Solidarité и критиком ове школе, која је, према писцу, немоћна да нам да тачан законодавни принцип. Читава једна глава посвећена је савременим правним школама: идеалистичкој и позитивистичкој, методама опажања, односу који постоји између чинjenica и веровања, проблему индикатива — императива. Критика као закључак овога дела је

у томе што су, вели писац, „наша веровања део појма правде али она га не стварају искључиво. Нашије је правда састављена из два елемента: с једне стране биолошка правда, производ природнога одабирања; с друге стране метафизичка схватања циља и финалности. И тако метафизичка веровања између ћу на њихово место биолошку правду ублажену метафизичким веровањима.“

Трећи део говори о техничкој процедуре којом појам правде утиче на развијање позитивног права.

У овом се делу говори о законодавном раду, којим се у првом реду манифестије позитивно право. За тим о судијском тумачењу закона, о научном тумачењу, о слободном научном истраживању, о утицају стојичке доктрине на развије римскога права, о улози преторскога права у Риму, о утицају појма equity у енглеском праву, о значајним тенденцијама савременог позитивног права.

Као закључак целога дела писац вели: „Ни право ни његова техника не могу живети без свога корена, тј. одвојени од морала. Ако је право плод морала, онда је то плод који се никад не одваја од свога дрвета и који, да би могао трајати, потребује увек матерњег сока... Али где ћемо наћи нашу правду да бисмо избегли Титанову судбину која узалудно очекиваше правичне пресуде? — У души праведника почива права — одговара нам стари глосатор: justitia in mentibus iustum quiescat. Па и ако није лако њу познати, треба да је тражимо у нама самима... Радећи на правди учинићемо излишним милосрђе и закон, јер закон се не доноси за праведнике. И кад је будемо нашли, треба да је примењујемо у нашим делима и да тражимо то исто од других. Сваки човек има живот који заслужује и свако друштво има правду, које је достојно. Треба dakле тражити правду и борити се за њу — треба бити једновремено legum doctor et miles...“

Д-р Д. Ар.

ANALI PFB | anali.rs

УРЕДНИК
Д-р ЧЕДОМИЉ МИТРОВИЋ
Молерова ул., 37. Тел. 3-44 и 19-15.

ВЛАСНИК У ИМЕ ПРАВ. ФАКУЛТЕТА
СЛОБОДАН ЈОВАНОВИЋ
проф. Београд. Универзитета

АРХИВ ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ГОД. XX ДРУГО КОЛО

25. Октобра 1930.

ЖУГА XXI (XXXVIII) Бр. 4.

ФИСТЕЛ-ДЕ-КУЛАНЖ У ИСТОРИОГРАФИЈИ СРПСКОГ ПРАВА.

У јубилејској години Фистел-де-Куланжа, кад се са пуно захвалности и пијетета прославља стогодишњица рођења великог француског историчара, нека буде слободно да се у неувео венац његових научних заслуга уплете још један лист: његова благодетна улога у историографији српског права. Наравно није ту у питању непосредни истраживачки рад Фистел-де-Куланжа на српским законским споменицима, него његов теориски и методолошки утицај на њихове истраживаоце.

Темељ научној обради историје српског права ударио је средином XIX века Никола Крстић својим „Разматрањима о Душановом Законику“, замишљеним и изведеним под утицајем тадашњег светскоисториског правца у немачкој правној науци те без претераног национализма и са доста критичким расположењем. Прошло је ипак више од четврти века, када се на томе темељу почела градити историја српског права као одвојена научна дисциплина. Створио ју је својим истраживањима Стојан Новаковић, који је у стручној области историје првва засступао исти критички правац, који су у општој националној историји истакли крајем седамдесетих година XIX века Иларион Руварац и Љубомир Ковачевић.

Ст. Новаковић се старао да за истраживачки рад на историји домаћег права стекне неопходну теоријску и методолошку спрему те је њу тражио у развијенијој западноевропској историографији. Поступајући тако, изабрао је правилан пут, који га је чувао од сваке једностраности и крајности. Још средином XIX века, кад се је расцветало словенофилско схватање руске историје, његови критички и противници у Русији оштроумно су приметили, да искључиво усрдсрећивање на домаћој историји не може да прође без казне, т.ј. без рђавих последица за резултате рада. Те се рђаве последице манифестију у томе, што, одвојен од света, истраживалац домаћих ствари претерује националну самосталност домаћих институција и за њихово објашњење ствара историјско-правне конструкције домаћег производа, које у ствари не објашњују националну прошлост, него је изопачају. Међутим ако је историчар националног права упознат са историјом права других народа и са стручно развијенијом историјографијом, он има на расположењу низ историско-правних категорија и конструкција, са којима може да лакше опери-

ше и код обраде домаћих извора. Те категорије и те конструкције никако не пресуђују о стварним резултатима обраде домаћих извора, него само омогућавају, да ти резултати добију општинаучни израз, који чини разумљивим за све како општечовечанске елементе, тако и националне особине у историји права сваког датог народа.

Прикупљајући за свој рад на националној историји права општу теориску и методолошку спрему, Ст. Новаковић је наишао на Фистел-де-Куланжева дела из историје политичких институција стародавне Француске (*Histoire des institutions politiques de l'ancienne France*), која су у оно време тек објављена и која су одмах означила важан преокрет у схватању генезе и слике друштвеног и политичког уређења у средњевековној Европи. Суштина се тога преокрета састојала у прекиду са ста-рим расним теоријама (како романистичком, тако и германистичком) и у генетичком извођењу средњевековне структуре из свију укупних прилика њеног постанка. И тај се преокрет постизао једним методолошким путем, чија је девиза гласила: текстови, текстови и ништа више осим текстова. А у искоришћавању текстова Фистел-де-Куланж је манифестовао толико не-надашљиву вештину, да је добио и до данас сачувао почасни назив *liseur des textes*.

Не треба ни говорити, да је такав правац најбоље одговарао оној тежњи за критичком обрадом историје домаћег права, којом је Ст. Новаковић био одушевљен. Потпуно је дакле разумљиво, да су му Фистел-де-Куланжева дела послужила као узор и упутство за његов истраживалачки рад и као мерило за проверавање и процењивање добивених резултата.

Утицај Фистел-де-Куланжев пратио је цео рад Ст. Новаковића на историји старог српског права, али се наизразитије огледао у његовој највећој и најважнијој монографији, у Селу (Глас, XXIV, 1891 г.).

Село је основна друштвена заједница код једног толико земљорадничког народа, као што су Словени уопште и Срби напосе. Због тога су за село биле везане основне представе о потпуно самониклом словенском облику те друштвене заједнице или бар о најбоље сачуваном код Словена првобитном облику њеном. Према томе од самог се наслова Новаковићеве монографије очекивало, да се у њој пружи потпуна и детаљна слика те уображавање самоникости или бар првобитности. С обзиром на то Новаковић је морао да већ у предговору та очекивања уклони и да читаоце спреми за примање не уображавање, него реалне слике старог српског села, уколико се она да успоставити на основу изворских података. „Покушавши у овом одељку тежак посао“, вели Новаковић у предговору, „да нацртам у каквом се облику у прошлости, колико је познајемо, представља једна грана народног живота, налазим за потребно замолити читаоца да не тражи већу потпуност нацрта него што је мени било могуће извести га. Јер ја сам себи за дужност поставио да:

нигде не остављам подлогу извесности, да не казујем ништа друго до оно што се може потврдити споменицима (како их ја разумем) или народном традицијом (која ономе старијем времену припада). Ако је, дакле, нацрт где где непотпун или неодлучан, узрок треба тражити у непотпуности или у нејасности споменика. Ја сам вадио и у ред доводио онолико, колико сам могао наћи у изворима“ (VII—VIII).

Словенофилски романтизам истакао је као самоникту особину словенског духа институцију сеоске имовне заједнице, или једну врсту сеоског аграрног комунизма. Земља је тобоже била колективна својина сеоске општине, а појединим кућама додељивали су се на уживање њени поједини ждребови, чији се распоред мењао путем периодичких нових подела по начелу правичности и једнакости. Тада је аграрни комунизам претходио познијој засебној и личној својини, која је код Словена постала под притиском туђих утицаја; али се срећом првобитни аграрни комунизам словенски одржао непокварен у Русији у чувеном руском миру. Пошто су неки немачки историчари истим цртама аграрног комунизма сликали стару марку (немачку сеоску општину), морало се нешто у словенској самоникости попустити и задовољити се тим, да се на рачун особина словенског духа стављао трајније и доследније одржавање аграрног комунизма. Такви су назори владали и у српској историографији, те се у средњевековној домаћој прошlostи локализовала без сваке критике једна врста руског мира. Те је назоре Ст. Новаковић оставио на страну, а да добије слику аграрних односа у старом српском селу читao је само текстове споменика те је у тражену слику уносио само оно, што је у текстовима нашао. У слици на тај начин добивеној није било аграрног комунизма, него засебне својине појединих сељачких кућа, поред које су се у заједничком уживању налазили пашњаци, планине, воде, шуме. Ту је слику Ст. Новаковић смело изнео, не гледајући чак ни на то, што је историчар права од толиког ауторитета, као што је био *Zachariæ von Lingenthal*, чијим се је радовима Ст. Новаковић служио за упознавање потребног му византиског права, признавао германски и словенски аграрни комунизам, чије су се установе услед проласка или насељења германских и словенских племена одомаћиле на Балканском полуострву чак и међу самим грчким становништвом.

Ценећи само чврсто земљиште изворских података, Ст. Новаковић се радо солидарисао са оним критичким правцем у руској историографији, који је са фактима у рукама показао, да није аграрни комунизам руског мира нека исконска институција, јер се не може посведочити за време пре XVI века, доба кад се је почeo уводити из државних фискалних разлога, из којих је био дефинитивно утврђен тек у XVIII веку. Тада је правац отпочео педесетих година XIX в. Борис Чичерин и у даљем су га развили потоњи истраживачи. Са тим се је правац Ст. Новаковић упознао из реферата, који је о њему изнео И. Енгелман на

VI руском археолошком збору, одржаном 1884 г. у Одеси. Али још већи ослонац него ли у критичкој руској историографији, нашао је Ст. Новаковић у критичким студијама Фистел-де-Куланџа, у којима се на основу веште анализе текстова обарала легенда о старогерманском аграрном комунизму¹⁾). Основне тезе од општег карактера, до којих је Фистел-де-Куланж у тим студијама дошао, унео је Ст. Новаковић у своје *Село*, да ослободи менталитет читалаца од оних фантастичких снова о прошлости, који су првобитно постали под утицајем националистичког романтизма, а у даљем су се одржавали под утицајем априорних социалистичких доктрина. Пешто нису те тезе ни до данас изгубиле свој актуелни значај, слободни смо навести их у Новаковићевом преводу.

„Многи људи“, вели Фистел-де-Куланж, „сматрају као неоспорну основицу да је свуда личној својини претходила општинска својина. Сви скоро научници, који су се о том питању бавили, или су познавали са те основице и изрицали је, или су је очевидно подразумевали и имали у памети, ако је и нису изрекли. Али та је основица начело, које може потпуно одговарати логици, а да се спет за то не може потврдити историјом. Историја још до сад није посведочила да је у племену, ксја су се развила до тежачког стања, постајао период аграрног комунизма. Људи наше века радо мисле да је својна земље ствар неприродна. Још се мисли да је против-природна. Па се из тога изводи, како је требало много тумарања и читав низ прелаза, док се дошло до засебне својине. Али ко зна да ли овај начин мишљења не припада искључиво данашњем времену и ко зна да ли је у истини тако ишло у развитку историјском? Биће гола претпоставка, која се не може осведочити као историјска истина, да се земља најпре радила као заједничко добро и да се приватна својина развила из аграрног комунизма“ (195).

Фистел-де-Куланжев утицај на Ст. Новаковића не ограничава се на општем методолошком упутству, нити на уклањању из средњевековног српског аграрног права самовласно му наметнутог сеоског комунизма, него се простире и на једну детаљну историско-правну конструкцију. Имамо у виду, како је Ст. Новаковић конструисао слободну и потчињену баштину (баштину под теретом). Та потпуно тачна Новаковићева конструкција постала је по угледу оне компликоване структуре средњевековног властелинства, коју је Фистел-де-Куланж тако вешто и исцрпно расветлио у четвртом делу своје монументалне историје политичких институција, и то у *L'alleu et le domaine rurale pendant l'époque mérovingienne*, 1889 г. (в. *Село*, с. 153—156 и 252—255).

Теодор Тарановски

ANALI PFB | anali.rs

¹⁾ *Recherches sur cette question: Les Germains connaissaient-ils la propriété des terres?, et De la marche germanique. Fustel-de-Coulanges, Recherches sur quelques problèmes d'histoire. Paris, 1885, p. 189—319 et 319—359.*

ЖЕНЕВСКА КОНФЕРЕНЦИЈА

за изједначење меничног права

На Међународној конференцији за изједначење меничног и чековног права, сазваној од Друштва народа, а држаној у Женеви од 13 маја до 7 јуна 1930 год., настављено је и, може се надати, довршено је велико дело Хашке конференције за изједначење меничног права.

Већина држава, које су биле заступљене на Женевској конференцији, на самој конференцији као државе уговорнице потписале су конвенције, усвојене на тој конференцији. Наша Краљевина је то накнадно учинила.

Тиме је наша Краљевина по прописима оих конвенција на себе примила обавезу, да до 1. септембра 1932 године ратификује конвенције, а у исто доба да у том року саобрази наш данашњи Менични закон тим конвенцијама.

Да бих нашим заинтересованим круговима отакашац упознавање ових конвенција, а нарочито унифицираног закона (реглемана) о меници и резерви, усвојених у корист националних закона, који реглеман и резерве чине анекс Конвенције о меници, решио сам се, по одобрењу Министарства иностраних послова, да предам јавности извештај, који сам о тој конференцији, у којој сам као делегат наше Краљевине учествовао, поднео.

Извештаја дођао сам неколико примедбама и превод текста реглемана о меници, поменутих резерва као и Конвеције о регулисању сукоба закона са француског језика на наш језик.

Надам се да ће и једно и друго добро доћи свим онима, који желе да се ближе упите у овај предмет.*)

*) Кратице, које се употребљавају у извештају и у примедбама:
Proc. Prep. = Documents Préparatoires № C. 234. M. 83. 1929. II.

(Припремна акта за Међународну конференцију у Женеви за изједначење меничног и чековног права, изд. од Друштва народа)

Rapport = Извештај који је редакциони комитет, изабран на Женевској конференцији, саставио као образложение на тој конференцији прихваћених текстова реглемана, резерва и конвенција о меници (акт Друштва народа № C. I L C. 59. — Овај извештај још није публикован)

X. Р. = Хашки реглеман о меници

X. К. = Хашка конвенција о меници

Ж. Р. = Женевски реглеман о меници (Loi uniforme concernant la lettre de change et le billet à ordre)

М. З. = наш Менични закон од 29. новембра 1928

Пр. Е. = Пројекат реглемана о меници, који су израдили правни експерти Друштва народа.

Прот = Протоколи (Procès-verbal) о седницама Женевске конференције (они још нису публиковани па се стога у извештају цитирају назначењем броја и дана седнице).

Само са именом писца цитирају се следећа дела:

Др. Милэрд Стражнички, Тумач закона о меници (Загреб 1929),

Др. Милан Ф. Бартош. Менични закон и чековни закон са образложењима (Београд 1929).

Др. Драгутин Јанковић, Коментар Меничног закона и Закона о чеку (Београд 1930).

Др. Ернест Чимић, Менични и чековни закон са тумачењима, 2. изд. (Загреб 1930).

Др. Тома Павловић, Основи Меничног права и коментар новог Меничног закона (Нови Сад 1930).

Max Franssen, Les Perspectives de l'unification du droit de change depuis 1910 (Paris 1930).

Dr. Milan Škerlji »Der jugoslavische Wechselrechtsentwurf« у »Zeitschrift für Ostrecht« 2. год. (1928), стр. 1644 и след. (одличан систематски приказ нашег новог Меничног закона коме је додан и превод самог закона на немачком језику) цитира се „Шкерљ Ostrecht“, а коментар меничног и чековног закона од истог писца (Љубљана 1929) цитира се „Шкерљ Ком.“.

I Досадашњи рад на изједначењу меничног права а нарочито Хашки реглеман о меници. Припрема Женевске конференције.

Настојања око изједначења меничног права, т. ј. да се дође до једног меничног закона, заједничког за што већи број држава, датирају већ од 1863 год. Ова настојања су, пре Светскога рата, на другој Хашкој конференцији, т.ј. на Међународној конференцији за унификацију меничног и чековног права, која се је по други пут одржала у Хагу 1912 год. (прва Хашка конференција се је одржала 1910 год.), довела до резултата, да је на тој конференцији примљен заједнички реглеман о меници (*Règlement uniforme sur la lettre de change et le billet à ordre*) и потписана (23. јуна 1912 год.) Конвенција (*Convention sur l'unification du droit relatif à la lettre de change et au billet à ordre*), којом су се државе уговорнице обавезале да ће овај реглеман увести у својим земљама као национални закон (чл. 1 Конвенције). Овом конвенцијом је у исто време за државе уговорнице задржано право, да у својим националним законима могу од неких прописа реглемана одступити (чл. 2 до 12, 17, 18 и 22 Конвенције). Истом конвенцијом препуштено је националним законима да самостално решавају питања, која нису регулисана самим реглеманом (чл. 13 до 16 Конвенције).

Ову конвенцију потписало је 17 европских држава, међу њима и бивша Краљевина Србија, и 10 јужно и средње —америчких држава (Материјал о овим двема конференцијама обелоданило је Низоземско Министарство иностраних послова под насловом »Conference de la Haye pour l'unification du droit relatif à la lettre de change etc, Actes et Dokuments 1910, 1912,“ 6 свезака).¹⁾

Поред тога је друга Хашка конференција усвојила још и резолуције о изједначењу чековног права, у облику пројекта реглемана о чеку.

Светски рат је спречио ратификацију Хашке конвенције, која је већ била спремљена од више држава.

После рата, на потицај привредних кругова, а нарочито финансијске конференције одржане у Брислу 1920 год., затим конгреса Међународне трговачке коморе одржаног такођер

¹⁾ О раду на изједначењу меничног права до Хашких конференција в. нарочито Felix Mayer, *Das Weltwechselrecht* (1909) 2 свеске; кратак приказ тога рада даје Hupka, *Das Haager Wechselrechtsübereinkommen und der Völkerbund, Zeitschrift für ausl. und intern. Privatrecht* IV. год. (1930) стр. 206 примедба 2.

О првој Хашкој конференцији од 1910 год. в. опширан и врло информативан извештај делегата бивше Краљевине Србије на тој конференцији, (пок.) Сп. Радојчића, проф. Правног факултета у Београду, у Архиву, XII. књига (1912) стр. 1, 86, 166, 269 и посебно издање (Београд, 1911), затим Стражници, о изједначењу меничног права у „Мјесечнику“ год. 1911. —

О првој и другој Хашкој конференцији в. Wieland у »Zeitschrift für Handelsrecht« св. 68 (1910) стр. 345 и след. и св. 74 (1913) стр. 1 и след.

у Брислу 1925 год. Економски комитет Друштва народа (Comité économique de la Société des Nations) је ову ствар узео у своје руке.

Економски комитет Друштва народа је о предмету трајио мишљења, и то прво од истакнутих правника (Њихов извештај обелодањен је од Друштва народа као „Document C. 487. M. 203. 1923. II“), а потом од претставника трговачких и банкарских кругова (Њихов извештај обелодањен је од Друштва народа као „Document C 103 (2). M. 48 (I) 1927. II, annexe 3.“).

Међутим је Међународна трговачка комора поверила посебној комисији да изради два пројекта реглемана о меници и о чеку, који су на конгресу те коморе одржаном лета 1927 год. у Штокхолму усвојени и предложени Друштву народа с молбом, да оно сазове трећу Међународну конференцију, која би наставила Хашко дело на бази њезиних (Међународне трговачке коморе) пројеката (ови су пројекти одштампани у Doc. Prep. стр. 101 и след.).²⁾

Економски комитет Друштва народа са своје стране поверио је сада једном комитету правника (правним експертима) задатак, да изради пројекат о меници и чеку, који би могао служити за базу једном Међународном споразуму, било у облику препоруке, националним законодавствима да се с њим служе као узором.

Комитет правних експерата је својим извештајем од 16 априла 1928 год. предложио по један пројекат реглемана о меници и о чеку као и по један пројекат конвенције о меници и о чеку (Ови пројекти одштампани су у Doc. Prep. стр. 9 и след.).

Комитет правних експерата, полазећи са гледишта, да се не може надати да би се државе могле и хтели обавезати, да ће реглемане о меници и о чеку увести као националне законе, предвиђа у пројектима конвенција само то, да државе уговорнице приме обавезу, да ће у уговореном року предложити својим парламентима, односно законским факторима своје пројекте меничног, односно чековног закона, који би се базирали на »texte uniforme«. Права обавеза предвиђена је овим пројектима само у погледу таксирања менице и чека као и у погледу предложених правила о решавању сукоба закона.

²⁾ О раду Међународне трговачке коморе на изједначењу меничног права и њезином пројекту униф. меничног закона в. G. Frentzel »Die Arbeiten der intern. Handelskamäter auf dem Gebiete des Wechsel- und Scheckrechts« у »Zeitschrift für ausl. und intern. Privatrecht I. год. (1927) бр. 5-6 стр. 550 и след., затим M. Fraussen, стр. 69 и след., в. још и Шкерљ. „најновији нацрт меничног и чековног закона“ у Архиву књига XVI (XXXIII) (1928), стр. 430 и след., где се пројекат Међунар. трговачке коморе испоређује са Хашким реглеманом и нашим Меничним законом (у то доба још пројектом).

Економски комитет Друштва народа доставио је ове пројекте појединим државама, да се о њима изјасне, а нарочито о томе, да ли су ови пројекти подесни да на Међународној конференцији, која се мисли сазвати, служе као база за дискусију. Економски комитет је поред тога пројекте правних експерата доставио на мишљење Међународној трговачкој комори (Њезине примедбе на пројекте одштампане су у Doc. Ртгр. стр. 120 и след.) и Међународном институту за унификацију приватнога права у Риму (Његове примедбе одштампане су у Doc. Ртгр. стр. 124 и след.).

Пошто су све државе, којим су пројекти били достављени, изјавиле, да су ови пројекти подесни да на једној међународној конференцији о меници је чеку служе као база за дискусију (Одговори налазе се у Doc. Ртгр. стр. 84 и след.), сазвао је Генерални секретар Друштва народа ову конференцију најпре за 17 фебруар 1930 год., а после је сесију Конференције одложио за 13 мај 1930 год.³⁾

С обзиром на то, што се та Конференција бавила само са материјом меничног права, биће у следећем говору само о тој материји.

I Наш нови Менични закон и његов однос према Хашком реглеману о меници⁴⁾

У међувремену је наша Држава новим Меничним законом од 29 новембра 1928 год., који је добио обавезну снагу 19 децембра 1929 год., усвојила Хашки реглеман о меници једнако као што је то већ пре (1924 год.) учинила Република Пољска.

Уколико у нашем новом Меничном закону има одступања од Хашког реглемана и допуна прописа реглемана, они највећим делом имају свој ослонац у резервама предвиђеним Хашком конвенцијом о меници.

Пошто је и поменути пројекат експерата Друштва народа, који је служио за базу Женевској конференцији, у главном преузeo Хашки реглеман, биће добро, да се овде укратко спомену одступања и допуне нашеј Меничног закона према

³⁾ О раду Друштва народа на изједначењу меничног права до Женевске конференције в. нарочито M. Franssen страна 25 и след., затим Frentzel цит. чланак стр. 552., и след. Flotovo, Der heutige Stand der Bestrebungen zur Vereinheitlichung des Wechselrechts у »Zeitschrift für ausl. und intern. Privatrecht« год. I (1927) стр. 69 и след.; Нирка цит. чланак у истом часопису IV. год. (1930) стр. 212 и след.

О пројекту експерата Друштва народа в. нарочито Javier Jappe, L'unification internationale des lois sur les effets de commerce у »Revue de droit international et de législation comparée« год. 1929 бр. 1 стр. 56 и след., затим Wehli »Die Vereinheitlichung des Wechselrechts« у »Mitteilungen des Verbandes Österr. Banken und Bankiers« XI год. (1929), бр. 3/4 стр. 73 и след. и Hupka »Zur Revision des Haager Wechselrechts« у истом часопису исте год. бр. 11/12 стр. 301 и след. као и Franssen *passim*.

⁴⁾ О односу нашеј Меничног закона према Хашком реглеману в. још и Шкерљ. Коментар, увод стр. V и Бартши „Менични закон према Хашком реглеману“ у Архиву књига XX (XXXVII) (1930), стр. 222 и след.

Хашком реглеману, јер ће се на овај начин моћи боље пропустити резултат Женевске конференције.

а) Наш Менични закон одступио је од Хашког реглемана само у следећем:

1) прописом да законске меничне камате буду у унутрашњем промету 6%, а не 5%, као што то предвиђа Хашки реглеман (Исп. §§ 5, 47 и 48 М. З. са чл. 5, 47 и 48 Х. Р.);

2) прописом § 77 став 1 да се протест може заменити изјавом трасата на меници, што значи одступање од принципа да се одбијање акцепта или исплате мора утврдити само аутентичним актом (Исп. § 43 став 1 М. З. — чл. 43 став 1 Х. Р.);

3) прописом § 77 став 2 о замени протеста доставом преписа меница гарантима препорученим писмом преко јавног органа који врши протест, што такођер значи одступање од принципа поменутог под бр. 2;

4) прописом § 44 став 5, да само „препоручено“ писмо („рецепис“), а не „обично“ писмо предано у одређеном року даје доказ о одржаном року за нотификацију, дочим Х. Р. (чл. 44 ст. 5) обично писмо сматра за то довољним.

Прво одступање оснива се на чл. 12. Х. К., друго на чл. 9 Х. К., дочим за треће и четврто одступање нема подлоге у Х. К.⁵⁾

б) Што се пак тиче допуна, један део тих допуна има свој ослонац у Х. К., односно у прописима самог Х. Р., а други део тих допуна нема додушне такве базе, али се ни оне не противе Х. Р. односно Х. К.

а а) У прву групу допуна долазе ови прописи нашег Меничног закона:

1) прописи §§ 70—77 о облику протеста (замене протеста), који се оснивају на § 96 М. З. = чл. 76 Х. Р.;

2) прописи §§ 79—82 о узроцима за прекидање и обуставу застаревања, који се оснивају на чл. 16 став 1 Х. К.,

3) пропис § 84, који наређује да се узроци прекидања и обуставе застаревања предвиђени у иноземном праву узимају у обзир само уколико одговарају узроцима наведеним у §§ 79—82 М. З., а који се пропис оснива на чл. 16 став 2 Х. К.;

4) пропис § 85 о неоправданом обогаћењу, који се оснива на чл. 13 Х. К.;

⁵⁾ Чини се да су редактори нашег Меничног закона сматрали да за пропис § 77 ст. 2 постоји база у чл. 76 Х. Р. (= § 96 н. М. З.) у вези са чл. 11 Х. К. Но по моме мишљењу ни Х. Р. ни Х. К. не дају базу за такав пропис. Чл. 43 ст. 1 Х. Р. (= § 43 ст. 1 н. М. З.) сматра једино формални протест као аутентичан акт којим се утврђује одбијање исплате. Сваки други начин утврђења неисплате претставља се као одступање од Х. Р. за које је требала нарочита резерва. В. још доле примедбу 34.

Напротив сматрам да нема стварног одступања од Х. Р. у томе што је у § 44 ст. 5 прописано „препоручено писмо“ јер се баш рецеписом доказује да је писмо послато; по слозу закона постоји долушне и овде формално одступање.

5) прописи §§ 90—93 о амортизацији који се оснивају на чл. 15 Х. К.;

6) пропис § 97 о менично-пословној способности, који се оснива на § 94 М. З. — чл. 47 Х. Р.;

7) прописи §§ 98 и 99 о потписивању неписмених лица, односно лица која не могу писати и о потписивању слепих, који се оснивају на чл. 3 Х. К. и

8) прописи § 102 о месту и времену менично-правних чињења, који се оснивају на § 96 М. З. — чл. 76 Х. Р.

б б) У другу групу допуна спадају:

1) пропис става 2 реченица 2 §-а 8, који наређује, да у случају ако је заступник, потписујући у име заступаног меницу, прешао границе свога овлашћења, поред заступника одговара менично и заступани, и то последњи за своту, за коју је заступник имао овлашћење;

2) прописи става 2 §-а 16 о бланко-меници;

3) прописи става 7 §-а 53, који предвиђају, да ће Министарство правде уредбом одредити, да ли и како ће се прописи § 53 о вишој сили примењивати на акте иностраног законодавства или иностране власти, којима је сврха спречити благовремено предузимање чињења потребних за вршење или одржавање права из менице (Овде се мисли на иностране мораторије);

4) пропис става 3 §-а 37, којим се предвиђа да ће Министар трговине и индустрије уредбом одредити заводе за обрачунавање, код којих се може поднети меница са дејством подношења ради исплате;

5) пропис § 41, којим се суд означује као она власт, која је надлежна за то, да се код ње положи менична свота са дејством предвиђеним у овоме параграфу;

6) додатак речи „било потпуно било делимице“ у бр. 1 §-а 42, чиме је изречно истакнуто, да је и у случају делимичног акцепта допуштен регрес пре доспелости;

7) додатак реченице 2 у ставу 1 §-а 44, који је био потребан с обзиром на пропис § 77 о замени протеста;

8) додатак става 3 у § 65, по којем је, у случају ако се из примерка менице, која се налази код онога који тражи исплату, не види код кога се налази примерак послат на акцептирање, довољан уместо два протеста (протеста ради неизручења менице и протеста ради неисплате) само један протест, т. ј. протест због неисплате;

9) додатак става 3 у § 67, по којем препис менице, на којему није назначено ко чува изврну меницу, нема менично правне ваљаности;

10) додатак речи „обустава“ у § 83 (= чл. 73 Х. Р.), који је учињен с обзиром на то, што чл. 16 Х. К. и према њему и §§ 79—82 говоре не само о прекиду него и о обустави заставења;

11) прописи §§ 86—89 о праву залоге и придржаја, која припадају имаоцу менице;

12) прописи става 2 §-а 95, који наређују: да се у случају ако која менична изјава не одговара закону места где је дата, или одговара нашем меничном закону, ваљаност каснијих меничних изјава датих у подручју нашег закона не може побијати на основу иноземног закона, затим: да меничне изјаве између наших држављана, учињене у иноземству ако одговарају нашем меничном закону, имају меничну ваљаност, ма да не одговарају закону места где су постале; и

13) прописи §§ 107 — 115, којим се предвиђају потребна прелазна наређења.

III Пројекти реглеманта и конвенције о меници израђених од експерата Друштва народа и њихов однос према Хашком реглеманту.⁶⁾

Као што је већ поменуто, пројекат експерата Друштва народа је такође у главном преузео Хашки реглеман о меници. Тада пројекат је пре свега прописе X. Р. о сукобу закона (чл. 74—76) ставио у пројекат конвенције (В. чл. 3, 4 и 8 прој. Конв.). Иначе пројекат експерата има свега 24 одступања од X. Р. Од ових одступања 13 садрже само измене редакционе природе; ове последње измене садржане су у чл. 4, 15, 18 став 1, 25, 31 bis, 37, 39, 43, 44, 46, 60, 62 и 73 пројекта експерата. Према томе има у пројекту експерата свега 11 стварних одступања од X. Р.

Одступања су ова:

1) Пројекат експерата допушта у чл. 5 једнако као и чл. 5 X. Р. код меница плативих по виђењу или на одређено време по виђењу каматну клаузулу, т.ј. да се у таквим меницима може одредити да менична свота носи камате. Но док по X. Р., ако каматна стопа није у меници одређена, вреди стопа од 5%, дотле Пр. Е. прописује да се у таквом случају одређивање камата сматра као да није ни написано.

2) По чл. 12. X. Р. индосамент може, изузев случај бланко индосамента, бити написан и на лицу менице. Напротив по чл. 12 Пр. Е. индосамент мора у сваком случају бити написан на полеђини менице.

3) По чл. 16 X. Р. менични дужник може против имаоца менице истаћи приговоре из личног односа са његовим предником само, ако је пренашање од тог предника на имаоца произашло „из споразума заснованог на лукавству”. Међутим експерти Друштва народа сматрали су тај израз преуским и заменили су га у чл. 16 свога пројекта изразом „зломислено прибављање“ («à moins que le porteur n'ait acquis la lettre de mauvaise fois»).

⁶⁾ В. у примедби 3 наведену литературу о пројекту експерата Друштва народа.

4) У чл. 17 Пр. Е. додато је преузетом чл. 17 Х. Р. као став 3 пропис, по којем се мандат садржан у прокураиндосаменту не сматра опозваним кад налогодавац доцније умре или изгуби своју делатну способност.

5) У чл. 18 Пр. Е. додан је преузетом чл. 18 Х. Р. о заложном индосаменту пропис, по којем се наређењем, да индосамент стављен од заложног индосатара вреди само као прокураиндосамент, не дира у право заложног индосатара да уновчи залогу кад доспе његова тражбина.

6) У чл. 43 Пр. Е. учињена је према чл. 43 Х. Р., поред неких редакционих измена, још једна стварна измена, наиме да и у случају трасатова стечаја једнако као и за случај стечаја над имовином трасанта менице, која се не сме поднети на акцептирање, нису потребни ни презентација ради исплате ни протест, него да је и у овом случају довољно да се поднесе судски закључак о отварању стечаја.

7) Док чл. 45 Х. Р. даје не само трасанту него и сваком индосанту право да стави клаузулу „без протеста“, тј. да ослободи имаоца менице од дужности дизања протеста, дотле чл. 45 Пр. Е. даје такво право само трасанту, а прописује, да се теква клаузула, ако је стављена од којег индосанта, има сматрати као да није написана.

8) По чл. 47 и 48 Х. Р. имаоцу менице, односно ономе, који је меницу искупио, признаје се према регресном дужнику поред главнице, трошкова и камата од 5% од дана доспећа још и 1/6% од меничне главнице као провизија (*droit de commission*).

Пр. Е. је у чл. 47 и 48 повисио камате задочњења од 5% на 6%, а провизију је потпуно брисао.

9) Како чл. 47 став 2 Х. Р. тако и чл. 47 став 2 Пр. Е. прописују да се за случај, да се регрес тражи пре доспелости менице, имаде од меничне свете одбити есконт.

Но док Х. Р. у таквом случају даје имаоцу менице избор т.ј. да може тражити одбијање есконта или по стопи званичног есконта или по тржишној стопи на дан регреса у месту пребивања имаоца, дотле Пр. Е. прописује да се есконт има рачунати само по стопи званичног есконта.

10) У чл. 53 Пр. Е., који говори овише о силама, има према чл. 53 Х. Р., поред редакционих измена, ова стварна одступања:

а) По Х. Р. може се у случају, ако виша сила траје више од тридесет дана после дана доспећа менице, регрес извршити, и то без подношења менице ради акцептирања, односно ради исплате и без подигнућа протеста.

Напротив Пр. Е. не ослобађа ни у ком случају имаоца менице од презентације менице и дигнућа протеста, већ прописује да се у сваком случају кад престане виша сила мора без одлагања, а најдаље за 30 дана, накнадно извршити презентација и, ако треба, подигнути протест.

б) Даље, Пр. Е. проглашује изречно као вишу силу и законска наређења издата у којој страној држави која чине препреку да се правовремено изврше чињења потребна ради остварења или одржања меничних обавеза (тј. стране мораторије), дочим је Х. Р. питање уважења страних мораторија као случај више силе препустио јудикатури.

11) У чл. 63 Пр. Е. брисан је став 3 чл. 63 Х. Р., по којем се сваком имаоцу трасирање менице признаје право да тражи да му се на његов трошак издају дупликати менице. Дакле Пр. Е. не признаје више такво право.

За случај, да се је издало више примерака (дупликата) менице, Х. Р. прописује, да сви примерци менице морају у самом слогу менице бити назначени текућим бројевима. Пр. Е. поред тога тражи још и то, да у самом слогу сваког примерка мора бити назначен и целокупни број издатих примерака.

Што се тиче пројекта конвенције, израђеног од правних експерата Друштва народа, споменуто је већ пре, да тај пројекат, за разлику од Хашке конвенције, не предвиђа, да се државе уговорнице обавежу да ће регламан о меници усвојиги као национални закон. Регламан по гледишту експерата Друштва народа имао би да служи само као узор (*loi modèle*) за национално законодавство (В. извештај експерата у Дос. Прер. стр. 7.).

По пројекту конвенције поднетом од тих експерата, државе би се имале обавезати:

1) да измене своја законодавства, уколико је то потребно, тако да ваљаност меничних обавеза не буде зависна од тога, да ли је удовољено таксеним прописима (чл. 1); и

2) да усвоје прописе конвенције о сукобима закона (чл. 2).

У партију о сукобима закона ушли су пре свега, као што је то већ поменуто, чл. 74—76 Х. Р. наиме чл. 74 Х. Р. као чл. 3 ст. 1 и 2 Прој. Конв.; чл. 75 Х. Р. као чл. 4 ст. 1 Прој. Конв. и чл. 76 Х. Р. као чл. 8 Прој. Конв., затим су преузети неки прописи (резерве) из Хашке конвенције (и то чл. 8 Х. Р. као чл. 7 Прој. Конв.; чл. 14 Х. К. као чл. 6 Прој. Конв.; чл. 15 Х. К. као чл. 9 Прој. Конв.; чл. 18 Х. К. као чл. 3 ст. 3 Прој. Конв. и чл. 20 Х. К. као чл. 10 Прој. Конв.) а додана су два нова правила, наиме чл. 4 став 2 (изузетак од принципа да у погледу облика меничне обавезе важи закон места) и чл. 5 (правило, по којем се закону просуђује дејство (садржина) меничних обавеза).

IV Рад на Женевској конференцији и резултат ове конференције.

На Конференцији одржаној у Женеви биле су заступане 32 државе наиме (по реду како су побројани у закључном протоколу — *acte finale* — о конференцији): Немачка, Аустрија, Белгија, Бразилија, Бугарска, Велика Британија, Колумбија, Данска, Слободни град Данцинг, Екуадор, Финска,

Француска, Грчка, Мађарска, Италија, Јапан, Летонија, Луксембург, Норвешка, Низоземска (Холандија), Перу, Пољска, Португалија, Румунска, Сиам, Шведска, Швајцарска, Чехословачка, Турска, Венезуела и наша Краљевина. Поред тога су у конференцији још учествовали: један посматрач од стране Сједињених држава Америке, један заступник Економског комитета Друштва народа, а као експерти: једна делегација (од три члана) Међународне трговачке коморе и један делегат Међународног института за унификацију приватнога права у Риму.

Рад на конференцији био је тако удешен, да се је радио само у пленарним седницама, а не по секцијама. Било је свега 35 пленарних седница.

Предмет дискусије на конференцији били су поменути пројекти реглемана и конвенције о меници, које су израдили правни експерти Друштва народа.

Свака делегација могла је предлагати измене и допуне у погледу појединих прописа поменутих пројекта. Такви предлози морали су се написмено достављати бироу Конференције на 24 сати пре него што је дотични пропис имао да у конференцији дође на дискусију. Биро Конференције је поднете предлоге појединих делегација достављало осталим делегацијама на проучавање.

На конференцији водила се је дискусија о сваком члану предложених пројекта и то најпре о амандманима (изменама или допунама) поднетим од појединих делегација и потом о тексту самог пројекта. На основу ове дискусије вршило се је гласање о поднетим амандманима и према резултату гласања о амандманима гласање о тексту дотичног члана реглемана, односно конвенције.

Нека питања, у погледу којих се је на конференцији појавило превелико размишљање гледишта, била су упућена једној поткомисији да то питање проучи и поднесе конференцији одговарајући текст на гласање, а у погледу неких питања биле су упућене заинтересоване делегације да се споразуме о тексту, који би конференцији предложиле као заједнички амандман.

Поред тога је Конференција изабрала редакциони комитет, којем је стављено у задатак да према закључцима пленума Конференције редигује текст реглемана о меници, резерва и конвенција. Тако редиговани текст био је у пленуму Конференције подвргнут другом и трећем читању. Текст, усвојен од Конференције у трећем читању, потписивали су делегати у име својих Држава као коначни текст. Редакциони комитет је поред тога израдио још и један извештај (Rapport) као неку врсту образложења прихваћеног текста. Тадај извештај је такође био поднет пленуму Конференције на прихват, односно, да изврши у њему измене које би нашао за потребно.

Најважнији резултат Женевске конференције јесте што је на њој било закључено вратити се Хашком систему, који су правни експерти Друштва народа сматрали неприхватљивим; дакле закључено је да се државе уговорнице обавежу да ће унифицирани менични закон (*loi uniforme*) увести, са изменама и допунама допуштеним по резервама усвојеним на Конференцији, у својим земљама као национални закон.

На Конференцији су усвојене следеће конвенције:

1) *Конвенција о унифицираном меничном закону.* — Овом конвенцијом државе уговорнице примају на себе обавезу да ће усвојени унифицирани закон о меници који сачињава Анекс I Конвенције са евентуалним изменама допуштеним им усвојеним резервама, које сачињавају Анекс II Конвенције (В. чл. 1 Конв.) увести у својим земљама као национални закон, било на једном од изворних језика (француском или енглеском) било на свом националном језику.

2) *Конвенција о таксама.* — Њоме се обавезују државе уговорнице да ће, уколико по њиховим законима већ није тако, изменити своје националне законе тако да ваљаност меничне обавезе буде независна од испуњења законских прописа о таксама. Али национални закони могу предвидети обуставу извршења односно остварења ових права док се не плате прописане таксе, укључно новчане казне прописане за случај неплаћања таксе. Исто тако може национални закон за случај, да је по њему меници дато својство непосредно извршивог наслова, ово дејство учинити зависним од тога да су, чим је издата меница, испуњени национални таксени прописи.

Обавезу по овој конвенцији може свака држава ограничити на трасирање менице, дакле искључити из ње сопствене менице.

3) *Конвенција о регулисању сукоба закона.* — О прописима ове конвенције биће поближе говора под Од. VII.

У свакој од напред наведених конвенција предвиђа се још следеће:

а) да ће државе које те конвенције нису на самој Конференцији потписале, моћи накнадно их потписати све до 6 септембра 1930 год.;

б) да се конвенције имају ратификовати најдаље до 1 септембра 1932 год.;

в) да од 6 септембра 1930 год. може свака држава која није до тога дана потписала конвенције, доставом нотификације Генералном секретару Друштва народа, овима приступити;

г) да ће свака од тих конвенција добити обавезну снагу, чим је ратификују или њој приступе најмање седам држава, међу којима морају бити барем три државе које су стално заступане у Савету Друштва народа, и то деведесети дан од дана када Генерални секретар Друштва народа прими седму ратификацију или нотификацију о приступу конвенцији;

д) да ће се конвенције, изузев случај хитне потребе, моћи отказати тек по истеку две године од дана када је дотична конвенција ступила на снагу, и

б) да ће по истеку четири године од дана ступања на снагу конвенције, свака држава за коју конвенција буде важила, моћи ставити предлог да се она сасвим или делимично измени.

Допунским протоколом доданим свакој од наведених конвенција предвиђа се:

а а) да ће свака држава, која је потписала конвенцију или јој је приступила, а која не би била у могућности да до одређеног датума, тј. до 1 септембра 1932 год. изврши ратификацију, то саопштити Генералном секретару Друштва народа у року од петнаест дана по истеку рока за ратификацију;

б б) да ће Генерални секретар Друштва народа у случају, ако на дан 1 септембра 1932 год. не би биле испуњене поменуте претпоставке за ступање на снагу дотичне конвенције, сазвати на састанак све државе које су потписале конвенцију или њој приступиле у циљу да испитају ситуацију и одлуче о мерама које би према стању ствари требало предузети; и

в в) да ће државе уговорнице, пошто поједине конвенције буду добиле обавезну снагу, једна другој саопштити зајонске прописе које су донеле у својим земљама у циљу извршења тих конвенција.

Све конвенције и допунске протоколе потписале су 22 државе као државе уговорнице (Немачка, Аустрија, Белгија, Бразилија, Колумбија, Данска, Слободни град Данцинг, Еквадор, Шпанија, Финска, Француска, Италија, Луксембург, Норвешка, Низоземска, Перу, Пољска, Португалска, Шведска, Швајцарска, Чехословачка и Турска).

Велика Британија потписала је само конвенцију о таксама и допунски протокол уз ову конвенцију, дочим остale конвенције није потписала.

Делегације осталих држава, које су биле заступане на Конференцији, тј. Грчке, Маџарске, Јапана, Летоније, Румуније, Сиама, Венезуеле и наше Краљевине, потписале су само Acte finale, дакле примиле су само на знање резултат Конференције с тиме да о томе реферишу својим владама и ставе им сходне предлоге. Од стране Бугарске није ни Acte finale постписан.

Споменуто је већ раније да се је на Конференцији претресла само материја меничног права. У погледу материје чековног права закључено је да се дискусија одложи за једну другу сесију. О резолуцији донетој на Конференцији о овој материји поднео сам Министарству иностраних послова посес бар извештај.

Овде треба напосе споменути остale резолуције донете као жеље Конференције, јер стоје у вези са материјом меничног права. Те су жеље ове:

1) да се државе које имају исти званични језик ставе у споразум у погледу званичног превода, да се на тај начин спречи, да буду усвојени текстови унифицираног закона на истом језику, који се разликују;

2) да државе уговорнице саопштавају једна другој списак (листу) законских празника и других дана, на које се у њиховим земљама не може тражити плаћање;

3) да државе уговорнице кад буду донеле унифицирани закон о меници једна другој саопштавају текстове најважнијих судских одлука донесених од њихових судова, а које се односе на примену конвенције о меници; и

4) да Међународни институт за унификацију приватнога права у Риму, с обзиром на то да се у пракси све више појављују изван меничне гаранције кредитних папира (хартија), подвргне проучавању питања која се односе на поручанство и на осигурање меничних обавеза, у вези са општим системом менице, а напосе са системом авала.

У следећем ћу поближе приказати прописе унификационог закона о меници (*Loi uniforme concernant la lettre de change et le billet à ordre*), усвојеног на Конференцији (Анекс I Конвенције о меници), затим прописе резерва усвојених на Конференцији (Анекс II Конвенције о меници) као и прописе конвенције о регулисању сукоба закона. При томе ћу се обазирати на наш нови Менични закон, да би се на основу тога могло просудити, какве би измене у нашем садашњем Меничном закону поменуте Женевске Конвенције за собом повлачиле.

(Наставиће се)

Д-р Бертолд Ајзнер

О РЕГИОНАЛИЗМУ И ЕКОНОМСКОМ РЕГИОНАЛИЗМУ, СПЕЦИЈАЛНО У ФРАНЦУСКОЈ.

Између општине и државе има по правилу у свима земљама средњих јединица државних или самоуправних, јер очевидно и сувише је велика дистанца од општине до државе. И тако онде, где нису више средње јединице настављале живот старих политичких јединица, стварање су нове и где су се спроводиле реформе и реорганизација администрације потпуно свесно и рационално, увођене су и ове јединице. Кад су се те јединице стварале на овај последњи начин, онда се водило нарочито рачуна о томе да се створе довољно моћне јединице, пре свега у финансијском погледу. [Ако би се водило рачуна о томе да се изведе што правичнија подела дужности и терета у земљи, територијално, и подела што више прилагођена разноврсностима појединих крајева, — онда би се можда дошло до закључка, као што је на пр. дошао један италијански писац (Presutti) да би локалне јединице имале бити врло мале. Па ипак то би био је-

дностран закључак. Јер већ финансијски моменат мења начелно овакав закључак у корист довољно великих да поднесу финансијске терете].

Те средње јединице нису имале свуда и немају ни данас подједнак значај. У том погледу указује се разлика између двеју група држава, која се не поклапа потпуно са групама држава самоуправе и централизације у погледу општине, и то ће нам баш и показати наш преглед. Аустрија, која није била уређена демократски и, још више, удаљена од демократског духа, имала је развијену општинску самоуправу и аутономију тзв. земаља под разним називима. Разлог за ову појаву ваља тражити у националној разноврсности становништва и индивидуалности појединачних крајева, историски формираних. Друга једна земља, типичан представник недемократског државног уређења, конституционална монархија, са системом паралелних органа државних и самоуправних у локалним јединицама — Пруска од пре рата, показује такође развијен живот другостепених јединица, провинција. Произашле још из сталешког уређења, оне су до данас сачувале своју индивидуалност у народној свести. То нису вештачке јединице него јединице срасле са народним животом, органски делови једне целине. Са провинцијама су везане посебности племенске и народне, културне и често конфесионалне. Са отпадањем монархијске везе, посебности провинција су још више избиле на површину, барем код неких од њих, које се налазе у специјалном положају. То никако не значи да провинције више не одговарају практичним потребама. Довољно је указати на њихову величину. (Пруска са 40 мил. и 348.702 km². подељена је на 12 провинција). Функције су ипак у првом реду административне. Извесно историско по рекло имају и окрузи, и ако се код њих у првом реду истиче њихова практична улога у садашњости. Окрузи, на име, имају улогу да саберу растурене комуналне снаге по сеоским општинама, и то се види јасно у томе, што у тим јединицама (округизма) има један орган, који је истовремено државни и самоуправни (*Landrat*), што се дакле окрузи налазе у персоналној унији са државом.

У Енглеској, земљи самоуправе, нове грофовије (у већини територијално идентичне са старим) су не само сачувале важност јоште и данас, и поред нових јединица које су поникле за прелазом од агрекултуре ка индустрисацији — већ су добиле још већу, нарочито последњом реформом од 1929. Овом реформом се преносе функције других низких јединица, функција помоћи сиротињи, функције школских, санитарних (градских и сеоских) дистриката, као и дистриката путева на одборе грофовија, пошто су се ниже јединице показале недовољне и неспособне за вођење поверених им функција. Грофовије имају такође право издавања уредаба, и на њих могу централне власти да преносе привремено важне државне функције. Имају и права да се удружују.

У Сједињеним државама Северне Америке има два типа таквих виших јединица са развијеном и неразвијеном самоуправом: први пут у јужним и други у северним државама, према разликама у социјалној структури и условима живота ових држава.

Што се тиче латинских земаља, оне су задржале и у том погледу карактеристичну црту централистичког уређења.

У Француској републиканска парламентарна демократија није изменила ништа битнога у систему централизма. Јединство француског народа, пониклог из стапања разних раса и народа, има да захвали без сумње такође великим ослободилачким ратовима против Енглеске, и уз то још отпору Сталежа (Etats - Généraux) против претензија папе да светом завлада, али највише и пре свега да захвали политици монарха централизације и нивелисања. Централизам, изграђен још са Хенриком IV, са којим је монархијска традиција однела победу над црквеном и начелом наслеђивања престола скршило отпор цркве, имао је важну историску улогу стварања националног јединства. Људима из доба Револуције он се показивао неопходним против претензија покрајина. И, грађен одозго, рационалистички, једним замахом, систем централизације је доследно и строго спроведен. Департмани француски, где је локални живот највише развијен и који показују много више активности него општине, поникли су у доба Револуције, која је хтела да избрише сваки траг старих покрајина и угости сваку клицу у самом почетку ма каквог сепаратизма. Такав је био свакако дефинитиван став Уставотворне Скупштине. Народни териториј је био раздељен на 89 департмана, у част године Револуције. Име и границе су биле утврђене ортографски, према току река¹⁾). Наполеоновски режим је само могао да потврди такво централистичко уређење. И данашња демократска републиканска Француска не може се разумети, ако се не зна да је саграђена на овим темељима. Карактеристично је за ту земљу да она ванредно упорно одржава тај систем, и ако се дешава са свим природно да она колико, на пр. општини, дâ самоуправе једном руком другом јој је одузме. У Француској се увек нађе начина да се једна установа чврсто утури у кадар централне администрације.

У Шпанији у пркос разноврсних услова историско-географских (Кастилија, Каталонија, Андалузија) и упркос извесног каталонског сепаратизма уведене су и одржане централистичке установе француског типа.²⁾

¹⁾ Ипак, департманима је дата изузетно једна политичка функција. У изванредном случају да Председник републике распусти скупштину, општи савети (conseils généraux) има право да именује своје делегате, који ће провизорно вршити законодавну функцију и сачувати републикански режим.

²⁾ У Шпанији поникло из многих малих краљевства није се још формирало национално јединство. У пркос политичког или административног централизма, живе још увек партикуларистичка друштва, која се довољно не мешају, говоре својим дијалектима, и траже аутономију. (A. Picheux, L'Espagne. Paris, p. 28—30).

У Италији је у главном уведен систем француски, са том разликом да су ипак у извесним деловима њеним, специјално у северној и средњој Италији, дошле до израза територије старих већих градских муниципија, докле су на југу границе провинција одређивање слободно. Административна унификација краљевства била је изведена 1865, када се проширило, са малим изменама, на све крајеве пијемонтско законодавство, које није, по угледу на француско, признавало никакву средњу јединицу између провинције и државе. И она је остала у важности у главним линијама све до данас.

**

И у Француској и у Италији је за централизам био главни мотив политички, на име да се одржи национално јединство. Кад се ово једном дефинитивно утврдило, онда је сасвим природно да се јавља покрет, који би хтео повећати компетенцију и слободу: департмана у Француској и провинција у Италији, или створити виши ред тих јединица. Јавио се тзв. регионалистички покрет. У Италији се при самом њеном формирању на супрот Мацинијевог републиканског унитаристичког програма истицао покрет федералистички неогвелфски, покренут од Цобретија и одржаван од Роминија по којем би центар федерације био римски Понтифекс, и покрет републиканско-федералистички, заступан од Катана дал Ферарис. Али и са чисто административног гледишта се, према резултатима у пракси, критиковао централизам. Против њега се наводило да је претрпан локалним питањима и да је утицај префекта сувише велики (јер он је у истини *longa manus* централне власти). И тако је било увек покушај и предлога у смислу регионализма. Рат је поново изазвао ово питање. Изазвао га је не само тиме, што је Италија проширила своју власт и на крајеве који су имали аустријско (под Аустријом) регионалистичко уређење (крајеве географски одвојене), него и на начин, што је пробудио свест и код Италијана са удаљених острва, који су учествовали у рату подједнако као и сви други Италијани, о њиховим правима. Регионалистички покрет су по рату прихватиле партије популаристичке (католичких социјалиста) и партија Сардиније (*partito sardo di azione*). Интерсантно је да се против регионализма, нарочито када он тражи створење нових јединица, наводи да су крајеви италијански неједнако развијени и да има управо крајева јако заосталих, тако да је ту потребна и неопходна општа државна помоћ и њен строги надзор, и на другој страни да има градова јако нараслих по броју становника у економској важности (Милано на Северу, Рим у средњој Италији и Напуљ на југу) који ће, сувише оснажени политички новом реформом, тежити да се ослободе унитаризма.

Фашистички режим, како се до сада развија, противан је у принципу свакој самоуправи. Истина је да је средњи сталеж у провинцијалном фашизму хтео да сачува извесну независност према центру, и с друге стране политичко крило фашистичке партије је хтело да државу ограничи на политичку функцију

не допуштајући јој да улази у сва социална питања. Али победио је римски централистички фашизам, као и, на другој страни, синдикалистичко крило партије. И тако је данас изведен један централизам, путем којег држава врши контролу, и организира га над целокупним друштвом нарочито у његовој привредној делатности (одн. спроведена супрематија државе) — по принципу строге дисциплине одозго до доле, принципу диктатуре и идентитета државе и партије. На место самоуправе дошло је подржављење свих установа, па и општина, области и градова.

*

Изразите и интересантне облике добио је регионалистички покрет у *Француској*. Ту се укрштају различити мотиви, почевши од политичко-консервативних па до чисто културних и, нарочито, економских. При свакој револуцији, такође и при утврђивању Треће републике појављивале су се супротности међу централистима и „департманима“ (*départementaux*).

Традиционалисте, противници рационализма истовремено су и противници централизације, заступајући регионалистичка начела, као на пр. у најновије доба Морис Барес. За историске области старе Француске су консервативни велепоседници, који поделу на области замишљају у оквиру сталешко-федералног уређења; они у ствари хоће — како се констатује са више страна — аутономију, какве није било ни под Старим режимом, чисто политичку. Постоји и партија регионалистичка (*Fédération régionaliste française*, на чијем челу стоји Шарл Брэн) у начелу економски оријентисан. У Бретањи, „Партија аутономистичка бретањска“ стала је у својој декларацији, усвојеној 18 августа 1928 на њеном конгресу у Шатолену *на федералистичко гледиште*.¹⁾ Трагови „политичког“ регионализма сусрећу се још на Корзици и у Баска (rays basque), па и ти покрети тичу се више језика и религије. У Алзас-Лорену покрет носи аутономистички карактер. Привредни свет пак види у стварању јединица виших од департмана, области, (*région*) ширину простора и већи размак за свој рад, ослобођење од бирократских запрека. Научно формулисан, регионалистички покрет наводи за себе следеће разлоге. Департмани, какви су данас, то су вештачке творевине, које не одговарају ни свести ни традицији као нити привредним и културним везама. Тако на пр. данас видимо један град одвојен од његове привредне околине, којој он привредно припада. Експанзија градова, по броју становништва и економској активности, била је толика, да су читави крајеви око њих били потпали под њихов утицај.

По својој величини департмани су могли имати смисла у доба неразвијених саобраћајних веза; али не и данас, кад је у том погледу простор савладан у мери какву познаје модеран свет.

¹⁾ M. Duhamel, *La question Bretonne*, 1928.

Департмани какви су недовољни су да свршавају све важније послове, који се данас категорички намећу. Они немају новчаних средстава да би изводили оне задатке, које им намеће модеран живот.

Наводи се јоште и финансијски разлог. Ако се реформа изведе тако, да се департмани укидају, смањио би се број персонала.

Но реформатори не слажу се међусобно у основном питању. Неки би хтели стварање нових јединица поред старих, области поред департмана; други би хтели да замене старе, мање јединице новим, већим, департмане областима. Једни хоће „велике“, други „мале“ области, и умерени 20—26 области у Француској. Умерени духови, професори на пр., који оцењују ствари објективно, врло су уздржљиви у одбацувању департмана и налазе разлоге против стварања нових, виших јединица. Ако департмани и нису имали у почетку корена у народу, у току времена су га ухватили. Јер, народ се привикао и прилагодио новим установама; сâm живот је у току времена створио једну кохезију која је факт, и старе провинције су исчезле из народне свести. Истина, данас је бржи саобраћај; али зато људи чешће путују и са мање губитка времена свршавају послове. Ако остану стари департмани и уведу се нови већи, није ли то једно непотребно дупирање? Треба имати такође на уму и то, да су функције мешовите и локалне и државне и, ма какву поделу ми изводили, она ће бити непотпуна и остаће увек једна средња сфера, не мало важна, која би припадала колико држави толико једној локалној јединици. Ваља се најзад бојати експериментисања, јер оно може да скupo стане и унесе неред... Они предлажу један лек мање радикалан, али зато сигурнији и „природнији“ (еволутивнији). Треба просто дати департманима право да се удружују у синдикате. По закону од 1871, који и данас важи, департмани могу образовати једну заједничку комисију. Али та комисија, и ако се може бавити свима заједничким питањима, нема сопственог права одлучивања. Она има једино право да ставља предлоге општим саветима (*conseils généraux*) департмана и ништа више. Кад им се дâ то право — које данас имају општине у пуној мери —, створиће се услов за један интензиван и плодан рад. Оно што не може сваки департман сâm за себе, сад ће моћи департмани удруженi, са оним департманима и са онолико њих колико је потребно према природи заједничког интереса или посла. На тај начин би била дата одозго могућност у једној еластичној форми да се постигне оно, што би се хтело путем установљавања области.

указују на социалне силе, које су у пркос законских сметњи или у оквиру законских прописа развијају. Регионализам би према томе био једна ствар која се јавља из самих друштвених односа. Задатак реформе био би само, административну организацију довести у сагласност са фактичким стањем. Разлика може бити међу регионалистима, што једни верују у добру вољу и свест људи — они који се задовољавају правом департмана да се удружују у синдикате, и други не верују много, па хоће да се реорганизација изведе одозго, једном присилном нормом и генерално.

Административна организација Француске каква је данас у Француској, ако се погледа у њеном развоју, види се да је она морала у по којем погледу еволуирати. Тако, одмах пада у очи да се територијална административна подела по појединим гранама не поклапа са поделом на департмане. Војска и морнарица, просвета, царине, жељезнице све до судова имају територијалну поделу, чији су делови знатно већи него департмани. Може се рећи да су те административне гране регионализиране. Реформа Пoenкареова од 1926 је регионализирала и административно судство; за многе ствари се регионализирање предвиђа или тражи. Тако се на пр. тражи да се апелациони судови (*Cours d'appel*) прилагоде економском преобрађају земље. Али се не очекује да ће се скоро приступити таквој реформи. За хигијену су департмани сувише уски оквир, и федерације синдиката и апотекара су засноване на регионализму. Треба међутим напоменути да све те „регионалистичке“ реформе не спроводе се ни лако ни доследно, како то замишљају регионалисти. Пoenкаре је смањио број судова, и то је лепа ствар, јер је могао повећати плате судија и задржати од њих оно што је најбоље. Али, како тврди у једном угледном листу (Прегледу политичком и парламентарном) један одборник Париске општине, „пошто је изведено повећање плате, повратили су судове и у најзабаченија места. Нико неће да се одрекне свога мировног судије, свога цариника, свога амбулантног порезника, свога месног ногверификатора.“

Од много веће важности је чињеница да је привредни живот створио своје сопствене центре. Саобраћајна средства, као и у опште све оне полуге материјалне и моралне које покрећу модеран социјалан живот, тврди се у социологији, приближавајући људе не врше у свима правцима и уједначавање. У стварним јединствима јављају се нови центри диференцирања. То важе како у међународном животу, тако и у унутрашњем једне земље. Основање појаве међународноправне и уставно — и административно-правне, почевши од Лиге Народа, Федерација, па до општине, не могу се објаснити, ако се тај факт не призна и ближе не осветли. На основу тога факта могла су се појављивати тврђења на први поглед, парадоксална за уши модерног човека, да се у пркос огромног олакшања саобраћајних могућности стварају области привредне и културне и да, како се

изразио немачки социолог фон Визе (von Wiese) „диференције међу народима не постају мање него напротив веће”. Јер, у истини ради се о томе у коме правцу се врши уједначавање и у којем истовремено диференцирање у друштву јер оно је по својој структури, својим токовима, живо динамично јединство које садржи увек разноврсности.

Тако се може констатовати да се промет међу селима стално поправља, што значи да су сад довољне и много веће јединице административне. И затим, што је врло важно за питање које овде излажемо, у току времена су нарасли и оснажили се многи провинцијски градови: Лион, Марсеј, Бордо, Нанси, Нант, на рачун Париза, који је изгубио од свога значаја. Привредни живот се регионализира на основи географских разноликости и услова поједињих крајева. Број становништва градова се у 19. ст. упетостручио и удесетостручио; они су постали озбиљни центри привредног живота. Банкарство има своје центре у Лиону, Нансиу, Греноблу и другим градовима. Неки од градова никад нису ни престали да играју важну улогу. Они су постали како то сликовито каже Де Видал де ла Бланш — не само чврлови комуникације него такође чврлови привредних односа. Нанси са својим хемиским институтом или Гренобл нарочито са својим електротехничким институтом заузимају важно место у индустриском и у опште у привредном животу француске.

Ако се регионализира привредни живот, упоредо с њим регионализира се и културан живот, независно или зависно од привредног регионализирања. Живот артистички и литерарна провинција, оживљује се и еманципије од Париза. Између осталога, провинцијско литерарно буђење потврђује се у буђењу језика д'ок. Говори се чак о једном естетском регионализму, који има за циљ да одржи старе обичаје и питореске елементе поједињих крајева. Говори се такође и о туристичком регионализму, који је, разуме се, у ускуј вези такође са економским регионализмом. Универзитети и наука стављају се у службу привредног живота поједињих крајева, добијајући од поједињих заинтересованих организација или самоуправних тела финансијску помоћ. На овој појави вреди се задржати мало дуже са више разних гледишта. Јер, са покретом регионализма је било нарочито везано напредовање провинцијских универзитета. Иницијатива је потекла од Бордоа, а не од Париза (и то хоће радо, да истакну више пута провинцијски универзитети): Универзитети су се, са свим природно и спонтано, ставили у службу регионализма, који је сада био управљен практичном раду, питањима земљорадње, индустрије и трговине у интересу једног краја. Изучавањем географије, историје, језика својих „области”, универзитети су помогли да поједињи крајеви дођу до свести о својим специјалним карактерима; студијама пак физикалним, хемиским, медецинским, привредним, правним помагали су унапређивању својих области. Највише пак баве се економским питањима, којима је народ највише заинтересован. Зна-

тан део универзитетских фондова пре свега је употребљен да се на факултетима изграде политехнички институти. Један од првих универзитета, на којима је отпочео тај развој, био је Гренобл, „град белог угља“, љубимац Француске, сиромашне у угљу. У Греноблу су настале велике електричне централе, које спроводе своју струју чак до индустриских и земљорадничких крајева Лиона и Марсеја. По предлогу физичара Жанеа год. 1891 је установљен на филозофском факултету (Faculte des Sciences) столица за „електрицитет индустриски“ и најзад ствара се фондом, који је факултету ставила на расположење хидраулична индустрија у Греноблу, „политехнички институт“ (као тзв. институт припојен, аппење). Према развоју индустрије и концентрације банака, може се очекивати само напредак у овом смислу. Универзитет Нанси је такође за 2—3 деценије претворен у један универзитет богат лабораторијумима и разноврсним установама. Концентрисана француска тешка индустрија у департману де Мерт и Мозел (de Meurthe et Moselle) схватила је какве све користи може имати за себе, ако универзитет добро снабде. Универзитет би имао нарочито да припрема подмладак у Француској која је присједињењем Алзас-Лорена јаче индустриализирана. Поменут на сличан начин универзитет у Бордоу је развио институте, који се баве агрономијом, и то пре свега агрономском хемијом. Сам Париз је развио институте за испитивање (као на пр. институт за радијум). Иначе он је богат нарочито институтима, који служе потребама Француске за културнополитичком пропагандом, а формирао се један нарочити тип организације заједничког рада универзитета у Паризу са иностраним универзитетима. У последњем смислу су имали лепих успеха универзитети у Бордоу и Тулузи. Тај покрет није се, наравно, ограничио само на универзитетете него је захватио такође и школе техничке или трговачке.

*

Као што се може видети, разни су чиниоци, који у социјалном животу воде ка регионализму и траже га. У том смислу може се говорити о разним врстама регионализма. И не само то, него реформатори се задовољавају и регионализмом само у једном погледу. Поред административног регионализма, који се може обележити интегралан као оквир за низ других регионализама, — има и специјалних регионализама. Њихова карактеристика би била у томе, што би се формирале области само с обзиром на једну културу и социјалну страну. Деликатно је питање, начелно указати на везе између интегралног и специјалних регионализама. Јер очевидно и сувише велико диференцирање регионализма према појединим странама културног и социјалног живота није добро, те ваља извести једну концепцију, која мора бити, и по природи ствари, дата до извесне границе (пошто је једна посебна страна културног и социјалног живота везана за друге стране, више или мање). То је један од задатака, пред којим стоје реформатори.

*

Од свих специјалних регионализама нарочито важан и карактеристичан је економски.

Основна карактеристика економског регионализма састоји се у томе да се нађу специфични економски центри, у којима ће радити специјални економски органи, који ће имати до врло велике власти да могу да воде своје послове на једној широј бази и независној од департмана. Истиче се више пута да је за једну потпуну реформу у овом смислу потребно изменити целокупно административно законодавство, које има још од 1790. департман за оквир, и које се држи од год. VIII начела најстројије централизације. Минимум економског регионализма и специјално трговачко-индустријског састојао би се у томе, што би трговци и индустриски имали привилегије да изаберу своје сопствене судије и чланове трговачких комора. Може се, међутим, ићи даље, и економски регионализам остварити помоћу једне већ израђене и изразите административне децентрализације. Префект, чије се седиште налази у центру једне економске области, добио би више власти него који други префект. Због не згода, и то на првом месту због неједнакости, које би отуда наступиле у систему, најбоље би било на место поделе на департмане да се уведе подела на административне области (*régions*). Питање је како ваља саставити те области. На првом месту подела по географским критеријумима не мора се поклонити са поделом по економским критеријумима. Према Пол Видалу де ла Бланши његовим ученицима ваља разликовати географску област која претставља „синтезу сталних географских факата“ од економске, која претставља „скуп интереса и односа променљивих“. А, за тим, једна трговачка област би имала бити шира него која друга, на пр. земљорадничка. Осим о трговачком индустриском регионализму може се исто тако говорити о земљорадничком. Подела, са гледишта агрономије, по агрономским интересима нема много изгледа да се поклони са индустриско-трговачким, у пркос жеље да би то требало бити другачије. У то нас уверава нарочито, што се тиче Француске, оштра критика која се ставља на напред поменуту административну реформу Пленкарса. Она, каже се, није водила рачуна о интересу села; приближујући администрацију градовима, она ју је удаљила од села — и по цену да се разбију веkovни оквири сеоског француског живота¹⁾.

Извесних свесних напора чињено је јоште пре 1919 од стране и политичара и привредника. Од политичара заузима се за ову идеју Пол-Бонкур, који пише у својој књизи о економском федерализму, да у Француској постоје, стварно, области, које имају разних потреба и према томе захтевају различита решења; нарочито пак министар трговине Клемантел (*Clementel*). Име Клементела је везано за једну важну реформу трговачких

¹⁾ На пр. в. Victor Boret, *Pour ou contre la Terre*, p. 82—88.

комора у смислу регионализма. (Овај између осталога, у своме извештају о буџету министру унутрашњих дела 1904 наводи регионалне групе у формирању: на северу за шећер, у Лангендоку за винову лозу, на југу и југоистоку и у другим крајевима за пловне путеве). Још пре 1914 су трговачке коморе чиниле покушаје да створе извесне заједнице регионалистичког карактера. Тако се образује скупштина председника трговачких комора Француске и Алжира и најзад, после отпора министровог успевају да је створе и да је учврсте као сталну. Образовано је једно нарочито тело (у којем сарађују заједно јавни органи, концесионари и трговци) са задатком да обавештава трговачке коморе у питањима транспорта. Ствара се унија трговачких поморских комора и пристаништа француских у циљу изучавања свих питања, која се односе на пристаништа, пловидбу, риболовство и др. Најважнији момент у том погледу претставља увођење у живот у свакој војничкој области техничких савета или „саветодавних економских регионалистичких одбора“ 1915 год. На овакав акт владу је присилило стање, у коме се налазила земља у време рата. Било је, на име, потребно мобилизирати све индустријске сile земље да би се војси обезбедило достављање муниције и хране (јер превоз је био јако отежан). Брига о рањеницима и пограничном становништву, које је напуштало своје домове пред непријатељем, пала је у првом реду на провинцију. Евакуација Париза само је отежала цело стање и подигла важност провинцији. Одбори у главном месту области, састављени не само од претставника административних власти и претставника војске већ и делегата привредних редова имали су задатак да нађу потребне мере да одрже и развију активност земљорадничку, индустријску и трговачку области, „а на име рационалном употребом радне снаге цивилне и војничке и употребом локалних извора“ и, сем тога јоште, да створе услове за враћање нормалној економској делатности. Ове области се нису поклапале потпуно са привредним. Па ипак су, и ако са саветодавним улогом, учиниле одличних услуга министру војном; и нарочито су умањиле опасности бирократске централизације, у пркос томе, што су префекти са поткомисијама, које су могле општити директно са министром, имали у департману великог удела, и централа се бранила енергично од сваке критике. Ове области су остале и после рата, са знатно умањеним функцијама. Врхунац развоја претставља декрет од 5 априла 1919 министра трговине, којим се поставља темељ за привредни регионализам. Овим актом су спојене трговачке коморе, 150 њих на броју, по-никлих из локалне амбициозности, у регионалне, управљане једним регионалним одбором изабраним од појединачних комора. Поправки, којима се баве, јесу послови који интересују крајеве најмање двеју трговачких комора. Тако ће сада скупштини председника (трговачких комора) — коју смо напред споменули — припадати општи проблеми; регионалистичкој комори — регионалистички, групни интереси, и трговачким коморама — локални. Новим регионалистичким одборима потчињени су стари саветодавници.

давни из рата, и тиме је омогућено овим областима да групишу око себе и друге установе, а не само трговачке коморе. Одлуке регионалних комора нису обавезне, јер једна комора може увек одбити да се пријужи одлуци одбора. У том случају одлука остаје у важности за окружја других комора. Оно што недостаје овим коморама то је да немају правне личности, т. ј. пуну правну спољност стицања имовине и задуживања која је потребна за њихов рад (и ако, до душе, могу имати својих установа, потребних за развијање трговине и индустрије у области). Принципи, којима се овај декрет руководио јесу следећи: свака област добија цивилноправну одговорност (коју немају трговачке коморе по зак. од 9. априла 1898); свака комора чини саставни део једне области, ипак она има слободу да изабере своју област или да је промени по пристанку друге области а по одobreњу министра, и шта више она може у погледу извесних питања да припада истовремено и другој области; и, најзад, једна област се може делити на подобласти. Остаје иначе да се овакво уређење трговачких комора и озакони, т. ј. да се донесе закон (јер за сада је правни основ још увек министарски декрет). Својим саветима и убеђивањем министар Клемантел је успео да приволи многе трговачке коморе да се удруже; али има јоште упорних комора, које су остале неизмењене.

*

Покрет економског регионализма не опажа се само у Француској. У Немачкој се јавља такође један сличан покрет. При вредним развојем, и то индустрисацијом земље, избрисане су унутрашње политичке границе и створене привредне области које прелазе границе провинција и „земаља“ (*Länder*). Кад се посматрају циљеви продукције, конјуктурне појаве или које друге привредне чињенице, као на пр. пораст штедионица, намеће се закључак да постоји један број одређених привредних области. „На обадвема странама провинцијске границе Рајнске покрајине и Вестфалске је поникла највећа радионица континента угља, — у области Рура; на доњој Мајни се око Франкфурта развила једна привредна област, која је прешла провинцијске границе Пруске и границе Хесена. Пристаниште Лудвиг на Рајни је, у конкуренцији са Баварском, баденским Манхајмом; обадва су сада привредно врло уско везана. Ни у Тирингену се не поклапају привреда и администрација, јер пруски Ерфурт лежи између обадва дела слободне државе Тирингена, али је по своме географском положају главни привредни град земље“ (Erwin Scheu). Од 1919 се чине различити предлози за нову поделу Немачке од стране стручњака (Baumann, Weitzel, Vogel, Scheu). У главном сви се они слажу, одређујући најважније привредне области (што показује да се не ради о некој вештачкој подели него природној која се сама по себи намеће). Извесно међу тим поделама разликују мање и веће привредне области; предвиђа се да гранични крајеви могу сами одлучивати којој ће се провинцији при-

појити, као и могућност промена граница од случаја до случаја; при подели се води рачуна о жељама привредних редова. Али одлуке претставника привредних заступништва, начелно, имају да се кређу у границама претходне објективне, научне поделе. Оваква привредна подела земље би се дала лакше извести, и наишла би на мање отпора, будући мање историјски оптерећена, него нова политичка подела. И за то би и имала претходити овој. Нове привредне области би имале у почетку само привредне задатке и тако, како вели један од реформатора, било би времена да се администрација прилагоди привредним захтевима.

*

Регионалистички покрет почиње да се испољава такође и у многим другим земљама, као на пр. у Пољској, где је имао свој утицај факт да је она била раздељена међу три државе. У једном чланку, који нас обавештава више о културној и литеарно-научној страни регионалистичког покрета, дознајемо нешто и о политичкој и административној страни. „Најзад питање административне поделе државе постало је актуелно у вези са регионалистичким особеностима. У овом погледу се већ појавило више публикација и пројекта. На конгресу пољског савеза градова било је закључено да се при изградњи градова поштују регионалистички принципи, докле је на скрашњем конгресу за административно право примљен предлог да се целокупна делатност административних и самоуправних власти у провинцији изгради на регионалистичким основама. Велики догађај у регионалистичком покрету била је конференција у Љовицу (Lowicz), војводству варшавском, која се бавила питањима културе пољског села. Конференција је трајала 3 дана; на њој су узели учешћа преко 100 људи и међу њима професори универзитета (Ф. Бујак, М. Лимановски, А. Фишер, Ј. Бустрон, К. Мошунски, Ц. Еренкројцова), писци, учитељи и др. На овом конгресу су се изјавили у опште за рад у регионалистичком духу и за очување пољског села од урбанизирања“⁽¹⁾.

*

Ваља се запитати при kraју шта ми можемо из овога извући за себе. Посматрајући развој у латинским земљама, специјално у Француској, можемо утврдити да је тамо било прво обезбеђено политичко јединство. У опште, може се рећи да су ту примарни политички моменти, и то на првом месту проблем национални одн. племенски. Изгледа, за тим, да се може утврдити такође и то, да су се у оквиру политичке организације, која је осигурала национално јединство, формирали нови центри и да се родила на основу тога, тежња за регионалистичком организацијом. Остајући примарним, политички моменти не искључују важност економских. Важност политичких јасна је, ако се само сетимо колику улогу игра при изградњи модерних држава начело наци-

⁽¹⁾) Adam Chetnik, Von der regionalistischen Bewegung in Polen (Kulturkronik u Slavische Rundschau, Jahrg. II № 5 Mai 1930).

оналности (националних држава).²⁾ Но она не искључује важност економских момената, која се у модерно доба (капитализма) још више потврдила, и потребу обазирати се на њих практично при административно - политичкој подели земље. Поред све примарности политичких, добро је и потребно је обазирати се и на економске. Сасвим је разумљиво иначе да ће се о економским моментима водити рачуна у оквиру политичке поделе, и да би она делимично могла да се изведе и независно од политичке. Треба можда, узимајући једну као основну, правити и друге поред ње, специјалне, не комплицирајући сувише ствари и одржавајући у довољној мери начело јединствене организације. Зато ваља свакако приступити што пре и што озбиљније изучавању питања економских области у нашој земљи (као што би ваљало, узгряд буди речено, и тим пре, приступити изучавању проблема социологије југословенства који је и шири и важнији). То би био задатак географа и економиста, историчара, социолога и правника. Они би морали водити рачуна и о могућностима у будућности и тенденцијама, у колико су се оне показивале у оквиру ранијих административно политичких подела и у колико се покazuју у оквиру садашње од 3 окт. 1929. Поред свих тешкоћа и несигурности у закључцима, обавити тај задатак претстављало би један на сваки начин веома користан посао и са гледиште државне политике^{3).}

Литература којом смо се највише послужили:

Fr. *Prevet*, Le régionalisme économique. Conception et Réalisation, 1929, Prof. Cino *Vitta*, Il regionalismo, Firenze, 1923, v. *Hippel*, Der französische Staat, 1925, Erwin *Scheu*, Deutschland's Wirtschaftsprovinzen und Wirtschaftsbezirke, 1928; L. *Rolland*, La démocratie et décentralisation en France (La cité moderne, 1925).

На нашем језику објавили су чланке о француском регионализму француски проф. *Озер* и Д-р *Драгољуб Јовановић* у Летопису Матице Српске, год. 1924 и 1926.

Ђ. Тасић

²⁾ Тиме није речено какав је однос политичких и економских фактора у крајњој линији.

³⁾ Обраћамо нашим читаоцима пажњу за паметан и објективан чланак о подели на бановине од 3 окт. 1929, написан са географског и етнографског гледишта, Мађара А. Török-а: Die neue Gebietseinteilung in Südslawien, ст. 373—381, објављен у Zeitschrift für Geopolitik, Mai 1930, VII Jahrgang 5 Heft).

НЕПОСТОЈАНОСТ НОВЧАНЕ ВРЕДНОСТИ

(Свршетак)

VII.

Наведена средства у служби једне обазриве новчане политике била би у стању да омогуће стабилизовање новчане вредности, а преко ње и целокупног привредног живота. Али за правилно функционисање једног оваквог система било би потребно да се, осим сигурног познавања прилика у привреди, располаже још и са могућношћу протезања новчаног оптицаја до оних грађана, које би обзири једне овакве политike налагали. Данашња новчана организација културних држава, међутим, није најподеснија за манипулацију, у горњем смислу и мора бити из основа реформисана ако се жели да оствари, за привредни напредак тако неопходна, стабилна вредност новца. Општа употреба злата као подлоге за стварање куповне снаге чини емисионе банке зависним од количине злата са којом се располаже, односно од обима његове производње. Њихова новчана политика материјално је ограничена прво њеном златном резервом, па затим капацитетом и рентабилношћу производње златних рудника. Усвајајући злато за базу својих новчаних система државе су у многоме везале себи руке и приморане су да гледају како се целокупна ситуација њихове привреде мења заједно са приликама у производњи злата. Излишно је доказивати да једно овакво уређење не може да се сматра за савршено. Оно, заједно са застарелим методама рада које се још сусрећу у пољопривреди, представља онај део привредне организације човечанства који се најмање усавршио и све мање одговара општем привредном прогресу. Ово је један велики недостатак данашње друштвене организације, недостатак који доводи у питање и правилан рад целокупног привредног апарата и на тај начин отежава па и онемогућује потпуно искоришћавање напретка које је човечанство у толико праваца ћа привредном пољу постигло. Привредни је промет, истина, под притиском невоље сам створио једну савршену кредитну организацију, која је у огромној мери отклонила последице овог примитивног новчаног поретка, али се није могло постићи да се снабдевање привреде са новчаним средствима учини независним од количине злата са којом се располаже, дакле од једног чиниоца потпуно случајног карактера.

Постојали су па и данас постоје крупни разлози за употребу злата за новчане сврхе. У прво време из практичних разлога златан и у опште металан новац потиснуо је из употребе све много-бројне врсте новца које су се састојале из предмета свакидашње потрошње. Ово је већ био велики напредак. Затим је оптицај златног новца допуњен новчаницама чија је вредност, установом конвертибилитета, изједначена са златом. Ово је већ новац чија се вредност заснива на поверењу, главном елементу данашњег привредног живота. Овај систем у новије време допуњен је ингениозном организацијом банкарског кредита, али његова база

остала је и даље злато, тако да је маса куповне снаге детермисана у свакоме тренутку величином златне подлоге са којом се располаже. Усвојено за новчане сврхе само због своје реалне вредности и извесних особина које су га издвајале од осталих материјалних добара, злато је у најодлучнијим временима привредне историје са потпуним успехом извршило свој задатак и донело користи које се од њега нису ни тражиле ни очекивале.

На првом месту, оно је омогућило изванредно велико развијање међународних привредних односа на тај начин што је постало у правом смислу међународни новац. Између држава чији су новчани системи били vezani за злато, практично су биле искључене сваке валутне варијације. Оне су у ствари употребљавали исти, заједнички новац. У исто време злато је, на један потпуно аутоматски начин, регулисало развој међународних цена, и кретање капитала и доводило до нивелисања каматне стопе и кредитних услова. На овај начин злато је независне народне привреде везивало у једну целину, оно је, без икаквих специјалних конвенција и споразума, обезбеђивало међународну поделу рада. Свака промена у нивоу цене стављала је, у времену потпуне примене златнога важења, у покрет читав један механизам који је редовно доводио до враћања цена на ранији ниво и до њиховог међународног уравнотежавања. Повећање цена биле су сигуран знак да снабдевање становништва са материјалним доброма није било у складу са његовим потребама. Високе цене су у исто време стимулирале и домаћу производњу и увоз производа из иностранства. Повећани увоз доводио је до одлива злата у иностранство т.ј. до сужавања новчаног оптица што је неизбежно изазвало пад цене. На овај начин остваривала се једна потпuna солидарност између нивоа цена појединих земаља и спречавала њихове знатније промене. Под оваквим новчаним режимом нису се могле десити ни веће дивергенције између интересних стопа појединих држава. Свака промена интересне стопе у једној земљи, проузрокована поремећајем равнотеже између понуде и тражње капитата, доводила је до аутоматског повраћаја ове равнотеже на тај начин што се у случају поскупљивања кредита притицали капитални из иностранства, намамљени повољним условима пласирања, а у обрнутом случају домаћи капитални напуштали су земљу и интересна стопа се враћала на свој нормални ниво. На овај начин свака земља је из заједничког резервоара друштвених капитала била снабдевана према својим потребама, које су се изражавале кроз промене у каматној стопи. Није се могло дешавати, као што је данас често случај, да једна буде букаљно загушена непотребним капиталима док друга три па највећу оскудицу. Оваквом расподелом капитала постизавало се његово најекономичније искоришћавање и извесно напоредно привредно развијање држава чија се важност данас и сувише често губи из вида. У унутрашњости самих земаља служило је злато као најбољи могући критеријум за стварање кредитних новчаних средстава. Наука је истина дала сасвим тачну анализу користи које је

доносило златно важење али се, све до почетка двадесетог века, није интересовала за друге солуције новчане организације. Новчана политика чији је циљ био обезбеђивање замењивости новчаница за злато имала је ту добру страну што је у овим временима, у коме је оскудевало велико знање и искуство добивено у светском рату, одстрањивала могућност претераних емисија. Новчани оптицај био је зависан од количине злата са којом је располагала емисиона банка, количине која се као што смо видели, могла повећати ако су то прилике захтевале. Али се није могло десити да новчани оптицај премаша стварне потребе и да дође до инфлације. Прво услед тога што се укупна маса злата није нагло повећавала, а затим због нормалног функционисања златнога важења које је у тренутцима када су цене показивале тежњу да се подигну, аутоматски доводило до сужавања новчаног оптицаја, узимајући улогу као неке „златне кочнице“ која није дозвољавала да оптицај пређе своју нормалну меру. Проширење оптицаја које би могло довести до инфлације било је dakле искључено. Што се пак смањења оптицаја тиче, смањења које је могло довести до дефлације цена, до њега није могло доћи захваљујући непрестаном повећању производње злата, које је омогућило да се привредни полет у времену када је монометализам злата преовладао, у потпуности развије. Није никакво чудо што је после оваквих резултата, златно важење у очима целога света добило тако велики престиж, који није изгубило ни у временима када више није било у стању да учини оне услуге које је чинило пре рата. Ако посматрамо развој цена у другој половини 19. и у почетку 20. века, у времену, dakле, када је у најважнијим државама функционисало златно важење у његовој најчистијој форми, уверићемо се да оне не показују потпуну стабилност. У поређењу са ратним и послератним варијацијама код цена, могу нам, истина, промене овога времена изгледати умерене. Али ипак су ове промене биле много веће него што то нормални развој привредног живота допушта. Узроци ове нестабилности код цена леже несумњиво у променљивости производње злата. Искуство овога времена нам показује од колике је важности производња злата за стабилност новчане вредности и не допушта нам да тај моменат игноришемо. Предратно искуство нам пружа поуздан пример да се потпуна стабилност цена не може постићи аутоматским функционисањем златнога важења. Хармонична расподела златне масе коју она тако савршено осигурава није било у стању да спречи опште промене с обзиром на промене које су се дешавале у апсолутној величини ове масе.

Још у многој већој мери ово важи за време после рата када је, пред катастрофама новчане инфлације, цео свет обузела тежња за што бржим повратком на злато. Ситуација је у овоме тренутку била из основа изменјена и сасвим је природно што једноставна примена предратних метода није могла имати очекивани успех. Познато је да је са почетком светскога рата у свима европским земљама злато ишчезло из оптицаја и декретован принудни

курс новчаница емисионе банке а у понеким земљама приступило се и издавању државног папирног новца. Велике масе производа које су европске државе добављале из Америке а које нису могле бити плаћене нормалним начином, то јест, робом, исплаћене су златом и тако су у расподели светскога стока злата наступиле у току рата врло знатне измене. Златне резерве најважнијих светских емисионих банака повећале су се од 4771 милиона долара у 1913 године на 5284 у 1914. и 6664 милиона у 1919. години. Али док су се резерве европских банака повећале у времену од 1913. до 1919. године од 2831 милиона долара на 2891, дотле су се у исто време резерве северо-америчких федеративних банака повећале од 1920 на 2525 милиона долара. Као прва последица овог огромног нагомилавања златних маса у Америци дошло је знатно опадање вредности самога злата која је пала на једва 40% онога што је било пре рата. Према овој поремећеној расподели злата и његовој смањеној вредности, која је значила стварно смањење и његове количине, појавила се после рата једна огромна тражња злата за потребе европских држава које су редом приступиле санирању својих новчаних система на златној основи. Искуство самога рата није ни најмање могло правдати једну овакву политику. Папирни новац који је у свима земљама, и поред ратних прилика, омогућио нормалан привредни живот, показао је у току рата солидност каква се није могла очекивати. У почетку самога рата и поред укидања замењивости новчаница вредност папирног новца се није смањила. Ово смањење наступило је тек када су се новчанице отпочеле да издају не за привредне сврхе него за подмирење државних издатака. У колико је поједина држава у овоме погледу отишла далеко у толико је и њен новац изгубио од вредности. У појединим државама где се папирни новац крећао у разумним границама новац је све до краја рата задржао врло високу вредност, па се чак дешавало да вредност папирног новца буде виша од вредности златнога.

Али и поред овога важнога искуства које је јасно показало да се у савременим европским државама вредност новца заснива не на некој његовој објективној особини него, на ауторитету државе и његовој релативној реткости у поређењу са масом добара, моменат за искоришћавање овога искуства и радикалну измену новчаних система није искоришћен. Мора се признати да у овоме има доста кривице и до саме науке. Она је пре рата или глорификовала метално важење или важност коју у новчаној организацији има државни ауторитет. Ово друго гледиште, које је у ствари било тачно, баш је и највише криво за страховиту инфлацију која се десила после рата. Кнап и његови ученици, изузимајући у неколико Бендиксена, нису никако хтели признати важност коју за новчану вредност има сама количина новца. Оваква теза била је врло повољна за владе поједињих држава које су се по завршетку рата нашле пред огромним финансиским потребама а нису имале одважности или могућности да прибегну нормалним изворима државних прихода. Повољно искуство сте-

чено у рату са папирним новцем допринело је да се пракса издавања новца настави све док није дошло до неизбежне депресијације новца, која је у разним земљама имала различити обим, према томе колике су биле сразмере папирних емисија. Економска наука и то баш онај њен део који је био у теорији новца на правом путу, крича је много што је до несрћног послератног искуства на монетарном пољу дошло. Сасвим је природно што је у оваквој ситуацији победило оно друго, погрешно, гледиште према коме се вредност новца заснива на металу и што је цео свет почeo да гледа у повратку златнога важења једини могући излаз. И у ствари није било другога излаза, с обзиром на то да је папирни новац био потпуно дискредитован и што је моменат за организовање једног савршенијег новчаног система на бази папирног новца био пропуштен.

Процес повратка златнога важења може се данас сматрати као завршен и могуће је на основу његовог досадашњег функционисања донети суд о његовој вредности. Овај суд то морамо одмах рећи, не може бити повољан. Опште прилике како на страни злата тако и у данашњој новчаној привредној и новчаној организацији потпуно су се измениле и привредни живот не пружа ону слику стабилности и напредовања коју је имао пре рата захваљујући функционисању златнога важења. Највећа и несумњива корист коју је донело поновно увођење злата састоји се у стабилности валутарних курсева. У овоме је погледу успех потпун. Трговинске везе између држава поремећене једно време услед непрестаних промена у девизним курсевима, данас су поново успостављене и у колико оне немају онај обим који су имале пре рата, кривица није до валутне нестабилности. И као „кочница кредита“ показало се златно важење као ефикасно, у толико што је спречавало свако емитовање сувишног новца. Додуше исто онако као што је квантитативна ограниченошт злата онемогућивала инфлацију исто тако она у извесним моментима није допуштала да се изврши неопходно проширење новчаног оптицаја, што је могло да буде још штетније од саме инфлације. Опасност од инфлације је данас отклоњена само у колико се новчане реформе састоје из чистог важења злата (кованог или у полугама). Систем златних девиза, који данас, може се рећи, преовлађује, не искључује ни најмање инфлацију. Код оваквог система као подлога за емитовање новчаница служи звечеће злато и златне девизе. Ево како у овоме случају може доћи до излишног проширења новчаног оптицаја и инфлације. Једна банка која има права да емитује новчанице на бази злата и златних девиза откупљује на пр., једну девизу која гласи на 1000 долара. Она је, дакле, повећала свој новчанички оптицај за вредност која одговара суми од 1000 долара. Банка ће девизу наплатити и износ депоновати у неком важном финансијском центру. Она неће извршити ефективни пренос ове суме већ због тога што јој она пласирана у иностранству доноси и извесну добит у виду интереса. На овај начин једна иста сума од 1000 долара врши своју функцију у две

разне земље. Банка која операцију врши кредитира у ствари једно страно тржиште, стављајући своја средства на располагање иностранству, док у исто време она на основу ових средстава емитује новчанице као да ова средства представљају звечеће злато у њеним трезорима. На овај начин спречава се нормалан одлив и прилив злата, стране емисионе банке развијају, мимо воље локалне емисионе банке, своју кредитну акцију на њеноме тржишту и једнога тренутка се могу страна средства на овоме тржишту стећи у толикој мери да инфлација постане неизбежна. Инфлацији је отворен пут на тај начин што је емисиона банка принуђена да купује све девизе које јој се понуде. Услед овога може доћи до проширења банчиног оптицаја новчаница и поремећаја равнотеже између тражње и понуде добра што може довести у питање стабилност цене. Код овакве новчане организације није dakле „златна кочница“ оно што је била пре рата.

Оно што је омогућивало глатко функционисање предратних новчаних система јесте слободна циркулација злата између држава. Злато се могло лако и брзо пренети из једне земље у другу. Моментани мањци у једној земљи бивали су брзо надокнађивани вишковима из других земаља. У овом несметаном кретању златних маса лежи прави смисао самога златнога важења и велике користи које је оно доносило у погледу нивелисања општих привредних услова између земаља. У данашње време се, међутим, ситуација знатно изменила. Свака емисиона банка данас гледа да на све начине не само очува своју резерву него да је у што већој мери повећа без обзира на локалне и међународне потребе за златом. У место слободе данас имамо једну праву борбу емисионих банака око злата, борбу, која је у потпуној супротности са начелима самога златнога важења, коме се на овај начин одузима неопходан елеменат за његово правилно функционисање. Крајњи резултат оваквог рада био је до крајности неравномерна и нерационална расподела златнога стока која се у појединим државама врло тешко осећа. Према једној статистици берлинског Института за проучавање привредних конјуктуре данас је стање расподеле злата овакво: Највише злата по становништву има Француска (177 марака). На друго место долази Аргентина са 175 марака по становнику, на треће Уругвай (160 м.). Далеко најјача данашња привредна област, Сједињене Америчке Државе, долази на четврто место, dakле иза држава које у привредном погледу бескрајно мање важне од ње. Пето место заузима Швајцарска (154 марака), шесто Холандија (102 м.), седмо Нови Селанд (92 м.), осмо Шпанија (88 м.) девето Белгија. Енглеска са 88 марака по становнику заузима тек десето место. После ње долази Австралија (72 м.), Канада (64 м.), Норвешка (62 м.), Данска (55 м.), Ирска (47 м.), Шведска (45 м.), Немачка која данас представља најразвијенију привредну област континента долази после свих ових земаља, dakле на 17 место са (40 м. по становнику). Један велики број држава од велике привредне важности распољажу са релативно минималном количином злата. Наша земља

у овој статистици долази на 37. место. Међу последњим долазе и Јужно-Америчке државе Бразилија, Чиле, Перу које се налазе у једном необичном положају према Аргентини, другој у свету по величини златнога стока. Као што се види данашња расподела злата је до крајности нелогична и представља један велики проблем данашњега времена који доводи у питање могућност даљег одржавања самога златнога важења. Резултати борбе коју по следњих година воде емисионе банке показују у светlostи статистике ове резултате. Од 1926—1929. године повећале су се златне резерве света од 44102 милиона марака на 48351 милиона. У исто време само резерве Француске Банке покazuје повећање од 2984 милиона на 6854 милиона што значи да је Француска сама апсорбовала скоро цело повећање светскога златнога стока. Осим Француске Банке успеле су још неке друге емисионе банке да у овоме периоду знатно појачају своје резерве (тако на пр. Аргентина, Италија, Белгија Немачка, Аустрија и Пољска) и то на штету осталих банака. Услед оваквог поступања данас имамо један број емисионих банака чије су златне резерве у главном стационарне и које према томе нису у стању да у случају потребе повећају обим својих кредита, затим имамо један мањи број банака чије су се резерве повећале у потребној мери, и најзад банке које су успеле да своју златну подлогу повећају у много већој мери него што је то потребно. Ове банке најчешће нису у стању да своје појачане резерве искористеу монетарне сврхе, јер би у томе случају изазвале инфлацију свога оптицаја, чија би природна последица била емигрирање сувишног злата у иностранство. Због тога оне своје непотребне вишкове злата држе неискоришћено у својим трезорима, оне их „стерилизују“. И у овоме погледу се ситуација дакле изменила, тако да данашње златно важење представља само сенку онога што је било пре рата. Да један овакав новчани систем, који поједине земље доводи у немогућност да задовољи реалне потребе своје привреде за кредитом док другима допушта да сваку и најмање важну потребу задовоље не може опстати, мислим да је сасвим јасно. Он је у толикој мери нерационалан са општег гледишта и штетан за интересе појединих земаља да ће неизбежно морати бити напуштен чим се у овим земљама добије права слика ситуације. Са оваквим менталитетом који се данас испољава код емисионих банака златно важење постаје само једна фикција. Оно није у стању да донесе користи са којима је некада било праћено. Поремећено је кретање капитала и отежано је у знатној мери нивелисање кредитних услова. Исто тако се више не може постићи извесна хармонија између земаља, известан паралелизам у њиховом привредном развијању. Оне ће се ако овакав новчани систем потраје развијати независно једна од друге, према томе какве су им могућности задовољења кредитних потреба привреде, то јест, златне резерве. На овај начин неће међу њима бити оне потребне равнотеже која чини да се оне привредно допуњују и интезивно размењују своје производе. Отежаће се, дакле, међународна подела рада, главна основа

целокупног привредног напретка човечанства и главни резултати који су очекивани када се са великим напорима и жртвама приступило у свима земљама поновном увођењу златнога важења, мораће изостати. Ови резултати ни у случају потпуне слободне циркулације злата не би могли бити исти као пре рата, јер су рат и прилике после рата знатно измениле структуру светске привреде, привредне односе међу државама и менталитет оних који данас руководе њиховом привредном политиком.

У области цена где се од злата очекивало обезбеђивање стабилне новчане вредности, показало се злато после рата као потпуно неефикасно. Његова вредност, а са њом и вредност новчаних јединица базираних на злату, није била ни мало постојана. Пошто је у току рата, као што знамо, пала на 40 % своје предратне вредности, злато је у последњој деценији постепено надокнадило тај губитак, тако да је данас његова вредност готово иста као пре рата. Само у току последње три до четири године попела се вредност злата за више од 30 %. Разуме се да је дејство на привредни живот овога непрестаног опадања цена било крајње неповољно. Оно је, може се рећи и узрок тешке привредне депресије кроз коју данас пролази светска привреда. За све оне који су до сада сматрали варијације цена као једну појаву без важности садашње искуство може да послужи као врло добра поука. Целокупна светска привреда надокнадила је у велико губитке претрпљене у рату, она је обновила и појачала своја производна средства, рационализовала своје производне методе и од једном када је требало да будемо сведоци највећег просперитета који је икада забележен, морамо да констатујемо потпун застој.

Овакав развој светске привредне ситуације предвиђан је већ одавно. Нису после рата били ретки гласови који су опомињали на опрезност и кооперацију у питању злата. Још на Ђеновској конференцији, под утицајем професора Касела, истакнута је опасност која прети свету од нерегулисане тражње злата. Али ови апели нису имали никаквога дејства. Свака је земља гледала на своју руку да дође до што већих количина злата услед чега је неизбежно морало доћи до извесне његове апресијације, која се изражавала у све већем паду цена. Напоредо са повећаном тражњом злата дошла је једна нова опасност: опадање производње златних рудника. Сви стручњаци су били сложни да је производња злата достигла своју највишу границу и да се мора рачунати са њеним постепеним опадањем. Према једном ауторитетном мишљењу производња трансвалских рудника, која представља преко 50 % светске годишње производње, пашће ускоро на половину свога данашњега износа. Ј. Кичин, директор једног од најважнијих рударских предузећа Трансвала, предвиђа да ће 1934. производња бити смањена за око 30 %. Није било тешко предвидети да ће овакво смањење производње морати да проузрокује повећање вредности злата, али је било немогуће уверити свет да оваква опасност постоји. И данас када се ситуација у тако великој мери погоршала, постоји опасност да не дође још

до већег погоршавања, јер се и даље спроводи иста политика као и до сада. Под оваквим приликама свет може себи, по цену огромних жртава, дозволити луксуз да располаже са новчаним системима базираним на злату, али се мора одрећи оне највеће користи, коју треба да му један добар новчани режим обезбеди, стабилности цена.

Професор Касел испитујући период од 1850—1910. године дошао је до закључка да је за нормални развитак светске привреде и одржавање стабилног нивоа цена потребно, да се светски сток злата сваке године повећава за 3%. Амерички научник Л. Еди верује да у Сједињеним Америчким Државама ово повећање мора износити 4, 3%. Производња злата, на против, опада, праћена својом неизбежном последицом — дефлацијом цена, и са свима њеним економским и социјалним последицама. Снабдевање света са златом постало је ненормално и начин на који се врши расподела расположивих количина злата исто тако је ненормална. Не треба се онда ни најмање чудити ненормалним приликама које данас владају у светској привреди.

Многи данас поричу да је данашњи пад цена последица оскудице злата. Њихов најважнији аргумент јесте данашње велико обиље новца које би требало на против да доведе до повећања цена. Обиље новца које данас влада на свима новчаним тржиштима свакако је један повољан момент који може довести до преокрета у прутивредној ситуацији. Али погрешно је мислити да ова појава нема ничег заједничког са релативним смањивањем светскога стога, па чак да она негира сваки утицај оскудице злата на данашњи ниски ниво цена. Не сме се посматрати данашња ситуација оваква каква је данас. Она је само фаза у једном процесу који траје већ од тужег времена. Пре но што је до данашњег новчаног обиља дошло, могла се на против запазити јака затегнутост на свима новчаним тржиштима. Ако се упореде есконтне стопе емисионих банака из 1929. године са данашњим најбоље ће се видети како је обиљу новца претходила врло велика затегнутост кредита. Скупоћа новца у једном моменту када је производни апарат био у пуном напону морало је довести до јаче понуде добра и пада цена. А кад се овај пад појачао услед тога што су се прилике у светској пољопривреди погоршале и њена способност да апсорбује производе једне рационализоване и повећање индустријске производње умањила, она је ова дисхармонија између индустрије и пољопривредне морала убрзати пад це-на. Неизбежно уздржавање потрошача од куповине, које се стално испољава у временима када цене опадају, исто тако је допри-нело да пад цена добије веће сразмере. Велики пад цена и стагнација у пословима ослободили су велике масе новца и довели до данашњења новчаног обиља. Али почетни узрок целог овог процеса састојао се у недовољном снабдевању привреде са новчаним и кредитним средствима које је наступило услед релативног сужавања саме кредитне основе то јест, количине злата расположиве за новчане сврхе. Обим кредита се није могао повећавати напо-

редо са развитком производње услед чега је морало доћи до по-ремећаја равнотеже између тражње и понуде добра, у коме лежи узрок великој непостојаности цена.

VIII.

Из досадашњег излагања могућно је видети колико да нашња новчана организација света не одговара потребама једног рационалног привредног рада. Мане данашњих новчаних система далеко надмашују користи које они пружају. Намеће се да-нас потреба коренитих измена, које ће се у толико успешније моћи спровести у колико се више буде слабио металистички ата-визам и тако распострањена фикција постојање вредности зла-та. Реформа данашњих новчаних система и постављање нових начела у области монетарне политике представљају најважнији рад на путу једне истинске рационализације светске привреде. Досадашње искуство показало је у довољној мери да се многи штетни експерименти, који су чињени са новцем, били могућни само стога што су у економској науци мишљења била подељена у толикој мери да се они који су имали да одлучују о новчаним питањима нису на савете и мишљења теоретичара ни освртали. Ми смо већ истакли како је наука непосредно после рата била не-припремљена и да носи добар део кривице што је привредни же-вот после рата упућен једним потпуно погрешним правцем. Да су теоретичари успели да се сложе у питању неколико основних начела, и отворено и јасно указали свету на последице које може имати њихово непоштовање, вероватно да се светска привреда не би налазила у данашњој кризи. У исто време не би данашње вре-ме у толикој мери карактеризовано лутањем у тражењу солуције и оклевашњем пред радикалним реформама и општом вером у не-погрешивост предратних привредних метода. У питању новчане реорганизације, која представља и још ће више у блиској бу-дућности представљати, најважнији проблем савремене привре-де, морају се тражити решења, која ће у потребном тренутку моћи са успехом бити примењена. Овај нови одлучни моменат у коме ће се у области новчане организације морати да пође новим путевима, не сме економска наука дочекати неспремна, као што је то био случај пре рата. Иначе ће се и даље низати безуспешни експерименти који само прекидају и ремете правилан развитак друштвене привреде.

Проблем новчане стабилности заинтересовао је последњих година прве умове економске науке и већ постоји већи број про-јектата једне рационалније новчане организације, којом би се нов-чаној јединици обезбедила што потпунија стабилност. Особиту пажњу заслужују идеје и планови које су изнели И. Фишер, Л. Лефелд, М. Кинс, К. Снајдер и Р. Отреј. Сви ови писци препору-чују знатне измене у данашњим новчаним системима. У свима овим пројектима злату је и даље додељена мање или више важна улога, али сваки од њих представља осуду данашњег новчаног поретка. Најоригиналнији је сигурно план проф. Фишера. Он

предлаже да се количина злата коју садржи новчана јединица мења с времена на време, тако да увек представља исту куповну снагу у погледу добра и услуга. У једном оваквом новчаном систему постигло би се то да појединач увек за своју новчану јединицу добије исту количину добра. Као што се данас за једну увек исту количину злата добијају час веће час мање количине разне робе, тако би у Фишеровом систему једна иста количина робе давала права на различиту количину злата. Овде је ситуација обрнута и интерес појединца је много боље задовољен. Човеку је важније да у свако доба може за свој новац добити исту количину добра, нарочито у временским размацима. Колико је сама тежина новчане јединице, да ли је она за неки милиграм већа или мања него што је била предходне године за њега је индиферентно.

Много је радикалније решење које предлаже проф. Кинс. Он иде тако далеко да саветује и напуштање самога злата. „Могућно је, тврди Кинс, да обезбедимо све користи које злато пружа а да при томе не осудимо наш новац да слепо следи ћудљим флукутацијама злата и будућих промена његове вредности које се не дају предвидети“. По његовом мишљењу улога злата имала би се свести на изравнање моментаних дефициита у билансу плаћања и да служи као резерва за непредвиђене потребе рата. Кинс је присталица употребе папирног новца чија би се вредност одржавала на истоме нивоу помоћу једне новчане политике засноване на идејама квантитативне теорије новца. Лефелд, професор универзитета у Јоханесбургу (Јужна Африка) је један од најбољих познавалаца питања злата. И он је мишљења да опасност једне прогресивне оскудице злата постоји и предлаже да се обезбеђење стабилности вредности злата повери једној нарочитој међународној финансијској установи, која би контролисала производњу злата и регулисала његову цену као што на пример велике финансиске организације раде у погледу дијаманата и гуме. Предложена установа, дакле, личила би на један велики траст који би у својим рукама држао целокупну тражњу злата и имао монополски положај и могућност да одређује цену злата. Данас се у рудницима ради само у колико је производња рентабилна. И из овога разлога данас многи рудници леже неискоришћени. Једна међународна организација могла би помоћи овакве руднике и омогућити им рад. Проф. Лефелд не замишља ову установу као какво приватно предузеће него као једну велику међународну организацију у којој би биле заступљене све државе. Предлог К. Снајдера састоји се у реформи данашњег новчаног система Сједињених Америчких Држава. По овоме предлогу би се имала сва средства америчких емисионих банака искористити у циљу одржавања стабилне куповне снаге долара. Установила би се законска обавеза федералних резервних банака да спуштају или дижу своју есконтну стопу и да смањују или повећавају свој портфољ ефеката, у свакој прилици када се у нивоу цена деси промена од 3%.

Р. Отреј види решење проблема стабилности злата у једној тесној сарадњи између емисионих банака, проширењем употребе важења златних девиза. Емисионе банке најважнијих држава отвориле би једна другој велике кредите у националном новцу. Новац сваке државе би био изражен у злату и једном одговарајућом кредитном политиком одржавале би се цене на једном стабилном нивоу, израженом индексним бројевима. Међусобним отварањем кредита отклонила би се опасност од великих промена у девизним курсевима и у исто време учинила се излишном употреба ефективног злата, које би на овај начин било економизирano и опасности од недовољне производње злата и његове неправилне расподеле биле би отклоњене.

Сваки од ових планова карактерише се неком оригиналном цртом а сви имају једно заједничко обележје. неповерење према данашњем новчаном поретку у коме гледају опасност за привредну будућност света. Сваки од њих интересантан је и изводљив и није скопчан ни са каквим несавладљивим тешкоћама. Али радикална новчана реформа може бити изведена само на међународној основи и стога се мора решити и питање чија ће се идеја усвојити и којим ће се путем ићи. Ако би се на основу свих ових планова израдио један нов, који би и могао да придобије већину светских стручњака, економска наука учинила би једну велику услугу човечанству. У критичном моменту, када би под притиском невоље ситуација била погодна да се данашњи новчани системи реорганизују, располагало би се са једним планом, који се не би могао игнорисати.

Да ли ће се потребне мере предузети тек када ситуација буде постала неподношљива? Да ли ће се чекати да наступи катастрофа па да се отпочне са отклањањем узрока који данас доводе до толиких привредних недаћа, то ће нам показати најближа будућност. За сада процес погоршавања привредних прилика у целоме свету узима све већи маx. Само у три најважније индустриске земље (Сједињеним Државама, Енглеској и Немачкој) остало је без посла преко десет милиона радника. Може се очекивати да врло ниске цене и јефтин кредит изазову извесно оживљавање послова. Али би било погрешно у њему гледати и оздрављење, престанак кризе. Ситуација светске привреде може, се побољшати, али докле год постоје узроци који су до данашњег стања довели, ово побољшање не може бити ни трајно ни потпуно. Крајњи резултат, поред сталног слабљења светске привреде и највеће беде широких слојева, биће потпуно дискредитовање златнога важења, исто онако као што је после рата, услед експлеса у издавању новчаница, дискредитован папирни новац. Овај дуги и тешки пут којим ће се једнога дана доћи до боље новчане организације требало би по сваку цену уштедити човечанству. И у овоме тренутку без икаквих дубљих измена било би могућно побољшати ситуацију већ самим елиминисањем грешака које се данас у области новчане политике чине. Фаворизирање једне, са гледишта светске привреде, рационалније расподеле

злата, напуштање праксе његовог стерилизовања, увођење извесне контроле у производњи и дистрибуцији злата, јесу мере које би биле у стању да доведу до брзог побољшања. У Банци за Међународне Обрачуне располаже се данас са једним органом коме би могле припасти врло важне функције. Јакав орган био је неопходан од тренутка када су новчани системи престали бити базирани на истим начелима као и пре рата када је за њихово правилно функционисање било довољно да се обезбеди што већа слобода. Међународни новчани промет мора на неки начин бити регулисан, када он већ више не функционише аутоматски. Оставити свакој држави на вољу да поступа сама према својим интересима доводи до новчане и привредне дезорганизације, која неизбежно мора погодити и саме поједине државе. Споразум и заједнички рад је неопходна допуна данашњих националних новчаних система, који иначе не могу одговорити своме задатку. Међународна Банка треба да буде инструмент преко кога би се стална кооперација свих земаља могла организовати, на један врло користан начин. Овом сарадњом могли би се обезбедити и стабилност девизних курсева, и рационалније искоришћавање злата и обезбеђење његове стабилности и исто тако нивелисање каматних стопа и побољшање снабдевања поједињих земаља са кредитом. Данашњи проблем новца је један изразито међународни проблем не само због развијености међународних привредних односа, него нарочито стога што су данашњи новчани системи држава организовани на начелима златнога важења које је по својој природи међународнога карактера и сви чланови светске заједнице морају од њега имати подједнаке користи. Али ово неће бити случај докле год буде трајала данашња борба о злату која онемогућује његову стабилност и докле год поједине државе буду имале сувишног злата док друге не буду у стању да, због оскудице у злату, искористе привредне могућности са којима располажу. Ако, према томе, у питању злата не буде могућно реализовати потребну међународну кооперацију, онда оне државе чија је и сама привредна егзистенција угрожена услед њиховог сиромаштва у злату, неће имати другог излаза него да напусте међународну новчану заједницу и организацију свога новца изведу на једној новој основи.

Д-р Александар Јовановић.

МЕЂУНАРОДНО-ПРАВНА ХРОНИКА

Девети међународни правни конгрес за ваздухопловство.

Упоредо са развојем ваздухопловства, које је у новије време узело велике размере, развијало се и право, које је имало да регулише поједине проблеме поникле услед овог развоја ваздушне пловидбе. Правне проблеме у ваздухопловству почели су да расправљају најпре поједини правници теоретичари, затим су се њима бавила правничка удружења, док их нису уредиле

својим законима и уредбама поједине државе, које су најзад приступиле закључењу међународних конвенција о уређењу међународног ваздушног саобраћаја. Данас је у овој области најважнији рад држава, које било својим унутрашњим правним нормама било међународним конвенцијама стварају позитивно право у области ваздухопловства. Но упоредо са овим радом држава, правне проблеме ваздухопловства расправљају разна правничка удружења, чији је циљ да претресу поједина питања и изврше потребне припремне радове, који би олакшали посао званичних органа и у многоме допринели што свестранијем проучавању ових деликатних проблема. Од свих приватних удружења која су расправљала ова питања, најкорисније резултате показао је *Међународни правни одбор за ваздухопловство* (Comité Juridique International de l'Aviation). Ово удружење основано је 1911 године у Паризу, и ставило је себи у задатак да утврди правила по којима би се створило законодавство о ваздухопловству. Ова правила би била сакупљена у једном законику о ваздуху (Code de l'air). Оснивачи овог удружења сматрали су да ће нов начин саобраћаја проузроковати многоbroјне спорове и покренути многе проблеме, који ће од правника захтевати решење. Правници су дужни да ове проблеме реше повољно по привредне и социалне потребе становништва, и у међусобном споразуму између цивилизованих држава. Удружење је створоило у главнијим градовима поједињих држава националне одборе, састављене искључиво од правника, и ови су одбори одређивали своје известиоце, састајали се да претресају њихове извештаје и своје закључке подносили управном одбору у Паризу. Овај управни одбор састављен је од претставника разних држава, и он претреса поједина питања, као и предлоге националних одбора, и припрема међународне конгресе на којима се ова питања имају коначно расправити. На конгресима свака национална група (односно свака држава) има само један глас. На тај начин одлуке конгреса претстављају стварно једно међународно решење.

Први конгрес Међународног правног одбора за ваздухопловство одржан је у Паризу 1911 год, други у Женеви 1912 год., трећи у Франкфурту на Мајни 1913 год. На ова три конгреса утврђен је 31 члан „Законика о ваздуху” о општим начелима ваздушног саобраћаја, о држављанству и иматриkulацији ваздухоплова, о узлетању и слетању, о бацању са ваздухоплова и о остацима, о законодавству које се има применити и о судској надлежности у ваздушном саобраћају, о својини ваздуха и накнади штета причинених ваздухопловима. После рата састало се четврти конгрес овог удружења у Монаку 1921 год. Овај конгрес бавио се питањима Конвенције о ваздушној пловидби од 13 октобра 1919, и донео је резолуцију у прилог Конвенције. Но одредба чл. 1. Конвенције критикована је, јер је овим чланом Конвенције проглашено начело суверености над ваздушним простором, док је у Међународном правном одбору за ваздухопловство усвојено начело потпуне и неограничене слободе вазду-

шног простора, које је начело изражено у чл. 1 и спроведено и кроз остале чланове „Законика о ваздуху”. На овом конгресу је извршена ревизија одредаба „законика о ваздуху”, усвојених пре рата, нарочито у питањима узлетања и слетања, бацања са ваздухоплова и баласта. Затим су на истом конгресу претресане одредбе о одговорности, о осигурањима, о хипотекама и залогама ваздухоплова. Пети конгрес одржан је 1922 год. у Прагу и на њему су расправљана питања узлетања и слетања, држављанства ваздухоплова и друштава, о преносу и јемству, за тим о одговорности и праву задужења, о осигурањима, о несталима у ваздуху и о ваздухопловном рату. Шести конгрес, одржан у Риму 1924 год., бавио се питањима режима ваздухоплова у иностранству (класификација ваздухоплова, прелетање и слетење, положај личности на ваздухоплову и штете причине ваздухопловством); осигурања и ваздухопловнога рата. Одлучено је да се питања ваздухопловнога рата не уносе у „законик о ваздуху”. Седми конгрес био је у Лиону 1925 год., и на њему су расправљана питања међународног ваздухопловног царинског уређења, осигурања и санитетских ваздухоплова у случају рата. На осмом конгресу, одржаном у Мадриду 1928 год., претресана су питања поштанских ваздухоплова, ризика и више силе, осигурања одговорности према трећима и режима ваздухопловних путева. На ових осам конгреса утврђено је 87 чланова „законика о ваздуху”.

Крајем септембра и почетком октобра 1930 одржан је у Будимпешти девети конгрес Међународног правног одбора за ваздухопловство. Колико је рад овог удружења значајан, најбољи је доказ, да су, поред многих чланова удружења, конгресу присуствовали и званични делегати влада двадесет четири државе. Нашу Краљевину на овом конгресу заступали су Г. д-р Стеван Дракулић, ваздухопловни потпуковник и шеф нашег цивилног ваздухопловства и писац овог чланка, а Г. Г. Радомир Луковић, наш посланик у Будимпешти и дивизијски ћенерал Душан П. Симовић, који су такође били одређени да претстављају владу наше Краљевине, били су спречени да на конгресу узму учешће.

Конгрес је одржан у палати мађарске Академије Наука, а у име мађарске владе отворио га је заступник Министра иностраних послова граф Александар Куен-Хедервари. Поздрављајући скуп који се састао у циљу настављања рада на изградњи ваздухопловног права, он је подвикао резултате рада ранијих конгреса. Тежња удружења је да се слобода ваздуха призна у међународном праву као што је призната слобода мора. Техничко усавршавање ваздушног саобраћаја посведневно изазива нове правне проблеме и задатак је влада културних држава да прате развој ваздухопловства и свој правни систем саобрађавају новим потребама. Данас трговачки ваздушни саобраћај има важно место у светској привреди, и из дана у дан добија све већи значај и важност. Будућност ваздушног саобраћаја није у унутрашњем саобраћају, већ у великим међународним линијама које везују

континенте и океане. Ове линије прелазе границе држава, нарочито у густо насељеној Европи, и доприносе да те границе што мање сметају светској привреди и саобраћају. Отуда је потребно да се прописи о ваздушном саобраћају изједначе, и то у смислу потпуне једнакости свију држава у међународном ваздушном саобраћају. То је баш задатак „законика о ваздуху“. Овакав развитак ваздухопловства и са њиме и ваздухопловнога права има посебан значај за континенталне државе које немају мора, и према томе су у неповољнијем положају у погледу светског саобраћаја. Оне могу да очекују побољшање само у развоју ваздушне пловидбе и у проглашењу потпуне слободе и једнакости свих држава у међународном саобраћају ваздухом. На говоре мађарских делегата одговорио је претседник Међународног правног одбора за ваздухопловство, познати париски професор Г. А. де Лапрадел (A. de Lapradelle). Он је нагласио огроман технички напредак у области ваздушног саобраћаја за последњих двадесет година. 1908. године био је огроман успех прелетање канала Ламанш, данас ваздушне лађе предузимају пут око света и авиони прелећу океан. Са непоколебљивом вером у напредак ваздушног саобраћаја људи су прешли преко свих тешкоћа и за кратко време од 20 година остварили фантастичне замисли поједињих утописта и књижевника. Са исто тако непоколебљивом вером Међународни правни одбор за ваздухопловство сарађује на великом делу уређења међународног ваздушног саобраћаја. Дужност је правника да утврде правна начела и норме, како би и свет и појединач извукao највећу корист из ваздухопловног саобраћаја. На овом пољу и у овом правцу баш ради свесрдно Међународни правни одбор за ваздухопловство.

На дневном реду деветог конгреса била су три питања: ваздушно кретање изнад мора, хидроавиони и злочини и преступи учињени на ваздухоплову. По првом питању ваздушног кретања изнад мора (*Circulation aérienne au-dessus des mers*) известилац, париски адвокат Хилд (Hild) у своме опсежном извештају изложио је историски развој начела слободе мора, при чему се подразумева слобода пучине, затим развој и садашње стање питања прибрежних (територијалних) мора, мореуза и канала и риболова у територијалним морима. У вези са питањем слободе мора поставља се и питање слободе ваздуха изнад тих мора. Сам Међународни правни одбор за ваздухопловство заступа гледиште потпуне слободе ваздуха, но међународна конвенција од 1919. стала је на гледиште суверености над ваздушним простором изнад државне области и њених територијалних вода, и то се мора стално имати на уму. Но кад се остави ваздух који потпада под сувереност ма које државе, остаје онај ваздух изнад слободног мора. Правна природа тога ваздуха је везана за правну природу мора под њим — дакле и он је слободан. Могло би се поставити питање да ли је слободно море и ваздух над њим res nullius, но данас је опште гледиште да то није res nullius већ res communis. Слободна мора и ваздух над њима имају огромна пространства и свако има једнако право да се користи

њима, разуме се под условом да не наноси штете другоме¹⁾). Ова слобода пловидбе није ничим ограничена, и неби се могла ставити ни под контролу Друштва народа, јер то, најпре, није заједнички Друштво народа, а затим, ово не располаже срећствима нити органима који би могли да врше ефикасну контролу над пловидбом или ваздухопловством по пучини и изнад ње. У ствари о овоме се поставља питање тек са изградњом вештачких пловећих острва, која се сада пројектују ради олакшања прекоокеанског ваздушног саобраћаја. Питање је по којим ће се законима поступати на пловећим острвима, и да ли се тиме и у колико ограничава и крњи слобода мора, које је признато као *res communis*. Институт за међународно право стао је још 1905. године на гледиште да ако једна држава поседне једно пловеће острво, то не значи да је окупирао део површине мора, већ је окупирало само то острво. Међутим француски национални одбор претресао је ово питање јануара 1930. и донео једну резолуцију која се подноси међународном конгресу. По тој резолуцији пловеће острво, које се ствара за потребе ваздушне пловидбе, може се основати на пучини само под влашћу и одговорношћу једне признате државе. Стварање таквог острва може да изврши и нека држава која нема морске обале. Држава под чијом је власти то острво, не сме да забрани коришћење ваздухопловима страног држављанства. Држава је дужна да обавести друге државе о стварању вештачког острва. Једном међународном конвенцијом прописаће се одредбе о сигнализацији и одредиће се с обзиром на ваздухопловне путеве где та острва треба да се поставе. У случају рата ова се острва не смеју заробити нити премештати. Ипак, ако то острво припада једној зараћеној страни, друга га може заузети. Но ниуком случају није допуштено једној зараћеној страни да претвори такво неутрално острво у поморску (навалну) базу. Таква употреба повлачи одговорност државе под чијом је власти острво, према општим начелима о неутралности.

У дискусији по овом предлогу истакнуто је неколико питања. Шпанска делегација истакла је да и ако присталице слободе мора, они сматрају да је то једно политичко начело, које се не мора примити. Пловећа острва треба да су у служби међународног саобраћаја, и с тога је најбоље да буду у начелу под контролом Друштва народа. Ово може да делегира своју власт контроле-

¹⁾ У вези са овим поставило се једно занимљиво питање. И ако је ваздух изнад слободног мора *res communis*, да ли државе, које немају обале, т. ј. непосредну везу са морем (као на пр. Мађарска, Чехословачка, Швајцарска) имају право да захтевају службеност прелаза преко територије суседних им држава, да би могле да дођу до слободног ваздуха и тиме искористе своје право слободног кретања. О овом питању водила се дискусија у италијанском националном одбору Међународног правног одбора за ваздухопловство, и према предлогу Чезаре Савоје донета је резолуција да државе које немају мора немају право да захтевају од суседних држава службеност прелаза преко њихове територије, да би могле доћи до слободног ваздуха, који као *res communis* и њима припада. В. Cesare Savoia, *La Circulation aérienne au-dessus de la mer*, Droit aérien, 1930 № 1. р. 27-30.

некој другој држави. Оваква организација показала би се нарочито корисном за време рата, јер држава која сагради острво лако може да организује контролу за време мира, али за време рата то јој је немогуће. Међутим ако је острво под контролом Друштва народа, све и да је ово делегирало своју власт контроле једној држави која је ушла у рат, лако може да се опозове делегација, и да острво и даље буде неутрално. Конгрес се није сложио са овим шпанским предлогом, сматрајући да Друштво народа ни по своме циљу ни по срећствима и органима којима расположе не би могло да прими организовање и управљање пловећим острвима. У међународном праву, изјавио је претседник управног одбора Међународног правног одбора за ваздухопловство, Г. де Лапрадел, мора бити рада и одговорности. Стварање острва мора да покрене и изведе једна држава или неко друштво. Но и ово друштво има своје држављанство, и чим се једно острво сагради мора се јавити једна држава, по чијим се законима и под чијом се одговорношћу управља на острву. Из тих разлога већина је остала у начелу при предлогу известиоца.

Мађари су предложили да се прошири начело чл. 1 „законика о ваздуху“ о слободи ваздуха, не само на ваздушну пловидбу изнад слободног мора, већ и на то да државе које немају морске обале имају право да се слободно приближе пловећем острву (одн. слободном мору) преко других држава. Што се тиче самог стварања острва, државе које немају мора су углавном сироте, и у пракси неће моћи да граде острва, али им треба признати право да дођу до мора и да се користе овом *res communis*. У међународном праву постоје интернационализоване реке, постоји и преседан у пролазу железница преко туђе територије, кад иду из једног места у друго место своје државе. С тога треба створити интернационализоване ваздушне путеве. У својим говорима Мађари су се удаљили од начелне дискусије и више пута отворено помињали да траже од Југославије слободан пут до мора. Против мађарског предлога били су нарочито Италијани, који су стајали на гледишту да државе нису дужне да допусте пролаз до мора ваздухопловима држава које немају морске обале. Како се дискусија по овом питању заострила, на предлог Г. де Лапрадела Мађари су повукли своје предлоге, задовољивши се чланом 1 „законика о ваздуху“, који начелно заступа слободу ваздуха.

Један предлог италијанске делегације, да се створе две врсте пловећих острва, од којих би једна била затворена а друга отворена публици, као што је случај са аеродромима, није усвојен.

Немци су предложили да се из нацрта известиоца изоставе одредбе које говоре о случајевима рата. Данас се сматра да је рат злочин. С тога ми правници не треба ни да допустимо могућност да се злочин изврши. Конгрес је ипак стао на гледиште да и ако нико не жели рат, постоји могућност рата, и то не треба занемарити. Треба предвидети прописе и осудити унапред зверства рата. Улазећи у рат нападач треба да зна да су му

многе ствари забрањене. — Ипак, члан који је говорио о положају пловећих острва у случају рата, скинут је са дневног реда свог конгреса.

Наша делегација покренула је питање о самом називу „пловећих“ или „вештачких“ острва. Појам острва је везан за чврсту земљу, која је у непосредном додиру са тлом, односно дном мора. Острво не може да плива, јер су то два супротна појма. Поводом овога развила се живља дискусија, и на крају је усвојен назив „ваздушно пристаниште на пучини“ (*L'aéroport de haute mer*).

Најзад по овом питању конгрес је донео следећу резолуцију: Чл. 1. Ваздушно пристаниште на пучини, створено за потребе ваздушне пловидбе, било да је својина неког појединца или неке државе, може се установити на пучини само под влашћу и одговорношћу једне државе, било да ова има или нема морске обале. — Чл. 2. Држава под чијом се влашћу налази ово ваздушно пристаниште на пучини, прописује услове пристајања и експлоатације на њему. Ако је ваздушно пристаниште на пучини отворено јавном искоришћавању, не сме се чинити никаква разлика ваздухоплову према њиховом држављанству. — Чл. 3. Државе су дужне узајамно да обавештавају о својим намерама за стварање ваздушних пристаништа на пучини. У случају ако се, у року који ће се одредити, нека држава овоме упротиви, спор ће се поднети Друштву народа. Ако, из неког разлога, Друштво народа не може да се позове, или ако не успе да реши спор, странке се обавезују да прибегну поступку обавезне арбитраже.

Друго питање на дневном реду било је: повреде кривичног законика почињене на ваздухоплову (*Les infractions à la loi pénale commises à bord des aéronefs*). Известиоци по овом питању, два Мађара П. Даниловић и В. Сонди (Szondy), у свом извештају најпре су изложили разне системе о кажњавању повреда кривичног законика у међународном ваздушном саобраћају. По једном систему за правосуђе је надлежна држава изнад које је ваздухоплов, без ограничења. Овај се систем оснива на начелу суверености. Сва дела почињена у територијалној суверености једне државе спадају у искључиву надлежност њених судова. Но ова надлежност још не искључује персоналну или реалну надлежност других држава. Тако би за преступ који учини француски држављанин на француском ваздухоплову изнад мађарске територије, били надлежни како мађарски тако и француски судови, први по начелу територијалности, други по начелу персоналитета. Чисто територијални систем влада у Енглеској и Сједињеним америчким државама. По овом систему власт сваке државе се простире само у њеним географским границама. Кад би се овај систем усвојио, енглески судови не би судили за дела учинјена на енглеском ваздухоплову у иностранству. По другом систему ваздух се сматра потпуно слободан и за дела учинјена на ваздухоплову надлежна је држава чијег је држављанства ваздухоплов (*loi du pavillon*). Једном фикцијом закон

земље чијег је држављанства ваздухоплов сматра се територијалним законом. Овај је систем заступао француски правник Фошиј. Главна замерка овом систему је што се искључује надлежност државе изнад које је дело учињено, и што би било врло тешко приморати државу у коју се ваздухоплов спустио да изда кривца, ако би био њен држављанин, држави којој припада ваздухоплов. По трећем систему повлачи се аналогија између поморске пловидбе и ваздушне пловидбе и према томе као што постоји територијално море, покушава се да се одреди у ваздуху једна зона блиска земљи, у којој би била надлежна држава, а изнад које би био слободан ваздух. Но овде с једне стране јавља се тешкоћа да се ограничи та зона, а с друге стране налазимо се пред фактом, признатим у конвенцији од 1919. године, да се државна сувереност протеже неограничено над ваздухом изнад ње. По четвртом систему у ваздуху постоје истовремено две надлежности, као и код трговачких бродова који се налазе у територијалним водама страних држава: ваздухоплов се може посматрати независно од свега што га окружује, и онда је надлежна држава у чијем је држављанству, а може се посматрати у вези са спољним односима, и онда је надлежна држава изнад које се налази. Но у овом случају постоје многе могућности сукоба закона. Најзад, по петом систему, држава над којом се ваздухоплов налази не одриче се своје апсолутне надлежности, али се сматра да је и држава којој припада ваздухоплов овлашћена да казни за дела почињена на њему. Овај систем је усвојен у пројекту немачког кривичног законика.

Известиоци су предложили један компромисан систем. Понима треба створити нарочити режим за кажњавање дела учињених на ваздухоплову, али тако да тај режим не буде у контрадикцији са општим начелима позитивног међународног кривичног права. У опште признаје се да се надлежност у погледу кривичног права има одредити у првом реду по начелу територијалности. Но с друге стране практичне потребе изазивају да се призна да државе могу казнити за дела учињена у иностранству од њихових држављана (персонална надлежност), за повреде управљене против добара и интереса државе или њених држављана (реална надлежност) и чак катkad за повреде учињене у иностранству од странаца, да би се тиме избегла њихова некажњивост (универзалност права кажњавања)¹⁾. Ниједно законодавство не може да се одрекне да казни дела учињена у ваздухоплову од властитих држављана ма и изнад туђе територије, чак и ако према закону те туђе државе то не би била кривична дела. Исто тако државе се не могу одрећи своје реалне надлежности. Данашњи пак међународни саобраћај све више доводи до примене универзалну надлежност. Према систему који су предложили известиоци свака држава има право да кажњава, према

¹⁾ Сличне одредбе предвиђене су нашим новим Кривичним закоником, у чл. 3—9.

своме нахођењу, по којој било надлежности. Ипак, у хијерархији надлежности прво место припада територијалној надлежности. У случају да се ова не може да утврди, сматра се да је надлежна држава којој припада ваздухоплов. Међутим, кад је једно дело већ било суђено у једној држави, и кривац издржао казну, примењује се начело non bis in idem, т. ј. за исто дело не може се казнити од друге државе.

После дуже дискусије по овом пројекту, која се водила у главном око надлежности власти за повреде учињене на ваздухоплову, и у току које су подношени разни предлози, усвојена је ова резолуција: Чл. 1. У кривичном погледу радње учињене на ваздухоплову потпадају под нарочиту надлежност: кривичну надлежност ваздухопловнога права. — Чл. 2. Кривична надлежност ваздухопловнога права припада с једне стране држави чији је ваздухоплов (à l'Etat du pavillon) а с друге стране држави изнад које лети (à l'Etat surveillé). — Чл. 3. Дејства кривичне надлежности ваздухопловнога права су иста као и она територијалне надлежности. — Чл. 4. Кривична надлежност ваздухопловнога права не искључује вршење спречавања на другим основама сем територијалности. — Чл. 5. Кад ваздухоплов нема држављанство државе изнад које лети, она од две надлежне државе, у чијим се рукама налази осумњичени, има првенство надлежности. — Чл. 6. Према другим државама уређење надлежности врши се првенством специјалних надлежности ваздухопловнога права, а уређење специјалних надлежности ваздухопловног кривичног права врши се првенствено по законима земље којој ваздухоплов припада (par priorité de la loi du pavillon), сем (1) ако по својој природи дело доводи у опасност безбедност и јавни поредак државе изнад које ваздухоплов лети, и (2) ако дело повређује припаднике државе изнад које ваздухоплов лети. — Чл. 7. Држава која не допушта екстрадицију својих држављана, обавезна је да их казни кад се врате на њену територију, ако су на страном ваздухоплову учинили неко кривично дело предвиђено кривичним законодавством. Ова се одредба неће применити ако у таквом случају не би била добивена екстрадиција странца¹⁾.

Треће питање које је било на дневном реду, питање хидроавиона, није претресано на конгресу, већ је донесена резолуција, да управни одбор најпре припреми ово питање и поднесе га једном од идућих конгреса.

На завршетку деветог конгреса, румунска влада позвала је Међународни правни одбор за ваздухопловство да се идући, десети конгрес, одржи у Букурешту, што је и усвојено.

Илија А. Пржић

ANALI PFB | anali.rs

¹⁾ Т. ј. овим је проглашено начело реципроцитета при издавању и кажњавању криваца.

ЕКОНОМСКО-ФИНАНСИСКА ХРОНИКА

Међународна конференција за примењену економију

Привредна историја показаје једнога дана у пуној светlostи сва лутања и погрешке данашње привредне епохе. Она ће утврдити које су социјалне снаге и утицаји спречавали да дође до примене начела која су се на привредном пољу наметала послератним генерацијама. Али већ и данас није немогуће изнаћи главне узроке послератних привредних недаћа. Они пре свега леже у утицају који су имали и имају приликом решавања привредних питања моменти политичког карактера. Затим у дубоком уверењу света у савршеност предратних привредних метода, који су захваљујући потпуној слободи у привредном раду обезбеђивали извесну хармонију и уравнотеженост привредног живота, до душе, по цену огромног расипања привредних снага и средстава. Овакво схватање довело је до непознавања и потцењивања економске науке у круговима практичара и извесног устручавања теоретичара од улажења у решавање проблема практичног привредног живота. Али док данас практични привредници задржавају и даље према економској науци свој скептички став, код представника економске теорије осећа се све веће интересовање за практични живот. Последњих година целикупна економска теорија оријентише се све више у правцу проучавања проблема од практичне важности. Непрегледни је број монографија из свих грана економске науке у којима се расправљају врло важни свакидашњи проблеми.

Интензивно проучавање привредне динамике и привредних конјуктура, у жељи да се утврде узроци промена у току привредног живота и пронађу мере помоћу којих би се отклониле привредне кризе и њихове последице, најбоље показују ову практичну оријентацију савремене економске науке.

Међународна конференција за примењену економију, одржана крајем септембра у Брислу, поводом седамдесетогодишнице Белгијског Друштва за Политичку Економију, пружа нам један леп пример интересовања и рада научних кругова у области великих проблема данашње привреде. Њен рад нам сведочи о брзини са којом се расветљавају једно по једно од великих питања од чијег решења у првом реду зависи колико ће дugo трајати пролазна фаза у којој се данас налази привреда човечанства. Пажљиво научно проучавање сваког привредног поступка, од најпростијег покрета обичног радника па до најважнијих привредно политичких мера, постаје у данашње време, када се начело економичности има да оствари не путем слободе и необуздане утакмице него путем економије и рационализације и по иницијативама и упутствима које долази из научних привредних установа, неопходно. Може се рећи да Конференција својим рефератима и дискусијама у којима су учествовали представници економске науке, из свих крајева света, представља једно лепо сведочанство о нивоу данашње науке и уноси пуно оптимизма у тешко расположење које данас ствара привредна ситуација света.

На дневном реду конференције налазила су се многа врло важна питања, као што су питање слободне трговине, питање индустриске концентрације и рационализације, питање примене индустриских метода у земљорадњи, утицаја емисије и амортизације државних зајмова на снабдевање капиталима индустрије и трговине, затим питање фискалног оптерећења у буџетима савремених држава итд. По овим питањима поднето је на педесет реферата које су на конференцији резимирали седам главних известила.

Најопсежнија дискусија вођена је око питања слободне трговине. Постигнута је једнодушна сагласност о потреби слободне трговине. Било је ипак доста разлике када се расправљало практичној примени начела у данашњем тренутку. Врло је тачно истакнуто да би неограничена примена овога начела у данашње време била скопчана са несавладљивим тешкоћама с обзиром на велике разлике у степену привредне развијености поједињих земаља. Изражено је врло интересантно мишљење да би, ако се стане на гледиште да је извесна индустриска заштита потребна, било боље да се она практикује не у виду повећања царинских ставова него путем директних субвенција предузећима. На овај начин знатно би се тачно колико заштита стаје државу и било би лакше отклонити њене реперкусије на остале привредне гране.

Рационализација у индустрији спровођена је последњих година са великим журбом и без довољног претходног просучавања. Услед овога је међу поједињим привредним гранама поремећен ранији однос равнотеже, ма да су постигнути врло лепи технички резултати. Али док је индустрија у усавршавању своје производње отишла врло далеко, није ово био случај код земљорадње, заната и трговине. Тако се једна појачана индустриска производња, којој је било потребно знатно проширење потрошње њених производа, нашла пред релативно умањеном куповном снагом осталих производних грана и неизбежно је дошло до тешкоћа које се у данашњој привреди тако јако осећају. Искуство у последњим годинама нам је показало да се у рационализацији производње мора да поступа веома опрезно и да се свака пренагљеност скupo плаћа. Нарочито је потребно одржати потребну хармонију између поједињих привредних грана јер претерана рационализација једне може довести до застоја осталима и најзад и до тешкоћа које захватају целокупну привреду. Систематска рационализација представља свакако привредни идеал данашњега времена. Али њено спровођење је скопчано са толико много проблема и њене последице могу бити тако неповољне да се налаже највећа пажња.

Овде имамо један посао који би било врло корисно да држава узме у своје руке, у циљу да се рационализација народне привреде спроведе са што више успеха. Привредна предузећа нису у стању да виде све реперкусије својих поступака. Потребно је да држава у својим нарочито опремљеним заводима проучи у детаље сва питања у вези са рационализацијом и поједињим предузећима и пружи потребан импулс и упутство али и

спречи и свако претеривање. У области пољопривреде мора нарочито много да се уради. Управо напредак у овоме правцу одређује и обим рационализације која се може спровести без опасности и у самој индустрији. Из реферата који су на конференцију поднети може се лепо видети колико су велике могућности техничког усавршавања производње, али исто тако да рационализација није један чисто технички проблем. Економске и социјалне последице једног наглог рационализовања производње могу бити тако велике да и сами технички резултати могу бити доведени у питање. Испрпно је претресано питање рационализације у пољопривредној производњи, која у ствари једва ако је започела. Могућности рационализације овде су изванредно велике с обзиром на организаторску и техничку заосталост ове производње гране и брезину којом се развија и усавршава производња пољопривредних машина. Вероватно да ће нам близка будућност донети много промена у техници пољопривредне производње. Њено усавршавање данас представља један неопходан успех за одржавање нивоа који је достигла индустријска производња. У овоме се правцу може очекивати врло интензиван рад и опасност за нашу земљу да још у већој мери не изостане иза држава у којима се већ чине велики напори на индустрисанијирању пољопривреде, врло је вероватно да ће данашње ниске цене земљорадничких производа и даље одржати ако још и више не падну. Према томе се побољшање земљорадничког положаја, и са њим и положаја целе наше привреде, не може очекивати од повећања цена. Значи да је најбољи излаз смањење производних трошкова, односно постизавање већег приноса, којим би данашњи пад цена био компензиран. У исто време потребно је интензифицирати извесне производне гране чијим су производима обезбеђена и боља цена и боља потрошња. Ми у овоме погледу имамо још толико много да урадимо а изгледи што се тиче производних трошкова тако су повољни, да би за релативно кратко време могли рачунати на побољшање опште ситуације у нашој пољопривреди. Као земља у којој преовлађује мали посед ми бисмо били у стању да извесне производе као стоку, воће, поврће, живину, јаја, млеко и млечне производе, индустријско биље, производимо под таквим условима да у једном добром делу Европе будемо без такмаца. У производњи цереалија спроводи се у појединим земљама у иностранству рационализација, коју ми као земља малих поседа нисмо у стању да изведемо, и која нам налаже да умањимо производњу цереалија у нашу пољопривредну производњу упутим новим правцима. Требало би у овом смислу повести најенергичнију пропаганду у којој би узела учешћа цела наша интелигенција. Ова акција треба да узме националан карактер јер се у истину ради о економском спстанку целокупног нашег народа. Ми не можемо импровизирати наш кадар пољопривредних стручњака. Али сваки учитељ, сваки свештеник, сваки представник власти може допринети да се рашири извесна најосновнија знања у којима се на нашем селу у тако ве-

лекој мери оскудева. У исто време мора се већа пажња посветити научном проучавању наше пољопривреде, изради тзв. аграрних индекса, израчунавању рентабилитета побољшавању организације пољопривредних газдинстава, итд. О свима овим питањима вођене су врло интересантне дискусије на Бриселској Конференцији и ми бисмо се њима могли врло корисно да послужимо.

Д-р Александар Јевановић

СУДСКА ХРОНИКА

О примени приговора пресуђене ствари (*exceptio rei iudicatae*) у споровима због раскида уговора о издржавању и наслеђу.

Тужилац Петар преставио је суду, да је са туженим Душаном закључио уговор о издржавању и наслеђу тако, да тужени дође у његову (тужиочеву) кућу и да имање тужиочево обрађује и помаже му, а да тужени, у накнаду за свој труд и рад, после смрти овога, наследи целокупно тужиочево имање. Па како се вели, тужени не придржава уговора, молио је за пресуду: да се закључени уговор раскине. — Тужени Душан, у одговору на тужбу и на рочиштима, истакао је: да је тужилац једном већ водио овај исти спор за раскид истог уговора и да је тај ранији спор окончан судском пресудом, која је извршном постала, па је молио суд да ову нову парницу решењем одбаци као неумесну. — На овај пак приговор туженога тужилац је одговорио репликом: да нема места одбачају парнице по истакнутом основу, јер кад један од уговорача не извршује уговор, онда други има увек право тражити његово раскинуће.

Првостепени је суд међутим, оценивши наводе и приговоре обеју парничних страна по истакнутом питању, решио, да се овај нови спор одбаци као неумесан, са разлога:

„Према § 109. тач. 1. грађ. суд. пост. суд ће парницу одбасити ако тужени докаже, да је спорни предмет једном већ пресуђен.

Па како је тужени у одговору на тужбу тражио, да се ова парница љубаци са разлога, што је спорни предмет једном већ пресуђен, за доказ чега је поднео извршну пресуду овог суда из које се види, да је спорни предмет исти као и у овој парници, т. ј. раскид уговора о издржавању и наслеђу закљученог између Петра . . . и Душана . . . због његовог неизвршења — и да је исти спор пресуђен на штету тужиоца, то су овим испуњени услови који се по т. 1. § 109. грађ. суд. пост. траже за одбачај парнице, према чemu суд налази, да се ова парница има и одбасити“.

Но, по жалби тужилачке стране, Касациони Суд је поширио дотично решење првостепеног суда, примедбама свога II. оделења од 5. јуна 1929. год. Бр. 7591., које гласе:

„Природа спорног уговора је таква, да његово испуњење траје дуже траје, и сваки посебни акт уговорача, који је противан садржини уговора,

јућих страња. Такав се пак уговорни однос може и нарушити све докле траје, и сваки посебни акт уговорача, који је противан садржини уговора, може бити основ за покретање новог, засебног спора са истоветним предметом одн. тражењем, да се постојећи уговор раскине — § 783. у вези § 553. грађ. зак.

Према томе, иако је један спор међу истим парничарима, који је имао за предмет раскинуће спорног уговора, већ онончан ранијом пресудом, којом је тужилац био одбијен од свога тражења, ипак је неправilan разлог првостепеног суда, да овде стоји случај из тач. 1. § 109. гр. суд. пост., т. ј. да је пом. спорни предмет у смислу закона једном већ пресуђен, те да се сада покренути спор као „пресуђена ствар“ има одбацити. Јер, за примену наведеног законског прописа, поред идентитета парничара и спорног предмета, потребан је и идентитет правних и материјалних чињеница, на којима се заснива тужба новог спора, чега у овом случају нема; а осим тога, тужилац је сада поднео нове доказе, са којима жели да докаже, да је уговор поново, новим чињеницама повређен, те је ово нов спор и има се особено расправити“.

Овим примедбама Касационог Суда дата је несумњиво тачна оцена правне природе спорног уговора, а и истакнуто конкретно питање формалног одн. процесног права, правилно је расправљено. Поред тога треба истаћи, да се уговорима овакве природе између уговарајућих странака не заснива само један правни однос у обичном смислу те речи, већ се ствара једно нарочито правно стање, које много потсећа на извесна стања, која су заснована појединим породично-правним актима, као н.пр. закључењем брака, усвојењем и томе слично. Јер оваквим уговорима управо и јесте циљ да се на неки начин надокнади или оствари оно што није постигнуто редовним и природним путем, односно заснивањем породице; пошто уговори о наслеђу и издржавању обично и закључују она лица, која су у браку или иначе остала без потомства, као најsigурнија потпора у старости, па у накнаду за доживотно издржавање, обећавају другој уговорној страни наслеђе своје заоставше имовине. То, по своме дејству, могли бисмо рећи, и нису уговори, већ једна врста уговорних породичних статуса. (В. о уговорним статусима расправу г. Др. Драгутина Јанковића, у „Архиву“ од 1925. год., књ. X. (XXVII Бр. 5. и 6.). Те као год што се н.пр. развод брака по правилу може тражити небројено пута, т.ј. увек кадгод се утврди постојање одговарајућих нових повреда законског брачног стања, тако исто се и раскид уговора о коме је овде реч може тражити приликом сваке нове повреде уговорних права и дужности, које иначе дају право на то тражење, а да притом не буде места приговору пресуђене ствари. — Ово је дакле једно врло деликатно правно питање из процесног права.

Д-р Адам П. Лазаревић

Парница за исплату осигурања по полиси осигурања живота може се водити само по редовном, а не по кратком поступку*)

И. Б. Б. тужбом стојом од 17. авг. 1928. Бр. 57858 правдајући забрану, одобрену решењем Београдског трговачког суда од 27. јуна 1928. год. Бр. 47.122 молио је суд да по кратком поступку осуди осигуравајуће друштво А. да му плати 70.000.— дуга са интересом и трошковима. Од доказа је поднео: полису Бр. 5508 уговор о осигурању живота Б. Б. и његове жене М. код поменутог друштва, по коме се друштво обавезало да суму од 70.000.— исплати једном осигуранику за случај смрти другога осигураника; признаницу о редовној уплати последње премије; изводе из матице рођених за оба осигураника и умрлицу за жену М. Поступајући по том тражењу Београдски трговачки суд решио је 1. маја 1929. под Бр. 57.858. да тужено Осигуравајуће Друштво А. плати по кратком поступку динара 70.000.— дуга са интересом и трошковима.

II. Осигуравајуће друштво А. тражило је благовремено задржање тога решења од извршења са ових разлога:

Кратком поступку има места само онда кад је основ тужбе дуг, и када за доказивање тога основа тужилац има у рукама доказ, који представља чисту и јасну обавезу туженога.

Та реч „дуг“ има се узети у ужем смислу. Она се не може тумачити у смислу „обавезе“, тј. да кратком поступку може бити места, када се тражи извршење ма које обавезе, јер се то, у осталом тражи сваком парници, већ само онда када се тражи извршење обавезе из дуговинског односа — односа зајма, по коме се једна страна обавезала да другој врати извесну, примљену, суму новаца.

Уговор о осигурању живота није такав уговор. Он за Осигуравајуће Друштво не ствара обавезу, која се може назвати дугом — у правном смислу те речи, већ производи обавезу своје врсте, која настаје под нарочито одређеним условима. Накнада, која се тражи по уговору о осигурању, не може представљати основ за кратак поступак, нити спор из области тих парница може бити расправљен по кратком поступку.

Али се такав спор не може кратко расправити ни са гледишта доказних средстава. Доказ, који тужилац подноси у кратком поступку, мора садржавати чисту и јасну обавезу тужене стране. Тај доказ мора бити или јавна исправа, или приватна исправа са елементима из § 189. и 191. грађ. суд. пост.

Полиса о осигурању живота није ни једно ни друго. Као приватна исправа, која потиче од Друштва, полиса садржи известан број норми, по којима се расправља накнада из уговора о осигурању. Она предвиђа већи број услова, који треба да настану, да би се осигурање могло исплатити. Другим речима треба испитати масу питања, док се реши да ли има обавезе за Друштво или не. Све се то може расправити само у редовном поступку, који који је контрадикторан, и као такав даје могућности обеима странама да испитују доказе протививе стране, и дају евентуалне против-доказе и приговоре.

* види у „Архиву“ од 25. јуна 1929. исто то за парницу за накнаду штете по полиси осигурања од пожара.

III. По том тражењу задржања Београдски Трговачки Суд је нашао: да по § 449. грађ. суд. пост. кратком поступку има места само онда, ако поднета исправа садржи чисту и јасну обавезу, и ако по њој тужилац има несумњиво право. Из поднетих доказа, у овом случају, не види се да је обавеза тужене стране према тужиоцу чиста и јасна. Стога је решењем од 28. октобра 1929. Бр. 52.944 одлучио: да се осудно решење Бр. 57.858/1928. задржи од извршења.

На то решење тужилац није изјавио жалбу, и тако је оно постало извршно.

Самуило Демајо, адвокат

КЊИЖЕВНИ ПРЕГЛЕД

Const. D. Cutcutache, Doctor in Stiințe Economice și Politice, *Revizuirea Tratatelor sub Regimul Societății Națiunilor*. Prefată de Domnul I. G. Duca, Fost Ministrul Afacerilor Straine, Bucuresti, 1929., Стр. 55.

Као што је познато, Уговор (Пакт) о Друштву Народа [Pacte de la Société des Nations, The Covenant of the League of Nations¹⁾] који чини саставни део Версајскога Уговора (као његов I. Део, Partie I., Part I., чл. 1. à 26.) од 28. Јуна, 1919. год., садржи, у чл. 19., ову одредбу: „L' Assemblée peut, de temps à autre, inviter les Membres de la Société à procéder à un nouvel examen des traités devenus inapplicables ainsi que des situations internationales, dont le maintien pourrait mettre en péril la paix du monde“ (енглески текст: „The Assembly may from time to time advise the reconsideration by Members of the League of treaties which have become inapplicable and the consideration of international conditions whose continuance might endanger of the world“). Овај члан Пакта Друштва Народа долази међу оне прописе тога Пакта о чијој практичној вредности се највише дискутује. Одмах да приметимо да је и цела установа Лиге Народа веома спорна. О њој владају мишљења свију нианса, од ентузијазма (истина, мора се признати, овај није данас, после више од десет година постојања Лиге, толико јак) па до потпунога одрицања свакога стварнога значаја истој Установи. Нека нам је допуштено додати да смо ми лично имали већ прилике изјаснити се о Друштву

¹⁾ Према чл. 440. одељ. 3. Уговора Версајскога, оба текста овога Уговора, и француски и енглески, имају се сматрати као аутентични („Le présent Traité, dont les textes français et anglais feront foi, sera ratifié“, „The present Treaty, of which the French and English texts are both authentic, shall be ratified“): в. Dr. Karl Strupp, *Documents pour servir à l'histoire du droit des gens*, 2e édition, considérablement augmentée, des „Urkunden zur Geschichte des Völkerrechts“, Tome IV, 1ère partie, Hermann Sack Verlag, Berlin, 1923, S. 578. О Друштву Народа в. и изврсну докторску тезу Г. Др-а Милена Милића, *Les Attributions Communes et les Rapports du Conseil et de l'Assemblée. Une étude de la Société des Nations*. Préface de M. Joseph Barthélémy, membre de l' Institut, A. Pedone, Éditeur, Paris, 1929.

Народа: наше мишљење, у главном, није у прилог Лиге²). У начелу, поборник, као Хришћанин и пацифист, саме идеје Друштва Народа, схваћенога у смислу једне Опште Државе Човечанства, ми налазимо да је Женевска Лига Народа дошла и сувише рано: Општа Држава Човечанства може да буде само резултат федерисања Сједињених Држава поједињих пет Континената. Прво, дакле, треба федерисати, саме Континенте па, затим, тек федерисати ових пет федерација у један Општи Светски Савез. Осниваоци Лиге Народа од 1919. год. пренебрегли су ове етапе у еволуцији уређења Човечанства, поступили су, другим речима, револуционарно, и зато ће Женевска Лига остати, у *позитивном* погледу, само као један неуспели покушај остварења Христове Идеје једне опште Светске Државе. Међутим, у *негативном* погледу, Пакт Друштва Народа дао је резултата (жељенога, можда, са стране извесних потписника Пакта) то јест омео је, и непрестано омета, развој идеје о организовању нашега Континента, Европе, у једну Савезну Државу³). Што се тиче тврђења да се, у активу Друштва Народа, има, несумњиво, ставити чињеница да је, за последњих једанаест година, био одржан мир у Европи, ни у томе није, по нама, сигурна заслуга Друштва Народа. Ако, за речено време, није био поремећен мир у Европи, то се има пре захвалити Савезним и Удруженим Силама него Лиги Народа: и ова, Лига Народа, и садашњи статус Европе (тако звана „Нова Европа“ — не много срећнија, изгледа, од „Старе Европе“), све је то дело победе речених Држава које би, неоспорно, и без Лиге Народа биле у стању да сачувају мир и да одрже, њима створени, статус у Европи. У осталом, и сама Лига Народа, којој се приписује одржање мира до данас, није ништа друго, у основи, него *Лига Сила Победница*: те Силе могу, слично Лују XIV., рећи: „Лига Народа то смо ми!“

²) В. наш чланак: *Les États-Unis d' Europe*, објављен у „La Revue Mensuelle“, Genève, 1927. (одакле је и посебно оштампан). Исти чланак изишао је и у српском преводу, у часопису: „Књижевни Север“, Суботица, 1927. Он чини, такође, предмет нашега оширенјега предавања у Шабачкој Народној Књижници и Читаоници (од 29. Новембра, 1928. год.), публикованога под насловом *Европски Државни Савез* (општампано из бр. од 1 Јануара, 1929., „Летописа Матице Српске“, Нови Сад). Да приметимо да тај наслов не одговара управо идеји коју ми имамо о Европској Федерацији како смо је ми изложили у горњим чланцима, јер, ми ту федерацију не схватамо као „Staatenbund“ (*Fédération d' États*), чemu би одговарао израз „Европски Државни Савез“ (што не би било довољно за пацификацију Европе), него као „Bundesstaat“ (*État fédérale*), а термин је за то, у нашем, Српском, Праву: „Савезна Држава“, израз који смо ми иначе употребљавали говорећи о Европској Федерацији. В. о сложеним државним облицима: Сл. Јовановић, *О Држави. Основи једне правне теорије*, треће издање, 1922. год., стр. 155. и даље, и D-r G. Jellinek *Lehre von den Staatenverbindungen*, 1882., Affolter, *Zum Lehre vom Staatenbunde und Bundesstaate* („Archiv des öffentlichen Rechts“, 1915.), D-r jur. M. Boghitchévitch, *Halbsouveränität*, Berlin, 1903.

³) О овом негативном дејству оснивања Лиге Народа говорили смо више у својим напред наведеним чланцима.

Казали смо да чл. 19. Пакта Друштва Народа, који, као што смо видели, предвиђа евентуалну ревизију уговора или међународних ситуација, ако су они постали неизводљиви односно ако би доводили у питање светски мир, нема много практичнога значаја: то је, можемо слободно рећи, једна више теориска формула, каквих, да додамо, има још доста у Пакту Друштва Народа. Илузије којима се, вальада, хтело умирити незадовољство и неспокојство широких народних слојева измучених дуготрајним ратом. Чл. 19. нема практичне вредности зато што он сматра Лигу Народа као некакав *објективни* међународни суд са надлежношћу да решава о споровима у којима би његови чланови били потпуно неизантересовани. Међутим, Лига Народа је састављена, ако апстрахујемо неутралне државе, из држава које су имале, као ратне стране, удела у Великом Рату, састављена је из победилаца и побеђених, дакле из самих *парничких спротивника*. На тај начин, у Друштву Народа налазе се све саме заинтересоване државе, једне које су диктирале уговоре о миру (од год. 1919.—1920.) и друге које су то морале примити. И, разуме се, првим државама ти уговори не могу бити никада „*inapplicables*“ (неизводљиви) нити међународна ситуација основана на истим уговорима опасна по светски мир, док је, за државе побеђене, свим обрнуто: за њих су, и сами мировни уговори, у крајњој анализи, неизвршљиви и међународна ситуација створена њима пуна опасности по општи миру. Два противничка табора која су, са бојнога поља, прешла у Лигу Народа, са свима својим антиподним менталитетима и тежњама, једно продужење рата у миру! Није, мислим, тешко увидети колико у чл. 19. Пакта Народа има наивности, да не кажемо неискрености. У осталом, и период од једанаест, скоро, година у коме није било ни једног озбиљнијег покушаја да се, бар на оне тачке „Нове Европе“ које највише прете миру, примени чл. 19. Пакта Друштва Народа доста речито говори у овом смислу.

Ако је ко или шта у стању спасти мир у Европи то неће, свакако, бити Лига Народа која, својом неодређеношћу и својом неодлучношћу, укратко својом неплодношћу (карактеристика незрелих или нездравих комбинација), пре може само тај мир компромитовати. И ово тим пре што је, као што смо већ приметили, Лига Народа озбиљна сметња једној другој, здравој, комбинацији за осигурање сталнога мира у Европи, то јест идеји Сједињених Европских Држава. Други чиниоци, а не Лига Народа, моћи ће, под условом да напусте како мисао реванша тако и фатални пагански *jusquauboutisme* (до краја — то јест до уништења противника!), који је и довео до садашњега тако да кажемо немогућнога стања у Европи, и замене их хришћанском идејом поравнања и споразумнога мира (*la paix d'entente, Verständigungsfriede*), припремити пут уређењу Европе на бази федерације и њеном дефинитивном уми-

рењу. Који су, пак, то чиниоци, ми смо објаснили на другом месту.⁴⁾

⁴⁾ Идеја о федерисању Европе почела се претресати нарочито откада је француски Министар Спољашњих Послова, Г. Аристид Бриан (Aristide Briand), изјавио у прошлогодишњем сазиву Скупштине (Assemblée) Друштва Народа у Женеви, да ће, у идућем, овогодишњем, сазиву те Скупштине, поднети предлог у смислу стварања Европскога Савеза (каквога и у коме облику, то је резервисао за тај моменат). Светска јавност, за коју је ова изјава активнога министра једне Велике Силе била права сензија, похитала је да, уз признање Г. Бријана на тој иницијативи, прогласи иницијатора, скоро, оцем идеје Савезних Европских Држава. Разуме се да је то било далеко од стварности. Г. Бријану је ту претходио, најпре, Г. Coudenhove Kalergi, са својом *Паневропском*, покрет коме Г. С. Calergi стоји на челу, без Г. Бријана, има већ неколико година. (Г. С. Kalergi издаје од 1925. год. под именом „Рапенгора“ и један часопис, а 1926. год. одржан је и један конгрес приврженика „Паневропе“, у Бечу: „I. Рапенгора Kongress“, који је публиковао о себи и једну књигу под тим насловом).

Али, ни Г. С. Kalergi није први који је обележио једним видним чином (часопис, други списи, Конгрес) своју акцију на овом пољу (ако изузмемо само име: „Рапенгора“ које је, изгледа, власништво Г. С. Kalergi, бар идејно ако не, можда, правно: Г. Kalergi га имао, овде, и једну парницу у узори тужиоца). Много пре њега, италијански филантроп и пацифист, Кнез од Касано (Il Principe di Cossano), председник друштва: *Istituto Italiano di Cooperazione Sociale*, у Риму, био је узео иницијативу за сазив једног Конгреса Европскога Савеза, што је и остварио: Конгрес је одржан од 16. до 20. Маја, 1909. (по н. к.), у Риму, под именом: *Le Premier Congrès de la Fédération Européenne*, са врло повољним и симпатичним одзивом од стране припадника скоро свих европских Држава. (B. *Compte-Rendu des Séances* Конгреса, Rome, 1909.). Међутим, као што је приметио и Кнез од Касано, у своме уводном говору (*le discours d' ouverture*) на Конгресу [в. о овоме Конгресу наш извештај Г. Министру Просвете и Црквених Послова, Г. Јубомиру Стојановићу: *Први Конгрес Европскога Савеза (Le Premier Congrès de la Fédération Européenne)* одржан од 3./16. до 7./20. Маја 1909. год. у Риму. Оштампано из „Српских Новина“, Београд, 1910.], било је и раније покушаја рада и пропаганде за идеју једне федеративне Европе. Напоменућемо само акцију немачкога философа Karl-a Christian-a Friedrich-a Krause-а, проф. Универзитета у Јени, који је, у своје доба, још 1814. године, био израдио један нацрт Савеза Европских Држава, под насловом: *Entwurf eines europäischen Staatenbundes als Basis des allgemeinen Friedens und als rechtliches Mittel gegen jeden Angriff wider die innere und äußere Freiheit Europas* (најновије издање, од 1920. год., у редакцији D-r Hans-a Reichel-а, проф. Унив. у Хамбургу. В. у вези са овим нашим чланак о горњем Нацрту K. Ch. Friedrich Krause у овом часопису, „Архиву“, год. 1927.). Најзад, све идеје о организовању Човечанства у једну Државу, чemu се, наравно, тежи федерисањем појединих Континената, имају свога извора у Христовом Учењу који је, оним Својим Речима: „И биће једно стадо“, показао правац и пут људској култури.

Што се, пак, о Европској Федерацији говори у јачој мери тек после иницијативе Г. Бријана, то долази отуда што је Г. Бријан *власти*, а људи су склони, нарочито данас, после Великога Рата где се је, за више од четири године, све радио по *заповести* (команди), да се, у општим стварима, баве, углавном, само оним сугестијама које им долазе од стране власти, да се баве само *њима* и само у *оном смислу* како власт жели. Једном речи, било по инерцији било из урођене им послушности, људи мисле само оно што мисли власт, то јест исповедају само званична *мишљења*. То показује уједно колико је, за успех идеја, корисно када се оне поставе на висину државне пирамиде: оне онда дејствују у широким, најширим, таласима. То је највиша антена за идејне таласе. Разуме се да је та чињеница у толико

Исто тако су од чисте теориске важности и оне одредбе Мировних Уговора⁵⁾) које стављају под контролу Друштва Народа права народносних мањина. Лига Народа овде је потпуно подбацила, што је сасвим разумљиво. Како се може говорити о некој озбиљној заштити права мањина од стране једнога тела у коме се, као што је то случај Лиге Народа, налазе једни поред другога, са влашћу већања и одлучивања, и контролори и контролисани, т. ј. и тужиоци и

штетнија и опаснија у колико би идеје које долазе са те висине биле погрешне.

Само, питање је да ли је саветно да се и идеја о федерисању Европе истакне и истиче са висине власти? Нама изгледа да је Г. Kalergi (као што смо то већ казали у једној примедби српскога издања свога члanka: *Les États-Unis d'Europe*, у „Књижевном Северу“, 1927.), стављајући идеју Паневропе под заштиту активних државника и дипломата (в. списак позваних личности на Конгрес Паневропе 1926. год.) изложио ту идеју великим ризику: и заиста, може ли се очекивати одушевљење, за једну идеју, код људи који би, са њеним остварењем, имали да изгубе свој положај и утицај у Европи? То би било као када би, н.пр., идеји социјалистичкој били протектори кааписти, они баш, дакле, које социјализам специјално погађа. Покрет Паневропски треба да буде покрет оних људи и слојева друштвених који трпе од данашње међународно-правне анархије у Европи (а то је огромна већина), који са овим поретком не би имали шта да изгубе и који зато немају никаквога интереса да компромитују исти покрет. Г. Coudenhove Kalergi, у својој акцији, служи се, изгледа, методом дипломатије, оне баш установе која треба да оде са данашњим уређењем Европе. Он, чини нам се, употребљава, такође, исти метод, доводећи у везу Паневропу са Женевским Друштвом Народа које је, видели смо, једна од најозбиљнијих препрека самој Паневропи.

Осим тога, не може се рад на остварењу идеје федерације Европе, идеје чисто пацифистичке, поверили људима који су, до јуче, тако рећи, били у ратним кабинетима, који су били, дакле, ратничке философије или људима који, мање више, носе одговорност за Велику Катастрофу од год. 1914.—1918. (Ми овде, наравно, не мислимо специјално ни на какву одређену личност или државу него говоримо само у опште, начелно). Узимајући, за све те људе, најбољи случај т. ј. да су они данас искрени пацифисти, остаје ипак да они, таквим основним променама, показују да нису људи од дубоких конвикација, да немају управо своју одређену и утврђену поглед на свет (*Weltanschauung*), да нису, једном речју, *индивидуалност*. То нису, идејно а, можда, ни етички, сигурни вођи великих друштвених покрета. Што се, међутим, ипак допушта да и такве личности могу не само да приступе струјама против којих су били до скора (право које им се, најзад, не може спорити) него да се, шта више, тим струјама чак ставе на чело, то долази од погрешнога, погрешнога до фаталности, уношења теорије еволуције и у један домен где њој апсолутно нема места (ми овде апстражујемо питање да ли је, уопште, и колико та теорија тачна) а, наиме, у домен идејних концепција и идејне сталности код појединача. Схватање да појединци могу, из темеља, мењати своја уверења и опет имати право на улогу духовних вођа јесте један од главних узрока многим недаћама које су, последњих деценија, снашле, и још непрестано снalaзе, Човечанство а специјално Европу. В. опширијије овоме у нашој расправи: *Die Geistesverfassung der heutigen politischen Männer*, Glarus, Schweiz, 1927., а, наиме, одељак: „Die Prinzipielleigkeit als eine Folge der Entwicklungstheorie“.

5) Уговор од 5. Септембра, 1919., о заштити мањина, уговор диктиран Малим Савезним и Придруженим Силама — док сличне обавезе нису хтели Велики Савезници да узму на себе — као и Уговори: од истога дана са Аустријом, од 28. Јуна, 1919., са Пољском, од 4. Јуна, 1920., са Угарском.

тужени? Мање више, све државе које су међу собом ратовале и које су заступљене у Друштву Народа имају своје националне мањине, и сада то Друштво треба да врши надзор над применом, од стране тих држава, одредаба међународних уговора о мањинама, што, у самој ствари, значи да то Друштво врши надзор над самим собом! У пракси, та се акција своди, у главном, на то да се, у тим питањима, када се она појаве било пред Скупштином било пред Саветом Лиге Народа (што се дешава, наравно, врло ретко), чланови Лиге који су, у време рата, припадали истој групи ратних страна увек узајамно помажу, без обзира на то да ли то помагање одговара прописима Мировних Уговора о правима мањина, тако да се тобожња заштита тих права, од стране Друштва Народа, манифестије једино као међусобно одмеравање снаге речених група Сила у Лиги. Защита мањинских права у Друштву Народа то је, у крајњој анализи, само једна нова прилика за афирмирање надмоћности воље јачих (материјално, војнички, јачих) према слабијим.⁶⁾

Из истога разлога без резултата је, у погледу заштите мањина, и акција Међународне Уније Друштава за Лигу Народа (већина Држава имају национална Удружења за Лигу Народа која су приватнога карактера — и у нашој Држави постоји једно такво Удружење — а сва та посебна, национална, удружења састављају једну заједничку, међународну, унију). Каквога јединства и ефикасности може бити у тој акцији, када, и у тој Унији као и у Лиги Народа, поједини чланови бране увек своје државе као исправне у поштовању права мањина а нападају друге државе, оптужујући их за повреду тих права? И једна таква Унија, чији састанци дају редовно слику једне огорчене шовинистичке борбе међу њеним учесницима, треба да штити мањине пред једном другом Унијом, Лигом Народа, која представља, мање више, исту такву слику, са том само разликом што ова последња слика има службени а она горе само приватни карактер!

* * *

Али, Г. Д-р Const. D. Cuicătache је одлучни приврженик Лиге Народа. Не мислимо да је то стога што је његова земља, Румунија, била, уз Савезне и Придружене Силе и што

⁶⁾ Сви ти методи ових творевина (Лиге Народа, Међународне Уније Националних Удружења за Лигу Народа) које дuguјемо менталитетима произашлима из Великога Рата показују једну несумњиву интелектуалну несрећеност, да не какжемо анархију која, наравно, не може бити од користи ни по политички морал, пошто морал и интелекат, као појави из исте области, стое, разуме се, међу собом у тесној вези. [Они су, у узајамним својим односима, и *causa* и *effectus*: где је висок морал ту је и висока интелигенција и, *vice versa*, где је висока интелигенција ту је и висок морал. А под интелигенцијом разумемо само интелигенцију стваралачку, интелигенцију *plus* (+) а не и интелигенцију деструктивну, *minus* (-). Има и генијалних претупника али они су интелигенција само у негативној (демонској) области света].

је, у Мировним Уговорима, више него удвостручила и своју територију и своје становништво. Не мислимо зато што аутор, у одбрану Женевске Установе, износи такве аргументе који су, за нас, доказ његовога интимнога уверења у спасоносност те Установе. Може бити да се је Г. Cutcutache, најпре, решио за Лигу Народа па је, затим, приступио изналажењу мотива тога свога решења (слично судовима у извесним земљама који, у својим пресудама, прво ставе *диспозитив* па после разлоге: наши судови, најпре, изнесу *добуде* па после напишу *диспозитив*), јер човек, често, дође до једног мишљења интуитивним путем, без резоновања (једна врста надахнућа) па, после, то мишљење оправдава разлозима. (Разлози, мотиви, што је домен интелигенције, траже се и овде зато што је људско друштво још непрестано у знаку разума, интелигенције, као нечега инфериорнога према интуицији, надахнућу, и души, које су из вишега домена него интелигенција. Отуда, када се прво резонује па се после донесе одлука, што обично бива у садашњем стању људске културе, то су интелектуалне активности испод оне где прво има решења па затим долази његово објашњење. Наравно, да овде немамо у виду судске одлуке где се најпре даје *диспозитив* па после разлог).

У сваком случају, студија Г. Cutcutache-а, написана тоном искрености и убеђења, улеве наде читаоцу, па баш да се са њим не слаже у самој теми (тј. односно вредности Лиге Народа), улеве му наде на дане боље него што су ови садашњи у којима уопште тако мало има идејнога уверења. Данашња епоха није ни епоха вере ни епоха безверја (јер је и безверје, атеизам, једно идејно уверење и директиве), она није ни епоха скептицизма (и скептицизам је идеја), она је проста једна безидејна епоха. Људи су постали фотографске плоче које примају све утиске споља, и како се ови сваки час мењају, тако се мењају и отисци на тим плочама, без икаквога унутрашњега реагирања од стране субјекта. Ово, тако да кажемо, материјализирање човековога духа чини те људи немају никакве идејне сталности, због чега и тако честе друштвене промене и пертурбације: отако је велики људски земљотрес, Рат од 1914. год., заталасао друштвено море, од тада је ово још непрестано узбуркано и немирно.⁷⁾

⁷⁾ Истина, такво расположење духова какво данас влада, тј. једно расположење погодно и примчиво за сваку идеју па, дакле, и за добру идеју, повољан је терен за људе од убеђења, за носиоце друштвених покрета, „Bahnbrecher“, као што, врло адекватно, кажу Немци: они имају много изгледа, ако би у томе истрајали, да садашње људско друштво поједу путем својих концепција. Том чинијеницом да је данашње стање духова повољно земљиште за свако идејно семе које се баци у њега објашњава се и успех антибуржоаских схватања према једној буржоазији која је, изгледа, остала без сваке идеологије (можда зајош што је већ дала све што је могла). Међу тим антибуржоаским схватањима налазе се и она о пацифизму и о федерисању Европе.

* * *

Са колико је конвикције Г. Cuțcutache изложио своја посматрања о Друштву Народа, то се врло добро види из извода његове студије који је он дао на крају ове на француском језику („la conclusion“): овим изводом, на једном језику тако распрострањеном као што је француски, Г. Cuțcutache је своју расправу учинио приступачном много ширем кругу читалаца него што би то иначе било, пошто румунски језик, као уопште језици малих народа, није толико познат. (Једна инфиериорност малих народа чија књижевна дела, врло често на висини дела великих народа, махом остају, на општу штету, без ширега дејства у Човечанству).

Дакле, речени Закључак Г. Cuțcutache-а гласи у српском преводу:

„I. — 1) У основи свих односа међу Државама и Народима („Nations“) налази се обавеза да се поштују, са верношћу, међународни споразуми („les engagements“) уопште, а посебице они који имају свој извор у мировним уговорима.

„2) Ревизија уговора, када су они постали неизводљиви, одговара једној императивној потреби и сачињава једно од најсигурнијих средстава за обезбеђење мира.

„3) Тешка мисија да се измири начело скрупулознога поштовања које се дугује уговорима (*pacta sunt servanda*⁸) са лакоћом („la facilité“) да се оно (то начело) прилагоди захтевима прилика (*rebus sic stantibus*⁹) поверена је Друштву Народа.

„⁸) Израз *Pacta sunt servanda* узима се и у једном другом смислу, наиме у томе да се потписници уговора често овим служе у сврси да, баш на основу његовога текста, постигну нешто на шта не би имали право, када би се лојално хтели придржавати уговора. Као што видимо, и овде се показује она људска тежња, када је егоизам било појединача било народа диригентни осећај (Leitmotiv), да се свака добра ствар (установа, прочалазак) најзад злоупотреби, да се сечиву које је у почетку имало само једну оштрицу, против зла, дода још једна, она против добра.

„⁹) Формулa: *Rebus sic stantibus*, формулa чији је значај и домашај врло дискутован у Међународном Јавном Праву [Charles Dupuis, у својој књизи о *Relations internationales*, вели (стр. 340.—341.): „Може се казати о теорији клаузуле: „*rebus sic stantibus*“ да је она једновремено и потребна и опасна: потребна, јер није ни рационално ни разумно („*ni rationnel ni raisonnable*“) да обавезе надживе узроке који су их били одредили — *cessante causa, cessat effectus* — опасна, јер отвара пут уништењу уговора, према расположењу и вољи („*la fantaisie*“) сваке државе уговорнице“: на вод по Olof Höijer, *Les Traités internationaux*, tome II, Paris, Aux Éditions Internationales, 1928., p. 512. В. и исцрпну докторску тезу о истом питању: B. Pouritch, *De la clause „Rebus sic stantibus“*, Paris, 1918., као и књигу: Miloche' M. Radoikovitch, docteur en Droit, *La Révision des Traités et Le Pacte de la Société des Nations*, Paris, 1930., у којој Г. аутор, са пуно ерудиције, расправља опсежно и питање о значају и домашају клаузуле: *Rebus sic stantibus*]. Та контроверса долази отуда што се хоће да се јелан однос, однос међу сувереним и независним државама, који је нешто материјално, физичко, јер постоји међу обичним елементарним сплама, схвати и представи као правни однос. И, заиста, Право, као нормирање односа нематеријалних (апстрактних) са тежњом да се материјално, физичко, потчини духовном (у Држави, није над-

„II. — 1) Скупштина (разуме се Скупштина Друштва Народа) може да позове, ради поновнога разматрања уговора који су постали неприменљиви, све Народе Света, без обзира на Континенат коме припадају као и без обзира на то да ли су или не Чланови Друштва Народа: надлежност Скупштине је у овом погледу универзална („universelle“).

„2) Ово позивање („L'envoi des invitations“) од стране Скупштине сачињава њено право („une de ses facultés“) а не обавезу.

„3) Скупштина не може, ни у ком случају, извршити преглед уговора својом сопственом влашћу („de sa propre autorité“). Њена надлежност се састоји у томе да *позове странке* („les parties“) да поново испитају уговоре који су постали неизводљиви.

„III. — 1) Један уговор постаје неизвршљив:

„а) Због императивних прилика независних од воље странака уговорница.

„б) Које се (прилике) нису могле избећи и поред потпуне добре вере странака уговорница;

„в) и које, да су постојале у почетку („primordialement“), учиниле би биле немогућним потписивање уговора,

моћан онај појединач који је физички јачи него овај који је правно, т. духовно, спиритуално, јачи, другим речима онај који има уза се норму, ап стракцију, право), не може имати у своме домену односе међу физички силама а ово последње су, такође, и суверене и независне државе (то би бил исто као када би се хтео ставити под правне нрме, и. пр., однос измеђ сунца и планета у његовом, сунчевом, систему). И да је тако, најбоље показуј немоћност међународних уговора, кад год је једна од странака уговорници хтела и могла (материјално т. ј. војнички могла) да погази уговор (зашто н. пр., у Великим Рату, није Белгији помагао Уговор о њеној неутралности од год. 1831?), а то показује и тобожје правно правило: *Rebus sic stantibus* и његово објашњење од стране аутора, које објашњење се, у крајњој анализи, своди на признање аутора да међународни уговори немају *правне вредности*, пошто их уговорачи могу једнострano одбацити када је то у њиховом интересу, под условом, разуме се, као што смо већ рекли, да уговорач који тако поступа има, за то, довољно физичке снаге. (О формулама: *Rebus sic stantibus* в., осим горњих делâ, још и Dr Karl Strupp, *Éléments du Droit international public universel, européen et ameri ain*, Paris, 1927., р. 189.—190.). Тек када се, од суверених и независних држава, створи једна држава (па ма то била и само једна савезна држава), то јест када се њима садашњи елементарни однос преобре у правни, неће више међу њима физичка (војничка) снага бити чинилац који одлучује (као што већ данас тако није међу појединцима у истој држави) него правна (апстрактна, духовна) снага. Али, тада неће бити више ни Међународног Права (тобожњега Права) ни међународних уговора (тобожњих уговора). В. о овоме више у нашем чланку: *La disparition lente du Droit international*, Art. Institut Orell Füssli, Zurich, 1919.

Да додамо, на крају ове примедбе, да се, после Великога Рата, покушало да се формула: *Rebus sic stantibus* унесе и у Приватно Право а услед велике промене у конјунктурама под којима су се приватно-правни уговори закључили и у онима под којима су се имали извршити. В. о томе у нашој књизи: *О Уговору о продаји и куповини. Педавања на Правничком Факултету*, св. III., Београд, 1921., стр. 321. а 329. (у прим.).

пошто их (те прилике) странке не би биле могле примити; „г) и које би (прилике) могле загрозити („mettre en péril“) светски мир.

„д) Када кажемо да би те прилике могле пољујати светски мир („faire péril à la paix du monde“), ми не мислим само на један општи пожар („conflagration mondiale“) него и на могућност рата између две ма које Нације образованога Света.

„3) Принуда („La contrainte“) под којом је потписан један мировни уговор не представља разлог због кога би тај уговор био неизвршљив.¹⁰⁾

„4) То што би један уговор био потпуно извршен не значи да он не би могао бити *ревидиран* под режимом Друштва Народа, јер околности које би накнадно наступиле могу да га учине неприменљивим.

„5) Не треба помешати уговоре *неприменљиве* са онима који су *непримењени*, пошто су ови последњи само уговори који нису извршени.

„6) По основу неприменљивости, може се захтевати позив за ревизију, док, међутим, односно неизвршених уговора, може се тражити само њихово извршење или, евентуално, репарација (накнада штете).

„IV. — 1) Позив за један нови преглед уговора, а нарочито уговора о миру, може се послати само у изузетним случајима и врло ретко.

„2) Не може се, за захтев позивања да се један уговор ревидира, истаћи као аргумент да влада или генерација која га је потписала не постоје више и да зато уговор не везује даље генерације.

„V — 1) Позив ради новога испитивања уговора који су постали неизводљиви мора бити послат једногласном одлуком чланова присутних у седници.

„2) При рачунању једногласности треба, такође, имати у виду гласове заинтересованих странака.

„VI. — 1) Само Чланови Друштва Народа (Државе, Доминиони и Колоније) могу тражити да се пошље позив за ревизију уговора о миру. Они који нису чланови или пријатна лица немају то право.

¹⁰⁾ Ми мислим да је овакво схватање тачно бар за Мировне Уговоре од год. 1919.—1920. (у опште уговори о миру који дођу после победе једне ратне стране над другом имају такав то јест принудни карактер према побеђеном). Разуме се да од величине победе зависи до којих граница ће победилац моћи да приведе у дело ратну норму: *vae vicitis*). Нелогично је и немогућно да су Силе Победнице могле мислити да уговори о миру које су оне диктирале и на којима почива сарадња Европа могу бити предмет ревизије по основу принуде. То би значило, заиста, једну *contradiccio in adiecto* и стављање у питање, чак и од стране самих Сила Победница, резултата њихове победе које резултате су те Силе баш хтели санкционисати Мировним Уговорима и Пактом о Друштву Народа.

„2) Скупштина може решавати о таквом тражењу само:
 „а) пошто је оно стављено на дневни ред;
 „б) пошто се је предао и разаслао извештај састављен од једне нарочите комисије.

„3) Поступак који би се састојао у томе да се одбије дискусија постављањем и примањем *предходнога и одложнога питања* („*la question suspensive préalable*“) не треба да се усвоји, јер није у духу Пакта.

„VII. — 1) Практична важност чл. 19. огромна је. Овај члан даје једно од најсигурнијих средстава да се избегне рат.

„2) Одсуство поверења у наведени члан није основано, и ако не постоје материјалне санкције, морални утицај Скупштине, особито због њенога карактера битно политичкога, биће знатан.

„3) Пресија светскога јавнога мишљења, публицитет (т.ј. у главном штампа), са његовим ултра-брзим раствањем („*la publicité avec sa diffusion ultra rapide*“), и жеља да се избегне рат увек дуг и скуп и чији исход не може се са тачношћу предвидети пружиће основу („*le canevas*“) на којој ће се моћи ткati спасоносна акција Друштва Народа.

„4) Благодарећи чл. 19. унесеном у Пакт, ревизија уговора није више ствар „*inter partes*“ где ће право бити увек са стране јачег већ постаје питањем које дубоко интересује све светске Државе.

„5) Члан 19. ствара срећну хармонију између гарантије права на живот (специјално за слабе), установљавајући највиши морал у односима међу Народима — и ревизије уговора са свим поштовањем које припада суверености.“⁽¹¹⁾

Расправа Г. Cutcuache-а коју је њен писац посветио пређ. Министру Спољашњих Послова, у Румунији, Г. Др-у Николи Титулеску, познатом приврженику и браниоцу Женевске Лиге Народа, као и Г. Др-у Ђорђу Ментанију (George Meitani), проф. Универзитета у Букурешту, писана је са великим ерудицијом и познавањем предмета. Она ће бити један несумњив и врло користан прилог како румунској тако и општој литератури о Друштву Народа.

1. марта, 1930. год., у Београду.

Живојин М. Перећ

⁽¹¹⁾ Из горњега излагања Г. Cutcuache-а види се коликим је и каквим тешким условима по Г. аутору потчињена ревизија уговора на основу чл. 19. Пакта Друштва Народа, ревизија на тај начин, потпуно, тако рећи, немогућна. Отуда, ако би мир зависио од примене чл. 19., посредством Лиге Народа, ситуација би била безизадежна и ствар пацифизма изгубљена. Ипак, Г. Cutcuache верује и у чл. 19. и у Друштво Народа и њима се одушевљава. И ако ми немамо ту веру нити делимо то његово одушевљење, не можемо да не одамо признање младоме писцу и за једно и за друго. Утешно је,ј бесумње, констатовати један такав идејни ентузијазам, данас када, у толико мери, влада, у свету, обрнути ентузијазам, т. ј. ентузијазам чисто материјалистички.

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Д-р Божидар Марковић: Уџбеник судског кривичног поступка.
Београд 1930.

У месецу априлу ове године изашла је из штампе нова књига „Уџбеник судског кривичног поступка за Краљевину Југославију“ од нашег познатог криминалисте г. Др. Божидара Марковића професора права на Београдском правном факултету. Унапред препоручена лепим гласом њеног аутора, који је овај стекао својим дугогодишњим научним и законодавним радом у области кривичног права и поступка, ова је књига у правничким круговима у толико топлије поздрављена, што се она јавља убрзо после увођења у живот нових закона о уређењу редовних судова, о судијама и државном тужиштву, и законима о кривичном, грађанској и стечајној судском поступку, којима је проблем унификације процесног права, постављен од првог дана по уједињењу, као један од најважнијих задатака нашег потратног правосудног законодавства, у целини решен.

За правни је живот после једне нове кодификације сваки прилог науке за упознавање са новим правом, ма које врсте он био, драгоцен, али се ипак, у првим данима примене новога права и све дотле, док се стална јудикатура не изгради, највише користи може имати од његове систематске научне обраде. Од напред поменутих шест закона, који многим заједничким установама тесно везани чине једну органску целину, сваки је, за свако од затечених правних подручја, у целини ново право. Са њима се у великој процесној правној области завршава епоха владавине старог процесног права и отпочиње нова. Све што је до дана, када они и у последњем свом слову ступе на снагу, важило као право, и што се на то право односило, престаје да важи; у процесуалним односима ствара се tabula rasa, из које се на темељу новога права има да формира и развије нов јединствени процесно правни живот за целу државу.

Ново право, што је само собом могло дати, дало је, и то што је дало, ако и није без мана, добро је, и има своју трајну вредност. Оно се одликује не само његовим основним организационим начелима, која су обележје и украс модерног процесног права и новим врло либералним установама за појачање правних гаранција и услова правичности и целисходности у поступању органа власти, него и потпуношћу обраде, чистотом језика, беспрекорном правном терминологијом, начином изражaja, прегледношћу и свим осталим атрибутима једног добrog, савременог процесног права. Оно, што уважени г. Др. Огорелица у уводу свог издања новог кривичног судског поступка каже за овај поступак: „да се може такмичити са најсавременијим и најлибералнијим страним законима о истом предмету“, то се, чини нам се, без поговора може рећи и за друга два поступка, грађански и стечајни. Ако би им се, у осталом и по која оправдана замерка могла да учини, она им њихову вредност у целини није у стању да умањи. Што је наш актуелни правни живот од својих

нових кодификација у овој правној области могао да тражи, то је овом добио. У његовом даљем развоју, све ће, па и крајњи успех, који се од новог права очекује, зависити поглавито од његове примене у пракси. Само собом је, свако па и најбоље и најдобронармерије право, недовољно. Да оно у пуној мери одговори свом задатку, потребно је обезбедити му правилну и бе-спристрасну примену, а да се у томе успе, потребна су поред добре воље и савести, још и знања и искуства, у сваком случају нове кодификације, нова знања и нова искуства, која морају бити у толико већа, у колико је ново право боље, потпуније и напредније. Као ниједно пре овога у овој правној области, ново је право скроз и скроз рационализирено право, продукт искуства науке и праксе у њиховом развоју кроз многе деценије и све до последњег дана. У његова начела и установе и њихове до крајњих граница методама науке разграђене појединости, о којима је раније могло бити и било речи само у правним расправама, коментарима и уџбеницима стране литературе, у његов историјски развој и његове односе према праву из прошлости, које треба добро познавати, да би се разумела садашњост, не да се уђи ни брзо ни лако, а без помоћи науке, није на то ни мислити. Само уз помоћ науке, у првом реду систематске научне обраде једног новог права, као што је ово, то право се даје као што треба разумети и правилно применити, јер је пре сваке друге, систематска научна обрада у стању, да уведе у суптилности његових начела и установа; да тражи и васпоставља везу између нове материје и материје из прошлости; да издвоји оно, што је у истини ново од онога, што се само у новој редакцији или на другом месту, јавља; да нове установе објасни и саме за себе и у вези са установама преузетим из старога права; да се нужно обазре и на литературу из прошлости и из ове излучи и за ново право спасе оно што је своју вредност очувало од онога, што је застарило; и коначно, да укаже и на оно, што по форми кодификације у закону није могло бити речено, али што је кроз његова начела изражено или се из ових и духа закона даје извести.¹⁾

Руковођен овим начелним гледиштем о потреби систематске научне обраде новог кривично процесног права, г. Др. Марковић је дао себи труда, да ову потребу што пре задовољи, и у томе је овом својом књигом и успео. У овој књизи он је обухватио и у једном јасно израженом систему, који омогућава лак преглед и запажање свих појединости са једног општег становишта у распореду материје, изложио „судски кривични поступак“ у ширем смислу, у који поред чисто процесуалних прописа законика о кривичном судском поступку и закона о уређењу редовних судова, спадају и прописи процесуално - организационе природе закона о државном тужиштву као и она определења, која су као заједничка за сва три поступка, из разлога спољне „економије закона“, посебно предвиђена у закону о уређењу судова и закону о судијама. Уџбеник је намењен у првом реду

¹⁾ Уп. Glaser, Handbuch des Strafprocesses. Erster Band. Vorwort VIII.

ученицима правног факултета, да им као „средство за учење“, поузданје од забележака и табака, којима се у недостатку штампаних уџбеника понајчешће служе, олакша спрема за испите; али је, излазећи из оквира чисто ђачког уџбеника, рађен и употребујен и с обзиром на потребе праксе, која се је добрим делом нашла пред једним од досадањег у многоме различитим кривично процесним правом, са чијом се теоријском страном радије није имала прилике да упозна.

Излагања су по вези и сродности материје подељена у три дела и одговарајући број одељака, пододељака (глава) и парagraфа. У првом, уводном делу писац даје укратко дорматску конструкцију појма и правне природе кривичног поступка са осталим за употребујавање теоријске спреме потребним знањима: о положају кривичног поступка у правном систему, његовим односима према сродном праву, историјском развоју кривичног поступка код нас и на страни, изворима, тумачењу и важењу кривично процесних закона. У другом делу реч је о субјектима и објектима кривичног поступка: кривичним судовима (унутарњој и спољној организацији судова и правној помоћи) и странкама у кривичном поступку (тужиоцу и окривљенику и његовој одбрани); о кривичној ствари, вези кривичних ствари међу собом и са грађанским стварима, о трошковима кривичног поступка и прејудицијалним питањима. Партија о странкама у кривичном поступку, које су једно од најглавнијих карактеристичних обележја модерног кривичног процесног права и једна од најсуптиљијих новина за оне наше правнике, који до сада нису имали прилике да раде по страначком кривичном процесном праву, обрађена је и за њихову потребу, са доволно исцрпности. Раније спорно питање о постојању странака и у вези са овим питање о односу између странака с једне и суда с друге стране у кривичном поступку, г. Д-р Марковић одлучно решава у смислу коначно у науци и практичном законодавству прихваћеног гледишта, по коме су тужилац (државни, приватни и приватни учесник) и окривљени у процесуалним стадијама поступка странке у формалном процесуалном смислу; а однос, који се по предлогу тужиоца вaspоставља између овога, окривљеника и суда, да је троstrани правни однос јавно правне природе, идентичан односу странака у грађанском и сваком другом правном спору.

Трећи део излагања обухвата чисто процесуални део кривично проц. права, поступак у правом смислу, процедуру, кривично поступање: основна начела, радње, судске одлуке, обезбеђење присуства лица и ствари у крив. поступку, доказе и ток кривичног поступања у пролазу кроз све стадије са закључно ванпроцесуалним стадијумом извршења.

У објашњења законских текстова писац се није упуштао, у осталом, сасвим оправдано, јер њима и није место у уџбенику, него у коментару. Коментар је тај, који како Белинг¹ у предговору свог уџбеника каже, законске текстове има „да узме за по-

¹⁾ Beling, Deutsches Reichsstrafprocessrecht, Berlin — Leipzig, 1928.

лазну тачку и да их редом објашњујући пропрати", док уџбеник, напротив, има задатак "да приправи за разумевање законских текстова" (es soll dem Verständnis der Gesetzestexte vorarbeiten). Из истог разлога писац оправдано не улази ни у критичка излагања многоbroјних спорних питања у науци, ни у компаративна излагања домаћег и страног права, која, понајчешће без већег практичног значаја, много не користе, а скрећу пажњу ученика са главне ствари.

На литературу, од страних, поглавито германску и домаћу, у колико је има, писац се довољно обзире, наводећи је код појединачних параграфа, што је свакако за „оријентирање“, које заинтересованим за поједина питања жели да олакша, најкорисније.

Укратко, ово дело уваженог професора г. Д-ра Марковића, потпуно одговара свом задатку. Оно почетницима пружа пре-гледно излагање кривично процесног права према актуелном стању науке и омогућава им, да по плански утврђеном реду улазе у материју и са њом се лако и брзо упознају. Оно је за практичаре драгоцено помоћно средство, у коме ће они наћи сигурну основу за решење појединих питања, која ће им се неизбежно у њиховој пракси постављати. Стога је оно за најтоплију препоруку и једнима и другима.

Д-р М. М. Аћимовић

Mann, Fritz Karl, Die Staatswirtschaft unserer Zeit. Eine Einführung. (Finanzwissenschaftliche Forschungen. Herausgegeben von Fr. K. Mann Heft 1.) 1930 VII. 56 S in 8°.

Као прва књига збирке *Финансијско-научних изучавања*, коју је ту скоро почео уређивати професор Универзитета у Келну Ф. К. Ман, објављено је једно његово, проширено и допуњено, предавање о „државним финансијама нашег доба“. Професор Ман, који је теорији финансија до сада дао више значајних прилога, бави се највише као и његов колега из Граца, Андреје, проблемима газдинства у савременој држави. Њихове студије у том правцу довеле су их до закључка да се државне финансије данас налазе у кризи, на једном прелому са кога им ваља, по Андреју, вратити се у старе колотечине, или, по Ману, ићи даље новим правцима, које им диктује ново доба. Велике промене које у садањим финансијама констатује, Ман приписује еволуцији привредног система, која налази свој изражај у напуштању идеје либералног друштвеног поретка. То напуштање, међутим, није ни нагло ни дефинитивно а да би га широке масе могле осетити, услед чега му оне мало пажње и поклањају. Али наука и ове појаве мора да региструје.

Међу констатоване промене у државним финансијама писац у првом делу своје расправе убраја нагли развој јавних, а упоредо са овим и оних приватних предузећа, у којима су јавноправна тела задржала контролу и претежан удео у капиталу. Као особиту пак карактеристику савремених фи-

нансија писац истиче повећање државних расхода, што се нарочито утврђује од рата наовамо. Маркантни феномен јавног газдинства данашњег доба, према томе, јесте инфлација буџетских цифара. Последице ове појаве поред фикалног имају и свој привредни, социјални и политички значај: привредни, јер промене у куповној снази пореског обvezника огледају се у скретању од навиком утврђене тражње добара; социјални, јер у друштву настаје нова деоба имовине и доходака; политички, јер са повећањем индивидуалне жртве расту и прохтеви појединаца према целини. Поставља се питање, прво, на који начин овај феномен треба проверити и, друго, који су му узроци.

Да би утврдио тачност појаве повећања јавних расхода Ман одбације употребу „псеудостатистике“ коју за упоредну студију финансијских проблема сматра као компромитовану, услед њене потчињености политичким моментима. За њега нису поуздане ни метода апсолутних бројева нити поступак израчунавања дажбинског терета на једног становника (Korff-quotenverfahren). Писац препоручује као једино прихватљиву методу констатовање оптерећења националног дохотка фискалним теретом. При томе скреће пажњу на потребу да се приликом утврђивања фискалног терета не узимају искључиво цифре државних пореза, већ и оне свих осталих јавноправних тела у држави, мада је свестан тешкоћа на које се наилази приликом утврђивања ових последњих, што долази услед међусобног заилажења цифара буџета државе и тих тела. Служећи се том методом писац долази до ових резултата. У предратном периоду просечно фискално оптерећење националног дохотка великих сила кретало се између 10 и 14 од сто. Међутим, оно се у послератном периоду попело на 20—25 од сто. Значи: сада становник једне велике силе, да би задовољио фискална потраживања државе и осталих јавноправних тела у њој, мора да жртвује 2—3 па и 4 (Немачка) месеца личног рада или, простије речено, да за „општу ствар“ да два пута више материјалних добара него пре нешто не додеца. Изузетак од тога чине с једне стране Сједињене Америчке Државе, код којих се оптерећење националног дохотка после рата незннатно повећало, са 6,5% у фин. години 1913/14 на 8% у фин. години 1925/26, а са друге стране совјетска Русија, где се оптерећење према најновијем петогодишњем финансијском плану креће између 41,5% и 53,6%.

Чиме се да објаснити овај феномен? Ако је узрок једна епизодна појава, хоће ли и њене последице временом ишчилети из буџета? Професор Ман пристаје уз оне који пораст расхода тумаче непосредним и посредним последицама рата: већим издацима на отплату ратних дугова, на пензије, помоћи ратом оштећених итд. Тако у буџету Француске већ само вршење службе по државним дуговима односи скоро половину укупних расхода. У Италији тако исто. У Енглеској више од две петине буџета. Свакако са дефинитивном ликвидацијом

рата престаће потреба за овим расходима, али то је песма далеке будућности.

Професор Ман признаје да извесну улогу у овом развијању расхода игра и т.зв. Вагнеров закон све већих државних издатака, који је производ појачане интервенције државе и проширења круга надлежности јавноправних тела. Али шта писац свим делом расправе жели нарочито да истакне, шта управо преставља централну мисао његову, јесте тврђење да већина савремених држава, присвајајући део социјалног продукта, постепено напушта либерални систем „учествовања“ (Anteilsystem) и замењује га системом „контролисања“ (Kontrollsystem). Класично-либералном привредном поретку, основаном на хедонистичком начелу највеће користи уз најмању жртву, одговарао је финансијски систем који се задовољавао малим уделом у социјалном продукту, јер у колико је он био незннатнији, у толико је социјални доходак остајао већи. Либерализам је на тај начин водио у крајњој линији атрофији „учествовања“ (државе) у народном дохотку. Али, дошли су ратни и поратни државни расходи који су учинили крај овој тенденцији, угрозавши својом величином равнотежи у буџетима. Сада су јавноправна тела морала одлучити се на одузимање већег дела социјалног продукта, услед чега је и веза између финансија и привреде постала интимнија. Нови финансијски систем претворио се у систем „контролисања“ привреде: савремена држава као произвођач, потрошач и послодавац, односно као ортак у националном дохотку, узела је у своје руке све нити привредне политike; помоћу контролног система, одузимајући периодично $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{2}$ националног дохотка, држава не само да је постала регулатором производње, него кроз трошење тога богатства (на лифтерације, плате, наднице) има претежну улогу и у потрошњи и подели добра. Какву тенденцију има овај најновији систем? По писцу та тенденција је супротна оној код либералног система „учествовања“, дакле има тежњу за развијањем. Је ли парламентарни систем дорастао за борбу са овом тенденцијом? Писац сумња: и у финансијама потребна је диктатура, јавна или прикривена.

У другом делу расправе писац се бави једним финансијским проблемом садашњице који стоји у тесној вези са напред изложеним. То је формирање „помоћних фикуса“ (Hilfsfiskus) који добивају све већу важност у јавним финансијама. Како је и зашто дошло до њих? Да би могла от прављати поверење јој послове држава се служи својим органима и специјалним надлештвима, који истовремено за њу представљају редовне трошкове. Ради њиховог покрића држава ствара изворе прихода поглавито принудом. Отуда са проширењем круга надлежности једне државе цео механизам добива у обиму. Ну држава извесне од тих функција може пренети са својих органа и на недржавне институције, на мо-

рална лица јавног или приватног права, која ће место ње вршити одређене задаће. У овом случају држава је дужна да ова тела снабде и потребним материјалним средствима, а то ће постићи на тај начин, што ће их дотирати из општих буџетских средстава или што ће им асигнирати специјалне изворе прихода који не фигурирају у буџету. У овом другом случају држава делегира на ове „помоћне фискусе“ и један део своје финансијске власти опорезивања, задржавајући за себе право контроле над њиховим функционисањем.

У последњој деценији ове нове творевине јавног права почеле су на све стране да ничу: принудни синдикати, индустијске, занатске, трговачке и земљорадничке коморе, уреди за осигурања, болесничке касе и много др., све су то нове установе са привредно-социјалним карактером, које у ствари врше функције место саме државе. Сем тога савремени живот ствара све нове и нове врсте ових установа. Случај са послератном Немачком: где су извесне државне функције монетарне природе пренете на Немачку банку, а доскора неке финансијске функције биле поверене Агенту за репарације, за шта су им истовремено на расположење били стављени и самостални приходи, који су у последњој буџетској години износили скоро половину финансијских прихода Немачке. Француска и Италија имају опет своје куриозитете: оне су добиле 1926 године аутономне касе за амортизацију државних дугова. Та тела стоје потпуно самостално у државном газдинству, а у буџетском погледу независно од осталих државних расхода и прихода: типичан изузетак од буџетског начела једноставности. У Русији према најновијим диспозицијама скоро половина државних прихода пролази кроз касе помоћних фискуса. Још један пример: од изузетног значаја у послератном буџетском законодавству јесте појава „социјалног буџета“, одвојеног од државног буџета. Само у Европи око 70 милиона лица ужива социјално осигурање, у разним формама. Приходи „социјалног буџета“ једним делом су дотације државне а другим, много већим, давања самих осигураника и послодавца. И овде имамо, дакле, појаву помоћног фискализма. Цифре које по овом основу долазе у обзир нису нимало незнатне, на против. У том погледу Немачка предњачи: социјални терети износили су овде у рачунској години 1928/29 37% свих пореза државе и осталих јавноправних тела; око 67 милијарди динара изнеле су социјалне дажбине у 1928 и 1929. Ново социјално законодавство Француске од 1 јула 1930 године предвиђа такође самосталне приходе. У Енглеској Балфуров-комитет израчунао је да само послодавачке организације плаћају годишње за болесничку и беспосличку касу око 50 милиона фунти стерлинга (скоро 14 милијарди динара). Од западних држава једино Италија није преоптерећена социјалним осигурањем: оно је у 1927 и 1928 години износило свега 1 милијарду лира.

Као што се види, установа помоћних фискуса само је природна последица „контролног“ финансијског система, синонима буџетске инфлације. Из буџетско-техничких и финансијско-политичких разлога држава се служи мрежом помоћних фискуса да би растеретила свој буџет, да би га вештачким сретствима одржала у смањеним димензијама, па чак, по потреби, сузила његове границе и испод нормалнога. Једно зло повлачи друго: све већи државни расходи изазвали су разбијање општег буџета у мноштво малих и тиме је један од најглавнијих буџетских принципа, једноставности, изигран. Не само да је услед тога контролним властима тешко да обухвате комплекс буџетског питања у земљи него је и сама Наука у незгоди приликом изучавања упоредних финансијских проблема.

Је ли то сва карактеристика новог доба у финансијама — буџица општих потреба и њено дренирање кроз мрежу мањих канала? Није, јер у трећем делу расправе писац испитује још једну метаморфозу у државном газдинству, која долази као последица наглог развоја, у суштини и у форми, државних финансија. Чињеница да је држава преко фискуса свих врста захватила скоро трећину националног дохотка, наговештава многобројне тешкоће које отуда произистичу по народну привреду и друштвени поредак у опште: поремећаји у производњи, немогућност формирања националног капитала, снижавање стандарда живота и др. Пред опасношћу да „убије квочку са златним јајима“ држава је принуђена да на некоји начин спречи ове фаталне последице. У тражењу овог начина писац налази три могућне солуције, неједнаке вредности. (1) Фискусом нанете штете привреди — појединцу или скупинама — држава може накнадити субвенцијама из јавних средстава. Мада ова репресивна мера наилази на све већи број присташа, јер потпуно одговара епохи појачаног интервенционизма — недавно се тиме послужила чак и класична земља либерализма, Енглеска — писац је одбације као нерационалну и технички најтеже спроводљиву: најчешће и сувише је доцкан да се оштећено предузеће доведе у прећашње стање. (2) Технички згоднија мера, али у афекту слабија од прве, јесте привремено ослобођење обvezника — појединца или групе — од пореских терета. Као тренутна мера погодна је за уклапање привремених незгода, али неефикасна је када депреција постане кронична болест привреде. (3) Ревизија пореског оптерећења једина је мера за коју се писац стварно залаже. Циљ је ревизије фискализма да се нађу рационални порески системи који ће, базирати на concetto produttivistico, новим распоредом пореског терета дати импулса парализаним продуктивним снагама у земљи. Истина, ова ревизија је само preventivna мера која није у стању да већ нанете штете накнади као у случају субвенције, али која има више изгледа на успех да стане за врат будућем злу. Да је ублажавање фискализма

неопходно у епоси контролног система државног газдинства писац доказује потребом самоодржања државе, што ће она постићи само координацијом своје финансијске и привредне политику, које морају ићи спретнуте, нераздвојене, које не смеју бити једна другој непријатељски расположене. Су-протно старијој доктрини, да привреда и политика служе финансијама, данас „финансијска политика послата је оруђем за постизање привредних циљева“. У газдинству савремене државе — закључује професор Ман — постоји процес *економизације* финансијске политике. Данас пре него икада многе земље приближиле су се Вагнеровом идеалу — финансијама у служби социјалних реформи.

Професор Ман овим својим кратким „уводом“ упознао је читаоце са трима битним тенденцијама државног газдинства нашег времена. Он је то учинио са пуно научног духа и са јаким смислом за извођење закључака, логичних и непобитних. Његова је неоспорна заслуга да је са интуицијом правог научника, као претходник теоретскога продубљавања социјалних феномена, успео да јасно сагледа карактеристике контура једног новог финансијског збивања, које се оцртава у новом друштву. Овај прилог науци послужиће као драгоцен материјал теорији финансија.

Ј. Левчевић

Б Е Л Е Ш К Е

† **Вера Дравић.** Крајем месеца јула ове године умрла је Вера Дравић, студенткиња права четврте године. Умрла је у најлепшим годинама, на прагу живота. Била јој је остала V (раније VII.) група па да дипломира.

Смрћу пок. Вере правна наука је изгубила једног, свог одличног радника, који би сумње нема даје позитивних резултата, јер је пок. Вера била примерна у сваком погледу. Лепо власпитана у дому г. Јована Дравића, професора Више Педагошке Школе, фине интелигенције, озбиљна, проницива духа, а уз то необично вредноће и јаке воље.

Са тим својим особинама, а пре-дако радећи на правој науци, свратила је на себе пажњу својих професора. С друге стране, стекла је неподељене симпатије својих колега и колегиница; и ми, њене колеге и колегинице, одлазећи ове године са Универзитета, однећемо вечиту успомену на пок. Вере, јер кад год будемо мислили о своме животу на Универзитету, раду по семинарима и библиотекама, неминовно ћемо се сетити и пок. Вере, која је била и

добра колегиница и неуморна и савесна радница.

Несумњива способност и велика вредноћа пок. Вере увиђа се и из тога: што је она две узастопне године добијала награде о Св. Сави, а при том је испите полагала и одлично и на време. 1929. г. добила је награду Београдске Општине за рад: *Финансије Београдске Општине*. Ове године њен рад: *О појму нехата*, добио је награде г.г. Арсе Илића и Милана Вапе, индустријалаца.

Нека је вечан помен пок. Вери Дравић. **Бошко Перић,** дипл. прав. Б. Унив.

Избори г.г. Слоб. Јовановића и д-ра М. Новаковића.

Г. Слободан Јовановић, претседник Срп. кр. академије и редовни професор Правног факултета, изабран је о. м. за дописног члана Међународног института за јавно право.

Г. д-р Милета Ст. Новаковић, декан Правног факултета, изабран је крајем пр. м. за судију — заменика Сталног суда међународне правде у Хагу.

Нови наставник Правног факултета у Београду. — Наш стални сарадник, Г. д-р Ђорђе Тасић, ред. проф. Правног факултета у Јубљани, постављен је Краљевим Указом од 10. септембра о. г. за редовног професора за катедру Енциклопедије права на Правном факултету у Београду.

О новом универзитетском закону и новим уредбама. — Под овим наслодом у угледном љубљанском часопису *Nаша доба*, покренутом ове године са задатком да проучава јавна питања, објављен је један чланак г. д-р Ђорђа Тасића, чији ће резултати интересовати и наше читаоце. Писац најпре укратко баца поглед на нови закон о универзитетима (објављен 4. јула 1930), за који каже да спада у најлибералније и да одржава дух стараг закона о универзитетима. Уређење које смо добили је више немачког типа, и далеко од француског, где државна власт има великих права. По новом закону универзитет је добио аутономију у толикој мери, да он врши сам дисциплинску власт над својим члановима. У овом погледу г. Тасић сматра да би био бољи интер-универзитетски суд, са претставницима највиших државних судова, јер сматра да ћи овакав суд „мора бити објективнији, способнији за рад и носио југословенски карактер“. За избор професора поопштрени су услови, тако да ћи према писцу морао један факултет да сабетира изборе другог факултета недоласком на седнице универзитетског већа. Г. Тасић поздравља што је поред чисто стручног задатка, универзитетима стављено у дужност стварање југословенске националне културе, и сматра да тиме национални предмети добијају нарочиту важност. Као даљу последицу он наглашава да „закон сада даје могућности да малки људи, доненги са једног универзитета проведу извесно време на друга два“ и да „сваки професор буде дужан да одржи по један циклус прелавања ча друга два универзитета“.

Но већи део чланска Г. Тасића посвећен је питањима која се имају регулисати општом и факултетским уредбама. Централно питање је о наставном програму: предметима и односима међу њима. Он очекује да ће се у овом правцу донети неке реформе на факултетима, и да ће се у првом реду извршити изједначавање наставе на свима универзитетима. Он

сматра да је у првом реду потребна реформа на правном факултету, која њега највише интересује. По питању назива и броја предмета треба да се постигне сагласност између универзитета. „Одређивање броја особља морало би бити што еластичније (у осталом и диференцирано према универзитетима, пошто буде одређен минимум који мора имати један универзитет).“ Г. Тасић сматра да се број наставника не сме одређивати према садашњем стању „јер би се тиме учинила груба неправда млађем наруштају.“ По њему, треба да се остави факултетима да дају рангове према личној вредности наставника, а не према „важности предмета“. У противном случају могао би „један одличан наставник, чак врло користан за друштво по својим резултатима, остати вечити донент или ванредни професор“.

Г. Тасић сматра да се мора поклонити нарочита пажња наукама које дају опште образовање. На правном факултету није довољно да се научи само позитивно право. Ово се мора изучавати само „уз помоћ компаративног које тек може да баци пуну снегост на правне установе, њихов смишава и развој.“ Мора се дати једно хармонично заокругљено знање о праву, тако да се не сме предавати један предмет у опсегу несразмерном према месту које му припада у систему наука. Мора се услед тога обратити већа пажња на науке које дају опште образовање, као што су философија права или правна социологија и социологија у опште. Писац је одлучно против тзв. историцизама на правним факултетима, а по њему „историцизам значи пре свега привилегирање римског права на рачун модерног и, иначе, несразмерно изучавање историје права уопште“. Римско право не сме бити „ништа друго него само увод у цивилно право и историјско објашњење данашњих установа.“ Он констатује да се такво, здраво схватање, јавља и у нас код самих претставника ове катедре (за пример наводи г. д-р Павла Раствочанина, професора у Загребу). Ако хоћемо да послужимо напретку наше нације, „ми ћемо од историјских предмета дати нарочито место националној политичкој историји и историји права јужних словена“. Сем тога, мора се посветити пуну пажња „правној политици и свима њеним конкретним облицима, нарочито криминалној, социологији са етиком, и

такође привредном праву, одн. специјалним гранама права које се односе на привредни живот, и то нарочито у његовим важним новим облицима позитивноправним (као што је то аграрно право, радичко итд.), и евентуално привредном праву као систему који изгледа почиње да се израђује. Међународно право, нарочито јавно, мора добити боље место него што га има."

На крају чланка г. Тасић се задржава на питању специјализације на правним факултетима. Код нас таква специјализација постоји на Београдском универзитету, на докторату. „По предлогу г. С. Јовановића та специјализација, да би значила право удуబљивања у једну од специјалиних група, потребно је да буде наслоњена на синтетичне науке, као што су то философија права и социологија.“ Г. Тасић се нада да ће оза савршено исправна мисао, и побелити. На општем курсу би се можда могла узвести једна ограничена специјализација, у томе смислу, што би студенти могли да бирају између неких споредних предмета.

Завршујући свој чланак, писац истиче да на универзитетима студије морају бити дубље и да је главно „не квантум знања, не велики број предмета изучавања, него научити методски посматрати и закључивати и нада све стечији један научни идеализам, једну љубав сазнања“. Битно је створити нов дух у учењу, дух самосталног рада и критичког посматрања, дух оснобођавања (а не механичког, пасивног учења и ношења углави огромног баласта), дух стваралачки и реформаторски који је ипак управљен кроз релативно Апсолутном.

И. П.

M. H. Zaki, L'imprévision en droit anglais. Thèse. Paris. Collection d'études du droit étranger, de droit comparé et de droit international, 1930. Librairie Rousseau, 1930. — Ова студија сама по својој појави заинтересовала је правнике са континента због тога што се Енглеско Право као такво код нас зна врло мало. Зато се све студије о Енглеском Праву очекују са великим интересом нарочито ако су у њима изложена схватања којима се може корегирати укорењени правнички конзерватизам и формализам, који је особина свих права која увек истичу своје римско порекло и везу са Римским Правом као јаче своје оружје оправдања од везе својих правних система са логиком ствари каква се она представља данас у друштву.

Тако раста *sunt servanda* дуго и дуго било је основно начело које је ишло на одбаčивање сваког уношења спољних елемената који би могли модификовати уговорне односе зато што њихово буквално одржавање онаквих карактера су закључени није и не може бити согласно са моментом њиховог извођења у тренутку извршења. И зато у континенталном праву све до рата били су врло ретки случајеви да се допушта модификација уговорених односа на основу начела *ius stantibus*. То је било једно начело које су правници много више препоручивали у својим дубоким теоријским студијама, него што су га примењивали европске судије. Ипак за време рата, прво у административном праву, код лиферација, дакле због спровођења омогућивања вођења ратова, у Европи примљена је (прво у Француској) теорија де Гимпревијон (непредвиђања) да се уговор мења зато што странке нису могле знати околности њиховог извршења. Ипак у приватном праву примена ове теорије је минимална, ако се она скхвати у њеном потпуном смислу — тако да је то теорија коју судија примењује. Напротив код нас је она у већини случајева примењена да један други начин — путем привремених закона у којима се судији изречно наређивало да је примени (н.пр. код нас: азија по Уредби о ликвидацији мораторијог стања, закупни односи по поратном законодавству у становима итд.) Међутим Енглеска је у овоме погледу други свет. Рад г. Заки исцрпно излаже како енглески судија има нарочиту власт особитог тумачења уговора и то не да изнађе психолошки оно што су странке хтели, него оно што би сваки просечни паметан човек могао сматрати да је последице закљученог уговора. И ако те последице не одговарају стању које постоји у тренутку њиховог извршења не зато што постоји објективни случај више силе него случај тако изменењених околности, да их нико није ни могао претпоставити, онда се јавља *cognition case*, чију појаву и развој опширно писац разлаže указујући на његову важност баш данас кад се јавља привредна криза и стална варијација цена.

Д-р М. Б.

Кривични Законик за Краљевину Југославију са кратким објашњењима за праксу. I. Општи део. Приредио Милош Мунишић, судија. 59 стр., це на 20.— дин. Издање пишчево. — У

овој књижици, која обухвата само општи део, писац се ограничио на објашњења поједињих законских парagrafa испод текста. Може се рећи да је писац на овакав начин дао кратка објашњења готово свих основних питања из општег дела Кривичног закона, а нарочито појмова: о бићу кривичном дела (§ 11), о облицима кривичне одговорности (§§ 16, 17, 19 и 20); о покушају (§ 31) и о одмеравању казни. Писац се у тумачењу тих основних појмова кривичног законика не слаже са већином аутора досадањих дела о новом Кривичном законику (Доленц, Шиловић, Франк, Чубински, Урошевић, Караковановић). У расправљању оправданости његових схватања не мислим овде улазити, нарочито с тога, што су она, као и у другим књигама ове врсте, врло кратко обrazložena. Ипак мислим да ова схватања несумњиво заслужују пажњу и теоретичара и практичара.

Књига г. Мунишића није иссрпна књига, већ је она, како се нама чини нека врста приручника, потсетника за практичаре — судије и органе јавне безбедности, — намењеног за свакодневну употребу и „као таква може бити од користи онима, од којих се, по речима аутора, не може тражити иссрпно систематско знање права“.

И поред неких својих недостатака, књига г. Мунишића може се препору-

чити ширем кругу правника, који су се већ упознали са прилично опсежним домаћом литературом из кривичнога права.

Ник. Д. Пахоруков.

Ваздухопловно право. Превео са италијанског Ђорђе П. Јовановић ваздухопловни пуковник. Издала Команда Ваздухопловства. Нови Сад? Стр. 51. — Без ознаке од кога писца. г. Јовановић је издао свој превод са италијанског основних начела ваздухопловнога права. У књизи су додирнута важнија питања ове нове правне дисциплине, али ни у једно није дубље улажено. Књига је у ствари само најкраћи могући преглед разних питања ваздухопловнога права. Она сада служи кандидатима за полагање испита за пилоте и извиђаче, који нису по струци правници, и по своме обиму и начину излагања одговара отприлике „уџбеницима“ грађанскога права писаним за вечерње трговачке и занатлијске школе. Како је то превод са италијанског језика, никде се не помиње наше позитивно право, и то је, по нашем мишљењу, највећи недостатак књиге, баш с обзиром на њену намену. Превод је течан и ако терминологија није спуда правничка. Ипак, у нашој заиста оскудној књижевности и ова књига има своје место и свој значај.

И. П.

НОВЕ КЊИГЕ

Д-р Тома Живановић, Основни проблеми Кривичног права. (I. Кривично дело. — II. Кривац. — III. Кривична санкција. Увод у науку Кривичног права (внешни оштап део Кривичног права). Ревизија традиционалне, бипартитне науке; конструкција нове, тројеобнне науке. (Предавања на београдском и париском Правном факултету). Београд, 1930, стр. XV—219, цена ?

Univ. prof. dr. Rado Kušej, Katoliška cerkev in njeno pravo v povojni dobi. Ljubljana, 1930, str. 28. Posebni odtis is „Zbornika znanstvenih razprav“, VII.

Dr. K. Gross, javni red. profesor Bečkog Univerziteta, Udžbenik Crkvenog Prava Katoličke crkve. Prema novom crkvenom zakoniku preradio Dr. H. Schneller. Preveo i dopunio osvrtom na posebne pravne odnose u kraljevini Jugoslaviji Dr. Milan Novak. Zagreb, 1930, str. XVI—456, cena 120—din. Naklada Školskih knjiga i tiskanica Kr. banske uprave Savske banovine.

УРЕДНИК

Д-р ЧЕДОМИЉ МИТРОВИЋ
Молерова ул., 37. Тел. 3-44 и 19-15.

ВЛАСНИК У ИМЕ ПРАВ. ФАКУЛТЕТА

СЛОБОДАН ЈОВАНОВИЋ
проф. Београд. Универзитета

АРХИВ

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ГОД. XX ДРУГО КОЛО

25. Новембар 1930.

КЊИГА ХХІ (XXXVIII) Бр. 5.

ОСВРТ НА ДЕСЕТИ МЕЂУНАРОДНИ КОНГРЕС ЗА КРИВИЧНО ПРАВО И ИЗВРШИВАЊЕ КАЗНА У ПРАГУ (1930.)

У вод. Најзначајнија црта у наслову наведеног конгреса („*Xe Congrès Internationale Penal et Pénitentiaire*“) била је та, да је био збиља међународног карактера. Овакви конгреси били су одржавани г. 1872. у Лондону, г. 1878. у Штокхолму, г. 1885. у Риму, г. 1870. у Петрограду, г. 1895. у Паризу, г. 1900. у Бриселу, г. 1905. у Будимпешти, г. 1910. у Вашингтону, други пут у Лондону г. 1925., а ове године у Прагу. Комисија, која одлучује о свим питањима организације конгреса, изјавила је у својој упутној публикацији, да је ставила на дневни ред питања од великог значаја, а у интересу напретка цивилизације. Овим питањима добила је, као што прописује статут, пре отварања конгреса 113 штампаних реферата. О резолуцијама секција гласало је сваки пут по више стотина правих чланова конгреса из читавог света. (Међу њима их је 88 из Северне, а 9 из Јужне Америке.) Какав је биланс обављеног рада?

Одмах морамо да изјавимо, да закључци конгреса у погледу постављених питања у опште не могу бити мерилом за упознавање стварних праваца криминалне политике и да су били тога свесни и сами конгресни учесници: Из великих говорничких битака па ће се најзад врло радо виђена компромисна резолуција, која чак каже, да се није успело ући до дна проблема... Ови општи недостатци „конгресовања“ ипак нису се сувише открили баш код десетог Конгреса за Кривично право и извршивање казнâ у Прагу. Како ћemo даље приказати, дошло је ипак до неколико теза од значаја, које ће вальда бити од утицаја на законодавство некојих држава. Ван оквира разматрања о унапред установљеним проблемима наступио је читав низ одличних предавача, политичара и научника, који су дали са својим говорима конгресу заиста снажног сјаја.

II. У напред одређени Конгресни проблеми.

Држимо, да наше правнике неће сувише интересовати спољни оквир конгреса, ни личности, које су наступале као референти или дебатери у секцијским седницама. Због тога ћemo се ограничiti на стварну sliku резултата, који су били и званично саопштени. (Опазили smo, да је редакција конгресног, штампаног „Билтена“, који је излазио од дана до

дана конгреса у 5 бројева, поступала код објављивања рефера-
тата о дебатама врло опрезно.)

Морамо приметити још да је водио конгресне пленарне
расправе управо узорно проф. dr. Augustin Mišićka (Праг).

Програм питања био је раздељен на четири
секције, а свака секција добила је три групе питања.

А. Прва секција постојала је за законодавство.
Њезино прво питање гласило је овако: а) Ако се уводе
поред редовних казнâ још и мере безбедно-
сти, може ли се саветовати, да се ове мере
класифицирају и систематизирају? б) Да ли
треба дозволити прекидање мерâ безбедно-
сти? Писмене реферате израдило је девет стручњака, међу
ним проф. Milota (Братислава), проф. Makagewicz
(Либов), проф. Живановић (Београд); председник касације
Суботић (Београд). О овом проблему водиле су се дебате
на 3 седнице после подне, а као одговор на питање изашла
је ова сагласно закључена реколуција:

ad a) „Неопходно потребно је, да се систем казнâ допуни системом мерâ
безбедности, да се осигура одбрана друштва тамо, где се казна не може
употребити или где је недовољна. Мере безбедности имају сврху, да
побољшавају злочинца или га излуче из друштва или му онемогућавају
учинити злочин. Њих треба да одређују судови. Ако се не узимају у обзир
мере безбедности за малолетна лица, препоручују се поименце (*notamment*
подвучено у оригиналу!) следње: I. Мере лишења слободе: 1.)
интернација лудака и аномалних злочинаца, који су социјално опасни,
колико могуће тако, да се излече и прилагоде животу на слободи, 2.) ста-
ратељска интернација алкохоличара и других злочинаца, који су одани
уживању отрова; 3.) интернација просјака и скитница, да се навикну на
рад; 4.) интернација злочинаца из навике у сврху излучења (*élimination*),
не да би се тиме губиле наае за побољшање у времену, кад се ове мере
употребљују. Ова ће интернација бити извршивана у нарочитим заводима.
II. Мере без лишења слободе: Највиши успех од оваквих мерâ
имаће заштитни надзор (*patronage*) или надзоравана слобода (*Liberté sur-
veillée*). Јемство (*caution*) за добро владање, забрана извесног заната или
звана, чије је обављање било узроком злочина, даље забрана посечивања
крчми могу имати добрих успеха. Оне се могу, ако треба, спојити са
заштитним надзором. Протеривање страних злочинаца, које би могло бити
од штете по међународно сарађивање у погледу борбе против криминалиста,
пожељно је тек онда, кад је употребљивање ове мере уређено међународ-
ним уговорима. III. Мере имовинског значаја: Потребно је пред-
виђати — поред пре наговештаних мера — још друге мере, које изискују
заплену предмета, који су опасни за јавну безбедност, или прерадивање таких
предмета у предмете, којим се не може извршити нападај: ad b) Ван при-
мера, који чине изнимку, извршивање мера безбедности не сме се преки-
дати. Док траје неком изнимком дозвољен прекид у извршавању, потребно
је, да се употреби заштитни надзор“.

К овим резолуцијама ми би само приметили, да — упоређујући их са стањем нашег законодавства — нису за нас донеле никаквих битних новости.

Друго питање законодавне секције је било: Да ли је пожељно, да се унифицирају основна начела Кривичног права, и каквим мерама и средствима? Ово врло важно питање обрадило је у облику штампаних реферата, десет стручњака, међу њима проф. Рапапорт (Варшава). Једногласно примљена резолуција гласила је овако:

1.) „Унификација основних начела Кривичног права пожељна је тога ради: да се олакша заједничка борба држава против злочинства и да се реализације једнолик темељ за кривичноправну науку. 2.) Настојање за једнобројност, мора имати своје границе тамо, где прети опасност, да би биле одузете Кривичном праву у разноликим државама неопходно потребне сile или снаге (*les forces indispensables*), које добија из историјског развоја дотичне земље (*pays*) и из дубоких корена, који су израсли из срца народа (*racine profondes qu' il a jetées dans le coeur du peuple*). 3.) На великим подручјима (*domaines*) Кривичног права дошло је до приближења идеја помоћу напора међународних друштава правника и практичара. Од овог заједничког рада може се очекивати још знатних успеха за будућност, а за то заслужује најозбиљније подупирање. Заједничко решавање основних питања Кривичног права промиче се даље и тиме, да се државе крећу на заједничком путу у борби против извесних кривичних дела. Свака таква прилика треба да буде искоришћена за испитивање, да ли је могуће, да се добије ван оквира дотичног кривичног дела заједничко решење општих проблема, који су у вези с тим кривичним делима“.

Одговор на питање састављен је врло лепо, но у самој ствари решење проблема није макнуло ни за корак даље, јер не каже ништа новог од значаја.

Треће питање било је: Дали треба, да се напусте различите врсте казнâ лишења слободе и замене са једноликом казном? Ако се одговори потврдно онда како треба организовати једнолику казну: као рад на пољу или као рад ван поља, а са придржавањем на затвореном простору или као мешовито затварање, специјално прилагођивање занимања и т. д. Девет референта предало је унапред своја штампана мишљења, међу њима проф. Kallab (Брно) и проф. Walter (Краково). О том питању реферисао је чак и главни референт, а дискусија није довела ни до каквог резултата. Дошло је до одлагања. За ово питање нарочито су показивали велику своју пажњу практички стручњаци за извршење казнâ лишења слободе.

В. Друга секција бавила се је управом (*administration*). Прво је питање гласило овако: Како треба да се извршују према постојећим законима ка-

зне лишења слободе, да се осуђеници опет придобијају за друштво дали са заједничким радом или са избором и плаћањем одређеног им рада, или да им се дозволе забаве као кино, радио и сл. Штампани извештаји о том питању дошли су од 12 стручњака, међу њима од шефа одељења министарства правде у Прагу Д-ра Emila Lánu. Одговор на питање садржи ову резолуцију:

Да се осигура јача заштита друштва, извршивање казне мора да се помаже са васпитањем и побољшавањем осуђеника са свим средствима, која им по данашњем стању нуди педагогика. Она треба, да телесне способности осуђеника доведе до развијатка, а треба и да одржи у виду и његово морално и интелектуално развијање, а код овог мора да се послужи криминолошким истраживањем и раздеобом затворених лица на степене према томе како се може тиме у васпитању на њих утицати: а) сарадњу лајнка код извршења казне, а лајке треба бирати искључиво према њиховим личним својствима по духу и срцу; б) рад, који је сходан способностима затворених лица, а треба да буде награђен према томе, како се врши и колико носи користи; в) могућност интелектуалног и физичког одмора, који треба да се прилагоди навикама дотичне земље; такве могућности за службу много више пажње, него што им је било до сада посвећивано. —

Примећујемо, да је био у пленарној седници конгреса примљен још додатак к. тачки б): Сразмеран део отплате осуђеника треба дати на расположење лицима, која морају осуђеници издржавати.

Смернице одговора на ово питање су дапаче доста рас tegнуте, ипак треба их — а нарочито у погледу додатка а и б, топло поздравити. Друго питање ове секције (II.) је гласило: Како треба организовати научно-професионално васпитање управног и надзорног особља? Какве треба да буду за њих гаранције и какве добити треба им припозвати, да дођемо до бољег избора (*recrutement*)? Једногласни одговор на ово питање био је формулисан тек на пленарној седници, а обухватао је у главном ове мисли:

Сви функционери управе код извршивања казне морају бити изучени и постављени специјално за своју функцију. Виши функционери морају имати више научно образовање. Неминовно је потребно, да добијемо специјалне школе за васпитање управитеља и надзорних функционера. Оснивање научног института за пенологију и криминологију у свакој земљи сматра се као врло потребним. Неће бити могуће, да би се пропустили допунски курсеви за функционере, коју су већ у струци на послу. Треба водитирачуна о сасвим особитом начину социјалног и педагошког васпитања. Кандидати за службу у Казненим Заводима морају показивати своје способности за практичку и суштинску савршеност (*accomplissement*) у својој струци. Кандидати за функцију вође морају осим тога показивати са теоријским испитом и практичком службом, да познају научне проблеме у погледу извршивања казне. Стално могу бити примани само кандидати, који су доказали у доба „стажа“, да имају поред знања потребне праксе и науке

лично занимање (интерес) за своје звање, поштен карактер, љубав према ближњем, познавање људи, окретност у понашању са аномалим лицима са физичког, интелектуалног и моралног гледишта. Да би били вредни, различитим групама функционара, треба давати плату, која ће им обезбедити привредни живот. Пожељно је, да се оснива за особље у казненим заводима нарочити ранг у државној чиновничкој хиерархији. За женске казнене заводе препоручује се, да се намештају женски функционери, ако је могуће и за душобрижништво. Сва та наређења треба да важе и за заводе, где издржавају казне малолетна лица. —

Треће питање ове секције било је: У којој мери и на који начин треба у духу модерног кажњивања система употребљавати ћелију поред заједничких затвора? Осам стручњака, међу њима приватни доцент Д-р Солнар (Праг), дали су своје штампане реферате. У секцији била је примљена резолуција:

- а) Затвор у ћелији је органични део прогресивног система. Код модерног извршавања казне је затвор у ћелији преко ноћи неопходно потребан.
- б) Лица, која су у истражном затвору, спадају начелно у ћелију. в) Затвор у ћелији преко дана има код краткорочне казне лишења слободе својих добрих, а и извесних лоших страна. Дobre стране могу бити појачане, а лоше уклоњене на основу целисходне лекарске службе и путем класификације осуђеника. г) За дуготрајне казне препоручује се затвор преко дана, но кажњеници не смеју никада боравити у заједничком затвору, ако нису запослени или ако су без страже. Чување под стражом може бити мање строго, чим су кажњеници по једноликим категоријама подељени.
- д) Ако је могуће, кажњенику се може дозволити трајни затвор у ћелији, ако се добро влада и заслужује нарочите обзире из физичких или моралних разлога.

О овој секцијској резолуцији, која се нама у Средњој Европи чини доста утврђена ствар, у пленарној седници развила се је опширина дебата. У њој су се појавили многи противници система ћелије. Американска група конгресиста тражила је друкчију солуцију, говорећи, да је често пута више препоруке вредан систем заједничког ноћевања (*dortoir pour la nuit*) и заједничког посла преко дана. Председник пленаума је предложио да секција поново расправља о овом питању, но ово ради несташице времена није било више могуће. Било је још других мање важних предлога, који су били одбијени. Тек предлог белгијске групе Конгресиста, који је исто тако препоручивао за извесне нарочите прилике замену система ћелија са системом заједничког затвора, био је примљен са врло малом већином. Тако се показало да ни приближно нема још сугласности у погледу правилности система казна лишењем слободе, који је у нашој Краљевини већ законито уведен.

С. Трећа секција била је основана, да се бави питањима превенције криминалитета. Добила је ова питања: Како треба да се доведе у склад потреба

која се осећа како у погледу правосуђа тако у опште у друштву, да се пронађе пређашњи живот извесних лица, са идејом рехабилитације и са напорима, који настоје за тим, да се на слободу пуштеном кажњенику олакша задатак, да живи после поштено? Одговарајућа, једногласно у секцији примљена резолуција је казала:

I. Треба настојати за тим, да ће отпуст из затвора чинити саставни део добро примишљене методе, имајући сврху, да побољша кажњеника, као и да ће бити запослење на слободу пуштеног лица „на реч“ (*Liberé sur parole*) продужење поступања с њим у Казненом заводу. II. Где треба, а) мора се утицати на јавно мишљење и заинтересовати јавност за побољшавање на слободу пуштених кажњеника, б) лица, која се буду поправила морају се одвојити од оних, која се не даду побољшати н. пр. са испитивањем, које извршују лруштва за старање на слободу пуштених лица (*Société de patronage*), а препоручити треба само прво наведена лица; с) треба поступати индивидуално тако, да се изаберу послови и радње отпуштених лица према значају Кривичног дела и по његовом социјалном положају (*condition sociale*). III. Треба желети да се институт рехабилитације уреди путем закона.

У пленарној седници, ова готово идеално замишљена, но практички тешко изводљива резолуција по својем другом делу, није била сасвим лепо примљена, стављени су били разни предлози за измену али ови нису добили већине. „Бил-Шен“ констатује, да је била резолуција примљена са великим већином. У погледу рехабилитације види се из резолуције, да многе државе још увек нису следиле захтеву уређења ове материје законом.

Друго питање имало је овај садржај: Какви су до садашњи резултати закона о условној осуди, условном отпусту из казне? Какве се реформе евентуално препоручују, да би ова правна институција добила важније дејство? Како треба организовати надзор условно ослобођених, да би имали за случај испуњења услова, сигурност, да ће бити условно ослобођени у најмање доба, које је у закону одређено? Како треба организовати заштитни надзор (*ratopage*) условно осуђених и условно ослобођених лица од земље до земље? Осам референата дало је своје реферате штампане унапред, а међу њима био је само један Словен Борис Цанов (Софija). У секцији био је примљен овај одговор:

Условна осуда и услован отпуст из казне могу се употребљавати само код оне категорије злочинаца, који у истини изгледају да су подесни за тај систем. Треба у том циљу водити рачуна о индивидуалности злочинаца и о стању социјалне опасности, коју они показују. Судија или власт која има да одлучује о условном отпусту треба да прибави и употреби пре мене

одлагање казне или условног отпушта детаљне извештаје поднете од функционера разних друштава о физичким, материјалним, умним и моралним приликама злочинца. Защитни надзор (*patronage*) је неопходно потребан ради повољног излаза код условног отпушта из казне, а редовито потребан и за добар успех условне особе. Државе које још нису преузеле потпуни систем заштитног надзора са јавним функционарима, треба да даду субвенције приватним удружењима за извршивање патронаже, да би она могла ангажовати више плаћених лица, док државе саме морају да употребе што више надзора о раду ових удружења. Научно васпитање ових лица треба да буде систематски организовано. Не жели се, да се кажњенику загарајају, да ће, ако испуни услове правилника, бити условно пуштен на слободу у времену, чији минимум је утврђен законом. Но ипак треба му зајемчiti право, да ће питање његовог евентуалног условног отпушта бити испитано од стране непристрасне власти у најкраће време, које је означено у закону. Жели се, да се ова удружења сваке државе, која се старају око заштитног надзора, групишу у једну државну централу, а све централе различитих држава у међународно удружење. Ово треба да изради правилнике ради помоћи кажњеницима или условно из казне отпуштеним лицима, којим је допуштено да оду у другу државу. Доцније би требало, да се у овом погледу закључе и међуродни уговори.

И ова резолуција у плenуму није била примљена једногласно, већ „*à une grande majorité*“, и то са једним додатком, који значи МНОГО:

„Државе, које се послужују јавним функционерима за извршивање заштитног надзора, треба да организују ову службу тако, да буде на сваки начин дорасла свима потребама“.

Треће питање било је састављено овако: „Да ли је могућа међународна сарадња, евентуално под каквим условима у погледу посматрања пораста и опадања криминалиста и проучавање његових узрока?“ Штампани рефератима, којих је било 10, аутори су били од Словена priv. doc. dr. Veselá (Prag), just. ravn. Maleszewski (Varšava) и писац ових редакција. Одговор, примљен у секцији, гласио је:

Могуће је и пожељно, да се оснује међународна комисија, која ће имати задатак да оствари међународну сарадњу у погледу организације научног проучавања подесних једнообразних метода гледе узрока флукутуације криминалиста. У ову комисију треба да шаље чланове: *Commission Internationale Pénale et Penitentiaire* по најмање једног делегата за сваку државу, а ова комисија треба да буде њој непосредно подређена. Под истим условима треба да се образује нарочита комисија, која ће израдити једнообразну методу за научно проучавање злочинаца.

У пленарној седници био је примљен само закључак, који се бави набаченом идејом, а изоставља сваку жељу о оснивању ма какве комисије за горе наговештане циљеве, јер, како изгледа, президијум конгреса није сматрао реализацију ових двају комисија јизводљивом. Ствар ће остати онда — на хартији.

Д. Четврта секција имала је налого да изради мишљење о питањима око малолетних злочинаца. Прво је било питање: Како треба да се састављају судови за малолетнике? Како треба организовати њихово помоћно особље? Од 15 референата о том питању можемо регистрирати и З Словена: бана Шиловића (Загреб), министр. саветн. Шобера (Праг) и проф. Могилницкога (Варшава). Одговор секције дошао је овакав:

Одлука о кривичним делима, учињеним од малолетника, па било да дође од судова, било од других власти, мора да буде другачија него код одраслих лица—проверена лицима која су својим познавањем квалификувана за овај посао и која су задахнута идејом, да треба малолетна лица заштитити: Суд за малолетнике треба да се састоји, у колико је то ма на какав начин могуће, из инокосног судије (судије — појединца), који се је већ специјализирао за правосуђе гледе малолетних лица, или треба да се допуни са приседницима (асесорима), који су у начелу лекари педагози и лица запослена у друштвима за старање око малолетних лица. Сарадња жене било као судије било као судије приседника (асорице) за препоруку је у највећој мери. Треба пажљиво испитати претходни живот, социјалну средину и карактер малолетника, дали се суд могао информисати о мерама, које би требало применити; приликом овог испитивања треба се у најширем степену користити као сарадницима експертима из психијатрије и педагогије као и помоћ социјалне службе (*service sociale*). Помоћну службу код судова за малолетнике треба поверити лицима, која су специјално технички спремни и која су се стално посветила овом задатку. Добровољни приватни сарадници се желе у највећем степену, али потребно је, да службу и надзор воде социјални радници по звању. Ова помоћна служба треба да буде превентивна и куративна и да обухвата читаво време, пре и за време кривичног поступка и још после осуде. Да би се олакшало лекарско, физио — психолошко испитивање малолетних лица, корисно је, да се оснивају нарочити заводи за посматрање, који морају бити стављени суду на расположење. Исто тако треба организовати нарочите заводе за осигурање извршавања мера (*mesures de traitement*) према осуђеним малолетницима; суду треба да остане право да може ово извршавање контроле модификовати, сuspendovati, односно условно или дефинитивно обуставити.

Ова је резолуција примљена „à main levée“, што значи, да је погодила право; но ми држимо, да тиме није казано, да ће бити реализација ових жеља у додгледно доба могућа, Друго питање: Да ли је пожељно да редовни судови изручују малолетнике злочинце нарочитим заводима или одељењима, у случају, да се на ово питање потврдно одговори какав ће облик бити најбољи? Одговор секције је био у суштини овакав:

Ако се жели, да постоје власти (*magistratures*) криминалне превенције за децу (н. пр. малолетници до 14 година) и судови, који су специјализовани за примењивање Кривичног закона и судског кривичног поступника млађим малолетницима (*jeunes de première jeunesse* од 14 до 18

година) као установе, које се у опште називају судови за децу (*tribunaux pour enfants*), онда се мора у највећем степену чекати, да се дâ редовитим судовима (*tribunaux ordinaires*) могућност да злочинце, који нису прешли границу прве младости (н. пр. од 18. до највише 25. година.) намештају у специјалним заводима или бар у нарочитим одељењима (*Quartier spécial*) са васпитном дисциплином у најширем смислу. Ако се ова нарочита институција уведе жели се такође, да се да друго име, а не казнени затвор.

У поновној седници било је пре свега предложено, да се реч „*magistratures*“ измени са „*organismes*.“ Заступник Северне Америке препоручио је конгресу да прими додатак у смислу, да су потребни нарочити закони, који уређују правосуђе гледе малолетних лица, даље да морају судити специјализиране судије, и да је допустно малолетно лице упутити у завод само тамо, где систем пробе (*système de probation*) није био примењен или да није имао успеха (*on a échoué*).

Резолуција и закон биле су примљене са великим већином гласова. Није потребно, да подвучемо, да ова резолуција за нашу Краљевину не значи у биству ништа новог.

Треће питање ове секције кретало се око питања личног рачуна о приходима и расходима, који треба да буде отворен за сваког малолетника, који је био осуђен. Но ово питање, држимо је тако детаљно, да шире кругове наших правника неће занимати.

III. Предавања. Како смо у уводу казали, конгресни рад у погледу резолуција није био баш импозантан, али специјална предавања поједињих говорника, која су била у вези са конгресним питањима, подигла су његов сјај. Објављени су били као говорници у напред dr. Alice Masaryk, — претседница чехословачког Црвеног Крста, dr. Eduard Вепреš, министар спољашњих послова dr. Alfred Meissner, министар правде и dr. August Popelka, председник највишег суда; у току конгреса појавио се као посебан предавач, још dr. Erwin Wimke председник највишег суда у Немачкој. Ограничити ћемо се само на најважнијим моментима у предавањима.

Одмах после отварања Конгреса имао је поздравни говор чехословачки министар правде dr. Alfred Meissner и наставио је, наглашавајући важност Криминалистике, нарочито сарађивања лекара, у главном овако:

Извршивање казне не сме бити више шаблонски удешено. Не само органи управе казнених завода, већ и надзорници морају бити учитељима и одгоитељима кажњеника. Наука о криминалистици не сме погрешити социјалске знаности. Студијум узрока Криминалиста у главној је вези са социјалним старатељством. Али сарадња лајика не сме бити искључена; и код кривичног правосуђа и код извршивања казне лишења слободе сарадња лајика потребна је. Баш одлуке о најтежим деликтима морају бити поверене лајницама. Чехословачки нацрт за казнено правосуђе у погледу малолетних лица препоручује увођење лајика као судије већ у припремном поступку. У сенату, који ће изрицати одлуке, биће тројица судија, а један од њих је

лајник; на главном претресу имаће важну улогу и заступник старатељског суда. Надзор над извршивањем казне биће поверен савету, који је састављен од стручњака и лајика. Говорник је закључно своја навођења овако: Криминалитет је социјална болест, која се не да уништити, али може се систематским, смотреним радом смирити*). Будући да се ради о друштвеној болести, потребно је сарађивање читавог друштва и свих његових слојева. Стручњаци имају задатак, да установе узроке ове болести и да их са примерним средствима отклањају. Другим лајичким круговима припада задатак, да код овог посла сарађују са стручњацима.

Реферат говорнице Д-р Alice Masaguk, која је за време конгреса боравила у Америци, био је на пленарној седници прочитан.

Она у уводу жели, да тежње конгреса имају утицаја не само на судије и осуђенике, већ и на јавно мишљење. Кад је била она, предаватељица, за време светског рата у Бечу у затвору, много пута је имала прилику опазити, да су затварали непокварене људе у истој ћелији као и старије злочинце, исто тако, како страховито жалостиле су суворе и ружне речи неспособних стражара затворена лица. На другој страни, какво олакшање доносе функционари, чија присебност уме затворена лица опозорити на њихову неумрлу душу! Дали су сви судије свесни, у какав свет шаљу осуђенике? Зна ли управник казненог завода, куда ће се упутити човек, који је преседео године у казниони? Шта више, по неки кажњеник после неколико година претрпљене казне лишењем слободе већ за увек је искључен из човечијег друштва! За превенцију најбоље су клинике: добри судови, поправилишта и казнени заводи а сви ови не значе ништа као зграде, већ само као особље... Ако би ми знали, како треба, да се очувају деца у здрављу, у срећи, у нормалности у пуном смислу речи, колико би био мањи број злочинаца! Да би ми тек доумели, деци наклонили правилно запослење, забаву и спокојност, све у хармоничном реду! Сви од нас, учитељи, лекари, судије, социјални радњици, уметници, морали би, да помажу родитељима. Нека оживи вера, да има на овом свету збиља вековне вредности и да вреди живети за наше породице и за друштво пун племенит живот. Сабор конгресиста треба да постане инструмент одбране од криминалитета.

Другог дана говорио је министар спољашњих посала Д-р Edward Venes. Као бивши универзитетски професор

*.) Нека буде дозвољено да цитирам из својег реферата, који је био већ пола године пре конгреса штампан и распослат, ради поређења, овај став (стр. 2): Nous considerons la criminalité des membres de la société, tant de point de vue éthique que du point de vue sociologique, comme une maladie qu' on doit, de même qu' en médecine combattre dans le domaine du droit, en la guérissant et en en prévenant le retour. Bien sûr que, si bien que les maladies constitutionnelles du corps humain ne peuvent jamais être complètement supprimées mais seulement considérablement atténuées par une prophylaxie énergique, à notre avis, la société humaine elle aussi est généralement incurable par rapport à la criminalité, mais les effets de la criminalité pourront être considérablement amoindris aussitôt qu' on prendra des mesures prophylactiques sociales énergiques, propres à indiquer des causes des crimes.

социологије анализирао је програм конгреса, констатирао велики напредак на пољу Казненог права, јер се је ослонило на биологију, антропологију, психологију и социологију.

Говорник је скицирао различите Казненоправне школе и зауставио се код социолошке. Она не спаја деликт са делинквентом, већ управо злочинца и његовим социјалним размерама и условима живота. Криминалитет је у уској вези са социјалном организацијом, с политичким, економским, социјалним и породичним приликама. Ово је данас у опште признати чињеница. Криминологија као наука несме бити грана антропологије или биологије, већ социологије.

Обухватити треба сасвим и биолошку страну, која се тиче „*fisis*“ злочинаца, и психолошку страну, која проучава његову „*psiché*“, и социјалшку, која расматра однос злочинца и друштва; сви су ови чиниоци једнако вредни код постанка злочина, све треба у истој мери уважити, кад се ради о одмеравању казне. Говорник као присталица школе критичног реализма држи, да је потребно, да се оствари синтеза индивидуалног, психолошког фактора, другим речима: слободе, одговорности злочинца, на једној страни и другог фактора, социјалних прилика, које објашњују постанак злочина. Има примера, где превлађује први чинилац а има и таквих — и ови су многобројнији — где предњаче социјални моменти. И социјолошка школа тражи индивидуализацију казне као основни проблем. Закључци говорника у овом погледу су: 1.) у политичкој акцији против криминалитета треба да се пази у првом реду на индивидуалну психолошку страну злочинца; индивидуална одговорност мора бити призната; 2.) казна се не сме одређивати механички по мери одговорности, јер су од утицаја и социјални фактори, који отежавају установљавање различите одговорности, већ треба водити рачуна и о различним опасностима деловања злочинца, колико овај угрожава друштво; 3.) законодавци, политичари и владе у борби против криминалитета не смеју се ограничивати на кажњење, већ сви се морају старати о превентивним средствима у опште социјалног и моралног значења; 4.) деловање судија далеко је важније него оно законодавца; зато се мора тражити, да буду судије, а исто тако и равнитељи и управници казнених завода личности, које ће бити истинито спремне за своје високо звање, а дакако много боље него сада.

Криминалитет расте. Узроци су индивидуални, као и, пр. повећана осетљивост модерног човека, јачи емоцијални елементи и страственост душевног живота, или социјални, као и, пр. повишење броја закона, уредаба, прописа и т. д. Казне треба да се одређују у вицој мери човечје, хумано; треба се старати да се код кажњавања поступа тако, да постоји могућност, довести злочинца на пут поштеног живота. Захтевање хуманизације казне у наговештеном смислу, дапаче, не води до закључка, да би се извесне казне, и, пр. смртна казна укинуле. То би био пренагађен закључак. Последње питање је наиме пре свега питање морала, вероисповести или метафизике и потпада много мање или можда у опште не у обим чисте науке. На сваки начин не смеју обе наведене појаве, развјитак и оплемењивање модерне културе на једној страни, водити до општег слабљења сигурности пред злочинцем. Са гледишта чисте социјолошке науке смањити мере за затирање злочина, значи, ове мере довести у складност са сукцесивним развитком

оплемењавања самог друштва, не да би се код овог клонило *a priori* утицајима ове или оне филозофске или метафизичке теорије. Овог треба да се законодавац чврсто држи".*

Говорник је додирнуо и питање размера међу појавом злочина и необразованости. Питање олите образованости ставља се у везу са стањем криминалитета. Но на тенденцу ка криминалитету не делује квантитет знања, већ значај и каквоћа обуке и образованости. Модерна обука треба да тежи тако за образованошћу ума и интелигенције, како за испопуњавањем чуствава, и ублажавањем страствености човечје душе; ова страна онда не сме занемаривати, „моралне и евентуалне вероисповедне елементе“.

Закључујући свој говор др. Бенеш је изразио своју жељу, да се међународна сарадња криминалиста продужи и рашири међу државама у циљу, да се оствари заједничка подлога за будуће модерно казнено право.

Четврти говорник био је претседник највишег суда у Брну Д-р August Roreika. Предмет његових расправљања је била Криминална политика.

Поглавита, водећа мисао модерне Криминалне политике је да треба да се судија обазире не само на градиво Казијеног главног претреса, већ и на личност и читаво морално стање учвршиоца кажњивог дела и да томе примерно изаберс средство за његово поправљање. Задаци судова тиме су повећани. Специјализација судија и помоћног осoblja је потребна, исто тако и растерећење судија од несудијских послова и побољшање економског стања судијског сталежа. Овом треба да буде убеђена читава јавност, по — говорник сумња, да би било време после рата баш право време за разумевање такових проблема. Биће потребно припремање и приправљање јавности у школи, цркви, власпитним друштвима и у штампи.

Претседник највишег суда у Немачкој Д-р Ervin Vintke у својем говору на крају конгресних дана репродуцирао је све тежње, које обухвата данас модерна наука о кажњавању.

Раздвајање затворених лица према полу, старости и узроку затварања у сврхе извршивања казне треба да буде, да се кажњеници навикну на ред и рад, приправљају на живот у слободи и морално окрене. Извршивање казна лишењем слободе мора се кретати по степенима. Кажњеници морају бити запослени и стечи у затвору знања и вештине, да се могу у слободи сами издржавати. Казнионе морају бити опремљене са модерним стројевима и оруђем. Кажњеници морају бити снабдевени гледе заставља, они треба да имају такође прилику, да се душевно развијају. Потребни су

*) Мисли гледе оправданости смртне казне донели smo реч по реч јер је због њих настала одмах за време трајања конгреса жестока полемика у прашким новинама против њих. Ми држимо, да министар Бенеш није објаснио своје гледиште за праксу, већ само као социолошки научњак. И доцније у *Zeitschrift für die Gesamte Kriminalistische Wissenschaft und Praxis*, г. 1930., стр. 210, стоји некритички да се је министар др. Бенеш као професор социологије заложио за то, да се задржи смртна казна.

ним учитељи и библиотеке. Кажњеницима из стране земље нека буде дозвољено, да ступају у додире с дипломатским и консуларним функционарима своје земље. Телесне казне смеју се извршавати само под најстрожијом контролом, исто тако и тамница. Праве одредбе дисциплинског значаја смеју се употребљавати само толико времена, колико ово изискује на сваки начин раздраженост кажњеника. Сваки кажњеник треба да има сваки дан прилику, да се може жалити код управе завода, а такође код надзорне власти.

Као допуну к свим расправама и предавањима на конгресу можемо сматрати позив на разгледање државне казнице Бове код Плзна. Разгледање по овој модерно уређеној казниони направило је на све стране конгресисте врло добар утисак. Чехословачка република, која је преко своје владе пре 5 година позвала међународни конгрес у своју средину, смеја гледа на успех конгреса и на утиске, које су добили конгресисти у њезиној држави, дакако са оправданим поносом.

Д-р Метод Доленц

ОБНОВА АДМИНИСТРАТИВНОГ СПОРА

Као што у једном грађанском спору судска пресуда не ствара правну ситуацију парничара већ је само констатује, исто тако и пресуда административног суда не ствара правну ситуацију појединца односно тужиоца, нити пак тужене управне власти¹⁾. Другим речима, она не ствара неко право или обавезу тужиоца, нити пак ствара неко овлашћење или дужност дотичне управне власти. Њоме се само констатује, да је одлуком управне власти тужиочево право или његов непосредни лични интерес на закону засновани повређен, и да је одлука управне власти због тога неправилна, односно да је она погрешно применила закон (чл. 23 З. Д. С.)²⁾; или се констатује да то право или интерес није повређен односно да је тужена управна власт законом овлашћена да поступи онако како је поступила т. ј. да је она правилно применила закон.

Као и извршила пресуда редовног суда тако и извршила пресуда административног суда има ауторитет пресуђене ствари³⁾.

¹⁾ Друкчије је само код пресуда кривичних судова, јер тамо суд одређује и казну, а тиме ствара и нову ситуацију за осуђеног.

²⁾ Закон о Држав. Савету и управ. судовима.

³⁾ Видети пресуду Државног савета бр. 38493/29 од 19. новембра 1929. год., спор о пензији удове Др. Богданова: „Пресуда Државног савета бр. 8492 извршила је и има свој ауторитет како из прве алинеје поменутог § 188. тако и чл. 42. закона о Државном савету и Управним судовима по коме су пресуде Државног савета обавезне за управну власт, и ове, власти не могу противу воље онога у чију су корист донете ништа учинити што би тим пресудама било противно. Тај ауторитет остаје у њој и с њом иде све дотле док она не би по захтеву незадовољне стране била поништена било то по смислу наређења чл. 45. З. Д. С. т. ј. по претходном захтеву обнов-

Авторитет пресуђене ствари значи, да је власт дужна да сматра као тачно оно што је пресудом констатовано, да не допусти да се то уопште стави у питање, и да одбије сваки приговор, ма од које стране он долазио, у погледу законитости пресуде, баш и ако би пресуда по њеном мишљењу била погрешна. Управна власт има да се уздржава од сваког критиковања пресуде, има да поштује авторитет пресуде (*res iudicata pro veritate habetur*). Авторитет извршне пресуде даље значи, да сваки појединач на кога се она односи, има да прими последице констатације коју је она учинила. Другим речима то значи, да су сви они на које се она односи, појединци као и управна власт, обавезни да остваре ону ситуацију коју је она констатовала¹⁾.

Због таквог авторитета извршне пресуде потребно је и да је њена констатација према свима и свакоме необорива. Оно што је њоме утврђено да је по закону, да остане стално. Потребно је да правне ситуације, засноване на њеној констатацији, не буду ни једног момента доведене у питање. То је потребно ради сигурности односа у друштву, ради кредитата у земљи. Међутим могуће је, да констатација учињена једном извршном пресудом, и ако је она редовно донесена по прописима поступка од надлежног суда, не одговара правом стању ствари т. ј. да оно што је она констатовала да је по закону истинито не одговара стварној истини. У томе случају постоји несагласност између законске истине и стварне истине. То пак поколебава оно поверење које је потребно да постоји у једној правној држави према свакој извршној пресуди, поверење у суд и у правни поредак. Због тога законодавци издају прописе, установљавају гарантије којима је циљ да се постигне да судови доносе такве пресуде, чије би констатације одговарале и стварној истини. Наиме они зато доносе законе о уређењу судова, са одредбама о саставу, о начину одабирања и постављању судија; закон о грађанско-судском поступку са начелом обостраног саслушања странака, начелом јавности, усмености и непосредности, и т. д. Али поред свега тога могуће су погрешке у констатацији. У колико су пак оне више могуће, у толико је мањи авторитет извршне пресуде. А могућност погрешке у грађанској парници као и у административном спору је већа у колико је поступак непотпунији: у колико се мање тражи материјална а више формална истина. И у административном спору као и у грађанском спору код редовних судова суд саслушава само странке у спору, усмено или писмено, оцењује доказе и поднеске које оне суду поднесу. Ако има и трећих лица којих се ствар тиче, они се не саслушавају, изузев

љења административног спора, било, пак, то у смислу § 306. кривичног судског поступка по претходној кривичној оптужби и осуди за дело из § 127. кривичног законика оних чланова Државног савета који су је изрекли. Трећи начин за поништај извршне пресуде Државног савета по закону није предвиђен....“

¹⁾ Видети G. Jèze: *Les principes généraux du droit administratif*, tome I, 1925, p. 254 et suiv.

заинтересованог лица из чл. 29. З. Д. С. А то опет може имати утицаја на апсолутни ауторитет пресуђене ствари.

Због свега овога и поједини законодавци установљавају противу извршних пресуда ванредне правне лекове (садања законска терминологија), за разлику од оних правних лекова који се употребљавају против одлука које још нису правноснажне¹⁾. У колико је већа могућност ове погрешке, у толико су ови ванредни правни лекови потребни. И обратно, у колико је могућност овакве погрешке мања, у толико је мања потреба за овим правним лековима. У оштем процесном праву под ванредним правним лековима се разумеју они правни лекови, чије је подношење везано за један дужи рок и који су допуштени противу правноснажних одлука; док се под редовним правним лековима разумеју они, чије је подношење везано за краћи рок и који су допуштени противу одлука које још нису правноснажне²⁾). Као ванредни правни лекови сматрају се: (1) повраћај у пређашњо стање због промашеног рока или рочишта; (2) обнова спора због нових доказа које странка у спору без своје кривице није могла употребити. (Овде долази и нова *causa superveniens*, нова чињеница која је изменила фактичко стање после пресуде.³⁾ Они су у појединим законима различично нормирани. Тако н. пр. у аустријском и новом грађанско-судском поступку од 1929. год. оба последња института нормирани су као тужба због ништавности и тужба за поновљење (§ 529 и 530 аустријског односно § 623 и 624. новог грађанско-судског поступка). Оба су нормирана посебно као ванредни правни лекови, и ако их закон тако не зове. У Хрватском парбеном поступку услови за ништавност нормирани су у редовним правним лековима (жалба ништовна — § 339). Исто је то и у Босанско-Херцеговачком парничном поступку (§ 333.). У Српском поступку неки услови ништавости предвиђени су међу условима за обнову, дакле, као ванредни правни лек (§ 426.). Повраћај у пређашње стање у аустријском и новом грађанско-судском поступку предвиђен је као посебни правни институт (§ 146 аустријског односно § 210 новог г. с. п.); док су у Хрватском парбеном поступку сва три ова института нормирани заједно као повраћај у пређашње стање (§ 353). И т. д.

У закону о Државном савету и управним судовима предвиђен је уопште само један редовни правни лек у административном спору: жалба Државном савету — чл. 37. Она је овде предвиђена само противу пресуда Управних судова. Противу других њихових одлука у овом закону није предвиђен никакав редован правни лек. За то се према § 58 З. П. Р. имају овде применити сходне одредбе грађанско-судског поступка и закона о уређењу

¹⁾ Видети Dr. Julius Halschek, *Institutionen des deutschen und preussischen Verwaltungsrechts*, 1919, s. 455 и 456.

²⁾ и ³⁾ Видети Dr. G. Neumann, *Commentar zu den Civilprocessgesetzen*, 1898, § 863; Dr. Крбек, Странка у управном поступку, стр. 141—145.

судова. Према томе, и противу других одлука управних судова допуштена је жалба Државном савету, пошто је по томе поступку код редовних судова противу њихових одлука допуштена жалба вишем суду. Али поред овог редовног правног лека закон о Државном савету и управним судовима предвиђео је и један ванредни правни лек: обнову административног спора (чл. 44. и 45.) О другим ванредним правним лековима није у овом закону као ни у закону о пословном реду ништа предвиђено. Због тога се и овде морамо помоћи, према § 58 З. П. Р.¹⁾, сходним одредбама грађанско-судског поступка, с обзиром на поступак већ предвиђен у прва два закона и на природу административног спора. У ствари и тужбом или жалбом због ништавости којима се судска одлука може поништити, у случају поништења те одлуке даје се могућност да се спор обнови ако је он завршен пресудом, као што ту могућност даје и тужба за обнову спора, у случају да се услед обнове пресуда поништи. У случају повраћаја у пређашње стање поступак се враћа у стање у коме је био пре него што је требало дотичну процесну радњу обавити. Према томе, све три ове установе могу се схватити као поновљење спора у ширем смислу, и ако су то у ствари три различна правна института па их и модерни поступци посебно нормирају. Због тога су у некојим ранијим поступцима услови за повраћај у пређашње стање и за обнову спора били схваћени као један правни институт повраћај у пређашње стање (Хрватски од 1852. год.). По новом грађанско-судском поступку од 1929. год. и по аустријском г. с. поступку од 1895. год. повраћај у пређашње стање установљен је као засебан правни институт, да би се странци дала могућност да обави извесну процесну радњу од које је искључена због пропуштеног рока или рочишта. У некојем поступку услови за ништавност и за обнову спора предвиђени су као услови за обнову спора (§ 426. србијанског грађанско-судског поступка). По новом и аустријском грађанско-судском поступку тужба због ништавости предвиђена је противу сваке правно снажне одлуке, закључка, решења или пресуде; док је тужба за обновљење спора предвиђена само кад је спор завршен пресудом било да је она већ постала извршна или не.

Закон о Државном савету и управним судовима садржи, као што смо већ напоменули, само одредбе о обнови административног спора. Па и о овом једном ванредном правном леку у њему се налазе само две одредбе: чл. 44 и 45. У ставу првом чл. 44. је прописано да се обнова може тражити под условима прописаним у грађанско-судском поступку за обновљење спорова. Али у нашој држави важи неколико г. с. поступака: за Словенију и Далмацију аустријски г. с. поступак од 1895. год.; за Србију г. с. поступак од 1865. год.; за Хрватску и Славонију г. парбени поступак од 1852. год.; за Босну и Херцеговину г. парнични поступак од 1883. год.; за Црну Гору законик о судском

¹⁾ Закон о пословном реду у Држав. Савету и упр. судовима.

поступку у грађанским парницима од 1905. год.; и за Банат, Бачку и Барању угарски од 1911. године. Због тога се поставља питање, који се г. с. поступак има применили у овом случају? У закону о пословном реду (§ 34.) прописано је за доставе аката управних судова, да се достава врши, до изједначења г. с. поступка, по поступку који важи у седишту суда. То кад се доведе у везу са § 58 истог закона излази, да и за остало важе односни прописи г. с. поступка који важи у седишту суда. Према томе, за Цељски и Дубровачки управни суд важи аустријски г. с. поступак (1895. год.), пошто он важи у седишту ових судова; за Београдски и Скопски — г. с. поступак Србије од 1865. год.; за Загребачки — г. парбени поступак од 1852. год.; и за Сарајевски — г. парнични поступак од 1883. год., са свима изменама и допунама ових закона. Аналога истој одредби и Државни савет има примењивати г. с. поступак који важи у седишту Савета т. ј. г. с. поступак Србије од 1865. године са изменама и допунама. То је закон о пословном реду од 1929. год. у § 58 изречно и прописао.

Управни судови имају примењивати односне прописе ових различних закона све до изједначења законодавства, како је већ напред речено. Под тим изједначењем мисли се овде на закон о уређењу судова, г. с. поступак и пословник ових судова, како то и прописује § 58 З. П. Р. Оно је сада већ донекле и учињено доношењем закона о уређењу редовних судова од 18. јануара 1929. године и г. с. поступка од 13. јула исте године. Они, истина, још нису добили обавезну снагу за целу Државу¹⁾, али ће је добити убрзо²⁾. Због тога ми ћемо овде обнову управног спора исправљати како с обзиром на сада важеће г. с. поступке, тако и с обзиром на овај нови г. с. поступак, један за целу Државу. Том приликом исправљаћемо ради потпуности и о повраћају у прећашње стање, као и о условима за ништавост судских одлука, јер су оба ова института у новом поступку регулисана посебно а услови за ништавост одлука нормирани су у једном одељку са обновом спора као и аустријском г. с. поступку. При томе мора се имати у виду да је нови г. с. поступак у главном аустријски г. с. поступак од 1895. год. (Zivilprocessordnung), који је код нас добио нову нумерацију параграфа. То је наступило услед тога што је у наш нови поступак унесен одељак о судовима, о њиховој надлежности и о искључењу и изузећу судија, што је у аустријском законодавству било регулисано посебним законом (Jurisdicitionsnorm). Сем тога, у новом поступку учињен је у неколико и други распоред појединих одељака, а по где где су поједини параграфи допуњени или у један састављени (н. пр. § 627. новог поступка састављен из § 533 и 537. аустријског),

¹⁾ Прописи §§ 103—116 Закона о уређењу редовних судова већ су добили обавезну снагу — § 117.

²⁾ Видети Уводни закон за закон о судском поступку у грађ. парницима од 9-VII-1930. г., Сл. Н. LXV/30.

и т. д. По томе, прописи новог г. с. поступка о обнови спора, §§ 623—640 закључно, и о условима за ништавост одлука, § 623, већ имају обавезну снагу и примењују се у Словенији и Далмацији, односно код Цељског и Дубровачког управног суда у вези са чл. 44 З. Д. С. и § 58. З. П. Р., као прописи аустријског г. с. поступка (§§ 529—547). То исто важи и за прописе о повраћају у пређашње стање (§§ 210—218) који се примењују као прописи аустријског г. с. поступка (§§ 146—154). Кад се још има у виду да за београдски и скопски управни суд и Државни савет важи исти г. с. поступак (од 1865. год.), онда ово питање има да се расправи у ствари с обзиром на наш нови г. с. поступак од 1929. год. (аустријски од 1895. год. за Цељски и Дубровачки управни суд), Србијански од 1865. год. (за Београдски, Скопски и Државни савет), Хрватски од 1852. год. (за Загребачки) и Босанско-Херцеговачки од 1883. год. (за Сарајевски Управни суд), дакле, с обзиром на четири г. с. поступка. У толико нам је и овај посао олакшан.

1. Повраћај у пређашње стање.

Као што је напред речено, о овој установи у закону о Државном савету и Управним судовима и у закону о пословном реду нема ни једне одредбе. Због тога се морају овде применити, према § 58 З. П. Р., сходне одредбе г. с. поступка, у колико се оне могу применити на административни спор, с обзиром на поступак који је већ предвиђен у закону о Државном савету и управним судовима и у закону о пословном реду и на природу административног спора уопште. Ова правна установа према да нашњем схватању има за циљ да се странци, која је непредвиђеним или неотклоњивим догађајима била спречена да о року изврши коју процесну радњу и због тога била искључена да ту процесну радњу обави, омогући да ту процесну радњу изврши и у даљем поступку евентуално заштити своје право у спору. И у управно-судском поступку има процесних радњи везаних за рок, као што су н. пр. тужба противу решења управне власти, жалба противу одлука и пресуда управних судова и т. д. Прва се подноси управном суду у року од месец дана односно два месеца ако је управљена против решења о пензији или Указа (чл. 21. З. Д. С., чл. 156. закона о чиновницима), а друга у року од 15 дана (чл. 37. З. Д. С.). И ту се може дододити да странка неотклоњивим или непредвиђеним догађајима буде спречена да изврши ту процесну радњу па услед тога да буде искључена од те процесне радње и, доследно, и да јој буде одузета могућност да спором заштити своје право и интерес заснован на закону, односно ако је у питању управна власт да изврши своју закониту дужност (за жалбу Држав. Савету). Овом установом и у управно-судском поступку странки би била дата могућност, да ту процесну радњу обави. Питање се само поставља, да ли се та установа може применити и у управно-судском поступку, према пропису § 58 З. П. Р., с обзиром на поступак прописан у З. Д. С.

и у З. П. Р., у колико је ова установа предвиђена у појединим г. с. поступцима који важе на територији у надлежности поједињих управних судова? То се питање поставља због тога што је у З. Д. С. (чл. 24 тач. 2. и чл. 40) и у З. П. Р. (§ 31.) прописано, да се тужбе односно жалбе које нису о року поднесене одмах одбацују одлуком. Појединац услед пропуштања да о року поднесе тужбу односно жалбу губи право да их више употреби. То је правило. Међутим, мора се имати у виду да су одредбе у З. Д. С. и у З. П. Р. предвиђене за нормалне прилике у управно-судском поступку и за редован ток поступка у спору. Па и за те редовне прилике и нормалан ток спора, он је дао само најнужније одредбе. Доказ нам је за то чињеница, да цео управно-судски поступак у З. Д. С. и у З. П. Р. садржи једва сто параграфа. Зато је и прописано у § 58 З. П. Р., да се за све што није предвиђено у ова два закона имају применити сходне одредбе односних г. с. поступака. У чл. 24. и 40 З. Д. С. и у § 31. З. П. Р. предвиђени су само обични случајеви, ако странка због немарности, непажње или којег другог разлога не поднесе тужбу или жалбу. Није предвиђено у тим одредбама ништа ако она у томе буде спречена непредвиђеним или неотклоњивим догађајима. Зато би се и ту имале применити сходне одредбе у односном г. с. поступку према § 58 З. П. Р., у колико је у њима предвиђена ова установа. У толико се пре те сходне одредбе имају применити за пропуштање оних процесних радњи које у З. Д. С. и у З. П. Р. нису уопште поменуте.

а) О овој установи аустријски г. с. поступак од 1895. год. и наш нови г. с. поступак од 1929. год. садрже по девет параграфа (§§ 146—154 аустријског односно §§ 210—218 новог). По овим одредбама повраћај у пређашње стање установљен је да би се странци, која је неоклоњивим или непредвиђеним догађајима била спречена да благовремено дође на рочиште или да о року предузме процесну радњу, због чега је имала за последицу да је искључена од те парничне радње, дала могућност да те процесно правне радње изврши и поступак даље редовно настави¹⁾). У колико се ова установа односи на пропуштање доласка на рочиште, она се може применити само на управне судове, пошто је код њих поступак усмен; у колико се она тиче благовремености за рок везаних процесних радњи, она би се могла применити и код Државног савета, у погледу новог г. с. поступка кад буде добио обавезну снагу, у односу на благовременост тужбе (чл. 24. тач. 2. у вези са чл. 21 З. Д. С.) и осталих за рок везаних процесних радњи. Предлог за одобрење повраћаја подноси се код суда код кога је требало предузети пропуштену радњу (§ 148 аустријског односно 212 новог). Према томе, предлог за повраћај у пређашње стање на пр. због пропуштеног рока за подношење жалбе Државном савету у смислу чл. 37. З. Д. С.

¹⁾ Видети Zivilprocessrecht der Kulturstaaten, Band III, Klein-Engel: der Zivilprocess Oesterreichs, s. 252; Commentar zu den Civilprocessgesetzen von Dr. G. Neumann, 1898. s. 407.

има се поднети управном суду противу чије се пресуде имала жалба изјавити (чл. 40. З. Д. С.). Предлог се мора поднети у року од 14 дана (§ 148. аустријског односно 15 дана § 212 новог) и то од дана кад је нестало препреке, која је проузроковала пропуштање рока; односно, ако је странка тек доцније сазнала за пропуштање, од дана кад је за то сазнала, (§ 212. новог г. с. поступка). По новом г. с. поступку од 1929. године, повраћај у пређашње стање може се уопште тражити само у року од три месеца од дана пропуштања (§ 212.) Свој предлог странка има поднети писмено, док код редовног суда она то може учинити и у протоколарној изјави (§ 149 аустријског односно 213. новог). То изводимо аналого чл. 22. З. Д. С. Иначе што се тиче садржине предлога важи § 149 аустријског (односно 213 новог) г. с. п. Одobreњем повраћаја враћа се странка у положај, у коме се налазила пре пропуштања. Пресуда односно одлука која је услед пропуштања донесена, укида се одobreњем повраћаја (§ 150 аустријског односно § 214 новог). Одobreњем повраћаја у пређашње стање тужба се узима у поступак као да је поднесена о року. Све одредбе које се тичу поступка о повраћају у пређашње стање имају се применити и код управних судова, у колико је то могуће према прописима З. Д. С. и З. П. Р., као и опште према природи административног спора. Тако н. пр. кад буде ступио на снагу¹⁾ нови поступак, код Државног савета не би се могле применити одредбе његове о пропуштању доласка на рочиште и уопште о радњама пропуштеним на рочишту, пошто је код Савета поступак писмен. Изузетно и ове одредбе би се могле применити у случају става II § 47 З. П. Р., пошто је тада и код Савета поступак усмен.

б.) Грађанско-судски поступак Србији од 1865. г. има свега четири одредбе о овој установи: § 147. у вези са §§ 134, 135 и 136. Они предвиђају само случај кад странка изостане од рочишта. Ова установа би се могла применити само у поступку код управних судова, јер је код њих поступак усмен. Изузетно и код Државног савета могла би се применити у случају поменутог става II чл. 47. З. П. Р. т. ј. у случају царинских спорова кад се расправљају по усменом поступку. У овом закону није предвиђен повраћај у пређашње стање у случају да странка буде спречена да изврши неку другу процесну радњу. Ту је предвиђено само да странка није дошла на рочиште па је ствар пресуђена. Према томе, код београдског и скопског управног суда и код Државног савета у случају пропуштања од стране странке да изврши једну процесну радњу услед неотклоњивог или непредвиђеног догађаја, на пр. да о року поднесе тужбу, нема законске могућности да се тужба накнадно поднесена узме у поступак и тужилац евентуално заштити своје право односно интерес за новован на закону.

¹⁾ По чл. 1. Уводног Закона за Законик о судском поступку од 9.-VII-1930. год.

в.) Хрватски г. парбени поступак од 1852. године под именом повраћаја у пређашње стање обухвата три случаја: 1) кад се промаши рок или рочиште; 2) када „правдоправник што год скриви у расправљању саме ствари“; и 3) кад се нађу „нова средства доказа“. Од ових случајева само први случај спада у институт повраћаја у пређашње стање онако како је установљен у аустријском и нашем новом г. с. поступку. Други случај у новом и у аустријском поступку није уопште предвиђен. Повраћај у пређашње стање због рђавог заступања странке у спору није предвиђен. Могла би бити само обнова у случају тач. З. § 624. Трећи пак случај не спада овде већ у обнову спора. За то се о њему овде неће ни расправљати, већ код обнове спора. Предвиђен је у овоме закону још један случај повраћаја у пређашње стање у § 349. То је случај када странка делом свога противника или кога трећега услед какве радње кажњиве по казненом законику, изгуби своје право, и ако су његови захтеви или приговори „правнични“. И тај случај спада у обнову спора, па ће и о њему бити говора на свом месту.

Већ према овоме што смо навели напред, одредбе о повраћају у пређашње стање тач. 1. § 353 могу се применити и код Загребачког управног суда, под условима предвиђеним у г. парбеном поступку. Она се има тражити у року од 14 дана од кад је странка или њен заступник сазнао за пометњу која је узрок промашеном року или рочишту и дође у стање да задовољи издају наредби; или од кад престану сметње због које странка није дошла на рочиште.

г.) Босанско-Херцеговачки парнични поступак предвиђа такође повраћај у пређашње стање, ако је странка пропустила парничну радњу без своје кривње — § 250. Није допуштен повраћај у пређашње стање, ако се промаши рок за повратну молбу или ако се промаши рочиште за расправу о повратној молби, разуме се, ако је то наступило без кривице молиоца — § 252. Молба за повраћај подноси се у року од две недеље, кад је престала запрека због које је рок промашен, или од дана кад се сазнalo да је рок промашен — § 251. О молби за повраћај одлучује онај суд код кога се имао извршити промашени парнични чин (§ 253.) Овде у административно-судском поступку Сарајевски управни суд. Жалба на одлуку којом се неодобрава повраћај допуштена је (§ 253.) Државном савету у року предвиђеном у чл. 37 З. Д. С. Ако се повраћај одобри, жалба је допуштена само у случају повреде става II § 251. или § 252. Дозволом у пређашње стање враћа се спор у оно стање у коме је био пре пропуштања парничне радње.

2. Услови за ништавост одлуке у административном спору

Ми смо напред већ напоменули, да је данашњи наш грађанско-судски поступак од 1929. године у главном аустријски грађанско-судски поступак од 1895. године. Из тога већ излази и да су одредбе о обновљењу парнице из новог грађанско-судског

поступка у главном истоветне са одредбама о томе у поменутом аустријском г. с. поступку. Шести део новог г. с. поступка одговара петом делу аустријског г. с. поступка. У овим одељцима ових поступака предвиђена су два ванредна правна лека: тужба због ништавости — § 529 аустријског и § 623 новог, и тужба за обновљење спора — § 500 аустријског и § 624 новог г. с. поступка. Тужба због ништавости може се поднети противу одлука, подразумевајући ту и пресуде, а друга само противу пресуда суда. Тужба због ништавости може се схватити и као обнова спора у ширем смислу. Због тога је она у некојим поступцима обухваћена у обнови спора. Тако н. пр. у г. с. поступку Србије од 1865. год. неки од услова предвиђених за ништавост налазе се у условима за обнову спора (тач. 3. § 426.) Ако се она тако схвати, онда је она, у колико је допуштена и противу пресуда Управних судова, обухваћена у чл. 44. З. Д. С. и З. П. Р. У колико је она допуштена и противу других одлука судова, она у тој одредби не би била предвиђена, па би се према § 58 З. П. Р. имали применити односни прописи г. с. поступка — §§ 529, 533 и даље аустријског г. с. поступка од 1895. године, односно §§ 623, 627 и даље новог г. с. поступка од 1929. године. У сваком случају, било да се тужба због ништавости схвати као поновљење спора у ширем смислу, који је предвиђен у чл. 44. поменутог закона, а услови за поновљење у г. с. поступку; било да се она схвати као посебни правни институт, који није предвиђен у поменутом З. Д. С., прописи о томе у грађанско-судском поступку имају се применити према § 58 З. П. Р. и код административних судова, у чијим седиштима важи односни грађ. суд. поступак.

Тужба због ништавости може се поднети противу сваке правно-снажне одлуке којом је каква ствар завршена, дакле, и противу пресуде (§ 529 аустријског односно § 523 новог); тужба за обнову административног спора може се поднети само противу правно-снажне (извршне) пресуде — чл. 44. З. Д. С. у вези са § 530 аустријског и § 624 новог. Према томе, противу одлука донесених по чл. 24. и 41. З. Д. С. била би допуштена само тужба због ништавости (код Државног савета по добијању обавезне снаге новог г. с. поступка, сада само тужба због услова ништавности предвиђених у обнови тач. 3. § 426 г. с. поступка Србије (Међутим тужба због ништавости није допуштена противу одлука донесених по чл. 40 поменутог закона, јер разлог за искључење странка може изнети у редовном правном леку, у жалби Државном савету. (§ 529 аустријског, § 623 новог).

По аустријском и новом г. с. поступку, тужбом због ништавости у административном спору, према § 529 аустријског и § 623 новог у вези са чл. 44. З. Д. С. и § 58. З. П. Р., може се побијати једна правно-снажна одлука управног суда у овим случајевима:

1) ако је судио судија управног суда који је по закону био искључен да у том правном спору врши судијску дужност (тач. 1 § 529 аустријског, тач. 1. § 623 новог). Али ова тужба није до-

пуштена, ако је разлог за искључење био изнесен без успеха још у току парнице. Она није допуштена ни онда, ако је странка могла у пређашњем поступку или у каквом правном леку (за одлуке управних судова у жалби Државном савету) изнети разлог за изкључење, а она то није учинила, или је учинила али без успеха. О искључењу судија управних судова није ништа предвиђена у З. Д. С. и у З. П. Р. Због тога се и овде мора применити начело изражено у § 58 З. П. Р., по коме се имају применити у оваквом случају односне одредбе у закону о организацији судова и г. с. поступка. У овоме случају имале би се применити одредбе о изузету судија у Jurisdictionsnorm-у односно одредбе о томе у новом грађанско-судском поступку од 1929. године кад буде ступио на снагу. Овде се може додати поред тога још и то, да аналога г. суд. поступку — §-у 627 став II новог односно 537 аустријског, судија управног суда, због чијег се учествовања у доношењу одлуке подноси тужба због ништавости, не може учествовати у расправи о одлучивању по овој тужби.

2) Тужба због ништавости је допуштена и у случају, ако странка у свршеном спору није била никако заступана или је није заступао законски заступник где је то требало, у колико вођење парнице није било накнадно одобрено по прописима закона. Али и у овом случају тужба за поништај није допуштена као и случају под 1), ако је овај разлог био већ изнесен у току парнице.

О заступању парничара нема никаквих одредаба у З. Д. С. и у З. П. Р. И ту се имају применити, према § 58 З. П. Р., опште одредбе о томе из г. с. поступка. Све дакле што се односи на способност парничних страна (овде појединача), супарничара, њихових пуномоћника из г. с. поступка (први одсек, први део аустријског, први одсек други део новог г. с. поступка) важи и овде, у колико се поједине одредбе могу применити с обзиром на природу административног спора и организацију управних судова. Тако н. пр. не може се применити § 12 аустријског, § 113. новог г. с. поступка (да могу бити јемац и главни дужник заједнички тужени), јер је тужена страна увек управна власт. За то је у § 58 З. П. Р. прописано, да се имају применити *сходни прописи*, разуме се, у колико је њихова примена могућа с обзиром на природу административног спора у опште и организацију управних судова. Код Државног савета имале би се н. пр. применити исто тако односно одредбе из г. с. поступка од 1865. год. (§ 58.—91). Тако не би се могли променити прописи §§ 62, 63, 68, 69, 70 и т. д. § 72. не може имати уопште примене код Државног савета, пошто је поступак писмен, сем у случају § 47 З. П. Р. У главном, при применени сходних одредаба г. с. поступка и закона о уређењу судова мора се водити увек рачуна о природи административног спора, т. ј. да је то спор између појединца (физичког или правног лица) и управне власти, да је тужена страна увек управна власт; да је поступак код управних судова усмен са начелом контрадикторности и непосредности; док је поступак код Државног савета писмен. И најзад, да се прописи

закона о уређењу судова, г. с. поступка и правилника о пословашњу тих судова имају применити само и једино у случајевима који у З. Д. С. и у З. П. Р. нису предвиђени.

По грађанско-судском поступку Краљевине Србије од 1865. године неки од услова за ништавост одлуке обухваћени су у условима за поновљење парнице — § 426 тач. 3. Иначе засебно нису нормирани.

И у Хрватском поступку предвиђена је поред обнове спора и тужба због ништавости, или како то закон зове: „жалба ништовна“. О овој установи Хрватски поступак садржи одредбе у §§ 339—352. Жалбом због ништавости може се побијати једна правно-снажна одлука управног суда са разлога наведених у § 339 тач. 1.—3. Али и ту се мора водити рачуна о томе, колико се те одредбе могу применити код административног суда. Тако н. пр. прва реченица тач. 1. § 339. онако како гласи, не може се у потпуности применити. Не може се код управног суда применити други део ове реченице „..... а странке му се правно-ваљано нису биле подвргле“. Ово зато што по закону о Државном савету и управним судовима и његовом пословнику странке немају право избора коме ће суду подићи тужбу. Тужба се у административном спору подноси надлежном управном суду, и њихов пристанак да им суди ненадлежан суд ништа не вреди, јер би се он по званичној дужности морао огласити за ненадлежног. Остали случајеви предвиђени у § 339. могу се применити и код административног суда.

У овом поступку одредбе о „жалби ништавној“ налазе се у поглављу XIV, у коме су садржане одредбе о редовним правним лековима. Из тога би излазило да ју је законодавац регулисао као редован правни лек. Он се подноси у истом року, у коме се подносе и остали редовни правни лекови: призив и превид. Услови под којима се она може поднети предвиђени су у § 339. Овим жалбама према чл. 37. З. Д. С. у вези са § 58 З. П. Р. и § 340 парбеног поступка, решава Државни савет. То исто важи и у погледу рока за жалбу, и ту важи чл. 37. поменутог закона, јер је у § 340 парбеног поступка рок за ништавну жалбу прописан исти као и за редован правни лек, а овај је у чл. 37. З. Д. С. т. ј. рок од 15 дана.

По Босанско-херцеговачком парничном поступку може се осуда из прећашњег поступка укинути из разлога „ништетности“ (§ 333). И у овом поступку овај је правни институт стављен у одељак, где су предвиђени редовни правни лекови (IV део); док је обнова спора у посебној глави (део V). Разуме се, да се и овде мора водити рачуна, колико се ове одредбе могу применити у административно-судском поступку. Услови предвиђени у §§ 333 у вези са § 334 могу се употребити у жалби Државном савету. Тако и осталае одредбе које се на ово односе имају се применити само у толико у колико се према З. Д. С. и З. П. Р. могу применити. Кад призивни суд (овде Државни савет) укине односно поништи првостепену одлуку у случајевима §§ 335 и 336, суд ће,

ако не настаје потреба да се решење ствари и даље расправља, изрећи и осуду да се тужба одбија. Ако потреба настаје да се ствар даље расправља, упутиће се ствар суду прве молбе, (овде Управном суду) само у случајевима законом нарочито одређеним (§ 337.); иначе суд (Државни савет) ствар сâм расправља, пошто прогласи решење којим се изриче укидање или преиначење одлуке управног суда (§ 336). За жалбу због ништетности важи рок прописан у чл. 37. З. Д. С.

3. Услови за обнову административног спора

Први услов да може бити обнове административног спора, према чл. 44. закона о Државном савету и управним судовима, јесте да је административни спор завршен извршном пресудом управног суда или пресудом Државног савета. Пресуда Државног савета извршна је чим је донесена, јер противу ње не може бити уопште редовног правног лека, па зато закон и не тражи да је и она извршна, пошто се то по себи разуме. Закон о Државном савету и управним судовима учинио је једно одступање од прописа грађанско-судског поступка. Наиме, он допушта обнову спора само противу извршних пресуда, док грађански-судски поступак не тражи да је пресуда извршна (н. пр. § 426. Србијанског, § 431 аустријског, § 624 новог г. с. поступка) Закон тражи да је спор потпуно довршен, па да може бити обнове. Докле административни спор није завршен, не може бити његове обнове. Тако н. пр. кад административни суд донесе одлуку по чл. 24. З. Д. С., т. ј. одбаци тужбу којом се хтео засновати један администриран спор, у томе случају спор није ни поведен. А кад није било административног спора, онда он није могао бити ни завршен па доследно, према чл. 44. поменутог закона, не може бити ни његове обнове. У осталом довољно је погледати разлоге које садржи поменути чл. 24. због којих се тужба може одмах одбацити, па да се увиди да у таквом случају не може бити уопште неког обнављања. Сви ти случајеви тамо предвиђени, који наређују административном суду да претходно реши, да ли је у конкретном случају један од тамо наведених случајева, јесу питања надлежности административног суда. То су случајеви у којима административни суд има претходно да утврди, да ли је надлежан да по тужби спор расправља. Кад суд одбаци тужбу, он тиме у ствари решава да није надлежан да расправља спор који се тужбом хоће да заснује. А то је правно питање које се не може обнављати. Једини случај који би се могао поново расправљати, то је питање благовремености тужбе (тач. 2. чл. 24.). Да ли је прошао законом прописани рок за тужбу (чл. 21. З. Д. С., чл. 156 закона о чиновницима и т. д.), од предаје решења управне власти до дана када је тужба поднесена, то је извођење закључака из чињеница које може бити изведено и погрешно (н. пр. услед погрешног рачунања дана). У томе случају исправка одлуке је основана. Тада случај међутим не спада ни у разлоге за повраћај у пређашње стање, ни у разлоге за тужбу због ништавости нити.

пак у случајеве кад се може по закону тражити обнова спора. То је једна погрешна одлука која не одговара чињеничном стању. па је суд дужан да донесе нову одлуку, т. ј. да тужбу узме у поступак. У З. Д. С. и у З. П. Р. није о томе ништа предвиђено. Ако би се стало на гледиште, да је закон о пословном реду у Државном савету од 1901. год. укинут само у толико¹⁾ у колико је супротан З. Д. С. од 1922. год. и З. П. Р. од 1929. године, с обзиром на чл. 131. одашњег Устава од 1921. године и чл. 52. З. Д. С. од 1922. године, онда би се овде имао применити пропис чл. 58 пословника од 1902. године, који је такав случај изречно предвидео. Ако би пак погрешка била учињена одлуком Управног суда по чл. 40. З. Д. С., исправка погрешке би се могла тражити и редовним правним леком, жалбом државном савету.

Из чл. 44. З. Д. С. већ излази да не може бити поновљења противу одлука Државног савета донесених у другом степену по чл. 41. истог закона, јер Државни савет у другом степену не доноси пресуде (у закону се каже „решава“). Чл. 44. поменутог закона допушта обнову само противу пресуда. Поред тога, поновљења не може бити ни због тога што Државни савет својом одлуком, донесеном на основу ове одредбе а у вези § 325. г. с. п. Србије, одбацује жалбу и оснажује пресуду, или уважавањем жалбе поништава пресуду Управног суда. Кад одбаци жалбу, пресуда Управног суда остаје на снази и постаје извршна. Тада наступа случај из чл. 44. З. Д. С., т. ј. обнова административног спора може се тражити само противу ове пресуде. У другом случају, кад Савет поништи пресуду Управног суда, суд има према разлозима одлуке Државног савета да донесе нову пресуду. Ако по жалби ту другу пресуду Савет оснажи, обнова се може тражити само противу те нове пресуде. Није, dakле, ни потребно да се тражи обнова противу овакве одлуке, па је закон зато није ни предвидео. Он допушта обнову административног спора само противу извршних пресуда Управног суда и пресуда Државног савета као управног суда I степена.

Али се ни противу сваке пресуде не може тражити обнова. Наиме, не може се она тражити противу пресуде донесене на основу чл. 26. З. Д. С. То излази већ и с тога, што је потребно да је спор пресудом и расправљен па да се може тражити његова обнова. Међутим, пресудом донесеном по чл. 26. спор се не расправља, спор уопште није суђен. Њоме се поништава одлука Управне власти и ствар се враћа у пређашње стање које је било пре те одлуке. Спор се само формално свршава. Администра-

¹⁾ Државни је савет у једном случају стао на ово гледиште: Пресуда Државног савета од 14 маја 1925 год. Бр. 8498:

„..... Шта више чл 131 Устава од 1921 године проширио је важност и закона о уређењу Државног савета Краљевине Србије и по томе и прописа чл. 1. истог закона „на целу државу“, а у чл. 32. З. Д. С. од 1922. год. прописано је да престају важити само они ранији прописи, који су с њима у противности, те је према томе остао и даље на снази чл. 1. Закона о уређењу Државног савета Краљевине Србије, пошто ни у чему није с њима у противности.“

тивни суд доносећи ту пресуду не улази уопште у суштину спора, у правну ситуацију заинтересованих лица која је настала услед доношења одлуке. Спор се у ствари поништењем одлуке управне власти обуставља, да би управна власт претходно у административном поступку утврдила чињенице или испунила формалности поступка, или што је ненадлежно ствар расправљала. А кад спор није суђен и расправљен, није завршен, не може се ни тражити његова обнова.

Да би могло бити обнове административног спора, као што смо видели, закон (чл. 44.) тражи да је спор потпуно завршен код административних судова пресудом. Све дотле не може бити његове обнове. Под којим пак условима може бити обнове административног спора, закон (поменути чл. 44.) одређује: „под условима прописаним у грађанској судском поступку за обнављање спорова.“ То значи, да се ти услови морају тражити у г. с. поступку који важи, као што је већ напред речено, за дотични управни суд: за управне судове у Цељу и Дубровнику аустријски од 1895. год.; за Београдски и Скопски Управни суд и Државни савет — г. с. поступак Србије од 1865. године; За Загребачки — Хрватски парбени поступак од 1852. године и за Сарајевски управни суд — Босанско-Херцеговачки г. парнични поступак од 1883. године. Због тога ћемо овде обнову административног спора посматрати према одредбама тих поједињих г. с. поступака који важе у седиштима поменутих управних судова, у колико се оне могу применити на административни спор пре ма З. Д. С. и З. П. Р.

а) Услови под којима је допуштена обнова административног спора према аустријском и новом г. с. поступку предвиђени су у § 530 аустријског и 624. новог г. с. поступка. Ови услови и у једном и у другом поступку као што је већ напред напоменуто, истоветни су. Ти услови су следећи:

1) ако је исправа, на којој се оснива пресуда, лажна или лажно преиначена (тач. 1. § 530 аустријског и тач. 1. § 624 новог);

2) ако је сведок или вештак дао лажан исказ или ако се противник при своме саслушању криво заклео, а пресуда се оснива на том сведочанству или саслушању (тач. 2. § 530 аустријског и тач. 2. § 624. новог);

3) ако је пресуда издејствована преваром заступника странке њеног противника или противниковог заступника, које је преварно дело кажњиво по кривичном закону (тач. 3. § 530 аустријског и тач. 3. § 624. новог); или ако је судија, при доношењу пресуде или какве раније одлуке, на којој је пресуда основана, на штету странке учинио по кривичном закону кажњиву повреду својих службених дужности односно правног спора (тач. 3. § 530 аустријског и тач. 4. § 624. новог).

У свима овим случајевима од 1—3, потребно је да је кривични суд утврди да изложене околности постоје, па да има место обновљењу. (§ 534 тач. 3. аустријског и § 628 тач. 3. новог).

Пошто се тужба за обнову подноси суду, судија управног суда због чијег се поступка подноси тужба за обнављање (§ 530 бр. 4. аустријског и § 624. бр. 3. новог) искључен је из учествовања у расправи и одлучивању по овој тужби (§ 537 аустријског и § 627 тач. 2. новог).

4) ако је осуда казненог суда, на којој се оснива пресуда, укинута другом правно-снажном одлуком казненог суда (§ 530 тач. 5. аустријског § 624. тач. 4. новог). Пошто не постоји осуда казненог суда на коме је пресуда управног суда основана, не може ни ова пресуда више опстати.

5) обновљење се може тражити такође, ако странка нађе или стекне могућност да употреби правно-снажну пресуду (§ 411. аустријског, § 507. новог), која је о истом захтеву или о истом правном одношају раније донесена међу странкама парнице која би се имала обновити (§ 530. тач. 6. аустријског и § 624. тач. 5. новог). Овај услов код административних судова у колико се односи на § 411 аустријског и § 507 новог неће се моћи применити, пошто код ових судова у току спора не може бити против тужбе нити се може какав правни однос расправљати одвојено од саме ствари засебном пресудом административног суда, већ се има судити само о правилности дотичног управног акта према чињеницама које је већ утврдила управна власт (чл. 25 З. Д. С.) односно ако нису утврђене и расправљене, наступа случај из чл. 26. З. Д. С., т. ј. одлука се ништи с тим да дотична управна власт чињенице утврди и по томе ствар расправи. Ако је пресудом управног суда ствар расправљена по тужби пресудом која се не може више побијати редовним правним леком, спор је завршен.

6) обновљење је допуштено и ако странка сазна или нађе и стекне могућност да употреби каква доказана средства, по којима би главна ствар могла бити повољније за њу пресуђена, да су те чињенице или докази били изнесени и употребљени у пређашњем поступку. Тадај услов може се применити и код административних судова, па се према чл. 44 З. Д. С. он има овде и применити. Разуме се, да је потребно да странка без своје крвице није била у стању да те околности изнесе код управног суда пре свршетка усмене расправе, (последњи став § 530 аустријског и последњи став § 624. новог у вези са чл. 23. став последњи З. Д. С.; код Државног савета пре расматрања дотичне одлуке управне власти.

7) по § 531 аустријског и § 625 новог г. с. поступка могућа је обнова спора и да би се иззвели докази који су по § 279 став I аустријског односно по § 375 став I новог г. с. поступка били искључени од расправе, ако је очевидно да би употреба ових доказа у пређашњем поступку имала за последицу да главна ствар буде за странку повољније пресуђена. Овај услов по правилу неће се моћи применити код административних судова. Управна власт доноси своју одлуку на основу чињеница које је она утврдила у административном поступку (чл. 25. З. Д. С.).

По правилу она има у административном поступку потпуно да утврди чињенице. Ако их ипак није утврдила а одлуку донела, одлука би била поништена по чл. 26. З. Д. С. с формалне стране. Ако који доказ странка није могла употребити без своје кривице (став I § 375. новог, став I § 279 аустријског), онда би се тај услов могао појавити као општи услов из тач. 7. § 530 аустријског и тач. 6. § 624 новог г. с. поступка за обнову спора.

б) Услови за обнову административног спора према грађанско-судском поступку за територију Србије од 1865. године, који сада важи за Београдски и Скопски Бправни суд и за Државни савет, предвиђени су у § 426. тога поступка. Овај грађанско-судски поступак садржи два ванредна правна лека: повраћај у прећашње стање (§ 141 у вези са §§ 134, 135 и 136) и поновљење парнице (§§ 426—432). О овој првој установи било је говора напред код 1 под б). О овом другом ванредном правном леку његове одредбе имају се применити код административних судова само у колико се оне могу применити према § 58 З. П. Р. Овај грађанско-судски поступак садржи о томе свега седам параграфа, §§ 426—432. Сасвим мало с обзиром на нови грађанско-судски поступак од 1929. год. и аустријски од 1895. године, који имају по 18 параграфа.

По § 426 овога поступка, поновљене парнице може се тражити због нових доказа, и у течају парнице и после кад пресуда — решење — постане извршно. Закон (чл. 44. З. Д. С.) међутим одређује, да обнова административног спора може бити „... противу извршних пресуда управних судова и противу пресуда Државног савета“. Овај закон је прописао противу којих пресуда административних судова може бити обнове спора а услове за обнову и даљи поступак одредио је као и код обнове грађanskог спора. Према томе, § 426 г. с. п. у колико друкчије одређује, т. ј. да је обнова допуштена и у течају парнице, не важи за обнову административног спора. То је и логично, јер док адм. спор није завршен, странка има још могућности да нови доказ поднесе и у жалби Државном савету.

Чл. 44. З. Д. С. наређује, да се обнова административног спора може тражити под условима прописаним у г. с. поступку за обнову грађanskог спора код редовних судова. Због тога и сви ови услови наведени у тачкама 1—13 § 426. овог поступка имају се применити код управних судова у Београду и Скопљу и код Државног савета и за обнову административних спорова.¹⁾

в) Услови за обнову административног спора према Хрватском грађан. парбеном поступку од 1852. године, предвиђени су у тач. 3. § 535. као повраћај у прећашње стање, у случају кад странка нађе нова доказна средства, која није могла употребити у прећашњем поступку. Поред тога, предвиђен је још један услов у § 349 и 368. тога поступка, у случају да је спор изгубљен

¹⁾ Видети Др. Драг. Аранђеловић: Поновљење парнице, Архив књ. XVI, засебно одштампано: Правне расправе, 1921, издање Геце Коне.

услед чије радње забрањене казненим законом или због чијег кривоклетства. Овај услов претпоставља да је у кривичном поступку казнена радња утврђена.

г) У Босанско-Херцеговачком грађанско-парничном поступку услови за обнову спора садржани су у делу V, §§ 351—355. По тим одредбама правомоћно се решење може побијати тужбом за обнову (§ 351). Њу може поднети она странка која је после издане правомоћног осуде пронашла важне доказе, којима би се друкчије решење постигло, за које раније није могла знати нити пронаћи.

(Свршиће се)

Божидар Протић

ЖЕНЕВСКА КОНФЕРЕНЦИЈА за изједначење меничног права

(Наставак)

В РЕГЛЕМАН (УНИФИЦИРАНИ ЗАКОН) О МЕНИЦИ, УСВОЈЕН НА
ЖЕНЕВСКОЈ КОНФЕРЕНЦИЈИ

ПРВИ ДЕО — ТРАСИРАНА МЕНИЦА

Глава прва — Издање и облик трасиране менице

Чл. 1 до 3, који садрже прописе о састојцима и о врстама трасиране менице, одговарају потпуно чл. 1 по З. Х. Р. и §§ 1 по З нашег М. З.⁷⁾.

Чл. 4. У овом члану учињене су према чл. 4 Х. Р., односно § 4 нашег М. З. ове измене:

а) Реч »lieu« је замењена речју »localité«. Овом изменом хтело се је упутити на то, да у истом месту (у географском смислу) може бити више платишта (Rapport стр. 5 под бр. 26). Ова измена нема за нас никакве важности, јер не дира у текст нашег М. З.

б) Важније је што су при kraju овога члана брисане речи Хашког текста „домицилирана меница“.

Разлог је овој измени тај што се у данашњим мен. законима појму „домицилирана меница“ даје различити значај. Наиме по француском праву и законима који ово право следе, сматра се

⁷⁾ Хашка конвенција била је у чл. 2 предвидела резерву, којом је свака од држава уговорница била овлашћена да, изузетно од наређења бр. 1 чл. I Реглемана о меници, за менице издане на свом подручју пропише да су ове менице ваљане, иако не садрже означење „меница“, само ако садрже изречно назначење „по наредби“ (Ordreklause).

Ова резерва била је усвојена нарочито на захтев Француске, чије зајондавство не познаје означење „меница“ као битни састојак менице, већ прописује као битно, да у меници мора бити садржана клаузула „по наредби“ (чл. 110 Code de commerce). (О другим законима који такођер пропишу клаузулу „по наредби“ као битну в. M. Franssen стр. 99).

На Женевској конференцији француска делегација није више тражила да се усвоји таква резерва, већ се је задовојила са резервом из чл. I Анекса II Конвенције о меници, по којој се државе уговорнице овлашћују, да за шест

,,домицилираном“ само она меница која је платива код трећег лица а не код трасата, без обзира у којем је месту платива, док се по немачком праву и законима, који то право следе „домицилираном“ сматра само она меница која је платива у месту различном од места пребивања трасата. Да се респектују оба ова различна гледишта, Женевски реглеман не говори више о домицилираној меници (Rapport стр. 5 под бр. 27).

Посебне прописе који су по Хашком реглеману и по нашем. Меничном закону предвиђени за домицилирану меницу (В. чл. 21 ст. 2 и 79 став 2 X. Р. — §§ 21 ст. 2 и 105 ст. 2 М. З.), Женевски реглеман предвиђа како за менице плативе у месту различном од места пребивања трасата тако и за менице плативе код трећег лица, без обзира да ли то треће лице има свој домицил у месту различном од места пребивања трасата или у самом месту пребивања трасата (В. чл. 22 ст. 2 и 77 ст. 2 Ж. Р.).⁸⁾

Чл. 5., који говори о каматној клаузули, слаже се са чл. 5. X. Р. и § 5 нашег М. З. у томе што допушта, да се у меницима плативим по виђењу или на одређено време по вођењу одређују камате, али док за случај да у таквој меници није одређена висина камата вреди по X. Р. стопа од 5 %, а по нашем М. З. 6 %, дотле Ж. Р. прописује да се у таквом случају клаузула о каматама сматра да није ни написана. До таквог решења дошло се је са разлога што се није могла постићи сагласност о томе каква би каматна стопа била оправдана да супституише вољу странака (Rapport стр. 5 под бр. 28).

месеци по ступању на снагу конвенције о меници одложе примену прописа броја 1 чл-а 1 Реглемана о меници по којем се ознака „меница“ мора ставити у слог менице (В. под VI).

Према томе по законима свих држава које буду примиле Женевску конвенцију биће ознака „меница“ битни састојак трасиране менице.

На Конференцији била је првобитно, на захтев чехословачке делегације, примљена измена броја 1 чл. 1 Реглемана о меници тако да означење „меница“ мора бити написано на језику, на којем је написан „упут да се плати“. Тиме је у исто време било признато, да меница може бити написана у више језика. Приликом коначне редакције Реглемана је чехословачка делегација одустала од тога да се унесе таква измена и задовољила се је тиме да се у извештају редакционе комисије изречно истакне да је мишљење Конференције да ознака „меница“ мора бити написана на језику, на којем је написана реч „платити“ која се реч има сматрати карактеристичном за меницу (Rapport стр. 4 под бр. 18).

⁸⁾ X. Р. био је усвојио француско схватање. Према томе се и за наш М. З. мора узети, да он сматра „домицилираном меницом“ само ону меницу која је платива код трећег лица, дакле у којој је означен домицилијат, било у месту пребивања трасата (т. зв. Zahlsstelle по пријашњим мен. законима) било у месту различном од места пребивања трасата. Само за такве менице вреди пропис § 21 ст. 2 н. М. З.. Дакле, § 4 нашег сад. М. З. разликује се од односних прописа досадашњих мен. зак. који су се повели за нем. W. O.

Тако тумачење § 4 нашег М. З. — како се чини, Шкерљ. Ком. стр. 14 и Бартош стр. 18., доким Стражнички стр. 73. Чимић стр. 54, Јанковић стр. 8 и Павловић стр. 139 бр. 405 сматрају, како се из њихових излагања мора закључити, и по нашем сад. М. З. „домицилираном“ и такву меницу у којој није означен домицилијат, али која је платива у месту различном од места пребивања трасата.

Чл. 6. о означењу меничне своте одговара потпуно чл. 6 Х. Р. и § 6 нашег М. З.

Чл. 7. Овај члан спаја чл. 7 и 68 Х. Р., односно §§ 7 и 68 нашег М. З., којима се принцип самосталности меничних обвеза регулише одвојено за случај да се на меници налазе потписи лица која се не могу обвезати и одвојено за случај да се на меници налазе лажни потписи. Поред лажних потписа спомиње члан 7 Ж. Р. и потписе фингираних лица. Али се нови члан није задовољио са овим редакционим поправцима, него поред тога принцип самосталности меничних обвеза проширује и на случајеве у којим потпис на меници из којег другог разлога потписано лице не обвезује н. пр. због тога, што је тај потпис силом постигнут. Тако тај члан сада даје опште правило о самосталности меничних обвеза (Rapport стр. 6 под бр. 30).

Чл. 8. У погледу овога члана, који говори о меничној одговорности лица које потпише меницу као заступник другога, а није било на то овлаштено или је прешло границе пуномоћи (*falsus procurator*), а који члан има да замени чл. 8 Х. Р., односно § 8 нашег М. З., предложио сам на Конференцији да се преузме реченица 2 став 2 §-а 8 нашег М. З. којим се чл. 8 Х. Р. допуњује прописом да је и заступани менично обвезан за своту, за коју је заступник имао овлашћење.

Поводом дискусије о томе предмету појавила су се разна мишљења о овоме питању. Док сам ја, образлажући свој предлог, сагласно са мишљењем које превлађује у нашој правној литератури,⁹⁾ заступао гледиште, да у споменутом случају заступник одговара за целу своту, а поред њега и заступани за своту, за коју је дао овлашћење, дотле је талијански делегат проф. La Lunita заступао гледиште да меница може да вреди само за своту за коју гласи и да с тога заступник и у случају прекорачења датог му овлашћења одговара сам за целу своту, а заступани никако.

Противно предњим мишљењима заступао је аустр. делегат Dr. Hammerschlag мишљење да у таквом случају заступани одговара за своту за коју је дао овлашћење, а заступник за своту, за коју је прекорачио овлашћење.

Насупрот овим разним мишљењима Конференција се је задовољила са предложеним текстом и одбила је предложену допуну (В. Прот. 5 седнице од 15 маја 1930 год.).

Приликом другог читања реглемана о меници, и то и писменим актом и усмено на самој Конференцији, то питање сам

⁹⁾ Тако Шкерљ Ostrecht стр. 1648 и Ком. стр. 19 оп. 7, Чимић стр. 61, Павловић стр. 153 бр. 455 као и Бартош стр. 21, 22. Напротив, Стражнички стр. 87 сматра да у случају прекорачена овлашћења ималац менице може или тражити целу своту од заступника или од свакога одговарајуће део своте (т. ј. од заступног своту за коју је дао овлашћење, а од заступника своту, за коју је прекорачио овлашћење), али никако од обојице in solidum. Јанковић стр. 12 и 13. опет сматра да у таквом случају заступник одговара за своту, за коју је прекорачио овлашћење; а заступани за своту, за коју постоји овлашћење.

поновно покренуо. На то сам се одлучио с обзиром на извештај редакционе комисије, у којем се истиче да се сматра да је мишљење Конференције, да заступник и у случају прекорачења овлашћења одговара за целу своту, а о одговорности преступног уопште није говора (Rapport стр. 6 под бр. 31). При томе сам се позвао на разна мишљења која су била заступана о том питању као и на то да усвојени текст у том погледу није довољно прецизан.

Поводом ове друге дискусије дао је главни известилац редакционог комитета проф. Ресегет (Француска) објашњење, да је било мишљење редакционог комитета да и у случају прекорачења овлашћења менично одговара једино заступник.

Конференција је, на овај мој приговор, одлучила додуше, да се тај члан резервише (Прот. 27 седнице од 31 маја 1930), али се је ипак прешло преко тога резервисања и коначно је остао текст, како га је предложио редакциони комитет.

Дискусија о моме предлогу дала је повод да се текст X. Р. допуни у другом смеру, наиме појавило се је питање, да ли falsus procurator, ако плати, има право меничног регреса. Ово је питање решено додатком, да заступник, ако плати, има она иста менична права која би имао онај, у чије је име потписао меницу (Rapport стр. 6 под бр. 31 а).¹⁰⁾

Према томе чл. 8 Ж. Р. разликује се од § 8 нашег М. З., што је допуњен напред поменутим додатком и што у њега није ушао пропис који би одговарао реченици 2 став 2 § 8 нашег М. З. Усвојени додатак свакако се мора одобрити, јер чини текст јаснијим. Напротив се мора жалити, да није прихваћен додатак, који је дао наш М. З., а који споменуто питање, по моме мишљењу, добро решава.

Чл. 9 о обвези трасата одговара потпуно чл. 9 X. Р. и § 9 нашег М. З.

Чл. 10. Овим чланом регулише се питање т. зв. бланко-менице, о којем X. Р. није имао никаквог прописа. У том погледу је првобитно од стране талијанске делегације у вези са чл. 2 Реглемана стављен предлог да Конференција прихвати једну резерву по којој би се појединим државама препустило да то питање регулишу својим националним законима.

Поводом дискусије о овоме предлогу појавили су се приговори против предложеног текста резерве а уз то и начелни приговори против предложеног начина решења овога питања. С обзиром на то поверено је једној ујрој комисији да проучи ово питање и стави сходан предлог Конференцији. Ова ужа комисија израдила је један пропис о бланко-меници који се је, по њезином предлогу, имао да унесе у сам реглеман као посебан члан.

Пошто се нисам могао сагласити са текстом који је предложила ужа комисија, поднео сам као предлог наше делегације

¹⁰⁾ У нашој литератури се ово питање до сада није расправљало. Схватање изражено у додатку, споменутом горе у тексту, има по моме мишљењу, да вреди и за наш Менични закон.

амандман чл. 16; на име да се чл.-у 16 дода као други став пропис који у суштини одговара ставу 2 § 16 нашег М. З. На Конференцији, поводом дискусије о предлогу уже комисије, изјавио сам се за предлог у же комисије у начелу, т. ј. уколико се с њим ишло за тим да се питање бланкоменице уреди у самом реглеману, али сам приговорио предложеном тексту и препоручио уместо њега поменути текст, који сам био предложио као предлог наше делегације.

Након дуге дискусије, јер се је појавио јак отпор против тога да се питање бланко-менице регулише реглеманом, Конференција је поименичним гласањем предлог, да се у реглеману донесе пропис о бланко-меници, прихватила у начелу. Што се пак тиче самог текста, дискусија о томе је, с обзиром на приговоре изнесене против предложеног текста, одложена у циљу, да се заинтересоване делегације споразуму о новом тексту, који би се могао прихватити (Прот. о 15 седници од 21 маја 1930 год.). У дискусији међу заинтересованим делегацијама, у којој сам такођер учествовао, постигнут је споразум о новом тексту, коју у преводу гласи овако:

„Ако је меница, која је у моменту издања била непотпуна, накнадно испуњена противно учињеном споразуму, поступање противно учињеном споразуму не може се приговорити имаоцу менице, осим ако је меници прибавио зломислено или ако је при прибављању менице поступио великом немарношћу”.

Овде ваља споменути да је поводом ове дискусије признајето, да облик који је наш М. З. дао пропису о бланко-меници у ствари тачан, али се је истакло, да се ипак с обзиром на то, што бланко-меница претставља за многе земље један новум, препоручује предложени облик самосталног прописа.

Уважајујући ове оправдане разлоге, пристао сам на споразумни предлог, који у суштини одговара § 16 став 2 нашег М. З. и доследно томе одустао од свога поменутог посебног предлога, који не би могао ни добити већину. Конференција је потом тако престилизирани текст усвојила као нови чл. 10.

У извештају редакционе комисије истиче се да пропис овог члана има у виду не само накнадно испуњење менице битним него и небитним састојцима, односно клаузулама (Rapport стр. 7 под бр. 36).

При kraју морам још споменути да сам поводом поменуте дискусије водио рачуна о претставци Националног одбора Међународне трговачке коморе у Београду од 26 фебруара т. г. у погледу накнадног домицилирања меница, уобичајеног у трговачком саобраћају, достављеној како Министарству иностраних послова (акт тог Министарства К. Т. Бр. 2099/30) тако и Министарству правде. Баш с обзиром на ову претставку приговорио сам првобитном тексту прописа о бланко-меници, предложеном од уже комисије.

Горе наведени нови текст о бланко-меници биће, по момењу љубитеља, довољна подлога за судску праксу у погледу накнадног домицилирања меница.

надног домицилирања, која би одговарала потребама трговачког саобраћаја.¹¹⁾

Глава друга — Индосамент

Чл. 11, који садржи општа наређења о преносу менице индосаментом, одговара потпуно чл. 10 Х. Р. и § 10 нашег М. З.

Чл. 12, који иначе одговара чл. 11 Х. Р. и § 11 нашег М. З., садржи једно важно одступање. Наме док Х. Р. и по њему наш М. З. прописују да је индосамент на доносиоца ништаван, дотле чл. 12 Ж. Р. прописује да се такав индосамент имаде сматрати као бланко индосамент. Тиме се Ж. Р. приближава англосаксонском праву, које познаје и индосаменте на доносиоца.

Чл. 13 о начину индосирања и о облику индосамента одговара, осим неких небитних редакционих измена, чл. 12 Х. Р. и § 12 нашег М. З. Измена Пр. Е., наиме да сваки индосамент мора бити стављен на полеђини (В. горе под III бр. 2), није на Конференцији примљена, већ је у том погледу враћен пропис Х. Р.

Чл. 14 и 15, који говоре о правима која даје индосамент, затим о менично-правној одговорности индосанта и о искључењу ове одговорности, одговарају потпуно чл. 13 и 14 Х. Р. и §§ 13 и 14 нашег М. З.

Чл. 16, који говори о легитимацији имаоца менице, одговара, осим неких небитних редакционих измена, чл. 15 Х. Р. и § 15 нашег М. З.

У погледу тумачења израза „злонамерно стицање“ (*accueillir de mauvaise foi*), у извештају редакционе комисије истиче се као схватање конференције, да у случају, ако је неки индосатар стекао меницу, не знајући, да је она изгубљена, украдена или да је њен прећашњи ималац на други који протуправан начин био лишен поседа, тај индосатар може ту меницу пренети на треће лице, слободно од таквих приговора, ма да је то треће лице само знало за те чињенице (Report стр. 8 под бр. 44.)¹²⁾)

¹¹⁾ Може се узети, да код нас већ данас превлађује мишљење да се накнадно домицилирање има сматрати као да се не противи учињеном споразуму, ако је оно уобичајено у меничном (трговачком) саобраћају или ако је странка иначе имала с тиме рачунати (В. Стражници стр. 74 под IV и стр. 135 под 2, затим Шкерљ Ostrecht стр. 1651 и Ком. стр. 39 оп. 8, Павловић стр. 187 и след. (бр. 540/1-7); ово је питање у коментару Павловића, уз упућивање на литературу и јудикатуру, опширно обраћено).

Што се тиче питања, какав приговор даје накнадно домицилирање учињено противно споразуму Стражници стр. 136 заступа становиште, да то даје приговор *in rem* (*exceptio falsi*), дочим Шкерљ. Ком. стр. 39 оп. 9 сматра тај приговор као приговор *in personam*, који се не може изнети против поштеног имаоца менице, и да се стога не може према поштеном имаоцу менице ни приговорити да је неваљан протест подигнут у месту назначеном накнадним домицилирањем.

По моме мишљењу говори текст става 2 §-а 16 за схватање Шкерља. И истом смислу имао би се тумачити и нови чл. 10 Х. Р., о којем се говори горе у тексту.

¹²⁾ На Конференцији је била дуга дискусија о томе, не би ли се израз „mauvaise foi“ могао заменити тачном дефиницијом онога, што се под тим изразом има у виду. Показало се је, да то није могуће. Али је поводом ове дискусије дошло до изражaja схватање Конференције, да се под „зломисле-

Чл. 17. У овоме члану, који говори о приговорима меничног дужника према имаоцу менице из личног односа са предњиком имаоца, учињена је према чл. 16 Х. Р., односно § 16 став 1 нашег М. З., једна измена по изгледу редакционе природе, но заправо која је стварне природе. Наиме по чл. 16 Х. Р., којем одговора и § 16 став 1 нашег М. З. менични дужник може приговоре из свог личног односа са предњиком имаоца менице истицати према имаоцу менице само ако је пренашање менице произашло из споразума заснованог из лукавства (*entente fraudeuse*), т. ј. ако је пренашању, по споразуму између имаоца менице и његовог предника, циљ, да се на тај начин меничном дужнику одузму приговори који му припадају према преносиоцу, дакле ако постоји случај колизије.¹³⁾ Правни експерти Друштва народа сматрали су ову формулу као преуску и заменили су је у својем пројекту формулом „ако је ималац при прибављању менице поступао зломислено“ »de mauvaise foi«) (В. горе под III бр. 3.) Међутим Конференција је нашла ову нову формулу као прешироку.¹⁴⁾

Након дуге дискусије у ужем комитету и у пленуму Конференције, прихваћена је формула, која у преводу гласи: „осим ако ималац при прибављању менице није свесно поступао на штету дужника“ (»é moins que le porteur, en acquetant la lettre, n'ait agi sciemment au détriment du débiteur«). Тиме се је хтело рећи да није довољно да је ималац менице при прибављању менице знао да постоји приговор већ да је потребно, да је, знајући за те приговоре, свесно поступао на штету меничног дужника (Report стр. 9 под бр. 45).

У погледу става 2 § 16 нашег М. З. споменуто је већ пре да је у Х. Р. унет као чл. 10 пропис који у суштини одговара пропису тога става.

Чл. 18. У овом члану преузет је чл. 17 Х. Р., којем одговара § 17 нашег М. З., а додан је према Пр. Е. (В. горе под III бр. 4) као став 3 пропис, по којем мандат садржан у прокура-индосаменту не престаје услед смрти налогодавца или услед тога што је овај доцније постао делатно неспособан.

ним стицањем (*acquerir de mauvaise foi*) има подразумевати, да је ималац менице при стицању знао да његов непосредни предник (преносилац) није материјално легитимиран (овлашћен) да располаже меницом, дочим да не долази у обзир, да ли је знао, да је један од осталих (прећашњих) предника на противправан начин лишен поседа менице. Ово је скватање, како је то горе у тексту споменуто, истакнуто и у извештају редакционе комисије. Затим се је на Конференцији истакло да се овде мисле само недостатци у праву, а не лична неспособност дотичног предника (малолетност и т. д.), пошто у погледу тога одлучују други прописи (В. Прот. 6 и 7 седнице од 15 и 16 маја 1930 год.).

С овим се слаже и тумачење поменутог израза у нашој литератури, в. Стражници стр. 118 и Шкерљ Ком. стр. 33 оп. 8.

¹³⁾ Тако и за § 16 ст. 1 нашег М. З. Стражници стр. 122, Шкерљ. стр. 36 и 37 оп. 4., Чимић стр. 78 и Бартош стр. 31.

¹⁴⁾ Против текста експерата Друштва народа и Нирка цит. чланак у »Mitteilungen des Verbandes österr. Banken и Bankiers“ стр. 310, 311.

Чл. 19. У овоме члану, који говори о заложном индосаменту, учињена је према чл. 18 Х. Р. и § 18 нашег М. З. само једна редакциона измена при kraју става 2, којом је односна формула саображена формули, о којој је било говора код чл. 17. Иначе овај члан потпуно одговара чл. 18 Х. Р. и § 18 нашег М. З.¹⁵⁾) Додатак који је предвидео Пр. Е., наиме о праву заложног индосатора да кад доспе његова тражбина уновчи залогу (В. горе под III бр. 5) није на Конференцији прихваћен, јер се с правом сматрало да ово питање спада у опште грађанско право (Rapport стр. 9 под бр. 50).

Чл. 20. У овоме члану, који иначе одговара чл. 19 Х. Р. и § 19 нашег М. З., додан је као други став пропис, по којем се док се не докаже противно, има сматрати да је недатирани индосамент учињен пре истека рока, одређеног за подизање протеста.

Глава трећа — Акцептирање

Чл. 21, који говори о праву држаоца менице да меницу поднесе трасату на акцептирање, одговара потпуно чл. 20. Х. Р. и § 20 нашег М. З.

Чл. 22. У овоме члану, који говори о обавези и забрани подношења менице ради акцептирања, учињена је према преузетом чл. 21 Х. Р., односно према § 21 нашег М. З. измена само утолико што су у ставу 2 речи „домицилирана меница“ замењене речима „меница платива код трећег лица или меница платива у месту различитом од места пребивања трасатова“. Ова је измена последица измене учињене у чл. 4., о којој је већ било говора.

¹⁵⁾ Установа заложног индосамента преузета је из француског права (В. чл. 91 ст. 2 Code de commerce). Прописи о заложном индосаменту нашли су како на Хашким конференцијама тако и на Женевској конференцији најак отпор. На Хашким конференцијама примљен је овај члан само уз резерву из чл. 4 Конвенције по којем је државама угговорницама остављено право, да ту установу не преузму у своje националне законе. На Женевској конференцији прописи о заложном индосаменту примљени су додуше без такве резерве, али само са незнатном већином (16 за, а 11 против). Прописима о заложном индосаменту припада, како су то на конференцији признали и они који су били за њихово одржавање, мала практична вредност, нарочито с обзиром на то, што не омогућавају ни пренос залоге (менице) у случају цењења тражбине, којој меница служи као залога, нити реализација залоге сртством есконтовања менице у случају доспећа тражбине, која је подлога менице. У нашој литератури заступа се додуше мишљење, да је допуштено есконтовање менице (пренос власничким индосаментом) кад је доспела тражбина (тако Стражнички стр. 145 и Јанковић стр. 27), али ово мишљење нема ослоња у самом закону. На Женевској конференцији су сви били сложни у томе да по садашњем тексту то није допуштено и тражила се је, али без успеха, формула по којој би то било могуће. (В. Прот. 7 и 8 седнице од 16 маја 1930 год.). С тога овај облик залагања менице неће бити подесан да замењује облик залагања који је данас уобичајан код нас и у другим земљама, т. ј. сртством бланко менице, па ће ти прописи остати више-мање на папиру.

О начелним приговорима против ове установе В. Нирка цит. чланак у »Mitteilungen des Verbandes österr. Banken und Bankiers« стр. 312.

О овом питању по стању радова на изједначењу меничног права до Женевске конференције и по данашњим позитивним законима в. M. Franssen стр. 118 и след.

Чл. 23. У овоме члану, који говори о презентацији менице плативе на одређено време по виђењу, учињена је према преузетом чл. 22 Х. Р., којем одговара § 22 нашег М. З., измена само утолико, што је законски рок за подношење на акцептирање продужен од шест месеци на једну годину.

Чл. 24, који говори о томе да ималац менице није дужан меницу, поднету на акцептирање, оставити у рукама трасата као и о праву трасата тражити поновно подношење на акцептирање, одговара чл. 23 Х. Р., односно § 23 нашег М. З., осим што је изменљен ред ставова.

Чл. 25, који говори о облику и садржини акцепта, одговара потпуно чл. 24 Х. Р. и § 24 нашег М. З.

Чл. 26. Овај члан, који говори о ограничењу акцепта, одговара, осим једне ситне редакцисне измене, чл. 25 Х. Р., и § 25 нашег М. З.

Чл. 27. У овом члану учињена је према преузетом чл. 26 Х. Р., којем одговара § 26 нашег М. З., измена само утолико, што је реч „домицилијат“ замењена речима „треће лице код кога се има да изврши плаћање“. И ова измена је последица измене учињене у чл. 4, о којој је већ било говора.

Чл. 28., који говори о правном учинку (дејству) акцепта, одговара потпуно чл. 27 Х. Р. и § 27 нашег М. З.

Чл. 29. У овоме члану, који говори о пребрисању (преџртању) акцепта, учињене су према преузетом члану 28 Х. Р., којем одговара § 28 нашег М. З.. следеће измене:

а) У првој реченици замењене су речи „пре него што је исправу дао из руке“, речима „пре него што је исправу повратио“;

б) Из прве реченице додана је као друга реченица следеће: „Док се противно не докаже, сматраће се да је брисање учињено пре повратка менице“;

в) Другој реченици, која је постала други став, дата је следећа стилизација:

„Но ако је трасат написмено известио имаоца или ма кога потписника да је меницу акцептирао, он је према њима обвезан према садржини датог акцепта.“

Измена под сл. а) учињена је зато што се је сматрало, да првобитни израз није довољно прецизан. Измена под сл. б) учињена је зато, што се из саме менице не може установити у којем је моменту брисање учињено па се је с тога препоручило дати у том погледу једно доказно правило. Трећој измени је опет разлог што је трасат, с обзиром на то, што се из саме менице не може установити када је брисање акцепта учињено, био, по првобитној стилизацији, оптерећен доказом, који се може тешко провести. Новом стилизацијом је решен таквог доказа, а поред тога је том новом стилизацијом јасније изражено, да трасат, који је брисао акцепт, одговара само ономе, кога је известио да је акцептирао меницу (Rapport стр. 12 под бр. 72).¹⁶⁾

¹⁶⁾ Новом стилизацијом изведен је на чистац један низ питања који се је појавио у погледу прописа § 28 нашег М. З. В. Стражници стр. 179,

Глава четврта — Авал

Чл. 30. У овоме члану учињена је према преузетом чл. 29 Х. Р., којем одговара § 29 нашег М. З., измена само утолико, што су при крају прве реченице, односно првог става пред речи „авалом“ додане речи „за целу меничну своту или за њезин део.“ Тиме се је хтело изречно истаћи, да авал може бити дат и за један део меничне своте.¹⁷⁾

Чл. 31, који говори о облику авала, одговара потпуно чл. 30 Х. Р. и § 30 нашег М. З.

Чл. 32. У овоме члану, који говори о обвези и правима авалисте, учињена је према преузетом чл. 31 Х. Р., којим одговара § 31 нашег М. З. измена утолико што је став 3 престилизован свако:

„Авалиста кад исплати меницу стиче права која проистичу из менице против оног за кога је дао авал као и против свих оних који су овоме менично озговорни“.

Овом новом стилизацијом се је хтело истаћи да авалиста има регрес не само против индосаната него и против акцептанта, јер се је о томе појавила сумња (Rapport стр. 13 бр. 77).¹⁸⁾

Чл. 31 bis Пр. Е. који говори о авалу на сепаратном актју није на Конференцији прихваћен. О томе предвиђен је потребан пропис у чл. 4 резерва.

Глава пета — Доспелост

Чл. 33., који говори о разним начинима одређивања доспелости, одговара члан 32 Х. Р. и § 32 нашег М. З., осим што је ред ставова изменењен тако да је саобраћен реду, којим се у следећим члановима говори о појединим начинима одређивања доспелости.

Чл. 34. У овом члану изменењен је преузети чл. 33 Х. Р., којем одговара § 33 нашег М. З., у следећем:

а) Док текстови чл. 33 Х. Р. и § 33 нашег М. З. у по-гледу рокова за подношење ради исплате меница по виђењу

Шкерљ Ostrecht 1655 и оп. 22 на истој страни и Ком. стр. 57 и 58, затим Бартоп стр. 45 и 46.

Напосе ваља споменути да се у нашој литератури заступа мишљење да по § 28 нашег М. З. трасат, ако је дао обавест о акцепту, ма да је и брисао акцепт, одговара не само обавештеном лицу него и свим менично овлаштеним лицима, тако изречно Шкерљ Ostrecht ц. м., Ком. стр. 58 оп. 9 при крају, једнако, како се чини, и Стражници стр. 179 под III/5, Чимић стр. 97 и Јанковић стр. 39. Дакле се у нашој литератури заступа мишљење противно решењу, које даје о овоме питању у тексту споменута нова стилизација оних прописа.

¹⁷⁾ То исто заступају већ по нашем данашњем М. З. Стражници стр. 186 под III/3, Шкерљ стр. 62 оп. 178 сл. о, Чимић стр. 101 и Јанковић стр. 42; Павловић стр. 229 бр. 611 сматра то спорним.

¹⁸⁾ У нашој литератури заступа се већ за наш данашњи М. З. схватање да авалисти припада регресно право и против акцептанта в. Стражници стр. 185 под V/3, Шкерљ ком. стр. 63 оп. 5, Чимић стр. 102, Јанковић стр. 42, Бартоп стр. 48 под бр. 3 и Павловић стр. 231 бр. 616.

упућују на рокове прописане за подношење меница плативих на одређено време по виђењу ради акцептирања (т. ј. на чл. 23 == чл. 22 Х. Р. == § 22 н. М. З.), дотле су по новом тексту ти рокови изречно назначени, аналогно пропису чл. 23.

б) Додан је као став 2 следећи пропис:

„Трасант може наредити да меница платива по виђењу не сме бити подношена ради исплате пре назначеног дана. У таквом случају рок за подношење почиње теки од тога дана“.

Пропис става 2 унет је с обзиром на то што у неким земљама (тако у Холандији) пракса познаје менице по виђењу, које су плативе тек после одређеног дана (н. пр. „Плативе по виђењу, али не пре 1. септембра 1930 год.“) или тек по истеку извесног рока (н. пр. „Платите по виђењу, али тек по истеку три месеца“). Сврха је тог прописа да се искључи сумња, да је допуштен забранити презентацију менице плативе по виђењу пре назначеног рока као и сумња о томе, како ће се у таквом случају рачунати законски или меницом одређени рокови за презентацију (Rapport стр. 13 под бр. 79 и 80).

Чл. 35. Овај члан, који говори о доспелости менице плативе на одређено време по виђењу, одговара чл. 34 Х. Р. и § 34 нашег М. З., осим што су речи при крају другог става „законског или одређеног рока за подношење“ замењене речима „рока предвиђеног за подношење ради акцептирања“.

Чл. 36. и 37, који говори о меницима плативим на одређено време после издања као и о меницима плативим на одређени дан, одговарају потпуно чл. 35 и 36 Х. Р. и §§ 35 и 36 нашег М. З.

Глава шеста — Плаќање.

Чл. 38., који говори о подношењу менице ради исплате, мења преузети чл. 37 Х. Р., којем одговара § 37 став 1 и 2 нашег М. З., само утолико, што су у првоме ставу иза речи „имајац“ додане речи „менице плативе на одређени дан или на одређено време после издања или на одређено време по виђењу.“ Овим додатком хтело се је јасно истакти, да прописи овога члана не обухватају и менице плативе по виђењу, за које вреде искључиво прописи чл. 34 (== чл. 33 Х. Р. == § 33 нашег М. З.) (Rapport стр. 14 под бр. 84).

У Пр. Е. био је предвиђен као трећи став пропис, којим појединачне државе имају да означе установе које се имају сматрати као заводи за обрачунавање. Конференција није примила овај став, већ је одговарајући пропис предвидела као резерву (чл. 6 резерва). Ово решење конференције је исправно и дољно за одржавање става 3 §-а 37 нашег М. З.

Чл. 39, који говори о дужности предаје плаћене менице платиоцу и о дужности потврде делимичне исплате, одговара потпуно чл. 38 Х. Р. и § 38 нашег М. З.¹⁹⁾

¹⁹⁾ Док је Хашка конвенција била предвидела резерву, по којој је државама уговорницама било остављено право да овласте имаоца менице да

Чл. 40, који говори о исплати пре доспелости, затим уколико је менични дужник када у одређено време исплати меницу ослобођен обавезе односно уколико је дужан испитивати легитимацију имаоца менице, одговара потпуно чл. 39 Х. Р. и § 39 нашег М. З.²⁰)

Чл. 41. У овом члану, који говори о меницама које гласе на новац који није у течају у месту плаћања, учињено је према преузетом чл. 40 Х. Р., којем одговара § 40 нашег М. З., више редакционих и стварних измена. Стварне су измене ове:

а) Додан је пропис, по којем ималац менице, у случају ако је дужник у задочњењу, може тражити да му се менична свата исплати у новцу места плаћања, и то или по течају на дан доспећа менице или по течају на дан исплате менице. (Као правило вреди и надаље да је одлучан дан доспећа менице).

б) Док Х. Р., а по њему и наш М. З. дају не само трасанту него и сваком индосанту право да, одступајући од законских правила, сами одређују течај, по којем се менична свата има исплатити, даје Ж. Р. тако право само трасанту.²¹⁾

Чл. 42, који говори о полагању меничне свете суду, одговара потпуно чл. 41 Х. Р. и § 41 нашег М. З.

сме одбити делимичну исплату, Женевска конференција није усвојила такву реформу. Поближе о овоме питању в. М. Franssen стр. и след.

²⁰⁾ Пројекат експерата Друштва народа био је, у циљу да текст овога члана доведе у склад са текстом чл. 16 (= § 15 н. М. З. = чл. 15 Х. Р.) реч „*fraude*“ у трећем stavу, која је реч у § 15 н. М. З. преведена са „*зла намера*“, заменио речима „*mauvaise foi*“ („*зломислено*“). На Женевској конференцији враћен је текст Х. Р. У том погледу истиче се у извештају редакционе комисије да напротив (т. ј. противно стајалишту експерата Друштва народа) треба уважити различити положај трасата и прибавиоца менице, о којем је говор у чл. 16 (пре чл. 15). Док прибавилац не прибавља меницу, да на овај начин испуни какву пре примљену обвезу, дотле трасат, односно акцептант има да исплатом менице испуни обвезу која произистиче из његовог акцепта. Ако трасат (акцептант) одбије исплату, излаже се строгом судском поступку, који, ако изгуби парницу, мора имати за њега за последицу не само дужност да плати велике трошкове парнице, него и то да ће од тога трпити његов трговачки илични углед. Стога се не може захтевати да трасат (акцептант), при исплати менице, води рачуна о свакој сумњи о материјалном праву имаоца менице него се од њега може тражити да одбије исплату само ако о недостатку права имаоца има при руци доказа на основу којих он може успети у парници (ликвидне доказе) (Са једнаким аргументима већ је Нирка у цит. чланку, у *Mitteilungen des Verb. Österr. Banken und Bankiers* стр. 318 приговорио поменутој измени учињеној од стране експерата Друштва народа). Даље се у извештају редакционе комисије истиче, да за такво решење говоре не само обзори на нарочити положај трасата (акцептанта) него и нарав и главна сврха тражбине инкорпориране у меници. Да меници испуни своју функцију како треба не сме се дозволити да се исплати менице може ускрстати због какве год сумње о праву имаоца менице него само ако је његово познавање околности, које искључују право имаоца, тако очевидно да искључује озбиљну сумњу о томе (Rapport стр. 15 под бр. 91 и 92).

²¹⁾ По резерви предвиђеној чл. 7 Анекса II Конвенције о меници (в. под VI) може свака од држава уговорница када се њезина валута налази у изванредним приликама изменити дејство клаузуле о ефективној исплати у страној валuti меница плативих или изданих на њезином подручју.

Глава седма — Регрес због неакцептирања и због неисплате

Чл. 43. Овим чланом, који говори о случајевима, у којима имаоцу менице припада регрес, измењен је преузети чл. 42 Х. Р. само утолико, што су ставу 3 бр. 1 додане речи „било потпуно било делимице“. То је учињено за то, да се овај пропис доведе у сагласност са чл. 26 (= чл. 25 Х. Р. = § 25 и М. З.), по којем акцепт може бити и за један део меничне свете. Потошто се тај додатак већ налази у § 42 нашег М. З., који иначе одговара чл. 42 Х. Р., може се § 42 нашег М. З. одржати без сваке измене.

Чл. 44. У овоме члану, који говери о формалним условима ргреса, учињено је према преузетом чл. 43 Х. Р., којем одговара § 43 нашег М. З., више редакционих и стварних измена. Стварне су измене ове:

а) Док Х. Р., а по њему и наш М. З. наређују, да се протест због неисплате има подигнути било на дан плаћања менице било једног од два радна дана који за њим следе, дотле Ж. Р. прописује да се тај протест има подигнути само једног од два радна дана који следе за даном плаћања. Дакле по Ж. Р. не сме се протест подигнути на сам дан плаћања.

Конференција је сматрала да дан плаћања треба остати дужнику потпуно слободан да регулише своју обавезу (Rapport стр. 17 под бр. 104). Али су резервом (чл. 9 резерва) поједине државе овлашћене да наређују, да се протест може дигнути и на сам дан плаћања.²²⁾

б) Даље Ж. Р. у погледу протеста због неисплате разликује између меница плативих на одређени дан или на одређено време после издања или на одређено време по виђењу с једне стране и меница плативих по виђењу с друге стране.

Само у погледу првих има да вреди поменути рок за протест, дочим се у погледу меница плативих по виђењу наређује да за њих у погледу рока за протест због неисплате важи исто што је наређено у погледу рока за протест због неакцептирања, т. ј. да се протест има дигнути последњи дан рока предвиђеног за подношење ради исплате (В. чл. 34 = чл. 33 Х. Р. = § 33 М. З.) или сутра дан после истека тога рока (Rapport стр. 17 под бр. 104).

в) Трећа измена састоји се у томе, што се прописује да је и у случају стечаја трасата једнако као и у случају стечаја трасанта менице, која се не сме поднети на акцептирање, за ргрес није потребан протест него да је за ргрес довољно решење о отварању стечаја.

Чл. 45. Овим чланом, који говори о нотификацији, изменjen је преузети чл. 44 Х. Р., којем одговара § 44 нашег М. З., у следећем:

²²⁾ Према томе се може одржати пропис става 2 §-а 43 нашег М. З., који наређује да протест треба подигнути или на дан плаћања менице или на један од два радна дана који следе иза дана плаћања.

а) Спојени су први и други став, а реченица 2 става 4 премештена је у став 5.

б) У садашњој реченици 2 став 1 (у пређашњој реченици 1 става другог), додана је иза речи „два дана“ реч „радна“. Овим додатком хоће се истаћи да и за нотификације, које имају вршити нотификати, вреди принцип да се оне имају извршити у року од два радна дана који следе дану кад су они били обавештени.

в) Уметнут је као став 2 пропис, да се и авалисти има учинити нотификација, ако је она учињена лицу за кога је он гарант, и то у истом року.

Чл. 46. У овом члану, који говори о клаузули, којом се ималац менице ослобађа дужности дизања протеста, учињене су према преузетом чл. 45 Х. Р., којем одговара § 45 нашег М. З., следеће измене:

а) У првом ставу додане су иза речи „индосанта“ речи „или авалиста“. Тиме је и авалисти признато право стављати клаузулу о ослобађању од подизања протеста.²³⁾

б) У истом ставу додано је да клаузула о ослобађању од протеста мора бити на меници написана и потписана. Тиме се тражи за ваљаност ове клаузуле да буде потписана од лица које је ставило.

в) У трећем ставу, који је престилизован, изречно се вели, да поменута клаузула, ако је стављена од којег индосанта или авалисте, има дејство само према њима. По пређашњем тексту било је питање, да ли у таквом случају клаузула има дејство само према индосанту, који ју је ставио, или и према његовим следницима (Report стр. 18 под бр. 111).²⁴⁾

Чл. 47. Овај члан, који говори о солидарности обвеза меничних дужника, одговара потпуно чл. 46 Х. Р. и § 46 нашег М. З.

Чл. 48. и 49. Овим члановима, који говоре о обиму регресне обвезе, измене су чл. 47 и 48 Х. Р., у следећем:

а) Камате задоцњења повишене су од 5% на 6%.

б) У Х. Р. и у нашем М. З. предвиђена провизија (*droit de commission*) од 1% меничне своте брисана је.

в) Прописује се, да се есконт, који се има одбити у случају ако се регрес тражи пре доспелости менице, мора рачунати искључиво по званичној есконтој стопи а да регресни веровник нема право избора, наиме да нема права да тражи да му се тај есконт рачуна или по стопи званичног есконта или по тржишној стопи на дан регреса уместу пребивања регресног веровника, какво право даје регресном веровнику Х. Р.

Измене наведене под сл. б) и в) претстављају и отступања од §§ 47 и 48 нашег М. З. Напротив повишица каматне стопе

²³⁾ То исто заступају већ по нашем данашњем М. З. Стражнички стр. 222 под II и Шкерљ Ком. стр. 91 оп. 2.

²⁴⁾ Као у тексту већ по нашем данашњем М. З. Шкерљ Ostrecht стр. 1659, Ком. (?), Чимић стр. 122 и Павловић стр. 269 под бр. 747.

од 5% на 6% одговара нашем закону, који је само за менице плативе у иностранству оставил стопу од 5% предвиђену у X. Р.

Овде ваља споменути, да је усвојеном резервом (чл. 14 Анекса II о резервама) препуштено појединим државама да у својим земљама уведу и провизију. Према томе могу се §§ 47 и 48 нашег М. З. са малим изменама одржати.

Чл. 50. и 51. који говоре о правима платца менице и о регресу за неакцептирани део меничне свете, одговарају потпуно чл. 49 и 50 X. Р. и §§ 45 и 50 нашег М. З.

Чл. 52. који говори о повратној меници, одговара чл. 51 X. Р. и § 51 нашег М. З., осим што су првом ставу при крају речи „домицилиране менице трасиране по виђењу на које од лица њему одговорних“ замењене речима „менице трасиране по виђењу на које од лица њему одговорних и плативе у месту његовог пребивања.“ То је учињено за то да се избегне термин „домицилирана меница“, како је то већ споменуто у примедби уз чл. 4.

Чл. 53. који говори о правним последицама пропуштања рокова за презентацију менице и за дигнуће протеста, одговара потпуно чл. 52 X. Р. и § 52 нашег М. З.

Чл. 54. У погледу прописа о вишој сили Конференција није прихватила начелне измене предложене у Пр. Е. (В. горе под III бр. 10), већ је у главном вратила текст чл. 53 X. Р., којем одговара § 53 нашег М. З., али су при томе према тексту X. Р. ипак учињене измене.

Измене су ове:

а) И законски акти ма које државе којим се спречава предузимање чињења прописаних за вршење или одржање меничних права проглашени су у сагласности са Пр. Е. (В. горе под III бр. 10 сл. а), као виша сила. Према томе мора се и страни мораториј уважити као виша сила.

Ово је противно гледишту X. Р., који је препустио јудикатури да просуди уколико ће се страни мораториј уважити као виша сила (В. „Conférence de la Haute, Actes“ 1912 I. св. страна 97) као и ставу 7 § 53 нашег М. З., које даје у надлежност Министра правде да уредбом одреди, да ли и уколико се страни мораториј имају уважити као виша сила. Сва измена, односно допуна X. Р. примљена је тек после дуге дискусије.

У прилог признања страних мораторија као више силе истакло се је нарочито то да и неоправдани мораториј спречава имаоца менице да врши чињења потребна за одржање меничних права и да не би било право да ималац менице, без своје кривље, губи регрес зато, што се сматра страни мораториј за неоправдан. Ја сам се на Конференцији изјавио за поменуто решење, које је о овоме питању дао наш М. З., и стога сам гласао против ове измене (В. Прот. 15. седнице од 21 маја 1930 год.).

б) Друго одступање састоји се у следећем: Ж. Р. прописује једнако као и X. Р. и наш М. З. да се у случају, ако

виша сила траје више од тридесет дана после доспелости, регрес може извршити и без презентације и без подигнућа протеста. Ж. Р. слаже се и у томе са Х. Р. и нашим М. З., што за менице плативе по виђењу или на одређено време по виђењу превиђа посебне прописе у погледу дана, од којег се има рачунати по-менути тридесетдневни рок. Али док у томе погледу Х. Р. а по њему и наш М. З. не праве разлику између меница плативих по виђењу и меница плативих на одређено време по виђењу, прописујући да у погледу обе врсте меница тридесетодневни рок тече од дана када је ималац известио свога индосанта о вишој сили, дотле Ж. Р. у том погледу прави разлику између тих меница прописујући да код меница по виђењу поменути тридесетдневни рок тече од дана учињеног извештаја о вишој сили, а код меница плативих на одређено време по виђењу да тај рок тече додуше такођер од дана учињеног извештаја о вишој сили, али да се код ових меница тридесетодневни рок повећа с одређеним временом по виђењу, т. ј. да се у случају ако у моменту учињеног извештаја о вишој сили још није про-текло одређено време по виђењу, тридесетодневни рок почине теки тек од дана, када протекне одређено време по виђењу.

(Свршиће се)

Д-р Бертолд Ајзнер

О СУКОБУ НА МОРУ*)

У поморским хроникама последњих месеци забележено је неколико сукоба на мору у којима је сем знатне материјалне штете било и повише људских жртава. Један од тих судбоносан и по штети и по животима који су ту страдали, збио се у нашем прибрежном мору. Тиме је отворено материјално-правно питање одговорности за овај догађај и за све штете које су из њега произашле. Биће од интереса да видимо, која правна на-

*) Поводом чланка Г. Брајковића примило је Уредништво „Архива“ од Г. проф. Живојина М. Перећа ово писмо:

Поморско Право (*Droit maritime, Seerecht*) јесте, разуме се, део општега Права: оно је, као и остали делови Права, унутрашње (*interne*) или спољашње (*externe*), међународно, јавно или приватно. Имамо, дакле, *Унутрашње* Јавно и Приватно Поморско Право, и тада је оно нормирано Унутрашњим Правом дотичне Државе (код нас, од стварања Југословенске Државе, између осталога и Царским Рескриптом Марије Терезије од 1779. год.: *Editto politico di navigazione mercantile austriaca*) а, затим, *Међународно* Јавно и Приватно Поморско Право. Наравно, да, што се тиче овога последњега Права, оно је, у самој ствари, опет део Унутрашњега Права ако не по *садржини* (јер се бави, у главном, правним односима међу држављанима разних држава, док Унутрашње Право има за предмет правне односе међу држављанима исте државе) а оно бар по своме *извору*, пошто као и Унутрашње Право, *Међун.* Поморско Прив. Право има своју

чела долазе у обзир код расправљања једног оваквог спора, и да испитамо правну природу једног сукоба на мору^{**}) према нашем позитивном закону.

Наполеонов *Code de commerce*^{**}) према Колберовој *Ordonnance touchant la marine* од 1681., садржи свега два члана о сукобу на мору. Ова два члана: — art. 407 који одређује, ко и коју штету сноси; art. 435 који предвиђа услове за тужбу, — била су довољна у доба Луја XIV, па до Наполеоновог времена, када су сукоби на мору, по речима првога доктринара и коментатора Ордонанса Валена (*Commentaire sur l'Ordonnance*, 1760) били „врло ретки“, а евентуалне штете незнанте. Поморски сукоби су се дешавали само у поморским бојевима, кад су бродови, према ондашњој поморској ратној вештини, налетали „кљуном“ један на другог у намери потапања. Трговачки бродови, махом једрењаци, ако су се сударили, то се готово увек догађало при кретању у лукама, али без велике штете: прво што није било велике брзине, а друго бродска грађа није била од скупог материјала.

санкцију у државним законима, па ма норме тога Права биле прописане каквим међународним актом. (Ми, дакле, нисмо за теорију по којој, у Међународном Праву, постоји једно *Наднародно, supra-national, Право*, онако исто *правно обавезно* као и законодавство једне државе, јер правно обавезно може бити само Унутрашње Право: оно једино има правну, судску, санкцију).

Г. Брајковић, у својој расправи, разматра, у основним потезима, једно питање из области Приватнога Поморскога Права, т. ј. случај судара бродова на мору, и то како у Међународном тако и у Унутрашњем Праву, мотивишући своја решења у исто време и разлозима теориским и Међународним Конвенцијама из области Поморскога Права (а, специјално, закључцима Конференције у Брислу од 23. Септембра, 1910. год., као и о овима на Бечкој Конференцији од 1926. год.).

Овај рад Г. Брајковића показује једновремено и потребу да се, у нашој Држави, дође што пре до кодификације Поморскога Права, које је, у овај мах нормирани код нас разним страним законима односно обичајима затеченима у времену када је постала садашња Југословенска Држава, а, наиме, законима односно обичајима француским, италијанским, аустријским. (В. о кодификацији нашега Поморскога Права опширније у нашем чланку: *L' Unification du Droit privé maritime en Yougoslavie*, штампаноме у „Revue de la Marine Marchande“, Парис, аоѓат, 1924.).

Септембра, 1930. год,
Цирих.

Ж. М. Перећ

^{*)} Ми се служимо, према позитивном законодавству, изразом „сукоб на мору“, премда нам изгледа да би био бољи израз „судар на мору“.

^{**) Za изворе нашег поморског права види. Dr. Ante Verona, Pomorsko Pravo. Zagreb 1927, Tomašić, Pomorsko Pravo *ibid.*, превод В. Петрано-вића из 1892. II књиге Франц. Трговачкога Законника од 17. јуна 1808.}

Од XIX. ст. усавршеном техничком конструкцијом бродова и огромним развитком парнога брода, а у најновије време моторнога, ствари се потпуно изменише. Прецизношћу данашњих научних апаратова бродови се по морима крећу готово истим линијама, рапидним множењем трговачких морнарица сусрети су све чешћи, применом нових погонских средстава брзина је све већа и отуда сукоби су данас бројнији, и што је још теже, они су због брзине кретања и огромне бродске конструкције далеко катастрофалнији.

Са правнога гледишта последице једног сукоба на мору су врло интересантне и тичу се различитих лица, која су и иначе у бродском предузећу заинтересована: бродовласника, опремача (армадура), власника робе на броду, осигурача брода или робе, путника. Одговорности, које одатле могу произести многоврсне су и тешко их је рашичланити, а не мање деликатно одредити накнаду за учињене штете.

Недовољност поменутих чланова Наполеоновог закона запажена је одмах како у Француској тако и у свим пјеморским земљама, које су као свој узор или директан извор пјеморског права имале *Code de commerce*. Док су пјеморски закони врло мало говорили о штетама проузрокованим роби и путницима, остављајући то под опште прописе грађанског одн. трговачког права, они су углавном циљали на штете које је сам брод претрпео. Стога је јуриспруденција морала сама да изналази правна решења у различитим сукобима, који су у толико компликованији били што често бродови нису били ни исте народности, па се постављало питање и закона по коме ће се судити и суда који ће судити.

Сукоб на мору је познат већ римскоме праву: оно разликује сукоб брдова изазван случајем или вишом силом, у коме ни једна страна не може другу да тужи и свака сноси за себе претрпелу штету, од сукоба изазваног нечијом кривицом, у коме постоји *actio legis Aquiliae* уз одговорност за *culpa levissima*. Ово једноставно, али посве логично, начело прешло је доцније у Морски Консулат (*Il Consolato del mare, Consulat de la mer*), Збирку пјеморских правних обичаја шпанскога порекла из XIV. ст., који је до XVIII. ст. био општи извор пјеморскога права у Средоземноме Мору. Олеронска Правила (*Rôles d'Oléron*), збирка судских решења из XIII. ст. меродавна за пјеморску трговину на Атланскоме Океану, садрже само деконично горње начело, т. ј. само у колико се односи на сукоб, који се догодио нечијом кривицом. За сукоб до кога је дошло случајем или вишом силом Олеронска Правила постављају други принцип, а тај је, да свеукну штету сносе једнако оба брода, т. ј. деле је напола. Овај је принцип усвојила Ордонанс од 1681., која вели: „У случају сукоба брдова, штета биће једнако плаћена од брдова који су је иззвали и претрпели... Ако би пак сукоб био изазван кривицом једнога капетана, штету ће накнадити онај који је проузроковао”. (I. III. t. 7. art. 10 et 11).

Према томе, две су могућности предвиђене: прва кад није могуће утврдити ничију кривицу и штета се дели на пола; друга, кад је утврђен кривац и он тада сноси сву накнаду штете. Овако према Валену. Емеригон други заменити доктринар Поморскога Права XVIII. ст. хтејући да се приближи начелима општега права, сматрао је, да се горња формула Ордонанса односи само на сукоб код кога је већ утврђено да постоји нечија кривица, али за две различите хипотезе: прва је за случај кад не може да се прецизира на чијој је заправо страни кривица, а друга кад је то несумњиво могуће. Напротив случајан сукоб, сукоб који је проузрокован вишом силом, по њему у Ордонанси није уопште изрично предвиђен, он има да се решава по принципима римског, оди. општег грађанског права: *res perit domino.*

Под утицајем Емеригоновог тумачења, чл. 407 *Code de Commerce* од 1808 разликује три врсте сукоба на мору: случајан сукоб (*l'abordage fortuit*), сукоб изазван нечијом кривицом (*fautif*) и мешовит или сумњив сукоб (*douteux ou mixte*) са одговарајућим решењима. Према томе, ако је сукоб „посве случајан”, сваки брод сноси сам своју штету (art. 407. al 1); ако је сукоб изазван несумњивом кривицом једнога капетана, овај има да плати другоме сву штету и изгублјену добит (art. 407. al 2). Због разумевања, овде морамо само да поменемо две ствари, које играју важну улогу у поморско-правним односима. Прво, споредно је, да ли је сукоб скривио сам капетан или неко од његових потчињених, па ма брод пловио и под обавезном пилотажом: одговоран је увек капетан. Друго, на одговорност може бити позван и бити тужен како сам кривац, претпоставимо командант брода, тако и опремач и власник брода, ако су ово разна лица, јер је овај увек одговоран за навигацију свога брода.

Код утврђења кривице треба најпре доказати несумњиву кривицу с нечије стране, поред тога постојање штете и узрочност између констатоване грешке и настале штете. Доказивање је могуће свим средствима и не постоје — за разлику од некојих других поморских законика — никакве претпоставке о кривици. Н. пр. недржање Вашингтонских Правила, донесених баш зато да се уклоне сукоби на мору, може да буде само једна фактична претпоставка о кривици, али не правна. Ово је најцелисходније решено јер је казуистика на мору толико променљива, да ту није могуће ништа правно претпостављати. Овако је, видећемо, решила и Бриселска конвенција о сукобима на мору.

Две прве алинеје art. 407 *Code de commerce* (разуме се, увек је реч о оригиналној редакцији Наполеоновог Законника, какав је код нас донет, без доцнијих измена и допуна у Француској) одговарају општим принципима грађанскога права и здравоме смислу. Трећа је специјална нашем предмету; сна одређује, да, ако постоји сумња о узроцима сукоба, штета се дели на једнаке делове између бродова који су се сударили.

Ова трећа алинеја изазвала је својевремено оправдане критике у француској поморско-правној литератури, а у пракси ве-

лике неправде. Оваква диспозиција могла је да постоји у Ордонанси од 1681., кад су сукоби били незнатни а штете готово увек једнаке. Овако унапред утврђена пропорција одговорности уштеђивала је несразмерно веће трошкове око утврђења кривице. Међутим данас, кад су губитци у једном сукобу бродова тако огромни и кад скоро увек највећи део штете претрпи брод који је примио ударац, а мањи онај који је налетео, ово правило не одговара стварности сем у оним врло ретким случајевима кад су оба брода подједнако оштећена. Ово правило није ни правилно: претпоставимо сукоб између једног великог теретног брода и једне рибарске лађе; сваки плаћа половину штете! Постоји додуше право абандона за власника рибарске лађе, али он је тиме лишен свог јединог средства привреднога рада. Коначно ово правило није ни правилно, јер, ако је немогуће одредити узроке сукоба, сукоб би требао да буде узет као случајан и према томе никоја страна не би имала ништа од друге да тражи. Далеко би нас одвело да износимо све критике и спорна мишљења у тумачењу ове алинеје о т. зв. *abordage douteux*. Овакво решење, донето за овај случај само зато, што судија не може или боље не успева да утврди на чијој је страни кривица, доиста је, да се послужимо речима Емеригона, један *judicium rusticorum*.

Измена чл. 407 од год 1897. у Француској није поправила ове незгоде, али појачана критика као и чешћи и компликованији спорови по овоме питању пренели су дискусију у домен Међународног Права. После неколико неуспелих покушаја на међународним конгресима, у Анверсу, Брислу и Ђенови, тек је заслугом Comité Maritime International дипломатска конференција у Брислу 23. септембра 1910. године донела две конвенције, потписане од 24 државе, а ратификоване од већине; једну о сукобу на мору, а другу о помоћи и спасавању на мору. Аустријским законом од 29. јуна 1912. прешле су у аустријско домаће поморско право, а преко њега у наше.

Ове конвенције, колико по својој садржини толико и по своме значају, представљају велик догађај у историји развитка Међународног Поморског Права, велики корак ка његовом изједначењу. Њихов је значај наглашен изричним поменом у уговорима Версаљском (art. 282) и Сен-Жерменском (art. 234) о миру. Међутим претерано је казати, да је овим актом решено једно важно питање поморске пловидбе, јер Бриселска Конвенција о сукобу на мору, како то и сам њен назив каже »Convention pour l'unification de certaines règles en matière d'abordage« није овај предмет потпуно рашчистила. Њој је био циљ да нађе униформну солуцију за спорове који су по својој природи и дномашају могли да изазову међународне конфликте, напротив за спореднија питања, код којих се није било бојати тога, није донела никакво решење.

Прво, по чл. 4 § 4 ове конвенције домаћем праву остаје да регулише односе и права трећих лица оштећених у сукобу бродова, као и важење уговорних и законских одредаба које ограни-

чавају одговорност бродовласника према лицима која се налазе на броду. Исто тако по чл. 7 § 3 узроци спречавања и прекида тока застарелости свих тужаба одређују се према закону суда. Према чл. 10 Конвенција не дира у правила о ограничењу одговорности бродовласника која постоје у појединим државама, нити у облигације које проистичу из уговора о преносу или било ког другог уговорног односа. Отуда су, наравно, неизбежна неслагања између различитих законодавстава. Друго, конвенција не решава питање судске надлежности. Ма колико да се један униформан закон има свуда применити, није свеједно који ће суд судити, јер је могућа различита интерпретација Конвенције, а нарочито некојих широких појмова: кривице, величине и процене штете. Не заборавимо уз то, да су извесна питања остављена националним правима. Треће, у једноме Додатку одлукама Конференције, у т. зв. *acte additionnel*, предвиђено је, да ће нека решења ступити на снагу тек кад се буде расправило на једној међународној конференцији питање о границима одговорности бродовласника. Међу конвенцијама, које су донете на конференцијама у Брислу 1922. и 1926. спада и конвенција о ограничењу одговорности бродовласника, али од већине држава није још ратификована. Важење Конвенције од 1910. много је ограничено овим резервама. Четврто, државе заступане на Конференцији нису се обавезале да доведу у сагласност своја домаћа права са одлукама Конференције. Извесан број држава прнео је текст Конвенције у домаће право, код неких је домаће право инспирисано овом конвенцијом, а код некојих постоји систем двојакога важења, ако може тако да се каже, т. ј. у случају сукоба између националних бродова или бродова држава које нису потписане нити доцније пришлије Бриселској Конвенцији, примењују домаћи закон, иначе држе се Конвенције.

У Бриселској Конвенцији дат је појам сукоба на мору: он постоји онда, кад се сударе два брода поморске пловидбе, или један поморске а други речне, без обзира на место где су се сударили. Конвенција не позна т. зв. сумњив сукоб. Конвенција посебно предвиђа једну нову, а у ствари најчешћу, могућност, наиме кад су оба капетана крива што су се бродови сударили. У овоме случају штету сноси сваки брод сразмерно капетановој кривици (*la responsabilité de chacun des navires est proportionnelle à la gravité des fautes respectivement commises*, art. 4). Ово решење може изгледати спорно са правнога гледишта. Грађанска одговорност лежи на идеји накнаде штете, а не казне; судије немају да испитују величину кривице, него само у колико је она допринала да се бродови сударе. Само, ако узмемо да су у теорији узрочности сви услови подједнако важни за причину штете, онда морамо судити по величини кривице.

У истоме члану постоји и један изузетак, донет као уступање англо-америчкој пракси, и који рекло би се потсећа на *abordage douteux* Наполеоновог законика: „Ако размер не може да буде утврђен, или ако је кривица подједнака, одговорност се

дели на једнаке делове.“ Овде у ствари постоји претпоставка, да је кривица обеју страна доказана, али није њихова размера. Практично ово правило нема незгоде, јер оно има да се примени само у случају кад пропорција кривица није утврђена, а надлежни суд може увек сматрати да је та пропорција већ утврђена.

Бриселска Конвенција је решила да код изналажења кривице нема правних претпоставака ни о чијој кривици; терет доказивања пада увек на тужиоца. Овим су дерогирана многа национална законодавства, аустријска јуриспруденција¹⁾ и тенденције неких француских судова.

У сукобу на мору, рекли смо, заинтересовано је више лица: поред власника сударених бродова, то могу бити сопственици робе која је при сукобу оштећена или пропала, могу бити путници. Ова лица имају двојако право тужбе: прво, против бродовласника са којим су уговорали за превоз робе према принципима Пом. Права, и то у колико се тиче облигација из уговорног односа; друго, против власника другог брода у име деликтне одговорности. Ово важи чак и за случај да оба брода припадају истоме власнику, због дејства евентуалног абандона на потраживања оштећених лица; сваки брод представља за себе једну имовинску целину (*fortune de mer*), осигурану на различитим странама.

Тужба је готово увек подигнута против капитана, који је овде, као и у већини других прилика, законски пуномоћник бродовласника; а овај, поменујмо, може да се ослободи своје одговорности т. зв. абандоном брода и превознице (art. 216 *Code de commerce français*). У свима државама правила о ограничењу одговорности бродовласника долазе у обзир код ових сопрова; данас је то готово једини случај који даје бродовласнику прилику да се позове на клаузулу неодговорности, наравно, у колико она није за трећа лица *res inter alios acta*. До Бриселске Конвенције у Француској судској пракси клаузула неодговорности могла је да буде обеснажена путем солидарне одговорности бродовласника према трећим лицама. Незгодне економске последице овакве одговорности мотивисале су њено укидање пом. Конвенцијом, али само за накнаду штете причине броду (мисли се на могућност да је оштећен неки трећи брод), терету на броду, пртљагу путника, бродске момчади или било којих лица на броду. Солидарна одговорност задржана је, из хуманих разлога, само према лицима која су при сукобу била рањена, као и према породицама — оних који су ту живот изгубили (art. 4, et 2 et 3 Брис. Конв.)

У овим споровима на крају крајева заинтересована су готово увек осигуравајућа друштва. Данас по правилу нема поморског предузећа које није осигурено. За штете од сукоба који се десио случајем или вишом силом, плаћа редовно осигуравајуће друштво, а за штете од сукоба, до кога је дошло непажњом ка-

¹⁾) Одлука Касационог Суда у Бечу 16-XII. 1856. № 9094; Dr. A. Feichtinger, *Diritto Marittimo*, Fiume 1894. N 29 ad notam.

петана, осигурувајуће друштво плаћа само онда, ако су у осигурању изрично предвиђене грешке капетана у служби (т. зв. *barateries de patron*).

Прелазимо преко питања чисто формалнога судства и судског поступка, да би се зауставили само на случај спора који може настати кад два брода нису исте народности.

Овде имају да се размотре две ствари: који ће суд судити и чији ће се закон применити. Бриселска Конвенција, иако је на неколико конференција дотичнога Одбора (*Comité*) било разматрано, оставила је ова питања нерешена.

У питању надлежности суда важно је, где се сукоб догодио, у прибрежноме или на слободном мору. У првом случају опште је узето решење, да је за спор надлежан суд оне државе, у чијем се је прибрежном мору сукоб десио. Ово начело није без извесне критике, поготово ако претпоставимо да су оба брода исте стране народности, али оно је у ствари најпрактичније и најцелисходније: практиковано је од свих поморских народа. Сукоб на мору је чисто цивилне, поставља и питање деликтне одговорности, а држава, у чијем се територијалном мору сукоб догодио, врши у своме обласноме мору суверену функцију полиције и безбедности. Закони, који гарантују накнаду штете претрпљене на њеној територији, јавнога су поретка. На Бечкој Конференцији од 1926. год. у чл. 2 овај принцип домаће јурисдикције изрично је формулисан. Само, ако страни брод припада страној држави у функцији њене јавне власти, решење спора је могуће једино путем дипломатске интервенције.

У другоме случају питање није нимало просто. Предложено је више солуција: *forum rei* (питање је, да ли суд луке припадности брода или домицила капетановог), суд луке у коју су се бродови најпре склонили, луку дестинације; све су то решења узета из праксе.

У питању, који ће се закон применити, ту опет морамо узети две горње хипотезе, да из њих извучемо одговарајући закључак.

Ако се сукоб догодио у прибрежноме мору, примениће се *Ilex fori*. Ако се догодио на отвореноме мору, треба и овде да разликујемо, јесу ли бродови исте народности: ако јесу, суд би требао да примени страни закон, али у ствари судови су увек склони да примене домаћи закон; ако бродови нису исте народности, спор је тежи, па ће овде у толико пре суд применити свој домаћи закон. Ова тенденција ка примени домаћега права је разумљива, јер судови нису дужни да познају страна права.

Незгоде ове несигурности у питању надлежнога суда и закона који ће се применити, очигледне су за сва лица, која су било како заинтересована у поморским предузећима. Нема рационалне солуције, а ни једно практично решење није најбоље. Примена *Ilex fori* значи констатовање суда да решење спора другачије није могуће. Међународном Поморском Праву остаје да ово питање потпуно рашичи.

Покушали смо у оквиру овога чланка да прикажемо правне последице једног сукоба на мору и питања која одатле могу про-

истећи. Наутично - техничку страну сукоба и административне прописе који су с тиме у вези, нисмо никако узели у разматрање. Ово је питање врло уско везано са питањем о „полагању и спасавању у морским невољама“, са којим је на међународним конференцијама заједно третирано; оно ће бити предмет једног другог чланка.

Владислав Брајковић

ПРАВНА ПОЛИТИКА

Право странаца на отварање радње.

Једно од тако актуелних питања, да их можемо назвати горућа питања, то је, несумњиво, питање новог законодавства о радњама. То питање дошло је пред своје мериторно решење. Министарство Трговине и Индустриске завршило је прелиминарни рад. Законски пројекат добија сада своју дефинитивну редакцију, и то ону редакцију у којој ће бити поднет на озакоњење. И ако не знамо да ли нас од дана подношења овога пројекта на високу санкцију деле дани, недеље или још увек месеци, ми сматрамо за своју дужност да скренемо пажњу на једну тачку коју регулише обртно законодавство (законодавство о радњама). И то на једну тачку која долази у ужи спсег нашег предмета — Међународног Приватног Права.

Питање на које и на чије будуће решење желимо да укажемо, то је питање о праву странаца на вођење обрта у најширем смислу. Другим речима то је питање о праву странаца да отворе своју радњу у нашој држави (*le droit à la exploitation de l' entreprise*).

Ако будемо теориски посматрали како се може регулисати ово питање,овољно би било да се потсетимо да наука познаје неколико изразитих типова по којима се регулише ово питање. Остављајући на страну варијанте тих типова, занемарујући њихово историјско стварање, не водећи рачуна о томе које је законодавство усвојило који од тих типова, задовољавамо се њиховим набројањем и кратким описивањем. У те типове убрајамо:

Систем искључивости. По систему искључивости у једној држави може да има своју радњу само онај ко је држављанин те саме државе. Странци не могу успште отврати радњу све док не буду били прирођени (натурализовани) т. ј. док не буду постали домаћи држављани. — У овоме систему право на отварање радње је једно *апсолутно резервисано право*. Странци га не могу никад и ни под каквим условима вршити. — Овај систем узима се у главном као претставник и остатак феудалног система друштвеног уређења, које се у привреди огледало у еснафском уређењу. Уласком у еснаф као пуноправни члан, лице стиче право на самостално вођење радње. А у еснаф — једну јавноправну корпорацију — која је као колективитет васал свога

сизерена — могу ући само и једино домаћи држављани т. ј. сизеренови поданици.

Систем дипломатског реципроцитета. По овоме систему у начелу право на отварање радњи је једно резервисано право. То право, по правилу, могу вршити само домаћи држављани ако испуне опште законске услове. Али и ако је ово резервисано право ипак то није апсолутно већ само релативно резервисано право. Странци га, по правилу *ex lege* не могу вршити. Али изузетно, ако — поред општих услова које закон прописује за све — испунију још и нарочите услове које одозго, *en plus*, законодавац поставља само за странце, — онда ће се вршење овога права дозволити још и тим странцима који буду поред општих испунили и те посебне услове. Тада посебни услов то је да је домаћа држава везана према странчевој држави једним међународним уговором. И то уговором у коме се обе узајамно обвезују да ће међусобно дозвољавати држављанима сне друге силе вршење права на отварање радњи. То је најчешћа формула. — Међутим под дипломатским реципроцитетом у модерној науци не означава се увек само уговорна узајамност. Нарочито не онаква како смо је овде изнели и како се она намеће као логични појам који одговара етимолошком значењу израза. Не. Под појам дипломатског реципроцитета подводи се још једна појава која у себи нема ничег узајамног. То је и обећање једне државе по коме се она у једном међународном уговору обвезује другој држави да ће странцима-држављанима те друге државе изузетно дозвољавати отварање радњи, — иако то не дозвољава осталим странцима нити тако што тражи за себе и своје држављане у тој другој држави. Ово је у ствари једнострана уговорна обавеза. Такав појам се обично вели да је врло редак. Није ни то тачно. Он је врло често у употреби. Нарочито се често среће у односима између држава европске и егзотичне културе. У таквим међународним уговорима обично европска држава добија формално обећање да ће њени држављани моћи слободно отварати радње у дотичној егзотичној држави. С друге стране напротив европска држава не даје егзотичној држави никакво обећање ове врсте. — Али ова појава једностреног гарантовања вршења права на отварање радњи врло често се јавља и у односима између држава које се узајамно третирају као државе са једнаким степеном културе. То нелогично и болесно стање врло често излази као последица употребе тачке највећег повлашћења (*la clause de la nation la plus favorisée*). Тако једна држава гарантује другој тачку највећег повлашћења. Међутим та прва држава осигуруја некој трећој за њене држављане право на отварање радњи. Отуда сад друга држава има право да тражи од прве да и према њеним држављанима поступа онако како поступа према држављанима треће државе. У овом случају има право тражити да прва држава призна право на отварање радњи. Међутим како друга држава ни једној од држава не признаје право да странци могу на њеној територији отварати радње, то отуда излази: да прва

држава осигуруја држављанима друге државе право на отварање радњи а друга држава то право не осигуруја држављанима прве државе. Дакле неједнакост поступања, које поново пристиче из једног другог (не сног горе наведеног) облика једностране уговорне обавезе. — На тај начин дипломатски реципроцитет као научни појам данас не треба увек сматрати за уговорну узајамност него за уговорно формално обећање једнаког односно извесног начина поступања.

Систем законског реципроцитета. По овоме систему у најчелу нема никакве разлике у правима странца од њихових права по систему дипломатског реципроцитета. И овде право на отварање радњи је једно резервисано и то релативно резервисано право. И овде странци у редовном случају не могу вршити то право. Али изузетно кад испуне још и један нарочити услов који законодавац поставља само за њих, онда ће они моћи да врше то право. Само код дипломатског реципроцитета тај услов зависи од постојања једног међународно-правног текста. Зависи од међународно-правних обавеза домаће државе. Напротив у систему законског реципроцитета тај услов не зависи ни у колико од међународне заједнице. Он зависи само од домаћег законодавца. Домаћи законодавац сам га одређује. Он је одредио да странац може на домаћој територији отворити радњу. Али може је отворити једино ако и домаћи држављани имају право да отварају радње на територији странчеве државе. И тако док је домаћи закон овде једино меродаван за постављање услова, дотле његово испуњење зависи од закона странчеве државе. Једино ако закон странчеве државе даје такво право домаћем држављанину, онда ће се и странцу признати право на отварање радње на домаћој територији. Али у погледу проверавања односно доказивања о томе да ли постоји узајамност, државе које су усвојиле овај систем узајамно се разликују и разилазе. У те варијације, у те детаље ми овде немојмо и не можемо улазити.

Систем концесије. По овоме систему странцима се у најчелу не признаје право на отварање радњи. То је право, уопште узев, резервисано само за домаће држављане. Али та резервисаност је релативна. Тако домаћи држављанин има право на отварање радње ако изврши законом прописане услове. До тле са друге стране странац ако изврши те исте услове нема право него само једну могућност. Он ће тад тек имати могућност да му се дозволи вршење права на отварање радњи. Дакле то је релативно резервисано право. Али овде апсолутност није утврђена испуњењем извршених унапред прописаних објективних услова. Напротив овде релативност долази од објективног схватања у даном случају. Она долази од схватања онога органа коме је стављено у надлежност да цени дали странцу у питању треба или не треба допустити вршење права на отварање радње. Овај систем предвиђа опасност од иностранца и иностраних капитала. Зато се надлежни орган у свакоме даном случају има, понаособ, изјаснити дали се

странчева радња сматра опасном, безопасном или корисном по домаћу народну привреду. Опредељујући се по томе и по гарантијама које пружа странац који моли за дозволу, надлежни орган даваће дозволе (концесије) само онима који то заслужују. Али ипак, при свему томе не водећи рачуна о томе како странчева држава у овоме погледу поступа са нашим држављанима.

Систем проглашене једнакости. По овоме систему у погледу на вршење права отварања радњи домаћи закони не праве никакву разлику између домаћих држављана и странаца. У државама овога система постоје извесни законски услови које треба да испуни онај ко жели отворити радњу. Ти су услови заједнички, и за домаће држављане и за странце. Овај систем проглашава у начелу право на отварање радње за опште (не-резервисано) право. Али иако је то основно правило, ипак у пракси има и изузетака. Док се сматра да је право на отварање радњи нерезервисано, дотле се за извесне радње чине изузетци. Ти се изузетци тичу радњи које могу својим неправилним радом или непоузданошћу лица која их воде угрозити јавни поредак (н. пр. апотеке, радионице и продавнице оружја, хотели и т. д.). За те радње се специјалним законима прописује да их могу водити само домаћи држављани. Тако право на вођење тих специјалних радњи је *апсолутно резервисано право*. Дакле ту постоје радње за које важи систем проглашене једнакости и радње за које важи систем искључивости.

*

Остављамо на страну ово теоријско разлагање које је било потребно за правилно разумевање онога што долази. Пре-лазимо на ствар. Данас питање о праву странаца на отварање радњи претставља једновремено два питања: једно историјско (ono што је наслеђено, укорењено) и друго економско (шта траже од нас данашње стање и будуће потребе народне привреде).

Ако ствар посматрамо историјски онда у главном ми ту имамо два основна система: 1^о Систем аустријски. По томе систему сматрало се да се сва права странаца имају ценити по систему законског реципроцитета, који је сматран као опште право начело земаља аустро-угарске монархије. (1^о и 2^о Систем српски 1^б). Овај систем није ни мало прост. Напротив. Он

1^a) Видети: Dr. Vilim Winter, Trgovački Zakon. Zagreb, Št. Kugli (Osijek 1912), str. 266.

1^b) Видети чл. 7 Српског Закона о радњама од 29. јуна 1910 године који гласи:

Поданци једне стране државе који хоће у смислу овога Закона да раде занат, воде трговину или подијку фабрике морају испунити све оне услове и погодбе које овај Закон прописује и за српске грађане и поднети доказе да српски грађани уживају исто право у држави којој они припадају.

Ако између Краљевине Србије и дотичне стране државе постоји међународни уговор на основу кога поданци обеју држава уживају подједнако иста права што се тиче заната, трговине и индустрије, онда се овакав доказ не мора подносити.

У случају да реципроцитет постоји на основи какве законске одредбе, доказ о томе мораћи ће се чинити сваком врстом аката или уверења.

је врло компликован. Он је сложеница система законског реципроцитета (²), система проглашене једнакости и система концепције. По српском систему странац има права на отварање радњи ако докаже да постоји законски реципроцитет. То је начелно решење. Али има још два изузетка: а — известан број странаца [наших штићеника (³)] ужива то право на основу система проглашене једнакости; (⁴) и б — странцима који не могу доказати постојање реципроцитета могу надлежне коморе дати дозволу за отварање радње. (⁵)

Како је заједнички систем био у главном систем законског реципроцитета, то су редактори новог пројекта и већина коморастале на становиште да то правило уђе и у ново законодавство о обртима (радњама). Ми верујемо да би то било штетно решење. Такво решење не одговара ни нашем словенском осећању ни човечности ни потребама наше народне привреде. Такво правно правило не одговара човечности. Један известан број страних држављана, а нарочито лица *heimatslosen*, насељен међу нама и који се иначе солидаришу са нашим народом али још нису, често противно својој вољи, постали наши држављани. Таква лица по систему законског реципроцитета неће моћи отворити радњу код нас. И то било зато што њихова влада и њихов законодавац вршење таквог права не допуштају нашим држављанима било зато што они правно не припадају ниједној држави и ако су фактички vezani за нас. То је штетно и са гледишта националне привреде. Међу таквим лицима биће несумњиво привредних талената. Међу њима може бити и капиталиста чије би капитале ваљала несумњиво пласирати код нас. Зато верујемо да би ми у ствари изгубили ако се будемо просто одлучили за ранији аустријски систем. Он се може задржати само као основица. Али само као основица уз коју ће ићи допуна: систем концесије. Ваља оставити одрешене руке надлежном органу да може у оправданом случају напустити законски реципроцитет. И то напустити само у позитивном правцу. Напустити тако што ће у извесним случајевима дозволити лицима (која то заслужују по личним својствима или по корисности њиховог рада, предузимљивости или капитала по нашу државу и њену

Поданици једне стране државе који не би поднели доказ о реципроцитету као што је овде прописано, морају претходно добити одобрење од дотичне коморе где желе радити занат, отворити трговину или подићи фабрику.

Они који уживају заштиту српских закона не морају поднети доказ о реципроцитету ни тражити претходно одобрење дотичних комора.

²⁾ О систему дипломатског реципроцитета не водимо рачуна јер тај систем постоји свуда и без обзира да ли је поменут у домаћем законодавству. Он произистиче из међународно-правних текстова.

³⁾ За појам штићеника видети Уредбу о бегунцима од 20. јануара 1860.

⁴⁾ Ст. V чл. 7 Зак. о Радњама.

⁵⁾ Ст. IV чл. 7 Зак. о Радњама.

народну привреду) да могу отворити радње код нас. Само тако ће се доћи до једног рационалног решења. То је једино решење које неће ни у колико угрожавати интересе наше државе нити угрожавати њену једнакост у међународној заједници. Тако ће се поред реципроцитета, који значи дужност према међународној заједници, увести систем концесије. А систем концесије не значи никакве уступке другим државама него једну од ових двеју ствари: или крајњу могућност искоришћавања страних субјеката у народној привреди (ако је то — по оцени меродавног фактора — корисно) или кориговање формалне законске строгости у интересу човечности. У сваком случају ствар коју ваља бранити и задржати у нашем законодавству о радњама.

Д-р Милан Бартош

ЕКОНОМСКО-ФИНАНСИСКА ХРОНИКА

Десет година рада Друштва на санирању светске привреде

Период 1920—1930 започео је и завршава се општом кризом у светској привреди. Само док је криза из 1920-31 год. могла да се објасни као одблесак привредних поремећаја рата, данашњи застој у привреди представља резултате погрешака учињених у доба мира. Мора се напоменути још и то да је данашња светска привредна криза далеко тежа него што је била она из 1920 год. да је, према томе, десет година мирног економског живота довело до дубљег поремећаја у светској привреди него што је то учинио рат. Никада се неће довољно моћи проучити овај важни период у животу човечанства који, покрај свих напора на привредном пољу резултира једном парализом целе светске привреде. Зашто је и како је дошло до данашњег стања, који су утицаји, које силе сломиле полет који се једно време манифестовао у светској привреди, то је питање које заслужује највећу пажњу и чије проучавање, може се рећи, није честито ни започело. Један од позитивних резултата ове деценије састоји се у испољавању важности проучавања и решавања великих међународних привредних питања преко једне сталне међународне организације, која би истовремено располагала и са довољним ауторитетом и сигурношћу за овај деликатан посао. Светска привреда располагала је после рата са једним таквим органом, чија се важност данас и сувине често потцењује и који је у ствари изванредно користан. Тада орган јесте Друштво Народа које је осим своје политичке акције после рата развило и своју веома снажну акцију и на пољу међународне привреде. Свакако се не може још сада давати дефинитиван суд о вредности ове акције и нарочито би било погрешно доносити закључке о њеној неефикасности због тога што сва напрезања Друштва Народа нису могли спречити опште погоршавање привредних прилика у свету. Пре

свега се свима онима који критикују рад Друштва Народа може одговорити да би без његове акције емиграција можда још много раније могла да се заврши са катастрофом и да ни мало не значи да ће можда државе у блиској будућности прихватити препоруке и гледишта Друштва Народа у области привреде, да ће данашње тешкоће довести до остварења онога што је до сада Друштво Народа било немоћно да спроведе. Пажљиво посматрање чињеница доводи пре до закључка да досадашња привредна акција Друштва Народа представља један посао од врло великог значаја за време у коме живимо.

Треба само посматрати какве је привредне организације Друштво Народа створило, каква је практична и научна вредност небројаних његових публикација. Колико је оно само учинило у правцу чисто научног проучавања толиких питања вулгаризације важних научних питања и метода.⁽¹⁾

Што се тиче саме акције Друштва Народа на привредној реорганизацији света, њен хронолошки развој био је у главном овак.

Прве године после рата, испуњене великим живошћу у производњи и размени добара, представљају за финансије држава и њихову новчану организацију прави хаос. Јмамо, данас, на једној страни брзо напредовање приватне привреде док се на другој стање финансија већине држава погоршава из дана у дан, доводећи у питање и целокупно економско консолидовање. У оваквим приликама Друштво Народа узима на себе да организује један велики међународни састанак. Под његовим окриљем састају се 1920 год. у Брислу 86 делегата 39 држава и 10 представника међународних организација. Главна питања која конференција расправља јесу: државне финансије, новац, валута и међународна трговина. На прва три питања дала је конференција преговоре који су као база финансиског и монетарног саобраћаја Европе. Услови за постизавање нормалних новчаних прилика (обезбеђење буџетске равнотеже, елиминисањем излишних издатака, заустављањем инфлације, усвајањем знатног важења) важе и данас. Они представљају као неку врсту међународног устава о који данас не би једна савремена држава могла да се огреши.

После Бриселске конференције пружа се Друштву Народа прилика да покажу сву своју практичну важност за финансиску и привредну обнову Европе. Аустрија не успева у првим последратним годинама да се организује у својим новим границама. Њене финансије налазе се у потпуном растројству, њен новац услед непрестаних емисија новчаница губи сваког дана од своје вредности у земљи и на страни. У прво време је Аустрија у виду зајмова и помоћи добила знатне суме из иностранства, али тим није могло зауставити све прогресивно погоршавање њене фи-

¹⁾ Велика публикација Секретаријата Друштва Народа: *Dix ans de coopération internationale*, која је пре кратког времена изашла, садржи интересантне прегледе рада Д. Н. у различитим правцима.

нансиске и привредне ситуације. После неуспелих покушаја поверава се цело аустријско питање Друштва Народа. Ово, после једне осежне анкете о приликама у аустрији и њеној способности за самосталан привредни живот, израђује свој познати план по коме су за кратко време саниране аустријске финансије, њен новац постао један од настабилнијих и цела се аустријска привреда брзо опоравила и пошла путем једног сталног снижења и развијања. Ова операција показала је најбоље корисности једне сталне међународне организације за отклањање помоћу колективних средстава локалних поремећаја у светској привреди. Споразум и интервенција ad hoc не могу као што је неискрство показало, у оваквим приликама имати ни изблиза исти успех. То се лепо види и по томе што су сва доцнија санирања, изведена у споразумним државама, поверене Друштву Народа. Тако је 1924 год. оно са потпуним успехом израдило и извело план финансиског и новчаног санирања Мађарске. Када је после грчко-угарског рата једна земља од пет милиона становника као Грчка морала да прими 1.400.000 избеглица из Мале Азије (што представља релативно највећи емиграциони покрет у историји човечанства). Друштво Народа је имало да изради план, прибави средство и организује смештај и запослење ове огромне масе људства у чему је оно успело, без повреде равнотеже грчке привреде. У 1926 изводи Друштво Народа исту операцију, у Бугарској. Доцније у 1928 год. оно пружа истој земљи свој савет у потпору за извођење новчане реформе, као што је већ раније поступила у Естонији и Данцигу.

Поред ових практичних послова не напушта Друштво Народа свој рад на проучавању велеких светских финансиских питања. Осим рада у њеним до савршенства организованим сервисима она организује међународне састанке стручњака и дипломатске конференције на којима долази до пријема конвенција из многобројних важних области народа привреде и финансија. Као најважније од ових питања наводимо: двоструко опорезивање, фискално бегство, међународне мере противу фалсификовања новца. Једно од важнијих питања данашњег времена, питање злата подвргнуто је у Друштву Народа једој детаљној студији која заслужује највеће дивљење. Имамо затим питање нелојалне конкуренције, међународног промета сировина, третирања странаца и страних предузећа, царинских формалности, укидање забрана увоза и извоза, унифицирање царинске номенклатуре законодавство о меници, чеку; затим изједначења привредне статистике итд.

Овај интензиван рад има одређен циљ: припремање терена за једну широку дискусију могућности привредног зближења између народа, отклањањем сметњи које ово зближење отежавају. На великој Међународној Привредној Конференцији, одржаној у Женеви маја 1927 започета је на један озбиљан начин ова дискусија од судбеносне важности за цео свет. Педесет држава одаславало је 194 делегата и 157 експерата на ову конференцију која представља највећи скуп ове врсте који је икада

одржан. О резултатима њенога рада ми смо већ говорили опширно на овоме месту.⁽⁴⁾ Оно што у раду конференције највише пада у очи и што је разликује од великих дипломатских склопова, јесте једна потпуно искрена тежња код свих учесника да се нађе солуција без обзира на поједине интересе. Конференција је у своме раду усвојила један научни метод и непристрасно и одлучно ушла у срж светског привредног проблема. Колико се у овоме погледу консеквентно поступило види се већ и по томе што резолуције и препоруке конференције нису нашле на готову никакву практичну примену. Оне исте државе које су сложно проглашавале да главни узрок свих тешкоћа лежи у недовољној солидарности између држава, у недовољном поштовању интереса светске привреде, чије стање dakле условљава и економско напредовање народних привреда, чиниле су све што су могле да се ситуација још више погорша. Оно што је конференција утврдила био је један идеал и као такав далеко од практичног живота. Али је велика корист што је свету јасно показан пут којим треба да се иде и једном проглашавана истина мора прорећи и у свет масе које највише пате од погрешака које се чине у области међународне привредне политike. Што се тиче Друштва Народа, оно је после Конференције свима средствима радило на остварењу њених резолуција. Познато је међутим да у ово време запажа појачана тежња држава да се привредно изолују да, dakле, поступају супротно одлукама конференције.

Услед овога се Друштво Народа нашло пред потребом да истражује могућности реализација ових одлука, у скромнијем оквиру само да би се зауставило даље погоршавање светске привредне ситуације. На годишњим скupштинама Друштва Народа се јасно испољила ова потреба ограничавања акције на оне мере које у данашњим приликама дају остварити. Конференција, одржана у Женеви, у јануара ове године већ носи обележје ове нове политike. Она се ограничила на израду једне конвенције, познату под насловом „царинског примирја“ којој је био циљ да се обезбеди извесна стабилност царинских тарифа за време док се воде преговори за закључење посебних споразума. Ови преговори у овоме тренутку воде у Женеви на једном врло широком састанку делегата и експерата. Њихове ћемо резултате ускоро сазнати, али је већ донекле могућно предвидети њихов могући опсег. Велике промене у досадашњој трговинској царинској политици држава не могу се очекивати када је стање привреде тако тешко да примена радикалних мера постаје неопходна. Услед овога је и ситуација за преговоре повољнија него што је била раније. Све се више увиђа да је немогуће постићи једно опште привредно зближавање земаља и да треба претходно пустити да се образују споразуми између држава са сличном привредном структуром и сагласност развитка које сачињавају већ неку врсту географских целина. Значајан покрет

у овоме правцу представља зближење југоисточних аграрних земаља која је на најбољем путу реализације. Од одлучног утицаја за даљи развитак овога покрета биће готовост индустриских групација да аграрним државама учине олакшице код увоза њихових производа. Ако се нађе на ову готовост привредно зближење ће кренути са мртве тачке. Убрзо би се поправило данашње стање у европским аграрним државама а ова поправка би врло повољно деловала на европску индустрију. Настао би један процес санирања светске привредне кризе на европској основи, која би могла послужити као одлична база за изградњу једне јединствене европске привреде. Заједница аграрних држава, зближење између ове заједнице и групе држава индустрискога карактера, то су етапе којима ће се најсигурије доћи и до образовања једне светске привреде. Друштво Народа које мора имати пред очима целокупну светску заједницу, има данас најбољу прилику да покаже сву своју далековидност и разумевање ситуације. Оно би требало да својим ауторитетом и својим средствима потпомогне овај природни процес којим се једино може доћи до привредног зближења. Оно је првобитно разрадило начела једне међународне привредне сарадње чија је мана била што се нису могла истовремено применити свуда. Десет година рада Друштва Народа показали су нам довољно да је оно потпуно способно да увиди потребу промене своје политике, која ће у данашњим приликама моћи најсигурије доћи до циља ако сва буде усредсређена на образовање ужих привредних комплекса између којих ће се затим много лакше успоставити, за општи привредни напредак тако неопходна, сарадња.

Д-р Александар Јованскић

СУДСКА ХРОНИКА

Једно погрешно гледиште Касационог суда, с обзиром на § 686 Грађ. закона

а.) Тужилац А. стави забрану на покретност лица Б. које држи под закуп локал лица А.

По овој забрани, ствари лица Б. буду изложене продаји и новац предат у депозит. Приликом тражења новаца из депозита од стране повериоца Н. — закуподавац А. истакне своје прече право наплате за дужну кирију.

Ствар дође пред суд — и Првостепени суд за Град Београд у свом III. Оделењу донесе пресуду — да закуподавац А. нема прече право наплате из спорног депозита, пошто је његово законско заложно право престало од момента изношења ствари из закупног добра пошто није истакао своју тражбину дужне закупнице. Апелациони суд је одобрио ову пресуду Бр. 6521-30 год. Касациони суд примедбама својим од 15. маја 1930. године почињши је пресуду Апелационог суда као на закону не основану, а са разлога:

„По § 686 Грађ. Закона закуподавац има право залоге за дужну кирију на свима стварима унетим у закупно добро од стране закупца. То право закупца постоји све дотле, докле га се изрично или прећутно не одрекне или се на који други начин не угаси. По закону заложно право закуподавца није ограничено дужношћу да приликом узимања тих ствари у попис по одобреним обезбеђењима за рачун закупчевих повериоца, закуподавац мора чинити примедбе истицањем свога законског права за неизлађени закуп, нарочитим изричним истицањем овога права, приликом изношења ових ствари од стране извршне власти ради продаје. Према томе, Првостепени а по њему и Апелациони суд погрешно налази да је тужени закуподавац изгубио првенствено право наплате из спорног депозита за тражење дужне кирије од закупа, самим тим, што приликом пописа ствари закупца и изношења од стране извршне власти ради продаје није нарочито истицао код извршне власти своје право предходне наплате дужне закупнице.“

Не може се, према наведеном, узти да се тужени закуподавац, самим изношењем речених ствари туженог из његовог (туженог) закупног добра, што је сама извршна власт ради јавне продаје извршила, — било изриком било прећутно одређао законског заложнога права за дужну закупницу.”

б.) Ово резоновање Касационог суда IV. Оделења — није на закону засновано, и као такво не може опстати.

По § 1101 аустријског Грађанског Закона, старог текста, законско заложно право закуподавца постоји све дотле, докле се закупчеве ствари налазе у закупном добру, и ако се у време подигнуте тужбе оне не налазе у закупном добру — то право нема никаквог правног дејства. Новелирани текст горњег §-а у свом једном делу гласи:

„Заложно право престаје, ако предмети буду уклоњени пре извршеног пописа од стране власти. Ако се кираџија исели или се ствари изнесу, а закупница није исплађена ни обезбеђена, онда давалац под кирију може ствари на своју одговорност задржати, али инак мора за три дана тражити попис власти или ствари издати—“.

Према овом законском пропису, како пре новеле тако и после, законско заложно право престаје ако се исто не нагласи, тражењем пописа приликом изношења ствари закупчевих из закупног добра. — Ово своје становиште законодавац је потенцирао у новелираном тексту. Такво гледиште се слаже са општим принципима о истицању и престанку ручне залоге нормираним у §§ 451, 467 — аустријског Грађанског Закона.¹⁾

в.) § 686 Грађ. Закона Срп. сачињава извод из цитираног §-а Аустријског грађанског Закона — те према томе и за његово тумачење меродавно је тумачење §-а 1101 Аустријског Грађ. Закона. — Према томе кад би се стало на гледиште, које има наш Касациони Суд, с обзиром на тумачење § 686 Грађ. Закона, а које је изнето у цитираним примедбама, пало би се у двојну контрадикцију. Тако одбацило би се тумачење Аустријског грађ. Закона

¹⁾ На овоме су становишту и коментари Аустријског Грађанског закона, као Рушнов — Посиловић — Тумач општег Аустријског Грађанског Закона Св. II. стр. 476 и даље спец. пр. 5. 8, — а тако гледиште има и Аустр. Касациони Суд — одлука Бр. 189—1837. год.

-- § 1101 — које је у сваком случају меродавно и за наш Грађ. Законик, пошто је овај готово прост превод Аустријског Грађ. Закона (В. расправу Г. Сл. Јовановића — Јован Хадић Срп. Законодавац. Правне расправе — Св. I. Б. — 1910 год.) те као такав мора се и ослонити и на свој изворник.

Сем тога дошло би се у контрадикцију и са општим прописима о стицању и губитку ручне залоге, — § 307 Грађ. Закона. Покретна је ствар само онда у залози када је „предана” залогодавцу. Приликом аналогије — § 10 Грађ. Закона, то се јасно види и из § 936 Грађ. Закона, који у ставу првом гласи: „Докле поверилац залогу у рукама има не може изгубити право да се из ње намири” — што значи другим речима када ствар из руке испусти губи заложно право. Ово тумачење није у супротности са суштином залоге, — као стварног права, јер ручна се залога у томе и разликује од хипотеке, што она престаје испуштањем залоге из руку, — дакле код ове нема права следовања. Супротно гле-дишту Касацијског Суда заузима Др. Драг. Аранђеловић,²⁾ Др. Дим. Матић³⁾ као и Др. Л. Марковић.⁴⁾ Поред свега изложеног, сматрамо да није на одмет, а као аргументат, у корист наше тезе, — да изношењем ствари из закупног добра престаје законско заложно право нормирено § 696 Грађанског Закона, — ако се позовемо баш на једну одлуку Касационог Суда, која иде у прилог наше тезе, а против цитираних примедаба Касационог Суда (IV. Одељење), по њој:

„За неплаћену кирију може се пре рока дозволити забрана, кад се докаже да се закупац из закупног добра иселио те тиме господара добра лишио оне залоге, коју је он према § 686 Грађанског Закона имао.” О. О. 10.I.-1907. године Бр. 282 (Гојко Никетић Грађ. Закон Краљевине Србије; стр. 375 — уз § 686 Грађанског Закона).

Ова одлука по § 16 закона о Устројству Касационог Суда је обавезна како за судове ниже, тако и за Одељење Касационог суда, па чак и за цео Касациони суд, док се не измене. Према томе пресуда Првостепеног суда, која је одобрена од Апелационог суда, — на закону је основана — а одлука Касационог суда нема законског ослонца. Ово пак у толико пре што је противна и одлуци Касационог суда Бр. 282 од 1907. године.

Резиме: изношењем ствари из закупног добра губи се законско заложно право из § 686 Грађанског закона, — те и предња одлука Касационог суда нема ослонца у закону јер је Касациони суд изгубио из вида своју одлуку Бр. 282 од 1907. год.

Боривоје Д. Петровић,
писар варошког суда

²⁾ Расправе из приватног права 1913 — стр. 66 — 70)

³⁾ Објашњење Грађанског закона за Књажевство Српско. Св. II 1851 године стр. 905 и даље — напомена уз § 686 Грађ. Закона).

⁴⁾ Грађански законик Краљевине Србије са кратким објашњењем — Београд 1921 — напомена код § 686 Грађанског Закона под 2).

КЊИЖЕВНИ ПРЕГЛЕД

Резултати аграрне реформе у Румунији

Савременици Светскога Рата и послератних преображаја не могу још да оцене колико је велико време у коме живе. Пред њиховим очима се одиграо међутим највећи догађај у историји света, састављен од три необично крупне промене: аграрна реформа у средњој и источној Европи, улазак жена у јавни живот, почетак ослобођења колонијалних народа. За европске размере, први догађај има највише значаја: у цивилизацију је ушло неких 150 милиона сељачкога народа. Како изгледа скромно ослобођење робова под утицајем хришћанства кад се упореди са овим циновским експериментом: да самостално обрађују земљу толики милиони сељака дотле зависних или бар лишених својине над земљом!

Највећа промена је извршена у Русији, јер је тамо имало највише да се уради. Рекло би се да постоји нека размера: што већи проблем, — то значи што већа друштвена неправда, — то је радикалнија мера нужна да се он реши, да се неправда уклони. Руска Револуција је била та мера. И она је свој утицај разпрострла на све земље где су постојали слични односи, у првом реду на Румунију, на балтичке државице и на Пољску, добрим делом на Југославију и на Бугарску. Нигде пак тај утицај није био јачи него у Румунији. Ту се сасвим јасно може посматрати како се пулс аграрне реформе убрзава под притиском догађаја у суседној империји. Агонија руске царевине пробудила је учмале енергије румунског сељаштва и заспале савести бојера и њихових политичких адвоката, и Румунија је избегла неизбежну револуцију. То није први пут! Већ 1864, Румунија је извела прву своју аграрну реформу, непосредно иза руске у 1861. После руске револуције од 1905, видимо сељачки устанак у Румунији 1907. Је ли чудо што су крвави таласи од 1917 изазвали плиму у румунском сељаштву? Поред суседства, деловало је и то што су Румуни узели Бесарабију, претежно руску покрајину, где и сада тиња ватра. Најзад, разбијени фронт је био с једне стране руски, али с друге стране аустро-угарски, то значи и румунски, а прелазио је преко Карпата!

I.

Ову везу догађаја — у даљој и ближијој прошlostи — лепо је запазио и описао г. Давид Митрани, енглески писац (румунског порекла?) у своме капиталном делу о *Земљи и Сељаку у Румунији*, које је изишло недавно на енглеском језику у румунској серији Економске и социјалне историје Светског Рата што је издаје Карнегиева задужбина за светски мир*).

*) David Mitrany, *The Land and the Peasant in Rumania. The war and agrarian reform (1917-1921)*. — London Humphrey Milford, Oxford University Press, 1930; XXXIV и 627 страна велике осмине.

Још рат није био завршен, кад се у Румунији, 1917 године, састала Уставотворна Скупштина, која је, под притиском догађаја, донела извесне одредбе за спровођење аграрне реформе у старој краљевини. Разумљиво је што се, у таквим приликама, а у одсуству сваке систематске припреме, на прво место ставио социјални и национални, а не економски моменат. Требало је сељацима дати земљу које су били гладни, а не решавати питање веће и рационалније производње. Зато је реформа узела више револуционарни него трансформаторски изглед. Један од посланика у 1917, рекао је својим колегама нека знају да је „ово што сада радимо у ствари револуција, јер уклањамо једно стање ствари, и замењујемо га другим, савршено различитим“. А. г. Гарофлид, творац касније реформе од 1921, назвао је свој закон „најсилнијом социјалном револуцијом која се икад десила у историји. Она баца у засенак историску аграрну револуцију која је спроведена у Француској после 1793, јер је после ове велики посед задржао у тој земљи 30% обрадиве површине.“ У Румунији, додаје он, поседи од преко 100 ха покривали су раније 48,60% културне површине, док ће после реформе пасти на 7,78%, према званичним цифрама. Тешко је тачно утврдити колико су ове цифре тачне, јер у Румунији нема грунтовних књига, и мало је имања која имају тачно скициране планове. Може се рећи да је већ први декрет — Закон од децембра 1918 имао за дејство експропријацију 2,224.588 ха, од чега је највећи део, 1,512.668 ха отпадао на приватна имања. На дан 1. септембра 1927 године, расподела експроприсане земље у старој краљевини изгледала је овако:

	хектара
Подељено приватнима	— — — — — 2,037.293,04
Општинске испаше	— — — — — 524.720,87
Шуме под управом државе или које остају да се изделе	— — — — — 21.027,90
Земљиште неподесно за дељење	— — — — — 17.677,44
Резерве од општег значаја	— — — — — 175.682,18
Свега експроприсано	2.776.401,43

То је више него што је било предвиђено у Конституанти, где је одређен максимум од 2 милиона ха за експропријацију. Како је земља дељена сељацима у малим количинама, разумљиво је што сада имања до 10 ха покривају највећи део површине, 6.508.596 ха или 81,43%, док поседи од 10—100 ха заузимају само 10%, а они од преко 100 ха само 7,77% обрадиве површине. Г. Михалаке, до душе, тврди да су великопоседници задржали више, 13,6% ораће земље, али је промена ипак необично велика према стању пре рата. Г. Гарофлид мисли да се ишло сувише далеко, и да је требало оставити известан број великих поседа од 200, у ређе насељеним областима од 300, а у сасвим ретко насељеним и од 500 ха. Сељачки представници тврде, на против, да сељаци нису још довољно добили. По њиховом рачуну, сељацима је требало поделити свега око 3,400.000 ха, место 2,776.000, колико су до сада добили.

Критици се подвргава исто тако начин на који је земља дељена, коме је давана, како се вршила колонизација, и т. д.. Из чисто националних или партиских разлога, земљу су добијали и занатлије и цигани, који се пољопривредом никад нису бавили. У равнику су насељавани планинци, који ту не могу да живе. Нова газдинства су сувише мала да би могла опстати. Док економисти мисле да за Румунију просечан минимум поседа треба да буде 5, ако не и 7 ха, сада већина сељака држи само око 2 ха, а има их много и са 0.5 ха. Затим, реформа је извођена претерано брзо; премеравање земљишта је било произвољно, јер није било ни катастра, ни грунтовних књига; избор додељеног земљишта је био још мање сигуран и солидан; земља је давана провизорно, те је сталност нових поседника минимална или никаква; аграрни органи су били подложни корупцији; и сељаци и велико поседници нездадавољни су (у току 1924 и 1925 стизало је просечно 200 жалби дневно). Али до корените ревизије аграрне реформе није дошло, јер се стручњаци боје да би таква операција била опасна по целокупну пољопривреду... .

Тако ствари стоје у старој Румунији. У новим покрајинама (Бесарабија, Буковина, Трансильванија) расподела земљишног поседа претрпела је услед аграрне реформе исто тако велике, ма да друкчије промене. У свакој од њих прилике су биле различите.

Бесарабија је припадала Русији, и она је прошла такође кроз две аграрне реформе, 1861 и 1906. У очи рата, расподела поседа је ту показивала већу разноврсност него у другим покрајинама. Половина обрадиве земље припадала је „миру“ и била у рукама сељака у облику „недјела“; 20% земље припадало је племству; 5% црквама; 7% трговцима; сељаци су имали свега 3.2% у земље приватном и слободном власништву. Реформа је обухватила скоро 1 и по милион ха и сву „мирску“ земљу разделила је сељацима. То је учинило, до сада поседи испод 10 ха захватају скоро 87% свих газдинства.

У Буковини, скоро половина (48,71%) обрадиве земље била је под поседима већим од 500 ха, а цигло 63 поседа од преко 2000 ха покривали су трећину површине. Реформа је експроприсала неких 76.000 ха, и разделила сељацима у облику индивидуалних газдинстава, општических испаша и шума, или задржала у резерви за даље дељење. Сада мали посед захвата у Буковини 92,5% целокупне површине.

Трансильванија је имала прву већу аграрну реформу већ 1848, када је укинуто кметство. У очи рата, поседи од преко 500 јутара покривали су 31,2% површине, а они од 5—100 јутра 48,4%. Кад се ујединила са Румунијом, експроприсано је тамо 1.663.800 ха, од чега је сељацима (индивидуално и преко општина) додељено 1.355.000, док је остало задржала држава за себе, у облику шума или као резерву за доцније додељивање. Сада, поседи до 10 ха задржкају 56,5%, а од 10—100 ха — 29% цело-

купне обрадиве површине. Промена је, dakле, врло велика, у смислу стварања ситних сељачких газдинстава.

Велики колонизациони посао изведен је у Добруџи, која је претежно насељена Бугарима и Турцима, и где сада Румуни хоће да појачају румунски елеменат често грубом експроприацијом бугарских сељака. Они тамо доводе не само колонисте из старе Румуније, већ и Влахе из Мађедоније, који се никад земљорадњом нису бавили: студа чести сукоби између староседелца и насељеника. Слично се дешава у Трансилванији, где је јака мађарска мањина, јака бројно и економски. Аграрна реформа је тамо спровођена немилосрдно, и то на чисто националној бази: одузимана је земља често и малим сопственицима Мађарима. С друге пак стране, захваљујући корупцији, многи мађарски магнати успели су да спасу своје велике поседе. Ипак, у крајњој линији, аграрна реформа је имала за последицу да су и многи сиромашни Мађари дошли до земље, услед распадања великих поседа.

Укупно узевши, аграрна реформа је у погледу расподеле поседа имала у читавој Румунији ове резултате: пре реформе, посedi до 100 ха покривали су 12,025.814 ха; после ње, они покрију 18,033.911 ха. Поседи од преко 100 ха покривали су 8,108.847 ха, а сада покривају само 2,100.750 ха. Простије речено, од ораће земље у целој новој држави, мали посед захвата 89.56% а велики 10.44%.

Тиме још није решен аграрни проблем Румуније. Она је патила од два зла: сувише велики и сувише мали поседи. Прво зло је уклонјено, али друго јестало. Многобројна сељачка газдинства, стара или нова, толико су сићушна да не могу да буду економски независна. „Многи радници без земље, каже г. Митрани, постали су малим сопственицима али не и независним земљорадницима.“ Осим тога, остао је још велики број оних који нису ништа добили или су добили сувише мало, док није извршена консолидација и комасација, тако да су парцеле невероватно иситињене. Држава је, најзад остала без резерви за додиције дељење, док су многи велики поседници из слободне руке продали сељацима и њиховим кооперативама знатан број парцела. Проблем земље остаје нерешен, све док се не створе за живот способна сељачка газдинства, и док се за остале сељаке не нађе запослење на великому поседу, приватном или државном, и у другим привредним гранама.

II.

Како је аграрна реформа утицала на пољопривредно газдавање? Да ли се променило, и у чему, начин обрађивања земље као и врста култура које се гаје? На ова питања није лако одговорити из ових разлога: 1) зато што нема јасног и веродостојног статистичког материјала, 2) зато што је тешко утврдити које промене су дошли услед рата а које услед реформе и 3) зато што је велики утицај на организацију газдавања извршила економ-

ска политика владе, која је чинила велике напоре да створи националну индустрију. Ипак се могу посматрати ове промене на румунској пољопривреди: промене на величини газдинства, на њи-ховој техничкој опреми, и на врсти култура којима су се пољопривредници бавили.

Што се тиче првог питања, величине газдинства, ваља знати да је румунску пољопривреду пре рата одликовало то што је било много више великото поседника него великих газдинства: скоро половину земљишта обрађивали су закупци и наполичари. Пре рата, нарочито после 1907, примећивала се тежња да расте број закупца и наполичара а да опада број најамних радника, па према томе и број директно вођених великих газдинства. Сељачко газдовање потискивало је капиталистичко; али не независно, слободно сељачко газдовање, већ закуп и обрада на део. И то закуп мали, незнатан: 81 % закупца држали су 1913 године по мање од 5 ха. (Не заборавимо да се земља обрађивала екстенсивно, и да су главна култура биле житарице!) Ситуација је била оваква: мали поседи су били највећим делом у рукама слободних сопственика; велике поседе су најчешће држали закупци, и то сасвим ситни закупци. Капиталистичка по својини пољопривреда је била ситно-сељачка по начину газдовања.

Аграрна реформа је према томе имала да учини само ово: да сељацима додели у својину земљу коју су дотле обрађивали као закупци или наполичари. Велика правна промена; скоро никаква техничка промена. Газдовање остаје као што је било: ситносељачко. Сада је само број газдинства приближен броју поседа, док је раније разлика била велика. Очигледно је да ће ова промена имати великога утицаја на величину производње сељакове, јер ће сада он радити на своме имању, нарочито ако му се притече у помоћ васпитањем, организацијом набавке и продаје, и бољим саобраћајем. Занимљиво је, међутим, да је после реформе, сразмерно већи број великото поседника који директно експлоатишу своје поседе, кидајући одлучно са прошлочу, када су практиковали штетни абсентизам. Тако су и они и сељаци упућени сами на себе, приморани да сами организују своју производњу.

У погледу техничких средстава за рад, реформа није изазвала великих промена, из простога разлога што није измене величина газдинства и облик газдовања: и даље преовлађују мала сељачка газдинства, неподесна за машине, неспособна за веће инвестиције. Велики поседник је и до сада сељацима остављао сву бригу око снабдевања и опремања, а сам се производњом интересовао само за време жетве, кад је требало наплатити закупницу или примити свој део. Зато је земља рађена прими-тивно, и зато су приноси са ње били бедни, како на сељачким закупима тако на бојерским латифундијама. Као и људи, земља је била немилице иссрпљивана. „Заједно са зрном, каже г. Гарофлид, ми извозимо земљиште, — и у томе лежи тајна нашег пољопривредног система, који нам омогућује да конкуришемо са

житом које производе модерно организоване фарме на Западу". Овде правих фарми није скоро ни било, а оне које су постојале биле су слабо снабдевене мртвим а још горе живим инвентаром, са мало капитала, и зато са жетвеним приносом испод разумног минимума. Чак се може рећи да су мала сељачка газдинства располагала са сразмерно више капитала него велика, а поготову су имала више стоке. (г. Јон Јонеску је још 1869 био нашао да су сељаци имали 10 пута више плугова и теглеће марве него бојери). Како су велике поседе обрађивали сељаци са својим справама и својом стоком, разумљиво је што су приноси били мизерни, како по количини тако по квалитету. Услед континенталне климе, жарка лета чине да румунски сељак мора да сврши жетву за неколико дана, ако неће да му све пропадне. (Отуда потреба за великим бројем помагача-печаљбара у то доба године). Нема споредних занимања, нема разноврсних култура које би запослиле сељака преко целе године, интенсивно сточарство скоро не постоји: ето зашто румунски сељак ради, као и србијански, просечно 100—115 дана годишње, док немачки ради 200, а француски и више од тога.

Све је то такостало и после аграрне реформе, која је врло мало изменила систем газдовања. Чак је стање у многоме горе, јер је у рату изгубљено много радне снаге а нарочито много стоке и материјала. Ови губитци су нанели још јачи ударац великом газдинству, које је морало да плаћа скупљу сељачку радну снагу. Да није дошла аграрна реформа, т. ј. да сељаци нису постали сопственицима бојерске земље, производња би још више пала: она је, мисле неки румунски писци, спасла румунску пољопривреду од катастрофе. Док је и код нас у Војводини, и донекле у Трансильванији, аграрна реформа разорила велика организована газдинства, дотле она у Румунији у Бесарабији и у Буковини (као код нас у Јужној Србији и у Босни) ништа није разорила, већ је само закупнички однос претворила у власнички, — што је несумњив напредак, — не мењајући његов ситно-сељачки карактер.

III.

Највише се дискутовало о утицају аграрне реформе на производњу. И ту се постављају ова питања: 1) шта се сада производи, 2) колико се засејава и добија, 3) какве су цене и колики је извоз.

Што се тиче распореда културâ, познато је да ослобођење сељака обично повећава проценат интенсивних култура (окопавина, индустриских биљака; поврћа, лозе) и количину стоке, нарочито стајске стоке, док опадају површине под пшеницом и под пањњацима. У старој Румунији, до аграрне реформе, било је поседа од 1000, 2000—3000 ха, на којима се сејало само жито, и то по више година узастопце на истом месту: такав је био случај са једном трећином целокупне обрађене површине. У новим

покрајинама, жита је било мање, због планинског карактера Трансильваније и Буковине.

После рата, у старој Румунији смањена је површина под житом, али се ова увећала у новим крајевима: тако је за целу државу остала у главном иста као пре рата. Примећено је, међутим, да се повећала површина под вештачким ливадама. Ќод самих жита, пшенице и кукуруза поглавито, наступиле су ове промене. Румунија је некада извозила врло много пшенице. Сада је тај извоз знатно мањи, и свакако никада више неће достићи раније размере. Пшеница се сада мање производи, а више се троши у земљи: сељаци све чешће једу хлеб, место проје и качамака (мамаљуге). Нови крајеви кукуруз у опште једу слабо, готово никако. Унутрашња потрошња пшенице се пре рата ценила на 50.000 вагона, од чега се 80 % трошило у градовима. Да-нас, ова потрошња се цени на 150.000 вагона, дакле три пута више, док је становништво само два пута веће. Осим тога, у првим годинама после рата, овас и јечам су имали веће цене него пшеница, и то је такође смањило производњу ове. Истом резултату је допринело и максимирање њене цене од стране владе. Све ово је учинило да се смањи производња пшенице: томе дакле није узрок једино у спровођењу аграрне реформе. — Кукуруз остаје, — како у погледу површине, тако у погледу количине, — главни производ румунске пољопривреде: он најбоље одговара земљи и човеку на тој територији, а на овоме ступњу технике одлична је допуна пшеници за плодоред. Како је он непотребан варошком становништву, влада није његовом промету правила никакве тешкоће, и његова производња је стално напредovala. Уопште узев, он губи свој значај као људска храна, али све је више у употреби као храна за стоку и као индустриска биљка.

Што се тиче производње, утврђено је да румунска пољопривреда показује после рата знатне дефиците у сваком погледу: засејана површина је смањена, принос по хектару је опао, квалитет производа је слабији. Питање је, да ли то долази услед разстројства и рушевина које је донео собом рат, или су то последице аграрне реформе. Присталице великог поседа оптужују ову последњу, док, видели смо, неки писци сматрају да је она управо спасла румунску пољопривреду. Тако мисли, на пр. г. Јонеску Сисешти, познати директор Института за агрономска истраживања. За доказ, он наводи чињеницу да има мање необраћене земље на експропријисаним теренима него на онима који су остављени великопоседницима. Г. Митрани сматра да је врло тешко издвојити последице рата од дејства аграрне реформе. Али је несумњиво да су и једна и друга чињеница деловали разорно на пољопривредну производњу. А томе је допринела и економска политика владе. Две трећине најплодније земље у старој Румунији биле су две године под непријатељском окупацијом. У другим покрајинама је вођен рат, а и спровођење аграрне реформе

је у првим годинама морало изазвати извесно растројство. Тек 1925 постигнуто је да се засеје онолика површина колико је била пре рата.

Што се тиче самог приноса, ствар стоји још горе: целокупна производња још није достигла предратну висину. Узроци су јногобројни: 1) нередован водени талог, добрым делом због немилосрдно посечених шума; 2) оскудица у радној снази, услед одласка многих сељака у град; 3) услед спровођења аграрне реформе, још слабија техничка опрема и стручна спрема на газдинствима, нарочито онде где је земља дошла у руке занатлијама, циганима, сточарима, чиновницима, и т. д. — Као што је опала целокупна производња, опао је и принос по хектару. За стару краљевину, принос пшенице опао је од 11,5 на 8,7 квинтала, а принос кукуруза од 13,2 на 10,9, упоређујући године 1911—15 и 1923—27. Занимљиво је да је кукуруз, главни сељачки производ, сачувао у главном свој принос, а да се примећује пораст код ливада и код других пићних биљака, код баштенских усева. За целу нову државу, принос кукуруза је око 1000 кгр. по ха, што је још увек мршаво, према америчким 3000. Примећује се исто тако већа употреба одабраног семена и гнојива.

Много већи поремећај унела је аграрна реформа у пољопривредну производњу нових крајева, нарочито у Трансилванији, где су, као у Војводини, постојала уређена велика газдинства, праве фабрике хране, са машинама; са стоком од расе, са милионима и другим творницама. И највећи поборници аграрне реформе признају да је у тим крајевима реформа демонтирала често добро организована предузећа, али је правдају националним и социјалним разлозима. У Бесарабији није билоничега сличног, те ипак је производња знатно пала, из других разлога, нарочито због тоталне небриге владине према тој покрајини. У Буковини, распоред поседа је био најбољи, те ту реформа није донела великих поремећаја. Укупно узвеши, остаје несумњиво да је услед рата и услед аграрне реформе производња пала, али се тешко могу издвојити последице једног фактора од утицаја другог.

Извоз житарица је опао, али то долази само делимично због смањене производње. Други узрок је у промени која је настала у светској расподели производње и трговине. Пре рата, Румунија је долазила одмах после Русије, дакле на друго место, као извозница зриасте хране. Како је Русија била привремено ишчезла са пијаце, Румунија је заузела прво место у Европи, али је далеко заостала иза преко-океанских земаља. Њен извоз је сада два пута мањи него пре рата, и ако су се њена површина и њено становништво удвостручили. Откуда то? Несумњива је ствар, да је аграрна реформа допринела смањењу извоза, из простог разлога што се сада производи мање пшенице него на великим поседима, што је сада теже скupити велике количине за извоз, што је саобраћај тежи и скупљи, и што је квалитет жита мање добар, нарочито мање ујединачен. Али је исто тако сигурно

да сада сеоско становништво једе више и боље него пре рата: онда се отимало од сељака да би се извездло; сад сељаци продају што им преостане.

IV.

У погледу сточарства, јасно се примећује да је број стоке, како за вучу, тако за храњење, већи после аграрне реформе него пре. Сточарство одиста боље одговара малом него великом газдинству, сопственику боље него закупцу и наполичару. Румунске земље су традиционално сточарске, али су се површине под травом смањивале у колико су бојери више захватали сељачке земље: број стоке је све више опадао, а квалитет њен бивао све гори. Аграрна реформа донела је промену у супротном смислу: сељаци су на својој земљи и на додељеним општинским и сеоским утринама повећали број стоке. Између 1919 и 1925 број грла повећао се за 42 %. Г. Митрани мисли да баш у томе лежи објашњење што Румунија после рата није прошла кроз кризу коју су познале житарске земље.

Пољопривредне индустрије — за које се обично мисли да страдају услед аграрне реформе — у Румунији нису претрпеле велике губитке: пре рата их је мало било, а сада показују лепе знаке напредовања.

Много је важније дејство реформе на *задружни покрет*. Задругарство се појављује као нужна допуна саме аграрне реформе, чак као инструмент за њено успешно спровођење. Нарочито је велика улога задруга за закупљивање и куповину земље. Закупничке задруге — специјалитет Италије и Румуније — нарочито су фаворизоване од законодавства. Њима, као и задругама за набавку земље, довољно је право првокупа. После аграрне реформе, задругарство је добило велики полет, како у стању Румунији, тако у новим покрајинама.

После аграрне реформе, влада је водила такву *привредну политику*, да је пољопривреда била остављена самој себи: била је окренула сву пажњу градовима и индустрији. Хтела је да ову чисто сељачку земљу претвори у аграрно-индустријску, која ће бити сама себи довољна. Првих десет година после рата биле су у томе знаку. Од доласка национално-сељачке странке на власт, званична политика се прилично изменила, у корист пољопривреде: донето је више закона, организован је пољопривредни кредит, итд.. Поред свега тога, пољопривреда још није дошла до довољног изражaja у државној економској политици.

V.

Последњу, дванаесту главу свога магистралног дела, г. Давид Митрани посвећује „социјалним и политичким последицама аграрне реформе“: она обухвата преко 100 страна, и представља читаву студију за себе. Ми ћemo се задовољити да је сасвим кратко резимишемо.

На градски живот реформа је утицала на више начина. Смањила је број паупера и сиромаха на селу, и тако су порасле наднице варошких радника. С друге стране, многе варошке установе, заводи, болнице, изгубили су своје поседе, у целини или делимично, услед спровођења аграрне реформе.

На селу, аграрна реформа је деловала много повољније; сељаци једу више, и прелазе од кукурузног на пшенични хлеб, зидају боље куће. У економском погледу, сељаци сада више производе; свакако више раде, али је и њихов удео у произведеним добрима несразмерно већи него пре реформе. Г. Манојлеску рачуна да се приход сељаков увећао 30 пута, док је оно што он набави поскупило само 13 пута. Нарочито је бољи положај оних сељака који су већ имали организовано газдинство, па је сада посед прешао у њихове руке, исти или увећан.

Као класа, сви сељаци су много добили аграрном реформом: у њиховим рукама је сада скоро сва обрадива земља, а дошли су до ње по прилично ниској цени. Добили су они и као закупци, ма да још пате од пијачних тешкоћа, од рђавог саобраћаја и од слабе администрације. Понављамо, они сада боље живе, имају више средстава, а нарочито више једу и лепше станују. На жалост, потрошња алкохола такође расте, и то је један текаж проблем за Румунију.

Још је рано да се утврди какво ће бити дејство аграрне реформе на здравствено стање. Румунија није пренасељена, пошто има свега 57 становника на км². Бежање са земље је умерено, а емигрирају у главном само националне мањине. После аграрне реформе, становништво ће се јаче множити. То се већ приметило, а и број закључених бракова стално расте, („у управној сразмери са приносом од земљорадње“), а нарочито број рађања (највећи у Европи, после Југославије). Велика је, међутим, и смртност, особито код деце. Село нарочито страда од тетануса и од печагре („болест сиромашних људи“, нарочито у крајевима који се хране претежно кукурузом). Боља исхрана после рата није умањила алкохолизам, туберкулозу и сифилис. (Приметило се да је сифилис у толико чешћи у колико дуже траје рок службе у војсци). Држава је на свему овоме до сада мало радила.

Реформа је изазвала извесне промене и у културном и психолошком погледу. Неписменост је била огромна: у сеоским срезовима број неписмених достизао је у 1912 години 67,4% за мушке, а 84,2% за женске. Нешто горе је стојала Бесарабија, нешто боље Трансильванија и Буковина. До 1910 није било ни једне пољопривредне школе, ни такве наставе у опште. После рата је рађено у томе правцу: само 1923-4 установљено је 11 нижих пољопривредних школа. Основна настава траје сада седам година. Створено је много стручних, професионалних школа. На жалост, као и код нас, највећи број оних који сврше неку школу одлазе у чиновнике, док се мање од 10% посвећују практичној пољопривреди. Услед реформе, пољопривредне школе добиле су дosta земље за своја угледна и огледна имања. У јулу

1929 донесен је закон о пољопривредним школама, који упућује сваку школу да се развија према локалним потребама. Држава и приватне установе раде доста на образовању одраслих, ма да је све то још увек недовољно.

Што се тиче криминала, г. Митрани примећује да је поштење балканског сељака много веће него што се замишља на Западу: највише злочина долази од несрећених поседних односа (оскудица грунтовних књига). У погледу вере, може се рећи да је реформа утицала неповољно по цркву, јер се после ње сељак осетио еманципован, и у свештенику више не гледа велики ауторитет, нити се боји цркве као раније. Ипак се јављају извесне верске секте, али њих воде сами сељаци, а не свештеници.

За психологију сељака значајна је још појава извесне класне свести. „Известан дух независности струји кроз сељачке масе“, примећује г. Гога. Сељаци се сада питају: „Ко смо ми? Шта смо? Колико нас је? Шта дајемо, а шта примамо?“ Кад прођу поред варошанина или господина, не кажу више „љубим рuke“, већ „добар дан“. Са села беже не бедни сиромаси, већ имућнији сељаци, сеоска елита: тачно као у Србији. Још једна сличност: „Румун се, вели духовито г. Карп, рађа као питомац, живи као чиновник, и умире као пензионер.“ Аграрна реформа је још појачала ову диференцијацију, између села и града и на самом селу. Па ипак, у пркос очекивањима комуниста, село још увек остаје једна целина према граду. После аграрне реформе оно је компактније него пре, кад је тамо седео бојер или његови чиновници. Друга важна промена: реформа је убила бунтовни и револуционарни дух међу сељачима. Они се буне против злоупотреба и неправде, али траже легална средства да то исправе. Не боре се против краља и централне владе, већ, на против, у њима гледају сталан апелациони суд. Нису против својине, чак ни против туђе: „ни један сељачки глас се није чуо, вели г. Митрани, да земљу треба да добију бесплатно.“

У политичком погледу, сељачки духови су дуго били обузети лозинком „земља и слобода“, као у Русији. Стварно, румунски сељак све до рата није имао ни једно ни друго. Светски рат му је донео и једно и друго, више него Француска Револуција: са земљом добили су и право гласа, које је европским сељачима врло дуго било ускраћено. Још једна разлика: на Западу се створила средња класа, и она је била носилац национализма и демократије; на Истоку, те средње класе није било, те су националистичку идеју морали носити само великопоседници. (Једино у Србији, њу су прилично рано прихватили сељаци, и то је оно што чини да је србијански сељак нешто изузетно.) Село је на Истоку било за државу и за властелу оно што су колоније биле за буржуазију западне Европе. И све тако до рата. Онда се пробудио успавани сељачки цин. У рату су страдали држава и њени дотадашњи носиоци. Настао је политички *vacuum*, услед чега је избила на површину једна потпуно нова класа: сељаштво.

У Румунији, поред бојера, постојала је и либерална, нарочито банкарска буржоазија. Она је успела да задржи неко време сељачки талас, и поред општег права гласа, које је дошло нагло, као и сама аграрна реформа. Либерална буржоазија је дуго практиковала стварну диктатуру. „Енглеска, вели писац, има устав који се извршује и ако није написан; Румунија има написан устав који се не извршује“. Сељаци још нису толико свесни ни толико организовани да узму у своје руке ствар демократије и уставности.

Сељачка странка, — основана тек после рата, од једне групе сеоских учитеља и свештеника, са малим бројем напредних варошких интелектуалаца, — узела је за програм 1) парламентарну владу и 2) задружну организацију пољопривреде, или краће: демократију и задругарство. Г. Митранија овај покрет потсећа на Радничку странку у Енглеској. То је, за њега: комбинација либералног инстинкта са социјалистичким идеалом, националне независности и интернационалне сарадње; ситан сељачки посед коригован кооперацијом; тежња да се васпостави равнотежа између села и града, која је била одвише прекинута на штету села.

Сељаштво више није стуб реакције и консервативности. Напротив, каже г. Гарофлид, „у аграрним земљама, демократија може да буде стварна само ако почива на средњем поседу“. А зар г. Шарл Сењобос није узвикнуо: „Који режим је више пацифистички него што је демократија сељака-сопственика? Од кад постоји свет, никад таква једна заједница није ни желела, ни припремила ни изазвала рат.“ По своме саставу, сељачка странка у Румунији мора неминовно закључује г. Митрани, да буде на левом крилу политичког фронта. Она ће бити „елеменат сталног националног развоја“, и гарантија против диктатуре, било беле било црвене. И тај политички и социјални резултат аграрне реформе изгледа њему сигурији него напредак на економском пољу: она ће увећати аграрну производњу, али се са више поуздана може тврдити да ће социјално и политички унапредити румунско сељаштво и румунско друштво у опште.

*

Књига г. Давида Митранија представља за Румуне једно национално богаство првога реда. Са њом они улазе у светску аграрно-политичку науку. О нашој аграрној реформи постоји једно лепо, али много мање дело г. Јозефа Матла, професора у Грацу. Да ли би било нескромно тражити од Карнегиеве задужбине да г. Митранија ангажује да сличан напор уложи за приказ наше земље и нашег сељаштва?

Б Е Л Е Ш К Е

Новија приватно-правна италијанска књижевност. — Ми смо већ имали прилике истаки, у „Архиву”, необичну плодност италијанских правних писаца. За њих се, у овом времену општега рекорда, може рећи да долазе међу народе који овде односе рекорд. Али није код њих, италијанских правних аутора, рекорд само у количини продукције него и у ваљаности, што није чест случај. Јер, ако је књижевна производња велика, она може не бити баш тако добра, а ако је добра, тада не мора бити знатна и по количини. Италијански правници раде и доста и добро, најбољи могућни случај у људској активности. Дакле, овде је и: *multa et multum* (non *multa sed multum*).

У прилог овога што кажемо, навешћемо само ниже означене радове италијанских аутора из области Приватнога Права.

Mario Ricca-Barberis, Diritto Processuale Civile. Esposto per tavole sinottiche. Siena. Editore Turbanti, 1929., стр. 78. [Грађанско Процесуално Право. Изложено у синоптичким (предгледним : од именице *Synopsis*: кратки предглед) таблицама]. Г. М. Рика-Барберис, проф. Универзитета у Турију (Torino), познат је већ читаоцима „Архива”: његови радови били су ту често предмет приказа или бележака. Горње таблице, које је Г. Р. Барберис посветио своме колеги, Г. Francesco Carnefatti, проф. Универз. у Падови (Италија), носе као мото: „...uno spirito... amico dell'evidenza... presidere deve tutte le scienze“ (један дух, пријатељ очигледности, то треба да руководи све науке): из „Regolamento per le scuole della ragione civile e canonica, dato da Ferdinand I, in Parma, il 8 ottobre 1769“ (из Уредбе о школама из области грађанске и канонске издате од Фердинанда I, у Парми, 8 октобра, 1769).

Guido Tedeschi, Volontà Privata autonoma. Estratto dalla „Rivista Internazionale di Filosofia del Diritto“, Anno IX — Fasc. VI, Roma, 1929, стр. 17. (Аутономија Приватна Волја. Посебни отисак из „Међународног часописа за Философију Права“ — један од најбољих правних часописа у Италији — који уређује чувени италијански правни философи, Г. Giorgio Del Vecchio, проф. Универзитета у Риму). Као што је познато, питање о аутономији волје

појединача јесте једно од најосновнијих у Буржоаском Праву, пошто је, у овом Праву, база привредних односа Приватно Право, који домен Држава оставља, у начелу, слободном уређењу појединача. На тај начин постоје, по Буржоаском Праву, два стваралачка чиниоца у правним односима: воља Државе (Јавно Право) и воља појединача (Приватно Право), с том напоменом да ова последња воља није оригинална (исконска) него изведена (дериативна), изведена из воље Државе (воље суверене), која је једина оригинална. Знамо да је Школа Природнога Права, напротив, узимала и вољу појединача у привредним односима (приватно-индивидуална својина, слобода уговарања) као оригиналну, т. ј. независну од воље Државе (то се изводило из начела слободе која је природно право човеково по тој Школи). Да приметимо да, од појаве комунистичких теорија, Школа Природнога Права, потиснута раније теоријом о Држави као једином извору Права, понова задобија земљишта као реакција против апсолутизма Совјетске Државе (као раније против владаљског апсолутизма). Разуме се да, у колико се друштво буде више развијало у антибуржоаском правцу, у толико ће и Приватно Право губити све више терена а, са њим, и аутономија воље појединача. И у опште, ако друштво буде еволуирало у смислу Хришћанске Културе т. ј. у смислу дужности које треба сасвим да постигну права, у толико ће и **воља** појединача као стваралац права све мање бити фактор: неће бити појединачне него опште воље, појединачи ће, аутоматски, ићи за том општом вољом, аутоматски или *свесно*. Биће и у друштву као и у Универзуму: радићемо по вољи нечега јачега од нас, исто оно што бива код животиња, биљака и минерала, с том разликом што су ови, животиње, биљке и минерали, **несвесни** своје немоћи а људи су је *свесни*.

Али Г. Tedeschi могао је слободно да узме за тему аутономију воље појединача, јер смо још далеко од доба када ће друштво пружати слику функционисања једног прецизног часовници, *слику реда*: још је и сувише воља и појединача и држава (међународни односи) аутономна да би нам друштво

и Човечанство могли давати сада што друго до слику *анархије*.

Аутор располаже необичном ерудицијом и познавањем не само италијанске него и стране стручне књижевности а посебице немачке (што, напослетку, није чудо када се човек зове: Tedeschii) како раније тако и новије (von Savigny, Trendelenburg, Windscheid — сва три њихова наведена дела: *System des neuzeitigen römischen Rechts, Naturrecht, Pandekten*, преведена су на италијански, Endemann, Hoelder, *Pandekten*, Kelsen, *Das Problem der Souveränität und die Theorie des Völkerrechts*, 1920., и: *Der soziologische und der juristische Staatsbegriff*, 1928., Danz, *Auslegung der Rechtsgeschäfte*, Eneccerus, *Lehrbuch*, von Thur, *Der allgemeine Teil*, von Bar, *Theorie und Praxis des Internationalen Privatrechts*, Zitelemann, *Lehrbuch*, Neumeyer, *Internationales Privatrecht*, 1923., Frankenstein, *Internationales Privatrecht*, Bd. II., Somlo, *Juristische Grundlehre*, 1917., Merkl, *Das Problem der Rechtskontinuität und die Forderung des einheitlichen rechtlichen Weltbildes*, у „*Zeitschrift für öffentliches Recht*“, 1926., Wenzel, *Juristische Grundprobleme*, 1920., Verdross, *Die Verfassung der Völkerrechtsgemeinschaft*, 1926., Stammier, *Theorie der Rechtswissenschaft*, 1923., Ihering, *Zweck im Recht*, Karlowa, *Das Rechtsgeschäft*, 1877., Ehrlich, *Die Tatsachen des Gewohnheitsrechts*, 1907., и: *Soziologie des Rechtes*, 1913., Bierling, *Juristische Prinzipienlehre*). И, у опште, италијански правници служе се врло много немачком правном књижевношћу, много више него Французи (мала и Французи, а нарочито од појаве Нем. Грађ. Законика, прате данас далеко више немачку правну литературу него преће — када су их, због њиховог слабога интересовања за интелектуалну активност Иностраница, називали *Европским Кинезима*). Откуда то долази? Можда отуда што се Италијани осећају сада политички ближи Немцима него Французима, иако су овим расло ближи (познато је да су сроднички односи једна од двеју крајности: љубав или мржња, ту нема средине ни неутралности): у осталом, и сам улазак Италијана у Велики Рат (1915. год.) на страни Споразумних Сила (Entente) није био много драговољан нити са одушевљењем (Италијани су, у души, пре били за неутрално државање). Или, због свога великога ин-

тересовања за културни рад Немца, Италијанима су Немци почели бивати симпатични: интелектуално зближавање два народа изазива и њихово зближавање политичко. У сваком случају, неоспоран је утицај Немца на Италијане у области Правних и, у опште, Друштвених Наука, што може да представља, свакако, и једну важну међународно-политичку чињеницу.

Исти писац, Г. Guido Tedeschii, објавио је, ове, 1930., године, и иссрпну студију: *La Promessa di Matrimonio nel Diritto Civile Italiano* (Обећање брака у Италијанском Грађанском Праву), Modena, стр. 45. И ова студија Г. Tedeschii веома је документована, са цитатима, нарочито, немачких дела (као, осим општих радова: Crome, *Grundlehren des französischen Obligationenrechts*, Manigk, *Willenserklärung und Willensgeschäft*, Gebhardt, *Zur bürgerlichen Glaubens- und Sittenlehre*, Goltha, 1895., E. H. Mayer, *Deutsche Volkskunde*, Strassburg, 1898., Scheurl, *Ehrerecht*, Planck, *Kommentar*, Eneccerus, Kipp und Wolff, *Familienrecht*, и ови радови који се тичу специјално питања о обећању брака: Cella, *Von Strafen unehelicher Schwangerungen, besonders von denen diesfalls gebräuchlichen Zwangskopulationen*, 1783., Stutz, *Die Rechtsnatur des Verlobnisses*, 1900., Glaser, *Die rechtliche Natur des Verlobnisses*, 1904., Dniestranski, *Zum Lehre von Verlobnis*, у: „*Grünhuts Zeitschrift*“, Wien, 1906.). Расправа Г. Тедески изишла је у часопису, такође, добро уређиваном, „*Archivio Giuridico*“ „Filipo Serafini“, Модена (Италија), чији су главни директори професори Универзитета у Риму, Г. Г. Pietro Bonfante и Giorgio del Vecchio. Студија Г. Тедески има за нас особитог интереса, пошто се код нас ради на изради једног општег Брачног Права (као дела Општега Грађ. Законика), а у тој партији морају бити и норме о питању које Г. Тедески овде расправља.

Од Г. Тедески имамо и расправу: *Forme volontarie nei contratti* (Estratto dal volume „*Scritti in onore di Alfredo Ascoli*“: т. j. посебни отисак из књиге: Списи у част Алфреда Асколи-а, чуvenога италијанскога научника), Messina, 1930., стр. 19. (Слободна — вољна — форма код уговора). Као што је познато, у садашњем Праву, правило је да се, за изјаву воље, не тражи никаква нарочита форма. Отуда су и уговори, у начелу, неформални, кон-

сенсуални. Тек, по изузетку, Објективно Право захтева извесну форму (специјално исправу, приватну или јавну), за важност изјаве (једнострани или двостране) воље. У том случају имамо формалне или свечане (ad solemnitatem) правне послове. Иначе је форма само ad probationem и њено одсуство не повлачи неважност а још мање непостојање правног посла (док, међутим, одсуство форме чини да правни посао не постоји): § 125. Нем. Грађ. Зак.: „Ein Rechtsgeschäft, welches der durch Gesetz vorgeschriebenen Form erlangt, ist nichtig...“). Али, странкама стоји на вољи да, и код једног иначе (т. ј. по закону) неформалног посла, уговоре нарочиту форму и тада дотични правни посао постоји тек ако се испуни уговорена форма (§ 541. Срп. Грађ. Зак.: „Но ако се уговорајућа лица нарочито на писмени уговор сложе, онда се само са потписом као закључен сматра“. В. и § 884. Аустр. Грађ. Зак., Нов. III., § 92.).

Г. Тедески расправља ово питање на врло јасан и убедљив начин: између осталога, говори он о правном значају и дејству (учинку) уговора о форми правног посла, обазирију се, осим на италијанску, још и на књижевност француску (н. пр. René Demogue, *Traité des obligations*, t. I., 2., Paris 1923.), аустријску и немачку. Да приметимо да се други дес. §-а 125. Нем. Грађ. Законика, горе наведенога, овако изражава о том случају: „Der Mangel der durch Rechtsgeschäft bestimmten Form hat im Zweifel gleichfalls Nichtigkeit zur Folge“ — т. ј. и тада се сматра да правни посао не постоји. У истом смислу и Schweizerisches Obligationenrecht vom 30. März 1911, § 16.: в. Taschenausgabe овога закона од Dr. H. Oser-a, Bundesrichter, 5. Aufl, Bern, 1923., S. 5. и 6. О питању којим се бави Г. Tedeschi в. за наше, Српско, Право: Д-р Драг. Аранђеловић, *Основи Облигационог Права*, Београд, 1929., стр. 71. и 72. Односно Аустр. Права в. Dr. A. Ehrenzweig, *System des österreichischen allgemeinen Privatrechts*, Bd. II. Hälfte 1., Wien, 1920, S. 142. („gewillkürte Form“).

Mario Rotondi, проф. Универзитета у Павији (Италија), није само један од најбољих италијанских цивилиста него је он и један врло активан организатор. Његова збирка: „Studi di Diritto Privato italiano e straniero (diretti da Mario Rotondi prof. ordinario nella R.

Università di Pavia“) издала је, убрзоједно за другим, три дела врло важна и по обиму и по предмету и по обради. (Сва три су изишла као: *Publicationi dell' Istituto di Diritto commerciale comparato della R. Università di Pavia*). а) *L'Associazione in partecipazione* пер il Dott. Oscar Caroselli con introduzione di Mario Rotondi: *Dogmatica e Diritto Comparato*, Padova, 1930., стр. 192. Аутор, Г. Caroselli, бави се оном врстом друштава са привредним (не, дакле, научним или етичким циљем) која се називају, у нашем, Српском, Праву: друштва за делимичне (почесне) спекулације и о којима имамо прописе у нашем Трговачком Законику од 26. Јануара, 1860. год. (§§ 46. à 49): то је, дакле, четврта категорија трговачких друштава поред оних обичних три: јавнога друштва (ортаклука), друштва командитнога и акционарскога (по терминологији Трг. Законика: бе-зименога, société anonyme) о којима је пређе говорио Трг. Законик (§§ 31. à 38., 41. и 44.) а потом Закон о Акционарским Друштвима од 10. Децембра, 1896., изменењен Законом од 17. Новембра, 1898. (Да додамо и пету категорију трг. друштава: друштва са ограниченим одговорношћу која су нарочито у Немачкој развијена: Die Gesellschaften mit beschränkter Haftung, G. m. b. H. Та друштва ушла су у Франц. Право тек Законом од 7. Марта, 1925. год. О том друштвима у нашој правној књижевности в. М. М. Станојевић, Друштва са ограниченим одговорношћу, „Бранич“, Београд, год. 1905. стр. 17.). Друштво за делимичне спекулације није потпуно друштво: оно је ао, друштво, само у односима другара, садругара, док то није *prema strećima* (као што је то случај са она друга четири друштва). Зато се, у Француском Праву, та друштва и не зову: les sociétés negro les associations en participation: в. чл. 47. à 50. Франц. Тргов. Законика (од 20. — 25. Септ. 1807. ступио на снагу 1 Јануара, 1808., по н. к.), изменењени Законом од 24. Јуна 1921. год., и. к. (в. текст овога Закона код A. Carpentier, prof. à la Faculté de Droit et avocat à Paris, *Code de Commerce*, París, 1926., стр. 15. à 17., са наведеном јуриспруденцијом Франц. Касационога Суда; о истој врсти друштва у Франц. Праву в. и E. Thaller, *Cours élémentaire de Droit commercial à l'exclusion du Droit maritime*, septième édition, revue et mise à jour

par Jean Pergou, Paris, 1925., p. 321, et suivantes). Отуда, друштва за делимичне спекулатације (ове могу имати за предмет само један или и више за себиных послова: због тога им и такво име) не објављују се, немају своје фирме, она су, за трећа лица, тајна (зато их Немци и зову: „Die stille Gesellschaft“, в., и пр., Ellinger, *Die stille Gesellschaft*, 1910., Loewy, *Die stille Gesellschaft in ihrem Verhältnis zu der Gesellschaft des bürgerlichen Rechts*, Berlin, 1910., Staub, *Kommentar zum HGB*, 10. Aufl., 1920.), она не-мају карактер правне личности, сваки другар ради у своје име (слично, да-ке, комисионарству) и могу се дока-зивати свима доказаним средствима. (О друштвима за делимичне спекула-ције в., у нашој стручној књижевности, Спасоје Радојичић, *Основи Трговачког Права*, Пето издање, Београд, 1926., стр. 88. и 89. За деобу тих друштава надлежни су, код нас, обавезни из-брани судови: §. 434. Грађ. Суд. Пост.)

Писац, Г. Caroselli, излаже најпре, опширно и са великом ерудицијом, историски развитак ове установе (Parte I, Il problema della partecipazione. — Cenni storici: pag. 25. à 114.) а, затим, прелази на Модерно Право где се за-држава на Законодавству Француском, Белгиском, Немачком и Италијанском (Parte II, pag. 117 à 135.) и, најзад, говори специјално о истој Установи у Италији (Parte III, pag. 139 à 186). Г. аутор располаже богатим познавањем дотичне стране литературе а особито немачке, од које смо ми горе навели, по аутору, извесна истакнута дела.

Предговор, тако пун интересантних и сугестивних мисли и из области Правне Философије, који се налази у књизи Г. Caroselli, јесте уводно пре-давање Г. M. Rotondi (тема: „Il Diritto come oggetto di conoscenza“ — Право као предмет сазнања) одржано 27. Но-вембра, 1926., на Универзитету у Па-вији (Prolusione letta, iniziando i corsi nella R. Università di Pavia).

6). *Le Comunioni tacite familiari* пер il Prof. Angelo Verga, Padova, 1930., стр. 302. (Прећутне породичне заје-днице). Ограничавамо се, за овај мањ, на прибележавање наведенога рада Г. Verga, рада који има толико значаја за наше Право, у коме постоје поро-дичне задруге, стим да, доцније, напишемо о њему један опширни при-каз у „Архиву“ где ћемо покушати повући паралелу између ове правне

установе италијанске и наше породичне задруге. (Г. Caroselli је, у осталом, познавалац и Југословенскога Поро-дичнога Задружнога Права које, такође, наводи у својој тако документованој књизи).

b) *La Mora del debitore requisiti nel Diritto Romano e nell Diritto Italiano*. Per il Dott. Alberto Montel, assistente nell' Istituto giuridico della R. Università di Torino. Publicazione dell' Istituto di Diritto commerciale comparato della R. Università di Pavia, Padova, 1930., стр. 318. (Доцња дужникова Услови по Римском и Италијанском Праву) Ово опсежно дело Г. Д-ра Алберта Монтела, асистента у Правном Институту Краљ. Универзитета у Ту-рину, изшло је као трећа свеска (Vol. III.) збирке, горе већ наведене: „Studi di Diritto Privato italiano e stra-nier“ Познато је да, у Праву, постоје две врсте доње (mora), доцња пове-риочева, mora creditoris (§§ 889. и 895. Срп. Грађ. Зак.: в. и § 2. Зак. о Јав-ним Бележицима од 11. Септембра, 1930. год., објављен 26. истога месеца, по чијем §-у 2. дужници ће, када по-верилац неће да прими исплату, по-лагата новац код бележника) и доцња дужникова, mora debitoris (§§ 602., 606., 607., 883., 886., 887., 888. Срп. Грађ. Зак.). Као што се види из наслова књиге, Г. Монтел се бави доњом дужником (разуме се да је, прет-ходно, морао говорити, колико је требало, и о мори повериочевој и, укратко, упоредити их: в. *Introduzione*, 2. *Mora debitoris e mora creditoris*), како у Италијанском тако и у Римском Праву. Већ сама обимност дела пока-зује колико је исцрпно Г. аутор по-значао предмет којим се овде бави: и те-орију и књижевност као и италијанску, судску праксу. Заиста, може се рећи да, после једне књиге од 318 страна само о дужниковој мори, не би се више имало шта казати о овој теми. Специјалисање, у свима наукама, данас је толико далеко отишло, да, изгледа, неће остати ништа за доцнија поко-љења. Само, рад на Науци сличан је пењању уз брдо: што се човек више пење, све је хоризонат већи (аеро-планси су дошли да га прошире изнад сваког хоризонта на земљи па и онога са најузвишеније планине): што год Наука више напредује, све више остаје јој да ради и открива, и тако непре-стано, у бесконачност, док човек, је-дном, можда, не увиди сву бесциљност

своје научне делатности: човек личи овде на дете које би жело да рукама ухвати месец!

Mario Cabassi, assistente all' Istituto di diritto commerciale comparato della R. Università di Pavia, *Azioni di comando con responsabilità sussidiaria*. Estratto dalla "Rivista del Diritto Commerciale et del Diritto Generale delle Obligazioni", Anno XXVIII — N. 1 et 2 — Parte I. Milano, 1930., стр. 7. Аутор говори, поводом рада: Rudolf Müller Erzbach, *Umgestaltung der Aktiengesellschaft zur Kerngesellschaft verantwortungsvoller Grossaktionäre*, Berlin, 1929., о неповољном положају малих акционара (т. ј. са малим бројем акција често само са једном) према великим и привилегованим акционарима и о питању како се права малих акционара, тако изложена оштећењу, могу обезбедити против свемоћи великих и привилегованих акционара. Г. Cabassi наводи покушаје, у овом погледу, немачких правника, а, наиме: Nussbaum, *Aktionar und Verwaltung*, Berlin, 1928., и један пројекат за реформу акционарских друштава од Kunz-a, објављени у познатом немачком часопису: "Zeitschrift für Ausländisches und Internationales Privatrecht", Berlin, год. I., стр. 422., као и законодавство о истим друштвима у Сједињеним Америчким Државама, а према подацима Г. Georg-a M. Hamburger-a у Schlegelberger-овом: "Rechtsvergleichender Handwörterbuch für das Zivil- und Handelsrecht des Auslandes", Berlin, 1929. Ова студија Г. Cabassi, написана марљиво и јасно, од актуелнога значаја је и за нас, пошто се сада ради на изједначењу, и у Краљевини Југославији, Акционарскога Права. Као што смо сазнали, норме о акционарским друштвима (изгледа да су оне већ састављене) биће унесене у нови општи (југословенски) Трговачки Законик (како је и код нас, у Србији, било до закона о Акционарским Друштвима од год. 1896.) од кога је, као нацрт, један велики део већ готов (у Министарству Правде).

Ж. М. Перећ

Радови Г. проф. А. Потолинија.
Prof. Alfredo Pozzolini, *La fisionomia scientifica della Legislazione penale italiana*. Prelezione di Istituzioni di Diritto Penale per l' anno academica 1929—1930 detta nella Regia Università di Pisa il 14. Dicembre 1929. Pisa 9³⁰. стр. 15. (Научна физионо-

мија реформе Италијанскога Кривичнога Законодавства. Увод у предавања о Установама Кривичнога Права за академску годину 1929.—1930. Краљ. Универзитета Pisa 14. децембра, 1929. год.). У овом своме уводу, Г. Pozzolini, који је, такође, познат читаоцима "Архива" (Г. Pozzolini је један од најистакнутијих италијанских криминалиста), пошто је, најпре, говорио о раду на реформи Италијанскога Кривичнога Законодавства, задржава се, потом, специјално на Нацртима Итал. Кривичнога Законика од пок. Е. Ferri (1921.) и А. Rocco (1927.—1929.), упоређујући их са гледишта основних начела којима су се редактори руководили у својим пројектима. Ми смо у једној ранијој белешци у "Архиву" имали прилике да укажемо на разлике, у схватању битности и задатака Кривичнога Права, између Е. Ferri и А. Rocco.

A. Pozzolini, *L'elemento psicologico dei delitti colposi*, Pisa, 1930., стр. 10. Објављено у: "Annali delle Università Toscane", Estratto n. 1 dal. Fasc. I (Scienze giuridiche, morali, storiche, filologiche) т. ј.: Психолошки елеменат у преступима кулпозним (из нехата). Г. Pozzolini разматра овде уобичајено и опште учење (*L'insegnamento comune*) да се кривична дела деле у две основне категорије: на дела *dolosna* и *kulpzona*; код првих је субјективни елеменат *dolus* (намера да се, чињењем или нечињењем, учини дотични кривично дело): *delitto secondo l'intenzione* (*dolus* може бити и само *dolus eventualis*) а код других *culpa* (погрешка): *delitti contro o senza l'intenzione*. Г. Pozzolini спори тачност те деобе по основу субјективнога елемента а, наиме, *culpa* није субјективни елеменат у смислу Кривичнога Права: у овом Праву, субјективни елеменат претпоставља сазнање, код деликвента, да, својом позитивном или негативном радњом, врши једно противправно дело забрањено и кажњиво Објективним Правом, док то оскудева код кулпознога дела: субјективни елеменат овде састоји се баш, напротив, у свесности деликвента да он не предузима ништа противправно (*L'elemento soggettivo nei delitti colposi è costituito dalla coscienza di non operare illecitamente in relazione all'evento dannoso o pericoloso*). На десет, доста великих страна, Г. аутор развија даље своју, тако интересантну и сугестивну, мисао, објашњујући, најпре, како је дошло до те

погрешне теорије да је, код кулпозних дела, culpa субјективни елеменат кривичног дела: по њему culpa је просто *машерна или елеменат*. И, заиста, остављајући на страну шта је culpa, можемо рећи, са позитивношћу, шта она није: она није онај *морални* елеменат кога мора бити у сваком кривичном делу (ми овде апстрактујемо онај кривична дела која се састоје у прекрајашу извесних законских забрана, као што су, н. пр., полициске или финансиске забране, где се не води рачуна о моралном елементу: када ко, н.пр., не пријави своје млађе, он ће бити кажњен без обзира на његове *намере* код непријаве); када н. пр. неко, својом *непажњом*, кога обрани, та непажња не може се, са гледишта моралнога елемента и субјективности, ставити на равну ногу са *намерном* обраном. И зато, по правилу, противправне радње где је била само culpa (па ма она била и culpa lafa, grote be Fehlfähigkeit) не повлачи кривичну казну него само обавезу накнаде штете: такве радње називају се *грађа-ски преступи* (деликти), за разлику од *кривичних преступа* или деликате (те изразе узимамо овде у ширем смислу где они обухватају и злочине) који, осим обавезе накнаде штете, имају за санкцију и *казну*. Изузетно тек Објективно Право кажњава и кулпозне радње т. ј. *грађански преступ* (и тако га претвара у кривично дело), специјално онда када се тиче правних добара која, као што је човечји живот, Објективно Право нарочито штити; ту казна има само и једино *државен-штавни* карактер: карактер одмазде или поправке она ту не може имати, када, код учиниоца, нема *намере* за извршење кривичног дела. Culpa то је: *errare humanum est* и ту не може бити говора ни о талиону (*la reine du talion*) ни о поправци кривца јер нема кривца (у смислу субјективно-моралном).

Од истог писца је и студија: *La Sociologia Criminale nella definitiva sistemazione dei pensiero scientifico di Enrico Ferri*. Messina, 1930., стр. 17. (Криминална Социологија у дефинитивној систематизацији научне мисли Еврика Фери-а). Estratto da „Il Pensiero Giuridico — Penale”, Anno II Fasc. 1. (Часопис, добро уређивани, који, као што то већ знају читаоци „Архива”, излази у Месини, Италија, под дјиректорством криминалиста италијских Г. Г. проф. Girolamo Penso и адв. Giu-

seppe Calderone, сарадника „Архива“ У овој својој студији, Г. Pozzolini бави се познатим делом E. Ferri-a, *Sociologia Criminale* (Quinta edizione riveduta ed ampliata con note a cura di A. Santoro, volumi due, Torino 1930., Unione Tipografica Editrice Torinese). Г. аутор упоређује најпре *Криминалну социологију* Фериеву из год. 1900. (четврто издање) и год. 1930. указујући на утицај који је, по Ferri-ево схватање Кривичнога Права, имало његово приступање социјализму. Затим Г. Pozzolini излаже ранију опозицију криминалиста према Позитивној Школи Кривичнога Права и садашњу научну позицију Фериевога система. У рубрици 3. говори о: „Il principio della responsabilità sociale“ (о начелу друштвене одговорности: т.ј. само друштво носи, такође, одговорност за кривична дела појединца); у рубрици 4.: „Impossibilità dell'applicazione del principio della responsabilità sociale in un sistema di diritto penale attuale“ (Немогућност примене начела друштвене одговорности у једном систему садашњега Кривичнога Права). У даљем разлагању Г. Pozzolini говори о борби класа („lotta di classe“) као о критеријуму за стварање (formazione) норме Крив. Права, о Кривичном Праву и Криминалној Социологији, о смртој казни, о пороти (glurati). Расправа Г. Pozzolini представља једно збијено а при том врло јасно излагање једнога од најосновнијих питања Крив. Права: колико у преступу има кривице до преступника (ако се, наравно, апстрактује проблемом о слободној вољи) а колико до друштва односно Државе и онда, ако има кривице и до ове, како она може, као сакривац, да суди преступницима?

Ж. М. Перећ

Нови чешки часопис за социологију. — И поред великог броја научних и других часописа чешких који радо дају места стручним социолошким радовима, ипак се јавила идеја о једном чисто социолошком часопису. Та идеја остварена је од групе угледних научника, сарадника и ученика Г. Т. Масарика, садашњег претседника Чехословачке Републике.

Sociologická revue почела је да излази ове год. под уредништвом Г. Г. проф. И. А. Блахе, Ј. Л. Фишера и Е. Шалушине. Часопис излази у издању Социолошког семинара Масариковог универзитета у Брну. Годишња претплата (4 свеске) износи за нашу

земљу 180— дин. (Sociologická revue, Brno, Falkensteinova 14).

Прва и друга свеска овог часописа изашле су уједно, као двоброј. На уводном месту објављено је писмо поznатог социолога и Масариковог ученика, Г. д-ра Едуарда Бенеша, министра спољних послова у Чехословачкој. У њему Г. Б. истиче главне задатке С. р. Пре свега, она би имала да помогне систематској организацији чешких социолошких радова, да би социологија могла да реши многе нове проблеме који су се јавили обновљањем самосталне чешке државе (Например, у својим појединим деловима чешко друштво представља различите ступњеве развитка економског, политичког и културног; диференираје села; однос појединача и државних организација итд.). Затим, по Г. Б., нарочита дужност С. р. биће обавештавање иностранства о социолошкој књижевности не само свих словенских земаља, већ и малих народа средње и источне Европе.

После увода Г. Бенеша, долазе ови озбиљни и занимљиви научни радови: проф. И. А. Блаха (Брно) „Масарик и наука“; М. Шайловал, претседник Украјинског социолошког института у Прагу, „Масарик као социолог“; доц. Ј. Л. Фишер (Оломоуц) „Две студије о Масариковој социологији“, проф. П. Сорокин (Минесота — С.А.Д.) „Експериментална метода у друштвеним наукама“; Фр. Модрачек „О теоријама друштвене еволуције“; проф. К. Бугле (Париз) „Од породице до синдиката“; проф. Г. Ришар (Бордо) „Диференцирање народних склуптина и почети претставничке демократије“; Р. Колар „Рационализација администрације као проблем морала“; проф. Е. Шадупни (Праг) „Мисли О. Брезине о религији“; доц. Мијо Мирковић (Суботица) „Социјална доктрина Светозара Марковића“.

С. р. створила је нарочиту рубрику под именом „Словенска социологија“ у којој ће објављивати критичке прегледе развоја социологије у појединим словенским земљама. У овом двоброју објављени су почети два прегледа (Пољска и Украјина).

За овим иде општаријан (стр. 107—190) критички преглед социолошке књижевности. Овде нарочито пада у очи не мали број радова чешких социолога. Најзад, преглед чешких и страних часописа и библиографија социолошке литературе (194—218).

Топло препоручујемо читаоцима „Архива“ овај словенски социолошки часопис који је, захваљујући својим уредницима и сарадницима, достојан претставник чешке социологије.

М. В. Симић

Rudolf Kramer, notar v Brežicah, Menice, menični protesti in drugo po novem meničnem zakonu, Ljubljana, 1930, (сопствено издање, Delniška tiskarna d. d.). — Стр. I—XIV и 1—178, — У врло укусном издању појавила се ова књижница т. з. бележничке књижевности. Њен је циљ чисто практични. То су обична упушта за јавне бележнике у манипулисању са меничним законом, уредбама за његову примену и законом о таксама у вези са меницом. Као таква књига садржи прво један врло детаљан регистар, један сумаран увод, затим централни део — једно практично препричавање меничног закона и објашњење до каквих могућности примене пред јавним бележником може дати повода законски текст и најзад збирку формулара (двадесет осам образца) о исправама које јавни бележник саставља у вези са меничним законом.

Ако погледамо ову књигу она је врло марљиво састављана и писана тако да се са врло мало правничког знања, лако може добити обавештење о појединим случајевима. То је њена добра страна. Али у томе је обично и штетна страна ових и оваквих књига и књижица. Све јасно — све разумљиво у закону — образац неотступан за све. Један велики број практичних правника врло радо се користи оваквим делима и примењује њихове препоруке без резерве. То несумњиво олакшава рад. Али то квари уобичајени и потребан ред ствари у примени и развоју права. Убија се дух самосталности, иницијативе, довитљивости, животно нужног тумачења. Право се профанише обичним шаблонизирањем. Шаблон откаља проблеме. Он све своди на типове недовољне да све реше и да све добро реше. Зато излађење оваквих књига је врло непропоручљиво за правни живот. Нарочито је рђаво зато што се често, то је утврђен факат, помоћу њих „оспособљава“ помоћно особље бележничких канцеларија да свршава техничке послове преписујући текст формулара и попуњавајући их дословице. И то данас кад ни менично право више није онако строго формално као што

је некада било и када се пуно самосталних спорних случајева јавља на сваком кораку (па и при протестовању менице — уписивање приговора и т. д.) тако да се они не могу решити без стварног правничког размишљања и знања.

Зато и ако посебице посматран рад г. Крамера значи један савестан и пажљив посао који заслужује препоруку, ипак начелно оваква дела школе угледу и пивоу правничког реда јер одвође шаблонизирању оних који нису способни ни вољни да прате узроке забог којих се дошло до шаблона већ се задовољавају доктатичним прихваташњем самих шаблона.

Д-р Милан Ф. Бартош

Зборник знанствених расправа.

— Седма књига овог Зборника кога издаје професорски збор правног факултета у Љубљани, за годину 1929 — 30 изашао је из штампе. У њему су објављене ове расправе: Рационализација привреде од Г. д-р Александра Билимовића; Правни институт „Klausel allgemeiner Landschadenbunde“ у словеначким земљама од Г. д-р Метода Доленца; Систематика прве хеитске правне збирке (К Во VI 3) од Г. д-р Виктора Корошца; Католичка

црква и њено право у поратно доба од Г. д-р Рада Кушеја; Спорови о основним појмовима права застарелости од Г. д-р Станка Лапајне; Личност злочинства у модерном кривичном праву с нарочитим обзиром на кривични законик Краљевине Југославије, од Г. д-р Александра Маклецовића; и Акционарска друштва дравске бановине у деценији 1919—1928 од Г. д-р Албина Огриса. На крају сваке расправе додат је кратак словеначко-србохрватски речник, који ће омогућити свима правницима наше Краљевине читање ових најбољих научних радова објављених на словеначком језику. На крају Зборника су две некролошке белешке о преминулим хонорарним професорима д-р Карлу Шавнику и д-р Францу Водопивцу.

И. П.

Криминална техника, предавања г. проф. Сергија Трегубова на Криминалистичком институту Правног факултета у Београду, изашла је из штампе у издању истога института. Цена 50.— дин. (Криминалистички институт, Топличин Венац 19, Београд)

НОВЕ КЊИГЕ

J. Péritch, Professor der Rechte a. d. Universität Belgrad, Die Wiederaufnahme des Strafverfahrens nach dem neuen Jugoslavischen STPO. vom 16. Februar 1929. Sonderabdruck aus der „Monatsschrift für Kriminalpsychologie und Strafrechtsreform“, Jahrgang 21 (1930), Heft 10, S. 577 — 581.

Dr. Metod Dolenc, Slovenska ljudska sodišča v dobi od 16. do 18. stoletja. Zabreb. 1930, str. 55. Preštampano iz 239. knjige „Rada“ Jugoslovenske akademije znanosti i umjetnosti.

Prof. Giorgio Tasic, dell' Università di Lubiana, Sulla metodologia di alcuni concetti in diritto pubblico. Estratto dagli „Studi di diritto pubblico in onore di Oreste Ranelletti“, p. 20.

Le Raport sur la Situation de l'Artisanat en Yougoslavie, présenté au Ier Congrès International de l'Artisanat ayant lieu à Rome les 20—22 septembre 1930. Belgrade, 1930, p. 16. Edition de la Confédération Nationale des Associations et Corporations Artisanales.

Zbirka konvencija Medjunarodnog Biroa Rada u Ženevi. Izdanje Centralnog Sekretarijata Radničkih komora u Beogradu. Beograd, 1930, str. 62.

УРЕДНИК

Д-р ЧЕДОМИЉ МИТРОВИЋ
Молерова ул., 37. Тел. 3-44 и 19-15.

ВЛАСНИК У ИМЕ ПРАВ. ФАКУЛТЕТА

СЛОБОДАН ЈОВАНОВИЋ
проф. Београд. Универзитет а

АРХИВ

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ГОД. XX ДРУГО КОЛО

25. Децембар 1930.

КЊИГА XXI (XXXVIII) Бр. 6.

КАРЛ БИХЕР.

Карл Бихер, познати немачки економист, умро је прошлога месеца у 84. години живота. Рођен 1847, син ситног сељака из западне Немачке, који се тешко пробија кроз школу, да би при kraју ипак завршио школовање класичних језика на универзитету, средњошколски наставник на разним, и приватним, средњим школама у току више година, постаје случајно сарадник великог немачког демократског дневног листа »Frankfurter Zeitung«. У једном његовом приказу неке привредне изложбе, уредник је открио и бистро новинарско око и солидну спрему. Ускоро затим напушта средњу школу и улази потпуно у редакцију. Класичан филолог постаје економски сарадник најугледнијег немачког дневника. У годинама, које је провео у уредништву тога листа дата му је прилика да добије преглед немачког привредног живота, да уочи интересне сукобе (борбе око немачке царинске тарифе) у првом деценију егзистенције немачког царства и да посматра дејства акумулације капитала у периоду просперитета немачке привреде. Франкфуртски архиви и библиотеке пружају му обиље материјала за његове историјске студије. Овај класичан филолог са солидном филозофском и историјском спремом и бистрим очима сиромашног сељака из краја где се врши нагао процес индустријализације, дубоко упија у себе искуства, која стиче у уредништву органа финансијског центра Немачке. И кад доцније напушта новине и постаје приватни доцент економије на универзитету у Минхену, затим професор народне економије у Дорпату, Базелу, Карлсруе (на технички) и Лайпцигу, где ће да остане дефинитивно преко 35 година, трагови његовог порекла, школовања и ранијег занимања остаће у његовом животу и раду. У животу остаће сељачки несавитљив и тврд. У научном делу испољиће се иста тврда истрајност, велике линије класицизма и живо посматрање новинара. Отуда велика популарност његових књига. Бихеров „Постанак народне привреде“ био је деценијама најчитанији немачки увод у народну економију. И ако ово дело садржи само две свеске самосталних Б. чланака и предавања, још пре десет година 1920. г. изашло је његово 15. издање.

1. Општи значај Бихеровог рада. Као народноекономски писац, Б. улази у низ одличних представника млађе историјске школе у Немачкој, која је продужила рад Рошера, Хилдебранда и Книса, једним делом Карла Маркса, а у чије редове поред

Шмолера улазе Шефле, Брентано, Бихер, Сомбарт и др. Од осталих преставника старе и нове историјске школе, Б. се одваја у позитивном правцу тиме, што има много јачу тенденцију ка апстракцији, што на основу конкретних испитивања поставља тезе о законитостима у привредном развитку, па чак, на основу сопствених опажања, као и класичари, поставља универзалне економске законе. Ова апстракција није никад потпуна, као код Маркса. И кад израђује своје научне тезе, Б. се увек користи својим доживљајима на селу и на сеоском газдинству, на коме је као дечак радио, својим темељним познавањем грчких и латинских класика и својим новинарским истраживањем. Његова су дела пуна слика сеоског живота, цитата из класика и посматрања једног слободног новинара. Он је мање борбен, нарочито у социјално-политичком правцу, од једног Луја Брентана, мање улази у питања дневне политике од Шмолера, — али није мање упорнији од свију у својим тезама, своме убеђењу, у своме тражењу чистоће научног рада, у своме наглашавању апсолутне независности научника (независности нарочито економиста од организација интересената, од комора, синдиката, трестова). У својој начелној борби за истину и слободу истраживања, Б. иде тако далеко, толико је чиста и начелна његова борба да одлучно и доследно противствује против стварања економско-научних института, које би финансирала немачка привреда, односно привредне организације. У давању помоћи научним институцијама од стране организација интересената види опасност по духовну самосталност научника, угрожавање слободе истраживања, упућивање науке да се стави у службу не интереса привреде и народнопривредне целине, него интереса појединачних привредних (капиталистичких) група. Ова Бихерова борба је, нарочито од 1905.—1914, уперена против организовања великог научног института у Килу (организатор Бернхард Харис) и против доношења на лајпцишку катедру професора Рихарда Еренберга. Најинтересантнија је свакако његова стална и створена борба противу штампе, т. ј. противу новина. У ствари то је борба за слободу штампе, али не само за слободу од законских прописа него пре свега, за слободу од утицаја интересената. По Б., новине имају да служе само истини, новинари морају бити у свом новинарском раду потпуно слободни и независни, њихово писање мора да буде само производ њиховог слободног уверења. У својој расправи о анонимности у новинама (која обухвата 46 страна и објављена је за време рата (1916/17) у »Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft«) одлучно поставља тезу, да ће се стање и ниво новина тек онда моћи да побољша, кад све, што се у њима штампа, буде носило потпис аутора, односно знак Агенције. При универзитету у Лајпцигу, Б. је основао Институт за новинарство, који је водио до своје смрти.

Б. није дао једно велико дело, као заокружени систем свог научног посматрања. И у томе се разликује од осталих истакнутих представника немачко историјске школе и немачких „ка-

тедер-социјалиста". Његови су радови претежно монографије, као што је опсежно проучавање структуре становништва у Франкфурту на Мајни у 14. и 15. веку, „Рад и Ритам“ или су расправе и студије, као „Почеци новинарства“, „Пропаст заната“, „Подела рада“, „Координација рада и радне заједнице“, „Расчлањење рада (Arbeitsgliederung) и стварање социјалних класа“, итд. Двадесетосам оваквих расправа ушло је у његов „Постанак народне привреде“ (951 страна, две свеске). Друга збирка његових радова садржи историске студије („Диоклецијанов таксени закон“ и др.). Највећи број радова штампао је у »Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft«, чији је сарадник био неколико деценија, а после Шефлеове смрти и дугогодишњи уредник. У економској науци (и ван граница Немачке) највише је Б. познат по својим тезама о фазама привредног развитка, које знатно одударају од популарне Хилдебрандове теорије о неутралној, новчаној и кредитној привреди, затим законом о производњи у маси. Илустрација и објашњење постанка рада од игре и посматрање узајамне повезаности између оба ова елемента улази више у економску социологију.¹⁾

II. Учење о развојним фазама. Бихерово учење о развојним фазама народне привреде заснива се на мерењу односа, који у једном одређеном периоду времена постоји између производње економских добара и њихове потрошње. За разликовање и разграничење једне фазе развитка од друге, од битне важности је дужина растојања и пута, који мора једно добро да превали, да би од произвођача дошло до потрошача. Са тог полазног глеђишта и са тим мерилом, (за разлику од свог предходника Хилдебранда, који као мерило узима стање, организацију и форме измене добра), — Бихер долази до своје конструкције трију фаза развитка, кроз које је морао да прође развитак народне привреде свих европских народа (бар народа централне и западне Европе). То су: 1. фаза затворене кућне привреде, (све што се у кућној привредној заједници производи, у њој се и троши, без промета); 2. фаза градске привреде (производња за муштерије, директна измена између произвођача и потрошача градских и сеоских; произведена добра од привредне заједнице, која их је произвела прелазе одмах непосредно у заједницу, која ће их потрошити) и 3. фаза народне привреде (производи се роба за промет и непознате потрошаче; пре но што роба дође до последњих потрошача, роба се промеће и пролази кроз неколико привредних јединки).

Али пре но што долази уопште до организоване производње у кућној заједници, пре но што је човек уопште почeo да ради,

¹⁾ У нас је Бихер, нарочито делом „Рад и ритам“ извршио велик утицај на Драгишу Лапчевића. Лапчевић под утицајем Б. налази да је н. пр. отегнут говор Ужичана последица сточарског занимања, брез говор Пиротанаца последица земљорадничког занимања (говоре темпом коњског топота). И у Лапчевићевим економским запажајима, и скицима привредног развитка предњих крајева Србије, утицај Бихеров је очигледан.

прошли су неизмерно дуги временски периоди првобитног примитивног стања. Али и на томе степену, кад још и не размишља, кад само хоће да живи, човек већ познаје бар неке тековине цивилизације. И најпримитивнији народи познају ватру. На том степену не мисли се на будућност, на „сутра”, не води се „кућа” не остављају се и не таложе се стечена искуства. Први историјски људи не осећају ништа, што је ван њих, и што није данас. Храна се не производи, него се тражи. Заједничка својина, заједнички рад и заједничка потрошња не постоји. У колико већ постоји породица, она није још постала економска јединка. Сваки члан породице има своју имовину, своје одело и оружје, и своје животиње. Сваки сам за себе тражи средства за исхрану. То је период лова и риболова. Један степен више стоје примитивни народи, који су створили породичну и племенску радну заједницу, са поделом и координирањем рада између рада поједињих чланова заједнице. На том степену постоји већ рад, одређује се земља, али још увек не гаји се стока. Животиње су на овом степену више играчке, које стварају радост, него сретство за целисходну употребу. Створене заједнице имају већ развијен ратнички дух као последицу експанзије породице и племена. Развијен је такође пренос вести као сретства примитивне вештине владања и ратовања, али превозних срестава на суву уопште нема, а превозна средства на води, ако их има, служе првенствено непосредно лову, отмици и ратовању, врло мало, и то тек на вишем степену развитка примитивних народа, и преносу људи, ретко преносу ствари. У породици и племену подељен је рад тако, да жена обрађује земљу, мушкарац набавља храну од меса (дивљач и рибу) и брани заједницу. Бихер ову поделу рада између мушкарца и жена објашњава тиме, што је жена хиљадама годинама била запослена у тражењу корења за јело, и што је у том тражењу стекла извесне вештине, које је сада могла да употреби у обради земље. Само у оним земљама где нема дивљих животиња за лов у довольним количинама и мушкарац обрађује земљу. Промет робе не врши се код примитивних народа увек заменом. Тада се промет, односно пренос добара, врши даривањем, отимачином, казном, ударањем данка и ратне оштете, губитком и добитком у игри. Доцније настају тржишта, која се отварају на граници племена. Док се *трг* одржава, оружје мирује. Механизам тргова и тржишта утиче затим на специјализацију у производњи. *Новац* је у примитивних племена свака роба, која од другог племена редовно набавља у замену. Ова роба представља мерило за сопствене производе, јер се она добија у замену за њих. Отуда код разних племена важи разна као новац.

1. Затворена кућно-привредна заједница-Задруга. Ова привредна заједница по Б. не мора да припада само кругу примитивних племена. Она се у својим чистим формама налази и у Грка и у Римљана, и у феудалном поретку у Германа и у племенској организацији Јужних Словена. Њена карактеристика је, да се цео процес привређивања, од производње до потрошње врши у

затвореном кругу кућне заједнице (породице или братства). Чланови заједнице својим потребама одређују количину производње. Првобитна заједница не врши никаквог спољашњег промета, доцније је тај промет врло ограничен. Купују се незннатне количине извесних добара, које заједница не може да произведе. Замену врши путујућа трговина. *Новац* у почетку такође не постоји, он није ни потребан. Доцније са прометом долази и новац, али новац остаје средство потрошње и не постаје капитал. У том периоду времена, без капитала, нема ни занатства као засебног социјалног диференцираног реда. Одело, обућа, намештај, оружје, посуђе, производе се у кући. Чланови заједнице врше послове најразноврснијих занатлија (обућара, кројача, дводелје, столара, колара, седлара, ткача, лончара итд.). И на вишем степену добијају целокупна настава и васпитање чланова врши се у заједници. Заједница се брани сама, свака је кућа заједница, једно мало утврђење за себе. У случајевима кад се предузимају већи радови, нарочито ако су такви радови у корист неколико заједница, ове кућне привредне заједнице предузимају такве радње (грађење куће, лађе, крчење шуме, одвођење реке) заједнички, мобом, т. ј. привременом радном заједницом, које нестаје, кад је посао завршен. Кад се племе или братство распада, крвне заједнице проширују се вештачки, учлањивањем страних елемената. Тако настаје *ропство* и *поданство*. Што је већа заједница, већа је подела рада између њених чланова, разноврснија је њена производња. Што је више робова у њој, постоји већа могућност за *специјализацију*. Поједини робови постају специјалисте за извесне послове. Такав карактер имају кућно-привредне заједнице у Грка, Римљана и Картажана. У структури старога Рима нема с тога продуктивних сталежа, земљорадника и занатлија. Постоје само мали и велики поседници, богати и сиротиња. Држава и право регулишу односе само породичних заједница куће са кућом, не човека са човеком. У главноме на истој основи изграђена су газдинства романских и германских народа у средњем веку. У Русији до ослобођења сељака, у Јужних Словена до у најновије време.

2. Затворена градска привреда је онај период привредног развитка, у коме долази до редовне директне измене добара између појединих газдинства. Ову фазу назива Б. градском, јер је она најтипичније представљена у средњевековним градовима романских и германских земаља. На том степену привредног развијка не производи се више само за чланове кућне заједнице, него за муштерију. Поједина газдинства не живе одвојеним привредним животом, него су упућена једно на друго. Ова узаямна зависност долази до изражaja у сталној изменi обостраног вишкa производa. За ову измену није потребна трговина. Произвођач са села долази у град, где се састаје са својим потрошачем (н. пр. занатлијом) и са овим непосредно изменjuje производe, дајe својe a узимa његове. Настају организована тржишта, тргови за правилне састанке производија, (по мишљењу

Бихера тамо где има тргова, нису потребни стални трговци и обрнуто) који су истовремено и узаямни потрошачи. Производња је у градовима занатска, еснафски повезана и регулисана. Место робова, који су раније допуњавали радне снаге у кућно-привредној породици долазе занатски помоћници. Новац постоји али само као мерило вредности и сртство плаћања. Капиталистичке функције врши само трговачки капитал. У целини затворена градска привреда је непријатељски расположена према капиталу. Предузетника нема. Постоје само професионални занатски радници. Настава се врши у манастирима, у градским и црквеним школама. У циљу заједничке одbrane утврђен је град. Подела рада извршена је на слободној основи између грађана и сељака. У граду је створено много нових професија. Између сељака и занатлија увлачи се поступно трговац. Дефинитивно се формирају професије земљорадника, занатлије и трговца. У романским земљама нарочито у Италији трговачки капитал поступно врши експропријацију сељака. Стварајући од њих закупнике „да би их — како каже Б. — до данашњег дана исисавао”, у Немачкој процес везивања сељака у спутанији поданички однос од стране племства задржава држава и државна мисао.

3. *Народна привреда* ствара се у времену политичке централизације, која почиње крајем средњег века и свршава стварањем јединствених националних држава у 19. веку. У том периоду настаје и капиталистичко предузеће, као производ слободе личности, својине и уговорања. Предузеће дели се од куће и снабдева се сопственим капиталом. Кућа има са предузећем само још толико везе, што један део приноса предузећа одлази на издржавање куће. Други део омогућује поступно напредовање предузећа. Поред предузећа ствара се и засебан капитал, „фиктиван”, који се позајмљује. Лични елемент, који је још у градској привреди играо главну улогу, све више уступа место предузетнику. Предузетник није више онај, који боље уме да производи, „који нешто уме”, него онај, који уме свој и туђи поверени му капитал најбоље да обреће и да тиме добија власт над другима. Настаје капиталистичка привреда. На овом степену влада капитал и капитал даје обележје свим економским односима. „Прави капиталист, — каже Б. — стоји далеко од дома-шаја социјалне борбе. За њега сеје и жње земљорадник, прикупља кирију кућевласник, зарађује брод на бурним морским таласима превозну цену, за њега води бригу и ствара и индустрисалац и трговац, за њега кује и тка радник”. У овом периоду створена је накнадна индустрија и развиле су се фабрике, усавршила се и израдила стајаћа трговина, саобраћај, кредит. Функције просветне и одбранбене преузела је држава. Држава се изграђује на националном начелу, везујући све тежње све делове народа и делове територије, проширујући све више своје функције. Капитализам доводи до великог привредног напретка, стварајући истовремено огромне масе незадовољних, који траже реформе. Настају велике социјалне супротности и социјалне борбе, којима нико не може предвидети крај.

III. Закон производње у маси односи се на узајамну зависност између производних трошкова једног комада производа, који се производе у маси, константних (сталних) и варијабилних (променљивих) трошкова. По овом закону, што је већи број комада произведених у маси у једном производном процесу све су мањи трошкови производње једног комада. Али ако варијабилни трошкови остају исти, они поступно слабе дејство сразмера између константних трошкова и броја произведених комада. Константни (стални) трошкови су они, који остају исти, независно од броја произведених комада. Б. наводи ресторан, при коме кирија за просторије претставља утврђене сталне трошкове, који се у апсолутном односу не мењају са бројем посетилаца и прометом ресторана. Трошкови за јела и пиће, делимично и за персонал су у директном сразмеру са прометом, расту са прометом и падају са њим, дакле мењају се, варијабилни су. Напредак у индустрији заснива се баш на томе, што констатни трошкови остају исти независно од количине произведене масе (брожа комада). С тога и производњач (предузетник) настоји да производи у маси што више, да би се константни трошкови поделили на што већи број комада и према томе били све мањи од комада, што је број комада већи. Преимућство технички усавршене, машинске индустријске производње у односу према занатству је баш у тој чињеници, што у занату константни трошкови не играју скоро никакву улогу, и трошкови производње једног комада састоје се само од варијабилних трошкова (од коштања сировина, радничких најамница итд.). Али у машинској производњи у маси, има једна оптимална граница, коју Б. назива висина корисности, при којој настаје оспоравање дејства поделе константних трошкова на број комада. У колико маса, која се производи, расте изнад ове оптималне границе, снижавање константних на један комад све се више оспорава. Коначно долази до једне границе, при којој повећавање количине производа у маси не даје никаквих осетних економских користи. При тој граници може дејство других елемената обратити првобитно повољно дејство повећавања произведених количина на економску штету (Б. наводи, како повећавање броја штампаних примерака новина, који велик део својих прихода црпе од огласа, може да нанесе новинама штету). Формула Бихеровог закона је ова. Ако је број произведених комада (маса) m , просечни трошкови коштања једног комада k , константни трошкови c , варијабилни трошкови од комада v , — онда

$$k = \frac{c}{m} + v$$

Али дејство односа $c : m$ у укупном износу свих трошкова коштања ($c : m$) + v је стално слабије.

Б. закон садржи три тезе: 1. Производни трошкови производње у маси по савршеном поступку (машина место ручни рад) нижи су од комада, али то преимућство деслази до изражaja тек

при производњи једног одређеног броја комада, који несме да буде нижи од једног емпиријског одређеног броја. (Писање два примерка књиге руком кошта још увек мање него штампа само двају примерака). Ову границу назива Б. „праг корисности производње у маси“. 2. Од овога прага даље смањују се производни трошкови са порастом масе (количине броја, комада), која се производи. 3. Али и ово смањивање врши се само до једне границе, при којој повећавање количине производа не пружа више битне користи. Ову границу Б. назива „висина корисности производње у маси.“ Б. избегава употребу израза оптимална граница, да се не би изазвао погрешан појам, као да при тој граници предузетник највише зарађује.

Својим законом о производњи у маси, Б. хоће да објасни сталну тенденцију једног предузећа да се развије у велико предузеће и стално потискивање мањих предузећа од стране већих, у ствари малих радионица од стране већих, пошто се закон односи на производни процес у радионици. Нарочито покazuју ову тенденцију ка концентрацији она предузећа, која имају велике сталне и сразмерно ниске променљиве трошкове. То је случај нарочито у оним предузећима, у којима се врши сирова прерада материја (гвожђа, дрва). Овај закон објашњава и развитак свих оних установа, које врше концентрацију тражње. То су трговине полупрерађевина и готових израђевина, изложбе сајмова, продуктне берзе, велики трговачки магазини и базари, саобраћајне установе и сл.). Железнички саобраћај најочигледније доказује исправност овога закона. Скоро сви трошкови стављања у промет једног железничког воза су константни. (стални) трошкови.

Дело Карла Бихера је од огромне важности за народно-економску науку. Не само у Немачкој него и ван граница Немачке, на европском континенту, у Великој Британији, у Америци, радови Бихерови су превођени, његове тезе су дале пострека за даља испитивања, резултати његова рада извршили су утицај на целе генерације научника. Бихерово учење о развојним фазама, пластично и прегледно, ушло је у народноекономске уџбенике многих културних народа. О њему се предаје на високим и средњим школама. Његов закон о производњи у маси дао је повода за далекосежна истраживања, нарочито после одвајања т. зв. приватне економије, у области испитивања рентабилитета појединих индустријских грана и појединих индустријских предузећа. Кратке студије о трговини, саобраћају, урбанизацији ит.д. спадају међу најбоље радове, што су у тако кондензораној форми на том подручју израђени.

Није могући на неколико штампаних страна потпуно оценити научни рад, толико многострук и толико плодан, вршен преко педесет година једног великог, пасионираног писца као што је одиста био Бихер. Само списак радова Карла Бихера обухватио би више штампаних страна. Приказ његовог одиста интесантног живота, родног села, родитеља, младости, школовања,

новинарског рада и првих година универзитетског деловања садржи врло живо писана велика књига његових успомена (Karl Bütcher, *Lebenserinnerungen*) објављена још пре тридесет година, после завршеног тумарања његовог од града до града преко целих немачког културног круга и дефинитивног смирења на лајпцишком универзитету. Ова је књига уједно и интересантан докуменат немачких односа и прилика у другој половини 19. века, нарочито после стварања немачког царства.

Мијо Мирковић

ИСТОРИЈА ПРАВА НА МЕЂУНАРОДНОМ ВИЗАНТОЛОШКОМ КОНГРЕСУ.

У великим напретку, учињеном у току XIX века у области византологије, студије о византијском праву заузимају своје засебно и почасно место. Од времена великог Цахарије фон Лингентала, нарочито његове „*Historiae Juris Graeco-Romani Delineatio*“ (Heidelbergae 1839) почиње проучавање византијског права не само као помоћне науке за познавање римског права, него као засебне научне дисциплине која има свој одређен задатак. Историја Византије не сматра се више као непрекидно опадање и пропадање римских принципа, него као један самосталан и сложен процес развитка многоструких правних начела и плодног утицаја на многе народе¹⁾. Упоредо са основним задатком — егзегезом самог система византијског права (Цахарије, Хајмбах, Моније и његова школа) све више се истичу два нова правца у овој грани науке. С једне стране — истраживање многобројних хеленистичких и оријенталних утицаја на стварање византијског права, сјајно започето у радовима Митајса, Ростовцева и других научника. Успеси папирологије, затим проналазак све нових оријенталних законика отварају широке видике на овоме пољу.

С друге стране, све више се шири други правац — истраживање великог утицаја који је византијско право вршило на многе азијске и европске народе, а нарочито на Словене. Од времена Ромуалда Хубе-а и Алексија С. Павлова учињено је много, али има још доста неиспитане грађе.

Сјајан развијатак византологије у свима правцима довоје, после Великог рата, до срећне замисли — међународних састанака, конгреса византолога. И заиста, ако која наука има највише потребе за међународном сарадњом то је византологија, на којој су током XIX века са истим успехом радили и немачка, и руска, и француска и енглеска школа и научници многих других народа. Први Конгрес саставо се у Букурешту год. 1924 и скупио је доста истакнутих имена,

¹⁾ Уп. наш чланак „Енглески рад на византијском праву“ у Архиву књ. XXXV (1929), стр. 142-145.

али утицај рата се још осећао: није било Немаца и њихових савезника. На томе Конгресу било је највише предавања из политичке историје и историје уметности. Само су се четири предавања тицала историје права: г. П. Колине-а, г. А. Гварнери-Читати из Палерма, г. Н. Константинеску из Букурешта и значајно предавање г. Н. Радојчића из Љубљане, *Die Gründe einer serbischen Entlehnung aus dem byzantinischen Rechte*¹⁾.

Други Конгрес у Београду г. 1927 био је далеко многобројнији. Он је заиста остварио свој задатак међународне сарадње, јер су на њему били представници свих народа који се баве византологијом. Број гефера је много порастао: из историје права било је њих петнаест, који су се тицали свих страна византијског права²⁾.) Можемо само закључити, што није била створена засебна правна секција: правно-историјска предавања била су подељена између секције II („Византијска историја“) и V^b („Међусобни односи и утицаји Византије и њених северних суседа“).

На трећем Конгресу Византолога, који је заседавао у Атини од 12 до 19 октобра г. 1930, била је већ одељена и засебна III правна секција, иако под чудноватим насловом „Section du droit byzantin, de la médecine et des autres sciences“. Организатор ове секције био је симпатичан г. Дим. Папулијас, ред. професор римског права на Атинском Универзитету, члан Грчке Академије Науке и вице-претседник Организационог Одбора III Конгреса. Ова је секција заседавала четири дана: последњи дан је био заиста посвећен медицини и другим наукама (нпр. питању о хемијској садржини чувеног „грчког огња“), али прве три седнице биле су чисто-правничке.

Првој седници, 13 октобра претседавао је г. Кошакер из Лайпцига, познат по својим истраживањима старих историчних законика, почев од Хамурабијева; другој седници 14 октобра, г. П. Колине из Париза, најдубљи познавалац Јустинијанове кодификације и бејрутске правне школе; трећој, 15 октобра, г. Ђанино Ферари из Падове, познат истраживач византијске правне традиције у Италији. Између шеснаест одржаних предавања било је неколико која се тичу Јустинијанова права: *M. Paul Collinet, Le chaptio en catalogue des actions dans le droit byzantin*, *M. André Giffard, (Paris) Juris-consultes byzantins et actio praescriptis verbis* (доказивао је да није бејрутска школа створила појам *contractus innominatus* ни назив *actio praescriptis verbis*); *M. Elie Popescu-Spineni* (Букурешт), *Sur l'origine ethnique du grand empereur byzantin Justinien* (обарао је хипотезу о словенском пореклу Јустинијанову,

¹⁾ в. Compte-rendu du Premier Congrès International des Etudes Byzantines, Bucarest, 1924, publié par C. Marinescu, Bucarest 1925, p. 96.

²⁾ в. Deuxième Congrès International des Etudes Byzantines, Belgrade 1927. Compte-rendu par D. Anastasievic et Ph. Granić, Belgrade 1929, p. XXXI + 208.

већ давно оборену од Јагића, К. Јиречека и А. Васиљева). Г. *Филареј Гранић* из Београда анализирао је устројство манастира по Новелама Лава Философа (*Das Klosterwesen in den Novellen Kaiser Leo des Weisen*). Г. *Георгије А. Остrogорски* из Бреславља изнео је своје нове погледе на колективну фискалну одговорност византијских села у т. званом ἐπιβολή и ἀλληλέγγυον (*Das byzantinische Steuersystem im Altertum und im Mittelalter*). Предавање г. *Курта Швајнбурга* из Минхена, *Zur Soziologie des Thronwechsels von Leon I bis Isaak Komnenos*, истицало је чврсту традицију римског царства приликом ступања на престо, у облику војничког ἀναγόρευσις-а и еуфемије од стране сената. Као нови облик јавља се крунисање наследника за живота претходникова и његово учешће у власти. Неколико предавача говорило је о наследном праву: А. *Steinwerter* из Граца, *Byzantinische Mönchstestamente*; проф. *Eberhard Bruck* (Frankfurt) у предавању, *Das Erbrecht der byzantinischen Kirche* изнео је врло лепо упоређење права византијске цркве на једну трећину имовине *de intestato* са дотичним одредбама неких *leges barbarorum* и сицилијским правом XII века. Са друге стране анализирао је исту тему г. *K. Триандафилийулос* из Атине, *Die Novelle des Patriarchen Athanasius betreffend die τριτοφύια*; он је нашао сличне одредбе у праву сиријске и несторијанске цркве и изнео мишљење да је у Цариграду год. 1306 био само кодификован један прастари обичај, познат по целом хришћанском Истоку. Напокон г. *Heinrich Felix Schmid* из Граца пропратио је судбину сличних одредаба о праву цркве на наслеђивање једне трећине имовине у источно—и јужнословенским системима, у предав. *Der Seelteil (τὸ τρίτον εἰς ψυχικόν) des byzantinischen Erbrechts und seine Entsprechungen im Süd-und Ost-slavischen Recht*. Питање о утицају византијског права на друге правне системе додирнуо је г. *Giannino Ferrari* (Padova) *Rapporti fra la letteratura giuridica bizantina e le glosse occidentali con particolare riguardo al liber pauperum di Vacatio* (повојом недавно објављеног гласирања зборника римског права, *Liber pauperum*, посталог у Енглеској у XII веку). Затим је *Александар Соловјев* у предавању: *Zwei serbische Kompilationen des byzantinischen Rechts*, анализирао две рукописне збирке: т. звани „Суд Ивана Црнојевића“ и раванички „Суд Леона и Константина“, и показао да је прва постала из доцније реценсије Душанова законодавства (из Закона Константина Јустинијана) а друга из штампане Московске Крмчије, и да обе спадају највероватније у почетак XVIII века као нови примери За доцнеле рецепције византијског права. О сличној теми морао је да одржи предавање г. *Stefan Berechet* из Јаша, *Deux lois byzantines en traduction roumaine*; пронашао је један румунски превод зборника *Βακτριανὴ τῶν ὑροχερέων* из г. 1754 и један скраћен превод Василика, постао у Бесарабији после г. 1816 у вези са тежњама руских власти за кодификацијом визан-

тијског права. *Mlle Germaine Rouillard* (Paris), *Remarques sur les institutions financières sous les Paléologues*, изнела је врло интересантну анализу још непознатих хрисовуља Атонске Лавре; нарочито је значајан спомен фоникон-а (глобе за убиство, наплаћивање од села) у хрисовуљи г. 1298. Ово одступање од чисто византијских принципа ми смо истумачили као продирање словенских начела у грчко право Палеологова доба и ставили у везу са Виргинским хрисовуљама г. 1258 и 1300¹⁾. Питањима проучавања и сређивања правно-историјских извора било је посвећено предавање г. *Дим. Пајулијаса*, *Περισυλλογὴ καὶ ἐπεξεργασία τῶν τιλολογικῶν πηγῶν τοῦ βυζαντιακοῦ δικαίου*, у којем је изнео напор Атинске Академије за сређивање обичајног грчког права и проучавање књижевних извора; затим предавање г. *А. Аливизатоса*, *Κωδικοποίησις τῶν κανόνων*, говорило је о последњим радовима на тачној кодификацији свих канона Св. православне цркве. Г. *J. Хр. Торнаријис* покушавао је да дефинише засебне карактерне црте византијског права упоредо са другим савременим правним системима. Није било одржано предавање проф. г. *Леополда Венгера* из Минхена: *Gegenwartsaufgaben der byzantinischen Rechtsgeschichte*. Предавања, често пропраћена интересантном дебатом, текла су у мирном и пријатном расположењу. Њима су присуствовали и многи други правници, нпр. г. Едвин Фрешфилд из Кембриџа, познат преводилац грчких законика, г. А. Гварнери из Падове, г. Сан-Николо из Прага, др. В. Корошец из Љубљане, многи грчки професори и студенти. Другарска вечера коју је правни факултет Атинског Универзитета приредио свима гостима — правницима оставила је најпријатнији утисак.

Треба споменути да је правничка секција изгласала три резолуције, које су све једнодушно примљене на закључној седници пленума Конгреса. Прва резолуција о новом издању Василика гласи:

„Правничка секција Конгреса износи жељу да се приступи без за-кашњења новоме издању Василика, пошто досадања издања нису ни до-вљана ни потпуна, и предлаже да Атинска Академија, која је створила Ин-ститут за историју грчког права, узме на себе руководство у томе послу.“

Друга резолуција о кодификацији црквених канона гласи :

„Правничка секција Конгреса, саслушавши реферат г. Аливизатоса и његов предлог о сазиву одбора православних канониста ради кодификацији Св. Канона Православне цркве, дознала је са задовољством да је право-славна конференција, скупљена недавно на Светој Гори, претресала предмет предложен од г. Аливизатоса с тим да поручи канонистима стручњацима израду кодификације; секција износи жељу да се овај рад предузме што брже.“

ANALI PFB | anali.rs

¹⁾ Питање о међусобним утицајима франачког, грчког и словенског права додирнуло је и предавање А. В. Соловјева, *Les archontes grecs dans l'empire serbe*, одржано у историјској секцији 15 октобра. Ту је описан правни и фактични положај грчке властеле у Серској области и у Тесалији за време српске владавине.

Трећа резолуција, која се тиче словенских права гласи:

„Правничка секција Конгреса, имајући у виду да је, ради што тачније процене утицаја византијског права на словенско, потребно потпуно познавање словенских рукописа који садрже преводе или компилације из византијских правних дела, износи жељу да се предузме без закашњења Инвентар свих славенских рукописа који садрже преводе или компилације из византијских правних дела, и то под руководством Српске Краљевске Академије у Београду.“

Можемо се надати да ће за идући IV Конгрес Византолога, који ће се састати у Софији почетком г. 1934, бити извршен макар један део тих интересантних и важних послова и да ће на томе Конгресу правничка секција радити са истим одушевљењем као и у Атини.

Александар В. Соловјев.

ХОМИЦИДОГЕНА УЛОГА УБИЈЕНИХ У УБИСТВУ

Насупрот хомицидогеној улози убица у убиству, која је опште позната и редовно признавана, хомицидогена улога убијених у убиству много мање је здана и ређе уочавана. Док је хомицидогена улога убице код убиства практично увек искоришћавана и теориски често расправљана, дотле је хомицидогена улога убијених код убиства само изузетно у пракси истичана и нимало, било систематски било специјално, у теорији обрађена. Ово последње важи барем у толико, у колико се то може докучити из приступачне немачке и француске правно-медицинске литературе. То је свакако последица психолошки непријатељског и логички априористичког става према убици с једне, и с друге стране човечански пријатељског и аутистички заузетог становишта према убијеном као жртви убице. Међутим, кад се убиство психоаналитички рашичлани, све корелације између убице и убијеног логички васпоставе, у каузалитет догађаја про дре дубље и објективно, онда је несумњиво, да би, поред осталога, убиство било немогућно без активног или пасивног учешћа извесних, позитивних или негативних поступака, особина или својстава убијених. Према томе, не само што хомицидогена улога убијених у убиству уопште постоји, већ готово у сваком случају убиства виши или мање, активно или пасивно сами убијени до извесне мере и на известан начин доприносе остварењу убиства.

Колика је и каква та хомицидогена улога убијених у убиству уопште и у појединачном случају напосе, између осталога, може се установити и оценити још емпиричким и индуктивним проучавањем убијених, и то упознавањем како њихових психичких (интелектуалних, етичких или емоционалних) особина, тако и њихових соматичких односно телесних својстава. Посебице пак, за откривање соматичких својстава убијених, својства која су хомицидогено деловала, нема згоднијег пута и успешнијег начина него што је онај приликом аутопсије убијених. Поред тога, што се тиме долази најобјективније и најегзактније до соматич-

ких хомицидогених чинилаца уопште и у поједином случају, још је вредност аутоптичког утврђивања соматичких својстава убијених и тиме повећана, што се, при познатој међусобној релацији и наизменичној корелацији између психе и физиса, на основу физичких својстава убијених индиректно могу извући закључци и о њиховим психичким хомицидогеним особинама.

У току задњих једанаест година судско-медицинске делатности у просектури Опште Државне Болнице односно у Судско-Медицинском Заводу у Београду, обраћена је особита пажња изналажењу и утврђивању соматичких хомицидогених својстава убијених. То је, наравно, првенствено вршено на темељу обдукционог налаза 220 лешева убијених. Али, да би се избегле за-блуде и дошло ближе стварној истини о хомицидогености соматичког налаза убијених, резултати добијени приликом обдукција редовно су упоређивани са истедничким и проверавани са анамнестичким подацима. И тек при потпуној сагласности између објективног обдукционог налаза и субјективних чињеница из ислеђења и анамнезе, сматрано је и означавано извесно соматично својство као хомицидогено у дотичном случају или уопште.

У ниже изложеним врстама биће саопштен кратак и збијен извод из тих опширних и посебних студија као прилог схватању хомицидогенезе уопште.

*

Пре свега, пада у очи несразмера пола убијених према полу становништва из кога су убијени. Докле је сразмера између мушких и женских становника у Београду за прошлих једанаест година износила 5 : 4, дотле је опет размера између мушких убијених према женским као 3 : 1. Према томе очигледно је, да је код убијених мушкост убиствотворнија него женскост, и слетствено да је мушкост свакако један од хомицидогених фактора. Од интереса је, да у погледу хомицидогености мушких пола постоји паралелност између убијених и убица. И код убица је мушки пол три пута јаче заступљен од женског. Разлози за ту истоветну појаву, наиме за претежност мушких пола како код убијених тако и код убица, леже највероватније у интензитету и екстензитету животне борбе мушких, у јачој експонираности мушких у борби за опстанак, у већој сировости и непосреднијем насиљишту мушких у истој, као и не мање у знатно чешћем алкохолизму мушких. Ну с обзиром на чињеницу, да је максимум учсталости убиства уопште најтоплијих месеца у години, и да је та појава, као и код самоубистава, поред осталога битно условљена појачаномном раздраженошћу и слетственом психичком неуравнотеженошћу, то није искључено, да несразмерни хомицидогенитет убица и убијених потиче делом и од активнијег полног нагона како мушких убица тако и мушких убијених.

Као у односу на пол, тако и с погледом на доба живота влада известан паралелизам између хомицидогенитета убица и

убијених. Са разних страна и одавна је већ утврђено (*Кетле, Ломброзо, Грос-Хеплер, Ашафенбург*) и према томе уопште познато, да апсолутно најмногобројније убице припадају трећој деценији односно петој квинквенији животног доба. Сем тога установљено је даље, да од треће деценије односно пете квинквеније животног доба број убица брзо опада како на ниже тако и на више, тако да прва и седма деценија живота показује апсолутно минималну заступљеност убица. Колико се пак из стручне, француске и немачке литературе види, непознато је или барем није саопштено, да каква правила односно животног доба важе за убијене. Властита истраживања у томе правцу показала су међутим, да и апсолутно најмногобројнији убијени потичу такође од особа из треће деценије односно из пете квинквеније животног доба. Тако код београдског материјала убијених трећа деценија учествује са 44,8% односно пета квинквенија са 24,3%. Апсолутна бројност убијених почев од треће деценије односно пете квинквеније, како на ниже тако на више, најпре нагло спада, па онда лаганије, докле у првој и седмој деценији не спадне на 2,6% од целокупног броја убијених. Од тога општег правила изузетак чини само новорођенчад, која је међу убијенима заступљена са 9,1%. Дакле, хомицидогенитет животног доба очитује се нарочито у томе, што је човек изложен убиству најчешће онда, када је на почетку свога најпунијег индивидуалног и најсложенијег социјалног живота, и тада када је на преокрету свог бислошког и на прагу свог самосталног ванматериичног живота. У првом случају човек постаје сметња другима, у другом препрека сопственој мајци.

Помислило би се теориски, да је физиолошка или патолошка телесна немоћ убијених необично привлачна околност за убице. Према томе, спекултивно би се даље претпоставило, да је телесна слабост убијених особити и чести хомицидогени агенс. Практично претражена и емпирички проучена, међутим, стварстоји друкчије. Тако пре свега, упадљива је изузетност убистава мале деце, тешко оболелих или дубоко одстарелих. Па онда, изненадује релативна реткост убиства беспомоћне новорођенчади и слабих женских, код којих, наравно, преовлађују још сасвим други убиствотворни моменти. Најзад, поред телесне немоћи убијених као повољне околности за убице, очекивала би се с друге стране и примена таквих начина убијања, који искључују сваку борбу или на најману меру своде сваки отпор нападнутих одраслих. Али, ни та априористичка супозиција није основана. Стварно убице употребљавају у претежно већини такве начине убијања, који по правилу допуштају најенергичнију борбу и изазивају максимални отпор нападнутих одраслих. Тако на пример: убиства одраслих тровањем, где се са личним и непосредним стпором трованога уопште не рачуна, износе у београдском материјалу свега 1,0% целокупног броја убистава. Случајеви убистава одраслих устрелом, при чему се барем донекле и сасвим озбиљно мора узети евентуална одбрана нападнутих, чине 28,0%..

Док напротив, случајеви убиства одраслих у огромној већини шиљатим и тупим оруђима и изузетно загушењем, задавањем, клањем или утопљењем износе преко 60,0% свих убијених, премда су то све начини убијања, који редовно изазивају највећу борбу и најочајнији отпор нападнутих одраслих. Из свега тога произлази, да телесна слабост и слетствено телесна безотпорност убијених само изузетно или ретко и под нарочитим околностима игра хомицидогену улогу.

Спољашњи телесни изглед убијених може покаткад одавати њихова хомицидогена својства. Тако претерана, раније непостојала ружноћа брачника (на пр. лупусних, опечених, рањених и других), или обрнуто упадљива лепота убијених супружника или љубавника може, поред осталога, бити понекад један од потстицаја за убиство: у првом случају из одвратности односно у другом због љубоморе или неверства. Урођена наказност убијених, или тешка стечена инвалидност, или потпуна секунална импотентност услед губитка уда и мошњица, и т. д. могу такође не ретко допринети низу осталих хомицидогених својстава убијених. Многобројност и разгранатост озледних старих ожилјака код озледама усмрђених индиректно указују каткада на убојиштво убијених као на хомицидогени момент. Па онда демонстративна озлеђеност спољашњих полних органа може до некле наговестити неверство или браколомство убијених. Као што опет тенденциозна нагрђеност лица или раскомаданост тела није ретка појава код политичког издајништва убијених.

Телесна оболења одраслих не ретко могу деловати хомицидогено у разним правцима. Тако најпре има телесних оболења која слабљењем одбранбености убијених изузетно олакшавају извођење из других разлога потстакнутог убиства, као на пр. обневиделост, оглувелост, узетост и друго. Па онда постоје тешка, дуготрајна и неизлечива телесна оболења, која у браку или породици изазивају мржњу, очајање или несносност односно која намећу морална искушења и економску оптерећеност. Таква су оболења н.пр. тешка отворена туберкулоза, рак нарочито материце, фистулозност, параплегичност или хемиплегичност, и т. д. Затим има телесних болести које условљавају прерану полну немоћ, као што су табес, диабетес, параплегичност, и друго. Најзад свежа гонореја или свежи сифилис убијених могу бити плод брачног или љубавног неверства и дати повода за убиство.

Има извесних комплекса соматичких промена, који се испољавају као душевна оболења, и која тек као таква могу код убијених хомицидогено деловати. Та душевна оболења су такозване органске психозе односно психопатије т. ј. умоболности које се, за разлику од функционалних психоза и психопатија, одликују соматичким, анатомским и хистолошким променама мозга. Таква душевна оболења, истовремено са соматичким супстратом и хомицидогеним дејством код убијених, су пре свега прогресивна парализа, сенилна деменција и трауматична психоза односно епилепсија, па онда још алкохолизам, о коме

ће доцније и засебно бити речи. Већ на почетку обољења од прогресивне парализе постоји један ступањ, у коме су паралитичари нарочито криминогени. То је такозвани судско-медицински период прогресивне парализе. Истовремено то је такав степен паралитичне деменције, где лаици из околице дотичне паралитичаре још не сматрају душевно поремећеним. У томе стадијуму прогресивне парализе због своје деменције долазе чешће паралитичари у сукоб са својом околином, вршећи на пример крупне крађе на очиглед целога света, напаствујући женске пред свом породицом, изводећи најопасније подвиге противу живота или имовине других, и т. д. На те, по мишљењу лаика „безочне и изазивачке испаде“ паралитичара нападнути из околине, не сматрајући их за производ умоболности, реагују не ретко смртоносним повредама прогресивних паралитичара, чије најпре неразумљиво понашање тек на обдукционом столу буде објашњено откривањем њиховог душевног обољења. — Због појачане похотљивости према девојчицама, ради претераног тврдичлука, крајње саможивости и непрестаног свађалиштва у породици и најближој околини сенилно дементни у стању су каткада потстакнути нападнуте из околине или злостављане из породице, да им исти нанесу повреде са смртним исходом. — Оболели од трауматичне психозе или епилепсије услед и после озлеђивања мозга постају у наступу јарости необично свирепи насиљници према породици или околини, те тиме изазивају породицу односно околину на смртоносне настрадаје противу себе.

Осим тих органских психоза и психопатија на обдукционом столу могућно је понекад установити разне соматичке знаке, који одају инсуфициенту, инфериорну или абнормалну психу убијених. Налажење таквих промена може донекле допринети схватању хомицидогенезе у извесним случајевима. Такве промене су на пример: синдроми којима се одликују особе са инфантилном или хипопластичном конституцијом; па онда деформације лобање односно мозга као микроцефалија, хидроцефалија, поренцефалија, и друге; затим разна дегенеративна стигмата као асиметрије лица, прогнатизам, аномалије ушију или длакавости и т. д. Потом израштаји у лобањи као ендотелиоми, фиброми, туберкуломи и сифиломи, и друго. Разуме се, хомицидогеност таквих анатомских налаза само је онда вероватна или сигурна, ако је истодобно анамнестички односно следнички потврђена. Иначе такви комплекси промена имају само хипотетичну вредност.

Оштеће је позната криминогена важност алкохола у злочинству. Много је мање знана хомицидогена улога алкохола код убица. Сасвим мало или боље рећи нимало није утврђен и прављен хомицидогени значај алкохола код убијених.

Додуше, већ сама чињеница да је 29,7 % свих убијених из београдског материјала смртно повређено при пијењу алкохолних пића (у крчмама, на славама, на свадбама и т. д.) скреће значајно пажњу на улогу алкохола код убијених. Али, то је само

једно одвећ апраксимативно и индиректно мерило за хомицидогену улогу алкохола код убијених. Ну, тек онда, када се лешеви убијених систематски у правцу њихове акутне алкохолисаности односно напитости претраже, и то како обдукцијом тако и хемском анализом, дође се до егзактних резултата о улози алкохолисаности убијених у хомицидогенези. Таква одређивања алкохолисаности убијених вршена су у току једанаест прошлих година у просектури Опште Државне Болнице односно у Судско-медицинском Заводу у Београду. И то прва половина лешева претражена је на алкохолисаности само анатомски, док је напитост друге половине установљавана истовремено како обдукцијом тако и хемски по методи Никлу-Балтазара. Поред тога што је анатомско утврђивање алкохолисаности субјективне природе, и као такво мање поуздано, токсиколошко одређивање напитости је колико објективније толико сигурније, а поврх тога је не само квалитативно, већ, што је за процењивање степена напитости од пресудне важности, још и квантитативно. Сигурно је, да ни аутоптичком нити токсиколошком методом нису обухваћени сви случајеви убијених, који су у тренутку убијања били у стању напитости. Јер, и много осетљивијим хемским претраживањем може се алкохолисаност одредити само у току првих 12 до 24 сата критичне напитости, док се после тога времена макар иначе постојала напитост у тренутку смртоносне повреде не може више установити. Међутим, једва нешто преко половине смртно повређених умире на месту догађаја или у току првих 12 до 24 сата, док мало испод половине смртно повређених умире и бива обдуковано данима, недељама или чак месецима после нанесене смртне повреде, а то значи тек онда, када је алкохол постпуно ишчезао из тела. Па ипак, код прве половине убијених, што ће рећи само обдукцијом претражених, било је напитости у 34,5 %, док је код друге половине убијених, истовремено анатомски и хемски претражених, било алкохолисаности у 43,0 % свих случајева убиства. Дакле, у тренутку убијања код више од трећине односно мање од половине убијених постојало је стање алкохолисаности, и исто дејствовало хомицидогено.

У девет десетина случајева акутне алкохолисаности нађени су приликом обдукција убијених такође знаци хроничног алкохолизма. Само у једној десетини установљени су: или само акутна алкохолисаност или искључиво хронични алкохолизам. Из тих налаза произлази троје. Прво, да управо хронични алкохолизам ствара најчешће прилике за судбоносну акутну алкохолисаност убијених, и да је критична алкохолисаност стварно задња напитост хроничног алкохоличара. Друго, да је већином хронични алкохолизам посредни и трајни, а акутна алкохолисаност већином непосредни и пригодни фактор у хомицидогенези убијених. И треће, налажење само акутне алкохолисаности без знакова хроничног алкохолизма код убијених редовно је знак хомицидогеног дејства алкохола; обрнуто налажење искључиво хроничног алкохолизма без акутне алкохолисаности код убије-

них не искључују сасвим случајну комциденцију и ирелавантност хроничног алкохолизма за хомицидогенезу у дотичном случају.

Хомицидогенитет акутне алкохолисаности код убијених по-тиче од претеране раздражљивости, афективности, импулзивности, рефлексијодности, непромишљености, поводљивости, настручљивости, свађалиштва, убојиштва, појачаног полног нагона, немогућности схваташња озбиљности ситуације у даном тренутку, неспособности избећи опасности, непоимања домаћаја речи нити последица поступака, и многих других негативних својстава напитих. Хомицидогеност хроничног алкохолизма пак следује из интелектуалне декаденције, етичке деправације и емоционалне лабилности алкохоличара.

И физиолошка стања женског организма могу покаткада имати хомицидогеног значаја. Тако на пр. љубомора или пакост женских у климактеријуму, раздражљивост или неуравнотеженост женских за време менструације могу, у вези са другим мотивима, дати непосредни повод за убијање. Па онда сперма нађена у вагини и материци убијене може потврдити убичину мотивацију убиства брачном или љубавном неверношћу. Свежа дефлорација је ретко може бити разлог загушења или задављења било због отпора при силовању или ради уништења живог сведока после силовања. Најпосле и трудноћа убијене може упливисати хомицидогено и то: или као доказ брачног или љубавног неверства, или пак може ванбрачна трудноћа као нежељена обавеза на же-нидбу утицати хомицидогено на творца трудноће.

*

Из свега напред саопштенога могу се извести следећи закључци: Најпре, да хомицидогени фактори у убиству, између осталих, могу бити многобројна и разноврсна соматичка односно телесна својства убијених. Па онда, да се сва та многобројна и разноврсна хомицидогена соматичка својства убијених дају ипак разврстati, и да се углавноме односе на животно доба, полност, телесну немоћ, спољашње телесне недостатке, унутрашња телесна оболења, органске психозе и психопатије и на физиолошка стања убијених. Најпосле, да су у хомицидогенези и по квалитету најзначајнија и по квантитету најчешћа она соматичка својства убијених, која су условљена: првенствено органским умоболностима и међу њима претежно алкохолизмом, затим полношћу и то мушки, потом животним добом и код истог добом треће деценије живота, и најзад телесном немоћи и то нарочито новорођеношћу.

ANALI PFB | anali.rs

Д-р Милован Миловановић

ЖЕНЕВСКА КОНФЕРЕНЦИЈА

за изједначење меничног права

(Свршетак)

Глава осма — Интервенција

1 Општа наређења

Чл. 55. Овим чланом је преузети чл. 54 X. Р., којем одговара § 54 нашег М. З., изменењен у следећем:

а) У ставу 1 додане су иза речи „индосанта“ речи „или авалиста“, да тако дође до изражая, да и авалиста може назначити лице које ће акцептирати или платити по потреби (ставити адресу по потреби).

б) У ставу 2 замењене су речи „за ма кога обvezника“ речима „за ма кога регресног дужника“. Овом изменом мисли се истаћи да није допуштена интервенција у корист акцептанта.

в) У ставу 4 замењене су речи „без одлагања“ речима „у року од два радна дана“.

г) У истом ставу додан је као друга реченица пропис, по којем је интервениент, који није у одређеном року известио лице за кога је интервнисао, одговаран за штету која би отуда настала, али не преко износа меничне своте.²⁵⁾

2 Акцептирање за част

Чл. 56. Овим чланом учињене су у преузетом чл. 55 X. Р., којем одговара § 55 нашег М. З., следеће измене:

а) Из а става 1 уметнут је као став 2 пропис, по којем ималац менице у случају, ако је на меници назначено лице, које ће, у месту плаћања, по потреби акцептирати или по потреби платити меницу, не може према ономе, који је ставио ту адресу по потреби, и према његовим следницима извршити регрес пре доспећа, ако није најпре поднео меницу означеном лицу ради акцептирања и није за случај, да тај одбије акцепт, то утврдио протестом. Ж. П. одступио је дакле од принципа X. Р. и нашег М. З., да ималац менице може у сваком случају одбити акцепт за част.

²⁵⁾ Једнако као и у тексту био је већ Хашки претпројекат од 1910 год. уредио претпоставке за регрес за менице по виђењу и за менице на одређено време п овиђењу, в. чл. 67 ст. 3 и 4 Avant-Projet у Documents de la Haye 1912, I стр. 24. Једнако с тиме тумачи чл. 53 Хашког реглемана од 1912 год. односно аустр. Закон од 30 новембра 1912 о вишој сили, који одговара чл. 53 X. Р., Herrmann — Otavsky у својој расправи »Die höhere Gewalt im Wechselrecht (Wien 1913), стр. 39. Исто заступа за наш М. З. Стражници стр. 265 под VII (2 сл. а). Остали коментатори нашег М. З., држећи са текста § 53 нашег М. З., не разликују овде између меница плативих по виђењу и меница плативих на одређено време по виђењу, в. Шкерљ Ostrecht стр. 1660, Ком. стр. 102 оп. 21 сл. б, Чимић стр. 135 и Јанковић стр. 73. Павловић стр. 292 под бр. 810, у споменутом погледу, уопште не спомиње менице плативе на одређено време по виђењу. (Ова примедба спада тексту на страни 365 прошлог броја Архива).

²⁶⁾ То исто заступају већ по нашем данашњем М. З. Стражници стр. 274 под IV/5 и Шкерљ Ostrecht 1668 и Ком. стр. 112 сп. 16, образложују то тиме, да се овде имају per analogiam примењивати прописи § 44 М. З. (= чл. 44 X. Р. = чл. 45 Ж. Р.).

б) Пређашњи ставови 2 и 3 спојени су у један став и престилизовани тако, да се јасно разликују случајеви, у којима ималац менице не може одбити акцент за част, од случајева, у којима то може учинити.

Чл. 57, који говори о облику акцепта за част, одговара потпуно чл. 56 Х. Р. и § 56 нашег М. З.

Чл. 58 одговара чл. 57 Х. Р. и § 57 нашег М. З., осим што су при крају додане речи „и квитирани рачун“. Тиме је допуњена једна празнина чл. 57 Х. Р., односно § 57 нашег М. З.²⁷⁾.

3 Исплата за част

Чл. 59. Овим чланом је предузети чл. 58 Х. Р., којем одговара § 58 нашег М. З., изменењен, односно допуњен тако, да је у њега уметнут први став чл. 60 Х. Р., којем одговара први став § 60 нашег М. З. При томе је из уметнутог става елиминисат, као сувишан, пасус који говори о провизији. То је учињено с тога што је Ж. Р. брисао прописе Х. Р. о провизији (В. горе код чл. 48 и 49).

Чл. 60. У овоме члану учињене су према преузетом чл. 59 Х. Р., односно § 59 нашег М. З. ове измене:

а) У првом ставу замењене су речи „за част“ речима „од импервелиената, који имају своје пребивалиште у месту плаћања“.

б) У истом ставу додане су иза речи „или су у њој била означена лица“ речи „која имају своје пребивалиште у месту плаћања“.

Овим изменама дат је изражаја схватању Ж. Р., да је ималац менице дужан поднети меницу ради исплате само оним акцептантима за част и само оним лицима означеним да плате меницу по потреби, која имају своје пребивалиште у месту плаћања.

Чл. 61. У овај члан ушао је само други став чл. 60 Х. Р., којем одговара став други § 60 нашег М. З., који говори о правним последицама одбијања исплате за част, дочим је први став чл. 60 Х. Р. (= став 1 § 60 нашег М. З.) унет у чл. 59, као што је то већ споменуто.

Чл. 62, који говори о обvezама имаоца менице код исплате за част, одговара чл. 61 Х. Р. и § 61 нашег М. З.

Чл. 63. У овом члану, који говори о правима интервениента и о кумулацији понуда за исплату за част, учињене су према преузетом чл. 62 Х. Р., којем одговара § 62 нашег М. З., ове измене:

а) У ставу 1 реченица 1 замењене су речи „ступа у права имаоца“ речима „стиче права, која проистичу из менице“.

²⁷⁾ Речи »s'il y a lieu« (ако је таквог било), који се могу односити само на протест, а не на квитирани рачун, остављене су у француском тексту погрешно на крају става 2. Али ова погрешка може се при преводу на наш језик исправити.

б) У истој реченици замењене су речи „против свих који су овоме одговорни“ речима „против свих оних који су према овоме менично обвезани“ (једнака стилизација као у чл. 32 у погледу авалисте).

Првом изменом хтело се је истаћи да су права која стиче интересениент кад исплати меницу оригиналарна дакле неодвисна од права која би имао онај за чију је част платио (хонората), дакле да овде нема *cessio legis* по грађанском праву,²⁹⁾ а другом изменом хтело се је истаћи да интересениенту припада право регреса не само против следника хонората него и против акцептанта²⁹⁾ (Rapport стр. 23 под бр. 137).

Глава девета — Умножавање и преписи

1 Умножавање

Чл. 64. до 66, који говори о дупликатима, одговарају потпуно чл. 63 до 65 Х. Р., односно §§ 63 до 65 нашег М. З.

Измене чл. 63 Х. Р. предложено у Пр. Е. (В. горе под III бр. 11) није Конференција прихватила.

2 Преписи

Чл. 67. одговара потпуно чл. 66 Х. Р. и § 66 нашег М. З.

Чл. 68. Овим чланом изменењен је преузети чл. 67 Х. Р., којем одговара § 67 став 1 и 2 нашег М. З., у следећем:

а) У ставу 2 додане су иза речи „индосирали“ речи „или авалирали“.

б) Додан је као трећи став пропис, по којем је у случају, ако изворна меница иза последњег индосамента стављеног пре него је начињен препис, носи клаузулу „одавде даље индосаменти вреди само на препису“ или сличну клаузулу, иштаван сваки индосамент стављен доцније на оригинал.

Први додатак учињен је зато, да се чл 68 доведе у сагласност са чл. 67, по којем се препис копије може не само индосирати него и авалирати, а други зато, да се у поменутим случајевима спречи накнадно индосирање оригиналала које би ишло на штету имаоца копије, јер он не би могао тражити предају оригиналала од имаоца тог оригиналала, ако га је овај у доброј вери стекао (Rapport стр. 24 под бр. 141 и 142). Од § 67 нашег М. З. разликује се чл. 68 Ж. З., осим по напред поменутим допунама, још и по томе, што у њему нема прописа према ставу 3 § 67 нашег М. З., који наређује да препис менице, на којем није озна-

²⁹⁾ За наш данашњи М. З. разилазе се мишљења о овоме питању. Као у тексту заступају већ по нашем данашњем М. З.: Љуберт Ком. стр. 124, Чимић 145; напротив сматрају да овде постоји *cessio legis* по грађ. праву, г. ј. да се против платиоца за част могу изнети сви приговори који би се могли изнети против намиреног имаоца менице: Стражници стр. 299, 300, Јанковић стр. 82 и Павловић стр. 299 бр. 828 и 829.

²⁹⁾ То заступају већ за наш данашњи М. З.: Љуберт Ком. стр. 123 оп. 4, Чимић стр. 145 и Павловић стр. 299 бр. 828 сл. б).

чено лице код кога се налази изворна меница, нема менично правне вредности. Конференција није сматрала такав пропис целисходним.

Глава десета — Прекачење менице

Чл. 69, који говори о преиначеним меницама, одговара потпуно чл. 69 Х. Р. и § 69 нашег М. З. Споменуто је већ да је пропис чл. 68 Х. Р., којем одговара § 68 нашег М. З. спојен са чл. 7 Х. Р. (= § 7 нашег М. З.) у један члан т. ј. у чл. 7 овог реглемана.

Глава једанаеста — Застављење

Чл. 70, који говори о застаревању менично-правних захтева, одговара потпуно чл. 70 Х. Р. и § 78 нашег М. З.

Чл. 71, о прекиду застаревања одговара потпуно чл. 71 Х. Р. § 83 нашег М. З. разликује се само у толико, што се у њему говори и о обустави застаревања. Ова допуна стоји у складу са чл. 16 Х. К. који такођер говори и о обустави застаревања. Та допуна имаће сада свој ослонац у чл. 17 Анекса о резервама.

Глава дванаеста — Општа наређења

Чл. 72 до 74, који говоре о утицају празника на меничне рокове и менична чињења, затим о рачунању рокова и о неуважавању дана почека, одговарају потпуно чл. 72 и 73 Х. Р. и §§ 100 и 101 нашег М. З.

ДРУГИ ДЕО. СОПСТВЕНА МЕНИЦА

Чл. 75 и 76 о састојцима сопствене менице одговарају потпуно чл. 77 и 78 Х. Р. и §§ 103 и 104 нашег М. З.

Чл. 77. Овим чланом учињене су у преузетом члану 79 Х. Р., којем одговара § 105 нашег М. З., следеће измене:

а) У ставу 1, у којем се набрајају прописи о трасиранију меници, који имају да вреде и за сопствену меницу, брисана је тачка друга која говори о авалу.

Уместо тога додан је као став 3 пропис, који у преводу гласи:

„Исто тако вреде за сопствену меницу прописи о авалу (чл. 30 до 32); у случају поменутом у чл. 31 последњи став, ако у авалу није назначено зи кога је дат, сматра се да је дат за издаваоца сопствене менице“.

Ова измена, учињена зато да се реши питање, које је у неким земљама спорно, наиме питање о томе, за кога се има сматрати да је дат авал, у којем није назначено за чији је рачун дат (Rapport стр. 25 под бр. 152).³⁰⁾

б) С обзиром на то, што је у Ж. Р. елиминисан термин „домицилирана меница“ (В. примедбе уз чл. 4), што су чл. 7 и 68 Х. Р. спојени у један члан (В. примедбе уз чл. 7) и што је у Ж. Р.

³⁰⁾ И у погледу нашег данашњег М. З. разилазе се мишљења о овоме питању. Док Стражници стр. 455 под III/4 и Чимић стр. 202 заступају мишљење да се у случају ако у авалу није назначено за кога је дат, сматра да је дат за издаваоца сопствене менице, дакле као горе у тексту, дотле Шкерљ Ostrecht стр. 1669 и Ком. 210 оп. З. заступа мишљење, да се у таквом случају има сматрати да је авал дат за првог индосанта.

унет пропис о бланко меници, којег није било у Х. Р., требало је изменити и став 2 преузетог чл. 79 Х. Р., којем одговара став 2 § 105 нашег М. З. С тога су у поменутом ставу извршене следеће измене: речи „прописи о димицилирању“ (§§ 4 и 26) замењене су речима „прописи о меници плативој код трећег лица или уместу различитим од места пребивалишта трасата (§§ 4 и 27)“, даље су речи „о последицама потписа неспособнога лица (§ 7)“ замењене речима „о последицама потписа стављеног под околностима наведеним у чл. 7“, а при крају су додане речи „и бланко меница (чл. 10)“. Сличан додатак садржи и § 105 нашег М. З. с обзиром на § 16 став 2 нашег М. З. — Током дискусије о овоме члану појавило се је питање, да ли у погледу сопствене менице плативе по виђењу, која у року предвиђеном у чл. 34 овог реглемана (= чл. 33 Х. Р. = § 33 нашег М. З.) није поднета ради исплате, рок застаревања тече од дана издања менице или од дана протека рока за подношење менице. Конференција се је изјавила за последње схватање (Rapport стр. 26 под бр. 153). Али у сам текст није о томе ушао никакав пропис.

VI. Резерве усвојене на Женевској конференцији.

Споменуто је већ, да су обзиром на то што је на Конференцији било закључено вратити се Хашком систему, т. ј. да се Реглеман о меници (*loi uniforme*) има увести као национални закон, једнако као и на Хашкој конференцији, усвојене резерве, којима се државе уговорнице овлашћују или на то да у својим националним законима у погледу неких прописа одступају од Реглемана или на то да сами регулишу нека питања, која нису регулисана самим Реглеманом. Усвојене резерве чине Анекс II Конвенције о меници. Већи део ових резерва преузет је из Хашке конвенције. Тако су преузети:

У чл. 2 резерва из чл. 3. Н. К., којом се државе уговорнице овлашћују да за обвезе примљене на њиховом подручју пропишу који акт може заменити власторучни потпис на меници;

У чл. 4 резерва из чл. 7 Х. К., којом се државе уговорнице овлашћују да допусте, да се на њиховом подручју авал може дати сепаратним актом;³¹⁾

³¹⁾ Француско право (чл. 142 *Code de commerce*) и већина закона који су се повели за француским правом, познају авал на сепаратном акту са менично-правним дејством (B. Lyon — Caen et Renault, *Traité de droit commercial* (4 изд.) IV. св. под бр. 255 до 261, Thaller — Percerou, *Traité Elementaire* (5 изд. 1916) стр. 713 под бр. 1417, Lacour — Bouteron, *Precis de droit Commercial*, 2. изд. 1921, II св. стр. 64 и 65 под бр. 1273). Х. Р. је усвојио као правило германски систем, наиме да се авал има ставити на меници (односно на препису менице) или на алонжу. Али је при томе учинена концепција француског система и то резервом из чл. 5 Х. К. по којој је свакој држави уговорници придржано право, да за своје подручје пропише да се авал може дати на сепаратном акту, у коме се има назначити где је дат.

Пројекат експерата Друштва народа заузео је у томе погледу другог гледиште, уметнувши у преузети Х. Р. као чл. 31 bis пропис који вели да се

У чл. 5 резерва из чл. 7 Х. К., којом се државе уговорнице овлашћују да чл. 38 Реглемана о исплати смеју допунити наређењем, да се меница платива на њиховом подручју има ради исплате поднети на сам дан доспећа;

У чл. 8 резерва из чл. 9 Х. К., којом се државе уговорнице овлашћују да пропишу да се протест може заменити изјавом трасата написаном на меници и потписаном од трасата; додан је само пропис да се у таквом случају недатирани индосамент има сматрати за стављен пре протеста; тај је пропис аналоган пропису чл. 20 став 2 Реглемана, о којем је већ било говора;

У чл. 9 резерва из чл. 10, којом се државе уговорнице овлашћују да, изузетно од прописа чл. 44 став 3 Реглемана (= чл. 43 ст. 2 Х. Р. = § 43 нашег М. З.), пропишу да се протест има дигнути било на дан плаћања било једног од два радна дана који њему следе;

У чл. 12 резерва из чл. 11 Х. К., којом се државе уговорнице овлашћују да, изузетно од прописа чл. 45 Реглемана (= чл. 44 Х. Р. = § 44 нашег М. З.), одрже или уведу систем давања нотификације преко јавног органа, који подиже протест;

У чл. 15 резерва из чл. 13 Х. К., којом се државе уговорнице овлашћују да у својим националним законима предвиде тужбу због неоправданог обогаћења против издаваоца менице и против акцептантa;

У чл. 16 резерва из чл. 14 Х. К., којом се прописује да питање, да ли је трасант дужан дати покриће на дан доспећа менице, као и да ли ималац менице има каква посебна права на то покриће, остаје ван оквира Реглемана о меници;

Преузетом чл. 14 Х. К. додан као став 2 пропис да напред споменуто вреди и за сва остала питања, која се тичу односа, на којем је издана трасирана меница.³²⁾

наређења чл. 29 до 31 реглемана не односе на авал дат сепаратним актом, т. ј. да се такав авал не сматра меничним актом, него актом општег грађ. права.

Али се Женевска конференција и овде вратила на стајалиште Хашке конференције.

У чланци 5 Апекса II прописује се једнако као и у чл. Х. К. да се у погледу таквог авала мора назначити геогр. место, где је авал стављен, и то са разлога да се може у поједином случају просудити, да ли су испуњене формалности прописане по закону места за овај облик авала.

О питању авала на сепаратном акту по стању радова на изједначењу Меничног права до Женевске конференције и по данашњим законима в. М. Franssen стр. 132 и след.

³²⁾ Пропис овога члана има у виду француско право. Наиме по француском праву (чл. 115 до 117 *Code de commerce*) издавалац менице дужан је да за издану меницу даде покриће, т. зв. »provision«. Provision дефинира се као потраживање које издаваоцу менице припада против трасата у време доспећа менице. Као provision може служити не само тражбина него и роба (н. пр. роба коју је издавалац менице послao комисионару и на основу које робе он вуче меници на комисионара) или отворни кредит или слично. Француска теорија и пракса признају имаоцу менице право на провизију и ако то у *Code de commerce* није изречно прописано. Један новији фран-

У чл. 17 резерва из чл. 16 Х. К., којом се оставља за националне законе, да одређују узроке прекида и обуставе застаревања менично-правних захтева;

У чл. 18 резерва из чл. 17 Х. К., којом се државе уговорнице овлашћују да у погледу предузимања чињења по меничном закону извесне радне дане прогласе равне празницима;

У чл. 20 резерва из чл. 21 Х. К., којом се прописује да се наређења чл. 1 до 18 о резервама имају применити и на сопствене менице, и

У чл. 21 резерва из чл. 22 Х. К., којом се за сваку државу уговорницу оставља право, да обвезу о увођењу Реглемана као националног закона ограничи на трасирану меницу, т. ј. из те обвеле изузме сопствену меницу, као и право да сопствену меницу чини предметом посебног уређења аналогног одредбама другог дела Реглемана.

Поред напред поменутих резерва у Анексу II Женевске Конвенције о меници предвиђен су још и следеће резерве:

1) резерва из чл. 1, којом се државе уговорнице овлашћују да нареде да ће пропис чл. 1 бр. 1 Реглемана, по којем се ознака „меница“ мора ставити у слог менице, на њиховом подручју бити примењиван тек по истеку шест месеци по ступању на снагу Конвенције о меници; ова је резерва примљена с обзиром на Француску, чије законодавство још не познаје такав састојак менице;³³⁾

2) резерва из чл. 3, којом се државе уговорнице овлашћују, да у свој национални закон не унесу чл. 10 о бланко-меници;

Ова је резерва концесија оним државама, чије су делегације изјавиле, да је бланко-меница за њихове земље сасвим неприхватљива.

3) резерва из чл. 6, којом се државама уговорницама прешпушта да одреде, које се установе, према њиховим законима,

цуски закон, т. ј. закон 8. фебруара 1922 год, санкционисао је ово схватање, прописујући да преносом менице и власништво провизије прелази на новог имаоца менице. Ово је важно у случају стечаја издаваоца менице јер то даје могућност да се ималац менице намери из провизије, без обзира на стечај. Провизија замењује и нашу тужбу због неоправданог обогаћења, јер даје имаоцу менице могућност да се из ње намери и у случају, ако због застаре или пропуштања прописаних меничних чињења изгубио регрес. О »provision« в. поближе: Lyon-Caen et Renault, цит. дело IV св. под бр. 158 и след., Thaller-Percereu, цит. дело под бр. 1419 и след., Lacour-Bouttron, цит. дело под бр. 1244 и след. Wahle, Die französische Wechselprovisionslehre у »Zeitschrift für ausl. und intern. Privatrecht«, IV год. (1930) св. 2, стр. 405 и след.

О становишту у погледу овог питања у радовима на изједначењу Мен. права до Женевске конференције в. M. Janssen стр. 212 и след. У њему поближе и о »provision« по белгијском праву стр. 225 и след.

У вези са горњем резервом стоји чл. 6 Конвенције о решавању сукоба закона, по којем члану закон места издања менице одлучује да ли ималац менице стиче и тражбину која је дала разлога за издање менице (т. ј. provision).

³³⁾ В. горе примедбу 7.

имају сматрати као заводи за обрачунавање у смислу чл. 38 став 2 Реглемана;

4) резерва из чл. 7, којом се државе уговорнице овлашћују, да за менице, плативе на њиховом подручју, измене дејство клаузуле предвиђене у чл. 41 Реглемана (чл. 40 Х. Р. == § 40 и М. З.) о ефективној исплати менице у страној валути ако у изванредним приликама, у којима се налази њихова валута, то сматрају потребним, и да могу такву измену прописати и у погледу издавања меница у страној валути;

5) резерва из чл. 10, којом се државама уговорницама претпушта да националним законима одреде правну ситуацију меничног дужника која би према њиховим законима одговарала ономе што имају у виду прописи чл. 43 бр. 2 и 3 и чл. 44 став 5 и 6 Реглемана ;

Повод овој резерви је следећи: Приликом дискусије на Конференцији о чл. 43 Реглемана (= чл. 42 Н. Р. == § 42 н. М. З.) увидело се је, да се израз »faillite« не може у другим језицима превести онако, како би то одговарало ономе што имају у виду прописи чл. 43 бр. 2 и 3, односно чл. 44 став 5 и 6 Реглемана. Нарочито се је појавило питање, да ли тај израз може обухватити и судско поравнање ван стечаја, која установа постоји у неким земљама. Даље се је појавила сумња о томе да ли израз »faillite« одговара с обзиром на то што је по законима неких држава прописано различно поступање у случају инсолвенције трговца а различно у случају инсолвенције нетрговца, односно различно поступање у случају инсолвенције друштава а различно у случају инсолвенције појединача. С тога се је дошло до закључка, да не преостаје друго него да се у појединачним националним законима утврди правна ситуација меничног дужника која би одговарала ономе, што имају у виду поменути прописи Реглемана (В. Прот. 16. седнице од 22. маја 1930 год.).

6) резерва из чл. 11, којом се предвиђа да свака држава уговорница може у свој национални закон унети пропис, да се, изузетно од прописа чл. 43 бр. 2 и 3 и чл. 74 Реглемана, може меничним гарантима у случају вршења регреса против њих дозволити почек, али најдаље до дана доспећа менице.

Ову резерву је њен предлагач, франц. делегат проф. Percerou, овако оправдавао:

Менични гаранти, ако се из разлога чл. 43 бр. 2 и 3 Регл. (стечај траста, субстата плаћања од његове стране или безуспешно извршење против њега, односно стечај трасанта менице која се не сме поднети на акцептирање) против њих пре доспећа менице врши регрес, долазе у врло тешку ситуацију, јер нису тиме рачунали да ће морати платити меницу и с тога нису се ни опскрбили потребним средствима. Пошто ималац менице фактично нема права на исплату менице пре њезиног доспећа, правично је да се гарантима да почек ако од тога имаоцу менице не прети опасност, т. ј. ако су доволјно сигурни. Такав пропис је у Француској већ узет у изглед пројектом од 23. јула 1929 год. (Прот. 16 седнице од 22. маја 1930 год.).

7) резерва из чл. 13, којом се државе уговорнице овлашћују да у својим националним законима у погледу меница изданих и плативих на њиховом подручју замене каматну стопу од 6% предвиђену у чл. 48 бр. 2 и 49 Регл. (§§ 47 бр. 2 и 48 н. М. 3.) законском каматном стопом која важи на њиховом подручју: Циљ ове резерве, усвојене на захтев пољске и наше делегације, јесте да се појединим државама омогући да воде рачуна о новчаним кризама.

8) резерва из чл. 14, којом се свакој држави уговорници оставља право, да, одступајући од чл. 48 о 49 Реглемана, у свом националном закону допусти тражење провизије;

Споменуто је већ код чл. 48 и 49 Регл., да је Женевски Реглеман елиминисао провизију (*droit de commission*), коју је признао Х. Р., а коју признаје и наш М. З.; али пошто се је више делегација изјавило, да трговачки кругови њихових земаља одржање провизије сматрају безусловно потребним, а већина се делегација изјавила против одржања провизије, примљена је по менута резерва, па је на овај начин оним државама, које сматрају одржање провизије за потребно, омогућено да у својим законима провизију одрже.

9) резерва из чл. 19, којом се свака држава уговорница овлашћује, да сама у свом националном закону одреди израз који ће се употребљавати као ознака папира наведених у чл. 75 Реглемана (*billet à orde*) или да пропише да за те папире није потребна никаква посебна ознака ако они у свом тексту изричично садрже: да су „по наредби“;

Док је Конференција сматрала као безусловно потребно да у трасирани меници буде ознака „меница“ у слогу менице, дотле је у погледу т. зв. сопствених меница сматрала, да за њихову ваљаност није безусловно потребно, да у слогу менице уђе ознака „*billet à orde*“ или одговарајући израз у другим језицима. Конференција се је при томе руководила нарочито разлогом што су менице ове врсте по правилу одређене само за унутрашњи, а не и за међународни саобраћај. Поред тога уважено је и то, да не постоји у свакој држави јединствена ознака таквих меница (Rapport стр. 29 под бр. 177).

10) резерва из чл. 22, којом се свака држава уговорница овлашћује да у погледу продужења рокова за предузимање чињења потребних за одржавање ретреса као и у погледу продужења рокова доспећа изда изузетна наређења, али од опште важности. Ова је резерва замишљена као одступање од прописа чл. 54 Реглемана, по којем ималац менице може вршити ретресе, и без презентације и без протеста, ако виша сила траје више од тридесет дана после доспећа менице (Rapport стр. 20 и 21 под бр. 123 и стр. 30 под бр. 180).

Чл. 23 Анекса II прописује се, да се државе уговорнице обvezују да ће признати прописе издане националним законима на основу резерва из чл. 1 до 4, 6, 8 до 16 и 18 до 21, дочим про-

писе издане на основу осталих резерва могу али не морају признати.

Поменутим резервама Анекса II Женевске конвенције о меници даје се подлога за одржање следећих прописа нашег М. З., којима се одступа од прописа Женевског Реглемана о меници или се овај њима допуњује: §§ 37 став 3 о заводима за обрачунавање (резерва из чл. 6), 43 став 2, којим се наређује да се протест због неисплате може подингути било на дан плаћања менице, било једнога од два радна дана који следе иза овога (резерва из чл. 9), 47 бр. 4 и 48 бр. о провизији (резерва из чл. 14), 77 став 1 о замени протеста изјавом протеста написаној на меници (резерва из чл. 8), 79 до 83 о узроцима прекида и обуставе застаревања (резерва из чл. 17), 85 о неоправданом обогаћењу (резерва из чл. 15), као и 98 и 99 о потпису неписмених, односно који не могу писати, као и о потпису слепих лица.

Напротив нема подлоге за одржање прописа § 77 став 2. нашег М. З. о замени протеста доставом преписа менице гарантима. Конференција није такав пропис сматрала целисходним.³⁴⁾³⁵⁾

VII. Конвенција о регулисању сукоба закона

Материја о сукобима закона уређена је чл. 2 до 9 Конвенције. Подлога за прописе конвенције о регулисању сукоба закона је пројекат конвенције експерата Друштва Народа. У овај пројекат, како је то већ горе споменуто, ушли су одредбе X. Р. о сукобима закона, затим неколико резерва из X. К. а додана су два нова правила о сукобима закона (В. горе под III посл. став).

³⁴⁾ У дискусији о момс предлогу да се усвоји резерва која би омогућила одржање прописа § 77 став 2 нашег М. З. заступао је један говорник (белгијски делегат de la Vallee Paussin) мишљење да би овај пропис могао наћи свој ослонач у чл. 8 Конвенције о решавању сукоба, који члан одговара чл. 76 X. Р., односно § 96 нашег М. З., или је претседник Конференције ово мишљење означио као неисправно (В. Прот. 23. седнице од 27 марта 1930 г.).

³⁵⁾ Према у тексту изложеном, нису преузете следеће резерве Хашке конвенције:

1) резерва из чл. 2, која се односи на ознаку „меница“ као битни саставак менице (В. о томе горе примедбу 7 и текст код примедбе 33);

2) резерва из чл. 4, која овлашћује државе уговорнице, да не преузму истанову заложног индосамента (В. примедбу 15);

3) резерва из чл. 6, којом се државе уговорнице овлашћују, да смеју допустити и менице плативе на тржишту, и

4) резерва из чл. 8, која овлашћује државе уговорнице да смеју предвидети и допустивост сјдијања делимичне исплате (В. горе примедбу 19).

Није преузет ни чл. 23 X. К., који статуира обвезу држава уговорница, да у својим националним законима не мењају ред чланова Реглемана о меници. Према томе сада не постоји више обвеза да се национални закони морају држати реда чланова Женевског реглемана о меници.

Резерве из чл. 15, 18 и 20 X. К. замењене су прописима чл. 2 став 3, 9 и 10 Конвенције о решавању сукоба закона, а пропис чл. 19 X. К. замењен је Конвенцијом о таксама, о којој је већ било говора горе у тексту под IV.

Чл. 2. Конвенције говори о меничној способности. Став 1 и 2 овог члана одговарају чл. 74 Х. Р. и § 94 нашег М. З. Као став 3 додана је једна резерва којом се, сагласио чл. 18 Х. К., предвиђа да свака држава уговорница може да не призна обвезе њезиних држављанина које се на подручју других држава сматрају ваљаним једино на основу прописа става 2 овог члана, т. ј. једино зато што је лице, које је примило обвезу, менично способно по закону места где је примило обвезу, а неспособно по закону своје државе. Наш М. З. нема таквог наређења.

Чл. 3. Конвенције говори о томе, који је закон одлучан за питање облика меничних изјава. Став 1 овог члана одговара чл. 75 Х. К. и ставу 1 §-а 94 нашег М. З. Став 2 одговара ставу 2 бр. 1 §-а 95 нашег М. З. Став 3, који је примљен на предлог наше и немачке делегације, предвиђа једну резерву, која омогућује да се одржи пропис става 2 бр. 2 нашег М. З. или са следећим изменама: Наиме по споменутом пропису нашег М. З. меничке изјаве између наших држављана учињене у иноземству, ако одговарају прописима нашег закона, признате су као ваљане ма да не одговарају прописима закона места где су ове изјаве учињене. По примљеној резерви измена је предњи пропис тако, да је ваљаност таквих меничних изјава ограничена на подручје државе, која у свом закону има такав пропис, и само уколико долазе у обзор њезини држављани.

Чл. 4. Конвенције говори о томе који је закон одлучан за питање учинка (дејства) меничних обвеза.

По овоме члану Конвенције просуђује се учинак (дејство) обвеле акцептантна трасирани менице и издаваоца сопствене менице по закону места где је меница платива, а учинак осталих потписа на меници по закону земље, на чијем је подручју потпис стављен.

Чл. 5. Конвенције прописује да се рокови за подношење регресне тужбе просуђује по закону места издања менице. Разуме се да овај пропис неће доћи до примене између држава, које буду примиле конвенцију о меници, пошто по чл. 70 Реглемана има да вреде за све државе уговорнице једнаки рокови за подношење ових тужби (Rapport стр. 32 под бр. 199).

Чл. 6. Конвенције прописује да се по закону места издања меница просуђује, да ли ималац менице стиче и тражбину, која је дала повод издању менице. Пропис овога члана има у виду »provision« францускога права, односно резерву из чл. 18 Анекса II конвенције о меници (В. примедбу 32).

Чл. 7. Конвенција прописује да се по закону места где је меница платива просуђује да ли се акцепт може ограничити на један део меничне свете, а исто тако и питање, да ли ималац менице може одбити делимичну исплату менице. Исто правило има да важи и у погледу исплате сопствене менице. Пропис овога члана може дакако доћи до примене само међу државама, које не буду прихватиле конвенцију о меници, или између држава које ју буду прихватиле и држава које је не буду прихватиле,

јер је за државе, за које буде важила конвенција о меници ово питање репшено прописима чл. 26 и 39 Реглемана о меници.

Прописа чл. 4 до 7 ове конвенције нема у Ж. Р. нити их има у нашем М. З.

Чл. 8. Конвенције решава питање по којим се законима одређују облик и рокови протеста и осталих чињења потребних за вршење или одржавање меничних права.

Овај члан потпуно одговара чл. 76 Ж. Р. и § 96 нашег М. З. Тај члан даје подлогу за одржање прописа §§ 70—77 нашег М. З. о протесту и § 102 нашег М. З. о месту и времену извршења протеста и других чињења по меничном закону.³⁶⁾

Чл. 9. Конвенција прописује да закон земље, у којој је трасирана меница, односно сопствена меница платива одређује мере које се имају предузети у случају губитка менице или кад меница буде украдена.

У извештају редакционе комисије истиче се да израз „губитак“ има да обухвати и поништење менице (Rapport стр. 33 под 203).

Овај члан конвенције којим је замењен чл. 15 Х. К. даје подлогу за одржање прописа §§ 90 до 93 нашег М. З. о амортизацији менице. Тај члан представља један напредак према чл. 15 Х. К. Наиме чл. 15 Х. К. даје само резерву, којом се регулисање овог питања препушта националним законима, док чл. 19 ове Конвенције поред тога даје још и правило о решавању сукоба закона. Затим по чл. 9 Конвенције морају прописи националног закона о амортизацији бити признати од свих држава уговорница, дочим по чл. 15 Ж. К. нису поједине државе уговорнице биле дужне да признавају такве прописе других држава уговорница.

При крају ваља споменути, да чл. 11 ове Конвенције прописује једнако као и чл. 2 Конвенције о меници, да се прописи тих конвенција неће примењивати на менице издате пре ступања на снагу, тих конвенција. Овај пропис одговара пропису § 107 став 1 нашег М. З.

О осталим наређењима Конвенције о решавању сукоба Закона која су идентична са наређењима осталих двеју конвенција, било је већ говора у одељку IV.

Разуме се да прописи нашег меничног закона, који нису обухваћени конвенцијом о меници и Реглеманом или резервама о меници нити конвенцијом о решавању сукоба закона, а то су прописи §§ 86 до 89 о праву залоге и о праву придржaja, као прописи §§ 107 став 2, 108 до 115 могу и даље остати на снази. Да је то и схваћање Женевске Конференције, произилази из извештаја редакционе комисије, у којем се изречно истиче, да сва-

³⁶⁾ У извештају редакционе комисије истиче се да прописи чл. 8 обухватају не само облик протеста него и место подигнућа протеста као и облик и место чињења која замењују протест (Rapport стр. 32 под бр. 202).

кој држави уговорници остаје слобода да, самостално, регулише сва она питања, која у опште нису регулисана Реглеманом (Loi uniforme) о меници (Raport стр. 30 под бр. 182).

VIII. Резиме

Из напред изложеног види се, да Женевске Конвенције, кад би им наша Краљевина приступила, не би за собом повлачиле потребу да се наш садашњи Менични закон из темеља измени. Он ће у главном остати исти, ма да је број потребних измена прилично велики, јер ове измене нису начелне природе; то је и разумљиво, јер и Женевском реглеману и нашем садашњем Меничном закону је главна база Хашки реглеман о меници. Нема сумње да Женевским реглеманом о меници, и ако у њему има неколико одредаба које не задовољавају, у многоме поправљен Хашки реглеман о меници. Према томе усвојење Женевског реглемана о меници имаће за нас осим главне користи, коју ће донети унификација меничног права за међународни саобраћај меница, и ту корист, да ће наш садашњи менични закон у многим детаљима бити поправљен.

Биће уклоњени неки недостатци који су у нашем меничном закону настали само зато, што се је сматрало да се у колико није Хашком конвенцијом било допуштено какво одступање, Хашки реглеман мора преузети *tel quel*.

Као нарочита добит Женевских конвенција мора се сматрати то, да је Женевским реглеманом о меници регулисана и бланко-меница, коју познаје наш Менични закон; тиме ће бланко-меници бити осигурено признање у међународном саобраћају. Даље је велика добит, што је број правила за решавање сукоба закона повећан.

Д-р Бертолд Ајзнер

ОБНОВА АДМИНИСТРАТИВНОГ СПОРА

(Свршетак)

4. У коме се року може тражити обнова административног спора?

У једној модерној правној држави, кад надлежни суд преуди једну ствар, потребно је да то тако и остане. Оно што је тај суд утврдио да је по закону, треба да је стално и необориво. Потребно је да они односи, који су основаны на тој пресуди, не буду доведени ни једног тренутку у сумњу. Али зато оно што је суд пресудио односно изрекао да је по закону, да је законска истина, треба да је заиста тако и да то одговара стварној истини. Због својих прописа поступка, уведенih у нарочите форме, суд обично доноси одлуку на основу изјава странака и доказа које оне донесу. Зато су могуће и у административном спору као и у грађанској спору и погрешке т. ј. да законска истина не одговара стварној истини. Зато закон пружа странкама ванредна правна средства: тужбу за поновљење и због ништавости и по-враћај у пређашње стање, у циљу да се те погрешке исправе.

Али допуштајући против судских одлука ванредна правна средства, тиме се већ доводи у питање судска одлука, доводи у питање стабилност односа који су на тој одлуци засновани. Разуме се, да ту несигурност законодавац не може оставити трајну. Он јој стога одређује извесну границу у интересу стабилности односа у друштву. Због тога он прописује извесне рокове у којима је исправка тих погрешака односно употреба тих ванредних правних лекова допуштена. Ако се у томе остављеном року тај односни правни лек не употреби, дотична судска одлука остаје стална, необорива. Ти рокови различно су прописани у појединим законима, према томе колико је важност који законодавац придавао необоривости судских одлука. У одредбама З.Д.С. и З. П. Р. у погледу рока у коме се ови ванредни правни лекови морају употребити није ништа предвиђено. Према томе, и ту се имају применити сходне одредбе односног г. с. поступка.

Према аустријском г. с. поступку од 1895. године односно новом грађанској судској поступку од 1929. године тужба за обнову спора, као и тужба због ништавости, има се поднети у року од месец дана (§ 534. аустријског, § 628. новог). Кад је у питању тужба због ништавости, рок се рачуна у случају тач. 1. § 534. аустријског односно тач. 1. § 628. новог, од дана, кад је странка сазнала за разлог искључења судије управног суда, или, ако је зато сазнала пре правноснажности побијање одлуке, од дана, када је одлука управног суда постала правноснажна. Ако је, пак, случај из тач. 2: § 534. аустријског односно из тач. 2. § 628. новог г. п. рок се рачуна од дана, када је одлука странци достављена, односно ако странка није парнично способна, кад је достављена њезином законском заступнику. И у овом случају рок не почиње тећи пре но што је одлука постала правноснажна.

Кад је у питању тужба за обновљење, рок почиње тећи у случајевима бр. 1—5 § 534 аустријског односно бр. 1—4 § 624 новог, од дана када је пресуда казненог суда или обустава кривичног поступка постала правноснажна. У случајевима тач. 6 и 7 § 534 аустријског односно тач. 5 и 6 § 624 новог, рок почиње тећи од дана кад је странка могла употребити правноснажну пресуду или изнети пред управни суд чињенице и доказна средства за која је сазнала.

Напоследку, тужба се не може поднети уопште по истеку 10 година од дана кад је пресуда управног суда постала правноснажна. Изузетно може се поднети тужба због ништавости и после тога рока, ако одлука Управног суда није била странци достављена (став последњи § 534 аустријског, односно § 628 новог).

У грађанско-судском поступку који важи за редовне судове у Србији па дакле у седишту управних судова Београдског и Скопског и Државног савета, рокови за обновљење спора предвиђени су у § 426 став последњи и у § 429. Ту је прописано, да се обнова може тражити из узрока наведених у тач. 13. § 426. само за 6 недеља од дана кад је парничар дознао за ове доказе

или недостатке. Поред тога, она се може тражити само у времену од три године од кад је пресуда извршна постала, како за покретне тако и за непокретне ствари. Исто тако према § 429 обнова може се тражити из узрока наведених у осталим тачкама § 426, за покретне ствари за три године, а за непокретна добра за 10 година, од дана кад је пресуда извршна постала. И најзад, обнова административног спора може се само једанпут тражити — § 432 грађаско-судског поступка у вези § 58 З.П.Р.

По Хрватском парбеном поступку може се тражити обнова односно повраћај у пређашње стање (тач. 3. § 353), докле год не застари („не загоди“) право које је било предмет спора..

По Босанско-Херцеговачком обнова спора се мора поднети у року од једног месеца, рачунајући од дана кад је странка сазнала за околност на којој заснива своје право (§ 354). Ако се благовременост тужбе оспори, доволно је ако се докажу околности по којима ће бити веродостојне чињенице, из којих произилази да је поднесена у року. Пошто прође 10 година од правомоћности осуде, тужба за обнову не може се више поднети.

5. Код којега се суда може тражити обнова административног спора?

Кад појединац поведе поступак код управне власти за заштиту свога права или легитимног интереса, у смислу прве реченице чл. 18. З.Д.С., тај поступак може бити завршен код саме управне власти код које је и поведен, без вођења поступка код надлежног управног суда односно Државног савета. То ће бити у оном случају, кад тај појединац у своме праву односно легитимном интересу буде задовољен од стране управне власти. а Главна контрола односно одређени орган Министра финансија (чл. 27. З.Д.С.), противу одлуке управне власти којом тога појединача задовољава, не поднесе тужбу надлежном Управном суду односно Државном савету. То ће бити такође и у оном случају, ако управна власт појединача не задовољи, али се он не користи 2. и 3 реченицом чл. 18. поменутог закона и не поднесе тужбу надлежном управном суду односно Државном савету. Ми такав случај апстрахујемо, јер он не спада овде. Обнова поступка завршеног код управне власти спада у одредбе о поступку дотичне управне гране,¹⁾ а не у закон о Државном савету и управним судовима и у његов пословник, који могу садржавати само одредбе о обнови административног спора завршеног код ових судова. Овде можемо рећи само толико, да се обнова тако завршеног поступка код управне власти може тражити само под условима прописаним у управном поступку односно у тим специјалним поступцима. Ако у тим одредбама обнова није изречно или прећутно забрањена, или уопште о томе нема никаквих наређења, обнова се може тражити по општим начелима.

¹⁾ Видети Закон о општем управном поступку -- (З. У. П.), од 9. новембра 1930. год., Сл. Ноv. XCIII/30.

о обнови поступка, с том разликом само, што се она мора тражити од дотичне управне власти, која је донела последњу одлуку у материјалном погледу, ако иначе у административном поступку не би било друкчије предвиђено, а не од првостепене управне власти. Не би се слагало са појмом управе, да нижа власт ништи одлуке више власти.¹⁾ И у томе случају, разуме се, странка која тражи обнову мора навести нове чињенице и поднети нове доказе, које није могла без своје кривице у ранијем поступку употребити. Те чињенице и докази морају бити такви да могу изменити дотични управни акт. Да ли ће бити места поновном решавању дотичне ствари ако га управна власт од тражења одбије, појединачно то може пренети на надлежни управни суд односно Државни савет који ће то питање расправити, ако нови поступак поведе у смислу чл. 18. З. Д. С.

Апстрагујући горњи случај, овде се има расправити само обнова поступка који је завршен код управних судова и Државног савета. За решење постављеног питања, код кога се суда има тражити обнова овако завршеног административног спора, одлучни су у првом реду прописи З. Д. С. и његовог пословника, а тек ако ти прописи не би били довољни да се то питање расправи, имали би се помоћи, према § 58 поменутог пословника, одредбама г. с. поступка и закона о уређењу редовних судова. Пропис З. Д. С. који ово питање регулише опет је поменути чл. 44. Тада пропис наређује, да се обновљење административног спора против извршних пресуда управних судова и Државног савета „може тражити код истих судова“. То значи, против извршних пресуда управних судова обнова се има тражити код оног управног суда који је ту пресуду донео; противу пресуде Државног савета, обнова се мора тражити код самог Државног савета. Дакле у самом закону о Државном савету и Управним судовима прописано је коме се суду подноси тужба за обнову. Његово наређење у сагласности је у главном и са досадањим прописима г. с. поступка, (§ 532 аустријског, § 44 Србијанског, § 370 Хрватског, § 353 Босанско-Херцеговачког, као и са новим грађанско-судским поступком од 1929. године, § 426), да се тужба подноси парничном суду првог степена. Код управних судова тешко може наступити случај из § 626 став 1 новог грађанско-судског поступка „да се тужбом побијају пресуде донесене у истом правном спору од судова различних степена, па због тога и није било потребно да се такав пропис уноси у сам З.Д.С. или у његов пословник. Ако би ипак такав случај наступио (н.пр. извршна пресуда Управног суда и пресуда Државног савета у првом и последњем степену у истој ствари), онда би се за такав случај имали применити такође сходни прописи односног грађанско-судског поступка, у колико су тамо предвиђени за овакав случај.

¹⁾ Видети Д-р И. Крабек: *Странка у управном поступку*, 1928, стр. 142 и 143.

6. Ко може тражити обнову административног спора?

Одговор на постављено питање дао је и овде чл. 44. став II З. Д. С. По томе пропису обнову административног спора може тражити „... . . . како приватно лице као парнична страна, тако и управна власт, чији је акт дао повода административном спору, али по одобрењу надлежног Министра“. Приватно лице у административном спору је увек тужилац, а тужена страна је само Управна власт (чл. 15 и 18. З. Д. С.) Сваки појединач т. ј. физичко или правно лице које је учествовало у пређашњем административном спору, спада у појам овде означеног приватног лица и може тражити обнову овога спора. Ту се разуме такође и заинтересовано лице из чл. 29. З. Д. С., јер је и оно приватно лице и било учесник у спору. Ако је ово приватно лице у међувремену изгубило пословну способност (Processfähigkeit), онда његов законити заступник, разуме се, може тражити обнову.

Али тужилац по закону може бити и Главна контрола (чл. 21 З. Д. С., чл. 29 закона о Главној Контроли). Поставља се питање, да ли и она може тражити обнову адм. спора? Одмах се мора приметити, да се она не може подвести ни под појам приватног лица нити се пак може подвести под појам управне власти, чији је акт дао повода управном спору. Из тога би већ излазило, да Главна контрола не може тражити обнову административног спора, јер чл. 44. одређује изречно ко може тражити: приватно лице и тужена власт. Она није ни приватно лице ни тужена управна власт; она је напротив тужилачка управна власт. Поред тога, тужба за обнову спора је ванредно правно средство, изузетно средство, па се и одредбе о њој морају ускочити. Због тога се овде не могу применити сходне одредбе односног грађанског судског поступка по § 58 З. П. Р. Да би се те одредбе овде могле применити, потребно би било да у З. Д. С. и у З. П. Р. није предвиђено ко може тражити обнову спора. У чл. 44 З. Д. С. напротив предвиђено је ко ту обнову може тражити, па према § 58 З. П. Р. примени одредаба грађанско-судског поступка о томе овде нема места. Из овога излази, да Гл. Контрола по закону који важи не може тражити обнову адм. спора.

Овакву одредбу није законодавац прописао случајно, без разлога. Напротив, он је њу прописао зато што је то захтевао добро схваћени интерес државне службе. Надлежност Главне контроле је и иначе, без ове надлежности да подноси тужбе Државном савету, по закону врло обимна. Тако Главна контрола је Врховни рачунски суд и рачунска контрола (чл. 1, 26 закона о Главној контроли): детективна (ex post) и превентивна (ab ante)⁴⁾. Она прегледа и ликвидира рачуне администрације, а тиме она посредно прегледа и њене послове. На тај начин она залази у послове администрације, контролише их са гледишта материјалних издатака, завршује рачуне свих државних управа, кон-

⁴⁾ Народна енциклопедија Ст. Станојевића, књ. I, Др. Стеван Сагадин: Главна контрола, страна 470.

тролише прикупљање јавних дажбина ит.д. Све је то врло обиман посао. Поред свега тога, закон јој ставља у дужност као превентивној контроли и да подноси тужбе Државном савету противу Указа и министарских решења, ако је њима повређен закон у корист појединца (чл. 21 З. Д. С.)¹⁾ А овом последњом надлежношћу, надлежност Главне контроле је већ знатно повећана. Она због тога по својој организацији не би могла да отправља друге послове н. пр. да прикупља нове доказе, да подноси тужбу за обнову, и т. д., без штете по оне послове напред изложене који су јој законом изречно стављени у надлежност. А поред тога, она по правилу није ни у материјалној могућности да прикупља нове доказе, који су по закону потребни за обнову административног спора. Сва акта спора налазе се код администрације, па је она и у већој могућности за прибављање података за то потребних. Све је то и законадавац имао у виду када је ову одредбу донео. По закону, дакле, надлежност Главне контроле је само да поднесе тужбу, т. ј. да поведе и води спор; не и да завршени спор тужбом обнавља. Да и за ово буде надлежна, потребно би било да то и закон одређује по оном општем начелу, да нема надлежности без закона.

Уосталом, чим Државни савет расправи случај по тужби Главне контроле (Главна контрола подноси тужбу само Државном савету — чл. 21. З. Д. С.), надлежност ове престаје. Како је по закону у конкретном случају, надлежни суд је рекао. И за Главну контролу, као и за сваку управу власт, оно што је пресудом констатовано има се сматрати за тачно, па ма то по њеном мишљењу било и погрешно. То је последица основне идеје у једној правној држави да су све државне власти, припадале оне управној, судској или законодавној сараднице на једном и истом послу: да се државна служба врши што је могуће боље.²⁾ Главна контрола по закону не може бити неки супарник већ сарадник Државног савета на истом послу, да се одржи законитост у одлукама управне власти, да се одржи јавни поредак. На тој сарадњи она има дужност да учини са своје стране све што је потребно

¹⁾ Видети закон о изменама и допунама закона о пословном реду у Државном савету и Управним судовима, од 14. јула 1930. године, Службене Новине LXIV. Овим законом хтео се изменити чл. 21. З. Д. С.; у њему међутим погрешно стоји да се мења Закон о пословном реду. Он допушта Главној контроли тужбу Државном савету и против одлука бана и команданта жандармерије. До ових измена, противу одлуке бана могла се поднети тужба управном суду, ако је одлука банова била другостепена или у административном поступку коначна. Овим законом о изменама то је изменљено само у погледу Главне контроле. Она има да поднесе тужбу Државном савету. У погледу појединца остало је по старом, т. ј. они имају поднети тужбу управном суду као и до сада. На тај начин, једну исту одлуку могуће је да расматрају два првостепена административна суда: управни суд, кад подноси тужбу појединцу; Државни савет кад подноси тужбу Главна контрола. То се без сумње није хтело. Требало је најпре изменити чл. 17. и 18. З. Д. С., па онда његов члан 21..

²⁾ Видети о томе G. Jèze: *Les principes généraux du droit administratif*, tome I, 1925, p. 258.

да се омогући и олакша вршење ове службе. Свако друкчије поступање од њене стране представљало би само непознавање овог основног начела. Па и независност у одлучивању која је дата Главној контроли, дата јој је искључиво у интересу службе; никако да кочи вршење те службе. Према томе, чим је Државни савет по тужби Главне контроле донео своју пресуду, надлежност њена као парничне стране је завршена и она има, као и свака друга власт које се тиче, да прими ову пресуду као законску истину, и да се уздржи од сваког поступка којим би се ишло на то, било да се критикује пресуда или да се спречи њено извршење. Она је само дужна да учини све што до ње стоји, да се извршење пресуде омогући¹⁾). И већ због тога питање коме ће се допустити да може тражити обнову спора, Законодавац је морао посматрати при доношењу чл. 44. З. Д. С. и са овог гледишта, па зато Главној контроли није допустио да тражи обнову спора. Уосталом, тужба за обнову спора претставља, ма да на један обилазан начин, ипак критиковање нападнуте пресуде. Поред тога, она представља спречавање извршења пресуде кад обнову тражи Главна контрола и управна власт. Прва због тога што она у пракси не даје визу, кад извршење пресуде повлачи издатак из државне касе, док се не реши питање обнове. На тај начин она спречава извршење решења донесеног у смислу те пресуде па дакле и пресуде, и ако је и пресуда за њу обавезна према чл. 42. З. Д. С. Када је у питању управна власт која има пресуду да изврши, она тражењем обнове у пракси не поступа по пресуди кад поднесе тужбу за обнову. Она дакле тиме спречава извршење те пресуде, и ако је она и за њу обавезна према чл. 42. поменутог закона. Зато и законодавац кад је у питању управна власт нижа од Министра, допушта јој да поднесе тужбу за обнову само по одобрењу надлежног Министра. (чл. 44. З. Д. С.). Поставља извесну гаранцију т. ј. тражи да и надлежни министар оцени умешност тражења обнове, да се оно не би претворило у просто спречавања извршења пресуде и њеног критиковања, што би било противно ономе начелу јединства и сарађивања државних власти. Јер, надлежни министар, који се налази на врху дотичне управне гране, пружа законодавцу већу гаранцију, него ниже управне власти, да се подношење тужбе за обнову не претвори у критиковање и спречавање извршења пресуде. То је био разлог и законодавца кад Главној контроли није дао овлашћење за тужбу за обнову. И њено тражење обнове може се претворити у критиковање и спречавање извршења пресуде, само ако по њеном мишљењу буде пресуда погрешна. Према свему овоме по

¹⁾ У пракси се друкчије догађало. Као пример наводимо овде тужбу Главне контроле од 20. августа 1926. год., бр. 39843, противу решења Државног савета од 26. јуна 1926. године бр. 11489, донесеног по чл. 43. З. Д. С. у смислу Саветске пресуде. Овде дакле није случај директног тражења обнове спора, али је интересантан случај критиковања и спречавања извршења пресуде Државног света:

„Пресуда Државног савета, као што се из свега напред изложеног види, донета је на погрешној законској примени, а што је најглавније тиме

закону који важи Главна контрола није овлашћена да подноси тужбу за обнову административног спора. Да се друкчије узме, морала би зато постојати, поред наведене одредбе у чл. 44. З. Д. С. изречна одредба, а она није донесена.

Све ово важи и за нарочитог органа кога Министар финансија може одредити да се појављује код управних судова као тужилац у име државе у циљу заштите законитости и јавног интереса“ (чл. 21. З. Д. С.). Ни он, према наведеном, не може тражити обнову спора према чл. 44. З. Д. С., јер се не може подвести ни под појам приватног лица, нити пак под појам управне власти, чији је акт дао повод спору. И његова надлежност као парничне стране престала је чим је управни суд донео своју пресуду. Да он буде надлежан и да тражи обнову спора, потребно је да је зато законом овлашћен по већ наведеном начелу да нема надлежности без закона.

Напослетку, обнову може тражити управна власт „чији је акт дао повода административном спору“. Не може тражити обнову спора и друга нека управна власт већ само она, која је у пређашњем спору учествовала као парнична страна. Ако је та власт нижа од министра, мора претходно тражити његово одобрење.

Као што се изложеног види, законодавац је код регулисања овога питања одступио од прописа грађанско-судског поступка. По одредбама г. с. поступка обнову спора може тражити сваки парничар, који је био парнична страна у пређашњем спору чија се обнова жели. Код обнове административног спора, међутим, он то не допушта свима бившим парничарима у томе спору него само онима које је у чл. 44. поменутог закона навео:

је Државни савет као што је и напред наведено, изашао из делокруга његове законом и уставом одређене му надлежности, па је закорачио у надлежност законодавне власти која је према чл. 46. 78 и 86 Устава, једино надлежна да доноси законе и законске одредбе.

Пресуда Државног савета, као што је напред изложено, и законским разлозима доказано, није донета у законом и Уставом обележеном кругу надлежности Државног савета

Из разлога наведених у овој тужби не би се могло закључити, да су овде два државна органа који сарађују на истом послу — чувању законитости, већ два супарника. Из најода у тужби излазило би да неки виши суд даје примедбе на пресуду Државног савета као нижег административног суда. Тужба показује, да се изгубила свака мера у оцени своје надлежности. Она показује шта више непознавање оне основне идеје у једној правној држави, да су све државне власти сараднице на једном истом послу, одржавају реда и поретка у држави и извршењу државних задатака, да оне не смеју да се тару већ да се узајамно помажу. Ова тужба показује да Главна контрола ставља себе изнад врховног административног суда, а то је изнад закона. Може пресуда Државног савета као и сваког другог суда бити погрешна по мишљењу појединача, она ипак остаје пресуда Суда и представља ауторитет за свакога и за све власти у земљи па и за Главну контролу. Онако како је њоме пресуђено, тако је по закону, то је законска истина, па ма она била и погрешна. Критиковати њу службено и спречавати њено извршење, то је ни веше ни мање него ставити се изнад закона.

приватном лицу које је у пређашњем спору учествовало, и управној власти која је у пређашњем спору била тужена власт. Главној контроли и органу Министра финансија из чл. 21. З. Д. С. то не допушта¹⁾.

Питање, пак, да ли би Главна контрола могла подићи тужбу због ништавости односно тражити повраћај у пређашње стање, овде је готово беспредметно. Она по закону (чл. 21. З. Д. С.) може поднети тужбу само Државном савету, а у г. с. поступку од 1865. године који важи за Државни савет, ови правни лекови нису предвиђени, како је то напред на једном месту већ објашњено. У колико су услови због ништавости предвиђени у § 426. тога поступка као услови за обнову спора, Главна контрола према изложеном не би могла поднети такву тужбу. У колико пак ти услови тамо уопште нису предвиђени, питање је беспредметно, пошто тај поступак важи за Државни савет. У колико је међутим по овом закону предвиђен повраћај у пређашње стање због промашеног рочишта, он се не може применити на Државни савет, као што је већ једном напред речено, јер је код Савета поступак писмен. У случају пак царинског спора, кад се он разправља на рочишту (чл. 47. З. П. Р.), тражење повраћаја у пређашње стање због недоласка на рочиште допуштено је Главној контроли према прописима г. с. поступка, који би се у томе случају имали применити, јер у закону о Државном савету и управним судовима и у његовом пословнику такав случај није предвиђен — § 58. З. П. Р. То исто важи и за нарочитог органа министра финансија код Београдског и Скопског управног суда. Тражење повраћаја у пређашње стање због недоласка на рочиште имало би се и њему допустити под условима предвиђеним у г. с. поступку, јер у закону о Државном савету и Управним судовима и у закону о пословном реду такав случај није предвиђен. Са истог разлога и код осталих управних судова, у чијим г. с. поступцима постоје ове установе, (повраћај у пређашње стање и тужба или жалба због ништавости), и органу Министру финансија имају се допустити ови правни лекови, према § 58. З. П. Р., под условима предвиђеним у тим поступцима, пошто у З. Д. С. и у З. П. Р. такав случај није предвиђен. У овим законима предвиђено је само ко може тражити обнову административног спора (чл. 44. З. Д. С.); не дакле и ко може употребити и ова друга два ванредна правна лека.

¹⁾ Пракса Државног савета међутим стоји на другом гледишту. Савет је до сада примао тужбе Главне конгроле које је она подносила за обнову административног спора. Ми нисмо нашли ниједну одлуку Државног савета где би ово питање било изречно расправљено. Савет јој је прећутно признавао овлашћење на тужбу за обнову. То је гледиште брањено прописима грађ. суд. поступка, по којима сваки парничар може тражити обнову. Гледиште погрешно, јер се по § 58. З. П. Р. односне одредбе грађ. суд. поступка не могу овде применити, пошто је у З. Д. С. већ одређено ко ту обнову може тражити, па ни примени тих одредаба овде није било места.

7. Поступак при тражењу обнове административног спора.

Као што је напред већ наглашено, у З. Д. С. и у З. П. Р. није ништа прописано о поступку по коме се има расправити обнова административног спора. У поменутом чл. 44. и 45. З. Д. С. само је речено: да је обнова административног спора допуштена под условима прописаним у г. с. поступку, код којега се административног суда обнова има тражити, и ко исту може тражити. Затим прописано је, да је обнова допуштена противу извршних пресуда управног суда и пресуда Државног савета, и да управни суд ништи своју пресуду, ако нађе да има места обнови, па упућује ствар надлежном министру на ново решење. Даље о томе нема више никакве одредбе у овим законима. Зато се и овде имају применити, према § 58 З. П. Р., односни прописи г. с. поступака и закона о уређењу редовних судова, који важе у седишту дотичног управног суда.

а) по аустријском г. с. поступку од 1895 године, који важи у седиштима Цељског и Дубровничког управног суда односно по новом грађанско-судском поступку од 1929. године у вези са чл. 44. З. Д. С. и § 58 З. П. Р., обнова административног спора тражи се подношењем тужбе управном суду који је донео извршну пресуду против које се тражи обнова. То исто важи и за побијање извршне одлуке управног суда због ништавости. И она се покреће тужбом (§ 529. аустријског односно § 623 новог). О тужби важе општи прописи за тужбе код управних судова, а у колико у З. Д. С. и у З. П. Р. није ништа предвиђено имају се применити прописи г. с. поступка. Тако, тужба мора бити у толико примерака колико има парничара и један за суд. (§ 80 у вези са § 226 аустријског односно § 180 у вези са § 321 новог поступка). При томе дакле мора се имати у виду, поред управне власти и тужилачке стране у прошлом спору, још и заинтересовано лице из чл. 29 З. Д. С. ако је учествовало у томе спору. У тужби се мора нарочито навести:

1) одлука која се побија (тач. 1. § 536 аустријског, односно тач. 1. § 530 новог поступка). Уз тужбу има се поднети препис дотичне одлуке — чл. 22. З. Д. С., који се и овде има применити као општи пропис за тужбе административном суду.

2) Законски основ побијања (тач. 2. § 536 аустријског односно т. 2. § 630 новог поступка). Мора се навести законски разлог ништавости односно обнављања (§ 529 и 530 аустријског односно §§ 623 и 624 новог поступка).

3) Околности, из којих произилази да је тужба поднесена у законском року и доказна средства зато (тач. 3. § 536 аустријског односно тач. 3. § 630 новог). Ове се околности морају учинити вероватним на захтевање суда (§ 538 аустријског односно § 631 новог).

4) Околности које су битне за оцену надлежности (тач. 4. § 536 аустријског односно тач. 4. § 630 новог). У ствари код управних судова то неће бити потребно, пошто сама побијена одлука одређује и надлежност управног суда. Ова одредба при-

менљива је искучиво код редовних судова, јер само код њих може наступити случај да се тужбом побијају пресуде донесених од судова различних степена.. Код управних судова тога по правилу не може бити, као што је већ наглашено напред у одељку под 5), јер се обновом побијати може само извршна пресуда управних судова и пресуда Државног савета, па је и надлежан суд који је дотичну пресуду донео. У колико би то ипак било могуће, н. пр. да је по истој ствари донесена извршна пресуда од једног управног суда и пресуда Државног савета у првом и по следњем степену, могла би се применити ова одредба.

5) Изјава, у колико се предлаже да се поништи побијена одлука и која се друга одлука о главној ствари предлаже. Према чл. 45. З. Д. С. ова изјава може бити, кад је тужба за обнову спора, у томе да се дотична пресуда управног суда поништи и ствар упути надлежној управној власти да донесе ново решење у смислу тражења.

У § 535 аустријског односно у § 627 новог поступка прописано је, да ће се на тужбе због ништавости и на тужбе за обнову примењивати прописи дела I до IV (аустријског) односно дела II до V (новог поступка), у колико друкчије не наређују прописи од §§ 534—546 аустријског односно §§ 628—640 новог грађанско-судског поступка. Према томе, и овде се имају применити односне одредбе чл. 28—32 З. Д. С. и §§ 30—44 З. П. Р. о достављању тужбе на одговор, одређивању рочишта, тока рочишта и т. д., а у колико оне недостају односне одредбе из г. с. поступка. Али пре него што се одреди рочиште, управни суд према § 538 тач. 1—4 аустријског односно према § 631 тач. 1—3 новог поступка, има да испита, да ли се тужба оснива на којем од законских разлога побијања и да ли је подигнута у законском року па према томе да поступи. Управни суд ће такође, без претходне усмене расправе, ако се тражи обнова спора због којега од кривичних дела, наведених у § 530 аустријског односно у § 624 новог поступка, „учинити што је потребно да се поведе кривични поступак у циљу, да се поведе и утврди наведено кривично дело.“ Ова одредба има се применити код управних судова само у тојлико, што ће се о томе известити надлежни орган за вођење истраге, јер управни судови нису надлежни за извиђање и суђење кривичних дела. Тек по свршеном кривичном поступку код надлежних кривичних судова, управни суд ће по тужби одредити рочиште. То ће учинити само у оном случају, ако је кривични поступак завршен правноснажном осудом због означеног кривичног дела. То ће се учинити и онда, ако је кривични поступак завршен без осуде али из других разлога а не због тога што не постоји означенено кривично дело или што за њу нема доказа (§ 539 аустријског односно § 532 новог поступка). У томе циљу закон прописује, да су кривични судови и јавни тужиоци дужни кад доносе своје закључке, да се не поведе или да се обустави кривични поступак да изречно означе разлог, због којега се поступак неће повести или због којега се обуставља. Ако кривични поступак није поведен или је започети кривични поступак обу-

стављен што не постоји кривично дело или што за њу нема доказа, управни суд одбацује тужбу као недопуштену закључком у незјавној седници (аналого § 539 аустријског односно § 632 новог поступка).

Ако се разлог за обновљење административног спора доказује приложеним исправама уз тужбу, у изворнику или у овереном препису, онда се расправа и одлука о допустивости обновљења има спојити са расправом о главној ствари (§ 633.) Но пошто је то код управних судова увек случај, то се једновремено са расправљањем допустивости обнове има расправити и о главној ствари. Разуме се, да се о главној ствари може расправити само у толико, у колико је захвата разлог побијања дотичне пресуде (§ 540 аустријског односно § 633 новог г. с. поступка). Зато и пропис § 541 аустријског односно § 634 новог, који прописују да се у свима другим случајевима има расправити и пресудом одлучити само о разлогу допустивости обновљења поступка, или о томе да ли се поступак има огласити ништавим, не могу имати примене код управних судова. Ако се на усменој расправи покаже, да се тужба за обновљење или тужба због ништавости оснива на разлогу који закон не допушта, или да је прекасно поднесена, управни суд ће тужбу одбацити закључком (§ 543 аустријског односно § 636 новог). Пошто се према чл. 44. З. Д. С. обновљење поступка не може тражити пре него што је пресуда управног суда постала извршна, то се ни прописи §§ 544., 545, 546, 457 аустријског односно §§ 637, 638, 639 и 640 новог не могу применити код управних судова.

Напослетку судија управног суда, због чијег се поступања подноси тужба за обновљење (§ 529 тач. 1. аустријског односно § 623 тач. 1. новог), не може учествовати у расправи и у одлучивању по овим тужбама (§ 637 аустријског односно § 627 став II новог поступка).

б) По грађ. суд. поступку Србије од 1865. године, који важи у седиштима Управних судова у Београду и Скопљу и Државног савета, обнова административног спора тражи се такође подношењем тужбе код дотичног управног суда односно код Државног савета, ако је његова пресуда противу које се обнова тражи. У овом поступку није предвиђено шта све таква тужба треба да садржи као што је то предвиђено у аустријском и новом поступку, што смо напред видели. Због тога и код ове тужбе имају се применити општи прописи о тужби код административних судова, т. ј. чл. 22. З. Д. С. у вези § 58 З. П. Р., §§ 93—103 г. с. поступка, у колико се они могу овде применити, с обзиром на саму правну природу обнове административног спора. Но мора се нарочито нагласити, најпре да тужба мора бити писмена. Не може се учинити тужба усмено (§ 93 г. с. поступка), јер чл. 22. З. Д. С. наређује да тужба мора бити писмена. Зато се и § 93 г. с. поступка који допушта и усмену тужбу, не може овде применити. Тужба затим мора бити поднесена у толико примерака колико има парничних страна и још један за суд. (§ 95.) У тужби се мора

навести пресуда која се побија, што већ излази и из чл. 44. Д.З.С. Она се мора поднети у препису аналогно чл. 22 З.Д.С. У њој се мора навести законски основ побијања пресуде, аргументат из § 426 тач. 1—13, и назначити околности из којих произилази да је тужба поднесена у законском року.

По § 431 тога поступка у вези са § 58. З. П. Р. тужбу за обнову административног спора суд ће доставити противној страни на одговор. Кад стигне одговор или кад протече за то одређени рок, управни суд одређује рочиште за извиђање. Ту се има поступити по чл. 28—32 З. Д. С., §§ 30—44 З. П. Р., а у колико ови прописи недостају, по односним прописима из главе IV одељка VI г. с. поступка, у колико се они овде могу применити, с обзиром на природу обнове административног спора. По свршеном извиђању управни суд решава има ли или нема места обнови. Одлуку о томе суд доноси у виду решења (§ 431). На то решење има места жалби Државном савету. (§ 431 г. с. у вези са § 58 З. П. Р.).

Све ово довде важи и за тужбу за обнову административног спора код Државног савета. Државни је савет по закону Управни суд првог и последњег степена, и другог степена, кад по жалби решава о одлукама управних судова. Обнова административног спора може бити код Државног савета само противу његових пресуда донесених у првом и последњем степену. И за тај само случај важи све оно што смо напред рекли за обнову административног спора против извршних пресуда Управног суда у Београду и Скопљу с том разликом, што противу његовог решења донесеног по питању обнове, (§ 431) нема места никаквом правном леку, што можда није сувишно да се помене¹⁾. Тражењем поновљења не задржава се извршење пресуде (§ 430).

У закону о Државном савету и управним судовима и у његовом пословнику није прописано изречно, да ли може управни суд, једновремено са одлучивањем о допустивости обнове, расправљати и о главној ствари у колико је захвата разлог обнове, како је то, као што смо напред видели, предвиђено у аустријском и новом поступку. У г. с. поступку предвиђа се само, да суд

¹⁾ Бивало је случајева да су појединци жалили општој седници Државног савета противу пресуда и одлука појединих његових одељења: Решење Државног Савета бр. 16771-29 од 21 марта 1930 год.:

„Према чл. 42 у вези са чл. 3 закона о Државном Савету и управним судовима пресуде одељења Државног савета извршне су и противу њих нема редовног правног лека. Сем тога, општа седница Држаоног Савета није према чл. 4 закона о Државном савету и управним судовима и §§ 12 и 13 закона о пословном реду неки виши суд према саветским одељењима, који би у 2. степену имао да расматра одлуке и пресуде одељења. Она је по овим прописима само надлежна, у циљу једнообразности у јудикатури, да решава о правним питањима која су поједина одељења Државног Савета супротно решила, или да доноси одлуке о другим питањима, која су јој појединим законима стављена у надлежност. Али ни једним законским прописом није јој стављено у надлежност да по жалби расматра пресуде одељења Државног Савета. Па пошто се жалилац жали општој седници Државног Савета противу пресуде које је донело његово одељење, то се и ова жалба има одбацити.“

решава има ли места поновљењу, а све друго има да се расправи по редовном поступку ако се реши да има места поновљењу. У закону о Државном савету и Управним судовима чл. 45.) међутим каже се, да управни суд ништи своју пресуду, ако нађе да има места обновљењу, и упућује ствар надлежној управној власти на ново решење. Ми смо напред (под а) овога одељка већ показали у неколико, да се једновремено са питањем допустивости обнове код управних судова по правилу мора расправљати и о главној ствари, у толико у колико то захвата разлог побијања раније пресуде. Сада то можемо допунити и тиме, да то већ излази из самог чл. 45. З. Д. С. Јер, кад управни суд поништи своју пресуду, он мора и да наведе разлог зашто то чини, али, поред тога, он мора да учини примедбе управној власти којој ствар упућује на ново решење, да зна у коме смислу и како да донесе то решење. То излази већ и из тога, што закон наређује да су примедбе управног суда обавезне за управну власт (последња реченица чл. 45.) што значи да му мора послати примедбе. Расправљајући, дакле, о допустивости обнове, управни суд има да расправи и о главној ствари, у колико је првобитна пресуда тужбом за обнову побијена, кад нађе да има места обнови.

Иначе и овде важи све што смо навели напред под а), у случају кад управни суд односно Државни савет нађе да има места обнови. Само што се овде побијена пресуда ништи у виду решења (§ 431), док се по аустријском и новом поступку то чини по правилу у виду пресуде (§ 541 аустријског односно § 634 став I новог поступка).

б) По Хрватском парбеном поступку обнова спора односно повраћај у пређашње стање (тач. 3. § 353) има се тражити засебним захтевом („прошињом“) од дотичног управног суда који је донео пресуду односно чија је пресуда постала извршна. Ни у овом поступку није предвиђено шта све овај захтев треба да садржи. Због тога се и овде имају применити општи прописи о тужби из чл. 22. З. Д. С. у вези са § 58. З. П. Р. Захтев мора бити писмен. У њему се морају навести законски основи којима се ранија пресуда побија и приложити потребни спис — §§ 362 и 369, ранија пресуда која се побија, што већ излази из чл. 44. З. Д. С. Захтев се има доставити противстраници, јер се поступак има обавити по општим прописима тога поступка (§ 362). Уз захтев се морају приложити и докази достојни вере да подносиоцу прошиње за време пређашње расправе није било могуће прибавити или приложити нове доказе (§ 366). Ако суд нађе да је захтев за обнову оправдан и обнову одобри, он ће поништити своју пресуду (чл. 45. З. Д. С.) и уједно изрећи пресуду и о главној ствари. (§ 362).

г) По Босанско-Херцеговачком поступку обнова спора тражи се тужбом за обнову. Тужба мора бити писмена (чл. 22. З. Д. С.). У њој се морају навести докази са којих се ранија осуда побија, што излази такође из чл. 44. З. Д. С. Уз тужбу се морају приложити докази (§ 352), из којих излази да нове доказе

у првом спору није могао прибавити односно да за њих није знао. Поступак се обавља по општим прописима поступка. Ако суд нађе да је тужба за обнову оправдана (чл. 45. З. Д. С.), суд ништи своју ранију пресуду. И овде важи оно што је речено под б), суд ће расправити и о главној ствари. У колико пропис § 355 овога поступка друкчије наређује, не би се могао овде применити.

8. Дејство обнове.

Ако управни суд нађе да је тужба за обновљење спора оправдана, он ништи пресуду која је у питању па упућује ствар надлежној управној власти на ново решење (чл. 45 З. Д. С.). Примедбе управног суда обавезне су за управну власт. Ту могу бити два случаја: 1) побијеном пресудом управног суда тужба је била одбачена; и 2) њоме је оспорено решење управне власти било поништено.

У првом случају, оспорено решење управне власти, са свим својим правним последицама, остало је на снази, пошто је тужба одбачена. Кад управни суд нађе да је обнова спора оправдана и поништи своју ранију пресуду, он тиме мора поништити и односно решење управне власти. У ствари он тада констатује, да разлог због којега је тужба била одбачена није основан, односно да тачке наведене у тужби (чл. 22. З. Д. С.), у колико их захвата умесног обнове, нису биле неосноване у погледу на правилност оспореног решења управне власти. Другим речима, он има да констатује и да је оспорено решење управне власти неправилно. А кад то констатује, он га има и поништити да би дотична управна власт могла донети ново решење, како то наређује чл. 45. З. Д. С. То мислимо има да значи у овој одредби реченица: „управна власт је везана примедбама управног суда.“ Иначе, како би та управна власт могла донети ново решење по истој ствари, ако прво решење још постоји? А оно постоји, ако се одлуком о допуштењу обнове не поништи. Логично је дакле схватити овај пропис тако, да управни суд ништи и оспорено решење па доследно и да тај пропис за то наређује, да се ствар упућује надлежној управној власти на ново решење. То је тако, као што смо видели, по правилу и по аустријском и новом поступку, кад је у питању обнова на основу писмених исправа, а она је овде увек (§ 540 аустријског, § 634 новог), па и по Хрватском поступку (§ 369 и 362.) Наиме, кад суд нађе да је обнова спора оправдана, он једновремено расправља и о главној ствари.

У другом случају, побијеном пресудом је поништено решење управне власти. У смислу чл. 34 и 42 З. Д. С. управна власт је била дужна да донесе ново решење у смислу те пресуде, ако је то било потребно. Ако није било потребно да се у смислу те пресуде донесе икакво ново решење, оно је поништено и више не постоји, па су и правне последице, које је оно било произвело до поништења (чл. 36 З. Д. С.), престале производити своје дејство. Ако је пак било потребно да се донесе ново решење, у сми-

слу те пресуде, и оно донесено, оно је произвело правне последице. Када управни суд сада поништи своју пресуду, он ништи и последице њене па и решење управне власти које се на њој оснива. Управна власт има да донесе ново решење, у смислу примедаба управног суда, које су за њу обавезне (чл. 45. З. Д. С.). Разуме се, да се тада ништи првобитна пресуда и решење управне власти, донесено у смислу те пресуде, само за будућност. За у будуће дејтво првобитне пресуде и њеног решења престаје. Од сада од дана поништаја првобитне пресуде и решења на основу њега донесеног престаје њихово дејство. Да би било дејства за прошлост мора се донети ново решење у смислу примедаба суда, које ће, у колико је то могуће, поправити дејство првобитне пресуде. Другим речима, то значи да се прошлост ништи само у толико у колико је то могуће према природи ствари. Тако н. пр. у погледу права трећих лица савесно стечених, оно може остати сасвим без дејства. То има да значи наређење § 222 став II и § 221 Србијанског грађанског закона, кад наређују да повраћај покретних ствари купљених од лица и на начин по коме купац није могао посумњати у поштење продавца, може бити сопственику само са накнадом, (§ 220); или ако је купљена покретна ствар на јавној продаји или од трговца који са таквом робом тргује и т. д., онда сопственик ствар не може натраг добити ако је купац својевољно не хтедне вратити (§ 221). Исти је случај и са одсутним односно несталим (§ 49 Србијанског грађанског закона). То има да значи и пропис чл. 55. Уредбе о правној ликвидацији стања створеног ратом, по коме ако се нестали појави, о његовом имању одлучује се по прописима закона. У § 51 тога закона каже се: „..... ако би се такав и преко тога појавио, он ступа у сва своја прећашња права само сваку причињену штету или изгубљену ползу себи приписати мора.“ Наследници његови су савесни држаоци и не одговарају за оно што би потрошили или уништили. Исто тако и савесни купци, који су купили имовину несталог. А све те одредбе могу доћи у примену и код Управних судова кад год их примењује управна власт. На пр. у случају примене § 375 а) казненог закона од 1860. год. (у вези са законом о привременом продужењу важности законских прописа о кажњавању иступа од 31. децембра 1929. године), § 466 грађ. суд. поступка Србије од 1865. године итд.¹⁾ Иначе у колико нису у питању права и интереси трећих лица, ствар се враћа у првобитно стање у коме је било пре донесене пресуде.

¹⁾ У нашој правној литератури покретано је питање да ли су управни судови надлежни да расматрају решења управних власти која оне доносе у односима појединача у питању државине (државински спорови). Неки су заступали гледиште да управни судови нису надлежни да расматрају таква решења (Виктор Крстић, Архив књига ХХVIII, Коста Јанковић — Полиција бр. 13—18 из 1926. год.) То је гледиште засновано на одлукама опште седнице Касационог суда, (од 6. новембра 1919. год. бр. 50), на мишљењима појединачних писаца о томе, тумачењу чл. 15. З. Д. С., и т. д. Простор листа не доношта нам да све њихове разлоге овде изнесемо и да се на томе дуже државамо. Поред тога, потпуним изједначењем законодавства то се питање

* *

Већ је више пута напред истакнуто да до изједначења закона о судској организацији, грађанско-судском поступку и правилника за пословање редовних судова о обнови административног спора, за све случајеве који нису предвиђени у З. Д. С. и у З. П. Р., имају се применити сходне одредбе ових закона који важе у седишту управног суда код којега се тражи обнова спора. Државни савет има применити одредбе Србијанског грађанско-судског поступка од 1865. године, са његовим изменама и допунама. Према томе, пошто код поједињих управних судова још важе различни закони о организацији судова (сем закона о судијама) и о поступку, то и у погледу обнове спора код ових судова мора се и различно поступити. Тако, као што смо напред већ видели, услови и поступак за обнову спора, за ништавост одлука и повраћај у прећашње стање, који су иначе исти за цељски и дубровнички управни суд (аустријски поступак), друкчије су за скопски и београдски управни суд и Државни савет (србијански поступак); друкчији су опет за загребачки (Хрватски поступак) а друкчији за Сарајевски управни суд (Босанско-херцеговачки поступак). Због тога, н. пр. поједињац ван граница бив. Краљевине Србије, који тражи обнову административног спора противу пресуде Државног савета, мора поднети тужбу за обнову Државном савету под условима прописима у г. с. поступку који важи за Државни савет т. ј. по поступку од 1865. године за Краљевину Србију, и ако тај поступак иначе не важи за територију којој тај

у будуће неће ни постављати. Но морамо само у толико рећи, у колико оно још постоји, да се при заступању овога гледишта изгубило из вида, да је Закон о Државном савету и Управним судовима од 1922. године дошао после ранијих прописа, који су управној власти ставили у надлежност да доноси одлуке по питањима државине, и да је чл. 18. у вези са чл. 52. З. Д. С. укинуо све одредбе које су му биле супротне, па и оне одредбе из којих би се могло извести, (јер изричан пропис није постојао) да управни судови нису надлежни да расматрају такве одлуке управних власти (ако иначе по закону не би могло бити жалбе редовном суду.)

У ствари, ово гледиште оснива се више на принципима административног права уопште, онако како су они формулисани у правној литератури поједињих земаља која је резултат законодавства у тим земаљима, него на нашем позитивном законодавству. Међутим у чл. 18. поменутог закона дато је овлашћење поједињцу да поднесе тужбу Управном суду односно Државном савету противу сваке одлуке управне власти (ако није случај из чл. 24. З. Д. С.), којом би се осетио повређен у своме праву или непосредном личном интересу на закону заснованом. А у чл. 23. истог закона прописано је поближе, зашто се може у томе случају тужити: 1) што управна власт у својој одлуци није правилно применила закон (тач. 1.); и 2) што у управном поступку који је претходио није поступила по прописима административног поступка (тач. 2.). Тиме је уједно одређено шта управни суд у томе случају има да оцени, т. ј. има да расправи правилност дотичне одлуке, а наиме, да ли је управна власт у **административном поступку** правилно применила закон односно поступила по прописима административног поступка. Све друго, као што је приватно-правни однос између странака које су учествовале у управном поступку, при томе уопште не долази у обзир. Ценећи дакле правилност одлуке управне власти, управни суд цени само њену законитост у **управном поступку**. Тиме он ни у колико не улази у приватно-правни однос који постоји између дотичних поједињаца. На тај начин, он не може својом одлу-

појединац припада. Исто тако и појединац из Црне Горе мора поднети тужбу за обнову спора противу пресуде дубровачког управног суда под условима прописаним у поступку који важи за тај суд т. ј. по аустријском г. с. поступку, и ако тај поступак не важи у Црној Гори; појединац из Бачке мора то учинити под условима у поступку за београдски управни суд, поменути поступак Краљевине Србије од 1865. године, и ако он не важи у Бачкој. И т. д. На тај начин за појединца је обавезан један закон који није обнародован на територији покрајине којој припада, противно оном начелу да закон нема обавезне снаге док се не обнародује. Сем тога, поједини правни институти, н. пр. ванредни правни лекови, у овим поступцима друкчије су организовани, а неких од ових правних лекова, којих има у једном поступку, нема у другом. Тако н. пр. правни институт за ништавост одлука, као што смо већ видели, друкчије је организован у аустријском поступку (односно у новом) као посебан правни лек (тужба због ништавости) у одељку са тужбом за обнову спора, ванредним правним леком, а друкчије је у хрватском као жалба ништавна, у одељку где су предвиђени редовни правни лекови. У србијанском као такав није уопште познат, а поједини његови услови обухваћени су заједно са условима за тужбу за обнову спора. Правни институт повраћаја у пређашње стање због промашеног рока, не постоји у србијанском поступку, већ само због пропуштеног рочишта; док је у хрватском поступку овај институт уопште сасвим друкчије регулисан (обухвата и обнову спора), а друкчије у аустријском и босанском поступку. Појединац

ком ни у колико прејудицирати одлуку редовног суда, који је надлежан за расправу приватно-правног односа који ту може бити у питању. Том дакле одредбом јасно је постајења граница између надлежности управног суда и надлежности редовног суда. Управни суд цени законитост одлуке управне власти у административном поступку; редован суд **приватно-правни** однос који између странака постоји (критериј већ истакнут у нашој расправи: **Надлежност Државног савета код уговора по закону о државном рачуноводству** — „Архив“ књига XXXV, страна 116 и 117.) А да те повреде закона може бити у административском поступку, најбоље нам зато може послужити случај примене § 466 грађ. суд. поступка. Ту закон наређује управној власти, да у тамо предвиђеном случају упути **појављеног** господара да у року од 15 дана поднесе тужбу редовном суду. Ако управна власт друкчије поступи па упути повериоца да тужбу поднесе, неоспорно би то била повреда § 466. Тиме било повређено повериоцу право признато § 466 и његов интерес не-посредни и лични на овом пропису заснован, да не буде у спору код редовног суда тужилац, и да се излаже трошковима које по закону тужилац има да сноси. итд. По гледишту да управни судови нису надлежни да расматрају овакве одлуке, појединац би имао поступити по овој одлуци, т. ј. имао би да води спор или евентуално да се без спора одрекне свога права, о коме би се спор имао водити код редовног суда. Појединац у погледу повреде права из § 466 грађ. суд. поступка не би имао никакве правне заштите. То што би он код редовног суда добио своје право, које би имало да буде предмет спора код редовног суда, ни у колико не би поправило повреду његовог права и интереса из § 466 да у конкретном случају не буде тужилац. А да би то, према изложеном, било противно чл. 18. и 52 З. Д. С., мислимо да је очигледно. Закон му је изречно признао право тужбе административном суду, и оно се не може одузети никаким теоријским разлагањима без изречног законског прописа, који овде не постоји.

дакле мора при употреби ових ванредних правних лекова поступити по законима о поступку који важе за дотични управни суд и ако тај закон није уопште обнародован на државној територији покрајине којој он припада. Разуме се да су појединци због непознавања тих разних прописа у великој неприлици како да поступе у поједином случају. Још теже је у случају кад се жалба подноси Државном савету противу одлука управних судова за које не важи србијански поступак. И појединац и управна власт су у недоумици како да поступе, по коме закону, јер за Државни савет важи други г. с. поступак. Узмимо случај н. пр. да је подносилац тужбе за обнову одбијен од тражења обнове од стране цељског управног суда и противу његовог решења (§ 543) поднесе жалбу Државном савету. Жалбу ће предати, разуме се, томе цељском суду аналога чл. 40 З. Д. С. а на начин прописан у чл. 37 тога закона. У томе чл. 37, предвиђена је жалба Државном савету само противу пресуда управних судова; није предвиђена и противу одлука тих судова. Због тога се морају, према § 58 З. П. Р., применити сходне одредбе г. с. поступка. Сходне одредбе овде биле би §§ 514 и 519 аустријског г. с. поступка који допуштају жалбу вишем суду па би и овде била жалба допуштена Државном савету. Али за Савет важи други поступак, г. с. поступак Србије од 1865. године. То је изречно прописано у § 58 З. П. Р. Поставља се питање по коме ће поступку Државни савет решавати по жалби (чл. 41. З. Д. С.)? У ствари ту се поставља питање законитости поменутог решења цељског управног суда па се она има и ценити по законима који важе за тај суд (*Locus regit actum*). Према томе и умесност основа у жалби којима се решење суда побија мора се ценити према тим законима. Уосталом, г. с. поступак који важи за Државни савет као другостепени управни суд тешко се може прилагодити поступку управних судова за које важи други поступак, јер су то сасвим различни закони који су израђени с обзиром и на другу организацију судова (друга организација у Србији, друга у Словенији, Хрватској итд.). Због тога и примена ових закона, једног поред другог, захтева кадкад довитљивост и прилагођавање једног другом, али зато и знатну произвољност. За то и питање како да се поступи код ових судова у поједином случају представља и за појединце и за управну власт велике тешкоће. Срећом ове тешкоће су на путу да потпуно нестану предстојећим ступањем на снагу новог грађанско-парничног поступка од 1929. године, једног за целу државу, и закона о уређењу судова. Тада ће и ове тешкоће припасти само историји.

Али до тога времена или до доношења посебног закона о административно-судском поступку, при примени одредаба ових различних поступака мора се увек имати у виду, да се оне могу само у толико применити у колико се могу прилагодити природи административног спора. Наиме, мора се при томе водити увек рачуна, да је то спор између појединца (физичког или правног лица) и управне власти, да је тужена страна увек управна власт,

за коју су прописани посебни административни поступци како да поступа у управном поступку. Затим, мора се имати у виду, да је у поступку код управних судова усвојено начело: усмености, контрадикторности и непосредности (чл. 25—34 З. Д. С., §§ 36/44 З. П. Р.); док је поступак код Државног савета писмен по правилу (чл. 24, 26 З. Д. С., §§ 47—51 З. П. Р.), а усмен изузетно (§ 47. З. П. Р.). И најзад поврх тога, мора се имати на уму да се по § 58 З. П. Р. прописи закона о уређењу судова, г. с. поступка и правилника за пословање редовних судова могу применити само у оним случајевима, који у закону о Државном савету и Управним судовима и у закону о пословном реду нису предвиђени. Али поред свега тога, све то може бити кадкад ипак недовољно. Остављено је готово слободном нахођењу управних судија шта да примене у поједином случају. То опет зависи од схватања, способности и спреме њихове. Кад се при томе има у виду, да судија управног суда може постати лице које има само свршени правни факултет и 8 године службе у административној струци, и које са администр. судством није имало никакве везе, а за врховног административног судију (члана Државног савета) по досадашњем раширеном схватању у пракси (заснованом на чл. 11. З. Д. С.) и без икакве стручне спреме, онда се може схватити колико је проблематично оно, по § 58 закона о пословном реду, „сходно“ примењивање „односних“ прописа закона о судској организацији, гр. суд. поступку и правилнику за пословање редовних судова. Да од тога трпе и појединци и појлови управне власти, не треба доказивати. А то све показује колико је, поред изједначења законодавства у овом погледу, неопходно потребно доношење једног потпуно и посебног поступка за управне судове у вези са њиховом потпуном реорганизацијом.

Божидар Прстић

ПРАВНА ПОЛИТИКА

Хитне потребе нашег кривичног законодавства.

I. Од дана, када се сразмерно мала Краљевина Србија претворила у велику Краљевину Југославију, стоји пред њом велики задатак, да се изврши с једне стране темељно реформирање, а с друге потпуно изједначење разноликих и понекад застарелих закона, који су важили у различитим крајевима.

Као што смо већ имали раније прилику забележити у нашој књижевности, „стање права и законодавства у држави огледа се у целокупном државном и друштвеном животу, и ако то стање није добро, јавља се низ сметња за политички и економски напредак. Између захтева, који су најосновнији, а које и живот и наука стављају пред сваку државу, истичу се два захтева, који имају апсолутни и категорички карактер.

Ту су: по могућству високи *квалишета* правних норми и њихова *јединственост*, која тражи да на територију сваке државе важи само једни законик за кривичне ствари један за грађански поступак итд.¹⁾

Ако горњи захтеви нису задовољени, ако поред поцепаности и разноликости закона још увек видимо да су закони заиста застарели и не одговарају тражењима науке и новим и важним потребама живота, у том случају правно стање државе може постати несрећено, а понекад чак и неподношљиво.

То се осећа нарочито у сferи *кривичних* закона како материјалних, тако и процесних, јер ти закони чувају најдраже и најосетљији интересе појединих грађана, друштва и државе, те због тога свака њихова заосталост и сваки њихов дефекат веома су штетни не само за развијање идеје законитости код грађана, већ и за њихове правне и моралне појмове.²⁾

У нашој држави овако стање ствари било је врло неповољно, јер у погледу закона, који су били на снази до нове реформе (1929.—1930. г.), није смела остати сумња ни о њиховом неједнаком примењивању, нити о њиховој застарелости. Доста је напоменути, да је у нашој држави у исто време био на снази *низ* различитих кривичних законика и кривичних судских поступака, од којих је, на пример, српски кривични поступак био пројект т. зв. *инквизицјорским* начелом, које је сада потпуно одбачено готово у целом културном свету. Затим, аустријски казнени законик, који је са делимичним поправкама и допунама важио на територији Хрватске, Словеначке и других земаља и области, био је већ одавна и потпуно правилно карактерисан од стране професора Карла Хилера као „лоше и само где-где поправљене руине некада величанствене зграде“, а с друге стране српски казнени закон од 1860. г. званично је био карактерисан од стране Министра Правде М. Трифковића (на основу реферата д-ра Д. Суботића) као дело, чије одредбе „не одговарају огромном напретку, који је учињен у науци казненог права у последњим деценијама, и сем тога „нису довољне да пуном снагом заштите друштвени поредак од противправних напада покварених, опаких и у опште рђавих људи.“³⁾

С тога је потпуно појмљиво, да је код оваквог стања ствари у нашој држави нарочито био потребан најинтензив-

¹⁾ Основне одредбе пројекта српског казненог законика и јрдблем изједначења права у Краљевини СХС. („Архив за правне и друштв. науке“, 1920., бр. 3.) и Изједначење и реформа закона у Краљевини СХС („Летопис Матице Српске“, књ. 307., св. III.).

²⁾ Упор. Наш Научни и јррактички коментар новог Кривичног Законика Краљевине Југославије, 1930. г. Увод.

³⁾ В. Пројекш Казненог Законика за Краљевину Србију, 1910. г., предговор, стр. III—IV.

нији рад на реформи и изједначењу законодавства у опште, а нарочито кривичног.

II. — Рад на тој реформи траје код нас непрекидно од 1920. год. Нарочито је постао напоран у току последње две године и може се тврдити, да је крунисан *огромним* резултатима, јер су у току ове периоде завршени и ступили на снагу изједначени за целу државу закони о организацији судова у ширем смислу (закон о уређењу судова, о судијама, о државном тужиштву и о адвокатима), нови кривични законик, закон о извршивању казни и (изузев предратну Србију, јужну Србију и Црну Гору) нови законик о кривичном поступку судском.

Ако споменемо да у низу држава аналогне реформе још нису завршене или да одавна годинама а чак и деценијама чекају да се пројекти претворе у законе и ступе на снагу, морамо признати, да је код нас горњи законодавни посао свршен са сјајним и готово беспримерним успехом у погледу брзине и интензивности законодавног рада.

Што је још важније, *и по суштини* ствари споменути закони су били *више него повољно* оцењени у свим оценама и примедбама (сем једне једине), које су изашле у штампи или дошли Министарству Правде за време, када су нови законици још били пројекти, и то без разлике, да ли су критичари били Срби, Хрвати, Словенци, Руси или Немци.¹⁾ То може да нам послужи као најбоља препорука да *објавдано* признамо да се наши нови закони јављају као успели производат законодавног стварања²⁾ и стога могу послужити као један од основних стубова за правно и културно уједињење и велику будућност наше Краљевине.³⁾

III. — Наш нови кривични законик и закон о извршивању казни лишења слободе ступили су на снагу 1. јан. 1930. г. Исто тако и законик о кривичном судском поступку, али изузевши подручје Србије и Црне Горе, на којима ће тај законик ступити на снагу: на подручју Београдског Апелационог Суда дана 1. јан. 1931. г., и на подручју Скопљанског Апелационог Суда и Подгоричког Великог Суда на дан 1. јан. 1932. г.

Услед тога ће до 1. јан. 1932. год. још у доста великом делу наше државе важити наши застарели кривични процесни закони. Ради објашњења ове неповољне појаве наводило се, да између старог и новог типа судова и између ранијег и

¹⁾ Од Немца треба да нарочито назначимо д-ра Neubecker-а, који је врло пажљиво пратио ток реформе нашег кривичног правосуђа.

²⁾ Упор. наш *Коментар*, Увод, стр. 22—23.

³⁾ Додуше, поред нових законика имамо и новеле, које са принципијелног гледишта понекад нису у сагласности са основним принципима освтарене реформе. Али треба имати у виду, да те новеле имају *привремени* карактер и објашњавају се нарочитим *прелазним* околностима. Оне су, дакле, изузетак.

садашњег карактера поступка постоји толико велика разлика, да није било могућно у сувише брзом времену припремити све оно, без чега реформа није могла да се успешно спроведе у живот.

Признајући оправданост наведеног разлога, ипак хтели бисмо да наведемо једну тачку, за коју држимо, да се ту одлагање никако није смело допустити. По чл. 12. закона којим се стављају на снагу и уводе у живот закон о кривичном поступку судском, казнени законик и закон о извршивању казни, до уређења једног Касационог Суда за целу државу ће се сачувати и радити постојеће различите касационе инстанције (Касациони Суд у Београду, Стол Седморице у Загребу, Врховни Суд у Сарајеву итд.). Услед тога већ готово годину дана у различитим касационим инстанцијама прописи новог кривичног законика и закона и извршивању казне (који су ступили на снагу у целој нашој држави 1. јан. 1930. г.) могу да се тумаче *неједнснабразно* а понекад чак и потпуно *противречно*, а од 1. јан. 1931. г. искључено се може десити и са прописима законика о кривичном судском *послу*, које ће тумачити не само Стол Седморице, Врховни Суд у Сарајеву итд., већ и Касациони Суд у Београду на подручју предратне Србије. Међутим познато је, да читав низ сумња у погледу законског текста нарочито се јавља у прво време после ступања на снагу нових закона, услед чега долазе *многобројна* тумачења закона у Касацији. Ако не постоји *једини* Касациони Суд за целу државу, у пракси може наступити велико шаренило, које доцније није тако лако уклонити.

С великим напорима дошли смо до *изједначења* кривичних закона, тако да у целој држави већ важи јединствени казнени законик, и брзо ће важити и нови јединствени кривични судски поступак. Међутим све корисне ствари овог изједначења не могу се у потпуној мери испољити, док није спроведено *јединство Касације*. Најглавнија улога Касационог Суда састоји се у близи, да свуда буде једнообразно тумачење и примењивање закона, те да се у том правцу уклоне све противречности и недоследности у раду судова свију врста.

С тога држимо, да је у интересу кривичног правосуђа не само жељено, већ и неопходно потребно без одлагања уредити *један* Касациони Суд за целу државу. Свака спорост у том послу је везана, као што смо се убедили, са неповољним последицама за наше кривично правосуђе.

IV. — Има и друга врло важна тачка. Сада на територији целе наше државе важи *један* нови кривични законик, и то је велики успех. Као што смо горе споменули, остварење ове реформе чека низ држава. Ту видимо Аустрију, Немачку, Швајцарску, Чехословачку, Пољску и др. Али безусловно је потребно да се готово завршено код нас огромно дело *поштунко* заврши.

Ствар је у томе, што је приликом израде новог кривичног законика било решено да исти обухвати само злочине и преступе. Што се тиче дела мање важне природе (садашњи т. зв. иступи), пошавши од идеје постојања неке специјалне „полицијске неправде“¹⁾, редактори новог кривичног законика (по примеру, који су створили још редактори српског пројекта 1910. г.) један број иступа претворили су у преступе и на тај начин унели их у кривични законик, а претежну већину иступа оставили су за будући засебни „Полицијски Законик“.

Тај законик (али под називом „закон о иступима“) био је израђен од стране нарочите комисије од три лица, чак и поднет на претрес Народној Скупштини (1926. г.), али ни тада, ни данас није постао закон, те је посао његове дефинитивне израде у новој редакцији прешао у Министарство унутрашњих послова, док се раније цео тај рад налазио у рукама законодавног одељења Министарства правде и горе споменуте нарочите комисије.

Ако узмемо у обзир, да се у целом свету злочини и преступи извршују много ређе него иступи, услед чега и број гоњења последњих много премашује број гоњења првих, одмах ћемо се убедити, да док није спроведено изједначење нашег кривичног законодавства у погледу иступа, велики посао *потпуно* изједначења целокупне сфере нашег кривичног правосуђа *остаје* недовршен. У погледу ситнијих дела наше правосуђе и сада представља и даље ће представљати слику противречности у законима, који важе у различитим крајевима наше државе, шаренило праксе и потпуно дисхармоније између важећих застарелих прописа о иступима и оних много напреднијих и целисходнијих прописа о тежим делима, које је дао наш нови кривични законик, а који се већ готово целу годину дана примењује на целој територији наше државе.

V. — Због горњих разлога држимо, да су сада најхитније потребе нашег кривичног законодавства (дакле и кривичног правосуђа уопште: 1) да се хитно уреди Касациони Суд за целу државу и 2) да се хитно заврши и ступи на снагу „закон о иступима“ (или т. зв. „Полицијски законик“), који по карактеру и садржини својих прописа мора да се сабрази главним начелима нашег новог кривичног законика.

Док се то не изврши, биће на штету нашег правосуђа јепотпуно завршена и она целокупна реформа наших кривично-материјалних и кривично-процесних закона, која је била тако енергично припремана и која је са толико користи за државу и народ спроведена у живот у току две последње године.

Д-р М. Чубински

¹⁾ Прим. Још у свом делу *Проблем* (1921. г., стр. 24.) писац ових редакта упозоравао је на могућност компликација и наводио доказе, да је у суштини немогуће разликовање полицијског и кривичног неправа.

ПРЕГЛЕД СТРАНОГА ЗАКОНОДАВСТВА

Законодавни рад у Турској Републици.

Закон о Вакуфима и његов редактор, Г. Dr. H. Leemann, ред. проф. Грађ. Права на Политехници у Цириху (Eidgenössische Technische Hochschule).

Као што је познато, Турска Царевина је у Великом Рату (1914.—1918.) била савезница Немачке, Аустро-Угарске и Бугарске и, разуме се, поделила је са њима ратну судбину: уговор закључен између Турске и Савезних и Придружених Сила у француској вароши Sèvres, Севру (код Париза), 10. Августа, 1920. год.,^{*)} носи на себи општу карактеристику Мировних Уговора од год. 1919.—1920., то јест, као и друга четири Мировна Уговора (Версајски, Сенжерменски, Нејиски и Трианонски), тако и он представља једно потпуно искоришћавање победе од стране победилаца. Може бити да је примена онога римскога: *Vae victis* била још најенергичнија према Турској. Од многобројних земаља које су јој припадале, Турска је била, управо, сведена само на Малу Азију: са друга два Континента, Европскога и Афричкога, била је она, реченим Уговором, сасвим прогнана, изузимајући једино Цариграда и његових предграђа. Па и у погледу Мале Азије (Анатолије), Турској је претила опасност од грчкога империјализма (и мали народи, који, иначе, толико истичу и критикују империјализам великих — бројно великих — народа, ради им ипак и у томе подражавају, чим, наравно, могу). Грци нису, наиме, били задовољни Смирном и њеним залеђем које им је био доделио Севрски Уговор^{**)} него су били намерни, изгледа, да Турцима одузму целу обалу Средоземнога Мора. Уговор у Севру био је прихватио тадашњи Турски Султан, Мехмед VI. (остало му је било да бира између тога и абдикације: он је, разуме се, претпоставио Уговор овој), који је, још у току Великога Рата, 1918. год., био наследио, на Турском Престолу, свога преминулога брата, Султана Мехмеда V. (Мехмед V. до-

^{*)} В. текст Уговора у Севру код Dr. K. Strupp-a, *Documents pour servir à l'histoire du Droit des gens*, 2-e édition, considérablement augmentée des „Urkunden zur Geschichte des Völkerrechts“, Hermanu Sack, Berlin. 1923. t. V. S. 62. ff.

^{**)} У самој ствари, по том Уговору, Смирна и околина биле су остале под сувереношћу Турске али, вели се даље у чл. 69. Уговора: „la Turquie transfère au Gouvernement hellénique l'exercice de ses droits de souveraineté sur la ville de Smyrne et lesdits territoires“. Као што се види, то је била једна прикривена анексија (appexion déguisée), слично ранијем случају окупације и администрације Босне и Херцеговине од стране Аустро-Угарске (по чл. XXV. Берлинскога Уговора од 13. Јула, 1879. год. по н. к.) које је, 5. Октобра, 1908. год. (по н. к.), Аустро-Угарска преобразила у дефинитивну анексију. Дипломатија се специјално одликује склоношћу за измишљањем, по потреби, неодређених и неискрених међународних комбинација које, стварајући лажне ситуације (*fauusses situations*), доводе мир у опасност, због чега је рат често епилог таквим комбинацијама.

шао је био за турскога султана 1909. год., по жељи Младотурске Странке која је нагнала на абдикацију његовога брата, чувенога Абдул-Хамида).

Али, преко Уговора у Севру превукао је, у приличној мери, црту Кемал-Паша који је стао, у Турској, на чело струји противној пријаму тога Уговора: та струја, противна разуме се и Султану, одбацила је Севрски Уговор и продужила рат. То је био једини случај где Савезне и Придружене Силе нису успеле да, потпуно, остваре своје планове. Од стране противника Турске рат је, у самој ствари, продужила само Енглеска која је највише имала интереса за одржање Уговора Севрскога, јер је он највише испуњавао њена *desiderata*, специјално, односно Цариграда и Мореуза (и у опште, од свих Великих Савезних и Придружених Сила, Енглеска се је највише користила победом, мада је она ушла у рат са том девизом да, говорили су њени државници, покаже Немачкој да се рат не рентира: међутим, Енглеској се је рат, напротив, рентирао!) а те њене тековине, по Севрском Уговору, биле су нарочито доведене у питање одбацивањем, од стране турске војске под командом Кемал Паше, грчких армија са малоазиским обала Средоземнога Мора и продирањем Турака у Тракију.

Резултат војне акције Кемал-Пашине у међународном погледу било је стављање Уговора Севрскога изван снаге (који, тако, није никада био ратификован ни извршен) и његова замена Лозанским Уговором од 24. Јула, 1923. год., којим је знатно побољшан међународни положај Турске упоређен са положајем какав јој је био створио Севрски Уговор, и ако је, разуме се, у главном Турска ипак изишла из Великога Рата са таквим губицима да Нова и Стара Турска личе једна на другу, територијално, само по имену: У унутрашњим, пак, односима, успех Кемал-Паше био је још већи: Турска Држава је добила сада сасвим други облик: најпре, од монархије, она је постала република и од једне, у основи теократске државе, створена је држава чисто лаичка. Као што се зна, у прератној Турској, Султан је био и црквени и световни поглавар (слично томе био је у царистичкој Русији Цар): улога последњега турскога Султана, Мехмеда VI., била је, најпре, сведена на верске односе т. ј. Султан је био задржан само као калифа (религиозни поглавица Мухамеданаца) док, напослетку, Мехмед VI. није био збачен (3. марта, 1924. год.), у Турској, и са тога положаја и прогнан. (Њега су тада прихватили Енглези и одвели на Малту, у намери да га одрже и искористе, специјално против Кемал-Паше и Турске Републике, као калифу кога гоне Мухамеду и Вери Мухамедовој неверни Турци). (Мехмед VI. пристао је био на такву пропаганду коју су Енглези били организовали, као што, у опште, азијатски и нехришћански владари служе интересима поједињих европских држава, без обзира на то што су њихови народи, махом, предмет експлоатисања од стране тих држава.)

Најтипичнији пример је овде случај индиских махараца који се, као владари својих народа — од шесет милиона на броју — држе поглавито потпором Велике Британије. Али, та акција Енглеза, са калифатом Мехмеда VI., није успела: и поред ње су се и Турска Република и Кемал-Паша одржали до данас).

После ове државне револуције у Турској, ваљало је приступити социјалним и законодавним реформама. Са својим лаичким карактером, Турска није могла више остати, као до тада, једна држава чији свеколики живот регулишу верски прописи а на првом месту Општи Државни Социјални и Законодавни Кодекс Муслимана, *Коран*. Као раније у Јеврејској Држави, којој је законе био дао Мојсије као Богом одређени законодавац, исто тако Мухамед, као Алахов Пророк („Алах ила Алах ва Мухамед ресул Алах“: Бог је Бог а Мухамед је његов пророк), објавио је норме које су обухватале све друштвене манифестације његових приврженика. Те норме, божанскога карактера, представљају се догме *ne varietur*: слично природним (физичким) законима, те норме су имале да владају вечно исламским друштвом. Ту није било еволуције друштвених односа нити прилагођавања државних закона тој еволуцији. Конфучије, Мојсије, Мухамед били су одредили кинеском, јеврејском и муслиманском свету њихов дефинитивни калуп и форму и они су у том калупу и форми имали да живе стално једним истим животом, без промена, истина, гли и без потреса и немира. Верска држава то је друштво бескрајнога спокојства и мира.

Турски републиканци нису тако схватали људску заједницу и државу. По њима, то нису била никаква тако рећи полубожанска уређења за која је Провиђење преко личности од њега одређених слало законе („личности обасјане“: тако Буда, индиски философ и пророк, по рођењу принц и наследник престола, Сакиа Муни, значи: „обасјани“). И друштво и држава, по њима, то су људске творевине које подлеже законима од људи састављенима и изданима и који закони стално *еволуирају* као и само друштво, због чега, пошто ни друштво није такво, ти закони не могу бити нешто непроменљиво, нека врста окаменотина (петрефаката). По турским републиканцима, Турци су и били толико заостали у својој култури што им Коран који датира још из Седмога Века (Мухамед је живео од 572. до 633. год.) и који их је стезао као какав гвоздени обруч није допуштао да се развијају и развију онако као хришћански, нарочито европско-хришћански народи. Заго је, мислили су турски републиканци, и Турска Држава имала, слично хришћанским државама; да одбаци свој *штеокрайски карактер*, па да, као ове последње државе, буде *грађанска (лаичка) држава*.

Али, овај и овакав преображај, код турских управника, у схватију карактера државе, стављао их је пред тај тежак проблем: којим путем се имало поћи при новој законодавној

политици, када се већ, у основу бар, одступало од Исламскога Законодавства а то је, као што смо већ казали, био, у главном, Коран? Јер, ту су се указивала два правца од којих се имао изабрати један а, наиме, правац историско-еволуционистички и правац рационалистички.

Први од ова два правца узима као базу законодавне политике народ и лагано (еволуционо односно историско) развиће Права у народној маси. По тој концепцији, концепција која се састоји у материјализирању људског друштва и друштвених појава, народ је једно биће које има своју свест па, дакле, и *правну свесност*, и како се тај организам, народ, развија (еволуира), тако се, наравно, развија (еволуира) и његова правна свест. У оваквом схватању Права и његовога постанка, улога законодавчева није, скоро, ни мало стваралачка, такву, стваралачку, улогу има народ (народна маса) у чијој средини постају правне норме, а законодавчева функција ту је само *техничка*: он, у главном, има да правне норме које у народу налази већ готове, *садржајно* готове, среди и класификује, стављајући их у параграфе (чланове). Лако је увидети да турски реформатори нису могли поћи овим путем. Одбацијући теократско уређење државе и Кораново Законодавство, одбацијући, дакле, оно што су нашли у Турском Народу, они су, тим самим, одбацили и историско-еволуционистички метод у законодавној политици. Остало им је да пређу преко Турскога Народа и његове правне свести и да прихвате, у за онодавној политици, онај други правац, правац рационалистички. Колико се то слагало са демократизмом новога, републиканскога, режима, у то не можемо овде улазити: рећи ћемо само толико да и овај, турски, пример, покazuје да битност једног политичког режима не сачињава његово име; и ту речи често крију праву суштину. Усвојити начело народне суверености, као што су то учинили Тursки Републиканци, а не узимати, код доношења тако важних закона као што је на пр. грађански законик, у обзир правна схватања народа који је иста Република прогласила сувереном, то је толико исто демократски колико и одговор Луја XVI. (ако се не варамо) његовом сроднику, Филипу од Орлеана (названије *Philippe Égalité*, јер је био пришао револуционарима), када му је он, у једној прилици,* приметио:

*) Нисмо сигурни да је то било у седници од 20. Јуна, 1789. год. (по н. к.) Француске Скупштине (*États généraux*) одржаној у версајској Salle du Jeu de paume (Сала за играње лопте) и у којој је Краљ Луј XVI. наредио да, у Скупштини, буде гласање не по главама него по сталежима (ordres): у том случају, Краљевство је било сигурно у успеху, пошто су повлашћени редови, свештенство и аристократија (два гласа), били уз Краљевство, док је трећи сталеж (буржоазија) била више опозиционо расположена (један глас). То је она историска седница у којој је, после одлaska Краљевога, Mirabeau изговорио познате знамените речи маркизу de Dreux-Brézé, le grand maître des cérémonies (шеф дворскога церемонијала), кад је маркиз био позвао трећи сталеж да се разиђе.

„C' est illégal“ (то је незаконито): „C' est légal, parce que je le veux“ (то је законито, пошто ја тако хоћу). Разуме се, одговор Краљев био је на свом месту према ондашњем Државном Праву Француске, као и она чувена реч Луја XIV.: „L' État c' est moi!“ (држава то сам ја), јер је владар имао, у том Праву, суверену власт, систем сасвим друкчији од онога који су примили Турски републиканци. Онако исто као што, такође, није нимало демократски револт шпанских слободних мислилаца против Шпанскога Народа због његове привржености Католичкој Цркви и хтели би, силом, да га отргну од ове ради просвећивања Шпанскога Народа, онако како они схватају то просвећивање. Јер, када је ко демократ, има да прими народ такав какав је, да се спусти (односно уздигне) до њега те да буде израз свога народа. Томе води догма народне суверености, и ко у њу верује (а ми, нека нам је допуштено рећи, у њу не верујемо: ми верујемо само у сувереност државе, у сувереност, дакле, идеје а не човека односно групе људи) има да јој се поклони а не да је, евентуално, критикује: о догмама се не дискутује него се оне примају безусловно или одбацују. Демократизам — када се он исповеда — мора бити *цео а не ујола*.

И тако су, и поред свега прокламовања свога демократизма, турски републиканци прибегли, у законодавству, *рационализму*. Рационалистичка доктрина не сматра народ као подмет (субјекат) који ствара правне норме, по њему, народ је, код формирања правних правила, само *предмет*; субјекат, *ствараљац* је ту законодавац, *личност* (индивидуалност). Народ је само једна врста сирове, грубе, материје, без облика (форме), коју материју имају тек индивидуалности (законодавци) да обраде, да јој даду оно што јој недостаје т. ј. *облик (форму)*. Из овога излази да је, по рационалистичком схватању, законодавац један уметник а законодавни рад једна уметност, пошто уметници и уметност дају *форму* материјалу који им пружа Природа, а тај материјал, овде, то је само *друштво* које његови вођи и реформатори фасонирају према својим идејама. И како уметници једини *стварају* — дакле не и научници који само *откривају* и *конститују* оно што већ постоји у Природи (природне законе) — то онда значи да је у друштву, апстрактујући уметност и уметнике у правом смислу речи, само рад реформатора и законодавца *ствараљачки*. И у колико се форма коју та врста уметника даје своме материјалу, т. ј. друштву, више приближава савршенству, у толико су они већи ствараоци и већи уметници. Ово значи да је Исус Христос до данас *највећи уметник*, јер је форма коју је он, пре скоро две хиљаде година, обележио друштву до сада *најсавршенија*: *најсавршенија јер почива на најузвишенијим замислима (љубав према ближњем, једнакост, мир.)*.*

* Своје схватање о извору и постанку правних норма ми смо већ имали прилике изнети раније, специјално у овим својим радовима: *Један поглед на еволуционистичку правну школу* Београд, 1908. (оштампано из

Према изложеноме, може се судити колико је било тачно речено у Турском Народном Пакту од год. 1924. названом „економски“ (и који садржи дванаест чланова): „Народ Турски не руши, он съвара“^{**}). Турски Народ толико је мало стварао, у области Права, да су, у главном, одбачени закони под којима је он вековима живео и, на место њих, дати су му, скоро од корица до корица, закони других (европских) народа, дакле закони које су створили (управо по зајмили их од Европљана) његови, турски, реформатори (Мустафа Кемал-Паша, Махмуд Есад-Беј, Исмет-Паша и њихови сарадници) то јест *турске индивидуалности*. Еволуција у друштвеном животу прекинута, место еволуције револуција, не револуција народна, демократска, него револуција неколико индивидуалности које су, на један рационалистички начин, дали *нову форму* турском друштву. Ј опет се каже како је Турска Република израз најчистије демократије!

Питање је будућности шта ће изићи из ове скоро беспримерне примене правнога рационализма: све зависи од тога колико ће људи који су га применили и примењују остати *на власници* т. ј. остати на висини толико потребној ефикасном дејству идеја. Код идеја није главно само *садржина* него и *сугестија*, то јест њихов утицај на духове, а када идеје долазе са врха државне суверености, тада је њихова сугестија на духове најјача и по интензивности и по простору. (Разуме се да ступањ дејства идеја зависи и од њихове садржине). Зато се носиоци идеја и труде да буду представници државне суверености т. ј. да дођу на власт, једни: *ма којим пуштем* (приврженци *теорије циља* односно револуционари), други (где убрајамо и себе) само *пуштем законитим* (теорија не само циља него и *средства*).

II.

Основе Турској Републици (Цумхуријет), проглашеној 29. Октобра, 1923. год., поставио је Устав од 20. Априла, 1924. год. који има за наслов: „Тешкиљати - Есаси Канону“ (т. ј. Основни Органски Закон), и који је израђен поглавито по угледу на француску „Објаву Права Човека и Грађанина“ од год. 1789.^{***}). Устав који је, дакле, дошао, такође, рациона-

„Гласа“ Краљ. Срп. Академије Наука и Уметности), *Les suites nuisibles d'un abus de la théorie des analogies*, Genève, 1920. (extrait de „La Revue Mensuelle“, Genève), и: *La Propriété scientifique*. Compte-rendu présenté à l' Académie Royale de Serbie sur le rapport de MM. le Sénateur F. Rufini (Rome) et le Prof. J. Wigmore (Chicago) concernant la propriété scientifique et soumis à la Société des Nations (Genève), Belgrade 1924. (исти рад допуњен нашим примедбама изашао је и на српском језику под насловом *Научна својина*. Оштампано из „Glasnika Uprave za Zaštitu Industriske Svojine“, Beograd 1925.).

^{*)} Курсив је наш.

^{**) В. овде: С. С. Бобчевъ, *Най - новите конституционни и социално-културни реформи на турскашта република*, София, 1927., стр. 17.}

листичким путем, без икакве везе са државно-правним турским традицијама (ако изузмемо само Младо-Турско Законодавство од 1909. и даљих година и ранији покушај под Митад Пашом). Остале, детаљне, реформе оставил је, наравно, Устав у опште, а посебице на пољу Права, обичној (редовној) Законодавној Власти т. ј. Народној Скупштини (Бујук - Милет - Меџлиси) и Председнику Републике (Реиси - Цумхур). Разуме се да је, у самој ствари, удео Народа Турскога у доношењу закона више формалан: Народна Скупштина представља само фасаду једног демократизма иза које стоји чист рационалистички метод једне групе индивидуалности, са Председником Кемал-Пашом на челу. Фактички апсолутизам са демократским установама — на хартији.

Код питања кодификације Грађанскога Права, турски законодавци су се задржали на Швајцарском Грађу Законику (*Schweizerisches Zivilgesetzbuch*) од год. 1907.—1912. (са Швајцарским Облигационим Правом: *Schweizerisches Obligationenrecht* од год. 1911.). Нарочито се има захвалити иницијативи Министра Правде, Махмуду Есад-Беју, што је примљен Швајцарски Грађански Законик^{*)}). Министар је том приликом казао: „Швајцарски Грађански Законик је најновији, најсавршенији и најдемократскији Грађански Законик. Он не садржи ни једно једино наређење које би било противно осећајима наше Нације“^{**)}). Односно овога последњега тврђења, приметили бисмо да, бар у Брачном Швајцарском Праву, има одредаба које не би биле баш толико у складу са осећајима Турског Народа а, специјално, оне из чл. 159. и даљих Швајц. Грађ. Законика („*Die Wirkungen der Ehe im allgemeinen*“): познато је да је, у правном изједначењу супруга, Швајц. Право отишло најдаље^{***)}), што се, мислим, не би могло

^{*)} В. о томе у чланку D. Mille, *Lettre de Turquie. La Législation occidentale et son adoption*, штампаном у „Journal des Débats“, Paris, бр. од 5. Фебруара, 1930. год.

^{**)} Навод по „*Neue Zürcher Zeitung*“, Zürich, бр. од 5. Фебруара, 1930. № 226. (Morgenausgabe).

^{***)} У начелу, по Швајц. Грађ. Зак. муж и жена су правно једнаки, и ако, вели Dr. Eugen Curti-Forrer, чл. 160. ал. 1. истога Законика статуира: „Der Ehemann ist der Haupt der Gemeinschaft“, то је зато да би се омогућило „in Fällen der Meinungsverschiedenheit eine massgebende Entscheidung herbeizuführen er (der Ehemann) ist aber nicht der Herr gegenüber der Frau als der Untergebenen, sonder nur der primus inter pares, der erste unter der Gleichgestellten“: *Schweizerisches Zivilgesetzbuch mit Erläuterungen*, Zürich, 1911., S. 138., Art. 160., Апт. 2. В. специјално чл. 274. истога Законика по коме отац и мати имају заједнички родитељску власт (die Elterliche Gewalt) према деци, и само ако се они не би сложили у неком питању које се тиче деце, воља мужевљева била би пресудна („Sind die Eltern nicht einig, so entscheidet der Wille des Vaters“).

рећи и за Исламско Право^{*)}). Што се тиче других прописа Швајц. Грађ. Законика, ако они не би врећали осећаје Турака, то би долазило само отуда што турско друштво, у релативној простоти и некомпликованости својих правних односа, не би имало појма о многим установама Грађ. Законика једног народа (Швајцарскога) са много развијенијим правним потребама и схватањима (н. пр., питања тако танана као она о правним лицима, о државини, о стварном или апстрактном уговору и iusta causa traditionis, о баштинским књигама, о Grundschild-y, о разним теоријама изјаве воље и т. д.): све те установе остављају Турке, као непознате им, равнодушне: нашим осећајима не може противречити, н. пр., говор на једном језику који не разумемо. У овом погледу, dakле, Швајц. Грађ. Законик остаће, за дugo, у многим својим одредбама излишан и непримењен у Турској, нормираће односе који ту не постоје, представљаће једно чисто теориско излагање. Кажемо: за дugo, мада је могућно да ће ова правна и у опште-културна анексија Турске од стране Европе престати и пре него што Швајцарски Грађ. Законик почне показивати практичне резултате и је у живот и менталитет Турака.

Напоменућемо да је турско издање тога Законика^{**)} ипак претрпело извесне, не многобро, не ни тако важне, измене^{***)}.

^{*)} Да приметимо да исламски правни писци поричу да је правна потчињеност удате жене дошла, н. п. у Српском Праву, из Исламскога Права. Тако, Г. Х. А. Бушатлић, шеријатски судија у Сарајеву, у своме саопштењу: *Човек и Жена* објављеном у овом часопису (бр. од Нов. 1925.) и пропраћеном примедбама Г. Др-а Живана Лукића, доцента Беогр. Универзитета, наводи правило из Корана: „Вама је половина од оног што су оставиле ваше жене, ако оне неимадну дјеце, а ако оставе вама је четвртина, — њима је четвртина што ви оставите, ако у вас не буде дјече а ако буде дјече њима је осмина“. У нашем, Српском, Праву, улова наслеђује ab intestato мужа једино онда ако он не остави сродника ни из шестога колена материјне (женске) лозе (линије): § 408. Грађ. Зак. Иначе, удови припада по закону само право ужитка на мужевљевој заоставштини чија величина зависи од тога какве је интестатске наследнике оставило муж. (§§ 412. à 415. Грађ. Зак.). В. о жени у Исламском Праву и у радовима: Османа Нури-Хаџића, *Женско испаше у Ислamu* („Гајрет“, орган Друштва за културно и економско подизање Муслимана, Сарајево, 1925.) и Х. А. Бушатлић, *Исламско Бјачно Право*, „Гајрет“, бр. од 16. Септембра, 1925. и даљи.

^{**)} В. текст Турскога Грађанскога Законика у: „Éditions Rizzo. La Législation Turque“: *Code civil turc précédé d'un Historique de la refonte du Code Civil Turc et du Statut familial, de l'Éposé des motifs et du Rapport de la Commission judiciaire et suivi d'une Table analytique et d'un Index alphabétique*. Jóhn A. Rizzo, Éditeur Imprimeur, Constantinople, 1926., art. 1, à 937. Законик је уведен у живот Законом бр. 846. од 29. Маја, 1926. („Journal Officiel“, No 402 du 19 Juin 1926), art. 1 à 49.

^{***)} Односно тих измена упутићемо читаоце на расправу: *Die Rezeption des Schweizerischen Zivilrechts in der Türkei* von Landesgerichtsrat Dr. Erich Pritsch, Berlin, објављену у часопису: „Auslandsrecht“, бр. 7. - 8. (Јули-Август) 1926., Berlin (Verlag von Julius Springer). Иста расправа изишла је и у „Schweizerische Juristen-Zeitung. Revue suisse de jurisprudence“ (Publikationsorgan des Schweizerischen Anwaltsverbandes), Heft vom 15. März 1927. (Verlag Schulthess und Co., Zürich)..

Да додамо да су турски реформатори, руковођени национализмом (идејни покрет који је, нарочито после Великога Рата, 1914.—1918., захватио и Азију, на велику опасност Европе и њене Културе), у законодавном раду отпочели са чишћењем турске језиком од арапских техничких израза*) као и да су усвојили у опште, место арапске, латинску азбуку.

Једно од врло важних питања у вези са реформом Грађанскога Права у Турској било је и питање о *Задужбинама* (вакуфима). Ту су турски законодавци сматрали за саветно да се обрате на европске правне стручњаке а, наиме, швајцарске, пошто су, као што смо већ видели, реципирали цео Швајц. Грађ. Законик у коме се, такође, као и у другим Грађ. Законицима, налазе општи прописи и о правним лицима (*juristische Personen*) па, дакле, и о задужбинама (*Stiftungen*). И за једну подробну обраду те установе у своме Праву, Влада Турске Републике обратила се на Г. Dr. Hans-a Leemann-а, ред. проф. Грађ. Права на Политехници у Цириху, једнога од најбољих и најпризнатијих цивилиста у Швајцарској. Г. Леман је аутор одличног дела: *Sachenrecht* које је изшло у збирци проф. Dr M. Gmür-а (Берн): *Kommentar zum Schweizerischen Zivilgesetzbuch* као четврта свеска (I. Abteilung, Art. 641—729 поменутог дела Г. Леман-а, 2-го издање, објављено је 1920. год., Bern, Verlag von Stämpfli und Cie).**) Осим ове и друге научне активности, Г. Леман издаје, у друштву Г. Г. Dr. F. Baer-а (Rechtskonsulent) и проф. G. F. v. Cleric-а, часопис, у овом чланку већ поменути: „*Schweizerische Juristenzeitung*“, један од најређенијих и најраспрострањенијих часописа швајцарских који је већ у 26-ој години свога излажења.

Г. Леман се одазвао позиву Турске Владе, био је, прошле (1929.) године, неколико месеци у Ангори и израдио један предлог закона о вакуфима који је, свакако, до сада постао законом. Вративши се из Мале Азије у Цирих на своју дужност, Г. Leemann је одржао, у седници од 27. Јануара ове год., у Циришком Удружењу Правника (*Zürcherischer Juristenverein*) једно веома интересантно и поучно предавање о законодавним реформама у Турској Републици и о „модернизирању Турскога Права“, како се изражава највећи швајцарски лист: „*Neue Zürcher Zeitung*“***) у коме је (брой од 5. Фебруара, 1930. год.) објављено предавање Г. Leemann-а.

*) С. С. Бобчев, *op. cit.*, стр. 29.

**) Остали сарадници Г. Gmür-а на овоме коментару јесу: Privatdozent Dr. E. Beck (Bern), Kantonsrichter Dr. H. Becker (St. Gallen), Prof. Dr. E. Hafter (Zürich), Rechtsanwalt Dr. J. Kaufmann (Zürich), Prof. Dr. P. Mutzner (Zürich), Bundesrichter Dr. F. Ostertag (Lausanne), Zivilgerichtspräsident Dr. A. Silbernagel (Basel) и Prof. Dr. P. Tuor (Freiburg in Schw.). Поред Коментара Г. Gmür-а има, такође врло добар и обиман, и *Kommentar zum Schweizerischen Zivilgesetzbuch* herausgegeben von Dr. A. Egger (Zürich), Dr. A. Escher (Zürich), Dr. H. Oser (Freiburg-Schweiz), Dr. A. Reichel (Lausanne) и Dr. C. Wieland (Basel), Verlag: Schulthess und Co, Zürich.

***) Прошле године, „*Neue Zürcher Zeitung*“ прославиле су 150 годишњицу од свога оснивања и излажења. „*N. Z. Zeitung*“ имају три издања дневно (Morgen-, Mittag- и Adendblatt).

Ми ћемо, из предавања Г. Leemann-a, навести овде само онај део који се односи на вакуфе,^{*)} предмет његовога законодавнога рада у Турској. Г. Leemann је рекао, наиме:

„Да Турска Влада има озбиљну вољу да Ново Грађанско Право доследно спроведе показује она и тиме што је, ту скоро, предузела обимно уређење специјалним законом, а на модерноправној бази, многобројним задужбина (fromteten Stiftungen). У овај мах постоји 20.000 таквих задужбина: оне служе свима јавним сврхама (џамијама, гробљима, школама, библиотекама, читаоницама, кладенцима — Trinkwasserbrunnen — мостовима итд.). За финансиско обезбеђење задужбина на њих је оснивалац (der Stifter) раније био преносно много непокретности (зграда и пољопривредних добара), тако да је мало по мало од прилике 25%, земљишта постало својина задужбина и тиме је из сабраћаја било извучено („мртва рука“ — „föte Hand“^{**}), јер је Коран забрањивао свако отуђење. Побуда за оснивање задужбине била је у врло многим случајима тежња власника непокретности да сачувају свој посед од конфискација које су им стално претиле. Имаовина задужбине припадала је по Божанском Праву Алаху, и зато је била неприкосновена чак и према Султану. Осниваоци задужбина су, међутим, задржавали при томе за себе и своје наследнике највећи део прихода задужбина у својству њихових управљача. На исти начин поступали су и они који су хтели да искључе отуђење својих добара од стране наследника. Да би, пак, и непокретности које су припадале задужбинама учинио приступачним промет (Verkehr), објавио је, у години 1642., највиши тумач Ислама, Шеик-ул-Ислам, да се могу установити преносива и наследна права зидања (Baurechte) и права ужитка (Nutzungssrechte). Највећи део исплате (Entgelt) за ово морао се је испунити у готову; за остатак имала се давати годишња отплата.

„Овај правни однос треба сад тако да буде преиначен да се земљиште пренесе на сопственике зидања односно на уживаоце (Nutzniedersern), као и да се до сада плаћана годињашња кирија на земљиште (Bodenzins) преобрati у капитал са 5% процента, што се има осигурати једном законском залогом првога степена у корист задужбине“. После овога додаје „Neue Zürcher Zeitung“: „Од нарочите важности је, такође од проф. Leemann-а предложени, пренос управе о којој се брину приватна лица (правни следбеници оснивача задужбине) на једног државног органа, Генералну Дирекцију Вакуфа, јер се овим задужбинама недовољно администрира, тако да су јавни интереси озбиљно доведени у опасност. На 7000 задужбина су овде у питању. Приватни управници, међутим, имају да добију правичну накнаду за штету коју трпе услед одузимања управе (Турска је правна држава, она штити стечена приватна права). О турском народу говори проф. Леман са великим поштовањем и жели му као и његовој енергичној Влади која зна шта хоће (zielbewusst) једно срдачно: са срећом! У току дискусије је било са задовољством истакнуто да реформа Турскога Права, по угледу на Швајцарску, Швајцарској а поименце творцу Швајцарскога Грађанскога Законника, проф. Eugen-у Huber-у, као и проф. Leemann-у, служи на част“.

Да додамо на крају овога излагања да су Турци узели из Швајцарскога Права и Грађ. Суд. Поступак поименце онај Кантоне Нешателскога (Neuchâtel или Neuenburg) од 7. Априла,

^{*)} В. о вакуфима у нашој књижевности: Др. Људевит Фаркаш, *О вакуфима и о уређењу вакуфских добара у Босни и Херцеговини*, „Архив“, бр. од Октобра, 1928. год., као и књигу Др-а Еугена Сладовића, *Исламско Право у Босни и Херцеговини*, Београд, 1926., стр. 137 à 151.

^{**)} Француски: „main morte“, отуда име: les biens de main morte (добра задужбина).

1925.*), са делимичним позајмицама из Немачкога Грађ. Суд-Поступка (Zivilprozeßordnung) од 30. Јануара, 1877. (са Изменама и Допунама од 20. Маја, 1898. и 5. Јуна, 1905, све по н. к.); а што се тиче извршења и стечаја, реципирани је Швајцарски (Савезни) Закон: *Bundesgesetz über Schuldbehreibung und Konkurs vom 11. April 1889.* (са доцнијим Изменама и Допунама).**)

* * *

Да ли се модернизирање Турске***), и целе Азије, може сматрати као општи напредак? А под модернизирањем разумимо овде пријам од њихове стране Западне, т. ј. Европско-Американске, Културе? Питање се поставља зато што је ова Култура, као што је познато, у основи *техничка култура*, дакле култура материјалистичка и паганска, култура борбе између егоистичких интереса појединачца, култура империјализма (економскога и националистичкога) држава, култура ратова. (Та култура нарочито је резултирала у Великом Рату, 1914.—1918.). Несумњиво је техничка култура једно зло са гледишта *Хришћанске Културе Душе*, културе једнакости, браћства, мира, алtruизма, умерености односно аскетизма у телесним потребама и прохтевима. Отуда би и прилазак Азије техничкој култури био један општи назадак, пошто се, до сада, Азиска Култура карактерисала као *култура душе*, и ако Азијати нису били *формално* Хришћани (они су то били *фактички*, док су Европљани и Американци, обрнуто, Хришћани само *формално* а нису *фактички*).

Ми само помињемо ово питање, не улазећи, јер овде управо није томе место, даље у његово разматрање. Али, у сваком случају, чињеницу лаизизирања Турске Државе можемо ми, Хришћани, само поздравити: верска равнодушност (индиферентизам) Турске Републике још боље ће омогућити хришћанско мисионарство међу Турцима. У томе погледу, Турска ће, можда, све више бити једна *res nullius*, а Хришћани треба да се потруде да ту буду први духовни заузимачи (§§ 228. и 229. Срп. Грађ. Зак.; *Quod enim nullius est id ratione naturali occupanti conceditur*; *Gaius* — а тако је и по новом Турском Грађ. Законику, чл. 641. ал. 3º).

Ж. М. Перећ.

*). В. текст овога Законика у издању: *République et Canton de Neuchâtel. Code de Procédure civile (du 7 avril 1925).* Neuchâtel, 1925. Да напоменемо да Швајцарија још нису изједначили своје Грађ. Суд-Поступке.

**). В. овде Dr. Alfred von Overbeck, ord. Professor der Rechte an der Universität Freiburg (Schweiz), *Schuldbehreibung und Konkurs nach Schweizerischen Rechten systematisch dargestellt*, Zürich, 1926.

Г. Леман примећује да је, за Трговачко Право, Турска узела Немачки Трговачки Законик (т. ј. das revidierte Handelsgesetzbuch vom 10. Mai 1897. по н. к.); в. *Code de commerce de la Turquie* du 29 mai 1926 et du 13 mai 1929, 2e éd., Constantinople, 1928, 1929, а за Кривично Право италијански ћи codice penale.

***). D. Mille, у своме чланку у „*Journal des Débats*“, предвиђа да ће турска револуција, својим прекидом са Исламом као са друштвеном институцијом, имати утицаја на сва неарапска племена (groupements non arabes) Муслиманскога Света.

МЕЂУНАРОДНО-ПРАВНА ХРОНИКА

Приступ наше државе Бернској конвенцији за заштиту књижевних и уметничких дела.

Законодавни рад у погледу заштите књижевних и уметничких дела (ауторског права) у нашој држави завршен је приступом наше земље међународној Бернској Конвенцији. Претпоставка за приступ Савезу створеном овом Конвенцијом је, да у смислу чл. 25 Б. К.¹⁾ ревидиране у Берлину 1908 год., земља која приступа мора да пружа законску заштиту правима, која су предмет ове конвенције.

Наш закон о заштити ауторског права од 26. децембра 1929,²⁾ већ је израђен у духу Бернске Конвенције, ревидиране последњи пут 2. јуна 1928 год. у Риму и ако Римски текст Конвенције још није ратификован. Своју допуну добио је закон уредбама од 5., 21 и 22 фебруара 1930 год., којим се дају упутства за извршење закона, установљава фонд за потпомагање сиромашних аутора и њихових породица и образује Савет стручњака за давање мишљења у питањима ауторског права.

Као што се зна моментално је још на снази Б. К. ревидирана у Берлину 13. новембра 1908 са допунским протоколом потписаним у Берну 20. марта 1914 год. У Риму 2. 6. 1928 ревидирана Б. К. према чл. 28 ће се ратификовати и ратификација ће се поднети најкасније до 1. јула 1931 у Риму и ступити на снагу између земаља, које су је ратификовале месец дана по овом датуму.

Али у ставу 2 чл. 28 у Р. Р. Б. К.³⁾ се предвиђа, да ће ова Конвенција ступити на снагу, ако се пре овог датума изврши ратификација конвенције од најмање 6 земаља Савеза у односима између ових земаља месец дана по нотификацији владе Швајцарске Конфедерације, да је ова шеста ратификација поднета, и у односима између других земаља Савеза, које доцније изврше ратификацију, месец дана после нотификације сваке ове ратификације.

Имајући ове прописе у виду наша држава санкционисала је закон од 22. марта 1930, Сл. Нов. од 9. 7. Бр. 153 — LVII којим се одобрава и добија законску силу Бернска Конвенција за заштиту књижевних и уметничких дела, поправљена и допуњена у Берлину 13. новембра 1908 године са допунским протоколом потписаним у Берну 20. марта 1914 године, као и Бернска Конвенција за заштиту књижевних и уметничких дела, поправљена и допуњена у Риму 2. јуна 1928 године. Према § 2. овог закона овај закон ступа у живот и добија обавезну снагу, пошто се испуне одредбе чл. 25 Бернске Конвенције, допуњене и поправљене у Берлину 13. новембра 1908 год. односно чл. 28

¹⁾ Б. К. то јест Бернска Конвенција.

²⁾ Служб. Новине од 27. XII. 1929.

³⁾ У Риму ревидирана Бернска Конвенција.

Бернске Конвенције, допуњене и поправљене у Риму 2. јуна 1928 год. и пошто претходно буде обнародован у „Службеним Новинама“.

Како се је у смислу чл. 25. Б. К., ревидиране у Берлину, извршила нотификација нашег приступа дипломатским путем код гувернера Швајцарске Конфедерације на дан 17. јуна 1930 год., ј како је ова нотификација заједно са законом од 22. марта 1930 објављена у Службеним Новинама од 9. јула 1930, важи наш приступ Б. К. ревидираној 13. новембра 1908 у Берлину од 9. јула 1930 год.

Али овај приступ извршен је са резервом. Наша нотификација позива се на право, које нам у смислу чл. 25 Б. К. из 1908 г. припада, да заменимо прописе чл. 8 ове конвенције, који се односе на заштиту права превода књижевних дела, прописима чл. 5 Савезне Конвенције од 9. септембра 1886 г., ревидиране у Паризу 4. маја 1896 г. у колико се превод односи на наш језик.

Из овог текста се види, да је наша држава своју резерву већ учинила у смислу чл. 25 у Риму ревидиране Бернске Конвенције и да се је добровољно ограничила на преводе у језик наше земље.

Истовремено са нотификацијом приступа у Берлину ревидираној Б. К. Југославија изјавила је да приступа Бернској Конвенцији за заштиту књижевних и уметничких дела, ревидираној у Риму 2. јуна 1928 г., који ће имати своје дејство оног дана, када ова конвенција ступи на снагу према прописима 1 или 2 чл. 28 у Р. Р. Б. К. И овај приступ је био нотификован са резервом, да ћемо заменити прописе чл. 8 ове конвенције прописима чл. 5 Б. К. од 9. септембра 1886, ревидиране 4. маја 1896 у Паризу у колико се односе на право превода књижевних дела у језик наше земље.

Овај условни приступ у Р. Р. Б. К. отвара интересантно питање, да ли се може овај приступ сматрати као ратификација у Р. Р. Б. К. у смислу ст. 2 чл. 28 и да се наша држава уврсти у ред ових 6 држава, које треба да изврше ратификацију у Риму ревидиране Конвенције пре 1. јула 1931 г. На конгресу међународног удружења за заштиту књижевних и уметничких дела, одржаном почетком јуна ове године у Будимпешти, поздрављен је наш приступ у Р. Р. Б. К. као прва ратификација ове Конвенције.

Приступ наше земље Б. К. значи једну важну епоху у заштити књижевних и уметничких дела у нашој земљи. Заштита, која према нашем закону о ауторском праву важи само у границама наше Краљевине, рас простире се на све земље Савеза, установљеног Б. К., тако да припадници савеза уживaju заштиту својих књижевних и уметничких дела осим заштите у сопственој земљи и у свима другим земљама Савеза према прописима дотичног народног законодавства као и права специјално дата овом Конвенцијом.

Из тога произлази, да је ова заштита врло опширина и моћна,¹⁾ али захтева истовремено тачно знање дотичног народног и међународног законодавства.²⁾ Без сумње ово законодавство отвара широко поље новим правним односима и интересантној јудикатури.

Као наша земља и друге земље учиниле су резерве у погледу Б. К. ревидиране 1908 г. Што се тиче резерве у погледу права превода њу су, поред наше државе, учиниле: Естонија, Ирска, Италија, Јапан и Холандија. Грчка изјавила је да се сматра везана само чл. 5 Б. К. из год. 1886, док су остале земље везане чл. 5 Б. К. ревидиране 1896 год. у Паризу. — Норвешка не заштићује дела архитектуре по чл. 2 Б. К. (ревидиран 1908), него себи је резрвисала право из чл. 4 Б. К. (од год. 1886), тако да заштићује само планове, скице и пластична дела, која се односе на архитектуру. — Француска и Тунис остају везане у погледу уметничких дела примењених у индустрији прописима претходних конвенција Савеза. — Резерву у погледу чл. 9, (о репродукцији чланака из новина или ревија) учиниле су Данска, Финска и Холандија, које намеравају да остану везане чл. 7 Б. К. (од год. 1886, ревидиране 1896 г.), даље Грчка, Норвешка, Румунија и Шведска, које остају везане чл. 7 Б. К. (од 1886 г.). — Резерве, које се тичу чл. 11 Б. К. (од 1908 г.) у погледу јавног претстављања и извођења драмских или драмско-музичких дела, учиниле су Естонија, Италија и Холандија, које намеравају остати везане чл. 9, ст. 2, Јапан чл. 9, ст. 3 и Грчка, која хоће остати везана чл. 9 Б. К. (од 1886 г.) у целости. — Резерве к чл. 18 Б. К. из год. 1908 у погледу примене Б. К. на дела, која у тренутку њеног ступања на снагу још нису постала јавно добро у њиховој земљи порекла, учиниле су Велика Британија, Аустралија, Британска Индија и Јужно-Африканска Унија, које намеравају остати везане по чл. 14 Б. К. (од 1886 г.) и тач. 4 Закључног Протокола ревидираног додатка уговора од 1896 г., и Норвешка, која остаје у том погледу везана само чл. 14 Б. К. из год. 1886.

Додатак (потписан у Берну 20. 3. 1914.) који се односи на Б. К. ревидирану 1908 и којим се дозвољава савезним земљама, да у извесним случајевима ограниче заштиту ауторских права

¹⁾ Сада су чланови уније коју везује Б. К., ревидирана у Берлину 1908 год, следеће државе: Аустралија, Аустрија, Белгија, Бразилија, Бугарска, Чехословачка, Данциг (слободна варош) Данска са острвима Ферој Естонија, Финска, Француска, Грчка, Хаити, Холандија, Индија Британска, Ирска (слободна земља), Италија, Јапан, Југославија, Јужно-Африканска Унија, Канада, Либирија, Луксембург, Мароко (изузев шпанску зону), Монако, Немачка, Норвешка, Нова Зеландија, Пољска, Португалија, Румунија, Сирија и република Либан (француски мандат), Шпанија са колонијама, Сирија и република Либан (француски мандат), Шпанија са колонијама, посесијама и земљама под протекторатом и мандатом.

²⁾ Види књигу Др. Ј. Шуман, Бернска Конвенција за заштиту књижевних и уметничких дела и њене ревизије, Београд 1928, издање пишчево.

припадницима нарочитих земаља, које не припадају Савезу, ратифициран је од свих земаља Савеза изузев Haiti и Португала.

Као код сваког новог закона, који регулише једну нову материју појавиле су се већ и у овој материји заштите ауторског права несугласице. Тако је већ изнето мишљење,¹⁾ да резерва, коју је Југославија учинила приликом свога приступа Б. К. у погледу права превода не може да има дејство за оне државе, са којима је пре него што је приступила Б. К. закључила сепаратне уговоре као н. пр. трговачке уговоре са Немачком и Чехословачком, у којима се је обавезала, да ће у циљу узајамне заштите на пољу књижевне и уметничке својине примењивати одредбе ревидиране Б. К. од 13. новембра 1908 г. Како чл. 8 у Берлину ревидиране Б. К. одређује да аутори дела, која су први пут објављена у једној од земаља Савеза, уживају у осталим земљама Савеза за све време трајања права на оригинално дело, искључиво право, да преводе или да дају дозволу за преvoђење својих дела, из тога би се морало закључити, да Југославија своју резерву у погледу превода не би могла примењивати према Немачкој²⁾ односно Чехословачкој.³⁾

Држимо да је ова аргументација погрешна. За време закључења трговачких уговора са Немачком и Чехословачком, у Југославији још није постојао јединствени закон о ауторском праву. У бившој Краљевини Србији и Црној Гори у опште нису постојали закони, по којима би могли судови доносити своје пресуде по тужбама због повреде ауторских права; у другим деловима Краљевине, који су некада припадали Аустро-угарској монархији, важили су још стари закони о ауторском праву, тако аустрички закон од 26. децембра 1895 г. односно угарски закон од 26. априла 1884 г., који додуше право аутора на превод свога књижевног дела признају, али само за време од три године по обелодањењу оригиналног дела и то само за случај, кад је аутор право превода себи изрично резервисао.

Како ревидирана Б. К. из 1908 г. признаје државама које приступају Конвенцији у смислу чл. 25 право стављања резерва — овај чл. изрично каже: „Ипак он (приступ) може садржавати назначење прописа Конвенције од 9. септембра 1886 г. или додатак од 4. маја 1896 г., који би дотичне приступајуће земље сматрале за потребно, да их

¹⁾ Dr. Ivan Löwenbach, »Das jugoslavische Gesetz über den Schutz des Urheberrechtes« у ревији »Schaffen und Wettbewerb« Praga 1930, str. 46 i sl.; Dr. Willy Hoffmann »Das jugoslavische Urheberrechtsgesetz« у »Börsenblatt für den Deutschen Buchhandel«, Leipzig br. 131 од 10-6. 1930.

»Droit d' Auteur od 15. 6. 1930 (Revue du bureau de l' Union internationale pour la protection des œuvres littéraires et artistiques à Berne): Rapport sur les principaux évènements survenus dans le domaine du droit d'auteur de janvier à juin 1930 pag. 30 etc.

²⁾ Види закон о уговору о трговини и пловидби са Немачком од 6. 10. 1927. дето 17-12 1927 Сл. Нов. од 20-12 1927 Бр. 288 — LXXX.

³⁾ Закон о уговору о трговини и пловидби са Чехословачком од 14-11, 1928, дето 10-11 1929, Сл. Нов. од 15-11 1929, Бр. 268 — CVIII.

·бар привремено, ставе на место одговарајућих прописа ове конвенције“ — и како се Југославија користила тим правом приликом приступа Б. К. на тај начин, што је одредбе чл. 8 у погледу права превода заменила одредбама чл. 5 Бернске Конвенције из 1886. г. у редакцији додатног акта од 4. маја 1896. г., може се закључење поменутих трговачких уговора интерпретисати само тако, да је се Југославија желела овим уговорима обвезати само генерално, да ће се у материји ауторског права држати принципа Б. К. али да се тиме није могла одрећи права, која јој по истој Конвенцији припадају, нарочито права стављати резерве.

Југославија никада није мислила дати Немачкој или Чехословачкој односно другим државама, с којима је закључила трговачке уговоре са сличним обавезама,¹⁾ привилегије у погледу права превода књижевних дела и када би о томе и могла постојати сумња, она је отпала 9. јула 1930. год. свршеним приступом наше земље Б. К. под резервом у погледу превода књижевних дела. — О истом том питању дискутовало се и на међународном Конгресу удружења о ауторском праву, одржаном почетком месеца јуна у Будимпешти, где је делегат наше земље горе изнето становиште заступао. Ово питање које претставља за нашу земљу и једно питање велике политичке важности, јер повољно решење у корист наших држављана ће омогућавати развитак наше младе књижевности, у осталом ће се решавати од стране наших судова, који ће бити надлежни у спорном случају кад наш држављанин преведе и обелодани у нашој земљи страну књижевност у нашем језику односно које немачки, француски, аустријски или чехословачки аутор тврди да резерва учињена од стране наше државе приликом приступа Б. К. не важи према њима.

Још једно интересантно питање је било предмет дискусије на поменутом конгресу. Наш § 6 закона о заштити ауторског права у ст. 3 каже: „Али кад аутор оригиналног књижевног дела, писаног и штампаног на страном језику, не преведе то дело у року од 10 година на наш језик или не дозволи неком другом лицу да га преведе, и не стави га у промет, допуштено је свакоме, и без тражења дозволе од аутора оригиналног дела, да га преведе на наш језик“. Признаје се и у горе цитираним публикацијама, да овај пропис претставља један изузетак општег прописа о искључивом праву аутора за умно своје дело у корист југословенске литературе и односи се само на преводе из страних језика. Према томе се овај пропис не може односити на превод једног књижевног дела изашлог на нашем језику. Аутор књижевног дела, писаног на нашем језику има искључиво право на превод у сваки други језик за цело

¹⁾ Тако са Француском и Аустријом. Види закон о Конвенцији о трговини и пловидби са Француском од 30-1 1929, dto 15-5 1929, Сл. Нов. од 15-5 1929, бр. 112—XLVII и закон о накнадном споразуму од 3-9 1925, уз трговински уговор са републиком Аустријом од 25-12 1928, Сл. Нов. од 10-1 1929, бр. 6 — III.

време трајања свог ауторског права. Али како § 6 говори о нашем језику и овај језик није једини него се дели на српско-хрватски и на словеначки језик, један писац (Др. Хофман) је мишљења, да аутор књижевног дела писаног на страном језику треба, кад хоће да ужива неограничено и искључиво право превода у нашој земљи, превод извршити благовремено на сваки од ових језика. — Мишљења сам да ово није потребно, кад је књижевно дело тиме, што је преводом на наш језик — било српски, хрватски или словеначки — постало приступачно нашем народу, није више потребан превод на други наш језик да би страни аутор уживао искључиво неограничено право на своме књижевном делу.

Као један изузетак од општих принципа ауторског права § 6 ст. 3 треба да се стриктно интерпретира, према томе дозвољава се нашем држављанину само превод страног књижевног дела на наш језик и да га, т. ј. његове штампане репродукције, стави у промет. Друге прерогативе аутора оригиналног дела с тиме не прелазе на преводиоца. Тако задржава аутор оригиналног драмског дела, и ако је његово дело по протеку од 10 година преведено од нашег држављана на наш језик, за кве време свог ауторског права, право на извођење свога и на наш језик преведеног драмског дела у позоришту, радиофузијом т. д.

Д-р Јанко Шуман

ЕКОНОМСКО-ФИНАНСИСКА ХРОНИКА

Привредни савет.

Савремено привредно искуство пружа данас пажљивом посматрачу много могућности за процену вредности поједињих система и установа привредног живота. Многе установе на којима се некада заснивао привредни успех појединача и народа данас више не само да не омогућују постизавање истих резултата, него су чак почеле и негативно да делују, да отежавају и слабе привреду делатност. Такав је случај и са начелом потпуне слободе у привредном раду, некада моћним чиниоцем привредног напретка, чија се застарелост, па чак и штетност, већ од дужег времена у све јачој мери испољава. Требало је да дође до потпуног исцрпљавања привреде, до потребе да се са врло сиромашним средствима организује снабдевање друштава са свима неопходним добрима, па да се покаже да неограничена примена принципа *laissez-faire* може бити добра само у времену када привредна средства стоје на располагању у таквим количинама да се њихово расипање, главна црта једног привредног система заснованог на потпуној слободи, не осећа. Али од тренутка када се са расположивим средствима мора економичније да поступа, почиње се испољавати потреба замењивања слободе са једном рационалном и смишљеном акцијом државне власти и привредних организација,

заснованој на научним методама, која се може корисно спроводити само на основу једног унапред проученог и утврђеног програма. Давањем потпуног маха слободном развијању привредних чиниоца долази се до тога да се целом привредном животу да карактер једне непрекидне и веома оштре борбе, која је, истина, одлично средство за одабирање и испољавање најбољих елемената у једној привреди. Али се до овога резултата долази по цену огромног расипања и уништавања привредних снага и средстава. У исто време у оваквом систему није могуће осигурати привредној делатности потребну уједначеност и равнотежу. Стално, у појединим краћим или дужим размасцима временским у оваквом привредном режиму мора доћи, напоредо са кулминацијом борбе и као последица нерегулисаности и неповезаности привредних напора самосталних производиоца, до дубоких поремећаја и застоја, до тешких привредних криза.

Показује се, dakле, као неопходно, да се целокупна привредна делатност једнога народа не оставља сама себи, јер се у томе случају долази до максималног коришћења појединача или не и до одговарајуће користи и успеха народне привреде као целине него да, напротив, треба привредну делатност управити одређеним правцима, које маса појединача у њиховој привредној активности није у стању да изнађе. Потребно је једно-интелигентно руковођење, које сасвим природно треба да дође од државног ауторитета. Сама еволиција савремене привреде приморава државу на све већу интервенцију у привредне ствари. Остањање код начела немешања значи данас у једној савременој држави или равнодушност или нестручност и неспособност њених органа. Данашњој народној привреди, за њено што успешније функционисање, потребно је државно регулисање и контролисање, које признајемо, може отежавати рад појединачних предузећа, али једино може обезбедити постизавање национално-економског оптимума. Свајко време има и своје методе. Данашњи привредни век налаже потребу напуштања либерализма и индивидуализма као немоћних за постизавање пуне ефикасности у привредном делању једнога народа. Разуме се да ће крајњи успех једне овакве акције зависити од способности државних органа и да ће се и овде међу државама успоставити извесно диференцирање с обзиром на њихову већу или мању способност за вршење привредних функција.

Мора се рећи да доста често државе нису још довољно оспособљене да приме на себе важне функције у области народне привреде. Оне тешко могу располагати са најбољим стручњацима зато што их недовољно награђују. Често пута долазе на важна места људи једино на основу година проведених у служби и врло су далеко од питања која имају да решавају. Државна администрација мора, dakле, у колико се она бави решавањем питања од привредног значаја, бити реорганизована и попуњена најбољим стручњацима. Старије чиновничке генерације поред свег њиховог искуства и сувише су од-

расле у једноме духу који не одговара промењеним потребама нове привреде. Зато осим стручности треба од чиновника привредних ресора тражити и интересовање за овај посао, нарочито кад где треба повести прави крсташки рат противу заблуда и нерационалног рада који се запажа код појединача и бирократског духа која је исто тако честа појава код државних службеника. Можемо са задовољством да констатујемо да код младих људи постоји данас велико одушевљење за привредна питања и да наше новије генерације у све већој мери стичу услове за један савремени привредни рад. Из њихових редова произиђи ће извесно ваљани стручњаци који су нашој привреди, при њеном улажењу у једну нову фазу развитка, неопходни.

Осим стручних и за привреду одушевљених људи у државној администрацији, потребни су држави која жели да води једну рационалну привредну политику и одговарајуће установе. На првом месту њој је потребна организована и стална сарадња са представницима свих привредних редова. Ово се данас може постићи једино установом једнога нарочитог тела у које би, поред представника државне администрације, ушли представници свих привредних грана и сталежа као и признати привредни стручњаци. Овакве установе, познате под именом привредни савети, има данас већина држава и оне иако су још релативно новијег датума већ су имали прилике да покажу своју пуну вредност. У место неповезаних дискусија по разним часописима и новинама, у место неоснованих и нетачних критика које данас упућују једна другој поједине привредне гране и појединци организовано је у привредним саветима једно стално и стручно претресање свих важних привредних питања. Сви се аргументи чују, сваки се проблем у танчине расправља и држава, као и целокупни народ, може формирати на основу вођених дискусија свој суд о сваком питању. Из оваквих дискусија свако питање може изићи у таквом облику да цео народ о њему може добити једну тачну и једноличну представу. Цела земља може на тај начин доћи до идентичних сазнања и мишљења што је неопходно за сваку колективну и озбиљну привредну акцију.

Сама пак држава располаже у привредном савету са једним неопходним саветодавним органом који јој у њеној политици може бити од неизмерне користи. Као установа која представља једну перманентну сарадњу између државних стручњака и представника привреде, пружа привредни савет држави могућности да се брзо и тачно упозна се расположењем привреде према свима њеним одлукама, са реакцијом коју код појединачних привредних грана изазивају извесне мере које држава намерава да предузме. Пошто већ цела државна привредна политика иде за тим да јача и подиже народну привреду, сасвим је логично да држава мора да буде упозната са расположењем свих привредних кругова. Преко привредног савета држава је у могућности да стално консултује све привредне редове, да

прати реперкусије њених привредно-политичких и фискалних мера и чини потребне коректуре. Разуме се да овакво једнотело може имати само саветодавни карактер и да држава, и ту се баш испољава њена потреба да располаже са најбољим стручњацима, не мора водити рачуна о мишљењима савета. Али овога сталнога контакта и консултовања мора бити. Он претставља данас неопходан елеменат за једно успешно државно интервенисање у привредне послове.

У иностранству је већ одавно схваћена важност привредног савета и данас ова установа постоји у многим земљама. Први је привредни савет после рата установљен у Немачкој, 1920. године. Његова је улога искључиво саветодавнога карактера. Он даје мишљења о законским пројектима које му влада подноси(када су у питању важнији закони онда је ово консултовање обавезно) а може и сам узимати иницијативу и подносити своје законске пројekte влади. Немачки привредни савет броји 326 чланова. Од овога долази на пољопривреду 68 представника, повртарство и рибарство 6, индустрију 68, трговину и банкарство 44, саобраћај и јавна предузећа 34, занате 36 потрошаче 30, чиновнике и слободне професије 16, 12 представника узимају се из редова привредних стручњака а 12 поставља слободно влада. Према новим законским пројектима постоји у Немачкој намера да се данашњи привремени привредни савет реорганизује и број чланова смањи на 123. До сада је у Немачкој привредни савет дао врло добре резултате и по речима једнога немачкога писца „постао установа без које се више не би могло замислiti функционисање државне управе”. У Италији је фашистичка управа истакла важност учешћа привредника, произвођача, у државној управи. Цело државно ureђење замишљено је, а делом и изведено на бази корпорација. Као саветодавно тело за привредна питања постоји врховни Савет за народну привреду који броји 45 чланова, који се постављају краљевим указом. У Француској од 1925 г. постоји национални привредни савет. Он има 47 чланова изабраних из редова послодаваца, радника, чиновника, стручњака, задругара. Осим ових 47 титуларних чланова у савету се налазе по два представника министарства финансија, рада, здравља, трговине, пољопривреде, грађевина и колонија. Француски Национални привредни савет је саветодавни орган владе, и има право и по сопственој иницијативи узимати у претрес поједина питања. До сада је савет показао леп успех у свом раду. Пре кратког времена израдио је и опсежан привредни програм према коме је за привредну реорганизацију земље предвиђен утрошак од 18 милијарди франака у току од пет година. У Чехословачкој постоји при Министарству Трговине и Индустрије један нарочити савет који на захтев владе даје мишљења по питањима од привредне важности. Он броји 150 редовних чланова који се именују на предлог професионалних представништва. У јануару ове године основан је привредни савет у Енглеској чији је претседник сам претседник владе, а у септембру у Белгији.

И код нас је питање привредног савета у своје време било претресано. Његово оснивање предвиђено је и Видовданским Уставом. Али до образовања ове установе није дошло ни до данас. Међутим многи привредни проблеми од највећег значаја по будућност наше земље, чекају на своје решење. Тешка ситуација светске привреде, која у све већој мери налази свог одјека и код нас, натерује цео свет да тражи излазе и путеве побољшања привредног стања светске привреде и појединачних народних привреда. И за одређивање става наше државе према великим светским привредним проблемима и за парирање мера којима иностранство прибегава у циљу олакшања сопственог положаја, потребно је пажљиво и детаљно проучавање свакога питања пре него што се донесе потребна одлука. Па затим израда једног привредног програма којим би се за читав низ година оцртао пут којим наша народна привреда има да буде вођена и спроведа темељна реорганизација целоскупне делатности наше привреде, захтева исто тако опсежне анкете и консултувања свих привредних слојева. Све ће се ово најбољи постићи ако се, по угледу на остале земље, приступи што пре образовању једне специјалне установе у којој би били заступљени сви привредни редови и која би по свакоме важноме питању била у стању да влади да своје мишљење и свој савет.

Д-р Александар Јевановић

СУДСКА ХРОНИКА

Жена има права на издржавање од мужа и без одлуке духовног суда или парнице за развод брака, ако муж раскине њихову животну заједницу.

I. C. Р. својом тужбом представила је: да је муж M. Р. отерао од куће и физички спречио да продуже животну заједницу. Она га је позвала неколико пута да је прими натраг у кућу, или да јој даје издржавање, међутим он није пристао ни на једно ни на друго. Тражила је стoga од суда да путем вештака утврди висину издржавања и пресуди да јој M. Р. то издржавање има давати. За доказ својих навода понудила је тужиоцу главну заклетву. M. Р. у одговору и на рочиштима изјавио је да C. Р. није отерао од куће, и на ту околност примио је поснућену му главну заклетву. Иначе је истакао да тужиља C. Р. нема ни у принципу право на издржавање, јер није повела бракоразводну парницу, нити о њеном праву на издржавање постоји одлука Државног Суда.

Око тога питања да ли се, у принципу, може досудити издржавање, ако бракоразводна парница није поведена, или ако о томе нема одлуке Духовног Суда, развили су своје тезе заступници обеју парничних страна.

Заступник тужиље, заступајући мишљење да жена има право на издржавање и ако бракоразводна парница није пове-

дена, истакао је да је муж по § 109 грађ. зак. дужан издржавати своју жену. Те дужности није муж ослобођен ни онда, када жену од себе отера, када раскине животну заједницу. По § 108 грађ. зак. Духовни Суд је дужан да решава питање о томе, да ли жени припада издржавање или не, само онда ако постоји парница за развод брака. Ако парница за развод није поведена, већ је муж жену отерао, онда одлука Духовног Суда није ни могућна ни потребна. Давањем издржавања жени, која је музевљевим поступком присиљена да живи ван куће свога мужа, не изиграва се закон, нити се ствара одвојен живот, који закон не одобрава. На против, тиме се само даје жени право које јој по закону припада.

Заступник туженога М. Р., мужа, у погледу овога питања истакао је: да је Грађански Закон у циљу очувања правне институције брака, прописао норме, које имају императивни карактер. Оне су *ius cogens*. По тим нормама супружници не могу уговорати ништа, што је противно природи брака, као на пример, не могу уговорати одвојен живот, или развод самога брака § 103 грађ. зак.; супруга је дужна мужа слушати, за њим ићи и вршити све дужности, скопчане са заједничким животом § 110 грађ. зак. Сва спорна дела, у погледу брака, у што спада и давање издржавања, суде духовни судови § 99 и 100 грађ. зак. — Према томе консеквенце су ове: да жена не сме напуштати свога мужа, нити муж отерати своју жену — ради прекида заједничког живота. Санкција противу повреде тих дужности јесте та, да жена нема право на издржавање ако мужа напусти, а мују је дужност да жену издржава, ако је отера и не хте с њом да продужи животну заједницу. Да ли, пак, који од ових случајева постоје, и да ли отуда произиђе за једну страну право, а за другу дужност — има да утврди надлежан духовни суд. Грађански суд има да утврди само величину издржавања, ако духовни суд нађе, да је муж дужан давати издржавање жени. Док таквог претходног решења духовног суда нема, дотле не постоји ни основ за тужбу ради издржавања. — Тужила није поднела доказ о томе да јој је духовни суд признао право на издржавање, и зато је тужба без основа.

Првостепени Суд за Град Београд, пошто су вештаци одредили колико М. Р. може да плаћа на име издржавања својој жени, тужиљи С. Р., донео је пресуду 29. јануара 1930 год. под Бр. 6746, и у њој усвојио тезу, коју је заступила тужилачка страна. Јер је пресудио да је тужени М. Р. дужан, да даје издржавање својој жени С. Р. према томе да ли не положи или положи понуђену му и примљену главну заклетву.

II. По нездовољству тужене стране Београдски Апелациони Суд у својој пресуди од 2 маја 1930 год. Бр. 4608 усвојио је тезу тужилачке стране, јер је пресуду Првостепеног Суда одобрио.

Тужени на ту пресуду није изјављивао жалбу Касационом Суду и тако је овај спор окончан. Било је од интереса на које би гледиште стао Касациони Суд.

III. Велики број бракоразводних парница је једна од послератних појава. Њиме често претходе раскидања животних заједница. И ако је муж тај, који заједнику раскида или спречава жену да у њој учествује, онда је за жену од интереса да ли има право да тражи издржавање од мужа, иако парница за развод брака није поведена, нити постоји принципијелна одлука Духовног Суда о њеном праву на издржавање. У овом спору је то питање расправљено и у томе је његов значај и важност.

Самуило Демајо, адвокат.

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Балкан и његове економске снаге.

Под таквим насловом изишла је прошлог месеца једна књига д-ра Герхарда Шахера, намењена европским и америчким читаоцима који се интересују за економске прилике на Балкану. (Dr. Gerhard Schacher, *Der Balkan und seine wirtschaftlichen Kräfte*. Stuttgart, Ferdinand Enke, 1930; VII и 266 стр., са географском картом балканског полуострва.) Хотећи да у тако малој књизи обухвати све балканске земље, у њивом економском стању, у односима према иностранству, и чак у извесним посебним питањима, писац се морао ограничiti на сасвим кратак, често површан преглед. Згодна за страног читаоца, који сасвим мало зна или ништа не зна о балканским земљама, ова књига не може задовољити економске стручњаке на Балкану, нарочито не што се тиче њихових односних држава. Ипак, као општи поглед, а нарочито као посматрање једног западњака, — који је успео да увиди колико се на Балкану сви проблеми постављају сасвим друкчије него у западној Европи, — књига г. Шахера је врло занимљива.

У своме уводу, писац приказује Балканце као људе, с обзиром на њихово порекло, социјалну и политичку поделу, као и на њихове психолошке особине. Ко су управо Грци, Албанци, Румуни и балкански Словени? Шта их спаја, шта их дели? Измешани живе Балканци, боре се међу собом, и у исто време осећају да их навала са стране, економска и политичка, присиљава на зближење. Једне судбине под Турцима, балкански народи се данас врло оштро диференцирају, и примећује писац, „нигде на земаљској кугли није теже спровести у пракси начело националног самоопредељења“. Они, с друге стране, стално морају да апелују на стране, небалканске државе, зато што сви имају *сувише радне снаге* и што сви оскудевају у *капиталу*. Европске силе, и не чекајући да их Балканци зову, одлазе на Балкан, због његових *природних богатстава* и због *лијаца* које ту могу наћи за своје фабрикate и за своје капитале. Отуда, Балкан има један велики

европски значај, без обзира на то што се политички проблеми ту постављају сасвим друкчије него у Европи, што монархије, војске и бирократије имају сасвим различите улоге, и што се балкански народи тек боре за извесна права која су на Западу обична ствар.

У првом делу књиге, писац проучава „економски живот балканских држава“, и то редом: Румунију, Југославију, Грчку, Бугарску, Албанију и суседне државе „као балканске силе“, Турску и Италију.

У *Румунији*, г. Шахера нарочито интересује пољопривреда и петролеум. Жали се на тешкоће које се стављају страном капиталу. Те су тешкоће, вели он, знатно мање у *Југославији*. Нашој земљи у овом делу књиге посвећује 27 страна. Назив „балканских Пруса“ за Србе и данас, вели он, није нетачан, због „изванредне отпорности и потврдности ове расе“. Југословени су „из малих почетака створили једну државу, која, поред свих тешкоћа које још постоје, стоји на челу свих балканских држава у културном, политичком и економском погледу“. Међу балканским земљама, Југославија и Бугарска, по г. Шахеру, спадају у категорију оних држава које хоће и могу да развију, поред пољопривреде, и извесну индустрију, док су Румунија и Албанија чисто пољопривредне, а Грчка претежно индустријска. Пишчулу пажњу, поред кукуруза и пшенице, привлачи код нас воће, нарочито шљиве и виноградарство, које би могло имати велику будућност ако би се производиле квалитетне сорте грожђа. Исто важи за стоку. *Дрво* ипак иде испред свега, и као извоз и као најважнија национална индустрија. Према постојећим могућностима, најмања је пажња до сада обраћена на рударство.

Индустријализација Југославије, сматра писац, има лепих изгледа, али не би требало помиšљати на неко сувише брзо и нагло развијање индустрије. Највећа сметња томе је пре свега оскудица у железницама и распоред постојећих линија. Последњих година се успело да Београд, поред политичког, добије и економски значај, али правци саобраћаја још ни из далека нису упућени у томе смислу. „Загреб је још и данас најважнији привредни центар за северне покрајине, и та противречност се ни у будуће неће моћи потпуно уклонити, пошто Загреб има једну врло знатну привредну и културну традицију, док се Београд, који је од вајкада био само главни град једне мале аграрне земље, и ако са неоспорним успехом, ипак више или мање вештачким средствима, претвара у један велики економски центар“. (стр. 70).

Говорећи о унутрашњим тешкоћама Југославије, овај Немац налази да су националне разлике, између Срба с једне и Хрвата и Словенаца с друге стране, много мање, него што су то политички вођи истицали, и да ни разлике у вери и у азбуци те могу да покрију истоветност расе. Верско питање:

у Југославији, примећује писац, није судбоносно, пошто су овде људи необично толерантни у томе погледу. По њему, „чисто економске супротности су основа опште борбе“ између напреднијег, више индустријализованог и градовима богатијег Севера, и заосталог аграрног Југа. Али земља је тако богата и тако срећно комбинована, — у погледу састава тла, климе, па и политичке, друштвене и економске структуре становништва, — да ће се унутрашње супротности кад тад уклонити, и онда ће све ове могућности бити потпуно искоришћене. Културни и привредни живот још пати од унутрашњих борби, али — подвлачи писац — „ова борба је за државу, не против државе“. Зато се будућност Југославије, у оквиру балканских држава и европске привреде, може ценити „сасвим оптимистички“, „пошто земља располаже великим, још неначетим богаствима, и пошто њена привреда има за себе један интелигентан и вредан народ, док су друге балканске државе у много неповољнијем положају у томе погледу“. Ако јој дође у помоћ страни капитал, југословенска привреда ће имати велики полет, како у усавршавању пољопривреде, тако у стварању индустрије.

У Грчкој је индустрија сразмерно много развијенија, нарочито индустрија ћилимова коју су из Мале Азије донеле избеглице. Зато што мора да се индустријализује, Грчка је, још више него друге државе, упућена на тражење страног капитала.

Бугарска је слична Југославији, с том разликом што место дрва она извози ружино уље и дуван, а у последње време поврће. За развијање индустрије, упућена је више на „бео угљ“ (водену снагу) него на угљ из земље, кога нема довољно. Нема подземног блага као Румунија, нити се може развијати у индустриску државу као Грчка. Бугарска, по г. Шахеру, најбољу будућност може имати само у мирном, ни споља ни изнутра, неометаном развоју своје пољопривреде.

Албанију писац означава као „колонијалну земљу“, у коју се све више увлачи европски, а пре свега италијански капитал. Према Италији, зависност Албаније је бар онолика, ако не и већа, као зависност Португалије од Енглеске. Тад однос није чисто економски, вели писац, јер би са мањим напорима и са мање капитала Италија из својих колонијалних поседа могла извући много веће користи. Оволовико ангажовање Италије може се, закључује он, објаснити само „сасвим специјалним политичко-војничким интересима“. На другом месту г. Шахер отворено тврди да Албанија треба да послужи Италији као база за напад на Југославију.

Док балканска Турска нема изгледа на велику економску будућност, дотле „италијански Балкан“ има у очима Талијана велики задатак: Гораца, Трст, и Задар само су авангарда једне како територијалне, тако економске експанзије за

Италију. „Кад се има у виду, каже писац, да се од Данцига до јадранске обале пружа јединствен словенски зид против суседних западних држава, нарочито против Немачке и Италије, онда је јасно од коликог је значаја овај продор у Албанији, нарочито за Италију која све више гура на Исток; јер оскудева у земљи и у економским снагама“. Само, не треба заборавити, додаје он, да и друге силе неће гледати равнодушно на Албанију: и њихови капитали, нарочито амерички, заинтересоваће се за ову земљу.

Други део књиге расправља о „балканским државама у светској привреди и политици“. Цео тај југо-исток Европе је за западну Европу, а у неколико и за Америку, један првокласан економски проблем. Пре свега као произвођач аграрних артикала и сировина, а затим као потрошач фабриката, а и у једном и у другом виду као место за пласирање капитала. За већи број година, Балкан не може доћи у обзир као индустриска област. Он има да поправља и организује своју пољопривредну производњу. Он ће, исто тако, још дugo давати радну снагу за један део европске и америчанске привреде. Писац говори о недавним аграрним конференцијама у Синаји и Букурешту, и каже да ће ови напори допринети да европски потрошачи упознају боље балканске пијаце, и да се те пијаце боље организују. „Приближавало нас то или не Паневропи, несумњиво је корисно да се увиди једно: нема среће и благостања на нашем делу земљине кугле док се не реше одвише пренебрегнута питања југо-источне Европе“.

Говорећи о страном капиталу у балканским пословима, г. Шахер истиче да су раније овим државама кредити давани искључиво у политичке сврхе, док се у последње време све више инвестира у привредна предузећа. У Југославији, најважније позиције заузимају француски и енглески капитал, и то први више у државним, а други више у приватним предузећима. Немачка је пре рата почела да продире на Балкан, па ће и сада, захваљујући везама које је стекла лиферијући за репарације, опет развити велику активност, нарочито у Југославији. У томе њу неће ваљда поколебати америчка конкуренција, која такође жeli да се наметне на овим пијацама.

На Балкану има неколико великих градова и пристаништа. Писац набраја те центре, али му обавештења нису увек свежа. За Београд има само цифру из 1920. А још је жалосније што мисли да је Суботица и Сарајево једно исто... Загребу придаје велики економски значај, а за Београд подвлачи његов американски карактер. Цариград умире, а Атина се несразмерно насељује, услед јаког бежања са земље у Грчкој.

Оно што највише карактерише Балкан у очима овог Немца, јесте да је он „царство Њ. В. Дувана“, светски лиферац дувана, нарочито дувана за цигарете.

Једну засебну главу писац посвећује „мађедонском питању“, које назива „најопаснијим проблемом Балкана“. Мање тешкоћа задају грчке и румунске мањине, али је спор велики између Срба и Бугара. Писац излаже обадве тезе, и истиче да постоји и идеја о аутономној Мађедонији. Бугарска не би имала много да се користи добијањем Мађедоније, а стварање независне Мађедоније још више би повећало хаос на Балкану: таква државица би тек била предмет пожуда и отимања за стране силе. У сваком случају, закључује писац, Европа се мора интересовати за овај кут југо-истока и гледати да се он смири и уреди.

За будућност Балкана г. Шахер има најлепше наде. Делећи земље у три категорије како смо видели, он налази да би свака држава могла постићи великих резултата ако се држи правца који јој намеће њена географска и економска природа. У томе развоју, нарочито треба мотрити на Италију, јер „она данас претставља највећу опасност за политички развитак Европе, а нарочито Балкана, баш зато што ту налази на највећи отпор. Југославија је прилично изолована као носилац француске балканске политике, и она је у највећој неприлици од Италије с обзиром на принцип ове последње да најјаче гура онде где је отпор највећи. Из тога може, закључује г. Шахер, пре или после да избије један нов акутан европски проблем. Долазак Америке на Балкан даје овоме проблему светске размере.“

Као што се види, књига г. Шахера је богата материјалом, жива и занимљива. Намењена људима из Западне Европе, она не претендује да буде потпуна. Слика коју она даје о Балкану одговара нашој балканској стварности, и зацело ће пробудити интересовање за ове земље код Немаца. Сни су иначе од увек Балкан сматрали као предодређени терен за њихову економску и културну експансију. А из ње ће можда и Балканци — за које писац вели да претстављају изврстан људски материјал — видети колико великих богастава имају, и доћи до свести да Балкан не мора вечно бити колонија западно-европског капитала...

Драгољуб Јовановић.

ТРЕЋИ КОНГРЕС ЧЕХОСЛОВАЧКИХ ПРАВНИКА.

Највећи овогодишњи стручни конгрес у Централној Европи био је Конгрес Правника Чехословачке Републике, одржан од 12 до 14 октобра у Братислави. Преко три хиљаде правника узело је учешћа на том конгресу. По реду то је трећи чехословачки правнички конгрес. Први је био 1904. у Прагу, други 1925. у Брину. Конгрес је одржан у знаку сарадње чехословачких и немачких правника, држављана Чехословачке Републике. Поред чисто стручног, он је имао и државотворно-националан значај. У главном граду Словачке, под протекторатом претседника републике г. Ма-

сарика, окупили су се на конгресу правници чехословачки држављани, како припадници чехословачке народне већине тако и немачке народне мањине, да у лојалној сарадњи проуче читав низ вајактуелнијих питања из области приватног и јавног права. Ово је први пут да на једном конгресу правника немачка национална мањина иступа заједно са чехословачком већином.

И правништва других земаља послала су на конгрес своја изасланства. Преко четрдесет пољских правника, већином професора универзитета, под војством бив. пољског министра правде, узело је учешћа на конгресу. Преставници правника из Румуније, Француске, Немачке, Швајцарске и Јапана донели су конгресу поздраве својих правничких организација и научних установа. Правништво Југославије послало је такође своје нарочито изасланство, које је предводио г. проф. Д-р Драг. Аранђеловић, претседник Сталног Конгреса Правника Краљевине Југославије, а у коме су били преставници правничких организација из Београда, Загреба и Љубљане. Ово изасланство било је предмет нарочите пажње, како конгреса и чехословачких правника тако и саме личности Претседника Републике г. Масарика, покровитеља конгреса.

Конгрес је почeo свечаним отварањем у сали братиславског Народног позоришта. Отворио га је Претседник Републике г. Масарик, који је у својој беседи изнео значај и улогу правничког рада у држави и друштву. Речи осамдесетогодишњег претседника-философа, пуне младалачке свежине и духовне ведрине, биле су бурно поздрављене. Потом је претседник конгреса, претседник апелације у Братислави и бив. министар правде г. Фајнор, поздравио госте на латинском, чешком, словачком, немачком, мађарском и француском језику, одјајући тиме и почаст римском праву као основици и извору приватних права свих европских континенталних земаља, и знак симпатије чехословачким правницима припадницима немачке и мађарске мањине и израз поште страним гостима. После тога су се ређали изаслачици разних удружења и установа из Чехословачке и из иностранства.

По подне и сутрадан заседали су одбори у којима се у истину обављао сав стручни, научни посао и водила дискусија по већ раније објављеним рефератима. При крају конгреса плenум је само примио знању и изгласао резолуције донешене у одборима.

Одбора је било шест, и то: (1) за грађанско право, (2) за специјална питања цивилног права, (3) за грађански судски поступак, (4) за кривично-право, (5) за административно право и (6) за финансијско право.

У првом одбору главни интерес је привукла тема: *како сачињати штетну парцелацију малих поседа*. Остављајући за сад на страну економски и социјални вид овог проблема, конгрес се ограничио на питање уређења интестатског наслеђа, истакао потребу комасације земљишта и уређења катастарних и баштинских књига и рада на изградњи аграрног кредита. По питању *Међупокрајинског Права до поштуне унификације грађанског права у Чехословачкој*, конгрес се вије изјаснио за доношење једног специјалног закона који би регулисао међусобни однос тих покрајинских права, сматрајући да такав закон није хитан, пошто је судска пракса решила најважнија питања сукоба покрајинских закона. Исто тако конгрес се изјаснио против доношења једног специјалног закона који би регулисао *осигурање грађанских постраживања*.

Главно питање претресано у другом одбору било је: *на каквим би основама имало да почива право о акцијонарским друштвима*. У једној дугој релолуцији (чији се детаљи односе како на оснивање акц. друштва, тако и на његову организацију, на заштиту акцијонара и предузећа и на биланс, завршни рачун и поделу добити) конгрес се једнодушно изјаснио да се задржи концесијонарни систем (— dakле против нормативног —), а у погледу одговорности оснивача препоручио је прописе немачког тргов. законика скрећући нарочито пажњу на § 31 основа немачког закона од 1930 год. Конгрес је заузео гледиште и у питању *заштите аутора у радиодифузији* као и у питању *преноса права код осигурања од штете*. Трећи одбор дискутовао је питања: *да ли се и у којим границама имају дозвољени поса у апелацијоном поступку, треба ли допустити тужбу за обнову поседујака у парницима око развода разлучења и поништења брака и препоручује ли се проширење надлежности инокосних судија*. У овом последњем питању конгрес се изјаснио против проширења надлежности сматрајући да установу инокосних судија као и њихову надлежност треба задржати у сада постојећим границама.

Четврти одбор проучавао је следећа кривично-правна питања: (а) *Преаоручује ли се промена сада важећим одредбама о заштити часни парочишта од нападаја штампе*, (б) *како би требало уредити казнено законодавство о малолетништву* и (в) *о реформи пороште*. Код последња два питања одбор и конгрес су се изјаснили и о постојећим законским пројектима.

У петом одбору била су на дневном реду ова административна питања: (а) *о погрешном управном актуу*, (б) *о јемчењу држава за њене чиновнике*, (в) *о заштити грађана од нечињења власти* и (г) *о организацији државних предузећа и разлици између њих и приватних предузећа и јавних установа*. По сваком од ових питања одбор је израдио резолуције које је плenум усвојио.

Најзад, шести одбор бавио се овим финансијско-правним проблемима: (а) *Треба ли сачувати установу фондова за изравнање* (б) *реформа пореског казненог права* и (в) *реформа таксеног права*.

Како по обимности проученог материјала, тако и по озбиљности вођених дискусија и доњешених резолуција конгрес претставља један велики, одлично организован рад крунисан успехом. Замашан удео у овом раду и успеху припада поред осталих свакако и Генералном секретару конгреса г. Dr. Баржинки, угледном адвокату у Братислави, који је задужио не само правнике из Чехословачке, већ остale, стране учеснике Конгреса, а нарочито госте и пријатеље из Југославије.

За време конгреса одржан је иницијативом Польака проф. Хиларовића и састанак међународне уније универзитетских наставника административног права као и ужи састанак представника секретаријата конгреса, Југословенског изасланства и польског изасланства на коме је дискутовано о начину сарадње између правништва ових трију земаља.

Д-р Иван Суботић

Б Е Л Е Ш К Е

† Душан Ђ. Алимпић. — На дан 5 октобра ове године умро је човек за којим жале не само његова супруга и најближи сродници него и шири кругови нашега чиновништва и правног литературног света. Јер је покојни Душан Алимпић оставио за собом светлу успомену једнога ванредно способнога, вреднога и савеснога државног службеника на најужим и највишим положајима полицијске струке као и плоднога писца.

Још од свршеног правног факултета у Београду 1896 године на све до свога пензионисања у 1926. години покојни Душан провео је непрекидно све време службовања у полицијској струци. На свима положајима у чиновничкој хијерархији полицијског чиновника — као писар, члан квартала, управник града Београда, окружни начелник, инспектор министарства, начелник министарства, велики жупан —

Душан је био пример ванредне способности, вредноће, савесности у раду. У томе погледу покојни Алимпић биће идеал коме треба да теже све млађе генерације полицијских чиновника у нашој држави. И на пољу правне науке Алимпић је оставио виднога трага. Он је написао значајно дело „Полицијски Речник“, у 3 свеске, преко 100 штампаних табака, у које је унесено огромно знање и труд од двадесет година рада, а које је било и које ће и даље бити од велике користи управном чиновништву. За тим „О историјском развитку полицијских власти у Србији“, „Управне власти у старој српској царевини“, „О полицијској уредби“, и пуно још других чланака и расправа. Значајан је рад Алимићев као уредника „Полицијског Гласника“ и саредника часописа „Полиције“, који достојно заступа полицијско-управну књижевност код нас. У свом часопису Алимић је држао, поред осталих радова у часопису, и рубрику „Поуке и обавештења“, у којој је зналачки поучавао за читавих десет година о нашем законодавству све оне, који су тражили од уредништва поуке и обавештења. Најзад успешан је био рад Алимићев и на законодавним пројектима, које је изискивало ново време. Он је био члан комисије која је израдила пројекат закона о иступима. У тој комисији реч Алимића ценења је и уважавана.

Д-р Д. Ар.

† Д-р Михаило Полићевић. — 21 новембра умро је у Београду д-р Михаило Полићевић, претседник Државног савета у пензији. Рођен 1865 у Шапцу, у угледној трговачкој кући, пок. Полићевић је у свome родном месту свршио нижу гимназију, а вишу у Крагујевцу. Правни факултет свршио је у Београду, на Великој школи. По свршењу школе био је неко време писар и секретар првостепеног суда у Крагујевцу, па се затим одао адвокатури, у којој је провео у Шапцу и Београду око двадесет пет година. Докторат права положио је у Брислу 1901. године.

Пок. Полићевић учествовао је активно у политичком животу, као припадник радикалне странке. 1904. изабран је за народног посланика у округу подринском. Исте године постао је министар правде у кабинету Саве Грујића. Други пут је био министар правде у влади Николе Пашића 1912. до 1913. године. Као министар низом расписа скретао је пажњу судском особљу на његову деликатну улогу. Посвренивао је и велику пажњу организацији казнених завода, и ради тога слао у иностранство људе да се практично упознају са овом организацијом. Државним саветником постао је 1922. а 1923. постављен је за председника Државног савета.

Пок. Полићевић се од увек интересовао правном науком, и то интересовање никајије напуштао. И као адвокат и доцније као министар правде и државни саветник, радио је на правној науци. Од њега је остало низ монографија и правних расправа, објављених у „Архиву“, „Браничу“, „Делу“ и другим часописима. Његов се рад простира на све области права, од историје домаћег права, да обраде питања из јавног и приватног права, често на бази упоредног проучавања права.

И. П.

Заседање Међународног института за Јавно право (1930). — Добром Г. Б. М. Гецевића, Генерал. Секретара овога института, у стању смо да за наше читаоце изнесемо ово саопштење о раду института.

Годишње заседање овога института отворено је 16. октобра у свечаној сали правног факултета у Паризу, под председништвом г. Гастона Жеза, професора париског правног факултета.

Били су присутни научници разних земаља Европе и Америке, чланови новог института: г. г. *Ж. Баршелеши*, *Х. Бершелеши*, декан париског правног факултета, *Диез*, декан правног факултета у Лилу, *Сел*, проф. Дижонског и Женев. универзитета, *Флајнер*, (*Швајцарска*), *Јелинек*, *Тома*, *Лаун*, (*Немачка*); *Ферли* (Америка); *Полишис*, посланик Грчке у Паризу; *Гаскон* и *Марен*, декан факултета (*Шпанија*); *Алаварез*, (*Чили*); *Гронски*, *Барон Нольде*, *Гецевић* (*Русија*); *Вејр* (*Чехословачка*); *Хернрих* (*Аустрија*) и др.

После говора г. *Жеза*, коме истиче председнички мандат, приступљено је избору новог председника. Изабран је г. *Флајнер*, професор у Цириху, познати швајцарски правник.

Генерални секретар, професор г. *Гецевић*, чита извештај о радовима института за 1929/30 год. Приказује скupштини други годишњак међународног института за Јавно Право, који је саставио по одлуци института г. Гецевић, под руководством г. Жеза а уз сарадњу разних научника Европе и Америке. Он представља важну збирку од 1500 страна, свих закона из области Јавног Права, уставних промена, важнијих јуриспруденција и т. д. из године 1929. Сачињен на француском језику, он представља извор драгоценних докумената за радника на правној и политичкој науци готово целига света.

Скупштина је напослетку приступила избору чланова управе за 1929/30. г. која је састављена овако: председник г. *Флајнер*, чланови г. г. *Бершелеши*, *Жез* (*Француска*); *Лавранс - Ловел* (*Уједињене Америчке Државе*); *Полишис* (*Грчка*); *Тома* (*Немачка*); Генерални секретар г. *Гецевић*, благајник г. *Ролан*.

Затим су изабрали за редовне чланове института: *Јелинек*, професор у Хайделбергу, *Брунс*, проф. у Берлину, *Тесије*, члан француске Академије. Као нове дописне чланове институт је изабрао: *Андерсена*, проф. у Копенхагену; *Борго-а*, проф. у Женеви; *Слободана Јовановића*, проф. из Београда, председника Срп. Краљевске Академије, *Келрајшера*, проф. у Јеви, *Ласки-а*, проф. у Лондону и *Вернера*, проф. у Женеви.

Г. *Жез*, председник института у току административне седнице саопштава да је известио чланове института о припремању једног међупарламентар-

ног годишњака под управом г. *Леонарда Босје*, помоћног секретара интерпарламентарне уније и г. *Гецевића*, генералног секретара института. Г. *Жез* је нарочито подвикао интерес који ће имати ово дело, које ће садржавати сва обавештења о политичком животу целога света.

Г. *Жез* саопштава да је институт једнодушно поклонио своје покровитељство овоме предузећу и жели потпун успех његовим директорима. Председништво је после овог уступљено г. *Флајнеру*, ново изабраном, који је у своме говору истакао важност радова института, нарочито у овом времену великих међународних пертурбација.

Напослетку се прешло на дискусију о научним питањима. Г. *Диез* (*Лил*) изложио је свој реферат „О владиним актима“ (*Les actes de gouvernement*). Он каже, да теорија о овим актима треба да ишчезне из јавног права пошто је та материја чисто политичког карактера. Наводи да се у адм. судској практици већ тако и почело и нада се да ће се завршити успехом у томе смислу. Г. *Лаун* (*Хамбург*) излаже са јаком документацијом порекло и развиће овог проблема у Француској. Нарочито указује своје сопствено гледиште, указујући на велику улогу коју има француско право за проучавање као и за полагани нестанак „владиних аката“.

Седници од 17. октобра председавају г. *Флајнер*. *Јелинек* излаже по овоме питању идаје г. *Сменд* (*Берлин*), пошто је исти био спречен да дође. Сменд предвиђа поновно развијање ових владиних аката, а *Јелинек* у даљем говору помиње углед председника Рајха као „чувара устава“ и сматра да су то не дискрециона акта која се могу нападати због незаконитости. *Полишис* мисли, да би сва акта под извесним условима требала да буду у ствари управна акта, и критикује гледиште француског Државног Савета са једног практичног гледишта.

Г. *Жез*, подржава гледиште Политичкаса нарочито с погледом на странца. Излаже тенденције јудикатуре Државног Савета, која се односи на ово питање а која води рачуна и о политичким приликама у којима се налази управна власт (*'échésies'*), нарочито да ли се држава налази у рату или у миру. Политика Држав. Савета која се састоји у томе, да спорове по овим актима не сматра „irrecevables“ и да их

одбија пошто их добро проучи, јесте у томе погледу умесна. *Бершеми* подржава тезу да ова врста управних ("владиних") аката не постоји и сматра да их јудикатура Држ. Савета почев од 1870. год. није признавала. Одговарајући њему, Жез каже, да ови акти имају своју улогу у француској јуриспруденцији. Затим су учествовали у дискусији: *Лаун, Јелинек, Полишиц, Жез, Бершеми, Гаскон и Марен (Gascon u Marin), Нолде, Диез и др.* После ових *Флајнер* закључује дискусију по овоме питању.

Четврта седница била је посвећена питању референдума и народне иницијативе. *Тома* сматра да парламентарна демократија не би била потпуна, ако не би било могућих корекција распуштањем парламента и референдумом. Затим, генерални секретар г. *Гецевић* излаже опште идеје у своме реферату „Референдуми и парламентаризам у новим европским уставима“. Он сматра да референдум није у логици парламентарног режима, јер не одговара правној структури вити политичким потребама модерне демократије. Увођење народног гласања, по њему, квари парламентарну демократију.

Пред институтом по овоме питању, појавиле су се две противне тезе. Једна, коју заступа *Тома* комбинација парламентаризма са непосредном демократијом (референдум, народна иницијатива); друга, коју заступа *Гецевић*, неподударност установа непосредне демократије са парламентарним режимом. Око овога се развија врло жива дискусија. Нарочито *Жез* инсистира на разноврсност парламентарног режима у разним земљама, и сматра да бирач гласа за личност а не за политичку партију као такву. *Гецевић* напротив, инсистира на чињеници (да бирач гласа за програм) тј. за једно министарство, као и то, да се извршна власт наслања на изборе и да та чињеница постаје један стваралачки елеменат у модерној демократији. После нове интервенције *Жеза*, у којој је овај велики француски правник не без извесног сјаја развијао своју тезу, и после учешћа *Флајнера, Жеза, Јелинека, Томе, Хернриха и др.*; скupština је одлучила, да се умолне референти *Тома* и *Гецевић*, с погледом на важност питања, да оставе дискусију за будуће заседање института. У исто време умолнени су *Жез* и *Јелинек*, да и они спреме реферате за ово питање

Одлучено је затим да се стави на дневни ред за идуће заседање института дискусија о улози парламентарних комисија и одређени су као референти: *Баршеми, Ролан, Кауфман, Шикинг Хернриш, Гаскон и Марен, Ферли, и Волеје.*

После говора *Жеза* и *Флајнера*, закључена је четврта годишња сесија Међународног Института за јавно право. Седнице ове последње сесије биле су врло посвећене од стране научног и дипломатског света, као и од много бројних представника штампе. Ово доказује, да је овај Међународни институт како по своме саставу и методама рада, тако и по својим публикацијама, постао прави центар међународно-научног усавршавања модерног јавног права.

Д-р Данило Ј. Данић.

Слободан Јовановић, Влада Александра Обреновића, књига друга (1897—1903). Београд 1931. — Својом другом књигом о влади Александра Обреновића Г. Слободан Јовановић је довршио свој циклус монографија о уставију историји Србије (1838—1903). У ствари, овим циклусом није обрађена целокупна уставна историја Србије. Период од устанка до доласка уставобранитеља, и од 1903 до нестанка Србије и стварања нове Краљевине Југославије, нису обрађени. Г. Јовановић извесно има разлога што је свој рад у неку руку ограничио. Међутим била је велика добит кад би у једној књизи синтетично била обрађена целокупна историја уставности Србије. Ту би се и период 1838—1858 имао довести у склад са осталим периодима. Јер, у своме циклусу монографија Г. Јовановић је прву своју књигу радио друкчијом техником и остале. У њој су изложене установе уставобранитељског доба, посматране статички, без обзира на то шта је пре њих било и како су оне постале. У осталим књигама уставна историја изложена је динамички: не само какве су установе у извесном периоду постојале, већ и њихова еволуција, правна и политичка, њихов постанак, развој и престанак. Отуда се уставна историја не задржава у чисто правној области, већ дубоко улази у политичку, постаје социјалном историјом. Излишно би помињати са колико је смисла и вештине г. Јовановић изградио политичку и социјалну исто-

рију нашег деветнаестог века.

У овој, завршној књизи, г. Јовановић је изложио један дosta буран, пун догађаја, период наше новије историје. 1897 године, краљ Александар Обреновић, под утицајем свога оца бившег краља Милана, прелази на лични режим. Ово доба министровања Владана Ђорђевића је почетак једнога краја. Г. Јовановић овај режим карактерише укратко: „Сва власт у Двору, — али у двору два краља: један, господар грађанске власти, други, господар војске, обојица под једнако самовольни, и један према другоме неловерљиви. Министри покупљени са разних страна, без међусобног јединства, више краљеви секретари него први министри, са једним председником који само глуми шефа. Скупштина, изабрана под полицијским притиском, навијана у своје раду лично од Краља, начињена простом машином за изгласавање закона. Политичке странке растурене. У земљи ред и рад, али испод тога реда и рада потпуно незадовољство народа због велике стеге и тешких намета. Главна радња опозиције преће преко границе, у страну штампе, са непрестаним нападима на Владу, који се све више обрћу и против династије“.

Ова би се карактеристика са више или мање измена могла углавном протегнути на цело доба описано у овој књизи. Под притиском купних догађаја, као што су били Ивањдански атентат, Краљева женидба са свима последицама, октроисање априлског устава и поново враћање на лични режим, мењале су се неке ствари. Ивањдански атентат, довоје је до увођења преког суда и гоњења радикала, потпуно невиних у атентату. Краљева женидба проузроковала је расцеп са краљем Миланом, потпун прекид односа са њим све до његове смрти, неколико месеца касније. Измирење са радикалима и, у сплоној политици, са Русијом, донело је априлски устав. Али самодержавне тежње краља Александра испољиле су се брзо, и лични режим поново је заведен. Невољен од народа, не подржаван од страних влада, непопуларан у војсци, краљ Александар Обреновић са краљицом Драгом пао је као жртва једне официрске завере. С њим се угасила династија Обреновића, која је испуњавала без мало цео наш деветнаести век.

На крају своје књиге г. Јовановић

даје један ошти поглед на другу владу Обреновића (1858—1903), са карактеристиком четири Обреновића, кнезова Милоша и Михаила и краљева Милана и Александра, затим прегледа спољни положај Србије у то време, политичке странке и њихове веће, и друштвене групе и идеје. Ошти закључак г. Јовановића је: „Обреновићевској Србији припада заслуга да је довршила организовање наше државе, започето под уставобранитељима. Ту заслугу имају да поделе између себе владаоци и политичари, али крајни успех не дuguје се само њиховом државништву, него и нашој националној енергији. Као у целиот нашој историји XIX века, тако и овде, јачина националне енергије задивљује“. Благодарећи њој „ми смо у XX век ушли са створеном државом“.

И. П.

Radmilo Bélitch, Docteur en Droit, Des Restrictions apportées aux Actes de Disposition en Matière de Propriété Foncière dans le Droit Serbe. — Éditions et Publications contemporaines, Pierre Bossuet, 47 Rue de la Gaîté, Paris 14e 1930, p. 292. У овој озбиљној научној студији наш сународник Г. Д-р Белић третирао је пред француском правном јавношћу један од најинтересантнијих проблема што их пружа наш систем приватног права. У *Уводу* писац једном логичком елиминацијом делимитира свој предмет: њега интересују само она ограничења права располагања непокретностима која својим особинама денатуришу традиционални појам индивидуалне својине. Та ограничења — апсолутна и релативна, законска и вольна — јесу у нашем праву поименце: установа окућја, право задругара да новцем исплате наследника ван задруге, законско право прече куповине и најзад ограничења установљена вољом појединача. То су управо оне појаве које карактеришу наш систем непокретне својине и захваљујући којима се њена репартиција у српском праву врши наједан у неколико вештачки начин, а није, као на Западу, остављена на милост и немилост слободној игри закона о понуди и тражњи.

У првом, централном делу својег рада, несумњиво најважнијем и ванредно успешно обрађеном, аутор износи основна начела непокретне својине у српском праву и реперкусију

њихову на право располагања. Пошто је истакнуто двојство нашег правног система у овој материји, последица рецензије аустријског индивидуалистичког права и кодификације нашега обичајног права с његовом колективистичком тенденцијом — писац се упутиша у тражење начела вишег реда које ће нам дати теоријско оправдање, поменутих ограничења. Показавши да је ма који метафизички принцип неспособан да нам пружи тражено оправдање, писац предлаже да из те апстрактне области прећемо на посматрање реалности које нас окружују и у којима се у ствари и налазе корени свих наших правних институција. Друштвена структура нам заиста показује да права појединача на стварима нису неограничена, већ да су условљена колективним схватањем о циљу у сврху чијег остварења су та права управо и створена. Другим речима, субјективна права све више чине места социјалној функцији права. Посматрана тако под видом своје социјалне функције, а не више под видом искључивих интереса појединача субјективно схваћених, установа својине повлачи за собом неминовно идеју својине-функције односно афекције. Такво социјализовано право својине је ограничено својом друштвеном дестинацијом и у томе факту лежи узрок и теоријско објашњење свима ограничењима која сусрећемо у српском праву. У српском праву тражени циљ је био пре свега заштита породице и малог сеоског поседа против разорних елемената индустријске привреде, а затим осигурање скупног поседа и заштита задружних непокретности; овај социјално-економски циљ био је код нас, услед турске најезде, само још и појачан једним национално-политичким циљем. Социјална намена, коју тако јасно изражену налазимо код задружне својине, није ништа мање очигледна код наше индивидуалне непокретне својине: установа окућја такође представља једно јако оптерећење својине колективним циљем, у овом случају поглавито спречавањем пролетеризације сеоског становништва. Појединача није више апсолутни господар своје имовине: њен сопственик је у ствари друштво, које само посредством појединача постиже себи постављени идеал. Установа окућја је dakле једна установа јавног карактера, која сопственику одузима његов квалитет субјекта права својине, оставља-

јући му само једно широко, и наследничко, право *iususfructus-a*.

Кад се ови принципи имају у виду, онда бивају потпуно јасна и сва ограничења која нам нуди систем непокретне својине, што је писац до тачнина показао изванредно убедљивим резоновањем и аргументисањем. Овај део књиге много је добио и тиме, што је систем нарочито погодно осветљен поређењем са солуцијама усвојеним француским правом, које, засновано на метафизичком принципу индивидуалне слободе, доводи у овој материји управо до закључка супротних онима у српском праву.

У другом делу књиге писац детаљно говори о законским ограничењима права располагања. Нарочито се брижљиво третира Окућје с његовим саставним деловима Наглавицом и Окућницом, његова социјална намена и позитивни резултати до којих се дошло њему-захваљујући. Као друга карактеристична установа ове врсте у нашем праву опширно је третирано право законске прече куповине, затим право задруге да новцем исплати наследнике ван задруге.

У трећем делу говори се о субституцији као вољном ограничењу права располагања, учињеном једним бестеретним актом и о вољним ограничењима која произилазе из онерозних аката. У Закључку писац констатује да је код нас *jus abutendi* права непокретне својине тешко погођено социјалним атрибутом права и да с обзиром на горња ограничења можемо разликовати у нашем праву три форме својине: градску индивидуалистичку, својину форме окућја и задружну својину. На kraју писац се пита дали је опортунно укидати данас сва поменута ограничења, нарочито окућје које је у прошlostи дало тако сјајне резултате. И заједничује ово лепо и корисно дело речима г Ивића, према коме, нама, сељачким демократијама, не могу конвернирати у потпуности правне институције образоване у бурђоаским демократијама западњачких друштава.

Сви који се интересују судбином малог сеоског поседника — нашег најмногобројнијег и најсолиднијег друштвеног реда — треба да се упознају с овим озбиљним делом, јер ово, објашњавајући нам систем непокретне својине модерним научним теоријама, чини да у јаснијој светlostи видимо наше сопствене прилике и проблеме. Заслуга пиш-

чева је само повећана што сталним и методичким поређењем нашег система с француским — тим класичним примером индивидуалистичке концепције о праву — аналише постојеће разлике и наводи им узроке произишлие из разноликости социјалне, економске и историјске структуре. Није у овом солидном делу занемарен, већ је дољно истакнут и значајни рад наше јуриспруденције на изградњи сложене друштвене афектације права својине.

Теоријски, очигледан је на писца утицај модерних научних праваца, специ-

јално *Jheringa*, *Duguit-a* и социолошке концепције о праву, према којима оправдање правним интитуцијама не треба тражити у апстрактним идејама, већ у друштвеној реалности. Констатујмо тако и овом гриликом симпатичну појаву код већине наших млађих правника, да одговор на проблеме које нам постављају живот и науке траже у позитивистичкој методи, методи којој је наших дана јединој и призната научна вредност.

Д-р Б. С. Марковић.

НОВЕ КЊИГЕ

J. Peritch, Professor of Law at the University of Belgrade, **Basic Rules of the Jugoslav Law Concerning Nationality**. Reprinted from the American Journal of International Law, Volume 24, Number 4, October, 1930.

J. Péritch, Pacifiques et Pacifistes. Extrait de „Supplément Revue Mensuelle“, Genève.

J. Péritch, Les efforts d'unification législative de la Yougoslavie en comparaison avec ceux de la Pologne. Communication au IIe Congrès des Juristes Polonais (le 29 septembre — le 2 octobre 1929). Varsovie, 1930, p. 7. Extrait de la „Thémis polonaise“, vol. V, série III.

Dragoljoub Yovanovitch, Prof. d'économie politique à l'Université de Belgrade, **Les Effets économiques et sociaux de la guerre en Serbie**. 1930, p. XII-334, prix 35. — francs. „Histoire économique et sociale de la guerre mondiale (Série Serbe)“. Publications de la Dotations Carnegie pour la Paix Internationale.

Sporedni krivični zakoni (uredbe, pravilnici, konvencije). Uredio D-r Aleksa Vragović, sekretar Stola sedmiorice. Zagreb, 1930, str. XXIV-790, cena? Knj. XI. „Zakona Kraijevine Jugoslavije“. Izdanje Jugoslovenskog Nakladnog D. D. „Obnova“.

Zakonski propisi iz autorskog prava sa motivima. Uredio D-r Janko Šuman, pretdsednik Uprave za zaštitu industr. svojine. Zagreb, 1930, str. 199, cena 70.— din. Knj. XII „Zakona Kraljevine Jugoslavije“. Izdanje Jugoslovenskog Nakladnog D. D. „Obnova“.

C. B. Троицкий, ординарный профессоръ Бѣлградскаго Университета, **Почему и какъ закрываются храмы въ Совѣтской Россіи**. Бѣлградъ, 1931, стр. 54, цена 40 amer. цент. Издање Фонда помоћи руској цркви у Америци.

ANALIPER | analipr.rs

УРЕДНИК

Д-р ЧЕДОМИЉ МИТРОВИЋ
37, Молерова ул., Тел. 3-44 и 19-15.

ВЛАСНИК У ИМЕ ПРАВ. ФАКУЛТЕТА

СЛОБОДАН ЈОВАНОВИЋ
проф. Београд. Универзитета

Додатак Архива

ТЕКСТ УНИФИЦИРАНОГ ЗАКОНА (РЕГЛЕМАНА) О МЕНИЦИ ЗАТИМ РЕЗЕРВА И КОНВЕНЦИЈЕ О РЕШАВАЊУ СУКОБА ЗАКОНА, УСВОЈЕНИХ НА ЖЕНЕВСКОЈ КОНФЕРЕНЦИЈИ¹⁾

I

Loi uniforme concernant la lettre de change et le billet à ordre

TITRE I — DE LA LETTRE DE CHANGE

Chapitre I. — De la création et de la forme de la lettre de change

Article premier.

La lettre de change contient:

1. la dénomination de lettre de change insérée dans le texte même du titre et exprimée dans la langue employée pour la rédaction de ce titre;
2. le mandat pur et simple de payer une somme déterminée;
3. le nom de celui qui doit payer (tiré);
4. l'indication de l'échéance;
5. celle du lieu où le paiement doit s'effectuer;
6. le nom de celui auquel ou à l'ordre duquel le paiement doit être fait;
7. l'indication de la date et du lieu où la lettre est créée;
8. la signature de celui qui émet la lettre (tireur).

Article 2.

Le titre dans lequel une des énonciations indiquées à l'article précédent fait défaut ne vaut pas comme lettre de change, sauf dans les cas déterminés par les alinéas suivants:

La lettre de change dont l'échéance n'est pas indiquée est considérée comme payable à vue.

A défaut d'indication spéciale, le lieu désigné à côté du nom du tiré est réputé être le lieu du paiement et, en même temps, le lieu du domicile du tiré.

Унифицирани закон о меници

ПРВИ ДЕО — ТРАСИРАНА МЕНИЦА

Глава прва — Издање и облик трасиране менице.

Члан 1 (§ 1)

Трасирана меница садржи:

- 1.) означење да је меница, написана у самом слогу исправе и на језику, на коме је она састављена;
- 2.) безусловни упут да се плати одређена свата новаца;
- 3.) име онога који треба да плати (трасат);
- 4.) означење доспелости;
- 5.) место где треба платити;
- 6.) име онога коме или по чијој наредби треба платити (ремитент);
- 7.) означење дана и места издања менице;
- 8.) потпис онога који је издао меницу (трасант).

Члан 2 (§ 2)

Исправа, у којој не би било ма којега од састојака наведених у предњем параграфу, неће се сматрати као трасирана меница. Од тога се изузимају случајеви који су одређени у ставовима што долазе.

Трасирана меница, у којој није означена доспелост, сматра се као меница по виђењу.

Ако нема парочитог означења, место назначено поред имена трасатовог, сматра се као место плаћања а уједно и као место преобимања трасатовог.

¹⁾ Превод се држи, колико је могуће, дикције нашег садашњег Меничног закона. Код сваког члана је у загради назначен одговарајући § нашег Меничног закона.

La lettre de change n'indiquant pas le lieu de sa création est considérée comme souscrite dans le lieu désigné à côté du nom du tireur.

Article 3.

La lettre de change peut être à l'ordre du tireur lui-même.

Elle peut être tirée sur le tireur lui-même.

Elle peut être tirée pour le compte d'un tiers.

Article 4.

Une lettre de change peut être payable au domicile d'un tiers, soit dans la localité où le tiré a son domicile, soit dans une autre localité.

Article 5.

Dans une lettre de change payable à vue au à un certain délai de vue, il peut être stipulé par le tireur que la somme sera productive d'intérêts. Dans toute autre lettre de change, cette stipulation est réputée non écrite.

Le taux des intérêts doit être indiqué dans la lettre; à défaut de cette indication, la clause est réputée non écrite.

Les intérêts courrent à partir de la date de la lettre de change, si une autre date n'est pas indiquée.

Article 6.

La lettre de change dont le montant est écrit à la fois en toutes lettres et en chiffres vaut, en cas de différence, pour la somme écrite en toutes lettres.

La lettre de change dont le montant est écrit plusieurs fois, soit en toutes lettres, soit en chiffres, ne vaut, en cas de différence, que pour la moindre somme.

Article 7.

Si la lettre de change porte des signatures de personnes incapables de s'obliger par lettre de change, des signatures fausses ou des signatures de personnes imaginaires, ou des signatures qui, pour toute autre raison, ne sauraient obliger les personnes qui ont signé la lettre de change, ou du nom desquelles elle a été signée, les obligations des autres signataires n'en sont pas moins valables.

Трасирана меница, на којој није назначено место издања, сматра се да је издана у месту које је означено поред потписа трасатовог.

Члан 3 (§ 3)

Трасирана меница може гласити по наредби самога трасанта.

Трасат може бити и сам трасант.

Она се може трасирати за рачун трећег.

Члан 4 (§ 4)

Трасирана меница може бити платљива код којега трећег лица било у месту пребивавања трасатовог било у којем другом месту²⁾.

Члан 5 (§ 5)

У меници плативој по вијењу или на одређено време по вијењу, трасант може одредити да свата у њој означена носи камату. У свакој другој ово одређивање камате сматра се као да није ни написано.

Каматна стопа треба да се назначи у меници; ако се то не учини, напомену о каматама сматра се као да није ни написано.

Камата тече од дана издања, ако није другачије означено.

Члан 6 (§ 6)

Ако је менична свата написана словима и бројевима и то различито, онда вреди свата исписана словима.

Кад је менична свата написана више пута словима, или више пута бројевима, онда вреди најмања свата.

Члан 7 (§ 7)

Ако се на меници налазе потписи лица неспособних за обавезивање меницом или лажни потписи или потписи измишљених лица или потписа, који из ма којег другог разлога не обавезују лица која су потписала меницу или у чије је име меница потписана, то нема никаквог утицаја на обавезе осталих потписника.³⁾

²⁾ Речи „доминцирана трасирана меница“, које се налазе у § 4 нашег М. З. при крају у загради, нема у члану 4 Унифицираног закона.

³⁾ У овај члан умет је и текст § 68 нашег Меничног закона.

Article 8.

Quiconque appose sa signature sur une lettre de change, comme représentant d'une personne pour laquelle il n'avait pas le pouvoir d'agir, est obligé lui-même en vertu de la lettre et, s'il a payé, a les mêmes droits qu'aurait eu le prétendu représentant. Il en est de même du représentant qui a dépassé ses pouvoirs.

Article 9.

Le tireur est garant de l'acceptation et du paiement.

Il peut s'exonérer de l'acceptation; toute clause par laquelle il s'exonère de la garantie du paiement est réputée non écrite.

Article 10.

Si une lettre de change, incomplète à l'émission, a été complétée contrairement aux accords intervenus, l'observation de ces accords ne peut pas être opposée au porteur, à moins qu'il n'ait acquis la lettre de change de mauvaise foi ou que, en l'acquérant, il n'ait commis une faute lourde.

Chapitre II. — De l'endossement.**Article 11.**

Toute lettre de change, même non expressément tirée à ordre, est transmissible par le voie de l'endossement.

Lorsque le tireur a inséré dans la lettre de change les mots «non à ordre» ou expression équivalente, le titre n'est transmissible que dans la forme et avec les effets d'une cession ordinaire.

L'endossement peut être fait même au profit du tiré, accepteur ou non, du tireur ou de tout autre obligé. Ces personnes peuvent endosser la lettre à nouveau.

Article 12.

L'endossement doit être pur et simple. Toute condition à laquelle il est subordonné est réputée non écrite.

L'endossement partiel est nul.

L'endossement au porteur vaut comme endossement en blanc.

Article 13.

L'endossement doit être inscrit sur la lettre de change ou sur une feuille qui

Члан 8 (§ 8)

Ко се на меници потпише као заступник другога, а није био на то овлашћен, лично је по њој менично обавезан, и ако плати, има иста права која би имао тобоже заступани. То исто важи и за заступника који је прешао границе свога овлашћења.⁴⁾

Члан 9 (§ 9)

Трасант одговара да ће меница бити акцептирана и исплаћена.

Он себе може искључити од одговорности за акцепт. На против, свака напомена којом би искључивао одговорност за исплату, сматра се као да није ни написана.

Члан 10 (§ 16 ст. 2)

Ако је меница, која је у време издавања била непотпуна, накнадно испуњена противно учињеном споразуму, поступање противно учињеном споразуму не може се приговорити имаоцу менице, осим ако је меницу прибавио гломислено или ако је при прибављењу менице поступио великом немарношћу.

Глава друга — Индосамент**Члан 11 (§ 10)**

Свака меницица и онда кад није изрично трасирана по наредби, може се пренети индосаментом.

Кад трасант у меницици стави речи: „по наредби“ или други израз, који значи то исто, онда је исправа преносица само у облику и са дејствима обичног уступљења.

Меницица се може индосирати и на самог трасата, било да ју је он трасира или не, па трасанта или на ма којега другога обавезника. Ова лица могу је попово индосирати.

Члан 12 (§ 11)

Индосамент мора бити безуслован. Сваки услов од кога би он зависио, сматра се као да није ни написан.

Делимични индосамент је иштаван.

Индосамент на доносника вреди као бланко индосамент.

Члан 13 (§ 12)

Индосамент треба да се напише на меници или на листу који је за ву ве-

⁴⁾ Прописа друге реченице другог става §-а 8 и. М. з. нема у члану 8 Унифицираног закона.

y est attachée (allonge). Il doit être signé par l'endosseur.

L'endossement peut ne pas désigner le bénéficiaire ou consister simplement dans la signature de l'endosseur (endossement en blanc). Dans ce dernier cas, l'endossement, pour être valable, doit être inscrit au dos de la lettre de change ou sur l'allonge.

Article 14.

L'endossement transmet tous les droits résultant de la lettre de change.

Si l'endossement est en blanc, le porteur peut:

1° remplir le blanc, soit de son nom, soit du nom d'une autre personne;

2° endosser la lettre de nouveau en blanc ou à une autre personne;

3° remettre la lettre à un tiers, sans remplir le blanc et sans l'endosser.

Article 15.

L'endosseur est, sauf clause contraire, garant de l'acceptation et du paiement.

Il peut interdire un nouvel endossement; dans ce cas, il n'est pas tenu à la garantie envers les personnes auxquelles la lettre est ultérieurement endossée.

Article 16.

Le détenteur d'une lettre de change est considéré comme porteur légitime, s'il justifie de son droit par une suite ininterrompue d'endossements, même si le dernier endossement est en blanc. Les endossements biffés sont à cet égard réputés non écrits. Quand un endossement en blanc est suivi d'un autre endossement, le signataire de celui-ci est réputé avoir acquis la lettre par l'endossement en blanc.

Si une personne a été dépossédée d'une lettre de change par quelque événement que ce soit, le porteur, justifiant de son droit de la manière indiquée à l'alinéa précédent, n'est tenu de se dessaisir de la lettre que s'il l'a acquise de mauvaise foi ou si, en l'acquérant, il a commis une faute lourde.

Article 17.

Les personnes actionnées en vertu de la lettre de change ne peuvent pas op-

zan (алонж). Нјега треба да потпише индосант.

У индосаменту може корисник бити неозначен а може и садржавати само потпис индосанта (бланко индосамент). У последњем случају индосамент, да би био приложак, мора бити написан на полеђини менице или на алонжу.

Члан 14 (§ 13)

Индосаментом се преносе сва права која простичу из менице.

Кад је индосамент исписујеан (бланко), онда ималац може:

1.) испунити бланко индосамент било својим именом било именом другог лица;

2.) даље индоспрати меницу бланко или на име другог лица;

3.) просто предати меницу трећем лицу, не испуњујући бланко индосамент нити стављајући нов индосамент.

Члан 15 (§ 14)

Индосант одговара за акцепт и исплату, осим ако пије друкчије напоменуто.

Он може забранити да се меница поново индосира; у том случају не одговара лицима на које буде меница доцније индоспрана.

Члан 16 (§ 15)

Ко држи меницу у рукама, сматра се за њеног законитог ималаца, ако своје право утврди неиспрекиданим низом индосамената, макар да је последњи индосамент бланко.

Пребрисани индосаменти сматрају се да не постоје. Кад иза бланко индосамента долази други индосамент, сматра се да је потписан: прибавио меници бланко индосаментом.

Ако је какво лице лишило менице мајаквим догађајем, ималац који своје право утврди онако како је означену у предњем ставу, дужан је меници предати само ако ју је прибавио зломнислено или с великом немарношћу.⁵⁾

Члан 17 (§ 16)

Лица против којих је подигнута менична тужба не могу наспрам имаоца

⁵⁾ Одступање од пачег Меничног закона састоји се овде у томе што је ред реченица 2 и 3 став 1 изменеен.

poser au porteur les exceptions fondées sur leurs rapports personnels avec le tireur ou avec les porteurs antérieurs, moins que le porteur, en acquérant la lettre, n'ait agi sciemment au détriment du débiteur.

Article 18.

Lorsque l'endossement contient la mention »valeur en recouvrement«, »pour encaissement«, »par procuration« ou toute autre mention impliquant un simple mandat, le porteur peut exercer tout les droits dérivant de la lettre de change, mais il ne peut endosser celle-ci qu'à titre de procuration.

Les obligés ne peuvent, dans ce cas, invoquer contre le porteur que les exceptions qui seraient opposables à l'endosseur.

Le mandat renfermé dans un endossement de procuration ne prend pas le décès du mandant ou la survenance de son incapacité.

Article 19.

Lorsqu'un endossement contient la mention »valeur en garantie«, »valeur en gage« ou toute autre mention impliquant un nantissement, le porteur peut exercer tous les droits dérivant de la lettre de change, mais un endossement fait par lui ne vaut que comme un endossement à titre de procuration.

Les obligés ne peuvent invoquer contre le porteur les exceptions fondées sur leurs rapports personnels avec l'endosseur, à moins que le porteur, en recevant la lettre, n'ait agi sciemment au détriment du débiteur.

Article 20.

L'endossement postérieur à l'échéance produit les mêmes effets qu'un endossement antérieur. Toutefois, l'endossement postérieur au protêt faute de paiement, ou fait après l'expiration du délai fixé pour dresser le protêt, ne produit que les effets d'une cession ordinaire.

Sauf preuve contraire, l'endossement sans date est censé avoir été fait avant l'expiration du délai fixé pour dresser le protêt.

Chapitre III. — De l'acceptation.

Article 21.

La lettre de change peut être, jusqu'à l'échéance, présentée à l'accepta-

тилаши приговоре који имају основа у њиховим личним односима са трасантом или с којим ранијим имаоцем, осим ако ималац при прибављању исправе није свесно поступио на штету дужника.⁶⁾

Члан 18 (§ 17)

Кад се у индосаменту стави напомена „вредност за наплату“, „за никасо“, „као пуномоћије“ или ма каква друга напомена, која означује просто пуномоћије, ималац може вршити сва права која истичу из менице, али меницу може индострати само у пуномоћије.

Обавезници у таквом случају, могу истаћи наспрам имаоца само оне приговоре који би се могли на супрот ставити индосанту.

Пуномоћије садржано у индосаменту не прстаје смрћу опуномоћитеља или кад доцније наступи његова делатна неспособност.

Члан 19 (§ 18)

Кад се у индосаменту налази напомена „вредност за обезбеђење“, „вредност за залогу“ или ма каква друга напомена која означује залагање, ималац може вршити сва права која истичу из менице, али његов индосамент вреди само као индосамент за пуномоћије.

Обавезници не могу истаћи против имаоца приговоре који имају основа у њиховим личним односима са индосантом, осим ако ималац при прибављању исправе није свесно поступио на штету дужника.

Члан 20 (§ 19)

Индосамент, написан после доспелости, има иста дејствува као и индосамент пре доспелости. Ипак индосамент који је стављен после протеста због неисплате или пошто је протекао рок одређен за подизање тога протеста, има само дејство обичног уступљења.

Док се не докаже противно, недатирани индосамент сматра се да је стављен пре протека рока одређеног за подизање протеста.

Глава трећа — Акцептирање

Члан 21 (§ 20)

Ималац, па и онај који само држи меницу у рукама, може све до доспелот-

⁶⁾ Ставу 2 § 16 написег Меничног закона одговара члан 10.

tion du tiré, au lieu de son domicile, par le porteur ou même par un simple détenteur.

Article 22.

Dans toute lettre de change, le tireur peut stipuler qu'elle devra être présentée à l'acceptation, avec ou sans fixation de délai.

Il peut interdire dans la lettre la présentation à l'acceptation, à moins qu'il ne s'agisse d'une lettre de change payable chez un tiers ou d'une lettre payable dans une localité autre que celle du domicile du tiré ou d'une lettre tirée à un certain délai de vue.

Il peut aussi stipuler que la présentation à l'acceptation ne pourra avoir lieu avant un terme indiqué.

Tout endosseur peut stipuler que la lettre devra être présentée à l'acceptation, avec ou sans fixation de délai, à moins qu'elle n'ait été déclarée non acceptable par le tireur.

Article 23.

Les lettres de change à un certain délai de vue doivent être présentées à l'acceptation dans le délai d'un an à partir de leur date.

Le tireur peut abréger ce dernier délai ou en stipuler un plus long.

Ces délais peuvent être abrégés par les endosseurs.

Article 24.

Le tire peut demander qu'une seconde de présentation lui soit faite le lendemain de la première. Les intéressés ne sont admis à prétendre qu'il n'a pas été fait droit à cette demande que si celle-ci est mentionnée dans le protêt.

Le porteur n'est pas obligé de se désaisir, entre les mains du tiré, de la lettre présentée à l'acceptation.

Article 25.

L'acceptation est écrite sur la lettre de change. Elle est exprimée par le mot «accepté» ou tout autre mot équivalent; elle est signée du tiré. La simple signature du tiré apposée au recto de la lettre vaut acceptation.

сти поднети трасираниу меницу ради акцептирања трасату, у месту његовог пребивања.

Члан 22 (§ 21)

У свакој трасиранијој меници трасант може наредити да се она мора поднети ради акцептирања, назначујући или не назначујући за то рок.

Он може забранити у трасиранијој меници да се она поднесе на акцептирање, осим ако то није меница платива код трећег лица или меница платива у месту различитом од места пребивања трасатова, или ако она не гласи на одређено време по виђењу.

Он може такође наредити да се трасирана меница не подноси ради акцептирања пре одређеног дана.

Свака индосант може наредити, назначујући или не назначујући рок, да се трасирана меница мора поднети ради акцептирања, осим ако већ трасант није у њој забранио да се подноси ради акцептирања.

Члан 23 (§ 22)

Меница на одређено време по виђењу мора се поднети ради акцептирања у току од једне године од дана издања.

Трасант може овај последњи рок скратити или одредити дужи.

Ове рокове индосанти могу скратити.

Члан 24 (§ 23)

Трасат може захтевати да му се меница поднесе још једанпут сутра дан после првог подношења. Заинтересована лица могу се позивати на то, да овом захтеву није удовољено, само онда, ако је тај захтев забележен у протесту.

Ималац није дужан трасирану меницу, поднету ради акцептирања, оставити у рукама трасата.⁷⁾

Члан 25 (§ 24)

Акцепт се пише на самој трасиранијој меници. Изражава се речју „примљена“⁸⁾ или којом другом речју која значи исто; акцепт потписује трасат. И сам потпис трасатов, на лицу менице, вреди као акцепт.

⁷⁾ Одступање од нашег Меничног закона састоји се само у томе што је ред ставова изменjen.

⁸⁾ У § 24 нашег Меничног закона додане су као идентичне речи „прихваћена“ „спретјета“.

Quand la lettre est payable à un certain délai de vue ou lorsqu'elle doit être présentée à l'acceptation dans un délai déterminé en vertu d'une stipulation spéciale, l'acceptation doit être datée du jour où elle a été donnée, à moins que le porteur n'exige qu'elle soit datée du jour de la présentation. A défaut de date, le porteur, pour conserver ses droits de recours contre les endosseurs et contre le tireur, fait constater cette omission par un protêt dressé en temps utile.

Article 26.

L'acceptation est pure et simple, mais le tiré peut la restreindre à une partie de la somme.

Toute autre modification apportée par l'acceptation aux énonciations de la lettre de change équivaut à un refus d'acceptation. Toutefois, l'accepteur est tenu dans les termes de son acceptation.

Article 27.

Quand le tireur a indiqué dans la lettre de change un lieu de paiement autre que celui du domicile du tiré, sans désigner un tiers chez qui le paiement doit être effectué, le tiré peut l'indiquer lors de l'acceptation. A défaut de cette indication, l'accepteur est réputé s'être obligé à payer lui-même au lieu du paiement.

Si la lettre est payable au domicile du tiré, celui-ci peut, dans l'acceptation, indiquer une adresse du même lieu où le paiement doit être effectué.

Article 28.

Par l'acceptation le tiré s'oblige à payer la lettre de change à l'échéance.

A défaut de paiement, le porteur, même s'il est le tireur, a contre l'accepteur une action directe résultant de la lettre de change pour tout ce qui peut être exigé en vertu des articles 48 et 49.

Article 29.

Si le tiré qui a revêtu la lettre de change de son acceptation a biffé celle-ci avant la restitution de la lettre, l'acceptation est censée refusée. Sauf preuve contraire, la radiation est réputée avoir été faite avant la restitution du titre.

Toutefois, si le tiré a fait connaître son acceptation par écrit au porteur ou à un signataire quelconque, il est tenu envers ceux-ci dans les termes de son acceptation.

Кад је трасирана меница платива на одређено време по вијењу, или кад на основу нарочитог наређења треба да се поднесе ради акцептирања у одређеном року, онда акцепт мора бити датиран даном, кад је дат, осим ако не би ималац захтевао да се датира даном кад је трасирана меница поднета. Кад се дан не назначи, ималац, да би одржао своја регресна права против индесанта и против трасанта, мора тај пропуст утврдити протестом благовремено подигнутим.

Члан 26 (§ 25)

Акцепт мора бити безуслован; али се може ограничiti и на један део свете.

Свако друго у акцепту садржано одступање од саставака менице,равно је одбијању акцепта. Ипак је акцептант обавезан према садржини свога акцепта.

Члан 27 (§ 26)

Кад је трасант означио у меници за место плаћања друго место, различито од места пребивања трасатова не имењујући треће лице код кога треба да се изврши плаћање, онда у акцепту ваља означити лице које треба исплату да изврши. Нема ла тога означења, сматра се да се акцептант обавеза да плати чу место плаћања.

Ако је трасирана меница платија у месту пребивања трасатова, овиј може у акцепту означити платиште у когом месту.

Члан 28 (§ 27)

Акцептом се трасат обавезује да меници плати о доспелости.

Ако меница не буде плаћена, ималац, макар то био и сам трасант, има на основу менице право на испоредну тужбу против акцептанта за све што се може тражити према члановима 48 и 49.

Члан 29 (§ 28)

Сматра се да је трасат одбио акцептирање трасиране менице ако је написани акцепт пребрисао пр. ако што је исправу повратио. Док се не докаже противно, сматраће се, да је пребрисана исправа учињено пре повратка исправе.

Али ако је трасат написао известно исправа или кога потписника да је меници акцептирао, он је према њима обавезан по садржини датог члanca.

Chapitre IV. — De l'aval.**Article 30.**

Le paiement d'une lettre de change peut être garanti pour tout ou partie de son montant par un aval.

Cette garantie est fournie par un tiers ou même par un signataire de la lettre.

Article 31.

L'aval est donné sur la lettre de change ou sur une allonge.

Il est exprimé par les mots »bon pour aval« ou par toute autre formule équivalente; il est signé par le donneur d'aval.

Il est considéré comme résultant de la seule signature du donneur d'aval, apposée au recto de la lettre de change, sauf quand il s'agit de la signature du tireur ou de celle du tireur.

L'aval doit indiquer pour le compte de qui il est donné. A défaut de cette indication, il est réputé donné pour le tireur.

Article 32.

Le donneur d'aval est tenu de la même manière que celui dont il s'est porté garant.

Son engagement est valable, alors même que l'obligation qu'il a garantie serait nulle pour toute cause autre qu'un vice de forme.

Quand il paie la lettre de change, le donneur d'aval acquiert les droits résultant de la lettre de change contre le garanti et contre ceux tenus envers ce dernier en vertu de la lettre de change.

Chapitre V. — De l'échéance.**Article 33.**

Une lettre de change peut être tirée: à vue; à un certain délai de vue; à un certain délai de date; à jour fixe.

Les lettres de change, soit à d'autres échéances, soit à échéances successives, sont nulles.

Article 34.

La lettre de change à vue est payable à sa présentation. Elle doit être présentée au paiement dans le délai d'un an à partir de sa date. Le tireur peut

Глава четврта — Авал**Члан 30 (§ 29)**

Исплата менице може се обезбеди и авалом за целу меничну своту или за неколико део.

Ова обезбеђење може дати треће лица, па и лице које је већ меницу потписало.

Члан 31 (§ 30)

Авал се даје на меници или на алонжу.

Он се изражава речима „пер'aval“, „као порук“ или ма којим другим изразом који значи исто; њега треба авалиста да потпише.

Сам потпис на лицу менице сматра се авалом, осим ако није у питању потпис трасата или трасанта.

У авалу треба означити за кога је дат. Ако се то не учини, сматра се да је дат за трасанта.

Члан 32 (§ 31)

Авалиста је исто тако обавезан као и онaj за кога је дао авал.

Негова обавеза вреди и онда, ево је обавеза, за коју је дао авал, иштавна из ма кога другог разлога, осим због формалног недостатка.

Авалиста ћад исплати меницу стиче права која простирују из менице против онога, за кога је дао авал и против свију оних који су овоме меничи одговорни.

Глава пета — Доспелост**Члан 33 (§ 32)**

Меница се може платити:

по виђењу;
на одређено време по виђењу:
на одређено време после издања:
на одређени дан.⁹⁾

Иштавне су менице у којима је доспелост другачије назначена као и менице са више доспећа.

Члан 34 (§ 33)

Меница по виђењу платива је чим се поднесе. Она треба да се поднесе на исплату у року од једне године од дана издања. Трасант може овај рок скратити

⁹⁾ Овде је само ред набрајања изменењен.

abréger ce délai ou en stipuler un plus long. Ces délais peuvent être abrégés par les endosseurs.

Le tireur peut prescrire qu'une lettre de change payable à vue ne doit pas être présentée au paiement avant un terme indiqué. Dans ce cas, le délai de présentation part de ce terme.

Article 35.

L'échéance d'une lettre de change à un certain délai de vue est déterminée, soit par la date de l'acceptation, soit par celle du protêt.

En l'absence du protêt, l'acceptation non datée est réputée, à l'égard de l'accepteur, avoir été donnée le dernier jour du délai prévu pour la présentation à l'acceptation.

Article 36.

L'échéance d'une lettre de change tirée à un ou plusieurs mois de date ou de vue a lieu à la date correspondante du mois où le paiement doit être effectué. A défaut de date correspondante, l'échéance a lieu le dernier jour de ce mois.

Quand une lettre de change est tirée à un ou plusieurs mois et demi de date ou de vue, on compte d'abord les mois entiers.

Si l'échéance est fixée au commencement, au milieu (mi-janvier, mi-février, etc.) ou à la fin du mois, on entend par ces termes le premier, le quinze ou le dernier jour du mois.

Les expressions »huit jours« ou »quinze jours« s'entendent, non d'une ou deux semaines, mais d'un délai de huit ou de quinze effectifs.

L'expression »demi-mois« indique un délai de quinze jours.

Article 37.

Quand une lettre de change est payable à jour fixe dans un lieu où le calendrier est différent de celui du lieu de l'émission, la date de l'échéance est considérée comme fixée d'après le calendrier du lieu de paiement.

Quand une lettre de change tirée entre deux places ayant des calendriers différents est payable à un certain délai de date, le jour de l'émission est ramené au jour correspondant du calendrier du lieu de paiement et l'échéance est fixée en conséquence.

Les délais de présentation des lettres de change sont calculés conformément aux règles de l'alinéa précédent.

ти или одредити дужи рок. Ове рокове индосанти могу скратити.

Трасант може наредити да меница платива по виђењу не сме бити поднесена ради исплате пре назначеног дана. У таквом случају рок за подношење почине тек од тога дана.

Члан 35 (§ 34)

Доспелост менице на одређено време по виђењу израчунава се према дану акциента или према дану протеста.

Ако протест није подигнут, онда се у погледу акцептанта сматра да је неплатиран акцепт стављен последњег дана рока предвиђеног за подношење ради акцептирања.

Члан 36 (§ 35)

Меница која гласи на један или више месеца после дана издања или после дана виђења, достава на одговарајући дан онога месеца, у којем се има извршити исплата. Кад у томе месецу нема тога дана, онда меница достава последњег дана тога месеца.

Гласи ли меница на један или више целих месеца и половину месеца од дана издања или по виђењу, онда се најпре рачунају цели месеци.

Ако је доспелост одређена на почетак, половину (средином јануара, средином фебруара итд.) или на крај месеца, онда под тим изразом треба разумети први, петнаести или последњи дан месеца.

Изрази „осам дана“ или „петнаест дана“ не значе једну или две седмице, већ пуних осам дана или петнаест дана.

Израз „по месецу“ значи петнаест дана.

Члан 37 (§ 36)

Кад је меница платива на одређени дан у таквом месту, у коме не вреди исти календар који вреди у месту издања, онда се сматра да је доспелост одређена по календару који вреди у месту плаћања.

Кад се меница, платива на одређено време од издања, трасира између два места којих су календари различини, онда се дан издања доводи на дан који му одговара у календару места плаћања, па се онда према томе одређује доспелост.

Рокови са подношење меница рачунају се према прописима предњега става.

Ces règles ne sont pas applicables si une clause de la lettre de change, ou même les simples énonciations du titre, indiquent que l'intention a été d'adopter des règles différentes.

Chapitre VI. — Du Paiement.

Article 38.

Le porteur d'une lettre de change payable à jour fixe ou à un certain délai de date ou de vue doit présenter la lettre de change au paiement, soit le jour où elle est payable, soit l'un des deux jours suivants qui suivent.

La présentation d'une lettre de change à une Chambre de compensation équivaut à une présentation au paiement.

Article 39.

Le tiré peut exiger, en payant la lettre de change, qu'elle soit remise acquittée par le porteur.

Le porteur ne peut refuser un paiement partiel.

En cas de paiement partiel, le tiré peut exiger que mention de ce paiement soit faite sur la lettre et que quittance lui en soit donnée.

Article 40.

Le porteur d'une lettre de change ne peut être contraint d'en recevoir le paiement avant l'échéance.

Le tiré qui paie avant l'échéance le fait à ses risques et périls.

Celui qui paie à l'échéance est valablement libéré, à moins qu'il n'y ait de sa part une fraude ou une faute lourde. Il est obligé de vérifier la régularité de la suite des endossements mais non la signature des endosseurs.

Article 41.

Lorsqu'une lettre de change est stipulée payable en une monnaie n'ayant par cours au lieu du paiement, le montant peut en être payé dans la monnaie du pays d'après sa valeur au jour de l'échéance. Si le débiteur est en retard, le porteur peut, à son choix, demander que le montant de la lettre de change soit payé dans la monnaie du pays d'après le cours, soit du jour de l'échéance, soit du jour du paiement.

Les usages du lieu du paiement servent à déterminer la valeur de la mon-

Ови прописи неће се применити ако се из напомена или просто из садржине менице види намера да је што друго усвојено.

Глава шеста — Плаћање

Члан 38 (§ 37)

Ималац менице плативе на одређен дан или на одређено време после издања или на одређено време по виђезу треба да поднесе меници. На исплату било на сам дан плаћања било једног од два радна дана која долазе одмах за њим.

И кад се меница поднесе заводу за обрачунавање, сматра се да је подиста на исплату.¹⁰⁾

Члан 39 (§ 38)

Трасат кад плаћа меници, може захтевати, да му се она преда са потврдом на њој да је исплаћена.

Ималац не може одбити делимичну исплату.

У случају делимичне исплате трасат може захтевати да се она забележи на меници и да му се на то изда намира (признаница).

Члан 40 (§ 39)

Ималац менице не може се присилити да прими исплату пре доспелости.

Трасат, ако исплати меници пре доспелости, учиниће то на властиту опасност.

Ко меници плати о доспелости пуноважно је ослобођен, осим ако при том нема с његове стране зле намере или велике немарности. Он је дужан да испита правилност низа индосамената, али не и истинитост потписа индосагатата.

Члан 41 (§ 40)

Кад меница гласи на новац, који није у течају у месту плаћања, менична свита може се платити новцем који је ту у течају, и по вредности коју она има на дан доспела. Ако је дужник у задочењењу, ималац може, по свом избору, тражити да се менична свита исплати новцем који је ту у течају било по течају на дан доспела било по течају на дан исплате.

Вредност страног новца одредиће се по узансама места плаћања. Ипак тра-

¹⁰⁾ У погледу трећег става § 37 нашег Меничног закона види члан 6 Резерва (под II).

naie étrangère. Toutefois, le tireur peut stipuler que la somme à payer sera calculée d'après un cours déterminé dans la lettre.

Les règles ci-énoncées ne s'appliquent pas au cas où le tireur a stipulé que le paiement devra être fait dans une certaine monnaie indiquée (clause de paiement effectif en une monnaie étrangère).

Si le montant de la lettre de change est indiqué dans une monnaie ayant la même dénomination, mais une valeur différente dans le pays d'émission et dans celui du paiement, on est présumé s'être référé à la monnaie du lieu du paiement.

Article 42.

A défaut de présentation de la lettre de change au paiement dans le délai fixé par l'article 38, tout débiteur a la faculté d'en remettre le montant en dépôt à l'autorité compétente, aux frais, risques et périls du porteur.

Chap. VII. — Des recours faute d'acceptation et faute de paiement.

Article 43.

Le porteur peut exercer ses recours contre les endosseurs, le tireur et les autres obligés:

A l'échéance:

si le paiement n'a pas eu lieu;

Même avant l'échéance:

1° s'il y a eu refus, total ou partiel, d'acceptation;

2° dans les cas de faillite du tiré, accepteur ou non, de cessation de ses paiements, même non constatée par un jugement, ou de saisie de ses biens demeurée infructueuse;

3° dans les cas de faillite du tireur d'une lettre non acceptable.

Article 44.

Le refus d'acceptation ou de paiement doit être constaté par un acte authentique (protêt faute d'acceptation ou faute de paiement).

Le protêt faute d'acceptation doit être fait dans les délais fixés pour la présentation à l'acceptation. Si, dans le cas prévu par l'article 24, premier alinéa, la première présentation a eu lieu le dernier jour du délai, le protêt peut encore être dressé le lendemain.

Le protêt faute de paiement d'une lettre de change payable à jour fixe ou

sant може одредити да се свота, коју треба платити, рачуна по течају одређеном у меници.

Поменута правила не примењују се у случају ако је трасант одредио да се исплата врци баш означеном новцем (напомена ефективне исплате страним новцем).

Ако је менична свота означена у новцу који има исти назив, или разлиичну вредност у земљи где је меница издата и у оној где ће се платити, сматра се да се има у виду новац места плаћања.

Члан 42 (§ 41)

Ако се меница не поднесе на исплату у року који је означен у чл. 38, сваки дужник је овлашћен да меничну своту положи належној власти на трошак и опасност љамаоца.

Глава седма — Регрес због неакцептирања и због неисплате

Члан 43 (§ 42)

Имајац може вршити регрес против индосаната, трасаната и осталих обvezника:

о доспелости:

ако меница није плаћена

и пре доспелости:

1.) ако је акцепт био одбијен било потпуно било делимице;

2.) ако је отворен стечај над имовином трасанта, акцептара он меници или не акцептирао, или ако овај обустави плаћање макар та обустава и не била утврђена судском одлуком, или ако је извршење из његове имовине остало безуспешно;

3.) ако је отворен стечај над имовином трасанта такве менице, која се не сме поднети на акцептирање.

Члан 44 (§ 43)

Одбијање акцепта или исплате треба утврдити јавном исправом (протест због неакцептирања или због неисплате).

Протест због неакцептирања треба да се подigne у роковима одређеним за поднашање ради акцептирања. Ако је у случају, предвиђеном у ставу 1 чл. 24 меница била поднесена први пут по следњега дана рока, протест се може поднести још и сутра дан.

Протест због неисплате менице плативе на одређени дан или на одређено

à un certain délai de date ou de vue doit être fait l'un des deux jours ouvrables qui suivent le jour où la lettre de change est payable. S'il s'agit d'une lettre payable à vue, le protêt doit être dressé dans les conditions indiquées à l'alinéa précédent pour dresser le protêt faute d'acceptation.

Le protêt faute d'acceptation dispense de la présentation au paiement et du protêt faute de paiement.

En cas de cessation de paiements du tiré, accepteur ou non, ou en cas de saisie de ses biens demeurée infructueuse, le porteur ne peut exercer ses recours qu'après présentation de la lettre au tiré pour le paiement et après confection d'un protêt.

En cas de faillite déclarée du tiré, accepteur ou non, ainsi qu'en cas de faillite déclarée du tireur d'une lettre non acceptable, la production du jugement déclaratif de la faillite suffit pour permettre au porteur d'exercer ses recours.

време посље издања или па одређено време по виђењу треба да се подигне једнога од два радна дана који долазе одмах за даном плаћања менице. Ако је у питању меница платива по виђењу, онда протест треба да се подигне под условима означеним у предњем ставу за подизање протеста због неакцептирања.

Кад је подигнут протест због неакцептирања, онда није потребно меници поднети на исплату нити подићи протест због неисплате.

Ако трасат, акцептирао он меницу или не акцептирао, обустави плаћање или ако је извршење из његове имовине остало безуспешно ималац може вршити регрес тек кад буде поднео трасату меници на исплату и пошто протест буде подигнут.

У случају стечаја отвореног над имовином трасата, акцептирао он меницу или не акцептирао, као и у случају стечаја отвореног над имовином трасанта такве менице која се не сме поднети на акцептирање, ималац може вршити регрес кад поднесе судско решење којим је стечај отворен.

Члан 45 (§ 44)

Да меница није акцептирана или плаћена ималац може известити свог индосанта и трасанта за четири радна дана посље дана протеста или, у случају напомене „без трошкова“, посље дана подношења менице. Сваки индосант мора, у року од два радна дана посље примљеног извештаја споштити своме индосанту извештај који је добио, назначивши имена и адресе оних који су дали раније извештаје, и тако даље идући све до трасанта. Рок, који је даље означен, тече од кад је примљен претходни извештај.

Кад се према предњем ставу да извештај којем потписник менице, треба да се једнаки извештај у једнаком року да ће његовом авалисти.

Ако који од индосаната није означио своју адресу или ју је нечитко означио, онда је довољно да се извести индосант који стоји пред овим.

Овај се извештај може дати у мањаком облику, па и самим простим враћањем менице.

Ко даје извештај, дужан је доказати да је то извршио у прописаном року. Сматра се да је рок одржан, ако је препоручено писмо којим се извештај даје, предато пошти у поменутом року.

Ко не даје извештај у горе означеном року, не губи због тога сисаја менична права. Али он одговара за штету

Article 45.

Le porteur doit donner avis du défaut d'acceptation ou de paiement à son endosseur et au tireur dans les quatre jours ouvrables qui suivent le jour du protêt ou celui de la présentation en cas de clause de retour sans frais. Chaque endosseur doit, dans les deux jours ouvrables qui suivent le jour où il a reçu l'avis, faire connaître à son endosseur l'avis qu'il a reçu, en indiquant les noms et les adresses de ceux qui ont donné les avis précédents, et ainsi de suite, en remontant jusqu'au tireur. Les délais ci-dessus indiqués courrent de la réception de l'avis précédent.

Lorsqu'en conformité de l'alinéa précédent un avis est donné à un signataire de la lettre de change, le même avis doit être donné dans le même délai à son avaliseur.

Dans le cas où un endosseur n'a pas indiqué son adresse ou l'a indiquée d'une façon illisible, il suffit que l'avis soit donné à l'endosseur qui le précède.

Celui qui à un avis à donner peut le faire sous une forme quelconque, même par un simple renvoi de la lettre de change.

Il doit prouver qu'il a donné l'avis le délai impartie. Ce délai sera considéré comme observé si une lettre missive donnant l'avis a été mise à la poste dans ledit délai.

Celui qui ne donne pas l'avis dans le délai ci-dessus indiqué n'encourt pas de déchéance; il est responsable, s'il y a lieu, du préjudice causé par sa négligence, sans que les dommages-intérêts puissent dépasser le montant de la lettre de change.

Article 46.

Le tireur, un endosseur ou un avaliseur peut, par la clause »retour sans frais«, »sans protêt«, ou toute autre clause équivalente, inscrite sur le titre et signée, dispenser le porteur de faire dresser, pour exercer ses recours, un protêt faute d'acceptation ou faute de paiement.

Cette clause ne dispense pas le porteur de la présentation de la lettre de change dans les délais prescrits ni des avis à donne. La preuve de l'inobservation des délais incombe à celui qui s'en prévaut contre le porteur.

Si la clause est inscrite par le tireur, elle produit ses effets à l'égard de tous les signataires; si elle est inscrite par un endosseur ou un avaliseur, elle produit ses effets seulement à l'égard de celui-ci. Si, malgré la clause inscrite par le tireur, le porteur fait dresser le protêt, les frais en restent à sa charge. Quand la clause émane d'un endosseur ou d'un avaliseur, les frais du protêt, s'il en est dressé un, peuvent être recouvrés contre tous les signataires.

Article 47.

Tous ceux qui ont tiré, accepté, endossé ou avalisé une lettre de change sont tenus solidairement envers le porteur.

Le porteur a le droit d'agir contre toutes ces personnes, individuellement ou collectivement, sans être astreint à observer l'ordre dans lequel elles se sont obligées.

Le même droit appartient à tout signataire d'une lettre de change qui a remboursé celle-ci.

L'action intentée contre un des obligés n'empêche pas d'agir contre les autres, même postérieurs à celui qui a été d'abord poursuivi.

Article 48.

Le porteur peut réclamer à celui contre lequel il exerce son recours:

која је наступила услед тога његовог пропуштања, но тако да накнада те штете не може бити већа од меничне свете.

Члан 46 (§ 45)

Трасант, или ма који од индосаната или авалиста може напоменом „без трошкова“, „без протеста“ или ма каквом другом напоменом, која исто значи, а која је на исправи написана и потписана, ослободити имаоца, да ради извршења регреса изиште протест због неакцептирања или због неисплате.

Ова напомена не разрешава имаоца нити да меницу поднесе у прописаним роковима нити да извести. Да рокови нису одржани, треба да докаже онај, који се на то позива против имаоца.

Напомена, која је потекла од трасанта, вреди према свим потписницима; кад је ова напомена потекла од индосанта или авалисте, она вреди само према њима. Ако ималац, противно овој напомени изиште протест, трошак ће он сам сносити.

Кад је ова напомена потекла од индосанта или авалисте трошкови око протеста, ако буде подигнут, моћи ће се наплатити од свију потписника менице.¹¹⁾

Члан 47 (§ 46)

Сви они који су меницу трасирали, акцептирали, индосирали или авалирали одговарају имаоцу солидарно.

Имајац има право поступити против свих тих лица појединачно или против више њих или против свих укупно, а при том није дужан да се држи реда којим су се они обавезали.

То исто право припада и сваком потписнику менице који ју је искупио.

Тражење код суда против једног обvezника не спречава да се поступи против осталих, макар да они долазе после оног против којега је прво поступљено.

Члан 48 (§ 47)

Имајац може тражити од онога против којега врши регрес:

¹¹⁾ Текст чл. 46 разликује се од текста § 45 нашег Меничног закона још по томе, што у њему нема речи „претходног индосанта и трасанта“, које се налазе у § 45 ст. 2 реч 1 нашег Меничног закона.

1° le montant de la lettre de change non acceptée ou non payée avec les intérêts, s'il en a été stipulé;

2° les intérêts au taux de six pour cent à partir de l'échéance;

3° les frais du protêt, ceux des avis donnés, ainsi les autres frais.

Si le recours est exercé avant l'échéance, déduction sera faite d'un escompte sur le montant de la lettre. Cet escompte sera calculé, d'après le taux de l'escompte officiel (taux de la Banque), tel qu'il existe à la date du recours au lieu du domicile du porteur.

Article 49.

Celui qui a remboursé la lettre de change peut réclamer à ses garants:

1° la somme intégrale qu'il a payée;

2° les intérêts de ladite somme, calculés au taux de six pour cent, à partir du jour où il l'a déboursée;

3° les frais qu'il a faits.

Article 50.

Tout obligé contre lequel un recours est exercé ou qui est exposé à un recours peut exiger, contre remboursement, la remise de la lettre de change avec le protêt et un compte acquitté.

Tout endosseur qui a remboursé la lettre de change peut biffer son endossement et ceux des endosseurs subséquents.

Article 51.

En cas d'exercice d'un recours après une acceptation partielle, celui qui rembourse la somme pour laquelle la lettre n'a pas été acceptée peut exiger que ce remboursement soit mentionné sur la lettre et qu'il lui en soit donné quitance. Le porteur doit, en outre, lui remettre une copie certifiée conforme de la lettre et le protêt pour permettre l'exercice des recours ultérieurs.

Article 52.

Toute personne ayant le droit d'exercer un recours, peut, sauf stipulation contraire, se rembourser au moyen d'une nouvelle lettre (retraite) tirée à vue sur l'un de ses garants et payable au domicile de celui-ci.

La retraite comprend, outre les som-

1.) неакцептирану или неплаћену меничну своту заједно с каматом ако је била у меници одређена;

2.) камату по стопи 6% рачунајући од доспеха;

3.) трошкове протеста, извештаја датих а тако исто и остале трошкове.

Ако би се регрес трајкоше до доспехости, онда ће се од меничне своте одбати есконт. Тада ће се есконт рачунати по стопи званичног есконта (есконта Народне банке) каква постоји на дан регреса у месту пребиљавања имаоца.¹²⁾

Члан 49 (§ 48)

Ко је искушио меницу, може тражити од оних који њему одговарају:

1.) потпуну своту коју је он платио;

2.) 6% камате на ту своту, рачунајући од дана кад је меницу искушио;

3.) трошкове које је учинио.¹³⁾

Члан 50 (§ 49)

Сваки обавезник против којега се врши или против којега се може вршити регрес, у праву је, чим исплати регресну своту, захтевати да му се преда меница заједно са протестом и рачуном снабдевеним с потврдом о исплати.

Сваки индосант, која је искушио меницу, може преобрирати свој индосамент и индосаменте следећих индосаната.

Члан 51 (§ 50)

Кад се врши регрес због делимичног акцента, онда онај који је исплатио своту, за коју меница није била акцептирана, може захтевати да се та исплата забележи на меници и да му се о томе изда намира.

Имајац је дужан, осим тога, издати му препис менице са својом потврдом да је веран оригинал, а и протест, како би он могао вршити даљи регрес.

Члан 52 (§ 51)

Сваки који има право да врши регрес може, осим ако није противно одређено, наплатити се средством нове менице, трасирани по виђењу, на које од лица њему одговорних и плативе у месту пребиљавања tog лица (повратна меница).

¹²⁾ Текст чл. 48 разликује се од текста § 47 и. М. в. по томе што у ставу 1 бр. 3 нема речи „претходном индосалту а трасанту“, затим што у њему нема прописа става 1 бр. 4 § 47, даље што у ставу 2 нема речи које се односе на избор стопа односно на тржишну стопу и што у њему нема прописа става 3 §-а 47.

¹³⁾ У чл. 49 нема прописа бр. 4 става 1 и става 2 §-а 48.

mes indiquées dans les articles 48 et 49, un droit de courtage et le droit de timbre de la retraite.

Si la retraite est tirée par le porteur, le montant en est fixé d'après le cours d'une lettre de change à vue, tirée du lieu où la lettre primitive était payable sur le lieu du domicile du garant. Si la retraite est tirée par un endosseur, le montant en est fixé d'après le cours d'une lettre à vue tirée du lieu où le tireur de la retraite a son domicile sur le lieu du domicile du garant.

Article 53.

Après l'expiration des délais fixés:
pour la présentation d'une lettre de change à vue ou à un certain délai de vue;
pour la confection du protêt faute d'acceptation ou faute de paiement;
pour la présentation au paiement en cas de clause de retour sans frais;
le porteur est déchu de ses droits contre les endosseurs, contre le tireur et contre les autres obligés, à l'exception de l'accepteur.

A défaut de présentation à l'acceptation dans le délai stipulé par le tireur, le porteur est déchu de ses droits de recours, tant pour défaut de paiement que pour défaut d'acceptation, à moins qu'il ne résulte des termes de la stipulation que le tireur n'a entendu s'exonérer que de la garantie de l'acceptation.

Si la stipulation d'un délai pour la présentation est contenue dans un endossement, l'endosseur, seul, peut s'en prévaloir.

Article 54.

Quand la présentation de la lettre de change ou la confection du protêt dans les délais prescrits est empêchée par un obstacle insurmontable (prescription légale d'un Etat quelconque ou autre cas de force majeure), ces délais sont prolongés.

Le porteur est tenu de donner, sans retard, avis du cas de force majeure à son endosseur et de mentionner cet avis, daté et signé de lui, sur la lettre de change ou sur une allonge; pour le surplus, les dispositions de l'article 45 sont applicables.

Après la cessation de la force majeure, le porteur doit, sans retard, présenter la lettre à l'acceptation ou au paiement et, s'il y a lieu, faire dresser le protêt.

Si la force majeure persiste au delà

Ako је повратну меницу трасирао и-
малац, менична се свота одређује по те-
чају који има меница по вијењу, тра-
сирана из места плаћања првобитне ме-
нице на место пребивања обавезника на
кога је трасирана. Ако је повратну ме-
ницу трасирао индосант, онда се ме-
нична свота одређује по текају, који има меница по вијењу трасарана из
места пребивања трасанта повратне ме-
нице на место пребивања обавезника.

Члан 53 (§ 52)

Са протеком рокова одређених:
за подношење менице по вијењу или
на одређено време по вијењу;
за подизању протеста због неакцеп-
тирања или због неисплате;
за подношење на исплату менице с
напоменом „без трошкова“;
ималац губи своја права против ин-
досаната, против трасаната и против о-
сталих обавезника, изузимајући акцеп-
тата.

Ако се меница не поднесе на акцеп-
тирање у року који је трасант одредио,
ималац губи свој регрес како због не-
исплате тако и због неакцептирања, ос-
им ако из садржине напомене не про-
излази да се трасант хтео ослободити
само одговорности за акцепт.

Ако је рок за подношење одређен у
индосаменту, онда се тиме може кори-
стити само индосант.

Члан 54 (§ 53)

Кад се меница не може у опредеље-
ним роковима да поднесе или протест
да подиза због несавладиве препреке
(законско наређење ма које државе или
који други случај више сиље), онда се
ти рокови продужују.

Ималац је дужан без одлагања изве-
стити о случају више сиље свога индо-
санта и тај извештај забележити на ме-
ници или на алонжу, ставивши датум
и свој потпис; за остало вреде прописи
§ 45.

Кад виша сила престане, ималац мора
без одлагања да поднесе меницу ради
акцептирања или ради исплате и да,
ако треба, изнеште протест.

Ако виша сила траје више од триде-
сет дана после доспелости, регрес се
може извршити и без подношења и без
подизања протеста.

de trente jours à partir de l'échéance, les recours peuvent être exercés, sans que ni la présentation ni la confection d'un protêt soit nécessaire.

Pour les lettres de change à vue ou à un certain délai de vue, le délai de trente jours court de la date à laquelle le porteur a, même avant l'expiration des délais de présentation, donné avis de la force majeure à son endosseur; pour le lettres de change à un certain délai de vue, le délai de trente jours s'augmente du délai de vue indiqué dans la lettre de change.

Ne sont point considérés comme constituant des cas de force majeure les faits purement personnels au porteur ou à celui qu'il a chargé de la présentation de la lettre ou de la confection du protêt.

Chapitre VIII. — De l'intervention.

1. Dispositions générales.

Articles 55.

Le tireur, un endosseur ou un avaliseur peut indiquer une personne pour accepter ou payer au besoin.

La lettre de change peut être, sous les conditions déterminées ci-après, acceptée ou payée par une personne intervenant pour un débiteur quelconque exposé au recours.

L'intervenant peut être un tiers, même le tiré, ou une personne déjà obligée en vertu de la lettre de change, sauf l'accepteur.

L'intervenant est tenu de donner, dans un délai de deux jours ouvrables, avis de son intervention à celui pour qui il est intervenu. En cas d'inobservation de ce délai, il est responsable, s'il y a lieu, du préjudice causé par sa négligence sans que les dommages-intérêts puissent dépasser le montant de la lettre de change.

2. Acceptation par intervention.

Article 56.

L'acceptation par intervention peut avoir lieu dans tous les cas où des recours sont ouverts, avant l'échéance, au porteur d'une lettre de change acceptable.

Lorsqu'il a été indiqué sur la lettre de change une personne pour l'accepter ou la payer au besoin au lieu du paï-

Код меница по виђењу и на одређено време по виђењу, рок од тридесет дана тече од дана кад је ималац, и пре него што су протекли рокови за подношење, известио свога индосанта о вишој сили: *код меница на одређено време по виђењу рок од тридесет дана се повећава временом по виђењу означеном у меници.*

Не сматрају се као случајеви више спасе чињенице које су чисто личне за имаоца или за онога којему је он поверио да меницу поднесе или да протест поднапне.¹⁴⁾

Глава осма — Интервенција

1. Општа наређења

Члан 55 (§ 54)

Трасант или ма који од индосаната или од авалиста може у меници назначити лице које ће акцептирати или платити по потреби.

Интервенент може меницу под условима који су ниже наведени акцептирати или платити за ма кога обавезнико који је изложен регресу.

Интервенент може бити треће лице па и сам трасат или лице које је већ обавезно по меници изузамајући акцептата.

Интервенент је дужан да у року од два радна дана извести о својој интервенцији онога за кога је посредовао. У случају кад се не држи овога рока, он одговара за штету која је наступила услед тога његовог пропуштања, но тако да накнада те штете не може бити већа од меничне своге.

2. Акцептирање за част.

Члан 56 (§ 55)

Акцептирају за част има места у свима случајевима, у којима ималац може пре доспелогти тражити регрес из менице, која се сме поднети ради акцептирања.

Кад је на меници означено лице да меницу акцептира или плати по потреби, у месту плаћања, ималац не може

¹⁴⁾ Члан 54 разликује се од § 53 нашег Меничног закона још по томе, што у њему нема прописа става 7 §-а 53.

ément, le porteur ne peut exercer avant l'échéance ses droits de recours contre celui qui a apposé l'indication et contre les signataires subséquents à moins qu'il n'ait présenté la lettre de change à la personne désignée et que, celle-ci ayant refusé l'acceptation, ce refus n'ait été constaté par un protêt.

Dans les autres cas d'intervention, le porteur peut refuser l'acceptation par intervention. Toutefois s'il l'admet il perd les recours qui lui appartiennent avant l'échéance contre celui pour qui l'acceptation a été donnée et contre les signataires subséquents.

Article 57.

L'acceptation par intervention est mentionnée sur la lettre de change; elle est signée par l'intervenant. Elle indique pour le compte de qui elle a lieu; a défaut de cette indication, l'acceptation est réputée donnée pour le tireur.

Article 58

L'accepteur par intervention est obligé envers le porteur et envers les endosseurs postérieurs à celui pour le compte duquel il est intervenu, de la même manière que celui-ci.

Malgré l'acceptation par intervention, celui pour lequel elle a été faite et ses garants peuvent exiger du porteur, contre remboursement de la somme indiquée à l'article 48, la remise de la lettre de change, du protêt et d'un compte acquitté, s'il y a lieu.

3. Paiement par intervention.

Article 59.

Le paiement par intervention peut avoir lieu dans tous les cas où, soit à l'échéance, soit avant l'échéance, des reçours sont ouverts au porteur.

Le paiement doit comprendre toute la somme qu'aurait à acquitter celui pour lequel il a lieu.

Il doit être fait au plus tard le lendemain du dernier jour admis pour la confection du protêt faute de paiement.

Article 60.

Si la lettre de change a été acceptée par les intervenants ayant leur domicile au lieu du paiement, ou si des personnes ayant leur domicile dans ce même lieu ont été indiquées pour payer au

пре доспелости вршити своје право па ретрес против онога који је ставио ту ознаку ни против његових следника, ако меницију није поднео означеном лицу и ако у случају када је ово лице одбило акцент, то таје утврдио протестом.

У осталим случајевима интревенције, ималац може одбити акцент за част. Алиј ако допусти овакав акцент, губи ретрес који му припада пре доспелости против онога за кога је дат акцент и лица њему одговорних.

Члан 57 (§ 56)

Акцент за част бележи се на меницији; њега потписује интревениент. У њесму ће се назначити за чију је част дат; ако се то не учини, сматра се да је дат за част трасанта.

Члан 58 (§ 57)

Акцентант за част обавезан је према имаоцу и следбеницима онога обавезника за чију је част меницију акцентирао, исто онако као што је овај обавезан.

Ма да је мениција акцентирана, онај за чију је част акцентирана, а тако исто и они, који њему одговарају, могу, исплативши своту означену у чл. 48, захтевати од имаоца да преда меницију заједно са протестом, ако му је било места, *који и квотирани рачун*.

3. Исплата за част

Члан 59 (§ 58)

Исплата за част може бити у свима случајевима у којима, било пре доспелости, ималац стече право на ретрес.

Исплата треба да обухвати целу ону своту коју би био дужан платити онај за чију се част плаќа.¹⁵⁾

Исплата за част треба да се изврши најдаље сутра дан иза последњега дана допуштеног за подизање протеста због неисплате.

Члан 60 (§ 59)

Кад је мениција била акцентирана за част од интревенцијата који имају своје пребивалиште у месту плаќања или су у њој била означена лица која имају своје пребивалиште у таквом месту да

¹⁵⁾ Став 2 члан 59 одговара ставу 1 §-а 60 н. Меничног закона.

besoin, le porteur doit présenter la lettre à toutes ces personnes et faire dresser, s'il y a lieu, un protêt faute de paiement au plus tard le lendemain du dernier jour admis pour la confection du protêt.

A défaut de protêt dans ce délai, celui qui a indiqué le besoin ou pour le compte de qui la lettre a été acceptée et les endosseurs postérieurs cessent d'être obligés.

Articles 51.

Le porteur qui refuse le paiement par intervention perd ses recours contre ceux qui auraient été libérés.

Article 52.

Le paiement par intervention doit être constaté par un acquit donné sur la lettre de change avec indication de celui pour qui il est fait. A défaut de cette indication, le paiement est considéré comme fait pour le tireur.

La lettre de change et le protêt, s'il en a été dressé un, doivent être remis au payeur par l'intervention.

Article 63.

Le payeur par intervention acquiert les droit résultant de la lettre de change contre celui pour lequel il a payé et contre ceux qui sont tenus vis-à-vis de ce dernier en vertu de la lettre de change. Toutefois, il ne peut endosser la lettre de change à nouveau.

Les endosseurs postérieurs au signataire pour qui le paiement a eu lieu sont libérés.

En cas de concurrence pour le paiement par intervention, celui, qui opère le plus de libération, est préféré. Celui qui intervient, en connaissance de cause, contrairement à cette règle, perd ses recours contre ceux qui auraient été libérés.

Chapitre IX. — De la pluralité d'exemplaires et des copies.

1. Pluralité d'exemplaires.

Article 64.

La lettre de change peut être tirée en plusieurs exemplaires identiques.

Ces exemplaires doivent être numérotés dans le texte même du titre; faute de quoi, chacun d'eux est considéré

je platé po потреби, ималац је дужан да је поднесе свима тим лицима, и да, ако је потребно, изиште протест због неисплате најдате сутра дан иза по следњег дана допуштеног за подизање протеста.

Ако се протест не поднесе у томе року, испадају из обавезе: онај који је означио адресу по потреби или за чију је част меница била акцептрана, а тако исто и следећи индосанти.

Члан 61 (§ 60)

Ималац који одбије исплату за част губи регрес против оних који би били ослобођени.¹⁶⁾

Члан 62 (§ 61)

Исплата за част треба да се потврди напиром на меници са назначењем онога, за чију је част плаћено. Ако се то лице не назначи, сматраће се да је плаћено за трасанта.

Меница и протест, ако је овај подигнут, треба да се предаду платцу за част.

Члан 63 (§ 62)

Платач за част стиче права која пристичу из менице против онога, за чију је част платио и против свих који су овоме менично одговорни. Ипак он не може меницу даље индосирати.

Следници потписника за чију је част плаћено, ослобођени су обавезе.

Ако више њих понуде исплату за част, првенство има онај који ослобођава највише обавезника. Ако се не поступи по овом правилу, интервенент, који је за то знао, губи регрес против оних који би били ослобођени.

Глава девета — Умножавање

1. Умножавање

Члан 64 (§ 63)

Трасирана меница може се издати у више истоветних примерака.

Ови примерци морају се означити текућим бројем у самом слогу исправе; ако се то не учини, сваки се примерак сматра као засебна меница.

¹⁶⁾ Пропис који одговара ставу 1 § 60 н. М. з. унет је у чл. 59, в. прим. 15.

comme une lettre de change distincte.

Tout porteur d'une lettre n'indiquant pas qu'elle a été tirée en un exemplaire unique peut exiger à ses frais la délivrance de plusieurs exemplaires. A cet effet, il doit s'adresser à son endosseur immédiat, qui est tenu de lui prêter ses soins pour agir contre son propre endosseur, et ainsi de suite, en remontant jusqu'au tireur. Les endosseurs sont tenus de reproduire les endossements sur les nouveaux exemplaires.

Article 65.

Le paiement fait sur un des exemplaires est libératoire, alors même qu'il n'est pas stipulé que ce paiement annule l'effet des autres exemplaires. Toutefois, le tiré reste tenu à raison de chaque exemplaire accepté dont il n'a pas obtenu la restitution.

L'endosseur qui a transféré les exemplaires à différentes personnes, ainsi que les endosseurs subsequents, sont tenus à raison de tous les exemplaires portant leur signature et qui n'ont pas été restitués.

Article 66.

Celui qui a envoyé un des exemplaires à l'acceptation doit indiquer sur les autres exemplaires le nom de la personne entre les mains de laquelle cet exemplaire se trouve. Celle-ci est tenue de le remettre au porteur légitime d'un autre exemplaire.

Si elle s'y refuse, le porteur ne peut exercer de recours qu'après avoir fait constater par un protêt:

1º que l'exemplaire envoyé à l'acceptation ne lui a pas été remis sur sa demande;

2º que l'acceptation ou le paiement n'a pu être obtenu sur un autre exemplaire.

2. Copies.

Article 67.

Tout porteur d'une lettre de change a le droit d'en faire des copies.

La copie doit reproduire exactement l'original avec les endossements et toutes les autres mentions qui y figurent. Elle doit indiquer où elle s'arrête.

Elle peut être endossée et avalisée de la même manière et avec les mêmes effets que l'original.

Сваки ималац трасиране менице може захтевати да му се о његовом трасирују изда више примерака, осим ако није у меници назначено да је издана само у једном примерку. Тога ради треба да се обрати своме непосредном индосанту, који је дужан да то достави своме индосанту, и тако даље идући све до трасанта. Индосанти су дужни да понове своје индосаменте на новим примерцима.

Члан 65 (§ 64)

Кад се исплати један примерак, преостају права из свих других примерака и ако није одређено, да исплатом по једном примерку остали губе вредност. Шак трасат остаје обавезан по сваком акцептираном примерку који му не буде враћен.

Индосант, који је пренео примерке разним лицима, и сви следећи индосанти одговорни су по свима невраћеним примерцима, који носе њихов потпис.

Члан 66 (§ 65)

Ко пошље примерак ради акцептирања, дужан је на осталим примерцима назначити имена лица, у чијим се рукама налази послали примерак. То је шак лиде дужно да га преда легитимираним имаоцу другог примерка.

Ако он не хтедне то учинити, ималац може вршити регрес тек кад протестом утврди:

1.) да му примерак појелат ради акцептирања, није предат на његово захтевање;

2.) да се по другом примерку није могао добити акцепт или исплата.¹⁷⁾

2. Преписи

Члан 67 (§ 66)

Свака ималац менице има право да начини од ње преписе.

У препису треба изворну меницу преписати тачно са индосаментима и свима другим напоменама који се налазе на њој. У препису треба назначити где се свршава.

Препис се може индосирати и авалирати на исти начин и са истим дејствијама као и изворна меница.

¹⁷⁾ Члан 66 разликује се од § 65 и. М. з. по томе, што у њему нема прописа става 3 §-а 65.

Article 68.

La copie doit désigner le détenteur du titre original. Celui-ci est tenu de remettre ledit titre au porteur légitime de la copie.

S'il s'y refuse, le porteur ne peut exercer de recours contre les personnes qui ont endossé ou avalisé la copie qu'après avoir fait constater par un protêt que l'original ne lui a pas été remis sur sa demande.

Si le titre original, après le dernier endossement survenu avant que la copie ne soit faite, porte la clause: «a partir d'ici l'endossement ne vaut que sur la copie» ou toute autre formule équivalente, un endossement signé ultérieurement sur l'original est nul.

Chapitre X. Des altérations.**Article 69.**

En cas d'altération du texte d'une lettre de change, les signataires postérieurs à cette altération sont tenus dans les termes du texte altéré; les signataires antérieurs le sont dans les termes du texte origininaire.

Chapitre XI. — De la prescription.**Article 70.**

Toutes action résultant de la lettre de change contre l'accepteur se prescrivent par trois ans à compter de la date de l'échéance.

Les actions des endosseurs les uns contre les autres et contre le tireur se prescrivent par un an à partir de la date du protêt dressé en temps utile ou de celle de l'échéance, en cas de clause de retour sans frais.

Les actions des endosseurs, les uns contre les autres et contre le tireur se preservent par six mois à partir du jour où l'endosseur a remboursé la lettre ou du jour où il a été lui-même actionné.

Article 71.

L'interruption de la prescription n'a d'effet que contre celui à l'égard duquel l'acte interruptif a été fait.

Члан 68 (§ 67)

У препису треба озапочити лице, у чијим је рукама изворна меница. Ово лице је дужно да исту преда легитимарном имаоцу преписа.

Ако то не хтедне учинити, ималац може вршити реgres против оних, који су индосирали или авалирали препис, тек кад утврди протестом да му изворна меница није била предана на његово захтевање.

Ако изворна исправа иза последњег индосамента стављеног пре него је напомену „одавде даље индосамент вреди само на претисак“ или ма какву другу напомену која значи исто, напомена је сваки индосамент стављен доцније на изворној меници.¹⁸⁾

Глава десета — Преиначења менице¹⁹⁾**Члан 69 (§ 69)**

У случају преиначења менигног слова, потписници, који су меницу потписивали после преиначења, одговарају према преиначеном слову, а ранији потписници одговарају према првобитном елогу.

Глава једанаеста — Застарелост**Члан 70 (§ 78)**

Сви менигноправни захтеви против ацептантца застаревају за три године, рачунајући од доспелости.

Захтеви имаоца против индосаната и против трасанта застаровају за годину дана, рачунајући од дана благовремено поднегнутог протеста, а ако се у меници налази напомена „без трошкова“, онда од доспелости.

Захтеви индосаната једних против других и против трасанта застаревају шест месеца, рачунајући од дана кад је индосан меницу искупио или кад је против њега код суда поступљено.

Члан 71 (§ 83)

Прекид застарелости има дејство само против онога, против којега је дотични чин извршен.²⁰⁾

¹⁸⁾ Члан 68 разликује се од § 67 н. М. з. још по томе што у њему нема преписа става 3 §-а 67.

¹⁹⁾ Прописи § 68 н. М. з. о лажним меницима унети су у члан 7.

²⁰⁾ У § 83 н. М. з. спомиње се и обустава застарелости.

Chapitre XII. — Dispositions générales.**Article 72.**

Le paiement d'une lettre de change dont l'échéance est à un jour férié légal ne peut être exigé que le premier jour ouvrable qui suit. De même, tous autres actes relatifs à la lettre de change notamment la présentation à l'acceptation et le protét, ne peuvent être faits qu'un jour ouvrable.

Lorsqu'un de ces actes doit être accompli dans un certain délai dont le dernier jour est un jour férié légal, ce délai est prorogé jusqu'au premier jour ouvrable qui en suit l'expiration. Les jours fériés intermédiaires sont compris dans la computation du délai.

Article 73.

Les délais légaux ou conventionnels ne comprennent pas les jours qui leur servent de point de départ.

Article 74.

Aucun jour de grâce, ni légal ni judiciaire n'est admis.

TITRE II. — DU BILLET A ORDRE.**Article 75.**

Le billet à ordre contient:

1° La dénomination du titre insérée dans le texte même et exprimée dans la langue employée pour la rédaction de son titre;

2° la promesse pure et simple de payer une somme déterminée;

3° l'indication de l'échéance;

4° celle du lieu où le paiement doit s'effectuer;

5° le nom de celui auquel où à l'ordre duquel le paiement doit être fait;

6° l'indication de la date et du lieu où le billet est souscrit;

7° la signature de celui qui émet le titre (souscripteur).

Article 76.

Le titre dans lequel une des énoncations indiquées à l'article précédent fait défaut ne vaut pas comme billet à ordre, sauf dans les cas déterminés par les alinéas suivants.

Le billet à ordre dont l'échéance n'est pas indiquée est considéré comme payable à vue.

A défaut d'indication spéciale, le lieu de création du titre est réputé être le lieu du paiement et, en même temps, le lieu du domicile du souscripteur.

Le billet à ordre n'indiquant pas le

Глава дванаеста — Општа наређења**Члан 72 (§ 100)**

Ако меница доспева на законски празник, тада се исплата њена може захтевати тек првог следећег радног дана. Тако исто и сва друга чињења, која се типчу менице, нарочито подношење ради акцентирања и протест, могу се предузети само радног дана.

Кад које од тих чињења треба извршити у одређеном року, чији је последњи дан законски празник, тада се тај рок продужава до првог радног дана, који долази одмах по протеку рока. Празничи дани у току рока убрајају се при израчунавању рока.

Члан 73 (§ 101 ст. 1)

Ни у законске ни у рокове одређене у меници не убраја се дан од кога она полазе.

Члан 74 (§ 101 ст. 2)

Никакви дани почека, ни законски ни судски нису допуштени.

ДРУГИ ДЕО — СОПСТВЕНА МЕНИЦА**Члан 75 (§ 103)**

Сопствена меница садржи:

1.) означене да је меница, написана у самом слогу исправе и на језику, на коме је она састављена;

2.) безусловно обећање да ће одређена на свата новаца бити плаћена;

3.) означене доспелости;

4.) место где треба платити;

5.) име онога коме или по чијој наредби треба платити;

6.) означене дана и месеца где је сопствена меница издата;

7.) потпис оног који меницу издаје (издавалац).

Члан 76 (§ 104)

Исправа, у којој не би било ма којега од састојака побројаних у предњем параграфу, неће се сматрати као сопствена меница. Од тога се изузимају случајеви који су одређени у ставовима што долазе.

Сопствена меница, у којој није означена доспелост, сматра се као платива по виђењу.

Ако нема нарочитог означене, место издава исправе сматра се као место плаќања, а уједно и као место пребивавања издаваоца.

lieu de sa création est considéré comme souscrit dans le lieu désigné à côté du nom du souscripteur.

Article 77.

Sont applicables au billet à ordre, en tant qu'elles ne sont pas incompatibles avec la nature de ce titre, les dispositions relatives à la lettre de change et concernant:

- l'endossement (articles 11—29);
- l'échéance (articles 33—37);
- le paiement (articles 38—42);
- les recours faute de paiement (articles 43—50, 52—54);
- le paiement par intervention (articles 55, 59—63);
- les copies (articles 67 et 68);
- les altérations (article 69);
- la prescription (articles 70—71);
- les jours fériés, la computation des délais et l'interdiction des jours de grâce (articles 72, 73 et 74).

Sont aussi applicables au billet à ordre les dispositions concernant la lettre de change payable chez un tiers ou dans une localité autre que celle du domicile du tiré (articles 4 et 27), la stipulation d'intérêts (article 5), les différences d'enonciation relatives à la somme à payer (article 8), et la lettre de change en blanc (article 10).

Sont également applicables au billet à ordre, les dispositions relatives à l'aval (articles 30 à 32); dans le cas prévu à l'article 31, dernier alinéa, si l'aval n'indique pas pour le compte de qui il a été donné, il est réputé l'avoir été pour le compte du souscripteur du billet à ordre.

Article 78.

Le souscripteur d'un billet à ordre est obligé de la même manière que l'accepteur d'une lettre de change.

Les billets à ordre payables à un certain délai de vue doivent être présentés au visa du souscripteur dans les délais fixés à l'article 23. Le délai de vue court de la date du visa signé du souscripteur sur le billet. Le refus du souscripteur de donner son visa date est constaté par un protêt (article 25) dont la date sert de point de départ au délai de vue.

Сопствена меница, у којој није назначено место издања, сматра се да је издата у месту, које је означено поред имена издаваочег.

Члан 77 (§ 105)

За сопствену меницу, у колико се не противи природи њеној, вреде ови прописи о трасирању меници:

- о илдосаменту (чл. 11—20);
- о доспелости (чл. 33—37);
- о плаћању (чл. 38—42);
- о регресу због неисплате (чл. 43—50, 52—54);
- о исплати за част (чл. 55, 59—63);
- о препесима (чл. 67 и 68);
- о преиначењим меницима (чл. 69);
- о застарелости (чл. 70 и 71);
- о празницима, израчунавану роковат и о забрани дана почека (чл. 72, 73 и 74);

Даље вреде и за сопствену меницу прописи о меници плативој код трећег лица или у месту различитом од места пребивања трасатора (чл. 4 и 27); о одређивању камата (чл. 5), о разлицима у назначењима своге која се има платити (чл. 6), о последицама потписа стављеног под пртиликама наведеним у чл. 7 или потписа лица које ради без овлашћења или је прешило границе свога овлашћења (чл. 8) и о бланко-меници (чл. 10).

Вреде такођер и за сопствену меницу прописи о авалу (чл. 30 до 32); у случају предвиђеном у чл. 31 последњи став, ако се у авалу не назначи за кога је дан, сматра се да је дат за издаваоца сопствене менице.²¹⁾

Члан 78 (§ 106)

Издавалац сопствене менице дужан је на исти начин као и акцептант трасиране менице.

Сопствене менице плативе на одређено време по виђењу треба да се поднесу на виђењу издаваоцу у роковима прописаним у чл. 23. Рок „по виђењу“ тече од датума виђења, потписаног од издаваоца на самој меници. Ако издавалац одбије да на меници стави своје датирano виђење, то треба утврдити протестом (чл. 25) од чијега датума тече рок „по виђењу“.

²¹⁾ У ставу 1 члану 77 не спомињу се, за разлику од става 1 §-а 105. нашег Меничног закона: прописи о авалу, о којима има посебних прописа у ставу 3 чл. 77, затим прописи о лажним меницима, који су упути у чл. 7, даље прописи о неоправданом обогаћењу, о амортизацији и о сукобу закона, којих нема у Женевском унифицираном закону.

II

РЕЗЕРВЕ

(Анекс II Конвенције о меници)

Article 1.

Chacune des Hautes Parties contractantes peut prescrire que l'obligation d'insérer dans les lettres de change créées sur son territoire la dénomination de «lettre de change» prévue par l'article 1, No 1 de la loi uniforme, ne s'appliquera que six mois après l'entrée en vigueur de la présente Convention.

Article 2.

Chacune des Hautes Parties contractantes a, pour les engagements pris en matière de lettre de change sur son territoire, la faculté de déterminer de quelle manière il peut être supplié à la signature elle-même, pourvu qu'une déclaration authentique inscrite sur la lettre de change constate la volonté de celui qui aurait du signer.

Article 3.

Chacune des Hautes Parties contractantes se réserve la faculté de ne pas insérer l'article 10 de la loi uniforme dans sa loi nationale.

Article 4.

Par dérogation à l'article 31, alinéa premier de la loi uniforme, chacune des Hautes Parties contractantes a la faculté d'admettre qu'un aval pourra être donné sur son territoire par un acte séparé indiquant le lieu où il est intervenu.

Article 5.

Chacune des Hautes Parties contractantes peut compléter l'article 38 de la loi uniforme en ce sens que, pour une lettre de change payable sur son territoire, le porteur sera obligé de la présenter le jour même de l'échéance; l'observation de cette obligation ne pourra donner lieu qu'à des dommages-intérêts.

Les autres Hautes Parties contractantes auront la faculté de déterminer les conditions sous lesquelles elles reconnaîtront une telle obligation.

Article 6.

Il appartiendra à chacune des Hautes Parties contractantes de déterminer,

Члан 1

Свака Држава уговорница може прописати да ће се наређење чл. 1 бр. 1 Унифицираног закона, наиме да се у слог менице има ставити означење „меница“, у погледу меница изданих на њезином подручју примењивати тек по протеку шест месеци попут ова Конвенција ступи на снагу.

Члан 2

Свака се Држава уговорница овлашћује да, у погледу меничних обавеза примљених на њезином подручју, одреди на који се начин може заменити својеручни потпис; али у таквом случају јавно уверење написано на меници мора да утврди вољу онога који би имао ставити потпис.

Члан 3

Свака Држава уговорница задржава право да не унесе у свој национални закон чл. 10 Унифицираног закона.

Члан 4

Изузетно од чл. 31 став 1 Унифицираног закона, свака се Држава уговорница овлашћује да донести да се на њезином подручју авал може дати сепаратним актом који има да означи место где је дат.

Члан 5

Свака Држава уговорница може чл. 38 Унифицираног закона допунити тако, да, у погледу меница платнних на њезином подручју, ималац буде обавезан поднети меницу на сам дан доспева; непочитовање ове обавезе не може имати других последица него дужност накнадити штету.

Остале Државе уговорице имаје право одредити услове под којим ће признати такву обавезу.

Члан 6

Свака Држава уговорница може да, у циљу примене последњег става чл.

pour l'application du dernier alinéa de l'article 38 de la loi uniforme, les institutions qui, selon la loi nationale, sont à considérer comme chambres de compensation.

Article 7.

Chacune des Hautes Parties contractantes a la faculté de déroger si elle le juge nécessaire, en des circonstances exceptionnelles ayant trait au cours du change de la monnaie de cet Etat, aux effets de la clause prevue à l'article 41 et relative au paiement effectif en une monnaie étrangère en ce qui concerne les lettres de change payables sur son territoire. La même règle peut être appliquée pour ce qui concerne la création des lettres de change en monnaies étrangères sur le territoire national.

Article 8.

Chacune des Hautes Parties contractantes a la faculté de prescrire que les protêts à dresser sur son territoire peuvent être remplacés par une déclaration datée et écrite sur la lettre de change elle-même, signée par le tiré, sauf dans le cas où le tireur exige dans le texte de la lettre de change un protêt par acte authentique.

Chacune des Hautes Parties contractantes a également la faculté de prescrire que ladite déclaration soit transcrise sur un registre public dans le délai fixe pour les protêts.

Dans le cas prevu aux alinéas précédents l'endossement sans date est présumé avoir été fait antérieurement au protêt.

Article 9.

Par derogation à l'article 44, alinéa 3 de la loi uniforme, chacune des Hautes Parties contractantes a la faculté de prescrire que le protêt faute de paiement doit être dressé soit le jour où la lettre de change est payable, soit l'un des deux jours ouvrables qui suivent.

Article 10.

Il est réservé à la législation de chacune des Hautes Parties contractantes de déterminer de façon précise les situations juridiques visées à l'article 43, numéros 2 et 3, et à l'article 44, alinéas 5 et 6 de la loi uniforme.

Article 11.

Par dérogation aux dispositions des articles 43, numéros 2 et 3, et 74 de la

35 Унифицираног закона, одреди, које се установе, према националном закону, имају сматрати као заводи за обрачунавање.

Члан 7

Свака Држава уговорница овлашћује се да за менице плативе на њезином подручју изменити дејство напомене предвиђене у чл. 41 (Унифицираног закона) о ефективној исплати у странији монети, ако у изванредним приликама, у којима се налази њезина валута, то сматра за потребно. Исто правило може бити примењено у погледу издавања меница у странији монети на националном подручју.

Члан 8

Свака Држава уговорница овлашћује се да пропише, да протести, који се имају подигнути на њезином подручју, могу бити замењени на самој меници написаном и датираним изјавом, потписаном од трасата, осим ако трасант у члану менице захтева протест у облику изјаве исправе.

Свака Држава уговорница такђер се овлашћује да пропише да се у времену изјаве има у року одређеном за дизање протеста уписати у јавни регистар.

У случају предвиђеном у предњим ставовима недатирани индосамент сматра се да је стављен пре протета.

Члан 9

Позујетно од (прописа) члана 44 став 3 Унифицираног закона, свака се Држава уговорница овлашћује да пропише да протест због непплате треба да се подигне било на дан плаќања било једног од два радна дана који долазе одмах за њим.

Члан 10

Препушта се законодавству сваке Државе уговорнице да на тачан начин одреди правно стање које имају у виду прописи чл. 43 бр. 2 и 3 и чл. 44 став 5 и 6 Унифицираног закона.

Члан 11

Изузетно од прописа чл. 43 бр. 2 а з 5 и 74 Унифицираног закона, свака Држа-

loi uniforme, chacune des Hautes Parties contractantes se réserve la faculté d'admettre dans sa législation la possibilité pour les garants d'une lettre de change d'obtenir, en cas de recours exercé contre eux, des délais, qui, en aucun cas, ne pourront dépasser l'échéance de la lettre de change.

Article 12.

Par dérogation à l'article 45 de la loi uniforme, chacune des Hautes Parties contractantes a la faculté de maintenir ou d'introduire le système d'avoir à donner par l'officier public, savoir: qu'en effectuant le protêt faute d'acceptation ou faute de paiement, le notaire ou le fonctionnaire qui, d'après la loi nationale, est autorisé à dresser le protêt est tenu d'en donner avis par écrit à celles des personnes obligées dans la lettre de change dont les adresses sont soit indiquées sur la lettre de change, soit connues par l'officier public dressant le protêt, soit indiquées par les personnes ayant exigé le protêt. Les dépenses résultant d'un tel avis sont à ajouter aux frais de protêt.

Article 13.

Chacune des Hautes Parties contractantes a la faculté de prescrire en ce qui concerne les lettres de change qui sont à la fois émises et payables sur son territoire, que le taux d'intérêt, dont il est question à l'article 48, numéro 2 et à l'article 49, numéro 2 de la loi uniforme, pourra être remplacé par le taux légal en vigueur dans le territoire de cette Haute Partie contractante.

Article 14.

Par dérogation à l'article 48 de la loi uniforme chacune des Hautes Parties contractantes se réserve la faculté d'insérer dans la loi nationale une disposition prescrivant que le porteur peut réclamer à celui contre lequel il exerce son recours un droit de commission dont le montant sera déterminé par la loi nationale.

Il en est de même par dérogation à l'article 49 de la loi uniforme, en ce qui concerne la personne qui, ayant remboursé la lettre de change, en reclame le montant à ses garants.

Article 15.

Chacune des Hautes Parties contractantes est libre de décider que, dans le

ва уговорница задржава за себе право да у својим законима пропише да међични гаранти могу да, у случају ретреса против њих, добију почетак који иши у којем случају не може прећи доспеће менице.

Члан 12

Изузетно од прописа чл. 45 Унифицираног закона, свака Држава уговорница овлашћује се да одржи или уведе систем давања извештаја преко јавног органа, т. ј. да јавни бележник или други орган који је по националном закону позван да подиже протесте, кад подигне протест због неакцептирања или због неасплате, у исто доба о томе писмом извести она лица која су менично одговорна, а чије су адресе назначене на меници, или познате самом јавном органу који је подигао протест, или су назначене од лица која заштитују протест. Трошкове таквог извештаја треба додати трошковима протеста.

Члан 13

Свака се Држава уговорница овлашћује да, у погледу меница изданих и имативних на њезином подручју, пропише да каматна стопа, о којој је говор у чл. 48 бр. 2 и чл. 49 бр. 2 Унифицираног закона, може бити замењена законском каматном стопом која важи на подручју дотичне Државе уговорнице.

Члан 14

Изузетно од прописа чл. 48 Унифицираног закона, свака Држава уговорница задржава за себе право, да у национални закон унесе пропис по којем ималац може од онога против кога врши ретрес тражити провизију чија ће висина бити одређена националним законом.

Исто вреди, изузетно од чл. 49 Унифицираног закона, у погледу лица, које, пошто је меницу искупило, тражи од оних, који њему одговарају, своту с којом је меницу икупило.

Члан 15

Свакој Држави уговорници слободно је одредити да, у случају губитка ме-

cas de déchéance ou de prescription, il subsistera sur son territoire une action contre le tireur qui n'a pas fait provision ou contre un tireur ou un endosseur qui se serait enrichi injustement. La même faculté existe, en cas de prescription, en ce qui concerne l'accepteur qui a reçu provision ou se serait enrichi injustement.

Article 16.

La question de savoir si le tireur est obligé de fournir provision à l'échéance et si le porteur a des droits spéciaux sur cette provision reste en dehors de la loi uniforme.

Il en est de même pour toute autre question concernant le rapport sur la base duquel a été émisé la traite.

Article 17.

C'est à la législation de chacune des Hautes Parties contractantes qu'il appartient de déterminer les causes d'interruption et de suspension de la prescription des actions résultant d'une lettre de change dont ses tribunaux ont à connaître.

Les autres Hautes Parties contractantes ont la faculté de déterminer les conditions auxquelles elles reconnaîtront de pareilles causes. Il en est de même de l'effet d'une action comme moyen de faire courir le délai de prescription prévu par l'article 70, alinéa 3 de la loi uniforme.

Article 18.

Chacune des Hautes Parties contractantes a la faculté de prescrire que certains jours ouvrables seront assimilés aux jours fériés légaux en ce qui concerne la présentation à l'acceptation ou au paiement et tous autres actes relatifs à la lettre de change.

Article 19.

Chacune des Hautes Parties contractantes peut déterminer la dénomination à adopter dans les lois nationales pour les titres visés à l'article 75 de la loi uniforme ou dispenser ces titres de toute dénomination spéciale pourvu qu'ils contiennent l'indication expresse qu'ils sont à ordre.

Article 20.

Les dispositions des articles 1 à 18 de la présente annexe, relatives à la lettre de change, s'appliquent également au billet à ordre.

ничног права или застарелости, на њезином подручју остаје право тужбе против трасанта, који није дао покриће, или против трасанта или индосанта који су се неоправдано обогатили. Исто овлашћење постоји, у случају застарелости, у погледу акцептанта, који је добио покриће или се је неоправдано обогатио.

Члан 16

Питање да ли је трасант дужан дати покриће у време доспља и да ли ималац има посебна права па ово покриће остаје изван Унифицираног закона.

То исто вреди за свако друго питање о односу на коме је издана трасира на меница.

Члан 17

Законодавство сваке Државе уговорнице има да одреди узорке прекида и обуставе застарелости меничних тужби о којима њезини судови имају да одлучују.

Остале Државе уговорнице имају право да пропишу под којим условима ће признати такве узорке. Исто вреди и у погледу дејства тужбе као средства за прекид тога застарелости која је предвиђена у чл. 70 став 3 Унифицираног закона.

Члан 18

Свака Држава уговорница се овлашћује да пропише да ће извесни радни дани у погледу подношења ради акцептирања или ради исплате или у погледу других меничних чињења бити изједначенни са празницима.

Члан 19

Свака Држава уговорница може одредити означење које ће у свом националном закону усвојити за исправе помешане у чл. 75 Унифицираног закона, а може ове исправе ослободити од сваког посебног означења, ако оне садрже означење да су по наредби.

Члан 20

Прописи чл. 1 до 18 овог Анекса, који се односе на трасирану меницу, примењују се и на сопствену меницу.

Article 21.

Chacune des Hautes Parties contractantes se réserve la faculté de restreindre l'engagement mentionné dans l'article premier de la Convention aux seules dispositions sur la lettre de change et de ne pas introduire dans son territoire les dispositions sur le billet à ordre contenues dans le titre II de la loi uniforme. Dans ce cas, la Haute Partie contractante qui a profité de cette réserve ne sera considérée comme partie contractante que pour ce qui concerne la lettre de change.

Chacune des Hautes Parties contractantes se réserve également la faculté de faire des dispositions concernant le billet à ordre l'objet d'un règlement spécial qui sera entièrement conforme aux stipulations du titre II de la loi uniforme et qui reproduira les règles sur la lettre de change auxquelles il est renvoyé, sous les seules modifications résultant des articles 75, 76, 77 et 78 de la loi uniforme et des articles 19 et 20 de la présente annexe.

Article 22.

Chacune des Hautes Parties contractantes a la faculté d'édicter des dispositions exceptionnelles d'ordre général relatives à la prorogation des délais concernant les actes conservatoires des recours et à la prorogation des échéances.

Article 23.

Chacune des Hautes Parties contractantes s'engage à reconnaître les dispositions adoptées par toute Haute Partie contrautante en vertu des articles 1 à 4, 6, 8 à 16 et 18 à 21 de la présente annexe.

Члан 21

Свака Држава уговорница задржава за себе право да своју обавезу поменуту у члану првом Конвенције ограничи на саме прописе о трасираној меници и да не уведе на своме подручју прописе о сопственој меници, садржане у II делу Унифицираног закона. Држава уговорница која се је послужила овом резервом сматраће се само у погледу трасиране менице као Држава уговорница.

Свака од Држава уговорница задржава за себе још и право, да прописе о сопственој меници учини предметом посебног уређења које ће бити потпуно једнако одредбама II дела Унифицираног закона и које ће преузети правила о трасираној меници, на која се упућује, уз једине измене, које произлазе из чл. 75, 76 77 и 78 Унифицираног закона и чл. 19 и 20 овог Анекса.

Члан 22

Свака Држава уговорница се овлашћује да у погледу продужења рокова за предузимање чинења за одржавање регистра и у погледу продужења рокова доспећа изда изузетна наређења, од опшите важности.

Члан 23

Свака се Држава уговорница обавезује да призна наређења која буду усвојена од појединачних Држава уговорница на основу чл. 1 до 4, 6, 8 до 16 и 18 до 21 овог Анекса.

III

**CONVENTION DESTINEE A REGLER
CERTAINS CONFLITS DE LOIS EN
MATIERE DE LETTRES DE CHANGE
ET DE BILLETS A ORDRE**

Article 2.

La capacité d'une personne pour s'engager par lettre de change et billet à ordre est déterminée par sa loi nationale. Si cette loi nationale déclare compétente la loi d'un autre pays, cette dernière loi est appliquée.

КОНВЕНЦИЈА О РЕШАВАЊУ СУКОБА ЗАКОНА У ПОГЛЕДУ МЕНИЦА²²⁾

Члан 2

Способност лица да се менично обавеже одређује закон његове земље. Ако би тим законом био проглашен меродавни закон које друге државе, онда ће се применавати тај последњи закон.

Лице, које би према закону означе-

²²⁾ Овде се саопштавају само они прописи конвенције који садрже материјално-правну наређења. О осталим наређењима Конвенције в. чланак о Женевској конференцији за изједначенje Меничног права под IV (стр. 253. и след овог Архива).

La personne qui serait incapable, d'après la loi indiquée par l'alinéa précédent, est, néanmoins valablement tenue, si la signature a été donné sur le territoire d'un pays d'après la législation duquel la personne aurait été capable.

Chacune des Hautes Parties contractantes a la faculté de ne pas reconnaître la validité de l'engagement pris en matière de lettre de change et de billet à ordre par l'un de ses ressortissants et qui ne serait tenu pour valable dans le territoire des autres Hautes Parties contractantes que par application de l'alinéa précédent du présent article.

Article 3.

La forme des engagements pris en matière de lettre de change et de billet à ordre est réglée par la loi du pays sur le territoire duquel ces engagements ont été souscrits.

Cependant, si les engagements souscrits sur une lettre de change ou un billet à ordre ne sont pas valables d'après les dispositions de l'alinéa précédent, mais qu'ils soient conformes à la législation de l'Etat ou un engagement ultérieur a été souscrit, la circonstance que les premiers engagements sont irréguliers en la forme n'infirmie pas la validité de l'engagement ultérieur.

Chacune des Hautes Parties contractantes a la faculté de prescrire que les engagements pris en matière de lettre de change et de billet à ordre à l'étranger par un de ses ressortissants seront valables à l'égard d'un autre de ses ressortissants sur son territoire, pourvu qu'ils aient été pris dans la forme prévue par la loi nationale.

Article 4.

Les effets des obligations de l'accepteur d'une lettre de change et du soucripteur d'un billet à ordre sont déterminés par la loi du lieu où ces titres sont payables.

Les effets que produisent les signatures des autres obligés par lettre de change ou billet à ordre sont déterminés par la loi du pays sur le territoire duquel les signatures ont été données.

Article 5.

Les délais de l'exercice de l'action en recours restent déterminés pour tous les signataires par la loi du lieu de la création du titre.

ном у предњем ставу било поснобно, ипак је пуноважно обавезано, ако је обавезу примило у подручју државе по чијим би законима имало способност (да се обавеже).

Свака Држава уговорница овлашћује се да не призна вაљаност меничних обавеза примљених од њезиних држављана које би се у подручју других Држава уговорница сматрале пуноважним једино применом предњег става овог члана.

Члан 3

Облик меничних изјава одређује закон државе на подручју које су изјаве потписане.

Међутим, ако меничне изјаве нису пуноважне према прописима предњег става, или одговарају законима Државе где је каснија обавеза потписана, околност да су раније обавезе неправилне у погледу облика не утиче на ваљаност касније обавезе.

Свака се Држава уговорница овлашћује да пропише да су меничне обавезе примљене од њезиних држављана у иностранству пуноважне према другом њезином држављанину на њезином подручју, ако су учиљене у облику прописаном њезиним законима.

Члан 4

Дејство обавеза акцептантка трасираје менице и издаваоца сопствене менице одређује закон места, где су ове исправе плативе.

Дејство које производе потписи осталих меничних обавезника одређује закон државе, у подручју које су потписани.

Члан 5

Рокове за подношење регресне тужбе одређује у погледу свих потписника закона места издања исправе.

Article 6.

La loi du lieu de la création du titre détermine si le porteur d'une lettre de change acquiert la créance qui a donné lieu à l'émission du titre.

Article 7.

La loi du pays où la lettre de change est payable règle la question de savoir si l'acceptation peut être restreinte à une partie de la somme ou si le porteur est tenu ou non de recevoir un paiement partiel.

La même règle s'applique quant au paiement en matière de billet à ordre.

Article 8.

La forme et les délais du protêt, ainsi que la forme des autres actes nécessaires à l'exercice ou à la conservation des droits en matière de lettre de change et de billet à ordre, sont réglés par les lois du pays sur le territoire duquel doit être dressé le protêt ou passé l'acte en question.

Article 9.

La loi du pays où la lettre de change ou le billet à ordre sont payables détermine les mesures à prendre en cas de perte ou de vol de la lettre de change ou du billet à ordre.

Article 10.

Chacune des Hautes Parties contractantes se réserve la faculté de ne pas appliquer les principes de droit international privé consacrée, par la présente Convention en tant qu'il s'agit:

1º D'un engagement pris hors du territoire d'une des Hautes Parties contractantes;

2º D'une loi qui serait applicable d'après ces principes et qui ne serait pas celle d'une des Hautes Parties contractantes.

Article 11.

Dans le territoire de chacune de Hautes Parties contractantes, les dispositions de la présente Convention ne seront pas applicables aux lettres de change et aux billets à ordre déjà créés au moment de la mise en vigueur de la présente Convention.

Члан 6

Закон места издања исправе одређује, да ли ималац менице стиче тражбину која је дала повода издању исправе.

Члан 7

Закон државе где је трасирана меница платива уређује питање, да ли се акцепт може ограничити на један део свете и да ли је ималац дужан или није дужан примити делимично исплату.

Исто правило примењује се и што се тиче исплате у погледу сопствене менице.

Члан 8

Облик и рокове протеста као и облик осталих чињења потребнах за вршење или одржавање меничних права, одређују закони држава на подручју које треба поднести протест или извршити дотично чињење.

Члан 9

Закон државе, где су трасирана меница или сопствена меница плативе, одређује мере, које се имају предузимати у случају губитка или крађе трасиране менице или сопствене менице.

Члан 10

Свака Држава уговорница задржава за себе право да не примењује начела међународног приватног права, усвојена овом Конвенцијом, уколико је у питању:

1) обавеза примљена изван подручја једне од Држава уговорница;

2) закон који би се имао применити по овим начелима, али који није закон једне од Држава уговорница.

Члан 11

У подручју сваке Државе уговорнице, прописи ове конвенције неће се примењивати на трасиране и сопствене менице већ издане у моменту ступања на снагу ове Конвенције.

Превео Д-р Бертолд Ајнер